

Usmenoknjiževni zapisi s otoka Cresa i njihova kontekstualizacija

Sabol, Tea

Doctoral thesis / Disertacija

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

<https://doi.org/10.17234/diss.2024.8043>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:238988>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-01**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Tea Sabol

**USMENOKNJIŽEVNI ZAPISI
S OTOKA CRESA I NJIHOVA
KONTEKSTUALIZACIJA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Tea Sabol

**USMENOKNJIŽEVNI ZAPISI
S OTOKA CRESA I NJIHOVA
KONTEKSTUALIZACIJA**

DOKTORSKI RAD

Mentor:

dr. sc. Stipe Botica, prof. emer.

Zagreb, 2024.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Tea Sabol

**TRANSCRIPTIONS OF ORAL LITERARY
FORMS ON THE ISLAND OF CRES AND
THEIR CONTEXTUALIZATION**

DOCTORAL THESIS

Supervisor:

Stipe Botica, Professor Emeritus

Zagreb, 2024.

O MENTORU

Prof. emer. dr. sc. Stipe Botica rođen je 23. veljače 1948. godine u Otoku Dalmatinskom u kojemu je završio osnovnu školu. Klasičnu gimnaziju završio je u Sinju, a studij jugoslavenskih jezika i književnosti te latinskog jezika i rimske književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je magistrirao, i doktorirao 1986. godine. Radio je kao srednjoškolski profesor, a od 1984. godine kao asistent na Katedri za usmenu književnost na Filozofskom fakultetu. Na istome je fakultetu bio docent od 1987. godine, izvanredni profesor od 1992., od 1997. je redoviti profesor, od 2002. redoviti profesor u trajnome zvanju, a profesor emeritus je od 2019. godine. Bio je gostujući profesor na svim hrvatskim sveučilištima te na inozemnim fakultetima u Grazu, Mariboru, Pečuhu, Budimpešti, Mostaru, Ljubljani, Krakovu, Parizu i Skopju.

Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu vršio je dužnost prodekana za znanost od akademske godine 1992./1993. do 1993./1994., a u dva mandata od 1994./1995. do 1997./1998. obnašao je dužnost dekana. Od akademske godine 1998./1999. do 1999./2000. bio je prodekan za financijska i organizacijska pitanja na Filozofskom fakultetu. Hrvatski predstavnik u predsjedništvu Međunarodnog komiteta folklorista i etnologa bio je od 1993. do 1998. godine. Vodio je Zagrebačku slavističku školu od 2000. do 2004. godine. Dužnost predsjednika Povjerenstva za nematerijalnu hrvatsku kulturnu baštinu pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske vršio je od 2004. do 2007. godine. Predsjednik Upravnog vijeća Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu bio je od 1995. do 2008. godine. Autor je i utemeljitelj programa Poslijediplomskoga doktorskoga studija hrvatske kulture na Filozofskom fakultetu u Zagrebu koji je i vodio od 2005. godine. Pročelnik Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta bio je od akademske godine 2006./2007. do 2007./2008. Od 2007. do 2010. godine bio je predsjednik Hrvatskog filološkog društva. Od 2012. predsjednik je organizacijskog odbora Šestog hrvatskog slavističkog kongresa. Potpredsjednik Matice hrvatske bio je od 2014. godine, a predsjednik od 2018. do 2021. godine. Dobitnik je Medalje rada (1984), nagrade za stručni i znanstveni rad s likom Ruđera Boškovića (1995), Povelje Filozofskog fakulteta u Zagrebu (2012), nagrade Judita za knjigu Biblija i hrvatska tradicijska kultura (2012). Za monografiju Povijest hrvatske usmene književnosti dobio je Nagradu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (2013) i nagradu Judita (2014). U istraživačkom radu bavi se, između ostaloga, književnopovijesnim temama, pitanjima tradicijskog kulturnog konteksta i usmenom književnosti u suvremeno doba. Autor je više antologija hrvatskog usmenog pjesništva (Biserno

uresje (1990), Usmene lirske pjesme (1996)), monografija i studija (Lijepa naša baština (1998), Andrija Kačić Miošić (2003), Novi hrvatski epitafi (2007), Biblija i hrvatska tradicijska kultura (2011), Povijest hrvatske usmene književnosti (2013)) te niza stručnih i znanstvenih radova.

ZAHVALE

Zahvaljujem izv. prof. dr. sc. Evelini Rudan i izv. prof. dr. sc. Davoru Nikoliću na susretljivosti i nesebičnoj pomoći, savjetima i usmjeravanjima tijekom poslijediplomskoga studija. Zahvaljujem djelatnicima Instituta za etnologiju i folkloristiku i Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za pružanje pomoći prilikom pretraživanja i pronalaska rukopisne građe korištene za izradu ovoga rada.

Posebno zahvaljujem svojem mentoru, dr. sc. Stipi Botici, prof. emer. na stručnome vodstvu, razgovorima, uputama pri pisanju rada, usmjeravanju tijekom provođenja istraživanja, vremenu koje je uložio u mene te podršci i ohrabrenjima.

Zahvalnost dugujem Cresanima, svojim kazivačicama i kazivačima na otvorenosti, srdačnosti i vremenu koje su izdvojili za razgovor sa mnom te onima koji su mi nesebično ustupili svoje zapise usmenoknjiževnoga blaga s otoka Cresa.

Zahvaljujem na podršci svojim prijateljima, a veliku zahvalnost kao i zaslugu imaju članovi moje obitelji bez kojih bi ovo bilo nemoguće.

SAŽETAK

Cilj ovoga rada bio je istražiti usmenu književnost otoka Cresa koja do sada nije bila sustavno zabilježena, valorizirana i opisana. Zapisi verbalne tradicijske kulture otoka Cresa nalaze se zabilježeni u različitim izvorima. Ono što se željelo postići ovim radom je, osim prikupljanja, dati opis usmenoknjiževnih zapisa prema motivskim, tematskim i žanrovskim osobitostima uz osvrt na kontekst i funkcije prikupljenoga korpusa te odnos zajednice prema vlastitoj verbalnoj tradicijskoj kulturi.

Kako bi se provelo istraživanje, prikupljen je korpus usmenoknjiževnih tekstova vlastitim terenskim istraživanjem koje je provedeno u više navrata tijekom 2006., 2013., 2018. i 2019. godine. Uz zapise prikupljene terenskim istraživanjem, korišteni su i već postojeći usmenoknjiževni zapisi iz različitih objavljenih i neobjavljenih izvora. Korpus je podijeljen prema vremenu zapisa te žanrovima, temama i motivima o kojima govore pojedini tekstovi koristeći uobičajene podjele usmenoknjiževne građe. Osim analize korpusa, dan je i prikaz povijesti otoka s obzirom na to da društveni kontekst i prostor na kojemu funkcionira usmena književnost utječu na usmenoknjiževnu komunikaciju, odnos prema tradicijskoj kulturi i funkcijama koje verbalna tradicijska kultura ispunjava u zajednici iz koje je potekla.

Zaključci koji su izvedeni govore o tome kako je verbalna tradicijska kultura izgubila neke od prijašnjih praktičnih funkcija, ali dobila je nove funkcije prilagođene potrebama suvremenoga čovjeka. Promjene u načinu života utjecale su na formu i obradu pojedinih tema i motiva koji su se prilagodili suvremenim potrebama stanovništva. Smanjio se korpus usmene književnosti koja cirkulira u usmenoknjiževnoj komunikaciji otoka Cresa te su se promijenile govorničke situacije u kojima se odvija usmenoknjiževna komunikacija. Neki su žanrovi i teme vitalniji i čvršće ukorijenjeni u suvremenosti. To su oni koji su se uspješno prilagodili i nastavili ispunjavati potrebe zajednice. Provedenim terenskim istraživanjem utvrđeno je kako i dalje postoji usmena književnost u izvedbi. U današnje vrijeme, verbalni folklor djelomično odražava kulturu otoka Cresa. Pojedini žanrovi usmene književnosti imaju relevantniju funkciju u suvremenom društvu te pokazuju vitalnost u kontekstu življenja, očuvanja i proizvodnje mjesnoga identiteta otoka Cresa i kulturne reprezentacije otoka.

KLJUČNE RIJEČI: otok Cres, usmena književnost, kultura, tradicija, tradicijska kultura, kulturni identitet, usmene priče, usmene pjesme, poslovice, funkcije usmene književnosti

SUMMARY

The aim of this thesis was to explore the oral literature of the island of Cres, which has not been systematically recorded, evaluated and described so far. This thesis takes as its premise that an area's oral literary tradition is passed down from one generation to the next, preserving a form of narrative continuity specifics – in this case, specifics particular to the Cres Island. Transcriptions of the oral traditional culture of the island can be found in various sources. Besides recording the oral tradition of the island of Cres, another important goal was to analyse and describe the oral literary traditions according to motif, theme and genre, with an overview of the context and functions of the collected corpus obtained during the research and the society's attitude towards its own oral traditional culture.

In order to carry out the research, the corpus of oral literary texts was self-collected through field research conducted multiple times in 2006, 2013, 2018, and 2019. In addition to the self-collected corpus, the author used recordings already available in numerous published and unpublished sources. The corpus was categorized according to period of collection, genres, themes, and motifs that specific texts discuss, using the general divisions of oral literary materials. Taking into account the social context that affects oral literary communication, attitudes toward tradition, and the roles that oral tradition serves in the community from which it originated, this work also provided a brief history of the island of Cres.

In addition to the records I collected myself, I also compiled existing material of oral literature from various sources. The corpus used for this study thus includes 513 stories, 245 poems, and 133 proverbs, for a total of 891 inscriptions. Before 2006, 390 recordings were made, and 501 recordings were produced after 2006. Using the standard categories for oral literary materials, the corpus is divided into categories based on time collected, genre, and themes. The three main categories are oral stories, oral poems and proverbs. Oral narratives are divided into folktales (demonological, etiological, and historical), folk tales about buried treasures, legends, jokes, fortune telling, superstitions, and everyday stories. There were 513 oral tales collected. Before 2006, when the collection of folklore of the island of Cres for this thesis began, 77 recorded tales used for this study were written. Within the corpus of stories, there is the largest number of folktales – 377 of them. Secondly, following in number, 61 legends were compiled. There are also 30 jokes, 16 everyday and funny stories, 10 superstitions and 7 fortune tellings. Among the folktales, the number of demonological folk tales is the largest with 281 narrative. Most of the demonological folklore emerged in recent times (after

2006) – 230 demonological tales have been recorded. A total of 245 oral poems were gathered by the author, of which 193 are included in the older narratives and 52 in the more recent ones. The Tanja Perić-Polonijo categorization is used to categorize poems based on the themes they address, with addition of a few ballads and a few children songs. Proverbs that don't account for a sizable portion of the record are also included in the corpus. There were 133 proverbs that were noted. Thirty-six records existed prior to 2006, and thirteen records were made during the field research. Corpus was described and analysed. The specific features of the recordings and texts were described, as their contemporary function, the vitality of some genres and specific motifs, and finally attitude of the community towards its own verbal culture. The interpretation of the texts gave insight into the existence of different genres of oral literature on Cres, their characteristics, and their representation in older and newer records. Characteristics of the corpus are influenced by elements of culture and the life of local people. Oral literature primarily addresses the community. It represents shared knowledge, experience, and moral values. It must be embraced and accepted by the community as a whole in order for it to survive, and it needs to reflect the worldview of an individual within the community that uses that oral literature. Through various genres and themes, oral literature problematizes the reality of the society in which it was created in the broadest sense of the word. When interpreting verbal traditional culture, it is important to take into account the social context and space in which oral literature functions and the community that imitates it to gain insight into oral literary potential.

The oral literature of Cres follows the same currents that are characteristic of oral literature in general. They are connected to the changes in the 20th and 21st centuries when it has lost the functions it had in the years before. Under the influence of the changed habits and needs of modern man, there has been a change in the attitude towards verbal traditional culture, which is still in circulation, but not within the same limits as before. Oral literature is still alive in the oral communication of the island of Cres. Recipients still exist, the functions of oral literature are narrowed, and performances are more modest, but they are still present despite dynamic social changes.

The previous situation was researched and it determined that particular segments of the oral literature have taken on different functional features with time. It turned out that some themes and motifs changed their genres according to the functions that they gain or lose and according to their meaning in the social milieu they are performed in. Some genres of oral literature have a more prominent and relevant function in modern society and they appear to be

more adaptable to the context of living, preserving, and producing the local identity of Cres and its cultural representation.

The thesis consists of seven consecutive chapters with the literature references in the end, a list of graphics, a list of narrators, and recordings of oral literature that the interpretation of this thesis is based on.

The introductory chapter describes some of the basic terms that will be discussed in the paper – oral literature, tradition, culture, traditional culture. Contemporary trends concerning the functioning of oral literature in modern times in general, as well as on the island of Cres, are described.

The method of finding the tellers and the telling situations are described in the second chapter, Methodology and theoretical settings of the research, which also provides definitions of the fundamental theoretical concepts of this work, including culture, tradition and traditional culture, verbal traditional culture, cultural heritage, and identity.

An overview of Croatian oral literature research history and a review of the research on Cres are provided in the chapter on the overview of existing research. In keeping with the process of reawakening national consciousness and the then-dominant interest in oral literary heritage in Europe, Croatia's interest in traditional culture and oral literature grew stronger in the 19th century. Resonance of Ilyrism is felt in Istra, Primorje, and Kvarner islands and local enthusiasts worked on assembling the oral literature recordings and narratives. Over the century there has been a vast array of incentives for collecting literature materials.

The fourth chapter provides a geographical and historical overview of Cres Island. Its location was crucial for the island's social structure as well as for the island's economic, historical, and transportation infrastructure. Frequent geopolitical shifts, poor economic conditions, and deteriorated environmental conditions that Cres was exposed to throughout history had an impact on the island's traditional culture and the community's attitude toward it, which is another topic of research in this thesis with an emphasis on oral literature.

The fifth chapter, "Analysis of the thematic and motivic features of the corpus", is divided into several components. In it, the collected corpus is classified and analysed. First, the stories that make up the largest part of the collected corpus were analysed. The stories are divided into folk stories (demonological, historical, and etiological), legends, jokes, superstitions, divination, jokes, and everyday and humorous stories. Then follows an analysis

of the poems, which are divided according to the topic discussed, based on Tanja Perić-Polonijo's classification. The last and smallest part of the corpus consists of proverbs.

The sixth chapter is divided into two parts. In this chapter it is mainly spoken about the functions of oral literature on Cres Island, the cultural identity of the inhabitants, and their attitude towards their own verbal traditional culture as well as its adaptation to the changes of the context it is developed in. While interpreting the verbal traditional culture it is significant to take into account the surrounding social context and the area where the oral literature obtains, and the community that will inherit this literature to get a sense of the future potential.

In the Conclusion, the last chapter of the thesis, final observations are made regarding the current environment in which oral literature is created, adjustments to its role, and its persistence and continuing importance in oral communication.

The research for this thesis led to the conclusion that verbal traditional culture had lost some of its prior functions but gained some new ones that were better suited to the needs of modern man. The literature's structure and themes were influenced by alterations in human behaviour and tailored to the requirements of the contemporary Cres population. The amount of Cres' oral literature currently in circulation has decreased, and the contexts in which it is employed have also altered. Some themes and genres are more relevant and deeply ingrained in contemporary culture. These are the ones that have effectively changed and kept on meeting the community's needs.

The conclusions of the field research showed that oral literature is still being performed. Verbal folklore today reflects certain aspects of Cres Island culture. In the framework of living, preserving, and developing the local identity of the island of Cres and the cultural representation of the island, several genres of oral literature serve a more significant purpose in modern society. It shows how the community continues to preserve and pass along particular oral literary genres and topics. The community also identifies itself with the part of the oral literature heritage that serves the needs within literature and outside the literal narrative, although diminished usage of oral literature in the identity of the inhabitants is clearly visible. Although many of the narratives are definitely lost, a vast literary opus remains present.

KEY WORDS: island of Cres, oral literature, culture, tradition, traditional culture, cultural identity, oral stories and songs, proverbs, functions of oral literature

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. METODOLOGIJA I TEORIJSKE POSTAVKE ISTRAŽIVANJA	8
2.1. Metodologija istraživanja	8
2.1.1. Pronalazak kazivača	10
2.1.2. O kazivanjima i kazivačima	11
2.2. Teorijske postavke istraživanja	21
2.2.1. Kultura.....	21
2.2.2. Tradicija i tradicijska kultura	24
2.2.3. Verbalna tradicijska kultura	25
2.2.4. Kulturna baština	28
2.2.5. Identitet.....	29
3. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA.....	31
4. OTOK CRES	35
5. ANALIZA TEMATSKIH I MOTIVSKIH OSOBITOSTI KORPUSA	42
5.1. Klasifikacija korpusa	42
5.2. Usmene priče	44
5.2.1. Predaje	48
5.2.2. Demonološke predaje	53
5.2.2.1. Macmalić.....	56
5.2.2.2. Vukodlak.....	65
5.2.2.3. Krsnik.....	69
5.2.2.4. Štriga	78
5.2.2.5. Mora	83
5.2.2.6. Vile.....	93
5.2.2.7. Veliki gad ili zmija.....	97
5.2.2.8. Mrtvi	100
5.2.2.9. Božji ribar	104
5.2.2.10. Mrak.....	105
5.2.2.11. Ostali motivi mitološko-demonoloških predaja.....	106
5.2.2.12. Neobjašnjivi/nadnaravni događaji i pojave.....	114
5.2.2.13. Praznovjerja i gatanja.....	116
5.2.3. Etiološke predaje	117
5.2.4. Povijesne predaje.....	120

5.2.4.1.	Predaje o zakopanom blagu	121
5.2.5.	Legende	129
5.2.5.1.	Legende o svetom Gaudenciju	130
5.2.5.2.	Gavanke	135
5.2.5.3.	Gospa od svetog Salvadura	136
5.2.6.	Vicevi	137
5.2.7.	Priče iz života	138
5.3.	Usmene pjesme	139
5.3.1.	Pjesme o ljubavi	145
5.3.2.	Pjesme o smrti	149
5.3.3.	Pjesme o odnosu prema životu	150
5.3.4.	Pjesme s religioznom temom	151
5.3.5.	Teme vezane uz obitelj	154
5.3.6.	Teme vezane uz običaje kalendarskog ciklusa	155
5.3.7.	Pjesme o odnosu prema prolaznosti	158
5.3.8.	Teme vezane uz povijesna zbivanja (starija)	159
5.3.9.	Teme vezane uz vojsku (vojnički život)	159
5.3.10.	Teme vezane uz odlazak u tuđinu i dr.	159
5.3.11.	Teme vezane uz običaje životnog ciklusa	159
5.3.12.	Balade	160
5.3.13.	Brojalice	162
5.4.	Poslovice i izreke	163
6.	KULTURNI IDENTITET OTOKA CRESA	166
6.1.	Verbalna tradicijska kultura otoka Cresa	170
6.2.	Funkcije usmene književnosti na otoku Cresu	172
7.	ZAKLJUČAK	182
	POPIS LITERATURE I IZVORA	186
	Literatura	186
	Mrežni izvori	193
	Objavljeni izvori	194
	Neobjavljeni izvori	195
	PRILOZI	197
	A. Grafikoni	197
	B. Popis kazivača	198
	C. Usmenoknjiževni zapisi	201

Usmene priče	201
Usmene pjesme	412
Poslovice i izreke	452
ŽIVOTOPIS AUTORA S POPISOM OBJAVLJENIH RADOVA	459

1. UVOD

Usmena književnost nalazi se u okviru tradicijske kulture. Pojam se sastoji od dvije sastavnice – tradicija i kultura. Na mrežnoj stranici Struna – Hrvatsko strukovno nazivlje, tradicija je definirana kao „stalan i kreativan proces reinterpetacije kulturnoga nasljeđa“ uz dodatnu napomenu „prema klasičnoj antropološkoj definiciji tradicija je prenošenje ključnih kulturnih obilježja s generacije na generaciju u zajednici, pri čemu zadržava nepromijenjenu bit i cjelovitost. Noviji pristupi ističu da je riječ o dinamičkome procesu kontinuiteta i diskontinuiteta u kojemu selekcija relevantnih kulturnih obilježja počiva na određenim pretpostavkama i simbolički posredovanome odnosu prošlih i sadašnjih reprezentacija“, a kultura je definirana kao „sveukupnost idejne, djelatne i materijalne organizacije načina života koja služi kao sredstvo prilagodbe okolini i osiguranja opstanka pojedinca i zajednice“. U napomeni je dodatno objašnjeno kako se „u suvremenoj antropologiji kultura shvaća kao dinamičan i otvoren proces prilagodbe pojedinaca i skupina putem poimanja svijeta i predodžbe o njemu, ponašanja pojedinaca i njihova međudjelovanja te proizvodnje materijalnih dobara.“¹ Možda bi bilo dobro ovdje spomenuti i pučku kulturu koju se povezuje s tradicijskom kulturom, a u istom izvoru definira ju se kao „kulturna obilježja tradicijskih ruralnih zajednica za koje se smatra da su manje izložena promjenama“. Na mrežnoj stranici Struna – Hrvatsko strukovno nazivlje, podređen termin tradiciji je „mala tradicija“ čija je definicija „tradicija i znanje utemeljeni na svakodnevnom praksama lokalne zajednice“, dok u napomeni stoji „naziv se odnosi na usmenu tradiciju lokalne seoske zajednice“. Tzv. velika tradicija, također definirana na istoj mrežnoj stranici, odnosi se na elitnu kulturu i znanje što predstavlja suprotnost prethodno navedenom pojmu. Pojmovima kulture i tradicije te njihovu definiranju i razumijevanju posvećeno je u nastavku rada zasebno poglavlje.

Interes za malu tradiciju pokazao je Antun Radić čije je djelo *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* udarilo temelj hrvatskim etnološkim istraživanjima „zahtijevajući da se aspekti kulture proučavaju u njihovu najširem kontekstu, s ciljem upoznavanja ukupnog života“ (Bušić 2014: 166). Zbog kasnijih promijenjenih etnoloških praksi i predstavljanja reprezentativnih primjera tradicijske kulture, a ne ukupne tradicijske kulture, u

¹ Tradicija. *Struna. Hrvatsko strukovno nazivlje*. <http://struna.ihj.hr/naziv/tradicija/24981/#naziv> Pristupljeno: 31. 5 2022., 16:05

javnosti je i danas rašireno shvaćanje da je ona statična i nepromjenjiva, da čuva stare oblike generacijama (Bušić 2014: 166). Tradicijska kultura nije statična, već dinamična, odnosno sklona je promjeni što se vidi i na primjerima zapisa usmene književnosti korištenima prilikom pisanja ovoga rada u kojima se vidi da se oblici i funkcije mijenjaju sukladno društvenim promjenama i potrebama zajednice. Stipe Botica u *Povijesti hrvatske književnosti* ističe kako se „usmena književnost očituje i živi u inačicama, više nego u strogo programiranim književnim rodovima/vrstama“ (2013: 50) što podržava tezu o promjenjivosti i dinamičnosti tradicije. Promatrajući tradicijsku kulturu nije lako pronaći neku osobinu koja je karakteristična isključivo za hrvatski prostor ili je prisutna na cjelokupnom prostoru Hrvatske, odnosno osobinu koju bismo mogli okarakterizirati kao nacionalnu (Blagonić 2016: 117). U hrvatskoj tradicijskoj kulturi, pa i u usmenoj književnosti, postoje razlike na regionalnoj i lokalnoj razini te prisutnost utjecaja iz drugih zemalja ili udaljenijih krajeva Hrvatske. Maja Bošković-Stulli vezano za nacionalni karakter tradicijskoga ističe: „Sve to povezuje taj folklorni prostor, premda ne stvara zatvorenu homogenu etničku sliku. Ukupnost regionalnih i lokalnih obilježja, uzevši u obzir i dijalekatsku raznolikost, čini raspoznatljiv korpus hrvatske usmene književnosti; no, gotovo nijedna crta nije izolirana i posebno samo hrvatska. Statične nacionalne zatvorenosti u folkloru nema“ (Bošković-Stulli 2000: 159).

Usmenu književnost na Cresu prate zbivanja koja se tiču usmene književnosti općenito, a to je da ona od 20. stoljeća više nema one funkcije koje je imala kao u ranijim razdobljima te se članovi određenih zajednica na poticaj, obično stručnih osoba, prisjećaju svoje usmenoknjiževne tradicije. Drugačije su potrebe suvremenoga čovjeka i zbog toga je došlo do promjene percepcije verbalne tradicije koja i dalje jest u opticaju, ali ispunjava drugačije potrebe stanovništva. Zapisivanje usmene književnosti na terenu u današnje vrijeme „pokazuje da usmena književnost nije samo arhivska kategorija, davno ostvarena u komunikaciji, pa zatim zapisana i konzervirana. Naprotiv, ona i dalje živi u svojoj prirodnoj sredini, živi i funkcionira kao dragocjena baština onih koji je još imaju, izvode i cijene“ (Botica 2013: 52). Iako u fragmentima, kazivači se i dalje prisjećaju i prenose u suvremenim inačicama usmenoknjiževne tekstove, a dolazi i do promjene medija i promjene funkcija što je pokazatelj potrebe za usmenoknjiževnim nasljeđem i pozitivnim odnosom zajednice prema tom nasljeđu. Daje se zaključiti kako usmena književnost na Cresu i dalje funkcionira jer i dalje ima recipijente. Njezine su funkcije smanjene i njezine su izvedbe skromne, ali i dalje postoje i žive su u dinamičnom procesu promjene.

Cilj predloženoga rada je usustaviti i opisati prikupljeni korpus usmenoknjiževnih zapisa s otoka Cresa, istražiti vezu između optjecajnih žanrova usmene književnosti i životnih praksi te vidjeti u kojoj je mjeri verbalna tradicijska kultura dijelom suvremenoga života zajednice kojoj pripada. Cres u kontekstu usmene književnosti do sada nije sustavno opisan u stručnoj literaturi, a jest prostor u kojemu i dalje funkcionira verbalna tradicijska kultura. Upravo manjak osvrta na cresku usmenu književnost i Cres kao prostor u kojemu verbalna tradicijska kultura ima vlastiti život jesu razlozi zbog kojih sam Cres odabrala kao istraživački interes. Rad pokazuje da različiti usmenoknjiževni žanrovi odražavaju kulturni identitet i specifičnosti creske usmene književnosti. Istraženo je prošlo stanje te je utvrđeno kako su određeni segmenti usmenoknjiževnoga nasljeđa s vremenom poprimili drukčije funkcionalne osobitosti. Pokazalo se kako su neke teme i motivi promijenili žanrove s obzirom na funkcije koje dobivaju ili gube te što one znače sredini u kojoj se izvode. Radom se utvrdila i promjena funkcije pojedinih žanrova usmene književnosti u komparaciji starijih zapisa i novoprikupljene građe. Pojedini žanrovi usmene književnosti imaju relevantniju funkciju u suvremenom društvu te pokazuju postojanje potrebe za njima u kontekstu življenja, očuvanja i proizvodnje mjesnoga identiteta otoka Cresa.

U ovome radu promatra se život creske usmene književnosti na temelju starijih zapisa i suvremenih zapisa koje sam prikupila terenskim istraživanjem na otoku, kao i onim suvremenim zapisima creske usmene književnosti koji su objavljeni u različitim radovima ili publikacijama. Rad pokazuje kako usmena književnost nije relikv prošlosti, već je prirodno stopljena sa suvremenim životom otočana. Nekoliko motiva usmene književnosti na otoku Cresu pokazuje učestalost i ukorijenjenost u sjećanje zajednice. Možda je došlo do promjena oblika teksta ili do djelomičnoga zaborava, ali vidi se otpornost prilagodbe određenih sižea i motiva za kojima očito postoji potreba i u današnje vrijeme.

Usmena književnost otoka Cresa žanrovski je raznolika i pokazuje kako određeni žanrovi preživljavaju u onom obliku koji ispunjava potrebe društva određenoga vremena. Provedena terenska istraživanja u svrhu ovoga rada pokazuju kako i dalje postoji usmena književnost u izvedbi. Promjene u načinu života utječu na strukturu pojedinih tema i motiva koji se prilagođavaju potrebama stanovništva. Vidljivo je kako zajednica i dalje pamti i prenosi usmenoknjiževne oblike, ona se identificira s dijelom svojega usmenoknjiževnoga nasljeđa pa ono preživljava u izmijenjenom obliku i ispunjava književne i izvanknjiževne funkcije, iako je došlo do slabljenja ukorijenjenosti usmene književnosti u identitetu otočana. U vrijeme prije

razvoja turizma i urbanizacije otoka, kada je Cres bio okrenut ruralnoj kulturi, stanovništvo je bilo blisko povezano sa svojom verbalnom tradicijskom kulturom koja je pod utjecajem modernih kretanja počela nestajati. Do danas je sačuvan relativno bogat opus usmenoknjiževnih tekstova, ali mnogi su zbog zaborava stanovnika ostali izgubljeni. Usmena je književnost služila i prenošenju duhovnih vrijednosti, različitih pouka i znanja, pohranjivanju vrijednosnih obrazaca i običaja čime je čuvala nekadašnji identitet otočke zajednice. Učvršćivala je nekadašnje društvene obrasce i običaje koji su činili tradicijski identitet zajednice, ali pružala je svojim izvođačima i recipijentima i estetski užitek zadovoljavajući njihov ukus.

Promjenama u načinu života podlegla je i usmena književnost. Oni žanrovi, teme i motivi koji su se uspjeli prilagoditi suvremenom životu i koji su ostali relevantni, ostali su i u sjećanju kazivača i dio tradicijske baštine mnogo dulje od nekih koji više nemaju funkciju u modernome društvu. Veća optjecajnost pojedinih žanrova govori o njihovoj boljoj prilagodbi suvremenom čovjeku i njegovim životnim navikama.

Creska usmena književnost i tradicijska kultura, zahvaljujući svojim karakteristikama, pripadaju okviru hrvatske usmene književnosti i tradicijske kulture s kojima dijele zajedničke osobitosti. Verbalnom tradicijskom kulturom otoka Cresa znanost se nije bavila sustavno. Znanstveni prilozi o Cresu mogu se pronaći u relevantnoj stručnoj literaturi, ali cjelokupnom nasljeđu ovog otoka još se nije znanstveno pristupilo. Uglavnom su se provodila muzikološka istraživanja koja su uključivala otok Cres te kvarnerske otoke i Istru. Ona nisu bila sveobuhvatna u istraživanju creske tradicijske kulture niti im je Cres bio osnovni predmet interesa.

Andrija Bortulin (1898, 1903, 1906) i Andrija Linardić (1929) opisuju običaje otoka te donose pjesme i zapise vjerovanja. U 20. stoljeću nastavlja se zapisivačka djelatnost na otoku Cresu pa tako u Institutu za etnologiju i folkloristiku postoji nekolicina rukopisa usmenoknjiževnih zapisa koji potječu s Cresa. Njihovi su autori (Branko Fučić, Nikola Bonifačić Rožin, Olinko Delorko, Nedjeljko Karabaić, Stjepan Stepanov) pedesetih godina 20. stoljeća tijekom svojih boravaka na Cresu zapisali pjesme, predaje i poslovice. U djelu Maje Bošković-Stulli *Istarske narodne priče* (1959) Cres se sporadično spominje, više u komparativne svrhe, a ne kao glavno područje interesa. Vinko Žganec (1954: 422-432) zabilježio je nekoliko pjesama s Cresa u radu *Proučavanje muzičkog folklora na otocima Lošinju, Susku i Cresu*.

Prilozi o Cresu zastupljeni su u *Otočkom ljetopisu, časopisu za kulturu otoka cresko-lošinjskog arhipelaga* (on obuhvaća Cres, Lošinj i manje otoke, Unije, Ilovik, Susak, Vele Srakane, Male Srakane te niz nenaseljenih otoka, otočića i hridi) čiji prvi broj izlazi 1973. godine te u manjim knjižicama objavljenima u malim nakladama. Govoreći o Cresu, nezaobilazan je autor Branko Fučić i njegove dvije knjige *Apsyrtides: kulturno-povijesni putopis po otočju Cresa i Lošinja* (1990) i *Terra incognita* (1998) koje govore o otocima Cresu i Lošinju. *Terra incognita* donosi i zapise nekih poznatih te i dalje živih predaja koje se mogu čuti na otoku Cresu.

Teorijsku podlogu ovoga rada čine koncepti ranije spomenutih autora i objavljena literatura o usmenoj književnosti te o životnim praksama otoka Cresa. Rad se sastoji od interpretacije novih zapisa usmene književnosti otoka Cresa, građe otisnute u zbornicima, zbirkama, časopisima i sl. te pohranjenih rukopisnih zbirki. Uže je područje rada analiza građe i njezina veza sa suvremenim životom otočana. Teorijske pretpostavke predstavljaju polazišnu točku u promišljanju odnosa stanovnika otoka prema usmenoj tradiciji, promatranju usmenoknjiževnoga nasljeđa kroz odnos žanrova i životnih praksi.

Rad se temelji na analizi novih zapisa usmene književnosti sakupljenih višestrukim terenskim istraživanjem provedenim na otoku Cresu, kao i na usporedbi sa starijim zapisima objavljenima u stručnoj literaturi, drugoj tiskanoj građi (zbirke, zbornici, pučki kalendari, časopisi, notni zapisi) ili u rukopisima. Uz zapise, koristila sam i stručnu literaturu iz područja usmene književnosti i to djela Maje Bošković-Stulli, Josipa Kekeza, Ivana Lozice, Stipe Botice, Ljiljane Marks, Eveline Rudan i Luke Šeše koji su u svojim djelima dali važan doprinos u istraživanju povijesnog razvoja usmene književnosti, žanrovske raznolikosti, njezinih funkcija i terminologije.

Sakupljena građa podijeljena je prema žanrovima. Tekstovi usmene književnosti zapisani u ovom radu omogućit će uvid u žanrovsku raznolikost usmene književnosti na Cresu i njezino sadašnje stanje. Osim novih zapisa prikupljenih terenskim istraživanjem, priloženi su i zapisi ranijih zapisivača. U analizi novih i starih zapisa korištena je komparativna metoda. Promatrane su funkcije koje usmena književnost ostvaruje unutar zajednice koja ju izvodi i istraženi razlozi veće optjecajnosti pojedinih usmenoknjiževnih žanrova.

Namjera terenskog istraživanja bila je pokazati kontinuitet usmenoknjiževnih žanrova i bogatstvo creskog narodnog stvaralaštva. Rad pokazuje koji žanrovi, teme i motivi odolijevaju

vremenu te na koji su se način prilagodili i osigurali kontinuitet. Oni su dio identiteta zajednice i reprezentiraju njezin odnos prema vlastitoj usmenoknjiževnoj baštini.

Istraživanje je provedeno polustrukturiranim i slobodnim intervjuima stanovnika otoka Cresa različite životne dobi i oba spola. Građa za ovaj rad uključuje transkripcije intervjuja sa što manje intervencija. Zapisi su razvrstani prema njihovoj srodnosti s uvijek naglašenim imenom kazivača te mjestom u kojemu je kazivač proveo život ili utjecajnu većinu života. Osim žanrovske, estetske, stilske i sadržajne komponente usmene književnosti, analiziran je i odnos ispitanika prema usmenoknjiževnom nasljeđu.

Praktični dio rada temelji se na kvalitativnoj i kvantitativnoj analizi arhivske građe iz područja usmene književnosti. Ona će uključiti rukopise i audio zapise pohranjene u Institutu za etnologiju i folkloristiku. Provedeno je novo terensko istraživanje 2018. i 2019. godine koje slijedi nakon preliminarnog istraživanja provedenog tijekom kraćih boravaka na otoku Cresu od 2006. do 2013. godine. U analizu i interpretaciju uključeni su i usmenoknjiževni tekstovi zapisani u publikacijama i zbirka. Analitičko-interpretativna analiza temelji se na stilskoj, sadržajnoj i estetskoj razini prikupljenih tekstova. Tekstovi prikupljeni terenskim istraživanjem uspoređeni su s onima već postojećima. Analiza je usmjerena i na promatranje promjene funkcija usmenoknjiževnih žanrova, odnosa kazivača prema usmenoknjiževnom nasljeđu i njihovoj identifikaciji s njime.

Ovaj je rad zamišljen kao doprinos spoznaji, sistematizaciji, valorizaciji i očuvanju usmene književnosti te kao prikaz usmenoknjiževne tradicije otoka Cresa. Odgovorit će se na pitanje zbog čega su neki žanrovi optjecajniji, a teme i motivi plodniji za stvaranje novih verzija te prijelaz u druge medije. Budući da je usmena književnost otoka Cresa bila nedovoljno istražena unutar okvira hrvatske usmene književnosti, rad će doprinijeti njezinu kritičkom razumijevanju, tumačenju te postavljanju u kontekst hrvatske usmene tradicije. Ovim će se radom pokušati dati odgovor na pitanje omogućava li verbalna tradicijska kultura na otoku Cresu konstruiranje identiteta otočana i konstruiranje životne realnosti u suvremenome dobu. Radom će se pokazati i kolika je pojavnost i plodnost usmenoknjiževnih žanrova te određenih tema i motiva u suvremenosti u odnosu na starija razdoblja koja će se pokušati rekonstruirati na temelju prikupljenih tekstova. Ovaj rad propituje kako se i u kojoj mjeri zadržao tradicijski utjecaj otočke kulture, posebno one verbalne. Pri razmatranju ovih pitanja, treba imati na umu kako je globalizacija dovela do određene razine unificiranja društava i njihovih kultura, a taj se trend nastavlja i dalje. Pod njezinim utjecajem dolazi do postupnoga ukidanja kreativnoga

procesa razvoja posebnosti unutar različitih kultura kao i mogućnosti izbora unutar te različitosti sa svojim nametanjem unificiranosti kao trenda i potrebe. Nestaju specifični običaji, vjerovanja, načini života i kulturni simboli. Pojedinci u društvu često radije odbacuju svoje kulturne i identitetske posebnosti kako bi se prilagodili, postali slični drugima zbog osjećaja pripadnosti i prihvaćenosti. Tradicijske vrijednosti, paradoksalno, gube na važnosti, dok istovremeno raste interes i cijenjenost tradicionalnog, tradicijskog, individualnog i jedinstvenog. Tradicijska kultura (a i kultura uopće) postala je manje važnom u svakodnevnome životu u odnosu na prošla vremena. Čini se kao da ona u suvremenome svijetu nije nužna za preživljavanje. Međutim, čovjek ima potrebu za kulturnom djelatnošću i ona neće iščeznuti.

Neovisno o civilizacijskim kretanjima koja na prvi pogled nisu naklonjena tradicijskome, tradicijsko i dalje opstaje te pokazuje kontinuitet na temelju promatranja dijakronije. Dolazi do retradicionalizacije, ponovnoga otkrivanja tradicijskoga i revitalizacije tradicijske kulture jer se u ovome tehnološki orijentiranom društvu ipak visoko cijene individualna kreativnost i zajedničko kulturno nasljeđe koje je doživjelo, možda i strukturne promjene, ali time samo pokazuje kako je čovjeku svojstveno duhovno unapređivanje kroz kulturnu djelatnost. Promjena konteksta tradicionalnih praksi ne znači da ih je društvo odbacilo. Ono pokazuje upravo suprotno. Čovjek i dalje ima potrebu za duhovnom i kulturnom djelatnošću, za stvaranjem nečega što nadilazi samo osnovnu upotrebnu vrijednost te ima potrebu za povezivanjem s prošlim vremenima.

2. METODOLOGIJA I TEORIJSKE POSTAVKE ISTRAŽIVANJA

2.1. Metodologija istraživanja

Otok Cres je tijekom povijesti doživljavao česte geopolitičke promjene koje su utjecale na kontinuitet političkoga upravljanja otokom, a posljedično i na dominaciju određenih kulturnih utjecaja. Nakon Drugog svjetskog rata, Cres konačno dolazi u sastav Republike Hrvatske, ali ostaje i dalje prometno izoliran teritorij, kao i izvan središta istraživačkih aktivnosti humanističkih znanosti. Kako bi se dobio uvid u kontekst u kojemu je usmena književnost otoka Cresa nastajala te i dalje nastaje, dan je pregled povijesti otoka kako bi se ukazalo na brojne geopolitičke i društvene promjene koje su utjecale na odnos stanovnika prema njihovom usmenoknjiževnom nasljeđu i tradicijskoj kulturi. Važno je otok opisati i geografski s obzirom na utjecaj okoliša na način života stanovnika određenog područja. S obzirom na planirano i provedeno terensko istraživanje, dan je i prikaz demografskog stanja na otoku jer ono izravno utječe na rezultate provedenoga istraživanja. Naime, tijekom godina došlo je do smanjenja broja stanovnika u gotovo svim naseljima na otoku, kao i do slabljenja tradicije pripovijedanja. Dugotrajna talijanska vlast tijekom koje je bio pojačan utjecaj talijanske kulture te raširena uporaba talijanskoga jezika utjecali su na kontinuitet usmene književnosti na otoku čija se optjecajnost smanjila, kao i uporaba hrvatskoga jezika u određenoj generaciji stanovnika. Navedeno će se prikazati metodom deskripcije i korištenjem statističkih podataka prikupljenih tijekom popisa stanovništva 2011. i 2021. godine s obzirom na to da su oba relevantna za razdoblje tijekom kojega je provedeno terensko istraživanje.

Paralelno se odvijalo prikupljanje usmenoknjiževne građe na terenu u vlastitoj organizaciji te prikupljanje već ranije zapisane objavljene i neobjavljene građe, ponajviše iz rukopisa pohranjenih u Institutu za etnologiju i folkloristiku. Prvotna je ideja ovoga rada bila prikupiti postojeću usmenoknjiževnu građu s otoka Cresa na jedno mjesto, klasificirati ju i opisati. Dio građe prikupljen je iz objavljenih zbirki pjesama, časopisa, privatnih zapisa i diplomskih radova studenata. Istraživanje provedeno na terenu izvedeno je polustrukturiranim i slobodnim intervjuima stanovnika otoka Cresa različite životne dobi i oba spola. Građa će uključivati transkripcije intervjua sa što manje intervencija.

Nakon prikupljanja građe, metodama analize, sinteze i terenskoga rada pristupilo se klasificiranju građe koja je podijeljena na temelju kronoloških, žanrovskih, tematskih i motivskih podataka, vodeći se već ustaljenim klasifikacijskim sustavima. Prvotna se podjela i analiza učinila na temelju žanra što je uobičajen način pristupu građi u folkloristici (Honko 2010: 354). Metoda klasifikacije služi tome kako bi se postigla preglednost građe te uočio udio pojedinih žanrova, tema i motiva u starijim zapisima koji su detektirani prije terenskoga istraživanja, odnosno u onima prikupljenima u vlastitom terenskom istraživanju te kako bi se sukladno tomu dobila slika o žanrovskom sustavu creske usmene književnosti kroz dulji vremenski period, promjenama u udjelu pojedinih žanrova, tema i motiva, promjenama funkcija i žanrova te potentnosti pojedinih tema i motiva. Kada je to bilo moguće, naglašeno je ime kazivača, vrijeme održanog razgovora te mjesto u kojemu je kazivač proveo život ili utjecajnu većinu života. Promotriale su se funkcije koje usmena književnost ostvaruje unutar zajednice koja ju izvodi i istražili razlozi većeg optjecaja pojedinih usmenoknjiževnih žanrova. Namjera terenskog istraživanja jest pokazati kontinuitet usmenoknjiževnih žanrova i sliku creskog tradicijskog stvaralaštva. Rad će pokazati koji žanrovi, teme i motivi odolijevaju vremenu te na koji su se način prilagodili i osigurali kontinuitet. Oni su dio identiteta zajednice i reprezentiraju njezin odnos prema vlastitoj usmenoknjiževnoj baštini. Nakon klasifikacije, građu se analiziralo na temelju motivskih, tematskih i žanrovskih odrednica. Tijekom analize došlo se do uvida u specifičnosti koje posjeduje creska usmena književnost, ali i veze s usmenim nasljeđem drugih hrvatskih krajeva. Metodom komparacije uočavaju se zajedničke značajke između starijih i novijih zapisa creske usmene književnosti te usmene književnosti drugih krajeva, ali i određena odstupanja u prikupljenim creskim tekstovima. Građa je tijekom klasifikacije podijeljena u dvije osnovne skupine prema vremenu nastanka na tekstove prikupljene prije 2006. godine, kada je prvi put provedeno terensko istraživanje, i nakon 2006. godine. Metodom sinteze iznijet će se zaključci o prisutnosti usmene književnosti u suvremeno doba na otoku Cresu, žanrovskim osobitostima creske književnosti, karakteristikama starijih i novijih zapisa, njihovim funkcijama te odnosa otočana prema usmenoknjiževnom nasljeđu. Pozornost sam obratila i na kontekst što nije novost u folkloristici (Lozica 2010: 172). Nakon Drugog svjetskog rata, interes istraživača postaje kontekst, a ne više samo tekst. William R. Bascom raspravljajući o tom pitanju citira Malinowskoga koji ističe kako je tekst „iznimno važan, ali bez konteksta on ostaje beživotan“ (Bascom 2010: 71). Današnju folkloristiku „zanimaju ekološki uvjeti i socioekonomske strukture koji daju okvir i značenje folklornim

činovima verbalne komunikacije i njima srodnim pojavama“ (Honko 2010: 349) zbog čega je vrlo važno dotaknuti se u radu povijesti otoka i društvenih prilika.

Velik dio građe korištene za pripremu ovoga rada nalazi se u rukopisima Branka Fučića, Nikole Bonifačića Rožina, Olinka Delorka, Nedjeljka Karabaića i Stjepana Stepanova koji se čuvaju u Institutu za etnologiju i folkloristiku te priložima Andrije Bortulina za *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* te objavljenim zbirka. Korištena su i tri rukopisa u privatnom vlasništvu. Za manji broj korištenih zapisa korištene su zbirke *Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i Kvarnerskih otocih*, djela Branka Fučića, Dragana Ogurlića i Maje Bošković-Stulli te diplomski radovi i drugi radovi dostupni elektroničkim putem. Naravno, korišteni su i oni zapisi koje sam prikupila u nekoliko provedenih terenskih istraživanja na otoku 2000.-ih godina tijekom kojih su prikupljeni i prozni tekstovi i oni u stihu, a značajno je i što sam dobila uvid u odnos kazivača prema vlastitom usmenoknjiževnom nasljeđu te uvidjela kakvo je stanje rasprostranjenosti i ukorijenjenosti tradicijske kulture u zajednici u današnje vrijeme.

2.1.1. Pronalazak kazivača

Tijekom procesa pronalaska kazivača koristila sam vlastita poznanstva s osobama koje su me upućivale na potencijalne kazivače te širila mrežu osoba koje su kontaktirale svoje članove obitelji, prijatelje i druge poznate im osobe voljne sudjelovati u razgovoru. Svi su susreti bili inducirane kazivačke situacije tijekom kojih sam kazivače ispitivala o temama koje su me zanimale, a one su se širile kako je tekao proces upoznavanja tema prisutnih u usmenoj creskoj književnosti. Poticala sam kazivače, nekada se nalazeći s njima i u više navrata ako je to bilo moguće, da se i sami pokušaju prisjetiti dodatnih tema i motiva koje nismo spomenuli tijekom inicijalnog susreta. U tim induciranim kazivačkim situacijama, mnogo je toga upućivalo na postojanje žanrovski i motivski raznolike usmenoknjiževne građe, ali i na još veću raznolikost u minulim vremenima. Neki razgovori nisu bili plodonosni za cilj istraživanja i te osobe nisu navedene kao kazivači u popisu. Neke su osobe odlučile da ne žele govoriti o određenim temama, neke osobe su samo mogle potvrditi da se nekada o navedenim temama i motivima govorilo, ali ti kazivači nisu mogli reproducirati što su nekada znali. Naravno, bilo je i onih osoba koje nisu bile sklone razgovoru i nisu pristale na susret unatoč tome što su bile

apostrofirane kao mogući dobri izvori o verbalnoj tradicijskoj kulturi otoka. Od kazivača koji su potvrdili da su određene teme i motivi bili zastupljeni, ali ih se više nisu sjećali, dobila sam uvid u nekadašnje, prošlo stanje creske usmenoknjiževne tradicije koje je bilo bogatije od onoga koje sam ja zatekla na terenu.

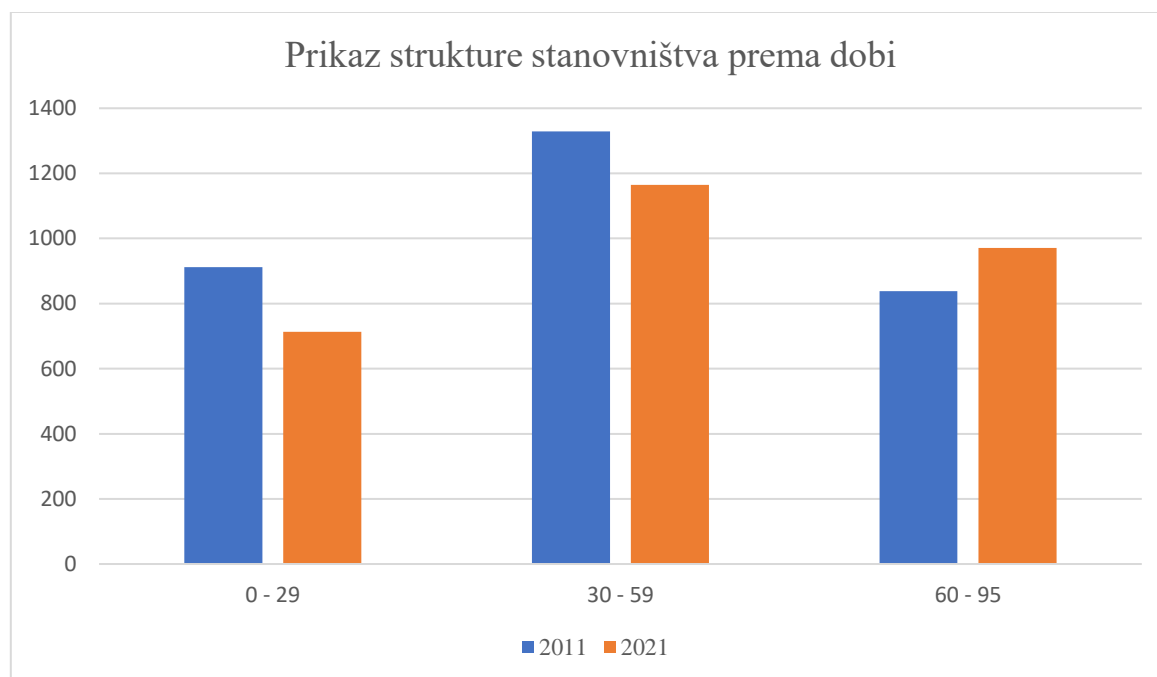
2.1.2. O kazivanjima i kazivačima

Na otoku Cresu prema popisu stanovništva provedenom 2011. godine živjelo je 3.079 stanovnika. Od toga 1.545 muškaraca i 1.534 žene. Najnoviji popis stanovništva iz 2021. godine govori o padu broja stanovnika na 2.849 stanovnika. Na popisu su 1.434 muškarca i 1.415 žena. Usporedba je relevantna za istraživanje s obzirom na vrijeme kada je terensko istraživanje za ovaj rad provedeno, a ono uključuje razdoblje objavljivanja oba popisa stanovništva. U tablici u nastavku prikazani su usporedni podaci o dobi stanovnika na otoku u vrijeme provedbe oba popisa stanovništva.

Tablica 1. Prikaz broja stanovnika prema dobi na otoku Cresu

Broj stanovnika na otoku Cresu		
Dob:	2011.	2021.
0 – 29	912	713
30 – 59	1.329	1.165
60 – 95	838	971
Ukupno:	3.079	2.849

Grafikon 1. Prikaz strukture stanovništva prema dobi

Iako je terensko istraživanje provedeno na otoku Cresu bilo otežano zbog depopulacije otoka, tehnikom nestrukturiranog i polustrukturiranog intervjua ispitane su 64 osobe. Ovo bi istraživanje bilo nemoguće provesti bez susretljivosti i otvorenosti kazivača i njihovih obitelji koji su mi otvorili vrata svojih domova kao često potpuno nepoznatoj osobi i podijelili sa mnom priče i pjesme te stara vjerovanja ove otočke zajednice. Uslijed brojnih promjena u načinu života, društvenih kretanja, tehnološkog razvoja društva i obrazovanja tijekom dvadesetog stoljeća, došlo je do postupnog nestajanja tradicije okupljanja i pripovijedanja što je dovelo do velike fragmentarnosti zabilježenih tekstova. U 20. i 21. stoljeću usmena književnost više nema primarnu funkciju u duhovnome životu zajednice što dovodi do toga da kazivači često više nisu stvaraoci narodnoga blaga koji u tekstove unose i dio sebe kako bi ostvarili svoje stvaralačke, umjetničke potrebe, već prenositelji. Kao što je istaknuo Stipe Botica: „Noviji kazivači pretežito reproduciraju ono što je do njih došlo kao tradicija“ (Botica 2013: 50). Ono što se definira dobrim kazivačima individualci su koji ne prenose samo pasivno ono što su čuli, nego tijekom kazivanja iznova stvaraju i unose u tekstove vlastita životna iskustva te vlastitu interpretaciju (Bošković-Stulli 2006: 139).

Tijekom terenskoga istraživanja koje se odvijalo u nekoliko navrata od 2006. do 2019. godine, razgovarala sam sa 64 osobe. Od toga je 28 muškaraca i 36 žena. Najstariji kazivač bio je don Josip Bandera rođen 1914. godine, a kazivačica Domenika Zec rođena 1919. godine,

oboje iz Beloga. Najmlađi su kazivači Valentin Mikičić iz Beloga rođen 1968. godine i Dafne Flego rođena 1992. godine iz Cresa. Zanimljivo je spomenuti kako su i obje bake Dafne Flego bile vrlo dobre kazivačice koje su sudjelovale u istraživanju što pokazuje kako je u toj obitelji došlo do prenošenja usmene predaje s generacije na generaciju. Istraživanje i pronalazak kazivača bio je dugotrajan proces uz brojne poteškoće zbog otkazivanja već zakazanih susreta, starosti i bolesti kazivača, detektiranja osoba koje imaju potrebna znanja o tradicijskome te opće depopulacije otoka zbog koje je bilo teško pronaći relevantan broj osoba za provođenje istraživanja koje se protezalo i na Grad Rijeku i otok Lošinj jer su se neki od kazivača preselili bliže svojoj obitelji koja se, zbog poslovnih i osobnih razloga, preselila na susjedni otok ili kontinent. U konačnici, istraživanje je uspješno provedeno i prikupljen je znatan korpus cjelovitih tekstova i fragmenata koji su korišteni za izradu ovoga rada. Svim kazivačima i njihovim obiteljima najljepše zahvaljujem na susretljivosti koju su iskazali tijekom intervjua i samih priprema za intervjue te na dopuštenju da uđem u njihove domove i snimim vođene razgovore.

U terenskom istraživanju obuhvaćena su sljedeća naselja: Beli, Cres, Grmov, Krčina, Loznati, Lubenice, Martinšćica, Merag, Orlec, Osor, Pernat, Punta Križa, Valun, Vidovići, Vrana i Zbičina. Neki su intervjui provedeni i u Malom i Velom Lošinju te Rijeci jer su se kazivači tijekom života preselili u ta mjesta s otoka Cresa. Mjesto Punta Križa obuhvaćeno je u kazivanjima Ivana Lovrića koji živi u Malom Lošinju. Mnogi kazivači žive u naselju u kojemu su rođeni cijeli život, a neki su se kazivači i kazivačice preselili nakon vjenčanja ili zbog drugih osobnih razloga. Nažalost dio kazivača na koje su me uputili nije bio zainteresiran za razgovor, a neke su osobe otkazale unaprijed dogovorene intervjue. Tijekom terenskog istraživanja korištene su metode razgovora, slobodnog i polustrukturiranog, snimanja i zapisivanja ako zbog određenih tehničkih razloga snimanje nije bilo moguće, primjerice tijekom razgovora s don Josipom Banderom, svećenikom iz Beloga, koji je govorio vrlo tiho te sam tijekom razgovora vodila bilješke s obzirom na to da govor nije mogao biti uspješno snimljen i na temelju bilježaka rekonstruirala sam ispriповijedano. Nikome od kazivača nije smetalo biti snimljen (ako to isključuje snimanje video kamerom). Susreti s kazivačima bili su primjeri induciranih kazivačkih situacija u kojima bih ispitivala kazivače o određenim motivima, temama ili konkretnim pričama i pjesmama, a kazivači bi u sažetom ili opširnem obliku pripovijedali o događajima koje su sami doživjeli, koje su čuli od svojih roditelja ili drugih stanovnika te se prisjećali pjesama i priča. Uvijek sam dolazila pripremljena na unaprijed dogovorene intervjue sa spremnim pitanjima. Podsjećala sam kazivače na pojedine likove iz priča, same priče, pjesme

i običaje. Nekada je to bilo nužno jer kazivači najčešće nisu bili sami pripremljeni te je bilo potrebno podsjetiti ih kako bi razgovor bio plodonosan. Ponekad su ciljana pitanja davala dobre rezultate jer su kazivače podsjetila na ono što su zaboravili, ali ponekad takav način intervjuiranja nije donosio rezultate već su kazivači radije govorili kada je pristup bio spontaniji i kada bi se razgovor s neke dnevne teme spontano usmjerio prema njihovim sjećanjima. Tada je dolazilo do spontanoga prisjećanja pojedinih pjesama ili priča na što bi ih određeni trenutak tijekom slobodnoga razgovora podsjetio. Neki su kazivači bili puno slobodniji u otvorenom načinu razgovora, nego tijekom strukturiranog odgovaranja na pitanja jer nisu osjećali pritisak da moraju znati odgovore na postavljena pitanja. U takvim slučajevima pustila bih da razgovor teče vlastitim smjerom i bez prethodnih očekivanja vezanih za rezultate tog razgovora.

Često je tijekom razgovora bilo prisutno više osoba. Ponekad su svi sudjelovali u razgovoru, a ponekad su mlađi članovi obitelji bili potpora kazivačima ili veza između mene i kazivača. Barbara Ivančić Kutin navodi kako u kazivačkim situacijama postoje tzv. poticatelji ili motivatori, odnosno osobe koje na neki način pokreću kazivačku situaciju i održavaju je. Ivančin Kutin prepoznaje dva tipa poticatelja. To su „a) motivator koji ne poznaje pripovjedačev repertoar; i b) motivator koji poznaje pripovjedačev repertoar. Prvoga obično predstavlja istraživač koji nastoji iz profesionalnog interesa prikupiti folklorne priče te s općim ili konkretnim pitanjima ili s oglednim pričama kod pripovjedača pobuđuje asocijacije na određene sadržaje/teme. Time aktivira proces pripovijedanja. Tu ulogu istraživač ima osobito u individualnim susretima s pripovjedačem čiji repertoar poznaje slabo ili ga uopće ne poznaje. U drugom je primjeru riječ o usmjeravanju pripovjedača da ispriča konkretnu pripovijest; tu ulogu preuzimaju sudionici koji dobro poznaju repertoar pripovjedača, najčešće njegova rodbina, prijatelji“ (Ivančić Kutin 2015: 187). Bilo je tijekom provedenih terenskih istraživanja i onih susreta u kojima je sudjelovao samo jedan kazivač, a to su bili razgovori, ili dogovoreni unaprijed, ili susreti do kojih je došlo potpuno spontano čistom slučajnošću prilikom šetnje kroz naselje koja bi rezultirala razgovorom s osobom na koju bih naišla. Kazivači su najčešće bili susretljivi kada su jednom pristali na razgovor. Prilikom razgovora s kazivačima, mnoge su teme bile otvorene za razgovor. Međutim, kada je u pitanju nadnaravno, neki su kazivači ili potpuno odbijali govoriti o nadnaravnome ili su to činili vrlo nevoljko odbacujući to kao nevrjedno i nerealno pa stoga oni nisu vidjeli razlog da se o tome govori. Ako su pristali o tome govoriti, često su se ograđivali od takvih priča govoreći kako oni nikada takve stvari nisu slušali, a pogotovo u njih vjerovali. Ponekad bi kazivači odmahivali rukom na moje upite o nadnaravnim predajama ili se podsmjehivali mojem interesu, samim pričama i nekadašnjim

vjerovanjima. Ovakve reakcije pokazuju pristup određenih kazivača prema nadnaravnim bićima i pojavama te su vrlo značajan pokazatelj njihova odnosa prema tom usmenoknjiževnom nasljeđu i više od samih predaja koje su mi kazivali. Nelagoda kod nekih kazivača zbog mojih postavljenih pitanja o određenim vrstama predaja (posebno o mitskima, odnosno demonološkima) ili pjesmama koje su „proste“ pokazala su se kao otegotna okolnost tijekom rada na terenu. Naravno, to se ne odnosi na sve kazivače. Neke su osobe, osjećajući povjerenje prema meni bile spremne podijeliti svoje iskustvo i čak raspravljati o tome kako u današnje vrijeme više nema nadnaravnih pojava. Zaključak koji bi se redovito nametao jest kako nadnaravnoga nema od uvođenja struje u naselja. Metoda otvorenog razgovora bila je posebno produktivna u kazivanjima o nadnaravnim događajima i demonološkim bićima. Tada bi se kazivači otvorili i ponekad bez poticaja govorili o vlastitom iskustvu s nadnaravnim ili bi prenijeli priču koju su čuli. Mnoge su kazivače moj interes za njihovo nasljeđe te poštovanje prema tom nasljeđu, čak i kada oni nisu bili s njime snažno povezani, potaknuli na izrazito dobru suradnju.

Nekim je kazivačima trebalo nešto više poticaja. Kada je bilo prisutno više osoba tijekom razgovora, u početku je nekim kazivačima (posebno muškarcima) bilo neugodno pa se razgovor u početku svodio na svakodnevnicu, nedavna događanja uz serviranje pića ili hrane. Nakon uvodnoga opuštanja, započelo bi moje usmjeravanje razgovora prema temama koje su mi bile istraživački zanimljive. Nakon početne nelagode, razgovor bi obično tekao bez prekidanja. Jednom je prilikom kazivačica naprasno prekinula kazivanje ustavši od stola te otišavši iz prostorije u kojoj nas je troje sudjelovalo u razgovoru jer je bila nezadovoljna kvalitetom svojega pripovijedanja. Vratila se nakon nekoliko minuta i tražila da ponovno započnemo snimanje. Jedan je intervju s kazivačicom koja je kazivala samo demonološke predaje prekinut dolaskom njezina sina koji je rekao da mu je majka umorna te kako trebamo otići, iako kazivačica sama nije to tražila. Dvojica muških kazivača promijenila su ton razgovora sa mnom i odnos prema meni kada sam ih pitala o demonološkim predajama, s time da je jedan od kazivača objašnjavao kako nadnaravno zapravo uvijek ima neko objašnjenje u realnome svijetu. Međutim, mnogi su kazivači željeli govoriti upravo o nadnaravnome, i to s velikim interesom ili zabavljenošću tematikom. Neki su kazivači tijekom susreta telefonirali svojim rođacima ili susjedima i najavljivali im kako ću im ja doći u posjet nakon obavljenoga razgovora i s kojom namjerom. Tada bih se sama ili s kazivačem uputila do druge kuće u naselju. Ovakvi su susreti i preporuke bili iznimno korisni te su rezultirali vrlo produktivnim intervjuima. Dio je kazivača rado sudjelovao u istraživanju jer im je bilo drago da se zabilježe

i time sačuvaju stare priče koje su se prije uvijek pripovijedale, a danas ih, prema njihovim riječima, ne zna gotovo nitko.

Što se tiče vrste prikupljenoga materijala, znatno je više tijekom terenskoga istraživanja prikupljeno priča od pjesama i izreka. Priče su nešto čega su se kazivači puno lakše prisjećali. Posebno se to odnosi na one priče koje govore o Vranskom jezeru i njegovu nastanku, macmaliću, svetom Gaudenciju, nastanku naselja i imena naselja Lubenice te zakopanom blagu. Vransko jezero, koje služi za vodoopskrbu otoka Cresa i Lošinja, danas je od egzistencijalne važnosti i često je temom razgovora na dnevnoj razini pa je to i okidač koji je potaknuo sjećanje na neke davne priče o njegovu nastanku. Sveti Gaudencije, osorski biskup, također je iznimno poznata osoba o kojoj će gotovo svaki kazivač ponešto znati reći. Zbog katoličke tradicije to je jedan od motiva koji je također vrlo potentan i danas. Macmalić, creski patuljak ili duh, motiv je koji se danas često susreće u creskim kazivanjima, a prisutan je i u pričama drugih dijelova Hrvatske. Kazivači govore kako prije nije bilo tako. Macmalić je bio poznat na sjevernom dijelu otoka u naselju Beli te u okolnim zaseocima. Međutim, zahvaljujući projektu „Majstor Macmalić“² financiranom iz Europskog socijalnog fonda koji provodi udruga Ruta Cres, macmalić je ponovno postao vidljiviji i to široj zajednici koja možda do tada nije imala tradicionalno čvrstu vezu s njime.

Oni kazivači i kazivačice koji su tijekom života pjevali u crkvenim i drugim zborovima, prisjećali su se fragmenata ili cijelih pjesama. Ponekad sam čitala pjesme pa bi se kazivači prisjetili pojedinog stiha ili bi pjesmu prepoznali kao onu koju su čuli tijekom života. Neke pjesme su im pak bile potpuno nepoznate. Potrebno je naglasiti kako je u repertoaru pjesama

² O projektu „Majstor Macmalić“: „Kruna je to uspješnog rada članova i volontera koji već deset godina, na otoku i izvan njega, provode projekt o legendarnom creskom patuljku Macmaliću koji nosi i oznaku kvalitete Hrvatski otočni proizvod. Ciljevi projekta su kroz radionice filcanja skrenuti pozornost na vunu koja je otočno bogatstvo, a zbog nemara ljudi postaje ekološki problem, te razvijati ekološku svijest, poticati kreativnost djece i mladih te odgajati misao o održivom razvoju. (...) Deseta godišnjica projekta, koji osim socijalne i edukativne funkcije, ima i važnu etnološku i turističko – promotivnu komponentu, obilježit će se izlaskom iz tiska nove slikovnice ”Majstor Macmalić”. Edukativna i didaktička slikovnica posebna je po tome što sadrži paketić izradi sam u kojem se nalazi vuneni materijal za izradu lutkice Macmalića, filcanog cvijeta i kuglice, te po prvi puta na jednom mjestu sažima kazivanja domaćih ljudi s legendama o Macmaliću. Slikovnica se sastoji od tri cjeline: rezimea dosadašnjeg rada na projektu s pričama i legendama o Macmaliću izvornih kazivača, radnog dijela s fotografijama i uputama za filcanje i šivanje, te ilustrirane priče o Macmaliću. Slikovnica će biti objavljena na hrvatsko – engleskom, hrvatsko – talijanskom i hrvatsko – njemačkom. Autorica slikovnice je Mirjana Mauhar, a nježne, razigrane i duhovite ilustracije djelo su slikarice Ivane Tomić iz Zaprešića. Grafički dizajn potpisuje dizajnerski studio Babushke u suradnji s platformom Organizam iz Zagreba dok su autori fotografija u slikovnici Sana Vitas iz Luna - studija za istraživanje i promociju kulture putovanja, Petar Kürschner, Oscar Piljek i Ivan Jurić.“, [Projekt Majstor Macmalić | Ruta Cres \(ruta-cres.hr\)](https://www.ruta-cres.hr/), 3. 4. 2021., 17:50

najveći broj onih pjesama koje su prilagođene zborskom pjevanju te sam uočila kako se upravo tih verzija kazivači najviše sjećaju.

Zbog slabe istraženosti usmenoknjiževnoga nasljeđa otoka Cresa, najprije je trebalo detektirati teme i motive te moguće žanrove koji se mogu očekivati tijekom terenskoga istraživanja. S obzirom na prvo provedeno istraživanje 2006. godine, kao i proučavanje već zapisanih tekstova otočke usmene književnosti, postojale su naznake o tome u kojem smjeru istraživanje može teći. Svakodnevna komunikacija sa stanovnicima vezana za pronalazak mogućih kazivača i tema za intervju, također je utjecala na tijek istraživanja i očekivanja. Uslijed promjena u načinu života tijekom dvadesetog stoljeća te višeg stupnja obrazovanja stanovnika, mnogi arhaični elementi u kazivanjima zamijenjeni su novim motivima ili su odbačeni kao besmislice. Ipak, u nekim je primjerima vidljivo kako stara vjerovanja i dalje postoje ili je odnos prema njima ambivalentan. Upravo zbog vjerovanja ili nevjerovanja, dio kazivača odbio je razgovor o određenim temama ili uopće nije želio sudjelovati u istraživanju. Zbog nestanka tradicije pripovijedanja, priče i pjesme bivaju zaboravljene zbog čega je vrlo visok stupanj fragmentarnosti zabilježenih zapisa.

Gotovo svi tekstovi prikupljeni terenskim istraživanjem (osim intervju s don Josipom Banderom te nekoliko priča i pjesama koje sam dobila u rukopisu) najprije su snimljeni, a zatim vrlo detaljno transkribirani onako kako su izgovoreni što je u skladu s tako zvanim Hektorović-Vrazovim zakonom (Vidi: Kekez 1992: 112) kako bi se zadržale informacije o teksturi, tekstu i kontekstu koje se može zasebno analizirati (Dundes 2010: 102). U transkribiranom tekstu zabilježila sam sva zastajkivanja, ponavljanja, smijeh i upadice drugih osoba ako je bilo prisutno više osoba tijekom intervju kako bih što vjernije prenijela u pisani medij kazivačku situaciju u kojoj je tekst nastao. Kako Dundes objašnjava, tekstura se odnosi na jezična obilježja usmenoga folklora i ona je obično bila interesom lingvista, tekst je „inačica ili jedno kazivanje priče, izricanje poslovice, pjevanje pjesme“ i moguće ga je analizirati zasebno, a kontekst se odnosi na „društvenu situaciju u kojoj se navedeni oblik koristi“ te ga treba razlikovati od funkcije koja je „apstrahiranje na temelju više konteksta“, tj. odnosi se na stav istraživača o tome na koji se način neki žanr ostvaruje u praksi (Dundes 2010: 94-95). Usmena književnost u svojem prirodnom stanju realizira se u govornoj situaciji. „U prirodnome, neposrednom kontaktu interpretatora i publike priopćuju se tekstovi koji nisu materijalno fiksirani i na čije uobličavanje, budući da nisu unaprijed ustaljeni, može publika utjecati pri svakoj izvedbi. U folklornom komunikacijskom procesu davalac informacije ujedno je njezin interpretator, on

može biti autor ili suautor djela – a prethodno je on sam bio primalac (slušatelj)“ (Bošković-Stulli 1978: 12). Svaka je izvedba autentična i svaka je varijacija zasebno djelo usmene književnosti nekog izvođača iz zajednice. Njezinim zapisivanjem gube se neke karakteristike koje pripadaju izvankstovnome. „No riječima uobličen tekst ipak je nosilac temeljnog sloja usmenoga književnog djela. Nakon zapisa tekst doduše nije više identičan usmenoj izvedbi, ali ipak nastavlja svoj život na novoj razini – izgubivši neke kvalitete i vrednote te dobivši ujedno nove, čuvajući i nadalje vezu s folklornom, usmenom osnovom (ako je zapis teksta vjeran)“ (Bošković-Stulli Maja 2010: 184). Osim informacija o kontekstu i situaciji u kojoj je tekst nastao, vjerna transkripcija čuva i govor snimljenih kazivača.

Ovdje želim napomenuti kako ja nisam rođenjem članica zajednice čijom se verbalnom kulturom bavim u ovome radu, odnosno moja je pozicija autsajderska u odnosu na cresku zajednicu, iako ne potpuno. Pozicija osobe koja nije u potpunosti ukorijenjena u zajednici omogućila mi je neke prednosti, ali i nedostatke. „Insajderski istraživač dijeli znanje s članovima grupe koju istražuje. To je znanje utemeljeno na življenju u kulturi i razumijevanju eksplicitnih kao i implicitnih kulturnih pravila, neizgovorenih osjećaja i stavova, onoga što se u kulturi podrazumijeva“ (Potkonjak 2014: 28). Creska tradicijska kultura nije „moja“ kultura i nisam u njoj živjela od rođenja, ali jesam bliska toj kulturi. Velik dio vremena od djetinjstva do odrasle dobi provodila sam na Cresu, kao i drugi članovi moje uže i šire obitelji i to kroz nekoliko generacija što je dovelo do upoznavanja jezika, običaja i načina života na Cresu te neizbježnog upoznavanja s članovima zajednice i suživota na istome prostoru. Članovi moje uže i šire obitelji prisutni su na otoku od 1960. godine. Iako se radilo o sezonskim dolascima, uvijek su kontaktirali s članovima zajednice i grada Cresa i drugih naselja. Intenzivnim kontaktom došlo je do stjecanja povjerenja i neraskidivih veza s pojedinim osobama i obiteljima što je rezultiralo godinama kasnije time da me otočani nisu promatrali kao stranca. Dakle, iako ja živim u Zagrebu i dio sam zagrebačke urbane kulture, djelomično jesam i dio creske kulture. Zajednica, što se pokazalo i tijekom istraživanja, u gradu Cresu mene i moju obitelj smatra djelomično ukorijenjenom u njihovu kulturu i prostor te me prihvatila na način na koji to ne bi bio slučaj da nije u pitanju dugogodišnje prisustvo na otoku te intenzivan kontakt s otočanima. Ovo je bilo vrlo značajno prilikom potrage za kazivačima koji su me prihvatili gotovo kao pripadnicu zajednice kada bih im rekla iz koje obitelji dolazim. To je bio prvi korak moje legitimacije kao istraživačice koji je omogućio da mi se kazivači koje nisam do tada poznavala otvore. Unatoč tome što me dio kazivača prepoznao kao dio zajednice, određenom broju kazivača ja sam ipak bila potpuno nepoznata osoba koja dolazi iz druge sredine, glavnoga grada,

u njihov dom s upitom da mi se osoba otvori i sa mnom podijeli svoja sjećanja, vjerovanja i iskustva što situaciju može činiti vrlo nelagodnom i za istraživača i za kazivača (Usp. Niemčić 2006: 195). Oni kazivači koje sam poznavala godinama uopće nisu dvojili hoće li sa mnom razgovarati, kao niti hoće li pristati na razgovor o svim temama koje sam tijekom intervjua predložila. Do velikog broja kazivača došla sam pomoću obiteljskih prijatelja, susjeda i poznanika što „znači da profesionalnu konstrukciju terena gradim u prostoru i vremenu svojega neprofesionalnoga svakodnevnog života“ (Gulin Zrnčić 2006: 76). Oni kazivači koje nisam osobno poznavala ili nisu čuli za moju obitelj, kroz kontakt sa svojim unucima, meni generacijski najbližima, drugim osobama iz naselja s kojima sam već razgovarala ili stanovnicima koji su na neki drugi način upoznati s mojom obitelji, odlučili su primiti me s velikim povjerenjem. S obzirom na višegodišnje terensko istraživanje i širenje mreže kazivača, proširilo se znanje o mojem istraživačkom interesu među stanovnicima otoka koji su počeli prilaziti jedni drugima ili mojim roditeljima i baki sa željom da stupe u kontakt sa mnom i ispriopovijedaju mi ono što oni misle da bi mi bilo od koristi. Među tim stanovnicima otoka pojavila se svijest o važnosti bilježenja tradicijskoga blaga i željeli su sudjelovati u tom procesu. Evelina Rudan ističe kako do izuzetno kvalitetnih rezultata mogu doći istraživači koji ne dijele kulturu zajednice koju istražuju što pokazuju brojni prikupljeni rukopisi i objavljeni radovi te ističe koje prednosti mogu ostvariti takvi istraživači: „dolazeći i istražujući priče u lokalnoj zajednici, oni pokazuju koliko su te priče važne, zaodijevaju ih aurom autoriteta, a time daju važnost i samim kazivačima, što je posebno važno za one usmenoknjiževne žanrove koji od okolnika ili mlađih u toj istoj zajednici ne nailaze na odobravanje ili nailaze čak i na podsmijeh“ (Rudan 2016: 113).

Važno je istaknuti kako su sve teme bile otvorene za razgovor. Jedino za što imam potvrdu da se izvodi u prirodnim kazivačkim situacijama, ali nemam zabilježeno u vlastitim zapisima su tzv. proste pjesme. Naime, jedan mi je kazivač spomenuo kako se i dalje nalazi sa svojim prijateljima i ponekad se tijekom tih susreta zapjevaju stare creske pjesme, između ostaloga i one proste. Kazivač mi nije želio navesti niti motive niti same pjesme.

Značajno je spomenuti i kako sam neke kazivače intervjuirala više puta u razmaku od nekoliko dana, mjeseci ili godina. To je u nekim slučajevima polučilo pozitivan rezultat jer su se kazivači za sljedeći susret mogli prisjetiti priča, pjesama ili poslovice te pripremiti za razgovor. Međutim, nekada su ponovljeni razgovori kod kazivača izazivali sumnju i zabrinutost zbog mojega ispitivanja i inzistiranja na razgovoru o određenim temama te su se u ponovljenim

intervjuima zatvorili. Takvi intervjui nisu rezultirali značajnim brojem prikupljenih tekstova, ako je uopće došlo do samoga pripovijedanja. Kod tih je kazivača ponavljanje pitanja, posebno o nadnaravnome, i samih razgovora bilo okidač za nelagodu i gubitak povjerenja koje su prethodno imali.

Vrlo su zanimljive bile situacije u kojima su kazivači ustajali iz prostora u kojemu smo održavali intervju kako bi meni i ostalima okupljenima tijekom kazivanja pokazali mjesto u naselju važno za neki od događaja o kojemu su pripovijedali. Upravo su takve situacije ukazivale na povezanost creske usmene predaje s prostorom njezinoga nastanka te oslikavale entuzijazam koji su neki kazivači osjećali sudjelujući u istraživanju.

Dugogodišnje prisustvo na Cresu omogućilo mi je i ovladavanje razumijevanjem creskoga dijalekta, stoga nije bilo, tijekom istraživanja, kao niti tijekom transkribiranja, poteškoća u razumijevanju snimljenoga materijala. Ono što ipak treba naglasiti jest kako je gotovo sve kazivače zanimalo u koju svrhu provodim istraživanje. Zbog toga, kao i zbog činjenice da ipak nisam izvorno s otoka, mnogi su kazivači svoj govor prilagodili, odnosno osuvremenili kako bih ih bolje razumjela. Jedan od razloga zbog kojega su neki tekstovi zabilježeni jezikom bližem standardnom govoru jest i činjenica da neki kazivači u svakodnevnom govoru koriste kombinaciju talijanskoga i hrvatskoga jezika koji su onda prilagodili tijekom intervjua. Treba napomenuti i kako neki kazivači jednostavno više ne koriste dijalekt, nego jezik bliži standardnome idiomu zbog utjecaja medija, obrazovanja i načina života.

Tijekom intervjua, kada je bilo prisutno više osoba, svi smo bili u ulozi recipijenata. Često su članovima obitelji ili susjedima koji su sudjelovali u kazivačkoj situaciji ispričane priče i recitirane pjesme bile nešto potpuno novo što su čuli ili su djelomice zaboravili na te priče i pjesme pa su tijekom intervjua obnovili i svoje sjećanje. Pričanje priča bilo je prekidano, osim kako bi se kazivači prisjetili sadržaja, i zbog upućivanja mene koja nisam otočanka u lokalitete koji se spominju u naseljima o kojima se govorilo ili izvan njih, kao i u društvene i obiteljske odnose osoba koje su spomenute tijekom kazivanja. Ponekad su okupljene osobe tijekom susreta također sudjelovale kao kazivači i nadopunjavale kazivanje. Kako navodi Ivančić Kutin, tijekom kazivačke situacije sudionici folklornoga susreta su svi okupljeni, i oni koji pasivno slušaju pripovijedanje i oni koji se aktivno uključuju, s time da jedna osoba može biti u obje uloge (2015: 184). U nekim se situacijama događalo, kada kazivači nisu znali reproducirati određenu priču ili pjesmu na koju bih ih ja podsjetila, da se moja pozicija

ispitivača preobrazila u ulogu kazivača jer su prisutni željeli čuti što imam za reći o određenoj temi ili motivu s obzirom na to da je njima navedeno bilo nepoznato, a zanimljivo. Kod kazivača se javio novi interes za vlastito verbalno tradicijsko nasljeđe.

Svaki je susret s kazivačima ili potencijalnim kazivačima tijekom istraživanja bio koristan za nastanak ovoga rada jer i oni susreti koji nisu rezultirali većim brojem zapisa ili ikakvim zapisima, govore o zatečenome stanju na terenu i doprinose donesenim zaključcima.

2.2. Teorijske postavke istraživanja

S obzirom na to kako se u ovome radu bavim i kulturnim identitetom otoka Cresa koji je doživio mnoge društvene promjene koje su utjecale na identificiranje članova zajednice s različitim kulturnim krugovima, kao i usmenoknjiževnom građom koja je plod kulturnoga djelovanja te pripada tradicijskoj kulturi zajednice, potrebno je definirati (ili bolje rečeno, opisati) pojmove kultura, tradicija i identitet te njihov međuođnos i srodne pojmove. To će se učiniti predstavljanjem definicija kulture i stavova o kulturi različitih relevantnih izvora i autora.

2.2.1. Kultura

Kulturu, pojam koji su antropolozi razvili krajem 19. stoljeća (Haviland 2004: 34), enciklopedija *Britannica* definira kao ponašanje svojstveno isključivo čovjeku koje uključuje i uporabu materijalnih dobara, jezik, ideje, vjerovanja, običaje, institucije, alate, tehnike, umjetnička djela, rituale, ceremonije i druge elemente.³ Jednu od često apostrofiranih definicija kulture dao je u 19. stoljeću britanski antropolog Edward Burnett Tylor prema kojemu je kultura složena cjelina koja uključuje znanje, vjerovanje, umjetnost, moral, zakon, običaje te sve druge sposobnosti i navike koje je čovjek stekao kao član društva (Tylor 1871: 1). Od Tylorove definicije, koja je prva jasna i razumljiva definicija kulture, nastalo ih je mnoštvo te su 50-ih godina 20. stoljeća sjevernoamerički antropolozi A. L. Kroeber i Clyde Kluckhohn sakupili više od stotinu definicija navedenog pojma na temelju dostupne literature (Haviland 2004: 34).

³ Culture. <https://www.britannica.com/topic/culture> Pristupljeno: 25. 1. 2023. 21.00

Stipe Botica smatra kako se kulturom „može nazvati sve ono što je na poseban način odnjegovano, što je proizveo čovjek dok je svojom kreativnom moći mijenjao prirodu. Time je pokazao svoju stvaralačku moć, i to stoga da bi se snašao u životu, ali i zato da bi uljepšao svoj život i općenito poboljšao životne uvjete. Time pojam kulture postupno uključuje i pojam civilizacije, i ta se dva pojma međusobno dopunjuju i isprepleću“ (Botica 2013: 9). Uvođenjem pojma civilizacija, svrsishodno je spomenuti i Theodora W. Adorna i Max Horkheimera koji naglašavaju razliku između pojmova kultura i civilizacija. Kultura, prema njihovu shvaćanju, obuhvaća duhovnu dimenziju i odnosi se na zajedničko ljudsko življenje, a civilizacija ulazi u domenu materijalnoga (Adorno, Horkheimer 1989: 89-92).

Zrinka Blažević ukazuje na porijeklo riječi „kultura“ čije se značenje izvodi „od latinskog glagola colo, 3 (živjeti, poštivati i obrađivati) koji zapravo sažima tri temeljne dimenzije kulturne prakse: egzistencijalnu, normativno-konzervativnu i kreativno-inovativnu, između kojih „kultura“ oscilira tijekom čitave svoje konceptualne povijesti. (...) Značenjsko polje latinske imenice cultus odnosno cultura upućuje i na njezin materijalni i simbolički aspekt, a implicira i usku vezu „kulture“ s društvenim, odnosno s prirodnim svijetom, čime se dodatno usložnjava inherentni cijep ugrađen u samu značenjsku strukturu toga termina“ (Blažević 2010: 179)

Postoji mnogo kultura i one se međusobno razlikuju. Claude Levi-Stross kulturom upravo i naziva „svaku etnografsku cjelinu koja sa gledišta istraživanja pokazuje, u odnosu na druge, značenjske razlike“ (Levi-Stross 1989: 290). Kulture različitih skupina jesu različite, ali ono što je u kulturama univerzalno jest što se unutar okvira kulture rješavaju neki osnovni zadaci i izazovi koji se pojavljuju u svakome društvu u okviru uređenja sustava vjerovanja, pravnog sustava, odnos dobra i zla i sl. (Küenzlen 2010: 53). Mađarski psihoanalitičar Géza Róheim, kao i većina autora koji su se bavili kulturom, ističe kako je kultura sve ono u čovjeku što je iznad životinjskog stupnja (Rohajm 1976: 5) te nadodaje kako „sa stanovišta antropologa, kultura znači čovečanstvo, jer se čak i najelementarniji preduslovi ljudskog postojanja, kao što su upotreba vatre, alata, pa i samog jezika, moraju smatrati počecima kulture. Tako su problemi nastanka kulture i nastanka ljudskog roda, specifičnih odlika ljudske vrste, zapravo jedan jedini problem“ (Rohajm 1976: 25).

Ljudi su, ističe Küenzlen, u biološkom smislu inferiorni, a kroz kulturu se ostvaruju, stvaraju red u kaosu, postaju s njom jedno. Proizvodnja kulture zapravo je čovjekova najvažnija zadaća i čovjek postoji jedino unutar kulture koja mu omogućuje da unutar kaosa sam sebi

stvari alternativnu „prirodu“ u kojoj može živjeti slobodno i bez straha. S obzirom na to da čovjek ne može kontrolirati što se događa u vanjskome svijetu, u prirodi koja utječe na njegov život, on stvara unutarnji svijet koji mu daje orijentaciju i pomaže mu snaći se u fizičkome svijetu (Küenzlen 2010: 51-52). Smisao kulture, koju čine različiti društveni procesi te sva materijalna i duhovna ostvarenja jest omogućavanje napretka društva i pojedinca u društvu s kojim dijeli kulturu. Njezine su funkcije komunikacija s drugim zajednicama, davanje značenja i vrijednosti pojavama koje se nalaze u čovjekovu okruženju te spoznaja svijeta (Skledar 2010: 19-21). Kultura, društvo i pojedinac pojmovi su koje treba promatrati zajedno. Kultura ne može postojati bez društva, kao što ni društvo ne može postojati bez pojedinaca. Obrnuto gledano, ne postoji ili nije postojalo ni jedno poznato društvo koje nije imalo kulturu (Haviland 2004: 35). „Kultura nije skup činjenica ili predmeta koji se analiziraju, kulturu čini svijet simbola, a ona način na koji se činjenice ili objekti analiziraju i interpretiraju u zajednici koja dijeli kulturu. Elementi kulture se uče, a ne nasljeđuju i oni nisu prirodna datost, već rezultat procesa selekcije“ (Golubović 2010: 110). Kultura služi i tome da obrazuje pojedinca koji odrastanjem postaje punopravnim članom zajednice. Zrinka Blažević piše sljedeće o kulturi kao pedagoškome alatu: „Od svojih antičkih početaka koncept kulture bio je osim toga usko vezan i s pedagoškim idealom kognitivnog, komunikacijskog i moralnog usavršavanja pojedinca kao temeljnog preduvjeta za stvaranje kreposne zajednice, što pojmu kulture pridodaje i političku dimenziju“ (Blažević 2010: 179-180)

U svijetu svakodnevno dolazi do promjena u kulturi. One nisu nužno loše. Promjene u kulturi su uobičajena pojava jer se društvo mijenja. Ono utječe na kulturu, a kultura ujedno utječe na društvo. Kultura mora biti sklona promjeni kako bi se mogla prilagoditi novim okolnostima. U svim se kulturama događaju promjene tijekom vremena. Ponekad se promjene u kulturi mogu činiti neočekivanima onima koji ju proučavaju ili koji ju svjesno promatraju kao njezini članovi (Haviland 2004: 48-49). Prilikom promatranja kulture, potrebno je zbog toga uzeti u obzir, osim onih elemenata koji su (relativno) konstantni, i dinamične kulturne procese te promotriti na koji način oni utječu jedni na druge i u čemu su komplementarni (Skledar 2010: 196).

Kultura, ili kulture, uvijek će postojati i uvijek će biti u mijeni jer ovise o promjenama u svijetu izvan njihova okvira. Neovisno o snazi promjena kultura, one neće prestati postojati jer su dio čovjeka kao bića koje ne može (i nikada nije) postojalo izvan kulture i on će svoj identitet iznova i iznova graditi unutar kulture. Kulturna znanja kontinuirano se reproduciraju i

u procesu su prijelaza s jedne generacije na drugu i s jednog člana zajednice na drugog. Tijekom prijelaza kroz lanac dionika, elementi kulture mogu neka obilježja zadržati, a neka izgubiti. Korisnici kulture koji su ujedno i stvaraoci kulture, zadržat će u njoj one elemente za koje smatraju kako će ih publika razumjeti i prihvatiti te tako dolazi do promjena u kulturi (Chiu i Hong 2006: 231). Unutar jedne kulture dopuštena je raznolikost (Isto: 2006: 19) i upravo hrvatsku kulturu i hrvatski kulturni identitet karakterizira pluralnost te sve što građani Hrvatske prakticiraju pripada hrvatskoj kulturi (Čapo 2016: 80-81).

2.2.2. Tradicija i tradicijska kultura

Tradicija i tradicijska kultura danas postoje u svijetu koji se sve više urbanizira i izložen je brzome tehnološkome razvoju, zbog čega postoji strah od njihova gubitka. Ipak, promatranjem manjih zajednica, njihova načina života i odnosa prema tradiciji, vidljivo je kako ona preživljava unatoč svemu. Stipe Botica (2013: 14) definira tradiciju kao „pomno selektiran skup svih vrijednota zajednice koja ih prepoznaje kao čuvarica naslijeđa“. Načini na koje zajednica djeluje na očuvanju tradicije omogućuju njezino preživljavanje u promijenjenim oblicima ispunjavajući nove funkcije suvremenoga društva. Ona je također sklona promjenama i životu u novim varijantama pa je zapravo „očuvanje previše statičan termin za kompleksnu prirodu tradicije i načine njezina migoljenja, izvijanja i izmaknuća pred nestajanjem“, kako naglašava Evelina Rudan (2012: 512). Mnoga su se moderna društva oslobodila velikog broja svojih tradicija. Međutim, društvo ne može postojati bez svojega simboličkoga svijeta i bez zajedničkoga sjećanja na ključne događaje iz prošlosti i životne prakse jer o njima ovisi identitet pojedinca i zajednice. Prema tome, moderna društva samo su zamijenila stare simbole novima, stare tradicije novim tradicijama ili su postojeće simbole i tradicije reformirali kako bi ih prilagodili novom načinu života (Cifrić 2010: 14-15). Tradicija je nužna kako bi se očuvao osjećaj pripadnosti određenoj skupini i dao smisao postojećim praksama, običajima i obredima unutar kulture nekoga društva. „Tradicionalno se upotrebljava kao strategija ojačavanja socijalnog identiteta i održavanja privrženosti nekom kulturnom nasljeđu“ (Batinić 2011: 136). Djelovanje u okviru tradicije uobičajen je proces unutar ljudskih društava, a sklon je promjenama i prilagodbama. To nije odvojeni entitet već se „tradicijski sadržaji miješaju sa pojedinim povijesnim, državnim ili pravnim vrijednosnim karakteristikama i normama“ (Čulinović-Konstantinović 2004: 153) te čine kulturu nekoga društva ili zajednice. Kultura i

tradicija povezane su i s obzirom na to da se kultura „ne može razvijati bez neke vrste lokalnog određenja“, ona se „beskonačno lokalno utjelovljuje“ (Eagleton 2014: 67).

Tijekom 20. stoljeća česte su migracije stanovnika tzv. tradicionalnih zajednica. Seosko stanovništvo u većem se broju seli u gradove. Ta je pojava nezaobilazna i na otocima. Stanovnici otoka sele se na kopno ili se iseljavaju iz zemlje, dolazeći u urbana središta u potrazi za poslom i boljim životom. U većim se sredinama susreću s drugačijim kulturnim obrascima što utječe na poimanje tradicijske kulture vlastite zajednice. Nakon preseljenja stanovništva u gradska središta, „razlike u kulturi življenja postaju veće nego što su bile u situacijama kad su se naseljavali u druge seoske društvene sredine“ što dovodi do promjena u tradicijskoj kulturi koju su do tada poznavali, dakle promjene u tradicionalnim kulturama događaju se i pod „utjecajem procesa u urbanim sferama“ (Čulinović-Konstantinović 2004: 142).

Tradicijsku kulturu Stipe Botica definira kao „zbroj duhovnih, materijalnih i socijalnih vrednota što su ih stvorili široki narodni slojevi, a prenose se predajom. Ona ih postojano čuva i više-manje nepromijenjeno prosljeđuje novim naraštajima kao važnu baštinu po kojoj se i razlikuju pojedine nacionalne kulture. (...) Tradicijska kultura najčešće obuhvaća sadržaje iz neposrednog narodnog života, ali i one koji su iz drugih područja prešli u narodni život i običaje“ (Botica 1998: 91). Iako je kultura, pa tako i tradicijska kultura, vrijednost koja pripada zajednici, pojedinci su ti koji ju moraju osjećati kao dio vlastite osobnosti te oni utječu na njezinu postojanost i vitalnost. Postojanost podrazumijeva nepromjenjivost (ili što je moguće manje promjena) pri čemu dolazi do paradoksa jer prostor i vrijeme u kojemu žive pripadnici tradicijskih kultura već desetljećima doživljavaju velike gospodarske, kulturne i socijalne promjene. Tradicijska kultura ovisna je o ponavljajućim radnjama i odnosi se prema povijesti zajednice kao tumač prošlih događanja koja su zajednicu obilježila. Ujedno tradicijska kultura mora omogućiti pojedincima unutar zajednice tumačenje suvremenih događanja unutar i izvan same zajednice koja joj osigurava egzistenciju kako bi ostala relevantna (Cifrić 2010: 15).

2.2.3. Verbalna tradicijska kultura

Današnji je svijet, pa i manje i izoliranije zajednice, pod utjecajem globalizacije koja utječe sve jače i brže na proces nestanka posebnosti identiteta zajednica i kulturne baštine, kao što su u vrijeme 19. stoljeća na promjene u tadašnjem tradicijskom načinu života utjecali

urbanizacija i razvoj industrije (Zebec 2013: 173). U 19. stoljeću zbog toga je poticano bilježenje tradicijskoga blaga koje je, u duhu romantičarskoga poimanja svijeta, postalo vrijednom baštinom, pogotovo u onim područjima Europe u kojima su tada nastajale nacionalne države.

Usmena je književnost tijekom povijesti kao okvir svojega nastanka i djelovanja te recepciju pronašla unutar kolektiva. Time je ovaj vid umjetnosti imao presudnu ulogu u formiranju, izricanju i nasljedovanju vrijednosti koje baštini određena zajednica u cjelini. Usmenoknjiževni oblici koji su nastali (kao i oni koji nastaju i dalje) nisu bili namijenjeni privatnom uživanju niti su se oni obraćali pojedinačnom recipijentu, već cijelome kolektivu koji ih je slušao, pamtio i prenosio. Usmena književnost tiče se cijele zajednice i predstavlja skup zajedničkih znanja o prošlosti i sadašnjosti. Nadareni individualac unutar zajednice svojevrni je autor usmenoknjiževnih tekstova „koji unutar govorenog jezika neke sredine osjeća snagu riječi, izabire ih i slaže u povezanu cjelinu (tekst) kako bi prikladno izrazio svoje duševno stanje, koje, donekle, odgovara pregnuću cjelokupne zajednice. To što on čini u skladu je sa životnim pogledom cijele zajednice te ga ona prihvaća kao da je sama suautor. Naime, svaki sudionik izvedbenog čina novonastaloj govorenoj strukturi, praobliku (arhetipu), može dati svoju verziju teksta, inačicu (varijantu), unoseći kakvu promjenu koja je po crti vlastite duhovnosti“ (Botica 1996: 15). Oblici verbalne tradicijske kulture nisu privatno vlasništvo pojedinoga autora, nego vlasništvo cijeloga društva unutar kojega su nastali. Oni imaju sposobnost, ali i cilj, oblikovati zajednička vjerovanja, vrijednosti, sliku svijeta, maštu i životnu praksu. Nadareni pojedinci u narodu „umiju riječima proniknuti u ono što je društvu najvažnije, moraju imati snažnu viziju, moraju biti poticani nekim unutarnjim zanosom, moraju posjedovati dar i darovitost, moraju znati pravu mjeru izražajnih sredstava za pojedinu strukturu“ (Botica 2013: 27). Ivan Lozica smatra kako „usmena književnost obuhvaća sve usmenoknjiževne izvedbe, dok usmena tradicija uključuje i književne i izvanknjiževne usmene izvedbe“ (Lozica 2008: 105). Usmenu književnost karakteriziraju promjene i varijacije istih tekstova ili varijacija tema i motiva (promjene osobina likova, promjene žanra, promjene medija), ali to ne znači da to nije dio usmenoknjiževne kulture i tradicijske kulture neke zajednice. I tradicijsko je promjenjivo, dapače, upravo ono što je promjenjivo i promijenjeno, može biti znak kulture i može nam nešto kazati o toj kulturi ili strukturi koju promatramo. Zbog toga i promatramo detalje jer oni će nam otkriti strukturu, a ne samo promatranje strukture u cjelini (Levy-Strauss 1989: 316).

Razvojem pisane književnosti i širenjem pismenosti, postupno dolazi do promjene odnosa prema usmeno prenošenoj riječi u tradicionalnim zajednicama te se uloga usmenoga kazivanja mijenja i ono polako gubi značaj u odnosu na pisanu riječ. Konzumiranje umjetnosti riječi polako se premješta iz kolektivne u privatnu sferu jer se pisani tekst obraća pojedincu. Promjena načina stvaranja i dostupnosti verbalne umjetnosti promijenila je i funkciju usmene književnosti koja više nije bila jedini kanal za prenošenje informacija te glasova i tradicija iz prošlosti. Utjecaj usmene književnosti na kolektiv time postaje slabiji i ona više nije primarni oblik verbalne umjetničke komunikacije. U modernome društvu primat je dobila pisana riječ koja je s vremenom istisnula usmeni način prenošenja znanja. „Suvremena medijska kultura pokazuje da svako kulturološko okružje preferira prijenos određenih vrsta poruka kroz određene medije ili komunikacijske kanale“ (Banov-Depope 2005: 6).

Tijekom razdoblja u kojemu je pismenost bila rijedak fenomen, verbalnim se, usmenim putem prenosilo informacije o povijesnim događajima, stečenim znanjima i spoznajama, vjerovanjima, običajima, moralnim vrijednostima, društvenim pravilima i prihvatljivim životnim praksama. Osim toga verbalna je kultura služila i ispunjavanju umjetničkih potreba onih koji su umjeli stvarati umjetničke artefakte, odnosno kod recipijenata je zadovoljavala duhovnu potrebu za lijepim. Verbalna kultura izrasla je iz ukupnosti života neke zajednice i svojim odupiranjem vremenu postala je dijelom kulturne baštine. Anonimni autori, nadareni pojedinci unosili su u usmenu predaju koju su kazivali dio vlastite osobnosti, ali to su činili na način da se ostali članovi zajednice također mogu u tome prepoznati i te kulturne verbalne tvorevine prihvatiti kao vlastite. U njih je utkan glas zajednice, a ne samo i jedino glas individualca kojega smatramo svojevrsnim autorom teksta. Da je tako, onda usmena predaja ne bi bila prihvaćena kao zajednička istina.

U Hrvatskoj se u 19. stoljeću, u duhu romantizma, razvijao nacionalni identitet čemu je doprinijela i svijest o važnosti tradicijskoga za učvršćivanje nacionalnoga identiteta te povezivanje s tim identitetom koji omogućuje homogenizaciju naroda na određenome području i ukazivanje na povijesnu dugotrajnost i prisutnost. Diljem Europe narodna se baština prikupljala i izučavala, a ta se praksa primjenjivala i u Hrvatskoj. U sklopu sakupljačkih aktivnosti, zabilježeni su i mnogi usmenoknjiževni tekstovi jer je postojala svijest o tome kako je i usmena književnost važan čimbenik za osnaživanje nacionalnoga identiteta. Istaknuti su pojedinci kulturnoga života toga vremena, počevši od biskupa Maksimilijana Vrhovca, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskog (Marks 2018a: 242), u više navrata pozivali na

prikupljanje narodnoga blaga, čemu su se mnogi i odazvali. Treba naglasiti kako je taj pokret bio prisutan i na području Istre i Kvarnera čiji su žitelji uočili povezanost usmenoknjiževnoga nasljeđa te izgradnje i očuvanja nacionalnoga identiteta (Botica 2018: 63-68). Kasnije je pokrenuto organizirano prikupljanje građe pod institucionalnim vodstvom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te Instituta za narodnu umjetnost (današnjeg Instituta za etnologiju i folkloristiku) čiji istraživači prikupljaju građu tijekom druge polovice 20. stoljeća (Marks 2018a: 242).

Problematizirajući pojam kulture, Claude Levi-Strauss (1989: 73) piše kako se jezik može „tretirati kao jedan proizvod kulture“ te ističe kako jezik koji neko društvo upotrebljava „odražava opću kulturu pučanstva“. Međutim, pojam se može postaviti i u drugačiji odnos ako jezik shvatimo kao uvjet koji omogućuje da se kultura uopće ostvari. Naime, promatramo li jezik i kulturu u dijakroniji, vidjet ćemo kako dijete (pojedinaac u društvu) usvaja kulturu jezikom čime je kultura njime uvjetovana ako se oboje temelji na istim logičkim zakonitostima (Isto: 73).

2.2.4. Kulturna baština

Kulturna baština je nematerijalna vrijednost koja se stvara na način da sudionici određene zajednice daju dodanu vrijednost nekoj životnoj praksi čime ju oplemenjuju i ona dobiva simboličko značenje te postaje kulturno nasljeđe koje je ukorijenjeno u svakidašnji život (Bendix 2009: 255). Obilježje je tradicijske kulture relativna nepromjenjivost u vremenu što ju čini stabilnom i izdržljivom u procesu promjena koje su neminovne na određenome prostoru. Kultura i identitet međusobno se prožimaju, a baština je ona koja prenosi kulturni identitet (Mesić 2022: 207). Postignuća nastala unutar okvira tradicijske kulture imaju svoj povijesni kontinuitet i u njima se očituju znanja, vjerovanja i vrijednosti baštinjene kroz život određene zajednice (Botica 2017: 206). Vrijednosti i umijeća koja odolijevaju protoku vremena ono su što čini kulturnu baštinu i tradicijsku kulturu.

2.2.5. Identitet

Identitet ima vrlo složeno značenje i shvaćanje identiteta se od nepromjenjive datosti promijenilo u njegovo shvaćanje kao nečeg fluidnog te višestrukog identificiranja s različitim skupinama. Identitet je sinteza duhovnih i materijalnih vrijednosti te pravila ponašanja koje zajednica prihvaća, a pojedinci unutar nje doživljavaju ih dijelom svojega bića. Termin identitet dolazi od „latinske riječi *identitas* i označuje „istost“, a izražava „kvalitetu identičnoga“. Navedenim se pojmom označavaju individualni i kolektivni identiteti (Jurčević 2004: 329). Vladimir Biti ističe kako je „nedoumica pri objašnjavanju pojma identiteta sadržana dakle u pitanju je li on uzrok (pretpostavka) ili posljedica (učinak) određena niza razlikovnih očitovanja, tj. može li se između njega i tih očitovanja uspostaviti kakva zakonita veza“ (Biti 2000: 190).

Identitet je doživljaj vlastite osobnosti te pripadnosti određenoj skupini. I osobni i grupni identiteti podložni su promjeni do određene mjere ovisno o situaciji, mjestu i vremenu (Kalanj 2003: 48). Pojam je popularizirao Erik Erickson kasnih pedesetih godina 20. stoljeća u kontekstu promišljanja pojedinca o samome sebi, odnosno kreiranju samoidentiteta (Gillis 2006: 169). Identitet ovisi o pamćenju, odnosno pamćenje ga održava. I identitet i pamćenje su promjenjivi, „nisu fiksni, već reprezentacije ili konstrukcije stvarnosti, subjektivni prije nego objektivni fenomeni“ koji se prilagođavaju novim situacijama (Gillis 2006: 171). Pamćenje je pojedincu ono što je kultura je društvu (Chiu i Hong 2006: 20).

Kulturni identitet odnosi se na „kontinuitet duboke svijesti oko nekih vrijednosti koje čine neku kulturu, kontinuitet svijesti koja nam govori da smo isti usprkos različitosti“ (Jurčević 2004: 329). To je pojam koji nije nepromjenjiv, već se restrukturira ovisno o potrebama članova skupine koja dijeli isti kulturni identitet. „Konstrukcija identitetskog zajedništva sadrži u sebi refleksiju na prošlo. Ona je usmjerena na proizvodnju kontinuiteta kojim zamišljena zajednica legitimira svoje mjesto u sadašnjosti“ (Blagonić 2016: 113).

Pojedinci koji čine skupinu mogu biti dijelom većeg broja kultura istovremeno i identificirati se s nekoliko različitih grupa. Unutar jedne kulture ili skupine oni dijele iste (ili slične) vrijednosti s kojima se identificiraju. Kulturni krugovi kojima jedna skupina pojedinaca može paralelno pripadati mogu biti, primjerice kontinentalni kulturni krug, nacionalni, lokalni, profesionalni, obiteljski, politički, vjerski i sl. „U praksi, ipak, ovaj nominalizam ne može se provesti do kraja. Naime, termin kultura upotrebljava se da bi se regrupirala cjelina značenjskih

razlika kojih se granice, kako dokazuje iskustvo, približno podudaraju. Što ovo podudaranje nije nikad apsolutno i što se ono nikad ne događa istodobno na svim nivoima, to nas ne smije omesti da se koristimo pojmom kulture; on je fundamentalan u etnologiji i ima istu hermeneutičku vrijednost kao i onaj izolata u demografiji“ (Levy-Strauss 1989: 290).

3. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

U 19. stoljeću u Hrvatskoj jača zanimanje za tradicijsku kulturu i usmenu književnost, naročito za pjesništvo, što je u skladu s procesom buđenja nacionalne svijesti te onodobnim interesom koji vlada za usmenoknjiževno nasljeđe u Europi (Bošković-Stulli 1978: 275), posebno među narodima srednje, istočne i jugoistočne Europe koji prolaze kroz preporodne procese (Banov 2014: 695).

Odjek ilirizma osjeća se i u Istri, Primorju i na Kvarnerskim otocima u čijem duhu zapisivači rade na prikupljanju usmenoknjiževne građe. Javljaju se entuzijasti potaknuti domoljubnim osjećajima koji po vlastitom nahođenju rade terenska istraživanja (Jurđana 2012: 215). „Zanimanje za narodnu kulturu i folklor razvilo se vezano uz dinamične društveno-političke prilike turbulentnog 19. st. – razvoj nacionalnih ideja u brojnim europskim državama, ubrzan ekonomski razvoj, industrijalizacija i urbanizacija uzrokovali su značajne promjene načina života ne samo gradskih, nego i seoskih sredina. Počinje se prikupljati i bilježiti građa o narodnom životu, osnivaju se narodni muzeji, razvijaju znanosti koje se bave istraživanjem narodne kulture i folklor (etnologija, folkloristika)“ (Bušić 2014: 165). U prvoj polovici 19. stoljeća preporoditelji su oponašali herderovsku estetiku te su sukladno tome „narodne pjesme shvaćali kao izraz kolektivnog narodnog duha i pripisivali im povijesnu stabilnost smatrajući da se vjekovima ne mijenjaju“. S obzirom na mišljenje kako usmenoknjiževni tekst nastaje u narodu i narod mu je autor, nisu bilježili podatke o kazivačima i mjestu nastanka zapisa (Banov 2005: 14).

Tijekom stoljeća dolazi do niza poticaja za sakupljačku djelatnost počevši od Vrhovčeva poziva iz 1813. godine, zatim Matičina poticaja iz 1877. godine što je rezultiralo objavljivanjem jedanaest knjiga zapisanih usmenoknjiževnih tekstova s komentarima od 1896. do 1942. godine, poziva uredništva lista *Naša sloga* u kojem su objavljivani usmenoknjiževni tekstovi od 1879. godine, a objedinjeni 1880. godine u zbirci *Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i Kvarnerskih otocih*. U navedenoj zbirci u manjem se broju nalaze objavljene i creske usmene pjesme. Godine 1896. počinje izlaziti i *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, prvi hrvatski etnološki časopis, u kojemu su sabrani opisi običaja, načina života, vjerovanja te zapisi usmene književnosti, a u nekoliko brojeva *Zbornik* obrađuje i temu Cresa. Andrija Bortulin (1898., 1903., 1906.) i Andrija Linardić (1929.) opisuju običaje otoka te donose pjesme i zapise vjerovanja. Unatoč navedenome, sustavnog etnološkog istraživanja

tradicijskoga blaga otoka Cresa nije bilo u ono vrijeme kada su takva istraživanja došla u žarište zanimanja stručnjaka, a to je druga polovica 19. stoljeća i dio 20. stoljeća, što je jedan od razloga zbog kojega sam odabrala Cres kao svoj stručni interes. Godinu dana nakon prvog objavljenog *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 1897. godine, u njegovu drugomu godištu tiskana je Radićeva *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* koja sadrži i upute o zapisivanju usmenih tradicija (Banov 2005: 14) što je u ono vrijeme bio „napredan temelj etnološkoj misli u Hrvata“ u kojemu se tražilo „da se aspekti kulture proučavaju u njihovu najširem kontekstu, s ciljem upoznavanja ukupnog života“ (Bušić 2014: 165-166). Vidljivo je kako je u 19. stoljeću usmena književnosti bila izrazito živa i u praksi i u zapisima (Botica 2013: 50). U novome, 20. stoljeću, a poglavito u 21. stoljeću, doći će do promjena u toj vrsti umjetničke komunikacije koje su posljedica promjena u načinu života te duhovnih i kulturnih potreba i navika kada će usmena književnost i dalje postojati i u izvedbama i u zapisima, ali više neće imati „onu primarnu komunikacijsku snagu kao fenomen za „posebne potrebe“ (estetske, gnoseološke, edukativne, društvene) jer su drugi načini komunikacije (pisani, prije svega) izbili u prvi plan, pa i zapisi otada, posebice od 50-ih godina 20. stoljeća, kad su ih ostvarivali stručno osposobljeni ljudi, nisu na razini prijašnjih“ (Botica 2013: 50). Zapisi s kraja 20. i tijekom 21. stoljeća različitog su karaktera i u sebi objedinjuju fragmente različite starosti, a ujedno i iz različitih izvora jer pod utjecajem masovnih medija i novih mogućnosti s obzirom na putovanja te miješanje stanovnika, što su sve utjecaji pod kojima dolazi do promjena u usmenoj književnoj komunikaciji.

Iako je 20. stoljeće vrijeme kada je došlo do velikih promjena u tradicijskome načinu života i tradicijskoj kulturi što je utjecalo na usmenoknjiževnu komunikaciju, ono je donijelo tehnološki napredak koji je omogućio točnije bilježenje zapisa jer sada kada se mogu zabilježiti audio i vizualni zapisi, moguće je rekonstruirati kontekst kazivačke situacije koji je postao značajnim interesom istraživača. Iako je tonsko i video snimanje prvotno koristilo muzikolozima, ono je dovelo do „novih spoznaja o prirodi usmenog stvaralaštva i tehnici improviziranja, pa i o versifikacijskim zakonitostima usmene izvedbe“ (Banov-Depope 2005: 26).

U 20. stoljeću nastavlja se zapisivačka djelatnost na otoku Cresu pa tako u Institutu za etnologiju i folkloristiku postoji nekolicina rukopisa usmenoknjiževnih zapisa koji potječu s Cresa. Njihovi su autori, Branko Fučić, Nikola Bonifačić Rožin, Olinko Delorko, Nedjeljko Karabaić i Stjepan Stepanov, pedesetih godina 20. stoljeća tijekom svojih boravaka na Cresu

zapisali pjesme, predaje i poslovice. U djelu Maje Bošković-Stulli *Istarske narodne priče* (1959) Cres se sporadično spominje, više u komparativne svrhe, a ne kao glavno područje interesa. Prilozi o Cresu zastupljeni su u *Otočkom ljetopisu, časopisu za kulturu otoka cresko-lošinjskog arhipelaga*, koji obuhvaća Cres, Lošinj i manje otoke, Unije, Ilovik, Susak, Vele Srakane, Male Srakane te niz nenaseljenih otoka, otočića i hridi, čiji prvi broj izlazi 1973. godine te u manjim knjižicama objavljenima u malim nakladama. Spomen Cresa može se pronaći i u relevantnoj stručnoj literaturi, ali cjelokupnom usmenoknjiževnom nasljeđu ovog otoka još se nije znanstveno pristupilo. Govoreći o Cresu, nezaobilazan je autor Branko Fučić i njegove dvije knjige *Apsyrtides: kulturno-povijesni putopis po otočju Cresa i Lošinja* (1990) i *Terra incognita* (1998) koje govore o otocima Cresu i Lošinju. *Terra incognita* donosi i zapise nekih poznatih te i dalje živih predaja koje se mogu čuti na otoku Cresu. Rad će se oslanjati na djela Maje Bošković-Stulli (1983, 2002, 2006), Josipa Kekeza (1992), Ivana Lozice (1995), Stipe Botice (1995, 1998, 2013, 2014), Ljiljane Marks (1980, 1987, 2015, 2018) i Eveline Rudan (2012, 2013, 2014, 2016, 2020), čiji radovi čine osnovni korpus tekstova o hrvatskoj usmenoj književnosti važnih za ovaj rad. Navedeni autori promatrali su usmenu književnost kroz njezin povijesni razvoj, uočavali su i opisivali njezinu estetsku komponentu, terminologiju te književne i izvanknjiževne funkcije. Maja Bošković-Stulli (1978) i Stipe Botica (2013) u svojim su djelima o povijesti i razvoju usmene književnosti dali njezinu sveobuhvatnu sliku. Knjiga *Povijest hrvatske usmene književnosti* Stipe Botice daje uvid ne samo u cjelovitu povijest, već i u žanrovsku raznolikost usmene književnosti te njezine funkcije. Za razumijevanje usmene književnosti kao procesa čiji je produkt usmenoknjiževni tekst važna su zapažanja folklorista Alana Dundesa (1980) koji smatra kako prilikom analize folkloru, u ovom slučaju njegovog usmenoknjiževnog oblika, treba uzeti u obzir tri razine: teksturu, tekst i kontekst. Tekst je teško definirati bez konteksta koji pak utječe na prepoznavanje funkcije teksta. Prema tome, pojedini su oblici neodvojivi od njihovog izvanknjiževnog konteksta koji se ne može zanemariti jer time tekst gubi dio značenja. Korisne će biti i spoznaje Dana Ben-Amosa (2010) o folkloru kao umjetničkoj komunikaciji u maloj grupi čije je postojanje uvjetovano grupom, a pri analizi folkloru ne smije se zanemariti njegov društveni i komunikacijski kontekst. Predajama, kojima će u ovome radu biti posvećena velika pozornost, bavile su se u brojnim radovima Maja Bošković-Stulli (2006), Ljiljana Marks (2010) i Evelina Rudan (2006, 2016). Za promatranje karakteristika i oblikovanje predaja o nadnaravnom značajan je tekst Ivana Lozice koji analizira pojavu bića orka i macića u djelu *Dva demona: orko i macić* (1995), zatim opsežno istraživanje Eveline Rudan o demonološkim bićima Istre u

knjizi *Vile s Učke* (2016), a kao ranije djelo i *Istarske narodne priče* Maje Bošković-Stulli iz 1959. godine. O klasifikaciji usmene lirske poezije piše Tanja Perić-Polonijo (1983) koja pjesme dijeli u skupine na razini teksta i načina njihova izvođenja, naglašavajući kako prilikom analize usmene lirike ne treba isticati samo njihovu estetsku funkciju, a zanemarivati ostale funkcije koje poezija ostvaruje u zajednici. U djelu *Usmeno pjesništvo kvarnerskoga kraja* (2000), Estela Banov donosi prikaz povijesti usmene književnosti i sakupljačke djelatnost na Kvarneru s naglaskom na pjesništvo. Autorica zaključuje kako usmenoknjiževni tekstovi imaju posebna stilska obilježja određenog prostora te doživljavaju promjene ovisno o mjestu i vremenu u kojemu ih se izvodi.

4. OTOK CRES

Otok Cres, najveći je hrvatski otok površine 405,7 km² na kojemu prema popisu stanovništva iz 2021. godine živi 2.849 stanovnika. U odnosu na popis iz 2011. godine kada je na otoku živjelo 3.079 stanovnika, došlo je do smanjenja od 230 stanovnika.⁴ Otok se nalazi u sredini Kvarnerskog zaljeva te između Kvarnera u užem smislu, Kvarnerića i Riječkog zaljeva (Stražičić 1981: 13). Njegov je položaj odredio njegovu prometnu, gospodarsku i povijesnu važnost te je utjecao na socijalnu komponentu otoka. „Značajke prirodne osnove i specifičan društveno-povijesni razvoj bitno su utjecali na razvoj njegove naseljenosti i valorizaciju otočnog prostora“ (Stražičić 1981: 11). Otok Cres je najveći otok, ali jedan je od najmanje naseljenih hrvatskih otoka na što su utjecale česte geopolitičke promjene kojima je bio izložen tijekom povijesti, ekonomski uvjeti i prirodne nedaće.

Otoke Cres i Lošinj zvali su grčki trgovci u doba antike imenom *Apsyrtydes*. „Kako se taj naziv htjelo izvesti iz imena grčkog junaka Apsirta, jedna je varijanta antikne priče o moreplovcima Argonautima smjestila njezin završetak na naše otoke“ (Fučić 1990: 7). Otoci Cres i Lošinj bili su jedan otok dok nije umjetno prokopan kanal kod naselja Osor, vjerojatno već u razdoblju Liburna koji naseljavaju otok od drugog tisućljeća prije Krista⁵, čime su nastala dva otoka spojena pokretnim mostom. Danas je otok Cres zbog jednostavnijeg upravljanja podijeljen na dvije administrativne jedinice te dio otoka Cresa administrativno pripada gradu Cresu, a dio gradu Malom Lošinju.

U središnjem dijelu otoka nalazi se Vransko jezero (5,75 km²) koje je prirodni izvor pitke vode za stanovnike Cresa i Lošinja. „Vransko se jezero ističe izuzetnom čistoćom vode što je uvjetovano postojećim prirodnim odnosima u okolnom prostoru i specifičnom društveno-ekonomskom valorizacijom od najstarijih vremena do danas“ (Stražičić 1981: 91). Ono je od esencijalne važnosti za stanovnike i izvorom inspiracije za priče o njegovu nastanku i drugim događajima povezanim s njime. „Prvi zapis o Vranskom jezeru donio je A. Fortis (1771) koji ga naziva „Jezero“, kako ga i danas isključivo naziva domaće stanovništvo“ (Stražičić 1981: 14). Jezerska je voda izrazito čista i koristi se za vodovod čija je izgradnja započela 1946. godine. Čistoći jezera pridonosi činjenica da na njegovoj obali nema naselja, a najbliža naselja

⁴ Opaska autora: Od vremena popisa do predaje rada došlo je do promjene stanja u broju stanovnika otoka.

⁵ Cres. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2021. Pristupljeno 18. 5. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=12707>

broje vrlo mali broj žitelja te nije na pristupačnom terenu. Osim toga, otočani „podržavaju prijedlog stroge zaštite jezera od bilo kakvih onečišćenja i u tom smislu potpune zabrane pristupa na jezero turistima, kao i eventualne upotrebe motornih čamaca. Međutim, oni ističu da tradicionalne gospodarske djelatnosti na jezeru i u njegovoj okolini, koje su za njih od egzistencijalne važnosti, ni do danas nisu ugrožavale jezero, o čemu najbolje svjedoči čistoća jezerske vode“ (Stražičić 1981: 92).

Sjeverni dio otoka slabije je naseljen, reljefno viši, strme obale, nižih zimskih temperatura i prekriven listopadnom šumom. Južni je dio niži sa šljunčanim plažama, prevladava makija te je gušće naseljen od sjevernog dijela otoka. Osim zbog Vranskog jezera, Cres je osobit i po tome što je „obitavalište bjeloglavoga supa, a njegova gnjezdišta – uvale Fojiška i Potpredošćica te Mali bok i Koromačna, na istočnoj obali – ornitološki su rezervati prirode (zaštićeni od 1986)“.⁶

Zapadna strana otoka toplija je i vlažnija od istočne koja je izložena buri. Na zapadnoj se strani nalazi većina naselja. Najveće je grad Cres s 2.289 stanovnika prema popisu stanovništva iz 2011. godine što čini 74,3 % otočnoga stanovništva. Ostala su naselja manja sa sljedećim brojem stanovnika: Martinšćica ima 106 stanovnika, Orlec 85, Valun 64, Beli 54, Punta Križa 47, Belej 42, Loznati 36, Miholašćica 33, Osor 28, Porozina 28, Stivan 24, Dragozetići 23, Ustrine 20, Merag 21, Filozići 9, Ivanje 9, Sveti Petar 7, Vrana 7, Lubenice 6, Vodice 5, Vidovići 4, Mali Podol 3, Zbičina 3, Grmov 2, Pernat 2, Predošćica 1 i Zbišina 1.⁷ U odnosu na popis stanovništva koji je proveden prije dvanaest godina, iskustvo s terena, kao i popis stanovništva iz 2021. godine govore kako je došlo do smanjenja broja stanovnika u pojedinim naseljima. Pa tako prema popisu stanovništva iz 2021. godine grad Cres ima 2.185 stanovnika, odnosno 76,7 % stanovnika otoka, Martinšćica 103 stanovnika, Orlec 88, Valun 64, Beli 54, Punta Križa 46, Belej 40, Loznati 36, Miholašćica 31, Osor 26, Porozina 28, Stivan 24, Dragozetići 22, Ustrine 21, Merag 22, Filozići 8, Ivanje 9, Sveti Petar 7, Vrana 7, Lubenice 6, Vodice 5, Vidovići 4, Mali Podol 3, Zbičina 3, Grmov 2, Pernat 2, Predošćica 1 i Zbišina 2. Neka su naselja napuštena ili nemaju stalne stanovnike. U ljetnim se mjesecima broj stanovnika većine naselja povećava jer u svoje rodne kuće dolaze raseljeni otočani.

⁶ Cres. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2021. Pristupljeno: 11. 6. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=12707>

⁷ Cres. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2021. Pristupljeno 18. 5. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=12707>

Tradicionalno se stanovništvo na otoku bavilo uzgojem maslina, vinove loze, smokava i povrća, ovčarstvom i ribarstvom, iskorištavanjem šuma te pomorstvom i brodogradnjom. Tijekom 19. stoljeća pod utjecajem poboljšanja životnih uvjeta raste broj stanovnika, ali već u 20. stoljeću dolazi do njegova stalnog pada. U 20. stoljeću dolazi do razvoja grada Cresa i do razvoja turizma čime se poboljšava gospodarska situacija na otoku. Na razvoj turizma utjecala je modernizacija ceste od trajektnog pristaništa Porozina, trajektna veza s otokom Krkom te brodske linije. Sve navedeno „omogućuje razvoj kupališnoga, kulturnog (Osor, Cres, Valun), rekreacijskog (šuma Tramuntana), edukativnog (Beli) i nautičkog (marine u Cresu) turizma i uz njega vezanih djelatnosti“⁸.

Tijekom stoljeća, geopolitički položaj otoka više se puta mijenjao. „Specifičnost položaja otoka Cresa je i u smještaju u zaljevskom prostoru, što upućuje na posredničku ulogu i utječe na sudbinsku povezanost s morem“ (Stražičić 1981: 13). Iako se Cres geografski nalazi na mjestu koje je sjecište pomorskih puteva, i ono ga je postavilo u centar mnogobrojnih zbivanja, otok je „ipak sve do nedavno ostao izoliran, a posebno njegov najsjeverniji dio, iako je upravo taj dio najbliži kopnu“ (Isto: 1981: 14).

Naseljavanje otoka Cresa (kao i Lošinja) seže u prapovijest. Nikola Stražičić piše kako su najstarije ljudske zajednice živjele na lokalitetima na kojima su mogle pronaći prirodne zaklone i u unutrašnjosti otoka i na obali. „Na to ukazuju tragovi davne naseljenosti na unutrašnjem platou kao i obitavališta pod strmim liticama između Lubenica i Helma, nad zapadnom obalom otoka“ (Stražičić 1981: 105-106). Najznačajnija nalazišta paleolitika su Banićeva pećina na sjevernom dijelu otoka, na Tramuntani, blizu napuštenog naselja Petrićevi te spilja Jamina Sredi na južnom dijelu otoka.⁹ „Od brončanog doba javljaju se na uzvišenim lokalitetima naselja gradskog tipa. Ljudi koji su obitavali u tim naseljima živjeli su uglavnom od stočarstva“ (Marković 2005: 125).

Početak drugog tisućljeća prije Krista, otok naseljavaju Liburni. U razdoblju između trećeg i prvog stoljeća prije Krista, Liburni dolaze u kontakt s mediteranskim narodima, i upravo u to vrijeme nastaju i legende o otocima Cresu i Lošinja, pa i ona koja ih povezuje s Argonautima (Ćus-Rukonić 2012: 395-400). Nije sigurno kada je Cres došao pod rimsku vlast

⁸ Cres. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2021. Pristupljeno 18. 5. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=12707>

⁹ Vidi: Stražičić 1981: 106 i Cres. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=12707> Pristupljeno 18. 5. 2021.

(možda od prvog stoljeća prije Krista)¹⁰, ali bio je pod rimskom vlašću do pada Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine, a rimsko središte otoka i cijeloga Kvarnera tada je bio grad Osor (Apsorus) (Marković 2005: 125).

Brojni materijalni dokazi pokazuju kako je Osor iz rimskoga vremena bio izrazito razvijen grad velikog značaja za Rimsko Carstvo u području trgovine i pomorstva. „Antički Cres (Crespsa, Crexa) uz Osor (Apsorus) i Omišalj (Fulfinum) završne su lučke postaje istočno jadranskog plovnog puta“ (Ćus-Rukonić 2012: 395-400). Osim Osora, grad Cres se također spominje već u rimsko vrijeme. „Ptolomej, u 2. st., ističe da se na otoku nalaze dva grada – Apsorus i Crepsa. Iz toga se može zaključiti da je Cres u to vrijeme značajno naselje, koje se, uz Osor, ističe među ostalima“ (Stražičić 1981: 117).

Uz gradove Cres i Osor, od antičkih vremena postoji još nekoliko značajnih naselja koja svjedoče o kontinuiranom životu do današnjeg vremena te o strateškoj važnosti tih naselja.

Naselje Beli koje se nalazi na sjevernom dijelu otoka u rimsko se vrijeme zvao Caput Insulae, a „razvilo se na temeljima pretpovijesne gradine koja je s obzirom na svoj položaj imala važnu ulogu u kontroli pomorskog puta između Cresa i Krka“ (Stražičić 1981: 118).

Današnje Lubenice također su razvijene na ostacima pretpovijesne gradine i imale su vrlo važnu ulogu u nadgledanju cijeloga Kvarnera. Hibernicia je rimski naziv naselja povezan s latinskim pridjevom *hibernus* što znači zimski. Ime naselja moguće je povezati s geografskim položajem koji ga, zbog visine od skoro 400 metara, čini izloženim jakim vjetrovima i hladnoći (Vidi: Stražičić 1981: 118).

Na mjestu Ustrina naselje je razvijeno već u trećem stoljeću. Njihov uzvišen položaj također je omogućavao kontrolu nad morskom plovidbom i kontrolu pristupa otoku.

Nakon pada Zapadnoga Rimskoga Carstva i kratke vladavine Ostrogota, Cres u šestom stoljeću dolazi u sastav bizantske teme Dalmacije s Osorom kao administrativnim središtem.¹¹ Krajem šestog i tijekom sedmog stoljeća na Cres se doseljavaju Hrvati. Najprije u unutrašnjost otoka, a kasnije i na obalu. „S vremenom hrvatsko stanovništvo postaje dominantan činilac, dok se potomci romanskih starosjedilaca zadržavaju samo u nekoliko utvrđenih naselja, najvećim dijelom i najduže u Osoru“ (Stražičić 1981: 120). Unatoč tome što kvarnerskim

¹⁰ Cres. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2021. Pristupljeno 18. 5. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=12707>

¹¹ Vidi: (Stražičić 1981: 120) i Cres. Otok. <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2803/cres-otok>, Pristupljeno: 18. 5. 2021., 11.30 sati

otocima postaje dominantno hrvatsko stanovništvo, tek u doba vladavine kralja Tomislava postat će dio države Hrvatske (Lajić 2006: 53).

Cresom kratko vlada Venecija nakon čega u 11. stoljeću dolazi u sastav Hrvatske kada Osor doživljava novo blagostanje. U to je vrijeme osorski biskup sveti Gaudencije koji „je tada dostojanstvenik na dvoru hrvatskog vladara; godine 1066. spominje se u pratnji Petra Krešimira IV u Šibeniku. Za biskupa Gaudencija (1040) bogoslužje u Osoru vodilo se na hrvatskom jeziku“ (Stražičić 1981: 122). Vlast nad otokom ponovno preuzima Venecija do mira u Zadru iz 1358. godine kada Cres potpada pod vlast hrvatsko-ugarskih vladara te je pod mletačkom vlašću ponovno od 1409. do 1797. godine nakon što je „ugarsko-hrvatski kralj Ladislav Napuljski prodao Dalmaciju Veneciji. Time započinje gotovo četiri stoljeća duga venecijanska vladavina nad velikim dijelom našeg primorja, uključujući i otok Cres (Isto: 1981: 125).“ U 15. stoljeću grad Cres preuzima značenje središta koje je do tada imao Osor i ubrzano se razvija. U 18. i početkom 19. stoljeća izmjenjuju se francuska i austrijska vlast na otoku. Po završetku Prvog svjetskog rata, „Rapalskim ugovorom 1920. godine Cres je, zajedno s Lošinjem i Istrom, izdvojen iz svog prirodnog i nacionalnog zaleđa i priključen Italiji“ (Stražičić 1981: 13). Nakon Drugog svjetskog rata, Cres i Lošinj konačno su ponovno pripojeni hrvatskom teritoriju.

Tijekom 19. stoljeća opismenjeni stanovnici otoka Cresa uglavnom su bili vezani za grad Cres. U drugim su mjestima pismeni bili župnici i učitelji. Osnovne škole osnivane su u 19. stoljeću i nastava se u njima održavala uglavnom na talijanskom jeziku, čak i onda kada je vlast bila austrijska. U nekim je periodima tijekom 19. i 20. stoljeća talijanizacija bila vrlo snažna. Zahtijevala se uporaba talijanskog jezika u svim službenim situacijama i u školama. To je utjecalo na uporabu hrvatskoga jezika u gradovima Osoru i Cresu više nego u ostalim naseljima na otoku u kojima se i dalje u privatnoj komunikaciji njegovao hrvatski jezik i hrvatska tradicija. „Zaslugom „Družbe sv. Ćirila i Metoda“ osnovana je u gradu Cresu 1907. prva hrvatska osnovna škola, koja je imala oko 240 polaznika. Proces osnivanja pučkih škola na narodnom jeziku nastavljen je sve do kraja austrijske uprave, pa su na kraju prvog svjetskog rata postojale hrvatske osnovne škole u svim većim otočnim naseljima, osim Osora, gdje je postojala samo talijanska osnovna škola“ (Stražičić 1981: 167). Tijekom talijanske vladavine u 20. stoljeću, zatvorene su sve hrvatske škole, a učitelji u preostalim talijanskim školama bili su Talijani koji nisu znali hrvatski jezik tako da su djeca morala naučiti talijanski. Djeca koja su nastavljala školovanje nakon osnovne škole, i kasnije radila u državnoj službi, sve su više koristila talijanski jezik i prihvaćala talijansku kulturu (Lajić 2006: 181). S ciljem

odnarođivanja i talijančenja stanovništva na Cresu, godine 1927. donesen je zakon prema kojemu su stanovnici morali talijanizirati svoja imena i prezimena (Vidi: Stražičić 1981: 170). Unatoč svemu, na Cresu je sastav stanovništva uvijek išao u korist Hrvata. Talijani su se doseljavali uglavnom u Cres i Osor, već od prve venecijanske vlasti, i ostali su vezani uz ta veća upravna sjedišta. Neke obitelji koje su sudjelovale u javnom životu odlučile su se potalijančiti, a u ostalim naseljima prevladavalo je hrvatsko stanovništvo čija egzistencija nije ovisila o zaposlenju u talijanskim poduzećima ili javnoj i državnoj službi, već isključivo o radu u poljoprivredi.

Nakon pripojenja otoka Cres i Lošinja hrvatskoj 20. travnja 1945. godine, odvija se stalna depopulacija otoka. Zbog političkih i ekonomskih razloga, stanovništvo je tražilo bolje životne prilike u drugim zemljama ili drugim krajevima Hrvatske. Depopulacija stanovništva dovela je do općeg starenja i ponovnog nesrazmjera između broja žena i muškaraca na otoku, a neka su naselja napuštena ili blizu izumiranja. Nešto je bolja situacija zabilježena u razdoblju od kada je došlo do razvoja turističke djelatnosti, posebno u onim obalnim mjestima koja su svoje gospodarstvo usmjerila prema turizmu.

Kršćanstvo je vrlo rano stiglo na otok. U 6. stoljeću osnovana je Osorska biskupija. „Kršćanstvo je napose dalo brojne spomenike i više ličnosti znamenitih i u svjetskim razmjerima.“ Postoji niz ostataka crkava iz ranog srednjeg vijeka. „Veoma je bogata i druga baština u kamenu, pa rukopisu, etnološka, umjetnička, itd. Među njima najvrjedniji su latinski pisan Osorski evanđelistar (10. st.) i, po nekim mišljenjima, najstariji kameni natpis na hrvatskome jeziku i pismu/glagoljici, Valunska ploča, s istovjetnim tekstom i na latinskome jeziku (11. st.)“ (Strčić 2007: 10).

S otoka Cresa dolaze i dvije vrlo istaknute ličnosti, sveti Gaudencije, vjerojatno rođen u Osoru krajem 10. stoljeća, i filozof svjetskih razmjera Frane Petrić iz Cresa čija je obiteljska kuća danas Creski muzej. Obitelj Frane Petrića potječe iz Bosne koju su napustili zbog društvenih događanja i doselili su na Cres te postali veliki zemljoposjednici. Nije poznato kada se to točno dogodilo, „ali se već 1405. obitelj navodi kao plemićka, a plemstvo im je dodijeljeno u Mlecima“ (Dadić 2016: 326). Frane Petrić rođen je 25. travnja 1529. godine u Cresu u kojemu živi i školuje se do svoje devete godine kada napušta otok i putuje sa svojim stricem. Obrazovanje nastavlja u Europi mijenjajući više puta mjesto na kojemu živi – Venecija, Ingolstadt, Padova, Cres, Ferrara, Rim. Kada mu je 1551. godine umro otac, napušta studij medicine koji je bio očeva želja, i posvećuje se filozofiji. Godine 1553. objavljuje svoje prvo

djelo *La città felice* (Sretan grad) (Dadić 2016: 336-337; Girardi Karšulin, 1988: 269). U njemu iznosi svoje viđenje o društvenom uređenju koje bi trebalo omogućiti prosperitet i pojedinca i cijele zajednice (Zenko 1983: 26). Godine 1592. Petrić dobiva poziv da na sveučilištu u Rimu preuzme katedru za platonističku filozofiju. „To je, svakako, najveća počast i najveći uspjeh što ga je Petrić postigao svojim filozofskim i književnim radom, no istovremeno i početak poteškoća i sukoba“ (Girardi Karšulin 1988: 270). Rezultat toga je zabrana njegova najvažnijeg djela *Nova de universis philosophia* (Nova sveopća filozofija) koje predstavlja sintezu misli i duha njegova vremena (Borić 2016: 11). Frane Petrić umro je 7. veljače 1597. godine u Rimu.

Sveti Gaudencije značajna je ličnost za razvoj kršćanstva na Kvarnerskim otocima i jedan je od rijetkih svetaca s područja jadranskih otoka (Strčić 2007: 26). Mnogi stanovnici otoka, i gotovo svi kazivači koji su doprinijeli svojim kazivanjima nastanku ovoga rada, znaju za Gaudencija, njegovu ulogu biskupa te poneku priču koja se vezuje uz njegov život. Svetac je „kao mladić duže vremena proveo u potpunoj meditaciji i sasvim predan molitvi, u špilji na lošinjskom brdu Osorščica, nedaleko od Osora, koja se zbog toga i zove Grota Sv. Gaudenta ili Sveta Grota“ (Strčić 2007: 26). U jednom se trenu odrekao biskupske časti i prema jednom mišljenju to je učinio zbog narušenih odnosa s plemstvom – protivio se brakovima među rođacima. Ova se tema provlači i kroz usmena kazivanja kao i tema njegova isposničkog života u spilji. Umro je u Italiji, a posmrtni ostaci su mu preneseni u Osor.

5. ANALIZA TEMATSKIH I MOTIVSKIH OSOBITOSTI KORPUSA

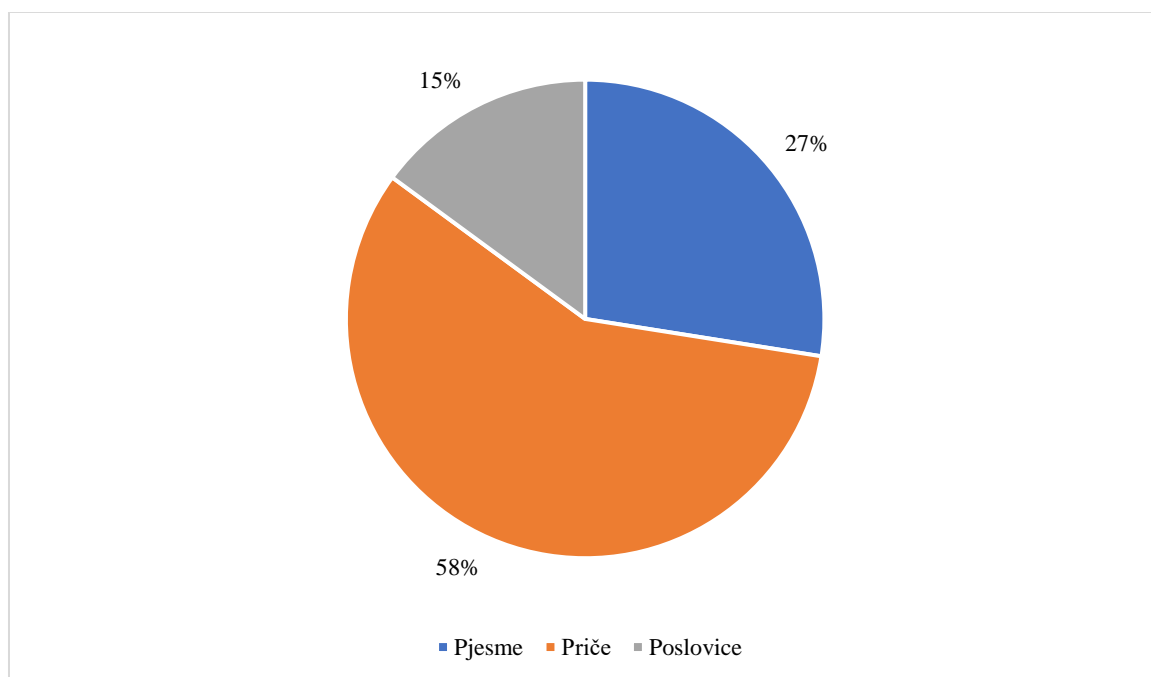
5.1. Klasifikacija korpusa

Za potrebe ovoga rada korišteni su zapisi koje sam prikupila sama terenskim istraživanjem provedenim u više navrata (2006., 2013., 2018. i 2019. godine) te zapisi koje su prikupili drugi zapisivači. Neki su zapisi u rukopisima, a neki su objavljeni. Već postojeći zapisi potječu iz 19. stoljeća, ali većina je zabilježena sredinom 20. stoljeća. Korpus usmenoknjiževnih tekstova prikupljenih u svrhu nastanka ovoga rada obuhvaća priče, pjesme i poslovice s otoka Cresa. Podijeljen je prema vremenu nastanka na one zapise nastale prije 2006. godine i nakon 2006. godine te dalje prema žanrovima i motivima.

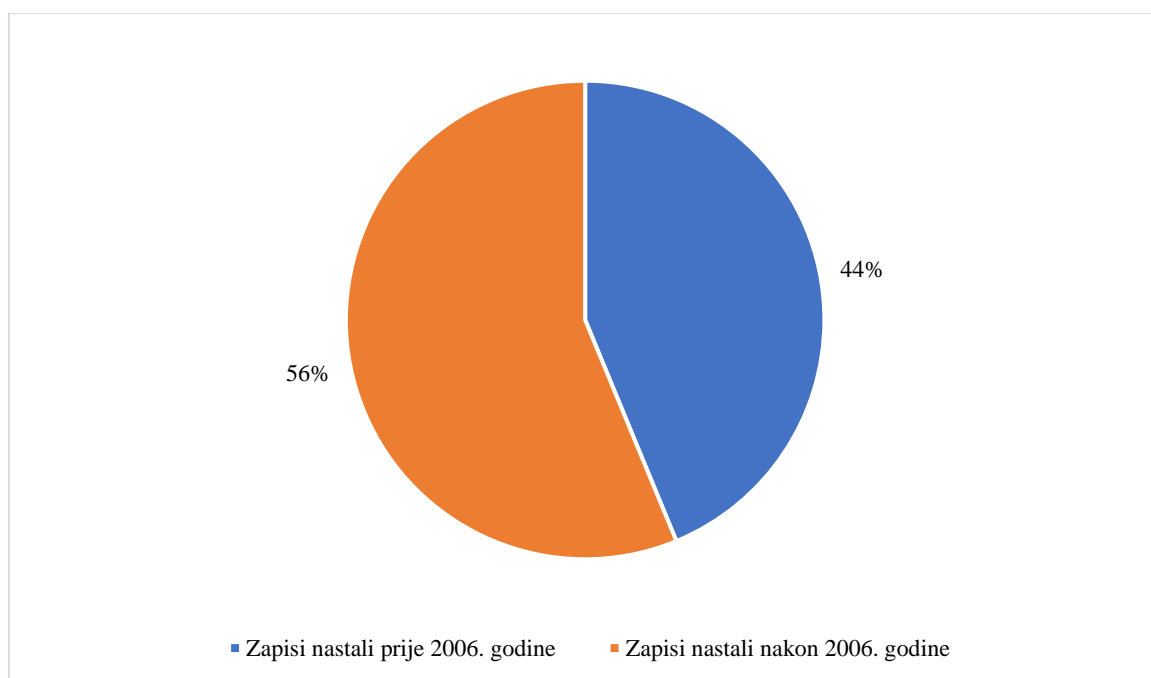
U intervjuima koje sam osobno provela, obuhvaćeno je više naselja, to su Beli, Cres, Grmov, Krčina, Loznati, Lubenice, Martinšćica, Merag, Orlec, Osor, Pernat, Punta Križa, Valun i Zbičina. Dio istraživanja proveden je i u Rijeci te Malom i Velom Lošinju. Navedena naselja na Cresu mjesta su iz kojih potječu intervjuirani kazivači ili su značajan dio života u njima proveli. Što se tiče korpusa koji je detektiran u već postojećim zapisima, naselja iz kojih potječu kazivači tih tekstova su Belej, Beli, Cres, Loznati, Martinšćica, Orlec, Osor, Predošćica, Stanić, Stivan, Valun, Vodice, Vrana, Zbišina, Žbičina na Cresu, te Nerezine na Lošinju i Susak.

U zapisima koje sam prikupila terenskim radom, dominiraju priče. Kazivači s kojima sam se susrela tijekom višestrukih posjeta na terenu očekivano su se više sjećali prozних oblika, nego pjesničkih. Broj prozних zapisa nastalih tijekom terenskoga istraživanja provedenoga u više navrata od 2006. do 2019. godine korištenih za potrebe ovoga rada višestruko je nadmašio one stihovane. Međutim, broj pjesničkih zapisa veći je od proznih u zapisima koji su starijega datuma, nastalih prije 2006. godine. Razlog tome vidim u činjenici što su se sredinom 20. stoljeća na Cresu uglavnom provodila muzikološka istraživanja čiji je interes bila poezija. Tome je tako i zbog toga što neke prozne vrste dugo nisu bile shvaćene kao usmenoknjiževne pa nisu zauzimale pažnju istraživača. U korpusu korištenom za ovaj rad zabilježeno je 513 priča, 245 pjesama i 133 poslovice i izreke što čini sveukupno 891 zapis unutar korpusa. Prije 2006. godine nastalo je sveukupno 390 zapisa, a nakon te godine 501 zapis.

Grafikon 2. Prikaz raspodjele korpusa prema žanru

Grafikon 3. Raspodjela zapisa prema vremenu nastanka

Grafikon koji prikazuje raspodjelu korpusa prema vremenu nastanka zapisa daje pozitivnu sliku o stanju zatečenom na terenu. Prikaz govori kako je usmena književnost, unatoč svim izazovima s kojima se tradicijska kultura i tradicijski način života susreću u suvremeno

doba te unatoč tome što je ovaj korpus prikupljen tijekom induciranih kazivačkih situacija, postojana u određenom obliku u zajednici kojoj pripada. Možda je došlo do promjene kvalitete i kvantitete verbalnih tradicijskih oblika, ali vidljivo je kako oni nisu iščezli.

Sljedeća će se poglavlja baviti daljnjom raščlambom korpusa i njegovom analizom prema žanrovskim i tematsko-motivskim obilježjima.

5.2. Usmene priče

Usmena je priča „oblikovanje slijeda događaja na uzročno-posljedičnoj osnovi. Narativni je kôd i glas pripovjedača i okosnica radnje, ali i susretište s mogućim recipijentom bez čijeg sudioništva gotovo i nema te književne vrste“ (Botica 2013: 384). Prilikom definiranja pojma usmene priče, istaknula bih i riječi Maje Bošković-Stulli koja ističe kako je, s obzirom na naziv žanra, naglasak „na njihovu prvotnom i temeljnom načinu postojanja i širenja, premda se one od davnina susreću i u pisanim kao i u današnjim modernim medijskim oblicima“ (Bošković-Stulli 2006: 5). Razlika između usmene priče i one koja je stvorena kao pisani, autorski i umjetnički tekst je u tome što usmena priča nastaje u trenutku svoje izvedbe, u određenome kontekstu i nemoguće je naknadno interveniranje u tekst. Kako je istaknula Ljiljana Marks, pripovjedač, kojeg možemo shvatiti i kao autora tog teksta, u određenom kontekstu nastanka jedne inačice priče „mora privući pozornost i zadovoljiti znatiželju publike“ za što ima samo jednu priliku (Marks 2018a: 241). Za razliku od pisanoga teksta, usmena priča ovisi o pamćenju publike koja ga sluša i njezinu prenošenju na sljedeće u liniji slušatelja. Kazivač koji je autor određene inačice poznate priče ili priče građene oko poznatoga motiva, mora biti sposoban pojedinac kako bi zadobio pažnju barem jednoga slušatelja i kako bi prijenos teksta priče bio uspješan. Bez izvedbe ne postoji niti usmena priča, osim ako nije zapisana, a „jednom stvoren tekst može biti poticaj drugim neznanim darovitim pojedincima da se i sami okušaju u pričanju priče, pjevanju pjesme i inim izvedbenim oblicima iz usmenoknjiževnoga opsega, što je i urodilo brojnim inačicama“ (Botica 1996: 16).

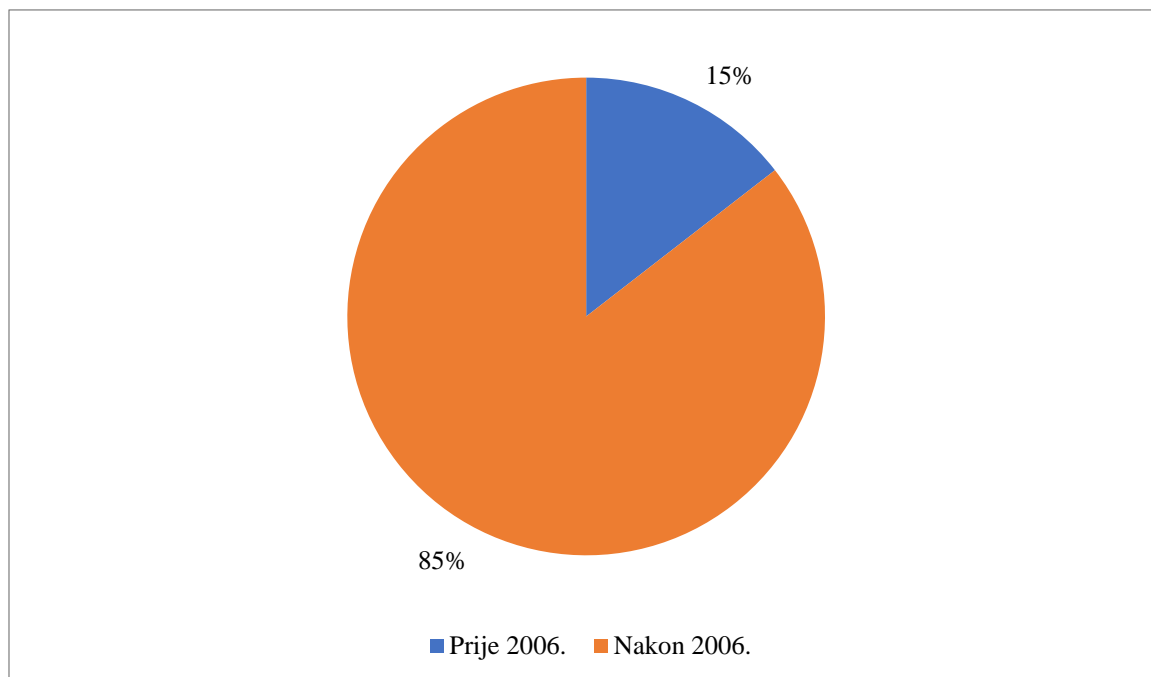
Život usmenih narativnih vrsta obilježava promjenjivost, odnosno prilagodljivost. Postavlja se pitanje jesu li hrvatske priče i po čemu su jedinstvene u odnosu na europske priče. One su različite utoliko što se prilagođavaju prostoru i zajednici u kojoj su nastale, dobivaju lokalna obilježja, ali zadržavaju i neke zajedničke osobitosti zbog čega hrvatska usmena

književnost, u kojoj se ostvaruju i priče, jest dijelom europske kulture (Bošković-Stulli 1997: 15). Za život i postojanost usmenih priča važno je da osoba koja ih sluša „u ispričanome tekstu prepozna priču i u njoj motiv koji je već otprije barem dijelom udomaćen, znan (makar i iz pisanih izvora), zanimljiv, intrigantan, vrijedan pamćenja, prihvaća ga i prenosi dalje (dijakronijski i sinkronijski)“ (Marks 2018a: 243). Sve ono što je publici nezanimljivo i nepoticajno za pamćenje i dalje širenje, pada u zaborav i nestaje iz sjećanja. „Zajednica u kojoj se tekst ostvaruje ta je koja cenzurira, prihvaća ili odbacuje“ (Marks 2018a: 243). Neki su motivi i teme u pričama vitalniji od drugih i poticajni kazivačima za stvaranje novih priča ili variranje starih.

Korpus priča korištenih u izradi ovoga rada čini 513 prozних zapisa. Usmene priče otoka Cresa danas su na terenu zastupljenija vrsta od oblika u stihu i poslovice. Neke su priče zabilježene samo u fragmentima, a neke imaju razvedeniju fabulu. Priče su u korpusu najprije podijeljene u dvije velike skupine, one koje su zapisane prije 2006. godine, i one koje su zapisane nakon 2006. godine kada je provedeno moje prvo vlastito terensko istraživanje na otoku Cresu u svrhu prikupljanja usmenoknjiževne tradicije. Znatno veći broj tekstova datira iz vremena nakon 2006. godine, njih 436 što čini 85 % ukupnoga broja zapisanih prozних tekstova. Sedamdeset i sedam ih je zapisano prije 2006. godine. Razlog ovakvome nesrazmjeru leži u činjenici da su istraživanja na otoku Cresu uglavnom provodili etnomuzikolozi kojima priče nisu bile predmet interesa, već su bile zapisivane usputno. Usporedba sa starijim zapisima otežana je jer u njima proza gotovo uopće nije zastupljena. Pozitivna spoznaja koja proizlazi iz činjenice da je većina zapisa nastala u posljednjih desetak godina (najmlađi zabilježeni tekstovi su iz 2019. godine) jest kako usmena književnost i dalje živi u izvedbi na terenu. Mnoge priče su izgubljene, mnoge se pamte samo u fragmentima, ali vidljiva je vitalnost pojedinih motiva koji su preživjeli do današnjih dana od kojih su neki doživjeli znatnu prilagodbu prema suvremenim potrebama. Kazivačke situacije promijenile su kontekst pod utjecajem promjena načina života zbog čega više nema čestih i većih okupljanja u svrhu pričanja priča, ali iskustvo s terena ipak govori kako na poticaj kazivači imaju određeni korpus priča kojih se sjećaju, s više ili manje detalja. Ljiljana Marks ističe kako priča mora imati važnost kazivačima i recipijentima (koji su potencijalni kasniji kazivači) kako bi ju se nastavilo pripovijedati. U priči koja se prenosi „uvijek ječe glasovi prethodnih pripovjedača i sjećanja, udomaćeni lokalni leksik, evociranje malih mjesta koja su znana i važna katkad samo toj zajednici, dakle sve što čini život cjelovitim i jedinstvenim. U te je tekstove upletena prošlost s kojom se izravno

raspravlja, koja istodobno i provocira i osnažuje i pripovjedača i publiku“ (Marks 2018a: 243-244).

Grafikon 4. Omjer korpusa zapisanih priča prema vremenu zapisivanja

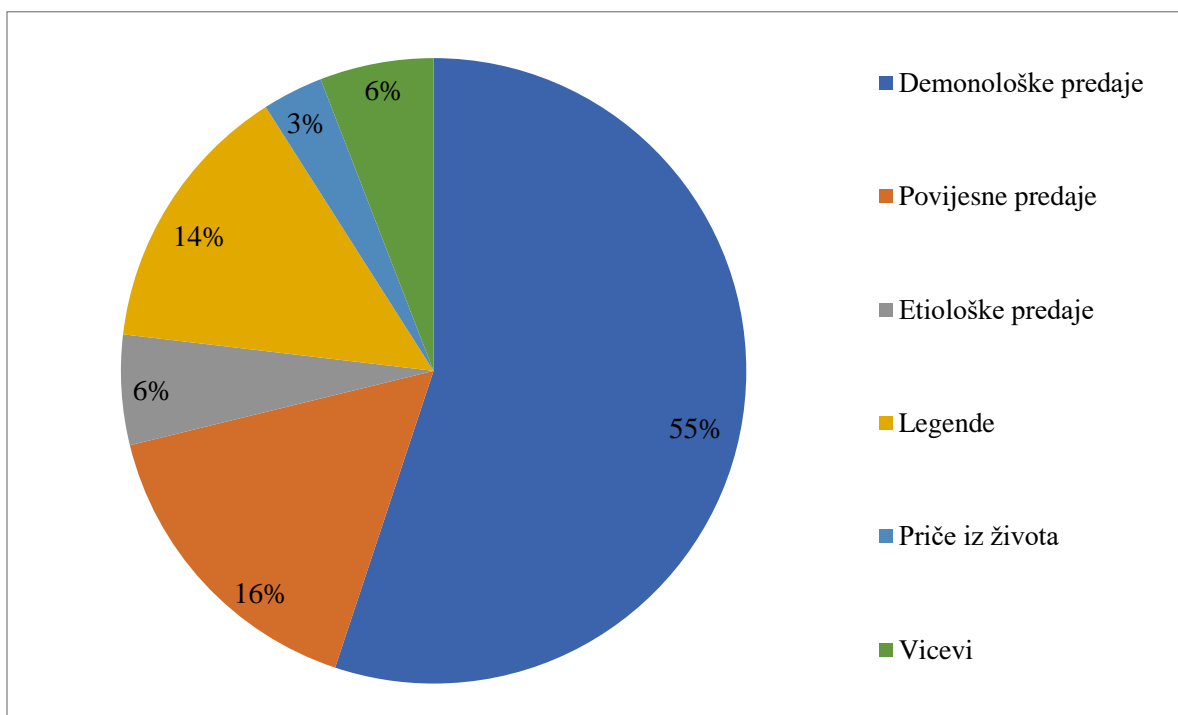

Korpus na kojemu se provelo istraživanje za ovaj rad čine tekstovi prikupljeni vlastitim terenskim istraživanjem, rukopisni tekstovi prikupljeni u Institutu za etnologiju i folkloristiku, jedan diplomski rad na temu creske usmene književnosti, privatni rukopisi te tekstovi objavljeni u različitim drugim izvorima. Najveći broj priča prikupljen je tijekom intervjuiranja kazivača, dakle vlastitim terenskim istraživanjem koje je provedeno nekoliko puta. O starosti samih priča ne može se sa sigurnošću govoriti, kao niti o tome da priče pripadaju isključivo otoku Cresu. Međutim, sve priče jesu u nekom trenutku zabilježene na Cresu pa prema tome pripadaju creskoj tradicijskoj kulturi. Najstariji zapisi priča su oni Alberta Fortisa iz 1771. godine zabilježeni tijekom njegova putovanja i objavljeni u *Ogledu zapažanja o otocima Cresu i Lošinju* i Andrije Bortulina iz 1898. godine koji se nalaze u *Zborniku za život i običaje Južnih Slavena*. Najmlađi su zapisi iz 2019. godine kada je provedeno posljednje vlastito istraživanje.

„Spektar narodnih priča“, ističe Stipe Botica, „različit je s obzirom na sve strukturalne odrednice: sadržaj, kompoziciju, formalni ustroj i funkciju“ (Botica 2013: 397). To se može primijetiti i u pričama s otoka Cresa među kojima su zabilježeni primjeri većine prozanih žanrova. Najveći broj zabilježenih priča unutar korpusa korištenoga za izradu ovoga rada

pripada predajama (394 zapisa), i to mitskim/demonološkim kojih je 281. Dvadeset i devet je etioloških predaja, osamdeset i dvije povijesne, sedamdeset i dvije su zabilježene legende, šesnaest priča iz života, trideset je viceva. Pri klasifikaciji predaja, koristila sam model Maje Bošković-Stulli koja i sama navodi kako se „ta podjela ne može uvijek čisto provesti, jer se sadržaji prepleću“ (Bošković-Stulli 2006: 22). To je posebno vidljivo u povijesnim i etiološkim predajama te u onima o zakopanom blagu u kojima se ponekad pojavljuju nadnaravni elementi. Bošković-Stulli navodi kako se „u sredini gdje su ljudi kazivali i slušali priče nije (se) marilo za stroža razgraničenja, pa bi pripovjedači katkada pomiješali vrste, premda su ponajviše dobro razabirali njihove razlike“ (Bošković-Stulli 2006: 162). I Lauri Honko sličnoga je stava te ističe da „kad se neke forme prihvate kao varijante određene usmene priče, svejedno ih je ponekad teško užlijebiti u jedno konzistentno rodoslovlje“ (2010: 352).

Grafikon 5. Omjer korpusa zapisanih priča prema žanrovskoj raznolikosti

Specifičnost Creskih priča je u tome što su se ispričani događaji dogodili na određenim lokalitetima na otoku te su u njima sudjelovali akteri koji su poznati u zajednici. Što se tiče motiva i fabule, oni se pojavljuju i u pričama iz drugih dijelova Hrvatske što pokazuje kako je creska usmena književnost dio hrvatske usmene književnosti s kojom dijeli strukture, teme i motive. Maja Bošković-Stulli slaže se s danskim istraživačem Bengtom Holbekom koji tvrdi

kako su priče vezane „za svoju lokalnu sredinu, spolne i generacijske skupine, za zanimanja, za obitelj, a ne za široko područje nacije“ te dodaje kako folklor, čiji su sastavni dio i priče, doista ne odražava cjelovit i jedinstven nacionalni identitet. Rijetko će neki element folkloru pripadati isključivo jednome narodu, međutim ukupnost različitih lokalnih obilježja folkloru čini kulturu jednoga naroda (Bošković-Stulli 1997: 15).

5.2.1. Predaje

Predaje su kompozicijski i stilski jednostavne priče koje „najbolje funkcioniraju u sasvim određenoj pojedinačnoj sredini i čuvaju biljeg lokalnoga na svim razinama“ (Botica 2013: 435). One su povezane s društvenim vrijednostima tradicijske zajednice i ukazuju na odnos zajednice prema svijetu (Marks 2018b: 9). Predaje se „temelje na vjerovanju u istinitost onoga o čemu se kazuje. Kompozicijski i stilski predaje su jednostavne i najčešće jednoepizodne. Tematski govore o vjerovanju u nadnaravna bića, o povijesnim reminiscencijama, o podrijetlu pojava i stvari. Prema tim tematskim težištima dijele se na *mitološke* (*demonološke*, *praznovjerne*), na *povijesne* i na *etiološke*, premda se ta podjela ne može uvijek čisto provesti, jer se sadržaji prepleću. Klasično mjerilo za određivanje te vrste jest vjerovanje u istinitost (za razliku od bajke, koja se prihvaća kao izmišljena)“ (Bošković-Stulli 2006: 22). „Etiološke predaje tematiziraju nastanak i podrijetlo stvari, biljaka, životinja i pojava u prirodi i ljudskom društvu i njihovih imena te nastaju objektivacijom (...) Povijesne predaje tematiziraju neki povijesni događaj i/ili povijesnu osobu, a demonološkima/mitskima u temelju je doživljaj susreta s nadnaravnim bićima ili pojavama i(ili) tematiziranje njihove pojavnosti“ (Rudan 2016: 28). Veću pozornost predaje dobivaju dvadesetih godina 20. stoljeća kada se pojavljuje ozbiljniji interes za njezino proučavanje i izdvajanje kao jednog od stručnih predmeta istraživanja na lokalnoj i nacionalnoj razini (Marks 2018b: 10-11).

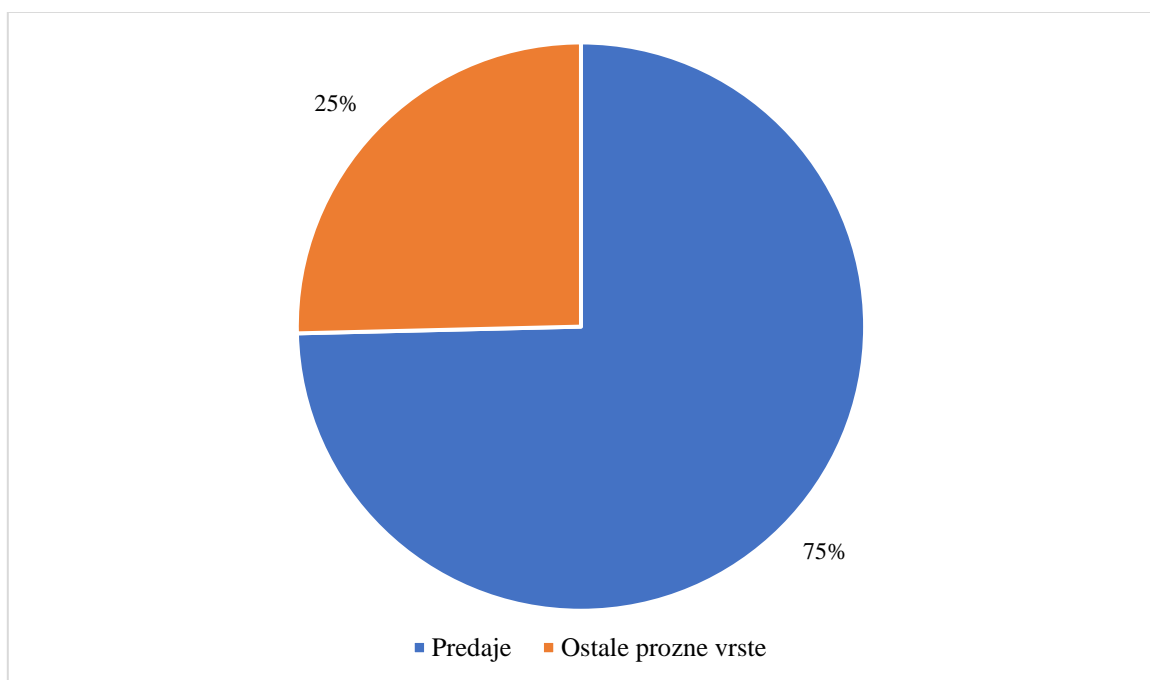
Pišući o predajama, Maja Bošković-Stulli ističe kako nije lako „razgraničiti gdje su predajama životne, a gdje umjetničke funkcije, jer su predaje u biti hibridne. Njihov psihički poticaj u čovjekovu je doživljaju susreta s nečime tuđim, izvanrednim i neobičnim, bilo ono nadnaravno ili govori o distanciranoj prošlosti. Upravo iz takvih doživljaja izvire stil predaja, koje, ako su vjerno zapisane, koliko god se mogu činiti bezobličnima, svojom kratkoćom, fragmentiranošću, emotivnim rastrzanim tonom, nedovršenošću izražavaju nadahnuća iz kojih

su nastale“ (2006: 23). Ljiljana Marks navodi kako upravo „relativna kratkoća, žanrovska zamućenost, stilsko bogatstvo koje nedovršenim rečenicama u neizrečenome otkriva ono neizrecivo i afektivno što se sluti u zapisima predaja, najdublji je otisak tog samosvojnog i književno veoma bogatog žanra, što je često zanemareno, pogotovo u suvremenim interpretacijama.“ (Marks 2018b: 11).

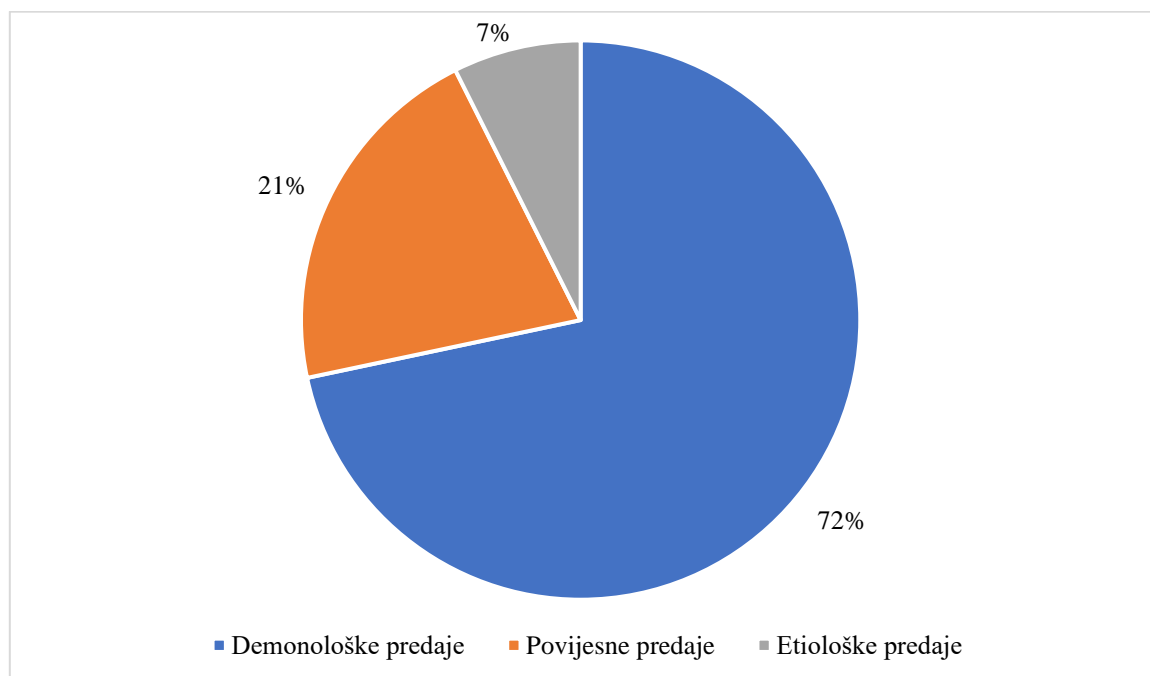
Važno je napomenuti kako je u današnje vrijeme vjerovanje u istinitost ispričanih događaja u predajama rjeđe nego u minulim vremenima, ali ono je vidljivo u načinu na koji je predaja izrečena i oblikovana (Bošković-Stulli 1997: 18). Evelina Rudan piše kako se vjerovanje u istinitost može realizirati na dvije razine: „na razini recipijentova i/ili kazivačeva zbiljskog odnosa prema kazivanoj priči i na razini samoga teksta“ (Rudan 2016: 47). Dalje autorica ističe kako se na razini kazivača i slušatelja vjerovanje u istinitost može i ne mora ostvariti, ali na razini teksta mora „jer je to u temelju žanra, odnosno na tome žanr i gradi svoj identitet“ (Isto: 47). Iako se predaje mogu činiti kao stvarna povijest jer se u njima često spominju stvarna mjesta i osobe, „sam narativni sadržaj nije nužno aktualan odraz povijesnih događaja“ (Tangherlini 2018: 379). Neovisno o tome vjeruje li kazivač u ono što je ispričao, određeni žanr ili tekst nisu zbog toga osporeni. Oni su i dalje dijelom usmene književnosti ili pojedinoga žanra (Dundes 2010: 91). Predaje su do druge polovice 20. stoljeća bile zanemareni žanr usmene književnosti. Ljiljana Marks smatra kako je predaja „zbog svoje kratkoće, skrivenih pripovjedačkih markera te utonulosti u život“ ostala na margini interesa istraživača narodnoga blaga (Marks 2018a: 247). Autorica ističe i kako u današnje vrijeme vlada veliko zanimanje za demonološke predaje. Za same tekstove predaja, istraživanje njihova smisla, za predaje kao dijelove vjerovanja i praksi, „a ponajviše kao tekstove koji oblikuju lokalni kulturni prostor, pripadaju kulturi pamćenja zajednice, iskoristive su i kao sentimentalno sjećanje, dio zavičajnoga obrazovanja, ali i za turističku ponudu. O tome svjedoče brojne mrežne stranice, gdje povijest hrvatskih mjesta nerijetko počinje predajom“ (Marks 2018b: 15).

Vratimo li se samome korpusu na kojemu je temeljeno istraživanje za ovaj rad, valja istaknuti kako su predaje žanr kojemu pripada najveći broj sveukupno prikupljenih zapisa što je prikazano i grafički u nastavku.

Grafikon 6. Omjer zapisanih predaja u odnosu na ostale vrste proznih zapisa

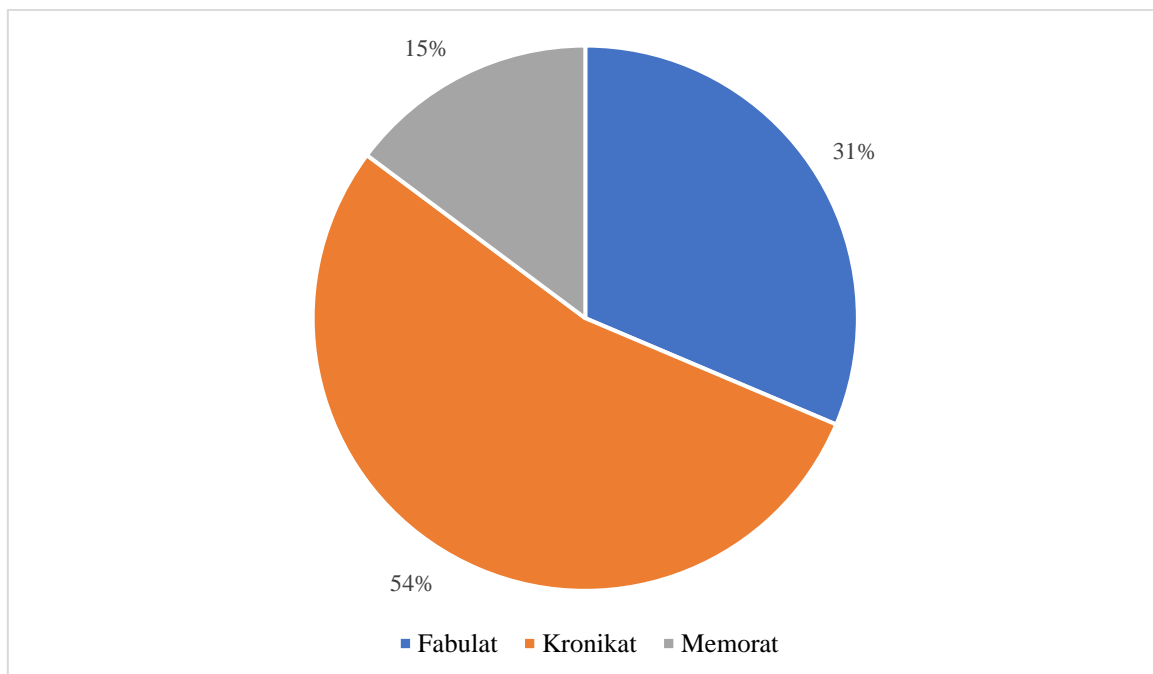

Grafikon 7. Omjer zapisanih predaja prema tematskoj klasifikaciji

Predaje se formiraju u tri osnovna oblika: „kao *kratko priopćenje (ili kronikat)*, zapravo informacija u sklopu govorne riječi; kao *memorat*, tj. pričanje o događaju po vlastitome sjećanju; i kao *fabulat*, tradicijom prenošena priča o kakvu događaju“ (Bošković-Stulli 2006: 23). Važno je napomenuti da se demonološke predaje pojavljuju u sva tri oblika, kod povijesnih predaja dominiraju fabulati i kronikati, a kod etioloških su mogući samo fabulati i kronikati (Rudan 2016: 29-30). U sljedećem grafikonu vidljiva je raspodjela predaja unutar prikupljenoga korpusa prema načinu kazivanja.

Grafikon 8. Raspodjela korpusa zapisanih predaja prema načinu kazivanja

Pojmove i podjelu predaja prema načinu kazivanja osmislio je švedski folklorist Carl Wilhelm von Sydow koji je ova tri oblika imenovao memorat, fabulat i kroničarske bilješke. Prijepor se pojavljuje kod pokušaja definiranja memorata. Oni su, prema Sydowu, priče o osobnom iskustvu koje mogu prijeći u kategoriju fabulata ako publika smatra da su priče toliko zanimljive i počne ih prenositi dalje. Ako se osobno iskustvo pri definiranju memorata shvati previše kruto, to onda znači da samo osoba koja je nešto doživjela može pripovijedati o tom događaju, a time oblik memorata postaje neoptjecajan (Rudan 2016: 21). Posljednji je oblik prema načinu kazivanja kronikat koji „se pojavljuje u obliku kratkih vijesti, obavijesti i sjećanja

praznovjernoga ili povijesnoga sadržaja“, a služi ilustriranju i razjašnjavanju te se ne prenosi u obliku priče (Isto: 2016: 27).

Predajama se prenosi neko davno i važno sjećanje određene zajednice. One su, piše Ljiljana Marks, „uvijek dijalog s prošlošću iz vremenske (i obrazovne) perspektive kazivača, koji govoreći o prošlosti ponajprije komentira sadašnjost. Urasle su u zavičajni prostor kao spremišta povijesne memorije i iskustava zajednice“ (Marks 2015: 196). Istinitost mnogih predaja kazivači danas dovode u pitanje, ali vjerovanje u određene predaje ne odbacuju u potpunosti. Sadržaj većine predaja veže se uz lokalne događaje, stvarna mjesta, a protagonistima se često znaju imena i prezimena ili su u njihovoj ulozi sami kazivači, što ih naoko čini jedinstvenima za mjesto u kojemu su nastale. Međutim, motivi koji se opisuju u predajama imaju odgovarajuće paralele u usmenoknjiževnoj tradiciji i vjerovanjima u svim dijelovima Hrvatske, kao i u drugih naroda. U njima se pojavljuju opći motivi uz lokalna obilježja. „Različite lokalne tradicije međusobno se prepleću i stapaju, što pripada osnovnim oblikovnim svojstvima predaja, ali to ujedno i svaku pojedinačno čini novom i drukčijom“ (Marks 1987: 64).

Predaja, koja pripada katalogu usmenih priča, kako navodi Stipe Botica „ima svoje specifično žanrovsko određenje, uključujući primjerenu tematsku, kompozicijsku i stilsku strukturu. Za razliku od bajke, odnosno od univerzalno prepoznatljivoga bajkovitog određenja, još više od mitskoga, narodne predaje najbolje funkcioniraju u sasvim određenoj pojedinačnoj sredini i čuvaju biljeg lokalnoga na svim razinama“ (Botica 2013: 435). Dodir s nečim što dolazi iz davne prošlosti ili iz sfere nadnaravnoga dovodi do stvaralačkih pobuda iz kojih nastaju predaje. Maja Boškovi-Stulli primjećuje da predaje „ako su vjerno zapisane, koliko god se mogu činiti bezobličnima, svojom kratkoćom, fragmentiranošću, emotivnim rastrzanim tonom, nedovršenošću izražavaju nadahnuća iz kojih su nastale“ (Bošković-Stulli 1997: 18-19). Prema predajama se recipijenti nisu odnosili kao prema djelima fikcije, nego kao prema iskazima koji imaju činjeničnu i povijesnu utemeljenost te se tiču cijele zajednice. Za članove određenoga kruga, predaje su komunicirale stvarnu povijest koja je oblikovana na umjetnički način. Terenska istraživanja provedena u posljednjim desetljećima govore kako se na području Hrvatske čuvaju starija vjerovanja koja se po potrebi prilagođavaju društvenim promjenama i nastavljaju ispunjavati potrebe svojih recipijenata (Rudan, Botica 2013: 271-272). Određene teme i motivi predaja imaju veću vitalnost i potencijal za stvaranje novih verzija ili priča. Evelina Rudan to naziva narativnom plodnošću, koju definira „kao sposobnost likova i tema

predaje da oforme nove predaje i/ili osiguraju optjecajnost starih varijanti u okviru žanrovskih značajki predaje, a pod uvjetima funkcija koje ostvaruju u društvu i kulturi“ (Rudan 2016: 9).

I predaje se, poput drugih verbalnih folklornih oblika, od pedesetih i šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća počinju promatrati „iz šire perspektive, uključujući razmatranja konteksta i izvedbe“ (Tangherlini 2018: 372). Usmene se priče, pa tako i predaje, nalaze u temelju proučavanja folkloristike „koja se bavi društveno uvjetovanim i uglavnom usmeno prenošenim oblicima folklora te njihovim kontekstom“ (Lauri Honko 2010: 349). Iako Maja Bošković-Stulli napominje kako folklorni događaj „nećemo moći dobro razumjeti zanemarimo li njegovu realizaciju riječima“ (1978: 16), ne možemo zanemariti niti značaj konteksta, odnosno zajednice u kojoj se provodi istraživanje (Marks 2018a: 243).

Predaje su vrlo vitalan žanr koji se može pojaviti u situacijama koje su možda neočekivane kazivačke situacije, odnosno kako je to objasnila Divna Zečević, predaje se mogu javiti nepredvidivo, „znaju izbiti u razgovoru, u prolaženju nekim krajolikom. Pored ruševina ili pored mjesta gdje su nekada još postojale građevine uz koje su vezani ili povijesni ili istiniti noćni doživljaji kazivača, koji se ili prilikom prolaženja ili u nevezanom razgovoru putem asocijacija prisjeća neobičnog doživljaja, svoga ili onoga što ga je i sam čuo od drugih koji su se našli u sličnim situacijama“ (Zečević 1974: 38). Predaje nije lako podijeliti u potpuno definirane kategorije zbog njihove fluidnosti, raznolikosti oblika i izraza. Predaja je, kako ističe Ljiljana Marks „koncizna, fragmentarna, puna eliptičnih i nedovršenih rečenica, ali to ne pokazuje njezinu manjkavost, već potvrđuje njezin stil koji je adekvatan i sadržajima o kojima kazuje i raspoloženjima iz kojih izrasta“ (2008a: 317-318).

5.2.2. Demonološke predaje

U stručnoj terminologiji ne postoji jedinstveni naziv za predaje o nadnaravnim stvarima, bićima i pojavama. Evelina Rudan ističe kako su se predaje s tematikom nadnaravnoga početkom 20. stoljeća nazivale vjеровanjima, a u kasnijim razdobljima do današnjega vremena koriste se nazivi mitološke i mitske što se odnosi na podrijetlo likova i koncepata u takvim predajama te demonološke što upućuje na likove predaja koji pripadaju onostranome. Dalje autorica navodi kako će u svojem radu koristiti naziv demonološke „zbog češće zastupljenosti tog naziva u novijim radovima“ (2016: 31) što će biti praksa i u ovome radu.

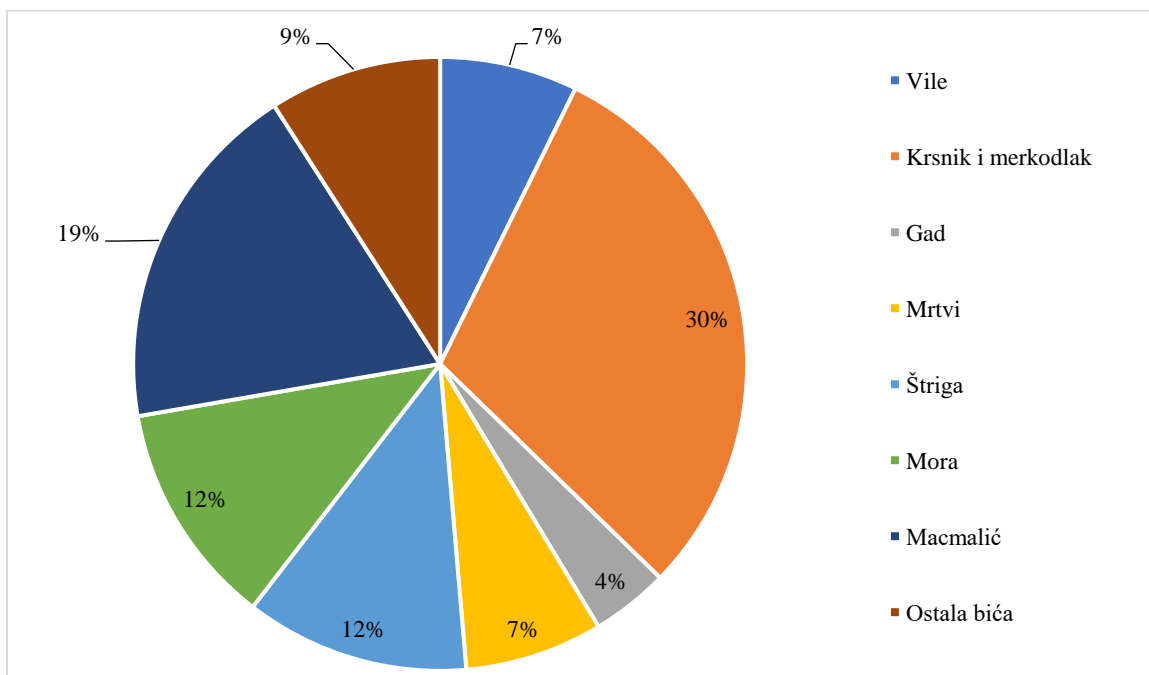
Demonoloških predaja u korpusu za izradu ovoga rada je 281, što čini 54 % svih zabilježenih priča u korpusu. Četrdeset i pet predaja je iz već postojećih zapisa, a 236 predaja je prikupljeno tijekom vlastitoga istraživanja na otoku i iz novijih izvora. Predaje se pojavljuju u oblicima kronikata, memorata i fabulata. U korpusu demonoloških predaja zabilježena su 75 fabulata, 153 kronikata i 53 memorata. Demonološke predaje odnose se na one priče koje govore o nadnaravnim bićima koja mogu biti u službi dobra ili zla te priče koje govore o neobjašnjivim, nadnaravnim događajima i pojavama. Ovu vrsta predaja karakterizira prodor elemenata iz „nekozmiziranoga, neuređenoga svijeta (Kaosa) u ovaj kozmizirani, uređeni“ (Rudan 2020: 151), a znakovi koji upućuju na doticaj dvaju svjetova upravo su neobjašnjivi i nadnaravni događaji te nadnaravna bića i pojave (Isto: 152). U ovoj se vrsti predaja, „čudesno i realno pojavljuju na različitim razinama, a mjesto njihova susreta mjesto je u kojem se uzglobljuje priča, granica ovostranoga i onostranoga ne preskače se, već utvrđuje, ta dva svijeta ne samo da ne komuniciraju bez ograda već ograde izgrađuju“ (Rudan 2016: 16). Sandra Barešin navodi kako u predajama o nadnaravnom „onostrana bića borave u čovjekovoj blizini, međutim duhovno se razlikuju od svega što je s ove „naše“ strane svijeta; kao da pripadaju drugoj dimenziji. Priče katkad imaju zabavan naglasak, no ipak su u trajnoj interakciji sa čovjekovim podsvjesnim strahovima“ (Barešin 2013: 49). U demonološkim predajama „dolazi do susreta onoga što možemo nazvati zbiljskim („našim“) i onostranim („njihovim“)“ (Isto 2013: 49).

Kazivači će tijekom pripovijedanja demonoloških predaja često koristiti iskaze kojima izražavaju svoj stav o autentičnosti predaje. Ti iskazi mogu potvrđivati istinitost ispričane priče, mogu iskazivati dvojbe u istinitost ili odbaciti određeni iskaz kao neistinit. Evelina Rudan takve iskaze naziva formulama vjerodostojnosti i pod njima podrazumijeva „one dijelove teksta predaje u kojima se potvrđuje ispričani događaj, odnosno u kojima se recipijentima jamči njegova istinitost posredno ili neposredno. (...) Gornjem opisu i definiciji valja pridodati da se formulama vjerodostojnosti osim jamčenja istinitosti i uvjeravanja u to da je događaj i doživljaj o kojemu se pripovijeda stvaran, može iskazivati i sumnja, oprez, nesigurnost, uglavnom uzmak od jamstva, tj. određena ambivalentnost“ (2016: 50). Formule vjerodostojnosti mogu se pojaviti na bilo kojemu mjestu u predaji (Rudan 2016: 15). U nastavku je navedeno nekoliko primjera formula vjerodostojnosti zabilježenih u korpusu predaja za ovaj rad: 1) one koje potvrđuju istinitost predaje: „*Ne mora to bit zmišljeno, more to bit istina.*“; „*Bože, kako je to bilo!*“; *To je bila priča koju san ja doživila.*“; „*A to vam je anke istina. To vam je istina.*“; „*I to je živa istina. To ni štorija.*“ 2) one koje iskazuju sumnju u istinitost: „*A danaska ni ni voli ni krav.*

Možda i je. Ja ne znam. “; „Dal to je istina – neistina? Ali to je pričano o tom skrivenom blagu. “; „(...) je to bila istina ili nije bila istina?“; „Mislim da je to fantazija, ča ne?“; „To je stari jeden pričal, a možda mu se to i nije dogodilo.“

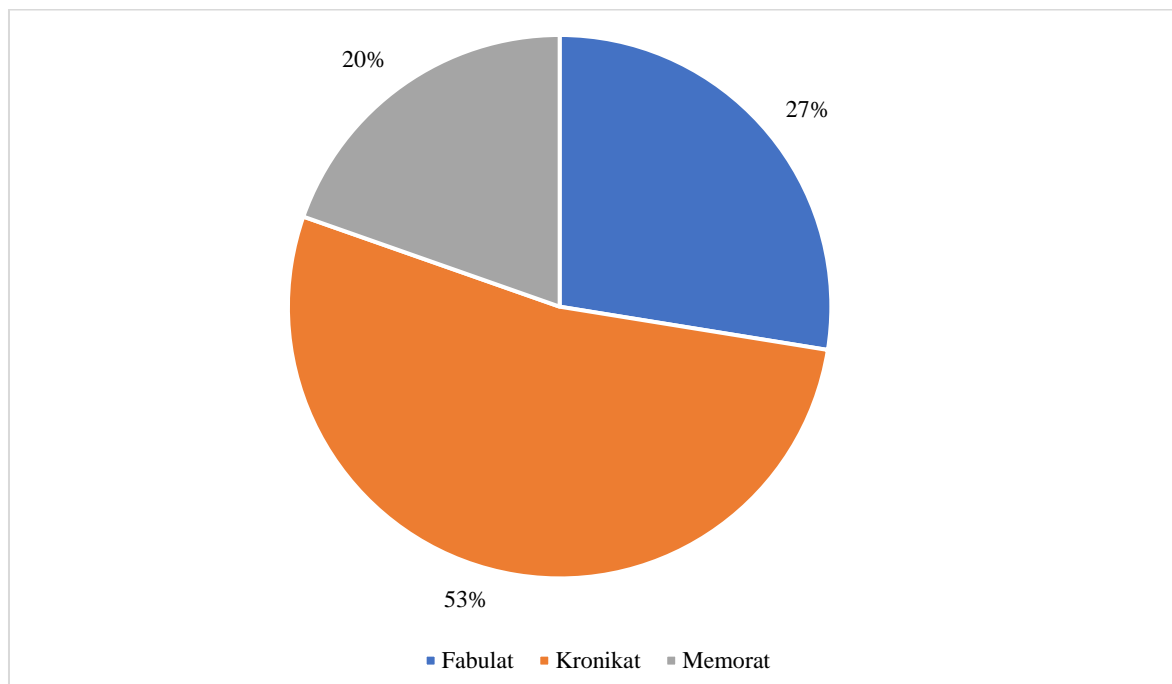
Analizom će se prikazati motivska i tematska struktura creskih demonoloških predaja, pojavnost pojedinih nadnaravnih bića te njihove karakteristike. Pokazat će se odnos kazivača te njihova (ne)sklonost prema ovoj vrsti predaja i njihovu kazivanju. Demonološke predaje raspoređene su prema osnovnim motivima koje tematiziraju. Veći broj priča, njih 220, tematizira nadnaravna bića, i prvi dio analize odnosit će se na te predaje, a 45 predaja odnosi se na različite neobjašnjive događaje i pojave koje će biti analizirane u zasebnome potpoglavlju. U prikupljenim predajama tematizira se osamnaest različitih mitoloških bića.

Grafikon 9. Omjer demonoloških predaja prema demonološkim bićima o kojima govore

U poglavljima u nastavku deset je nadnaravnih bića detaljnije okarakterizirano, a osam ih je analizirano na razini osnovne informacije o njihovim karakteristikama i djelovanju s obzirom na to da nije prikupljen veći broj predaja niti su kazivači o bićima iz potonje skupine detaljnije govorili.

Grafikon 10. Raspodjela mitskih i demonoloških predaja prema načinu kazivanja

5.2.2.1. Macmalić

Macmalić je nadnaravno ambivalentno biće koje se često pojavljuje u creskim predajama novijeg datuma. Njegovo ime, ovisno o mjestu na otoku iz kojega potječu priče jest macmalić, masmalić ili pocmalić. I osobine mu se također razlikuju ovisno o tome odakle su kazivači, ali najčešće je to patuljak koji izgleda poput dječaka, vragolast je i nosi crvenu kapicu.

U korpusu korištenom za ovaj rad zabilježena je 41 predaja o macmaliću. Dva se zapisa o macmaliću pojavljuju u izvorima starijima od 2006. godine i to u tekstu Andrije Bortulina u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* (Bortulin 1898: 271) i u rukopisu Branka Fučića (IEF rkp 1142). Ostali su zapisi zabilježeni tijekom vlastitoga terenskoga istraživanja provedenog u nekoliko navrata u razdoblju od 2006. do 2019. godine te u drugim zapisima nastalima nakon 2006. godine. Prema vrsti kazivanja predaje o macmaliću pojavljuju se najčešće u obliku kronikata (trideset predaja), osam je fabulata i tri su memorata.

U današnje je vrijeme macmalić čest motiv predaja i kazivači se uspješno prisjećaju macmalića iz priča koje su slušali u djetinjstvu. U starije doba, macmalić je gotovo isključivo

bio vezan za priče naselja sjevernog dijela otoka Cresa. Stanovnici ostalih otočkih naselja, prema kazivanjima prikupljenima na terenu, znali su za postojanje priča i vjerovanja u macmalića, ali sami ne svjedoče o susretima s njime niti su iskazali vjerovanje u njegovo postojanje. Prisjećaju se kako su otočani iz naselja Beli i okolnih mjesta govorili kako su imali susrete s macmalićem u šumi i na putovima kojima su prolazili do maslinika, pašnjaka, škole, drugih naselja i sl. Macmalić je dugo bio dijelom identiteta stanovnika sjevernih naselja, ali kako će se u nastavku pokazati, postao je dijelom identiteta cijele otočke zajednice.

S obzirom na općenito manji broj prozih zapisa koji pripadaju vremenu prije provedenog terenskog istraživanja, nije neobično da manjka i zapisa i svjedočenja o macmaliću. Moguće je da su istraživači tragali za drugačijim sadržajem ili su kazivači bili neskloni govoriti o vlastitim vjerovanjima osobama koje nisu bile iz njihove zajednice, što mogu posvjedočiti i kao vlastito iskustvo tijekom istraživanja u Belome kada je većina stanovnika odbila susret i razgovor o starim vjerovanjima. Oni stanovnici koji su pristali razgovarati mišljenja su kako se o vjerovanju u nadnaravno nerado govori onima koji dolaze izvana jer stanovnicima to nisu bile priče, već dio svakodnevnoga života, pa tako i priče o macmaliću:

„Priče sa masmalićima, to je bio broj jedan. O masmalićima se uvijek pričalo.“ (don Josip Bandera, Beli, travanj 2006.)

Za macmalića su čuli gotovo svi kazivači ispitani tijekom terenskoga istraživanja. Neki od njih znaju više, a neki manje o karakteristikama samoga bića i njegovu djelovanju. Macmalić može biti duh ili utjelovljeno biće koje ponekad ima loše, a ponekad dobre namjere. Ponekad se o macmaliću govori kao samo o jednome, a ponekad kao o skupini bića, ali uvijek s posebnim moćima. Prema Maji Bošković-Stulli „u cijelom je primorju osobito karakteristično da se oni prikazuju kao ljupka, vragolasta djeca, s crvenom kapicom ili klobučićem, tako slična živim obijesnim dječacima“ (Bošković-Stulli 1959: 209). Macmalić „često pomaže ljudima da dođu do novca ili ih čuva od nesreće“ (Lozica 1995: 13). Iako Ivan Lozica piše kako se lik macića danas rijetko može susresti u usmenim pričama (Lozica 1995: 13), na otoku Cresu macmalić je čest motiv i kazivači će rado o njemu govoriti. Predaje o macmaliću bit će najčešće u obliku kronikata. Obično su kazivači o njemu znali samo kratku informaciju poput:

„Masmalić je dobar duh šume.“ (Rita Dujmović, Cres, ljeto 2013.)

„Tea: A znate li kako su se odnosili prema ljudima koji su dolazili u šumu?

Ana: Dobro prema dobrima, a zlo prema zlima.“ (Ana Rubinić, Cres, ljeto 2013.)

„Dinko: Dišpeti bude delal. Ili bude razbil nešto i tako.

Anđela: Anche kamici bude hital na ljude.“ (Dinko i Anđela Bucul, Merag, kolovoz 2018.)

„On da je živio u šumi, da je pomagao siromahe.“ (Diego Kamalić, Zbičina, kolovoz 2018.)

„O macmaliću se nije pričalo, samo kaže da je bio crn. Nečisti. Kao mali vrag.“ (Lina Flego, Vrana, 17. 8. 2018.)

Unatoč tome što nisu svi kazivači mogli ispričati cjelovitu priču o macmaliću, gotovo svi su za njega čuli ili već u djetinjstvu ili u odrasloj dobi i time su potvrdili da je motiv macmalića i dalje prisutan u svijesti kazivača.

Iako u creskim predajama nema spomena orka, ovdje valja spomenuti rad Ivana Lozice o dvama bićima – orku i maciću – u kojemu autor primjećuje da se oba navedena bića „javljaju pod raznim, iako srodnim nazivima; ne samo da se otjelovljuju u različitim oblicima (kako to demoni i inače običavaju), nego i njihov značaj varira. Čini se na neki način da su obojica s onu stranu dobra i zla“ (Lozica 1995: 12). I u creskim se predajama može potvrditi navedeno. Macmalića će kazivači često opisivati kao biće koje djeluje na razini dobra i zla, odnosno u sebi objedinjuje jedno i drugo. Neki kazivači o njemu govore kao o isključivo zlom biću, demonu ili vragu. Obično je zlo u njemu usmjereno prema zlim ljudima i lošim ljudskim djelima. Često će macmalić raditi nepodopštine (dišpete), ali ne prava djela zla:

„On je bil zločesti, ma ne zločesti, dišpet je delal. Uvijek kada je bilo neki da je bil zločesti ili da je htel nešto ukrasti, taj je bil masmalić. Kod nas su masmalići zločesti, mi nismo imeli dobre.“ (Marija Kocman, Beli, kolovoz 2018.)

„Pričalo se da luta naokolo. Da dođe u kuću pa da radi dišpeti. Da su bili opasni.“ (Izidor Lovrečić, Grmov, 19. 8. 2018.)

Porijeklo imena macmalić, bića koje vežemo uz lik patuljka s crvenom kapicom kakav se pojavljuje na području Istre, Primorja i Dalmacije, prema Maji Bošković-Stulli treba tražiti u talijanskim pokrajinama Abruzzi i Campagna. „S imenom mazzemarielle, mazzamoriello možemo naime dovesti u vezu s jedne strane našeg i sjevernotalijanskog macarola, a s druge strane našeg macmolića, mamalića, masmalića, macvalića. O direktnom utjecaju iz spomenutih pokrajina ne može tu biti ni govora, a ni o utjecaju iz graničnih talijanskih krajeva, jer u njima naziv mazzamoriello ili slično nije raširen. U ovoj sličnosti imena vidimo mi veoma staru opću mediteransku baštinu s dominantnom romanskom komponentom; kod nas se ta baština slavizirala pa smo tako u Primorju i Istri umjesto 'mazzemarelle', dobili macmalića, macmolića itd. Jedino se dubokom starinom može objasniti raznolikost, a istovremena uzajamna povezanost u nazivima i sadržaju tih vjerovanja“ (Bošković-Stulli 1959:210).

Oblik imena macić ne pojavljuje se na otoku Cresu, ali s obzirom na to da Maja Bošković-Stulli smatra da bi se i taj oblik „mogao etimološki priključiti skupini o kojoj govorimo; a mogao bi tu biti primaran i oblik mačić, koji ga vezuje s mačkom (demonskom životinjom)“ (Bošković-Stulli 1959:210) moguće je naći potvrdu kod kazivača da macmalić doista jest demon koji može mijenjati svoje pojavne oblike. Prema kazivanju don Josipa Bandere „*masmalići su mala i inteligentna bića, pola ljudi pola životinje. Crne su boje, mogu letjeti i jako su brzi. Žive u šumama Tramuntane. Oni u sebi ne nose zlo, ali ipak osobito straše djecu, najviše po noći.*“ (kazivač don Josip Bandera, Beli, travanj 2006.) Osim u crnoj boji, macmalić se može pojavljivati i u drugim bojama te je ponekad pola čovjek-pola životinja:

Tea: Kako izgleda?

Izidor: Kako vrag. Da su imali rozi. Mali da su bili. Više da ih je bilo. (...)Kamenje da su bacali.“ (Izidor Lovrečić, Grmov, 19. 8. 2018.)

„Na pol blago je bil.“ (Dora Kučić, iz Vidovića, Cres, kolovoz 2018.)

„Moja nona je govorila crvene boje. Da je bio sav u crveno. Neko kaže da je bio zelen jer Tramontana ih je imala u više boja, a tu po Cresu da je bio crvene boje.“ (Alberto Dunković, *Cres, kolovoz 2013.*)

Roditelji su koristili priče o macmalićima u odgojne svrhe te u želji da djecu spriječe u odlasku na opasna mjesta. Kako bi djecu spriječili da noću izlaze iz kuća, govorili su im da će ih pronaći macmalići budu li izlazili kada padne mrak, a postojala su i potencijalno opasna mjesta na kojima se nalazi (živi) macmalić koji ne voli da mu se prilazi blizu i ometa ga se:

„Na brdu iznad Cresa crkva je Svete Ursule. Tamo dođe masmalić kad je ljut i niz brdo baca vatrene kugle. (...) A zanimljivo mi je, ovaj čovjek iz Nerezina je ispričao tu priču o, gdje su djeca prolazila bila je neka velika rupa i govorili su im da u toj rupi živi masmalić i onda su oni uvijek u strahu to protrčavali.“ (Vesna Jakić, *Cres, ljeto 2013.*)

U zapisu o masmaliću (ili maliću) iz teksta objavljena 1898. godine hrvatskoga etnografa i prevoditelja iz Beloga na Cresu, Andrije Bortulina¹², macmalić je malen i lijep čovjek, odjeven u plave hlače i crvenu kapu, dobre je ćudi, a pojavit će se kada ga čovjek pozove u pomoć. Živi pod zemljom i ne voli da se u rupe u zemlji u kojima živi baca kamenje. Tada može biti i zločest.¹³

I u novijim zapisima zabilježenima tijekom vlastitoga istraživanja zabilježeni su slični iskazi o macmaliću. U naselju Merag zabilježena je priča o macmaliću koji ribarima može pomoći s ulovom. On će se pojaviti na obali prije nego ribari krenu u ribolov i reći će im ima li

¹² Bortulin, Andrija Ivan, hrvatski etnograf i prevoditelj (Beli na Cresu, 1. IX. 1876 – Prag, 4. IV. 1917). Maturirao 1898. na Sušaku, posljednje godine života proveo u Pragu. Objavio više etnografskih članaka o otoku Cresu. O načinu života i tradicijskoj kulturi naselja Beli napisao je monografiju prema uputama A. Radića, koja je u dijelovima bila objavljuvana u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena (1898., 1903., 1906., 1914., 1949). Objavljivao prijevode pripovijesti talijanskih pisaca u zagrebačkim Narodnim novinama, a u Pragu djela hrvatskih pisaca. (Bortulin, Andrija Ivan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 4. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8864>)

¹³ *Masmalić (malić) je mali šlovek, lepi, obalčen va blavitene (modrikaste) bragešice (gaće) s čavjenu beriticu (kapicu[n]) na glava; naravi i ćudi je dobre. On se pokaže samor onda, kada ga šlovek na pomoć zove, a drugačije retko kada. On stoji pod zemju(n), kede jima sila vele soli. Kada se pokaže, vavek je dobar i slatko se smeje, ali zna bit i zločest, a to onda, kada se po onih škujah, ke pejaju va njegovu kuću pod zemju, hita kamici. On stoji va onih škujah, ke, kada se nutar kamik hiti, odzvanjaju. Sada jih je malo, ali niš, aš su i oni ća utekli.* (Bortulin, Andrija, *Cres. Vjerovanja, urednik Ante Radić, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3, JAZU, 1898., Zagreb, str. 271.)

ribe na mjestu na koje su se uputili. Ribari se čamcem upute na određeno mjesto, a macmalić s obale govori: „Je ribe, je!“ ili „Ni ribi, ni!“. Ako je ribolov bio uspješan, macmaliću se mora ostaviti dio ulova kako bi i sljedeći put pomogao ribarima. Ono na što treba paziti jest da se ribe postave jedna pokraj druge, a ne jedna preko druge čineći križ jer tada ju macmalić neće uzeti. Sva trojica intervjuiranih kazivača u svrhu izrade ovoga rada koji potječu iz Merga znala su predaju o macmaliću koji pomaže ribarima što potvrđuje njezinu postojanost. Macmalić može dati i novac onda kada ga čovjek ugleda i na tlo baci krunicu ili obruč unutar kojih će se novac pojaviti. Maja Bošković-Stulli zabilježila je obje navedene verzije predaja na otoku Braču. I tamo macmalić pomaže ribarima doći do dobrog ulova, nakon čega mu dobacuju najbolju ribu na obalu kako bi i u budućnosti imali sreće u ribolovu, a ako ga se sretne na putu, dobacit će novac (Bošković-Stulli 1975a: 103-104).

Navedene fizičke karakteristike macmalića pojavljuju se i u zapisu Branka Fučića (IEF rkp 1142, str. 2.) s time da ga se ovdje naziva vražićem koji je nevidljiv osim onome „*tko ima u ruci kesten, orah ili lešnjak*“. On voli biti tamo gdje se pleše, a ako ga netko ulovi macmalić će mu „*srati cekine*“. Tada „*on treba samo da ga hrani palentom, koju mora miješati lijevom rukom naopak*.“ Macmalića može uhvatiti samo onaj tko ima kuću s devet vrata, što znači da može samo pripadnik veće, odnosno bogatije kuće. Upravo se bogatstvo neke obitelji znalo objašnjavati posjedovanjem macmalića u nedostatku drugoga objašnjenja: „*Ki je bogat mu se reče: Ti imaš macvalića /ili malića/ na šufitu!*“

U novijim zapisima također se pojavljuju navedene osobine, uz niz drugih osobina, te je macmalić motiv o kojemu su svi kazivači barem nešto čuli. Iskustvo s terena govori kako će gotovo svi kazivači znati reći barem jednu osobinu macmalića ili nešto karakteristično za njegovo djelovanje, a neki će poznavati i složenije priče. Najčešće su kazivači tijekom istraživanja o macmaliću govorili kao o nestvarnome biću i nisu iskazivali vjerovanje u istinitost njegova postojanja. U samo nekoliko slučajeva zabilježena je predaja koja je ispričana kao vlastito iskustvo ili se iskazalo vjerovanje u nju. Neki su kazivači iskazali nesigurnost u postojanje macmalića. Nisu željeli niti potvrditi niti opovrgnuti da je on nekada postojao (jer sada se više ne pojavljuje iz nepoznatog razloga). S obzirom na to da je macmalić uvijek bio povezan s Tramuntanom, sjevernim šumovitim dijelom otoka, njegova je karakteristika obitavanje u šumi. I danas će mnogi kazivači posvjedočiti da su prolazeći Tramuntanom osjetili prisutnost macmalića:

„Ja znam da ta Zec (misli na Domeniku Zec) vam ni rekla, ali ona je uvek mene pričala: „To su ti mići ljudi hodili po šumi.“ Ali su se odjednom skrili. Došli, i nije ih bilo više vidjeti. Zato sam se ja bojala hodit iz Beloga kad sam hodila va te Filozići, iz Filozići u Dragozetići. Kad sam došla tamo je bilo sve mirno, al inače to područje ko da bi bilo s nekim, neku energiju ima čudnu. I to mi je jedna gospođa rekla lani na moru. Da je šla to pogledat, za te masmaliće i kaže: „Pogledajte ja se i sada ježim. Čim sam došla tamo, jedna takva energija.“ Nešto strašno! Da je morala poč ča, da ni zdržala da bi šla bilo što pogledati.“ (Marija Kocman, Beli, kolovoz 2018.)

Kazivačica Domenika Zec iz Beloga svjedoči o susretu svojeg oca s macmalićem u vrijeme njezina djetinjstva:

„Moja otac je rekal da je on, ni videl, ali on je čul. On i još njegov prijatelj su gradili i oni da čujeju da gre kuntra njih doleka. Neki otrok da je delal: „Tara ran tan tan, tara ran tan tan!“ A taj čovek govori mom ocu: „Ma to je tvoj mali Dumić?“ On je mislil da je to moj brat. Mići. Imel pet-šest let. A moj otac je šubito kapil da to ni mali. I oto je pasal mimo njega i on je rekal mimo njih i najedan put da se našal dole na Kosmačevu. To je bil neki malić. I onda je rekal moj otac: „Mi smo sve pustili i mi smo šli domaka.“ (Domenika Zec, Beli, 25. 8. 2018.)

Ista kazivačica govori o susretu svoje majke s macmalićem u vrijeme kad je njezina majka bila dijete. U priči je baka kazivačice poslala kćer po drva, a ova je na putu susrela macmalića (u kratkim hlačama i s crvenom kapom) koji joj je drva oteo. Macmalić je tražio da s njim pleše i tek će joj nakon toga vratiti drva:

„Andrica, hodi mi zet malo prašća za peć upalit.“

„Ma, ne budem stala puno.“

„Šubito pridi.“

Da će. Ona je stavila špaht. I stavila dol drva na špaht. I jedan mali da je prišal. Jedan mali s klobučić, da je imel črvjeni, kratke brageši i on je njoj potegnul špaht ča. Šoto drva je imela na

njin. „Mali,“ da mu govori, „pusti mi to! Ja moram doć domaka matere s drvi!“ A, da je rekao: „Ne. Ja ću ti pustit, ali hodi s manu tancat.“ (...) I onda da se dva-tri puti obarnila š njin i samo je nestal, je rekla. Samo ga ni i gotovo! „I ja sam drva stavila na špaht i pošla doma.“ (Domenika Zec, Beli, 25. 8. 2018.)

Kada se stanovnike Tramuntane upita jesu li ikada vidjeli macmalića ili poznaju nekoga tko ga je vidio, uglavnom će reći da oni zapravo ne postoje i da ih nitko nije vidio. Poneki će stariji stanovnici manjih naselja ipak priznati da vjeruju kako su macmalići nekada postojali, možda u njihovoj mladosti, a možda i prije njihova života i ogradit će se riječima da niti vjeruju niti ne vjeruju u njihovo postojanje izvan samih priča:

„M: I o tom macmaliću, isto, u njega se isto kao nije smjelo dirati. Neki ljudi su ga kao znali vidjeti na nekakvom kamenu mali čovječuljak koji pleše. To znam od moje mame da mi je pričala, sad istina, neistina, ne znam, i uglavnom moja mama je uvijek govorila da te macmaliće, njih bolje ne toliko dirat kao da su opasni, da te mogu naškoditi ako ideš u njih se dirati.

T: A je li mu smetalo ako se dođe tamo gdje on živi, da li je bacao nekakvo kamenje?

M: Ja mislim da bi mu smetalo, dočim kad je tako rekla da bolje ne se u njega dirati ništa ne od njega tražiti i razumiješ. On neki mali čovječuljak, nekakvi mali, niski, u nekakvim hlačicama da je plesao po kamenu i to je kao neka žena vidjela.“ (Marija Debelić, Cres, kolovoz 2018.)

Uz već navedene osobine macmalića, postoje još dvije njegove osobitosti. U naselju Merag o macmaliću se govorilo kao o biću koje ima jednu željeznu nogu pa ga se zbog toga može čuti kada hoda, nije volio raditi i imao je sposobnost postati nevidljivim. Ipak, znalo se gdje u Mergu on živi, a sama sam svjedočila pripovijedanju o macmaliću upravo na tom mjestu u selu:

„Taj šumski čovjek, on navečer, oni budu ga čuli jer je imao željeznu nogu, ali on je znao kuda proć da ga ne vide. (...) I taj macmalić je bio šumski čovik koji, niki znali su za njega, ali on bi

bio kao jedan čovik ki ni volio radit. Ali nije previše tražio. I onda on bude se sakrio u, sad ću vam pokazat mjesto. Tu gore iza ove smokve, tu je bio jedan brest veliki. I on bude se tu sakrio, ali on je imao valjda obrambeni sistem da ga nisu ni vidili.“ (Mario Sintić, Merag, kolovoz 2013.)

Ono što treba istaknuti je da je u ranijem razdoblju macmalić bio povezan sa sjevernim dijelom otoka Cresa i priče o njemu uglavnom se nisu mogle često čuti na drugim dijelovima otoka. U današnje su vrijeme priče o macmaliću prisutne i drugdje na otoku te je njegova vidljivost pojačana zahvaljujući radu udruge Ruta Cres i projektu „Majstor Macmalić“ financiranom iz Europskog socijalnog fonda koji od 2015. godine udruga provodi. Projekt je nastao na temelju dugogodišnjeg rada udruge (osnovana 2000. godine) kojoj je namjera „kroz radionice filcanja skrenuti pozornost na vunu koja je otočno bogatstvo, a zbog nemara ljudi postaje ekološki problem, te razvijati ekološku svijest, poticati kreativnost djece i mladih te odgajati misao o održivom razvoju“¹⁴. Rezultat rada udruge su i dvije slikovnice, *Tajna Macmalića* (nosi oznaku kvalitete Hrvatski otočni proizvod) i *Majstor Macmalić*. Obje su slikovnice, uz izradu i prodaju lutki macmalića, dio turističke ponude otoka Cresa i prepoznatljiv suvenir. Iako do vremena rada udruge na oživljavanju priče o macmaliću mnogi stanovnici izvan Tramuntane nisu čuli za njega ili su ga smatrali nečim što je dio tradicije sjevernih otočkih naselja, promocijom projekta macmalić je postao sveprisutan i dio identiteta otočana koji ga prije nisu smatrali „svojim“. Macmalić je ovim projektom dobio, osim novog medija unutar kojega nastavlja svoj život, i novu kontekstualizaciju – od demona koji ujedinjuje u svojoj prirodi dobro i zlo, zločestog vražića, onoga koji čini *dišpete*, macmalić je postao čuvar i prijatelj šume. Ekološka komponenta projekta iz kojega proizlazi novi identitet macmalića, ovog starog mitološkog bića, omogućila je njegovu revalorizaciju u svijesti stanovnika koji ga, s obzirom na to da možda nije dio njihove usmenoknjiževne tradicije, nisu do sada smatrali motivom vrijednim poput nekih drugih.

Važno je naglasiti da je macmalić kroz navedeni projekt uspio prijeći iz usmene u pisanu književnost za djecu. Ivan Lozica ističe da „za razliku od nekih drugih mitskih bića (poput vila i vukodlaka), orko i macić nisu uspjeli prijeći međe usmenosti i ozbiljnije prodrijeti u hrvatsku pisanu književnost, čak ni u književnost za djecu“ (Lozica 1995: 13). On smatra kako njihove „demonске, protejske osobine nisu dopustile prijelaz u bajke i priče, možda su bili previše

¹⁴<https://ruta-cres.hr/projekt-majstor-macmalic/> (pristupljeno 5. 4. 2021., 17.00)

nestalni i etički ambivalentni za karijeru književnih likova“ (Lozica 1995: 13). Ipak vidimo kako je na navedenom primjeru slikovnice iz Cresa moguće jedan ovakav ambivalentan lik iskoristiti i osvježiti novim ruhom, onim koje je u skladu s novim životnim okolnostima, revitalizirati ga te omogućiti da ponovno postane dijelom aktivne i žive usmenoknjiževne tradicije.

5.2.2.2. Vukodlak

Za potrebe ovoga rada zabilježene su trideset i četiri priče koje spominju vukodlaka (ili samo njega ili vukodlaka i krsnika u nekom odnosu). Tri su priče zabilježene u starijim zapisima, a trideset i jedna priča zabilježena je tijekom vlastitog terenskog istraživanja.

Vukodlak nije uobičajen naziv za ovo demonološko biće na Cresu. Imena koja će se za njega na otoku najčešće čuti su merkodlak, kudlak, mrkodlak i kozlak. Njegova je osnovna karakteristika da je biće zla. Obično se vukodlaci pojavljuju u većem broju, a ne pojedinačno „i uvijek nastoje naškoditi čovjeku, a često uzimaju različite životinjske oblike. Prema pričama oni se okupljaju na raskrižjima putova od dvadeset tri do dvadeset i četiri sata. Za čovjeka nije dobro da se u to doba zatekne na putu jer bi mu se moglo dogoditi svakakvo zlo. Zbog toga se na raskrižjima putova postavljalo raspelo kao obrana od zlih sila, ali i pomoć u rasuđivanju pravih smjerova putovanja“ (Dragić 2007: 440).

Fizičke su karakteristike vukodlaka jaka dlakavost, velika snaga i mogućnost preuzimanja oblika drugih životinja, najčešće volova i pasa. U takvim životinjskim oblicima sudjeluju u borbama s krsnicima koji pripadaju svijetu dobra. Kada osoba naiđe na skupinu volova ili pasa koja se bori, treba ih zaobići zbog vlastite sigurnosti. Vukodlaka će od krsnika razlikovati po tome što će krsnici biti bijele ili šarene životinje, a vukodlaci crne. Nekada se vukodlaci pojavljuju u kombiniranom obliku:

„Znali su biti melanž vuka, svinje, znali su imati duge repove, znali su imati očnjake poput vepra. To su bili ti naši vukodlaci.“ (Juraj Sepčić, Cres, kolovoz, 2019.)

U zapisu iz rukopisa Branka Fučića (IEF rkp 1142) zabilježeno je da su vukodlaci osobe rođene na „tempre“, dane koji se odnose na posebna razdoblja u godini:

„Stari su nan povedali, da je to čovik ki je rojen kada su tenpre, da je ves kosmat/ „aš da je kosmat kako merkodlak“/. Njegova duša se bori ze s krsnici po noći. Samo kada su tempre se bore kako voli.“ (Fučić IEF rkp 1142, str. 1)

Tempre ili tiempre, piše Ljubo Galjanić, dani su ekvinocija i solsticija. Tada se može roditi osoba koja može tijekom života postati vukodlak ili krsnik te će u te dane sudjelovati u međusobnim borbama.¹⁵ Kazivačica iz Krčine navodi kako osobe koje su rođene u te dane mogu postati vukodlaci i dobiti nadnaravne moći iako to ne žele te da se ne zna kako do toga dolazi: *„Možda se čovjek pretvori u to. Kažu da čovjek koji je rođen u tim danima, da onda on ima to. A možda neki dobije to da ne bi hteo da bude. Ko zna kako se to dogodi.“ (Maria Nikičić, Krčina, 19. 8. 2018.)*

U zapisu Andrije Bortulina stoji da su vukodlaci *„judi, ki su već umarli. Kudlak postane on šlovek, ki se rodi va mehu z jenin debelin kutnjin zubon. Uni su zločesti i vavek gjedaju šloveku naškodit (ščetit), a tuku se s karsnici“ (Bortulin 1898: 268-269)*. U razgovorima s kazivačima uočava se kako vukodlaci mogu nastati od osoba koje su umrle te se vraćaju u svijet živih činiti zlo poznatima ili onima na koje slučajno naiđu u svojim pohodima, ali mogu biti i rođeni kao takvi te mijenjati oblik i činiti zla djela tijekom svojega života.

Predaje o vukodlaku pojavljuju se u sva tri oblika prema načinu kazivanja. Devetnaest je kronikata, četrnaest fabulata i jedan memorat. Kazivači će najčešće o vukodlaku znati samo šturu informaciju koja se tiče njihova izgleda i prisjetit će se da su čuli kako se bore s krsnicima na raskrižjima u posebne dane u godini i u posebno doba dana, najčešće navečer (u ponoć). Jedna od predaja koju u razvijenijem obliku zna više kazivača, a mnogi su kazivači za nju čuli, samo što ju ne mogu prepričati s više detalja, jest predaja o dva vukodlaka koji su ukrali čamac te se odvezli u Indiju i natrag veslajući sve vrijeme sa skrivenim krsnikom koji je priču po povratku ispričao sumještanima. U jednoj mu verziji ne vjeruju pa on namjerno ponovno ode u

¹⁵ Puntarski fuoj, 10(15): 43

čamac koji vukodlaci uzimaju za novo putovanje do Indije i od tamo donosi egzotično bilje kao dokaz. U ovoj se predaji saznaje i da vukodlacima smrdi „krstjansko meso“, odnosno da mogu nanjušiti krsnika ili krštenu osobu. Predaju je zapisao Andrija Bortulin u tekstu objavljenom u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*,¹⁶ a više verzija ove predaje zabilježeno je tijekom vlastitog terenskog istraživanja:

„A to kažu da je to bio naš čovjek, iz Valuna, neki barba Ive Marić, koji je imo barku i koji je vidio, kad bi ujutro došo na barku da se nešto promijenilo. Ili je veslo drukčije postavljeno, ili je, ne znam, drugačiji čvor vezan na bitvi. On je odlučio to pratiti. A kako je bio maloga rasta i taj čamac je bio valjda pasara pa je na krmi imao jedan mali prostor, on se tamo sakrio, i vidit što, ko to njemu radi, ko mu to dira čamac noću. I najedanput oko ponoći čuje, prilaze dvojica, jedan kaže: „Mene...“ Na tom kajicu, čamcu, „Mene tu vonja krstjansko meso.“ To je govorio mrkodlak. A ovaj ga drugi odvlači, a on znao, su bili rođaci, taj krsnik. „Ma ni, pa viš da judi tu, na okolo su kućice, spiju, pa svi su krstjani.“ „Ben.“ Ovaj se kao zadovoljio tim odgovorom i oni su krenuli, vesla u ruke. (...) To strahovito brzo išli, ne? I na kraju su se negdje nasukali na neku plažu i išli su se boriti. To se ne zna kako je završilo, nego on se iskrao, toh barba Ive Marić, i ubro jednu travčicu i ponovno se povuko tamo u svoje skrovište na krmi. I tako su oni došli u Valun, nazad, i drugi dan je bila nedjelja i onda je on pričao tu svoju pustolovinu ljudima poslije mise. Nisu mu vjerovali, ne? „A ka trava je ovo?“ I niko nije prepoznao. Neki su tvrdili poslije da je riža, neko da je biber i tako dalje.“ (Bernard Balon, Rijeka, travanj 2018.)

¹⁶ „Njin smardi živo karšćeno meso, i tako ga barzo navonjaju, a to je onda, kada su njihove uri i noći. Tako ću ti povet ovo: Preja je bila užanca (običaj) ribar, da su najraje pod Beli na žalu spali. Tako jedan večer dogovorili su se dva od njih, da ćeju poč na ribi, a bile su božićne tempori. Jedan od njih šal je napreda, a drugi da će pak prit kašnje. Prišal je na žal: bome na žalu nikoga. Če će on delat san! Čekaj on i čekaj: kunpanja (druga) mu ni. Štufal se je (dosadilo mu) on čekat, zel kapot i legal va barke pod provu spat i barzo je zaspal. Prišla štaura (kasno doba) noći, prišli kudlaci, ki su jimeli poč nekan largo se tuć zes karsnici. Ali kako ćeju preko mora? Vaja zet barku. A ku?

- „Homo zet onu onde 'nan.“

Išli, rinuli oni v more onu barku, va koj je on jedan spal. Kada je bilo, jedan od kudlaci sve neč kako pas vonjuha, pak govori: „Ma ovde negdere vonja živo karšćeno meso; vijmo (vidimo), kede to je“. A jedan, ki je onomu, ki je spal, bil kunpar, govori: „Homo mi lepo ća, a pustimo karšćeno meso. Kada se budemo vratili, onda ćemo vit, kade je.“

- „Ben (dobro), odgovoril je on drugi, „mi ćemo kašnje vit, ma za to sada vozimo jako tako, da saka vogada (zavešljaj) bude tri sto mij', zavol (radi toga) da se barže vratimo i vidimo to meso“. I tako su šli ća.

Kada su se pak vratili, barzo su skočili na kraj i barku nategnili na pešće, pak da će barku vižitat, ma bome peteh na jedanput zakukurikal, a oni morali pustit karšćeno meso. Tako je on šlovek škapulal, a da ne, bili bi ga pojeli.“ (Bortulin, Andrija, 1898. *Cres. Vjerovanja, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, ur: Ante Radić, sv. 3, Zagreb: JAZU, 268-269)

Predaje o vukodlaku koji krade čamac i odvozi se njime vezane su uz mjesta koja se nalaze na obali ili blizu mora, a u mjestima koja su orijentirana prema unutrašnjosti otoka češće su predaje o vukodlacima koji se okupljaju u obliku volova na raskršćima. U takvim predajama osobe koje se pojavljuju na tim mjestima shvaćaju da se u noći nalaze na mjestu koje će postati poprištem borbe, pogotovo ako su tempre, posebno vrijeme kada se takve borbe odvijaju i kada za obične ljude nije sigurno onuda prolaziti jer im vukodlaci mogu nauditi. Obično će se u takvoj predaji izdvojiti jedan vol koji će biti šaren ili bijel i otpratit će one koji su se našli na tom mjestu na sigurno. Sljedećeg dana netko će od stanovnika naselja prići onima koji su se večer prije našli u opasnosti i u obraćanju im reći kako ih je on spasio od nevolje. Upozorit će ih da noću ne hodaju po raskršćima, pogotovo ako su tempre. Ispostavit će se da je ta osoba bila krsnik ili vukodlak koji je u dobrim odnosima s onima koji su prolazili među njima (rođak, prijatelj, susjed) pa se na neki način zauzeo za tu osobu:

„Onda su hodile domaka i da su prišle na Pojane. I onde puno voli, vele voli, puno! A teta Dume Tončovica da je rekla tete Mare: „Ma će je ovo? Ma kede su ovolike voli prišle?“ A teta Mare je šubito znala da su to tempri, da su to kudlaci. I one su imele tovara. I teta Mare je tovara obarnula gore i su šle ća. I onda da joj je drugi dan rekla: „Ma će ti ne znaš će je ono bilo?“ – „Ma će je ono bilo, onolike voli?“ – „Su bile kudlaci! Tempri su bile!“ – „Ajme, mene! Ma će mi smo prišle kol pol noći! Mi smo kasno prišle.“ Bože, kako je to bilo! A danaska ni ni voli ni krav. Možda i je, ja ne znan.“ (Domenika Zec, Beli, 25. 8. 2018.)

„Dinko: Kako je bilo, tako je i bilo. Tu je bilo voli svakovih, to su se borili. I sad, peranić, mali volić s bandi njega i on ga je pratil. Kad je prešal na te lesi, feral se zagasil i on je feral vežgal, pelni straha. I di je dole kapelica, sada Majka Božja, još malo šoto i onda peranić je šel ća. Ga je pustil. Drugi dan kad je prišel gore, mu govori: „Jesam ti rekel? Da nisen ja...“ A peranić je bil on. Oni su bili merkodlaci, a on je bil krsnik. „I da nisen...“

Bernarda: Taj mali vol je bio u stvari čovjek. Peranić ti je mali vol.

Dinko: I govori: „Da nisen ja, ne budeš ostal živ.“

(Dinko Bucul, Merag, kolovoz 2018.)

Kod mjesta Punta Križa, vukodlaci se nisu uvijek borili protiv krsnika. Nekada su se na tempore borili jedni protiv drugih. Tada bi pobjednik bio vođa svim ostalim vukodlacima (Puntarski fuoj, 10(15): 42). Prema jednom zabilježenom zapisu, vukodlaci su mogli baciti na čovjeka zle čini što njihovo djelovanje čini sličnim djelovanju štriga, ali kazivač ih ne identificira kao štrige ili štrigune:

„Kozlaci su imali zle moći, a krsnici dobre moći. Oni budu štrigali. Čovjek ako bude slabo stajal, oni budu napravili da još gore stoji. Oni su se veselili tuđim bolestima.“ (Mario Sintić, Merag, kolovoz 2013.)

5.2.2.3. Krsnik

Krsnik je osoba nadnaravnih sposobnosti koja te sposobnosti koristi kako bi pomagala ljudima i životinjama. On štiti od uroka ili uklanja posljedice uroka koje bacaju štrige, iscjeljuje i bori se s vukodlacima na križanjima. Nazivi zabilježeni na Cresu za ovo demonološko biće su krsnik, karsnik i kersnik. „Najčešće su krsnici muškoga spola, no ima primjera koji pokazuju da krsnik može biti i žena“ (Šešo 2003: 23). I u starijim i u novijim predajama, snimljenima 2000-ih godina tijekom vlastitih terenskih istraživanja na otoku, zabilježeno je kako krsnici mogu biti i muškarci i žene. Kazivači to nekada nisu posebno niti naglašavali, već je navedeno vidljivo iz primjera u kojima opisuju svoje susrete sa ženama iscjeliteljicama.

„I ženska more bit kersnik.“ (Fučić IEF rkp 1142, str. 2)

„A ja sam znal, teta Gašpe, i ja sam reko: „Teta Gašpe, bi došla vi jer on će poludit?“ Onda je ona njega uzela vani. Tamo je bila jedna velika crnika. I ona je molila jedno pet minuta i više ga ništa nije bolilo. (...) Mene su jako bolile noge. Ona bude molila. Drugo, gliste su imali ljudi u stomak, trbuhu, ne? Ona bude molila, to se bude umirilo.“ (Mario Sintić, Merag, kolovoz 2013.)

Krsnik se najranije spominje, kako navodi Maja Bošković-Stulli, u djelu Giacoma Filippa Tommasinija *De Commentar storici geografici della Provincia dell'Istria, libri otto* (rukopis je nastao 1641. godine, a djelo je tiskano 1837. godine) u kojemu ga se „karakterizira kao čovjeka, rođena u košuljici, čiji se duh noću na raskršćima bori s vukodlacima“ (Bošković-Stulli 1959: 226). Lik krsnika prostire se u vjerovanjima na području „Slovenije, Istre i Hrvatskog Primorja s Kvarnerom“ (Isto: 225). Iznimno će se pojaviti i na područjima izvan gore spomenutih. „Problem krsnika na spomenutim je područjima malo istraživano. Ipak, zahvaljujući predanim istraživačima, dovoljan broj primjera dopušta nam da pojavu krsnika svrstamo upravo na navedena područja“ (Šešo 2003: 24). Za porijeklo naziva ovoga demonološkoga bića vezana su tumačenja koja ga povezuju s kresovima koji su se palili na određene dane te s krstom (križem), oboje u svrhu obrane od loših sila. Luka Šešo naglašava kako, bio krsnik vezan za bilo koje od tih tumačenja, on je u svakom slučaju zaštitnički lik koji je s vremenom sve više poprimao kršćanska obilježja. Sam termin krsnik pojavljuje se u novije vrijeme. „Nalazimo ga u zapisima iz 19. do 21. stoljeća. Češće ga nalazimo u hrvatskim tradicijskim vjerovanjima i više je vezan za stvarnu osobu koja pomaže zajednici.“ (Šešo 2022: 47-48). Maja Bošković-Stulli sklona je tumačiti naziv krsnik povezujući ga s krstom ili križem, ali Šešo smatra kako ne bi trebalo u potpunosti odbaciti i vezu s krijesom s obzirom na to da su se vatre ložile na blagdane sv. Petra i sv. Ivana na križanjima na kojima su se prema predajama krsnici borili sa štrigama i te su vatre služile odbijanju štriga (Isto: 45-46). Krsnika zbog djelovanja kojim slijedi Krista, kao onoga koji je činio čuda i pomagao ljudima u potrebi, možemo smatrati i kristoidnim likom (Slavić 2011: 13). Krsnik, poput Krista, ima moć liječenja, a njegova sposobnost dolazi od Boga i od njegove prirode nadmoćne običnim ljudima. Kristova čuda, kao što su izlječenje bolesnih (Lk 22, 50-51; Matej 8, 5-13; Matej 9, 1-8) i upravljanje prirodnim pojavama (Mt 8, 27, Mt 14, 22-33), kojima potvrde nalazimo u Bibliji, možemo povezati s likom i djelom krsnika.

U korpusu ovoga rada nalaze se zapisane trideset i dvije predaje o krsniku. Osam ih je zabilježeno prije 2006. godine, a dvadeset i četiri priče zabilježene su tijekom terenskog istraživanja provedenoga od 2006. nadalje. Priče zabilježene o krsniku pojavljuju se u oblicima kronikata (15), memorata (10) i fabulata (7). Najviše je kronikata, odnosno kratkih informacija, prisjećanja spomena određenih događaja za koje su kazivači čuli te memorata u kojima kazivači pripovijedaju po vlastitom sjećanju ili govore o vlastitom iskustvu s krsnikom te iskustvu bliskih im osoba. O čvrstome vjerovanju u krsnike svjedoči i primjer koji je zabilježio Goran

Šantek tijekom svojega terenskoga istraživanja, a u njemu je istaknuto kako su u krsnike vjerovali i ribari za koje se smatralo da nisu skloni nadnaravnome:

„Ribari nisu, po njemu, bili jako praznovjerni, no vjerovali su u postojanje bića zvanog krsnik.“
(*Šantek IEF rkp 1689, str. 2.*)

Krsnici su bića za koja su čuli gotovo svi kazivači i mnogi od njih bez ikakva straha ili nelagode svjedoče da su imali iskustvo s krsnikom koji im je pomogao tijekom neke bolesti ili ozljede, a pozivali su krsnike i kada im je stoku napala bolest. Svjedoče i o tome kako su najbliži članovi njihove obitelji (muški ili ženski) bili krsnici te čak navode imena članova svoje obitelji ili drugih osoba za koje se znalo da su krsnici. O krsnicima su kazivači govorili rado i bez zadržke vezujući uz njih isključivo pozitivne osobine i izražavali su vlastiti pozitivan stav. U njihovo su se postojanje sami uvjerali i mnogi su često k njima odlazili u potrazi za pomoć vezanu za vlastitu bolest, bolest bližnjih ili bolest stoke. Na Cresu se krsnik najviše pojavljuje u svjedočanstvima o iscjeljivanju te u pričama o borbama s vukodlacima u životinjskim oblicima na križanjima, ali tim se pričama uglavnom pristupa kao izmišljenima ili kao nečemu što se nekada događalo, ali sada više ne.

Krsnik se rađa u normalnoj obitelji i tijekom trudnoće nema nikakvih naznaka da bi dijete moglo biti krsnikom niti će bilo kakvi postupci majke rezultirati rađanjem krsnika. Ima primjera koji govore kako se krsnici rađaju u doba kvatri (ili tempri) što su posebni dani u godini.¹⁷

¹⁷ „Na početku svakoga godišnjeg doba rimska liturgijska tradicija odnjegovala je posebno vrijeme molitve i posta, koje je obuhvaćalo tri dana u tjednu: srijedu, petak i subotu. Ti su dani u 5. stoljeću nazivani *ieiunium primi, quatri, septimi decimi mensis* („post prvoga, četvrtoga, sedmoga i desetoga mjeseca), računajući – prema tadašnjemu rimskom kalendaru – mjesec ožujak kao prvi mjesec u godini. Od 8. stoljeća ustaljuje se naziv *Quattuor tempora ieiunium*, odnosno „četiri doba posta“ ili *kvatre*. Od pape Grgura VII. u 11. stoljeću pa sve do liturgijske obnove Drugoga vatikanskog koncila zimske kvatre padaju u trećemu tjednu Došašća, proljetne u prvome korizmenome tjednu, ljetne u duhovskoj osmini, a one jesenske u trećemu tjednu rujna. Smisao pokorničkoga i izvorno prosnoga usmjerenja kvatri jest zahvalnost Bogu za sva dobročinstva kojima obdaruje svijet, posebno za plodove zelje, u skladu s izmjenom godišnjih doba.“ (Dančuo 2019: 34)
http://www.hilp.hr/dokumenti_zivo_vrelo_upload/20190911/zivo_vrelo201909110914120.pdf Citirano: 14. 4. 2021. u 19.20 sati

„I četiri put godišnje su ti bile te tempri. I ko se rodio u tim danima, to su jako jako jaki ljudi bili. A moja nona se rodila u tim danima. (...) I još, osim toga, ona je rođena u kamiži, kod nas se kaže kamižeta, vi kažete košuljica. To nije obična posteljica. To je još kao neki vel i to bi u to vrijeme rastopili i dali toj bebici popit. Kao, tobože, to su te moći bile koje bi ta beba koja se s time rodi, morala bi to i popit da bude jaka. I onda stvarno, ako ide u tom smjeru da je duhovna, da je... Jer ima stvarno puno, puno tih žena koje su bile jake.“ (Alberto Dunković, Cres, kolovoz 2013.)

Krsnici se, osim što se rađaju u posebno doba godine, rađaju i u bijeloj košuljici, odnosno posteljici. Tome svjedoči babica tijekom rođenja djeteta. „Ta se košuljica opisuje kao mrežica, mjehur, paučina i/ili kapica na glavi koja je u svim primjerima bijele boje. Dijete koje se rodi obilježeno takvim znakom u svim je slučajevima prepoznato kao krsnik“ (Šešo 2003: 26). Ona se treba sačuvati, osušiti i dati djetetu da ju popije s nekom tekućinom jer u njoj leži krsnikova buduća moć, a prema, nekim svjedočenjima, ona krsnika štiti od zlih sila:

„Karsnici su martvi judi, ki su se rodili zes jenu tanku mrežicu od mleka na sebe kako stomanjicu (košuljicu), ku vaja detetu dat va kakovoj juhe popit; to jin užaju (običavaju) davat va kafu.“ (Bortulin 1898: 267-268)

„Kersnik je rojen va tiemprah. Rodi se z mriežu na glave i jima križ na sebe. Njih neće prekinut niki ma on je dober branit svakega do nesreći, do slabega duha, do slabi duši oli bolnega. On je dober križat.“ (Fučić IEF rkp 1142, str. 1)

U prvome primjeru vidljivo je kako je postojala i verzija prema kojoj su krsnici mrtvi ljudi, odnosno nakon smrti se vraćaju i čine dobra djela. Iskazi tijekom terenskoga istraživanja govore ipak da krsnici djeluju već za svojega života te se ne vraćaju nakon smrti.

U novim zapisima prikupljenima tijekom terenskoga istraživanja u svrhe ovoga rada, nije bilo mnogo govora o tipičnom motivu starijih predaja – rođenju u bijeloj košuljici i davanju iste djetetu da ju popije ili ušivanju posteljice pod pazuhu. U moderno se doba porođaj više ne

odvija u kućama kada su bile prisutne babice koje su bile te koje su znale rituale prilikom krsnikova rođenja pa je motiv njihova djelovanja iščezao iz aktualnih predaja:

Maria: Netko kaže da ta djeca su se rađala sa košuljicom nekako.

Tea: Kako?

Maria: Da to je neka mrežica, a da to sada u bolnici to operu i to skidaju ća.

(Maria Toić, Cres, kolovoz 2018.)

Kazivači će spomenuti da se krsnik rađa u bijeloj košuljici, ali ne znaju više o tom detalju. On postoji samo kao informacija koje se sjećaju iz starijih predaja:

„Otroki da se rodi va nekoj mrežice. Ali da moraju mu, otroku, to lepo osušit i onda kada bude veći, onda mu to moraju, ja ne znan, to nekako tope i onda mu moraju to dat popit. Jer ako mu ne bi to učinili, da bi svaki mogal u udelat zlo. A možda babice znaju.

Možda je i danaska tako. Ja ne znan. A ki zna? Ako je to tako bilo, da su tako judi rojeni, onda je i sada tako. Ali to niki ne vidi.“ (Domenika Zec, Beli, 25. 8. 2018.)

„Vilma: Ma ljudi su govorili da ki je se rodil, djeca kad se rodiju, da babica je znala ki će bit krsnik, ki će bit loši. A po čime su znali, ja ne znam.

Tea: U Cresu mi je jedna žena rekla da se krsnici rode u bijeloj košuljici?

Vilma: Da, to su govorili, da se rode u bijeloj košuljici.“ (Vilma Bandera, Beli, kolovoz 2018.)

Tijekom intervjua provedenih u svrhu ovoga rada, borba krsnika s vukodlacima uglavnom se nije spominjala kao nešto što je prisutno i danas, već kao motiv koji se spominjao u staro doba. Gotovo svim kazivačima poznat je motiv borbe krsnika i vukodlaka na križanjima. Poznate su im i lokacije na kojima su se te borbe odvijale. Međutim, za razliku od krsnikova

iscjeliteljskog djelovanja, ovaj je motiv u svijesti kazivača nešto što ili pripada prošlosti i više se ne događa ili je samo dio starih priča, odnosno ne vjeruje se u njegovu istinitost.

Ipak, jedna je kazivačica, osim svjedočenja o svojem ocu koji je mogao liječiti i uklanjati uroke, ispričala i o iskustvu noćne borbe svojega oca, krsnika, vjerojatno s vukodlacima, nakon čega je došao ranjen kući i više nije htio prakticirati svoja znanja te nije želio biti u posjedu takvih moći. Druga je kazivačica slušala krsnika koji joj je govorio o tome kako se ponekad bori u životinjskom obliku protiv onih zlih. Obje su kazivačice ambivalentne prema tim iskustvima, ali ne odbacuju to kao nemoguće jer ipak su za to čule od osoba koje smatraju vjerodostojnima:

„Oni su se borili. Neko bude se na kravu. To sam bila cura. Neko bude se... Da, zato po noći nikad ne ideš vani. Neko bude na drugu životinju i tko bude jači onda, budu se to borili. I onda budeš našla tijelo mrtvo, znaš, u krevetu. Tako je on govorio. A to sam doživjela ja i još sam bila kući.“ (Cres, 2018.)

„On je rekao da je jedanput šal i da ih je on, ovaj, da bi bili se ubili. Tako je mene rekao, ali, da li je to bila istina ili ne? On je hodil i on je to videl kako se oni boriju i, neka prestanu, jer bi se ubili. (...) Uglavnom, to su bili voli na tim Pojanama. To da je bilo jako puno, te životinje. Mislim da je to fantazija, ča ne?“ (Marija Kocman, Beli, kolovoz 2018.)

Kazivanja o krsnicima u koja i dalje postoji čvrsto vjerovanje tiču se njihova iscjeliteljskog djelovanja. Ono se ne promatra kao nešto izvan okvira normalnoga, već kazivači s time žive i prihvaćaju krsnika i njegovo djelovanje kao sastavni dio života koji se ne propituje niti se o tome ima potrebe mnogo govoriti:

„Obični su bili. To san videla puno i to i na mojem djetetu isto san videla. Samo zamrlo i nema... onako ko mrtvo. I ništa, i onda jedna baka je bila i nju smo... Zvali smo doktora. I tu baka je došla i čim je ona došla ona je tako prekrížila, molila nad njom, i ona se, ovaj, došla svijesti. (...) Poznam neke ženske ke su bile tu ke su to ovaj, križale. Ali samo uvijek sa Božjim blagoslovom.“ (Antica Mužić, Orlec, travanj 2018.)

Odnos prema krsniku u zajednici izrazito je pozitivan. O njemu se rado govori kao o osobi koja pomaže ljudima u nevolji. Njihovo se djelovanje poštovalo i nije postojao strah od njihovih moći jer one dolaze od Boga, a tako je i danas. Osobe koje danas prakticiraju iscjeljivanje ne naziva se krsnicima. Tijekom razgovora, kada bih pitala kazivače jesu li oni o kojima govore krsnici, kazivači bi ih prepoznali kao takve zbog opisa njihova djelovanja, ali s obzirom na saživljenost s krsnikovim radom, nemaju potrebu posebno imenovati takve osobe:

„...on ti je došao kod mene i stavio tako ruku i počeo nešto moliti i križati i to je prestalo i bez zavoja, bez ičega. Stvarno. To da. Mislim, ali nismo mi smatrali da je to on nekakav krsnik, nego jednostavno, ne znam, postoji ta nekakva...” (Antica Kučica, Loznati, kolovoz 2018.)

Tijekom istraživanja, intervjuirala sam jednoga krsnika koji je svoj identitet otkrio tijekom intervjua te osobu za koju nisam znala da je u zajednici poznat kao krsnik, ali 2018. godine dvoje kazivača otkrilo mi je kako se radi upravo o krsniku. Godine 2013. kazivač iz Cresa otkrio mi je kako je njegova baka bila krsnica, a 2018. godine jedna je kazivačica otkrila i kako je njezin pokojni otac, kojeg sam poznavala tijekom njegova života, također bio krsnik. Još je nekoliko kazivača istaknulo da su u obitelji imali krsnike. S obzirom na osjetljivu prirodu ovakvih saznanja, unatoč pozitivnom stavu stanovništva prema njihovu djelovanju, imena navedenih krsnika u radu se neće spominjati.

Kazivač koji je krsnik tijekom razgovora je objasnio kako se za svaku pojedinu bolest ili stanje u kojemu se osoba ili životinja nalazi, poziva na određenog kršćanskog sveca te izgovara u sebi naučenu molitvu. Ističe kako sve to dolazi od vjere i starije je od same Crkve. Nije navikao da ga se naziva krsnikom, ali prepoznaje se u opisu istoga:

„Krsnik, to je bio, mislim, svaki čovjek koji je... Sad su i meni predali i onda bi i ja bio krsnik. I mene preko zime zovu ljudi kad im kote ovce, kad stoje slabo. Ali znaš šta, ja mislim da to nije za se šalit. To su ipak jake force. To su energije jake i može bit da ja nosim bioenergiju, a da ni ne znam.“

Ističe kako se za pomoć nikada ne traži novac ili neka druga materijalna naknada, već osoba koja je dobila pomoć u slučaju da želi i može, plaća uslugu u robi, nikada u novcu:

„Par ljudi me nekad ovako zovu. Uvijek isti. Kad im je loše blagu, onda. Mi kažemo da ima rožec, a to bi bilo ko jedna vrsta upale pluća, kad mijenja vrijeme. I stvarno, uspjeha je bilo. Onda me ne vidi po petneast dana, pa kaže: „A moram ti se zahvalit jer nisam te vidio.“ Ali šta je, praksa moja i mojih starih je bilo, nikad se to nije naplaćivalo. Ono kao sad, vidiš te reklame tih bioenergetičara, pa ne znam koliko je tretman. Nikad, to se nije nikad naplaćivalo. To je dobra volja bila.“

Krsnik će prepoznati osobu koja može prihvatiti ulogu koju dobiva time što mu se prenosi drevno znanje iscjeljivanja, odnosno neće ju prenijeti onome tko u sebi ne posjeduje energiju za daljnje djelovanje. Događalo se da ponekad osobe iz obitelji krsnika žele nastaviti njihovu tradiciju, ali nemaju ono što je potrebno:

„Nona, a zašto meni nećete to reć?“ – „Ca će tebe, ti to ne znaš! Ti nisi za to!“ Tako da, odmah ju je ocijenila kao: „Ti nisi za to.“

Predavanje znanja i molitvi čini se na Badnjak jer tada krsnik koji prenosi svoja znanja neće izgubiti moć prenoseći ih na drugoga. Ako jedan krsnik drugome prenese znanje na neki drugi dan, onaj koji podučava (prenosi) izgubit će moć koja će ostati samo onome koji ju je primio. Na Krku, piše Maja Bošković-Stulli krsnik čak ne smije otkriti da je krsnik jer će u tom slučaju umrijeti (Bošković-Stulli 1975b: 206). Iscjeljenja se čine pomoću molitvi posvećenih pojedinom svecu. Za svako stanje postoji posebna molitva. One se ne smiju zapisivati i ne smiju se ni pred kim drugim naglas izgovarati. Molitve se ponavljaju tijekom rituala prenošenja dok se ne nauče napamet. Krsnici međusobno jedan drugome mogu prenositi molitve koje znaju i time povećavaju broj situacija u kojima mogu ponuditi svoju pomoć:

„Meni je jedan čovjek stariji reko: „Hoćete doć s menom doma? Ja ću te počekat. Kad smo već sami tu mi dva, ja bi tebi, Berto, nešto reko. Moji to nećeju, a mene je naučila jedna moja teta. To ti je jedan blagoslov jaki. I stvarno je za sve. Ojača tijelo baš. Za sve bolesti.“ I kaže: „Tu

smo pod maslonom, u kampanji smo. “ Stvarno jedna atmosfera bila lijepa, ono popodne, zimi. I kaže: „Moji su svi nervozni, nitko od njih u to ne vjeruje, nitko to neće, a ja ne bi volio da se to zaboravi. Ali znaš, ja ću ti to reć danas, a danas nije na Bednji.“ Kako mi kažemo Badnjak. „Danas je jedan drugi dan i danas meni se ta moć gubi.“

„Jer ako ti preneseš nekomu samo na Badnjak, onda, onda tebi ostane i dalje ta moć. Ti ju preneseš drugome, ali ona ostane i tebi. A ako ti van Badnjaka, bilo koji dan drugi nekome to kažeš, onda prestane moć tebi, a ide dalje samo onome kome ti preneseš.“

„Jer jedna ženska, bili smo na jednom ručku prije petnaest godina, na Mergu, kad je bila fešta na Mergu. I još je jedna teta Tona bila živa i govori mi: „Berto, zac ti mene ne prideš nikad nać?“ A ja joj samo govorim, ovako bili smo jedan drugome (pokazuje razmak rukama): „Ću prit na Bednji.“ „Ben, ja te cekam.“ I stvarno, taj prvi Badnjak kad je došo, a već je imala preko devedeset godina, i onda kad je došo taj dan je zapalila dve svijeće, pitala me s kojom rukom pišem ili radim, da li sam ljevak ili dešnjak. I uzela mi ruku i držala je malo ruku i ja sam morao ponavljat sve to. Ona je valjda to predala, jer na kraju se baš s rukom potvrdi, se prekriži. Da bude to jako.“

Iz navedenih primjera vidljivo je kako se tradicija krsnika-iscjelitelja vezuje za kršćanska vjerovanja već time što se moći prenose na Badnjak, osobe koje su krsnici izrazito su pobožne, pozivaju se na kršćanske svece i izgovaraju molitve u kojima zazivaju njihovu pomoć jer oni su samo posrednici preko kojih sveci i Bog mogu činiti dobro. Iako se u literaturi spominje inicijacija kao dio života i djelovanja krsnika, u suvremenim predajama prikupljenima za ovaj rad to nije zabilježeno. Jedino se u zapisu Branka Fučića spominje inicijacija, odnosno po krsnika dolazi nečisti duh, a ako ga odbije onda mu pristupaju drugi krsnici:

„Kada ima devetnajst, dvajset let da ga pride zvat nečisti duh ko je zadovoljen prit š njimi. A on ko ga ni voja poć onda ostane pravi kersnik i onda njega drugi kersnici pozoveju ko će primit /?/ njihovo vladanstvo. I on je zvan do njih va njihov grup, ča će primit za delat. On uzeme one stvari ke je delal jeden kersnik ki je umerl.“ (Fučić IEF rkp 1142, str. 2)

„Krsnik može biti i svećenik, čija osnovna uloga i jest da čini drugima dobro“ (Šešo 2003: 32). Primjerom iz prakse moguće je posvjedočiti da i na Cresu postoji ovakav slučaj. Tijekom istraživanja 2018. godine, nekoliko je izvora potvrdilo kako je jedan svećenik na otoku Cresu bio krsnik:

„Krsnik je bil dobar. Vam je rekal monsinjor? Da je bil on. Ni htel nikad puno pričat o tome, samo tako znal je reć: „Ja sam krsnik. Ali ja sam dobar. Ja branim.“ K njemu smo puno put išli kada nam je blago, recimo... Koza je dobila, smo rekli, rožac. I on je molil na tu bol, i hodi ča i bilo dobro.“ (Marija Kocman, Beli, kolovoz 2018.)

„I on je postal svećenik. Tako je udelano, tako je zvano i to ti je.“ (Domenika Zec, Beli, 25. 8. 2018.)

5.2.2.4. Štriga

Prema *Istarskoj enciklopediji*, „naziv za vješticu dolazi iz talijanskog strega: vještica, te iz vulg. lat. striga, lat. strix: sova krvopija, noćna mora.“ Ovo se demonološko biće pojavljuje u kazivanjima i vjerovanjima „u hrvatskom primorskom pojasu od Istre do Dubrovnika, te u sjevernoj Italiji i dijelu Švicarske“¹⁸. Štrige i štriguni mogu biti i muškarci i žene, iako se češće pojavljuju kao žene. To su osobe koje imaju posebne moći koje koriste u loše svrhe. Oni mogu svoje zle čini, uroke, usmjeriti na druge osobe, životinje, ali i usjeve. Svojom moći mogu zaustaviti i metak:

Oni moru ffermat (zaustavit) zarno od puški, da tako ne more puška šloveka ubit. A to oni delaju z nekimi besedami, ke niki ne zna, 'ko ne oni. Oni su štriguni al od poroda, al su se od nekoga navadili (naučili), a nikada ne ćeju povet, od koga. Ovo delaju ne najboji judi. (Bortulin,

¹⁸ štriga ili štringa, štrigo, štrigon, štrigun. Istarska enciklopedija. <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2683> 18. 4. 2021. 10.30

Andrija, Cres. Vjerovanja, urednik Ante Radić, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, sv. 3, JAZU, 1898., Zagreb, str. 266-267)

Postojanje iscjelitelja utječe na plodnost priča o štrigama jer ako postoje iscjelitelji koji djeluju u zajednici, još uvijek često nazivani krsnicima, koji štite od zlih sila i rješavaju određene probleme nastale pod utjecajem neobjašnjivoga, postojat će i predaje o štrigama kao njihovu antipodu (Vidi: Rudan; Botica 2014: 365). U sljedećem primjeru predaje zabilježenom tijekom terenskoga istraživanja u gradu Cresu 2013. godine, spominje se urok koji je bacila štriga ili štrigun te krsnik koji je zacijelio ozljedu nastalu pod utjecajem uroka. Osim što je krsnik mogao zacijeliti osobu koja mu je došla po pomoć, prepoznao je kako se radi o uroku koji je bacio netko iz susjedstva te je neobjašnjivo znao još neke detalje:

Evo, moj djed je, mislim on baš potječe iz Valuna, inače su živili u Orlecu, razumeš? I njega su neke, to, kako zaštrigale, ne? Razumeš? I on je bio pao po stepenicama, di su živili, i bio slomio nogu. Normalno, kako pao, pukla mu noga i išo kod jednog čovjeka tu na Krku. On je znao to metat na mjesto. I on mu, taj čovek na Krku, razumeš, mu kaže: „Pa znate vi da ste vi zaštrigani? Tu blizu kuće su vas neki susedi zaštrigali.“ On kaže, znaš ono, nemam ja pojma, razumeš. I tako vamo-tamo, su govorili, i taj čovek mu metne to na mjesto, to nogu, i dođe kući, i ono sve u redu, ne? I čak mu je taj čovek reko koliko stepenica ima tu de je on pao. A on nikad nije znao koliko ima stepenica. I kad je došo kući baš je išo probat, razumeš, da broji stepenice. I zbilja toliko, taj čovek točno reko koliko stepenica ima. (Franjo Milohnić, Cres, 12. 8. 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

Prema nekim kazivanjima, štrige su uvijek mlade žene koje mogu letjeti, a zlo, odnosno uroke, nanose riječima ili samo pogledom kada se kaže da imaju „zlo oko“. Ponekad štrige ne žele namjerno nanijeti zlo, ali ono što kažu ili ono u što pogledaju, okrene se na zlo:

„Na primjer, bilo u štali životinja i ta žena pogleda kako lijepo jede ta životinja i više on ne jede.“ (don Josip Bandera, Beli, travanj 2006.)

Prema nekim vjerovanjima i štrige se, kao i krsnici i/ili vukodlaci, rađaju na kvatre, ali to nije uvijek slučaj. „Razlikuju se vještice u bajkama i demonološkim predajama. Vještica u bajci je bezimena i zla, a u predaji je to stvarna osoba koja nanosi zlo“ (Dragić 2007: 437). Za neke se osobe zna da su štrige jer imaju neke fizičke znakove za koje se vjeruje da ih odaju ili se zlo dogodi nakon interakcije s tim osobama pa se prema tome da zaključiti tko je štriga. „Ulazile su kroz ključanice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju itd.“ (Dragić 2007: 437). Često kazivači ističu kako su imali susrete sa štrigama koje su namjerno ili nenamjerno nanosile zlo njima, njihovim obiteljima ili poznatima:

„To je bila kao neka zavist. Onda bi bili rekli: „Videla me je ota, nije mi šlo dobro sir.“ Ona je štriga. Na toh način. To je bil zavist. Neka bi se pohvalila: „O, imaš puno mleka, imaš dve kozi.“ I onda bi rekla: „Vražja štriga! Me je zaštrigala. Neće poč dobro.“ (Dinka Vodarić, Zbičina, kolovoz 2018.)

„Moja mama kad je radila sir mi je rekla da je bila jedna gospođa kod nje i onda da ju je valjda pogledala i da joj sir, nije se počel dobro zatvarat, nego da je išlo po zlu. Da bude pukal. Ne znam ko je to istina, ko ne.“ (Dora Surdić, Cres, kolovoz 2018.)

U posljednjem primjeru može se vidjeti kako kazivači znaju identitet osobe koja je štriga, ali nisu željeli otkriti ime te osobe tijekom razgovora. „U novijim zapisima imenovanja su rijetka, djelomično zbog zaštite identiteta lika predaja, a djelomično radi zaštite integriteta samoga kazivača“ (Rudan, Botica: 2014: 356). Priče o štrigama često su memorati. Zabilježeno ih je deset u ovome korpusu i svi su nastali nakon 2006. godine i to tijekom provedenih intervjua. Dva su zapisa fabulati i četrnaest je kronikata. Predaje o štrigama i dalje su česte i rasprostranjene na terenu upravo zbog toga što je lik štrige zapravo stanovnik zajednice iz koje priča potječe. Kazivači znaju tko je osoba o kojoj se govori ili znaju mnogo osobnih podataka o štrigi iz određene priče te su izravni ili neizravni svjedoci djelovanju štrige (Rudan, Botica: 2014: 358).

Više je kazivača u razgovoru izjavilo da ne zna kako bi objasnili događaje opisane u predajama o štrigama te su se pitali ima li toga uopće danas. Ono što tvrde je da ne mogu poreći događaje kojima su svjedočili i zapravo nemaju potrebu ulaziti u dublju analizu tih događaja. Prihvaćaju ih kao takve. Bilo je primjetno kako kazivači ponekad osjećaju suosjećanje prema onim osobama koje su nenamjerno nanosile zlo svojim sugrađanima. O onim štrigama za koje su „svi znali što su“, također nemaju potrebu loše govoriti jer je većina tih osoba pokojna i ti su događaji ostali u prošlosti, a oni sami su iz njih izašli trajno neobilježeni. Jedan je kazivač ispričao kako je vidio štrige kada je bio dijete, ali i u odrasloj dobi. Ispričao je kako će štriga poskočiti ako sjedne na stolac ispod kojeg je zalijepljen križ što govori kako je tradicija o štrigama povezana s kršćanskom simbolikom, odnosno štriga, kao sljedbenica zla i Sotone, bježi pred znakom križa. U Belome su priču o štrigi koja je posebno opasna za djecu roditelji koristili u pedagoške svrhe kako bi djecu držali podalje od opasnih mjesta uvjeravajući ih da na nekom lokalitetu živi štriga:

„Ispod Belog protječe potok istog imena kao i naselje, koji završava dubokom špiljom. Legenda kaže da je u toj špilji živjela ružna i stara štriga Miška. Nije bila zla, ali bila je opasna, osobito za djecu.“ (don Josip Bandera, Beli, travanj 2006.)

Štrigu se može spriječiti da uđe u prostoriju tako da se metla nasloni naopako na vrata, može se postaviti crvena krpa na vrata, a ako napadne čovjeka potrebno je noktima grepsti po nekoj podlozi (primjerice po zidu) i sljedeći dan promatrati tko u mjestu ima izgrebano lice jer ta osoba je štriga. Neki kazivači govore kako nošenje češnjaka također sprječava štrigine zle čini. I za štrige se vjerovalo da se okupljaju noću na raskrižjima i lokvama. Na mjesta okupljanja mogu dolaziti leteći:

Oko lokve, su znali govoriti, da su štrige. Ima baš gdje je jedna bara, gdje voda stoji. Prema Pernatu. Između Zbičine i Pernata. Kao tamo se štrige skupljaju preko noći i kolo igraju. (Dinka Vodarić, Zbičina, kolovoz 2018.)

U nekim se pričama likovi štrige i more pretaču jedan u drugi i koriste se oba naziva za biće koje objedinjuje karakteristike štrige i more. Tako se u Beleju dogodilo da je nešto počelo gušiti muškarca u snu. Kada se probudio, pokušao je to maknuti sa sebe i uhvatiti, ali ono se pretvorilo u loptu i skakalo tako da je ta borba trajala do jutra. Kazivačica u Belome također govoreći o štrigi govori o biću koje guši u snu i iskazuje nedvojbenu vjeru u istinitost postojanja štrige:

„Ali ta štriga je postojala. Postojala, mislim... Ja znam da moja sestrična, na Frantinu je živjela, i ona je točno znala reć kada bi ju bila davila i znala je koja osoba.

Tea: Kako je to znala?

Ona ju je vidjela. Ona je videla i ona je mami rekla jedan put kad je dolazila ta ženska: „Nemojte ju zvat u kuću. Ni na kavu ni na ništa jer ona mene to i to dela.“ Časna reč. To Dunčica bi morala znat povet. Jako puno puta čula do te ženske da je bila štriga. Na očima si videl da te gledala i da se zagledala. To je bila od moje mame teta. Njen pogled mene je ubijal. Ja sam na njoj videla da bi mi napravila nešto slaboga.“ (Marija Kocman, Beli, kolovoz 2018.)

Ista kazivačica navodi još niz primjera u kojima spominje različite osobe identificirane kao štrige u tom mjestu:

„Recimo za na ribe. Kada su ljudi hodili na ribe, kada su vidjeli jednu osobu, jednog čovjeka, su rekli da tam ne treba poč. Recimo moj tata, on se je znal vratiti nazad: „Ne gren jer san videl toga i toga čovjeka.“ I on ga zaštriga. I taj dan on ne lovi ribe. – Taj čovjek je znači štrigun? – Da, štrigun. I bil je jedan štrigun, malo čudni jer je jako volil, ovako, oko Belog, po kućama, oko kuće slušati, ko što govori i on toga je znal napraviti... Ne znam, al štrigun je bil, evo.“ (Marija Kocman, Beli, kolovoz 2018.)

U nekim se pričama prema štrigi primjenjuju iste metode zaštite kao prema mori pa tako treba grepsti po zidu osoba koja je napadnuta ili osoba koja svjedoči napadu tijekom kojega štriga guši drugoga:

„I onda navečer, ovaj, otac nekad nije mogel spavat. Ono kao guši se. Kaže: „Šta je, šta je?“ Kaže: „Štrigi, štrigi!“ Kad je on stavija metlu na vrata, spaval je normalno. Ali metla je morala bit, razumiš, na vrata naslonjena. Inače ako nije bila metla na vrata, njega je gušilo. Onda bi bila moja mati, razumiš, grebala po zidu. Kao radi te štrigi, da je ogrebana. I drugi dan pogledat ovu ženu, što je bila sekrva moje... Ona bi imala sav nos oriban. Sad... Koliko je to bilo, razumiš, to ti je to.“ (Ive Mužić, Orlec, travanj 2018.)

Neobičnu je priču o štrigi ispričao kazivač porijeklom iz Orleca. U njoj štriga ne djeluje namjerno već ne može kontrolirati svoje moći i to tijekom klanja svinje koja ne može umrijeti dok je štriga u blizini:

„Ona je, kad se klalo prasce, ona je morala bježat ća, sakriti se. Inače prasac neće da krepa. Zakolje ga, ali nikako da krepa. To su bile strašne muke. I ona bi bila... A ona to nije htjela, ali, ali ja ne znam.“ (Ive Mužić, Orlec, travanj 2018.)

Ono što ovaj kazivač naglašava je kako je sve nadnaravno nestalo dolaskom struje što je često i prošireno vjerovanje među kazivačima: *„To prije, toga je bilo, a sad nema ništa više! Priče su pale da pokle struja došla po selu da više nema ni štriga, ni merkodlaka, nikoga više.“*

5.2.2.5. Mora

Mora je žensko biće koje noću muči čovjeka na spavanju, a može se pojaviti u različitim oblicima. „Naziv nadnaravnog bića *mòra* danas će nas u hrvatskom jeziku najčešće podsjetiti na izraze *noćna mora* ili *more me brige*“ (Šešo 2016: 58). Navedeni izrazi povezani su s karakteristikama i djelovanjem ovoga nadnaravnoga bića koje je dio zajednice u kojoj napada stanovnike sjedajući na prsa, ometajući san, gušeći i sišući mlijeko ili krv. Mnogi kazivači tijekom terenskog istraživanja potvrđivali su vezu more s lošim snovima, noćnim morama. Ona je isključivo negativno biće. Djelovanje more dovodi se u vezu s probavnim problemima i povezuje se s paralizom u snu što daje realističan dodir nadnaravnome djelovanju bića iz narodne tradicije (Barešin 2013: 41-42). Marko Dragić izjednačava likove štrige i more,

odnosno ti likovi dijele ista svojstva. Jedino što su more „po narodnom vjerovanju djevojke koje su se povještice“ (Dragić 2007: 437). I u nekim se predajama korištenoga korpusa može primijetiti da štrige (vještice) i more dijele neke karakteristike te neki kazivači koriste ta dva naziva kao sinonime. Evelina Rudan ističe kako je morino djelovanje manje razvedeno od djelovanja štrige te primjećuje da se i u Istri u određenim krajevima mora i štriga razlikuju kao dva bića, a u nekim se krajevima moru smatra jednom od pojava štrige (Rudan 2016: 241, 249).

U prikupljenome korpusu zabilježeno je 26 tekstova o mori. Tri su priče iz korpusa zabilježene prije 2006. godine, a 23 su priče zapisane nakon 2006. godine. I u starijim i u novijim zapisima moru se opisuje s podjednakim karakteristikama, a njezina je potentnost i danas velika. Prema načinu kazivanja, u skupini predaja o mori zabilježena su tri fabulata, tri memorata i dvadeset kronikata.

Vjerovanje u moru prisutno je i rašireno na Cresu. U zapisima koji su korišteni za ovaj rad mora se pojavljuje u obliku nevidljive sile, u obliku duše, zatim kao zao duh, dim, magla, ponekad se čuje samo zvuk hodanja i disanja, pojavljuje se u obliku muhe i (crne) mačke, zbog čega se nije dopuštalo mačkama da se približavaju novorođenoj djeci 40 dana. Mora se nekada pretvara u ljudski oblik kada guši spavača ili neki drugi fizički oblik te se čuje udarac kada ju čovjek uspije baciti sa sebe.

Kao sredstvo obrane prema vjerovanju opisanom u predajama, treba zabiti nož u dasku i ne vaditi ga van te će mora ubrzo umrijeti od toga. Kako bi se mori spriječio ulazak u kuću, na vrata se mogu staviti metla ili sito. Mora najprije treba prebrojiti sve niti na situ i sve dlake na metli ako želi ući. Može se nasloniti šibu na vrata s unutarnje strane kuće ili sobe ili nasloniti metlu okrenutu naopako, također s unutarnje strane vrata. Paljenje mirisnih trava, postavljanje žara usred kuće i postavljanje brusa na vruć oganj također su sredstva obrane od dolaska more. Neke predaje svjedoče kako je dobro imati noću pod jastukom nož i njime napraviti *Salamunjinovo slovo*, tj. petokraku zvijezdu u jednom potezu po zraku jer će mora tada morati otići. Dobro je namazati prsa osobe koju često napada mora smolom ili nečim crnim jer će se sljedeće jutro vidjeti koja žena u mjestu ima tragove po licu pa će je biti moguće prepoznati. Prema nekim kazivanjima, mora je lutajuća umrla duša koja čovjeku ne da mira dok ne izmoli za nju određen broj molitvi. Jedna je kazivačica iz Cresa rekla kako treba moliti krunicu i spavati s njom oko vrata kako bi se spriječio napad more, a ako dođe do napada more, potrebno je platiti nekoliko misa za tu osobu, moru, kako bi otišla i prestala s napadima.

Prema jednoj predaji, muž je saznao da mu je žena mora i da je koristila neku mast kako bi mogla izaći kroz prozor. Muž je tu mast zamijenio i podmetnuo joj neku drugu te je ona pala s prozora i umrla. Kako bi se moru otjeralo, potrebno je u trenutku susreta s njom zagrepsti po zidu ili drvenoj površini noktima, nožem ili britvom, a sljedeći dan će onoj ženi koja je mora i koja je izvršila napad biti izgrebena lice te će ju stanovnici po tome prepoznati. Moru može prepoznati svećenik kada uđe u crkvu, što je zabilježio Andrija Bortulin:

Moru more poznat najlagje pop, i to onda, kada se na oltaru obarne i reče: „molite, bratjo.“ (Bortulin 1898: 271).

U korpusu prikupljenih predaja, zabilježen je niz sposobnosti i djelovanja more. Mora je osoba kojoj duša luta izvan tijela i napada ljude. Ona može prijeći mōre kako bi došla do osobe koju želi napasti i to u polovici ljsuske jajeta ili oraha. Kada sjedne na čovjeka ili dijete, *siše mu mleko*. Djeci siše ili prsa ili petu nakon čega peta pocrveni, a može i pojesti cijelu petu. Ona je zla. Kada je nevidljiva, čuje se kako hoda po stepenicama i kako se penje na krevet. Jedna ju je kazivačica opisala kao silu koja vuče čovjeka iz kreveta u neku nepoznatu dubinu. Kada čovjeka napadne, kada sjedne na prsa, osoba se ne može pomaknuti, ne može govoriti i ne može vikati. Nakon toga, čovjek se budi u panici. Mora se često nakon napada sljedeći dan pojavljuje u kući osobe koju je napala noć prije pa se po tome može zaključiti tko je mora. Tada mora, odnosno žena, obično kaže da nešto treba od domaćina. Mora se ne može oduprijeti tome da se pojavi pred kućom osobe na koju je izvršila napad.

Mora je biće o kojemu su mnogi kazivači svjedočili na temelju vlastitog iskustva i najuvjereniji su za to demonološko biće da ono zaista postoji. „Najveći strah izazivala je sposobnost mōre da *mori*, *tare* i *cika* ljude. Mōra, pretvorena u razne oblike, noću napada čovjeka u postelji: *mori* i *tare*, odnosno izaziva pritisak od kojeg se čovjek oduzme, ne može se micati ni spavati. Nerijetko pritom mōre cikaju čovjekove grudi i piju mu mlijeko ili krv. Čovjek je svjestan svega, ali se ne može oduprijeti“ (Šešo 2016: 63). Ona na različite načine ulazi u kuće i postoje načini kako ju u tome spriječiti, kao i što učiniti kada osobu napadne kako bi se sljedećeg dana saznao njezin pravi identitet. Mora se može pojaviti u tjelesnom i netjelesnom obliku. Kada se pojavljuje u netjelesnoj formi, onda je ona u obličju duše, nevidljive sile, magle i dima. Kada uzima tjelesni oblik obično je nevidljiva, ali može se pojaviti kao (crna) mačka ili muha. Ovo posljednje je i karakteristika štrige s kojom se mora često zamjenjuje pa je jedan kazivač dao sljedeći iskaz:

„Čovjek spava i onda upadne, ovaj, u usta, je li? I onda ju treba, ta koja hrče spava, ta ženska, poslije sjenokoše ili ne znam čega, treba staviti dvije trakice u obliku križa i onda muha, ta štriga koja je unutra ne može ići van.“ (Bernard Balon, travanj, 2018. Rijeka)

Navedeni iskaz govori o tome kako žena koja je mora tijekom napada u obliku muhe leži kao da spava, a duša joj napušta tijelo i odlazi prema žrtvama. Kada čovjek ugleda ženu za koju se zna da je mora kako leži u polju ili na nekom drugom mjestu, potrebno je postaviti grančice ili vlati trave ženi na usta jer će to spriječiti da njezina duša ode iz tijela i muči žrtvu.

O činu prelaska morine (štrigine) duše u životinjski oblik piše Suzana Marjanić u članku o mori. Marjanić objašnjava kako dolazi do razdvajanja duše i tijela. Tijelo ostaje ležati, a duša odlazi i u životinjskom obliku muči čovjeka koji spava. Njezino djelovanje odvija se tijekom noći, a ujutro se duša vraća u žensko tijelo (Marjanić 1999: 62). Alberto Fortis zabilježio je vjerovanje o pretvaranju more u mačku koja onda u tom obličju napada žrtvu:

Ta Morà posebno posjećuje malu djecu da bi ih sisala i može činiti slične pohode u obličju crne mačke, pa je tako kod tih dobrih ljudi sasvim razumljivo da se kod tek rođene novorođenčadi stražari točno četrdeset dana i jao mački koja bi se približila da ulovi kakva miša u sobi u kojoj se novorođenče nalazi! (Fortis 2014: 345)

Sandra Barešin ističe kako se u predajama mora često pretvara u crnu mačku. Simbolika ovakvoga prikaza more dvostruka je. Crna boja simbolizirala bi noć, a mačka je životinja koja je aktivna noću kao i mora (Barešin 2013: 39-68). Kazivač iz Cresa također je potvrdio vjerovanje o mori koja se pretvara u mačku i u tom obličju napada:

Vrsta zlog duha koji je vrlo često imao, poprimao lik mačke koja je znala skočiti noću na prsa. (Juraj Sepčić, Cres, kolovoz 2019.)

Osoba koja je u kući, obično u spavaćoj sobi tijekom noći, moru može čuti kako se penje po stepenicama. „Kad mōra uđe u sobu, obično se nešto razbije, vrata zaškripe ili se čuju neobični zvukovi. Ona zatim polako dolazi do žrtve i počinje ju moriti“ (Šešo 2016: 63). Osoba moru ne vidi, ali ona ju počne gušiti te ima fizički oblik, iako je i dalje nevidljiva. Ako ju napadnuta osoba uspije maknuti sa sebe, čut će se i udarac kada mora padne na pod. I kada sjedi na čovjeku i stvara mu pritisak na prsima koji onemogućava normalno disanje i govor, čuje se kako mora diše. Na čovjeka može skočiti i u obličju mačke te također stvarati pritisak i onemogućavati normalno disanje. Mora uvijek djeluje kao biće zla koje želi i može nauditi ljudima. Jedno od zanimljivijih svjedočenja je morin prelazak preko mōra i to u polovici ljuske od jajeta ili oraha kako bi mučila određenu osobu na koju se namjerila:

„Mora može da predje i preko mora do onog koga ima napasti. Ona prijedje more u polovici ljuske od jajeta ili oraha.“ (Fučić IEF rkp 1142, str. 3-4)

Tijekom napada more, osoba se često teško može braniti jer, osim što joj je otežano disanje, čovjek ne može ispustiti glas, zvati pomoć ili se pomaknuti. Tijelo bude u nekom stanju grča koji onemogućuje pokrete. Jedna je kazivačica iz Cresa ispričala kako je mora čovjeka kojeg je napala vukla u dubinu:

„Da, po noći ti spavaš i onda samo čuješ, netko te kao vuče u neku dubinu. I onda kao vičeš, u biti glas ne izlazi.“ (Luiza Mužić, Cres, kolovoz 2018.)

Osim odraslih, mora napada i djecu kojoj može sisati i gristi petu o čemu postoji dokaz sljedeći dan, s time da kazivači koji ne vjeruju u moru za takve rane nalaze realna objašnjenja:

„Ne, nisam čuo za to. Uglavnom, da zna sisati, ovaj, čak djecu, ali to za petu. Uhvati petu pa drugo jutro ta djeca imaju petu izgriženu. Možda su to pantigane radili, tko to zna.“ (Bernard Balon, travanj, 2018. Rijeka)

Od more je moguće zaštititi se različitim postupcima prije i za vrijeme njezina napada koji bi rezultirali njezinim nestankom, smrću, hvatanjem, ranjavanjem i sprječavanjem da se vrati u određenu kuću:

„Ako netko čuje da je mora ušla u kuću, on treba da zabije nož u dasku i da ga ne izvuče van. Za malo vremena mora /konkretno: žena čija duša lunja kao „mora“/ će umrijeti.“ (Fučić IEF rkp 1142: 3)

Kako bi se moru spriječilo da uđe u kuću, potrebno je na vrata staviti metlu ili sito na ključanicu. Metlu, svjedoče neki, treba okrenuti naopako. „Mora, naime, mora najprije prebrojiti sve niti na situ i sve dlake na metli.“ (Fučić IEF rkp 1142: 3) Grebanje noktima, nožem ili britvom po zidu ili drvenoj površini jedan je od najčešćih načina kako moru otjerati i prepoznati tko je ona – tragovi noktiju bit će joj vidljivi na licu. Ovo se kao sredstvo borbe protiv more spominje i u starijim i u novijim zapisima. Jedan kazivač spomenuo je kako se protiv more „*kadilo blagoslovljenim grančicama i voskom*“. Kazivačica Anica Senčić također je navela neke rituale koji su, prema vjerovanju, sprječavali dolazak more:

Naši su se dimili, kadili, zapalili bi mirisne trave. Kadulju, smilje. I onda malo žara na sred kuće. Jednu osobu sam vidjela da to radi. (Anica Senčić, Cres, 25. 8. 2018.)

Mora koja napadne čovjeka često se u predajama kazivača protiv svoje volje treba sljedeći dan pojaviti pred kućom osobe koju je napala jer ju tamo vuče neka neobjašnjiva sila. To je, posebno ako uz to ima ogrebotine po licu koje su nastale u noćnoj borbi, znak da je ta osoba mora. Upravo su grebanje po zidu ili nekom drvenom predmetu, što ostavlja tragove na koži, kazivači najčešće isticali kao sredstvo borbe protiv more u novijim zapisima. Kada mora dođe pred kuću žrtve, obično želi nešto posuditi i ako joj se to ne da (a ne uspije nešto iz te kuće barem ukrasti), „*ne more pišat*“ i svi u naselju znaju da je ona mora.

„I ona je došla iz Beleja do tu pješice, da bi nešto uzela od kuće, a pokojna nona se stavila na vrata, stavila je metlu na vrata: „E, nećeš ti meni u kuću doć. – „A daj pusti me, samo malo, samo malo me pusti u kuću.“ I pokojna nona ju nije htjela pustit, ništa. Pošto je bilo kraj vrata komadić šibice, drva, šta je palo noni kako je nosila drva u kuću, ona je uvatila, ovako je stala u kuću i to je uzela i kako je to uzela u kuću tako se ispišala, možda 5-6 litara, noni na vrata. To je istina, to nije laž.“ (Maria Nikičić, Krčina, 19. 8. 2018.)

Kako bi saznali identitet osobe koja je mora, ljudi su se također dosjetili različitih trikova:

„Ja sam čula da su imali u Martinščici jednu i da je netko bio si prsa smolom ili nečim crnim namazao i onda da je sljedeće jutro neka žena u selu imala ovdje tragove pa da su onda otkrili da je to zapravo ona.“ (Dafne Flego, Cres, 17. 8. 2018.)

Moru, odnosno njezino prisustvo, najlakše mogu osjetiti svećenici koji u crkvi tada pozivaju okupljene na molitvu. Jedna je kazivačica svjedočila da su „stari“ morali koristiti razna sredstva kako bi spriječili moru da uđe u kuću (sito na ključanici, šiba naslonjena na vrata, potkova s unutarnje strane vrata) jer se pojavljivala i „sisala djecu“, iako se to njezinoj djeci nije dogodilo te dodaje komentar o tome kako se to prije događalo, ali danas svega toga više nema:

„A stari da to su delali, da, stari su to morali delat. I sada, vidite vi ce je bilo prije? A to da bi bili culi, da po krevetu, da je ko neš teško zgora. To da bi bili culi, da. Zgora da bi bilo na krevetu i onda zgora da to bi bilo teško. To da se je culo. Kako hodila po krevetu. A vidite, sada ništa toga svega sada nema.“ (Maria Lovrečić, Lubenice, kolovoz 2018.)

Bernard Balon ispričao je koji postupak valja učiniti kako bi se otjeralo moru tijekom napada:

Kažu da prije nego skoči treba imati pod jastukom nož i onda nožem po jastuku napraviti Salamunjinovo slovo. To je petokraka. Jednim potezom se to radi. I onda da ide ća. (Bernard Balon, Rijeka, travanj 2018.)

Još je jedna kazivačica spomenula obranu od more korištenjem istoga znaka:

„Onda je bil jeden čovik ki je znal udelat slovo, Salamunjevo to su zvali. To bi se bilo stavilo kod krevetića kod toga deteta i onda ne bi bila prišla. I to je pomoglo.“ (Dinka Vodarić, Zbičina, kolovoz 2018.)

U tekstu Andrije Bortulina nalazi se upozorenje kako je bolje nemati nož ili nešto slično uz krevet tijekom noći s namjerom da se moru ubije jer ona može biti član obitelji napadnute osobe te u konačnici može doći do tragičnoga ishoda:

Tako, povedaju, dogodilo se je jenomu, da je na nj prišla mora. Drugi večer se je pripravil, kako šigur, da će prit, i zel kol posteji nož. Ona je i prišla i pošnela ga mučit, a on popadi nož i rini njoj ga va štumak, a ona se zrušila na tlo. Jutro-dan stane se on s posteji i vidi na tlohu moru martvu, — svoju mater. (Bortulin 1898: 271)

Jednoj je kazivačici dan savjet da protiv napada more nosi krunicu oko vrata kada ide spavati:

I ja tu krunicu sad stavim kad legnem tu za vrat i pomolim i možda u četiri godine ako mi je bila dva puta. Sada, ima li nešto u tome ili nema? (Maria Toić, Cres, kolovoz 2018.)

Još jedno svjedočenje o mori povezano je s kršćanskom tradicijom i ritualima:

A mora je da, to je kao neka duša koja je kao izgubljena koja kao luta i onda ti to kao ne da mira. Ti kao kad spavaš, ona dolazi kao da se moli za nju i tako ona te kao proganja i onda kao ideš na misu. (...) Kao da moraš lupati rukama, vamo-tamo i onda kad dođeš sebi, kao kad se probudiš dat, kao dat misu ako misliš za nekog tog, tu osobu ili kao palit svijeću, ne znam, tri dana. Palit u kući svijeću. Tako sam ja znala. (Luiza Mužić, Cres, kolovoz 2018.)

Mnogi kazivači koji su intervjuirani za potrebe ovoga rada potvrdili su da su i oni sami imali susrete s morom ili navode tko je od njihove obitelji i poznanika imao takva iskustva.

Vjerovanje u moru ne mistificira se, kazivači nemaju osjećaj straha ili srama o tome govoriti i njezinu pojavu vide kao sastavni dio života. Ono što primjećuju je da se mora, kao i druga demonološka bića, u moderno vrijeme sve rjeđe pojavljuje ili se ne pojavljuje uopće. Ipak, mora je prisutna i u najmlađim zapisima ovoga korpusa uz detaljne opise vlastitih muka prilikom njezina napada:

„Da to dođe, mora, u san, da sanjaš nešto, da te mora pritišće. To ko da te pritišće, ko da te neko drži za ruku, u snu sanjaš to. To sam i ja doživjela. Onako, da, ovaj, nešto sanjam i da kao neki davi te i onda.“ (Antica Mužić, Orlec, travanj 2018.)

„To malo ti traje. To ti sve trne. I noge i to i ko da ti sto kila na tebe dođe. I ne možeš, hoćeš... Koliko puta moga pokojnoga muža da ću zvat. Ne možeš nikako. I onda to brzo. Čak čuješ bum, kako je palo, kako je išlo ća od tebe. Šta ono je? Neko kaže, sada po novome, da to krv radi. Ma ja ne znam.“ (Maria Toić, Cres, kolovoz 2018.)

Jedna je kazivačica zaključila kako je nadnaravno „poslije Drugog vatikanskog koncila sve poništeno“. Ponekad kazivači pripovijedaju priču koju su čuli o nekome poznatom te ističu kako ne mogu posvjedočiti da se to doista dogodilo, ali legitimitet priče postoji jer oni koji su u događaju sudjelovali to potvrđuju pa se i kazivači nisu usudili ustvrditi kako se radi o izmišljotini:

„To su pričali tako, ja to nikad nisam doživila, al kao kažu da to se dogodilo osobi koju sam ja poznala. To je bila baš mama od mog muža pokojna. Kao, ona je bila nešto bolesna i po noći je osjetila da ju nešto guši, ah... Da ju nešto guši. (...) I sad, mama njezina je to vidjela, da se ona guši, i ona je zagrebla, kao, na vrata, na vrata zagrebla s noktima. To je bilo kao, ovaj, to je bilo tako, ako se to dogodilo trebao si zagrepst nešto, na drvo neko ovako s noktima i, kao, navodno sutradan ta žena, taj čovjek koji to, kao, bio morat će se pojaviti tebi na vratima jer će morat nešto doć pitat il nešto, vidit te i kaže imat će to koliko si ti i onda oni tvrde da je ta žena došla i da je bila sva ovako izgrebana. A ja sad ne znam. (...) Ja ne znam jer to oni su tako rekli

da je to se grebalo i da je ona izgrela ta žena dosta drugi dan izgrebana sva ko nikad.“ (Antica Kučica, *Loznati, kolovoz 2018.*)

Neki kazivači koji ne odbacuju u potpunosti mogućnost nekog događaja kao istinitog ili postojanje demonološkog bića, pronalaze vlastita objašnjenja za nadnaravno kako bi to lakše prihvatili:

„Ja bi rekla da je to povezano sa nečistom savješću. Tako je to meni...“ (Anica Senčić, *Cres, 25. 8. 2018.*)

Ivo Saganić iz Martinšćice daje realistično objašnjenje za napad mora:

„Znate šta ja povezujem tu moru? To je zaduha ustvari. U Vidovićima je bilo puno ljudi, smrtnih slučajeva, problemi s plućima. I ja ih imam, problema s plućima, i moj otac je imo i bronhitis i svašta sad. Ali ja sam ovdje upisao svakog čovjeka od čega je umro. Evo vidiš, i jako puno slučajeva ima ote zaduhe i sad kad te ponoći, te uhvati ta zaduha i umireš i to te steže i to je ta mora.“

Mora na Cresu nije biće koje je nekada postojalo ili o kojemu su se nekada pričale priče koje za stanovnike danas nemaju vezu s realitetom. Njezinu su pojavu mnogi osjetili i nisu sigurni kako bi se prema tome postavili. Ono što ne mogu je negirati nečije ili vlastito iskustvo.

U pričama o mori, ne samo onima s otoka Cresa, pojavljuje se u više navrata motiv kućnoga praga kao crta razgraničenja između ljudskog i demonskog svijeta. U tim pričama, mora dolazi na kućni prag osobe koju je noć prije mučila u snu, želi ući te nešto treba iz te kuće. „Prag kuće najjasnija je granica transgresije između vanjskog i unutarnjeg, granična crta razdvajanja preko koje se komunicira s vanjskim svijetom. Prag ili ulazak (vrata) u kuću mjesto je gdje se najčešće očituju demoni.“ (Marjanić 1999: 62) Osim kućnoga praga, važna je granica i prozor koji je također često mjesto ulaska mora što primjećuje i Sandra Barešin te naglašava kako nema povratka i slijedi napad kada mora jednom uđe iz vanjskog svijeta u unutarnji (Barešin 2013: 60). Prema jednoj zapisanoj creskoj priči mora kroz prozor ulazi kao magla ili dim, a onda mijenja oblik i guši spavača:

„Ona je to govorila da to dođe preko prozora kao jedan dim. U vidu magle. I to te guši. (...) Opet ide preko prozora vani i to je to.“ (Nikola Rigović, Cres, kolovoz 2019.)

Luka Šešo navodi kako od 16. stoljeća počinje povezivanje noćnih mora i navedenih pojava i simptoma s djelovanjem vještica (Šešo 2016: 59). I na Cresu neki kazivači izjednačuju bića štrigu i moru i/ili njihovo djelovanje. Takvo se izjednačavanje vidi u četiri snimljene priče tijekom terenskoga istraživanja, a ovdje navodim jedan primjer:

„Ta mora, to je kao štriga. Slično, ja bi rekla. Štriga je isto dušila.“ (Marija Kocman, Beli, kolovoz 2018.)

5.2.2.6. Vile

Vile su najljepša i najpoznatija nadnaravna mitološka bića koja ne ograničavaju određeni prostor ili razdoblje. U nekim se krajevima vjeruje da ih je stvorio kršćanski Bog, a neki su mišljenja da su one demoni nastali od preminulih duša djevojaka (Babić, Danilović 2013: 263). Vjerovanje u vile rasprostranjeno je u raznim varijantama među svim europskim narodima pa tako i u hrvatskoj tradicijskoj kulturi (Šešo: 2016: 20).

Na Cresu su predaje o vilama, odnosno fatama kako ih ovdje ponekad zovu, gotovo nestale iz sjećanja kazivača, što je slučaj i u drugim hrvatskim krajevima (Rudan, Botica 2014: 350; Bošković-Stulli, 1959: 197). U prilog tezi da su predaje o vilama na otoku Cresu gotovo iščezle, govori i činjenica kako su zapisi o ovome demonološkome biću u korpusu prikupljenom za ovaj rad uglavnom kronikati, odnosno vrlo kratka priopćenja. Od 16 zabilježenih predaja, 14 ih je prema načinu kazivanja u skupini kronikata, a dva su zapisa fabulati. Kazivači se uglavnom sjećaju da se o vilama nekada govorilo, ali ne mogu se sjetiti samih priča. Kao i u Istri, što ističe Maja Bošković-Stulli, vile su i na Cresu bića „koja su se u prošlosti javljala, a danas se više ne susreću (za razliku od štriga, krsnika, mraka i sličnih)“ (Bošković-Stulli 1959: 197). One nisu čest motiv istarskih, kao niti creskih, predaja. „Vile nemaju imena, njihov se identitet utvrđuje samim pripadništvom vrsti“ (Rudan, Botica 2014: 360). O njima su kazivači najčešće govorili u množini, kao o skupini bića. Najčešće se kazivači prisjećaju njihova izgleda i nekih općih

karakteristika koje se odnose na njihovo djelovanje. Tako se o njima govori da su mlade žene, lijepe, odjevene u bijelo, duge kose, nisu zle niti opasne, donose radost i pjesmu, ponekad i poklone, a posjedovale su nadnaravne moći od kojih se konkretno spominje mogućnost letenja. Izgled vila, kako ih opisuju kazivači na Cresu, i u suvremenim i u starijim zapisima podudara se s karakteristikama vila kod drugih sakupljača iz drugih dijelova Hrvatske (Vidi: Šešo 2016: 23).

Kazivačica rođena 1945. godine ističe kako se sjeća da su vile bile dobre i loše, ali naglašava kako se u vrijeme njezina djetinjstva o vilama nije puno govorilo. Može se zaključiti kako su izvještaji o vilama danas vrlo šture informacije o njihovom izgledu i djelovanju koji se ne opisuju u detalje. Općenito se tvrdi kako su lijepe, ali ne postoji puno više informacija o njihovom izgledu. Još je manje informacija o njihovom djelovanju ili susretu stanovnika s njima i međusobnoj interakciji.

Ponekad se njihovo obitavalište veže uz neko mjesto, šumu, jezero, bunar ili stijene, a znale su se pojaviti iz zraka poput duhova. O vilama kao zlim bićima zabilježen je podatak u Grmovu tijekom provedenog terenskoga istraživanja, kao i podatak da su živjele u Vranskom jezeru. Ovdje treba spomenuti knjigu *Živjeti s nadnaravnim bićima*, čiji je autor Luka Šešo, zbog navoda Ivana Kukuljevića Sakcinskog koji spominje tri skupine vila: one koje žive u zraku, na zemlji i u vodi. Za vodene vile, tvrdi Kukuljević Sakcinski kako su uvijek zle (Šešo 2016: 30), a ta se karakteristika poklapa s izvještajem iz Grmova na Cresu prema kojemu zle vile žive u Vranskom jezeru. Jedan zapis o vilama iz skupine novijih zapisa zabilježen 2019. godine u Cresu izravno ističe kako su vile dobroćudne i pojavljuju se u zraku. Za takve vile i Kukuljević Sakcinski navodi kako su bile dobre, i u svojoj pojavnosti liče Majci Božjoj:

One bi se znale pojaviti nekako poput duhova, iz zraka. One bi zapravo, prvenstveno, naše vile su uvijek bile dobroćudne. Imale su boje, kao Majka Božja što ima boje. Uvijek su nosile haljine bijelo-plavkaste boje. (Juraj Sepčić, Cres, kolovoz 2019.)

„Velik prinos svakako predstavlja *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* u kojem su detaljno izložene mnoge karakteristike vilinskih bića prisutne u pučkom imaginariju“ (Tkalčić 2015: 193). U zapisu u Zborniku (knjiga 3, 269-271) nastalom 1898. godine nalazi se vrlo detaljan izvještaj o vilama s Cresa. Opis izgleda vila podudara se s opisom na koji se nailazi

i danas na terenu, samo što su danas izvještaji vrlo šturi. Tekst iz Zbornika svjedoči o tome kako je vila i priča o njima nekada, prije navedenoga izdanja, bilo mnogo, što znači da su priče o vilama iščezavale već 1898. godine, tj. kazivači nisu svjedočili o tome da su ih susretali ili o njima slušali, za razliku od drugih bića (vukodlak, krsnik, macmalić, štriga, mrtvi i duhovi). U navedenom tekstu, vile su lijepe žene, nose bijelu odjeću, kosa im je duga i ne pletu ju te mogu letjeti. Jedino što se ne podudara s uobičajenim opisom vila u novijim zapisima je izgled nogu koje su ovdje poput onih u vola. Na jednom rtu kod mjesta Beli vidi se u kamenu otisak kopita vile što je fizički dokaz njihova postojanja i daje vjerodostojnost pričama o vilama jer u tradiciji se vjerovalo kako vile mogu imati kozje, volovske, magareće noge, odnosno noge neke od dominantnijih domaćih životinja u određenom kraju što im nagrđuje inače izvanrednu ljepotu.

Postojale su dobre i zle vile. Zle vile živjele su u vodi ili u zraku i nanosile su zlo čovjeku, pogotovo onda kada se nije učinilo ono što su tražile. Dobre su vile živjele u pećinama ili s ljudima kao sestre s braćom, voljele su ples, pomagale osobama u nevolji, ali o tome se nije smjelo govoriti drugima jer bi se u suprotnome osvetile, kao i onda kada im se ne bi ugodilo. Mircea Eliade povezuje lik mitološke vile s rimskom božicom Dijanom i kultovima ženskih božica porijeklom iz Azije i Grčke čiji su se utjecaji pomiješali s tradicionalnim narodnim vjеровanjima i utjecali na karakteristike slavenskih vila (Šešo 2016: 21-23).

U zapisanoj se priči u Zborniku govori o siromahu kojemu je vila pomogla da se obogati, ali on je to ispričao drugima i bio je kažnjen. U tom se zapisu ističe kako je nekada bilo puno vila, ali polako su nestajale jer su ljudi postajali sve lošiji i nisu držali u tajnosti pomoć koju su dobili od vila. U istom iskazu zabilježeno je da vile još uvijek žive u nekim krajevima u moru u obličju pola ribe-pola žene. Ovdje vidimo da su vile mogle poprimiti i uobičajena obilježja sirene. Nekoliko kazivača tijekom terenskog istraživanja ipak se sjetilo poneke priče o vilama:

„Dinka: Da su neke vili nosile neke velike škrlji¹⁹. Da to su vili tuka nosile i nisu mogle napred, da su pustile tu kod nas.

Tereza: Ima jedna ploča, ja mislim da ovakve je veličine, kao pola od ovoga stola, ali još je šira. I to je na jednom putu, to je zapušteno. Tamo je prije vinograd bio. I to je još i dan danas

¹⁹ škrlja – kamen (*misle na ravne ploče*)

sa strane bačeno i da to su te vile nosile, ali kao bilo im je teško pa su tu ostavile. (...) To je put stari prema Pernatu kad se ide. (Tereza Šalina, Dinka Vodarić, Zbičina, kolovoz 2018.)

Ova je priča vjerojatno jeka predaje o izgradnji pulske arene oko čijeg se nastanka isplelo vjerovanje da su ju sagradile vile.

Kazivačica iz Beloga ispričala je vrlo lijepu priču o vili koju joj je nekoć ispričala jedna druga stanovnica Beloga, također intervjuirana za potrebe ovoga rada. To je priča o vili koja je došla na obalu plutajući u ljusci oraha:

„Ma to je mene Dunčica pričala. Kada je bila ona mala, ona je išla na more iz Frantina, ne? I ona je rekla: „Došla je lepa, lepa, lepa divojka. Ona je sedila va, od oraha, ljuska od oraha.“ I to je istina. Ona je videla kako je bila obučena, lepa, blond je bila, mala, lepa i onda njoj rekla da ona čeka tamo jednu ribicu jer da će je ta ribica nekamo povesti. (...) A njoj govori sused: „Ma kako more u olupke od oreha tako sedet?“ „Lepo! Sedela je i prišla je vanka i ja sam ju videla i ja sam s njom govorila.“ I tako ona njoj rekla da čeka tamo ribicu. Zlatnu ribicu.“ (Marija Kocman, Beli, kolovoz 2018.)

Unatoč šturim sjećanjima i prikupljenim kratkim izvještajima o vilama, postoje neke karakteristike creskih vila koje se mogu istaknuti na temelju starijih i novijih te terenskih zapisa. Kazivači vile opisuju kao mlade žene lijepe poput anđela koje se pojavljuju u bijeloj ili plavoj odjeći. One su vitke, lake kao pero, ponekad imaju životinjske dijelove tijela (obično stražnje noge), mogu se pojaviti u zraku kao duhovi. Vile mogu biti i dobre i zle, mogu se osvećivati, ali i pomagati, donositi darove, veselje, ples i pjesmu. Sve vile imaju nadnaravne moći. Nestale su zbog toga što su ljudi koji su s njima dolazili u kontakt počeli o njima govoriti. Tada su se vile počele povlačiti prema moru i sada tamo žive kao pola žene-pola ribe.

5.2.2.7. Veliki gad ili zmija

Zmija je motiv koji se spominje u više predaja prikupljenih terenskim istraživanjem, kao i u starijim zapisima. Spominje se u legendi o svetom Gaudenciju u kojoj on uništi zmije otrovnice i oslobodi Osor od njihove napasti, u predaji o crkvi Buhatovici u kojoj zmaj (ili velika zmija) čuva blago, kao i u ostalim predajama o skrivenom blagu koje čuvaju zmaj (ili zmija) te u predajama o „velikom gadu“, odnosno velikoj zmiji u kojoj je, za razliku od prethodnih primjera, zmija osnovni motiv zbog čega sam odlučila izdvojiti u posebno poglavlje i predaje o zmiji. Konotacije vezane uz zmiju u svim su predajama, bila ona osnovni motiv ili ne, negativne što možemo povezati s kršćanskom tradicijom u kojoj je zmija biće o kojemu postoji negativan stav,²⁰ ali i s odnosom koji je stanovništvo ruralnih krajeva imalo prema zmijama. U *Bibliji* se zmija (ili zmaj) kao simbol zla pojavljuje na više mjesta: u Knjizi Postanka kada uspješno nagovara Evu da uzme voće sa zabranjenog stabla ponašajući se kao lukava zavodnica (Pos 3: 1). Negativno je konotirana i u Knjizi Mudrosti (16, 10), Ponovljenom zakonu (8, 15), Knjizi Brojeva (21, 4), Djelima apostolskim (28, 3), Prvoj poslanici Korinćanima (10, 9) i Otkrivenju (12).

Jedna je creska predaja o zmiji zabilježena u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* iz 1898. godine koju je zabilježio Andrija Bortulin. U tekstu se navodi kako je nekada „bilo sila strašnih stvorenj, ke su jimale krejuti, kako pol miša, pol tića“ (Bortulin 1898: 272). Kazivačica navodi i gdje su zmijoliki zmajevi živjeli i što su činili:

„Ove zmaji su živele va velih vodah blizu kakovoga grada, i onde su čekali (?), 'ko će ki prit, da ga moru požret. Juden su delale sakakovoga zla, poja jin pustošile, a će je još huje, judi su jih morali sami hranit, davat jin sakakovoga blaga i sako toliko po jena najlepju divojku, ku bi oni onda požarli.“ (Bortulin 1898: 272)

Njima se obične osobe nisu mogle suprotstaviti jer bi u tom sukobu poginule, vjerojatno od ognja koji su zmajevi rigali. Ipak, postojali su ljudi s posebnim karakteristikama koji su ih

²⁰ Vidi: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Ur. Anđelko Badurina. 2000. 4. dopunjeno izd. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 626-627.

mogli savladati: „*Judi, ki su se š njimi kada tukli, je malo, a ti su morali bit ali sila jaki, ali od Boga jimet osobitu kripost, kako sveti Juraj i Krajević Marko, ako ne, saki bi bil poginul.*“

Veliki gad ogromna je crna zmija (ili crne zmiije) koja se najčešće pojavljuje na nekoliko lokacija na Cresu u predajama kazivača u suvremenim zapisima. Uglavnom se veže uz naselje Merag, odnosno većina ga kazivača koja zna za njega smješta negdje na brdo ili u jamu iznad naselja. Veliki gad spominje se u jednoj priči zabilježenoj prije 2006. godine i u osam priča zabilježenih tijekom terenskog istraživanja, dakle nakon 2006. godine. Predaje o velikom gadu nisu razrađene i često ih čini samo jedna rečenica ili potvrda o tome da su kazivači za njega čuli u kontekstu nevjerojatne priče o susretu s ogromnom zmijom koja se pripovijedala među ljudima. Predaje se pojavljuju u oblicima kronikata (sedam priča) i fabulata (dvije priče).

Predaje o velikom gadu obično ne govore o mnogo interakcije s njime. Najčešće se svjedoči samo o viđenju bića. Kada dolazi do interakcije, osobe koje se susretnu sa zmijom nasijeku ju kao drva pa čak i ponesu kući za ogrjev. Jedna predaja govori o tome kako je gad toliko velik da njegovo kretanje izaziva povjetarac prema kojemu onda okupljeni znaju da je u blizini:

„On je toliko velik da njegovo kretanje, diže se čak i vjetrić. Težaci kažu: „Najedanput osjetio sam neki vjetrić koji dolazi iz obližnjeg šumarka.“ I evo ti gada velikog, ogromnog gada.“ (dr. Sepčić, Cres, kolovoz 2019.)

Kazivač navedene predaje dodaje kako su priče o velikom gadu bile rasprostranjene po otoku te kako su gadove često viđali na poljima. Svjedočenja o velikom gadu povezana su i sa skrivenim blagom. On se u tim predajama može naći blizu nakupine kamenja ispod koje se, prema vjerovanju, nalazi zlato te ne dopušta da mu se priđe.

Najrazvijeniju fabulu o velikom gadu ima predaja zapisana u tekstu Andrije Bortulina iz *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Ovdje on u ustima nosi dijamant koji bi čovjeku koji ga uzme dao moć da mu se sve želje ostvare. Do dijamanta je moguće doći ako čovjek brzo uzme dijamant koji gad ispljune kada pije vodu. Moć dijamanta povezana je s velikim gadom kojeg se ne smije ubiti kad mu se dijamant uzme jer tada on gubi moć:

Ki bi bil on moment ondeka blizu, kada bi ga on zrigal, pak ga žvelto (barzo) zel i pomislel, da bude largo (daleko), ali pak, da ga on gad ne bi mogal latit, bil bi jako srećan. Jimel bi bome dijamant, a kada jima njega, jima svega. Gada se ne sme ubit pokle mu se zame dijamant, aš onda bi dijamant zgubil onu moć, a drugoga teško da bi mogal dobit, aš ti su gadi retki. (Bortulin 1898: 272)

Zanimljiv je način na koji gad dolazi na svijet opisan u već navedenoj priči iz Zbornika. Predaja ističe i kako je nekada bilo mnogo ovakvih bića, ali u vrijeme kada je kazivačica ovo pripovijedala, postali su rijetki:

Nekada je ovih stvorenj bilo čuda, ma su nestale, a judi govore, da bi jih moglo bit i još, i to samor onda, kada bi peteh jaje znesal. Od otoga jaja bi se zlegal zmaj, za to, ako bi se to dogodilo, da peteh jaje znese, vaja ga na jedanput razbit, da ne bude na svitu nesreći. On najradije boravi u šumi i može se glasati na razne načine i to u svako doba dana, a najradije ujutro: Ma to ni peteh, nahor (nego) to je jedan veli gad zes čavjenu rožu na glave kako kokoš, ki najraje stoji, kede je gusti bošak (šuma). On silu lepo kanta, a zna promenjevat glasi i noti na saku fožu (način).

U opisu predaja koje su prikupljene za ovaj rad, nije potpuno jasna distinkcija između naziva zmaj i zmija. U ovoj priči veliki gad se naziva još i zmajem što se pojavljuje kao usporedba i u nekim drugim pričama prikupljenima na terenu tijekom razgovora s kazivačima. Tradicionalno se i na Cresu vjerovalo kako zmaj riga vatru i njome spaljuje one koji mu se usude suprotstaviti. Ovakve opise zmaja-zmije u kojemu gori oganj također nalazimo i u *Bibliji*, kao i situacije u kojima, osim što napadaju, jedu ljude (Otk 12, 15; Otk, 12, 3; Otk 12, 4; Otk 12, 17). U *Malom staroslavensko-hrvatskom rječniku* (Damjanović 2004.) stoje sljedeća objašnjenja za termine zmaj/zmija:

zmii, -a, m. / -ę ž. – zmaj, zmija; usp. aspida, gadъ, ehidъna, zmiê (Damjanović 2004: 94)

zmiê, -ę ž. – zmaj, zmija, (Isto: 94)

gadъ, -a m. – gmaz; zmija, (Isto: 59)

Uz riječi *zmii, -a, m.* i *zmiê, -ę ž.* prijevod na hrvatski standardni jezik su i zmaj i zmija, a uz imenicu *gadъ, -a m.*, gmaz i zmija. U predajama koje su prikupljene za ovaj rad, ne

razlikuju se navedeni termini, odnosno sva se tri termina, zmija, zmaj i gad upotrebljavaju za bića s istim ili sličnim obilježjima.

5.2.2.8. Mrtvi

Susreti s mrtvima jedan su od relativno plodnih motiva creskih predaja. Iskustvo s terena govori kako kazivači nemaju širok dijapazon razvijenih predaja koji tematiziraju mrtve, ali često se može čuti vrlo kratka svjedočanstva o susretu s njima ili potvrda da se o tome govorilo često i mnogo:

„Sve se svodilo na mrtve. – „Pazi, mrtvi ćete!“ – I što god da je bilo neobjašnjivo, radili su mrtvi.“ (Dinko Mlacović, 28. 8. 1960., Lubenice)

Terenskim je istraživanjem prikupljeno šesnaest svjedočenja o mrtvima. Zapisi su nastali nakon 2006. godine. Prema načinu kazivanja šest je fabulata, sedam kronikata i tri memorata. Mrtvi se pojavljuju iz različitih razloga, ili pojedinačno ili u skupinama (Rudan 2016: 275), ponekad u fizičkom obliku, a ponekad samo stvaraju zvukove koji izazivaju strah kod živih osoba. Najčešće kazivači svjedoče o tome kako te mrtvi mogu uhvatiti i kako noću hodaju po mjestu. Često neće objasniti kakve bi reperkusije imalo kada bi ih čovjek sreo, ali prema tonu priče i držanju kazivača tijekom spominjanja mrtvih, jasno se da zaključiti kako je nepoželjno s njima se susresti te da razgovor o mrtvima izaziva nelagodu. Ono što se preporučuje je udaljiti se što je brže moguće od groblja kako bi se mrtve koji se tamo pojavljuju izbjeglo. Upravo je groblje i područje oko njega jedno od frekventnijih mjesta pojave mrtvih. Tamo ih se može susresti, čuti kako vuku lance ili doživjeti neobjašnjive pojave pripisane mrtvima. Jedna je kazivačica ispričala predaju koja govori o iskustvu njezina muža koji je prolazeći pokraj groblja čuo lance te vidio veći broj svijeća koje su oko njega počele gorjeti u zraku. Navodi i što treba učiniti osoba kako bi iz takve situacije, susreta s mrtvima, izašla neozlijeđena:

„A on kako nije se bojao, on je išo svojim putem pa je pričao to. E, kaže znaš šta? Ti svojim putem moraš, da. Da ne smiješ ti se okretat.“ (Maria Toić, Cres, kolovoz 2018.)

Pojavljivanje mrtvih duša u obliku svijeća potvrđuje i Maja Bošković-Stulli u *Istarskim narodnim pričama* (1959: 141, 219) kao njihov čest pojavni oblik. Autorica ističe kako su predaje o mrtvima koji se vraćaju na ovaj svijet kršćanske intonacije, za razliku od predaja o vukodlacima s kojima se mogu usporediti (Isto: 218).

Kao razlog povratka mrtvih u svijet živih navodi se njihov grješan način života koji im onemogućuje spokoj nakon smrti te oni zapravo traže od živih da za njih mole ili da se održi nekoliko misa kako bi mogli biti oslobođeni. Vraćaju se i duše onih koji su se utopili, umrli prije vremena ili sami sebi oduzeli život. Sve su to duše koje su nemirne i za koje treba moliti, pozvati svećenika u pomoć ili održati misu, tj. mise zadušnice. U nekim svjedočenjima vraćaju se jer nisu dobili posljednju pomast zbog okolnosti u kojima su umrli. Evelina Rudan navodi tri osnovna razloga za povratak mrtvih koji se mogu (uz neke druge uzroke) detektirati i u predajama zabilježenima u korpusu korištenom za ovaj rad, a to su vlastita krivnja povratnika, krivnja nekog drugog člana zajednice ili obitelji te utjeha (2016: 276). Rjeđe se daju razlozi, navodi autorica, za pojavljivanje mrtvih u skupinama (2016: 275). Zabilježena predaja iz naselja Krčina govori o povratku preminuloga člana obitelji. Pojavila se prabaka kazivačice čija je duša otkupljena smrću tek rođenog djeteta te se pretvorila u golubicu i odletjela:

„Meni je umro prvi brat od četiri dana i to nisu mogli prežalit i mama je uvijek plakala i to. I samo jednu noć njoj se je pojavila, to bi bila od tate nona, pranona, šta ja znam. I pretvorila se u golubicu. Samo je dala glas i da je rekla: „Hvala Bogu na visini, mir ljudima na Zemlji. Ja sam sada spašena.“ To je bilo sve. I onda su oni to tumačili kako je ona za spasit dušu morala uzet dijete.“ (Maria Nikičić, Krčina, 19. 8. 2018.)

U jednoj zabilježenoj predaji tijekom terenskog istraživanja, vraća se iz mrtvih sestra koja zamalo zadavi vlastitog brata do smrti:

„I kada je on hodil preko, ona je njega ćapala za garlo. I to je njemu bila sestra rojena. I onda da joj je rekal: „Za jubav Božju neka ga pusti živoga doma, da su brati. I ona da ga je daržala za garlo, do tuka do Srednjega, dokle god su prišli pred svetoga Ivana crekvice vrat. Kada su prišli spred vrat, ona je ga pustila i nestala.“ (Domenika Zec, Beli, 25. 8. 2018.)

Osim pojedinačno, mrtvi su se pojavljivali i u skupini. Prema jednoj predaji mrtvi su se okupili u crkvi u kojoj se odvijala misa mrtvih. Jedna je kazivačica iz Beloga ispričala priču o misi na koju je došla žena iz mjesta misleći da je jutro, iako je i dalje bila noć, te je prisustvovala misi na kojoj je prepoznala osobe koje su pokojne. Pristupila joj je jedna mrtva žena i obratila joj se riječima:

„To ni društvo za tebe, ne dođi više.“ (Vilma Bandera, Beli, kolovoz 2018.)

Kada se sljedeće jutro žena iz predaje vratila u crkvu po šal koji je zaboravila, bio je pretvoren u pepeo. Kazivačica ističe kako je ovo priča koja se često pripovijedala, ali naglašava: *„Mi smo se na to smijali, a ne verovali.“*

Postoji još jedno svjedočenje vezano za pojavu mrtvih u crkvi, a ono kaže da se noću ne smije prolaziti ispred crkve, pogotovo ne na konju jer se u crkvi noću okupljaju mrtvi:

Noću se nije smjelo proć ispred crkve, pogotovo ne na konju, jer su se čuli zvukovi iz crkve jer mrtvi noću se skupljaju i mole. Ali to je samo, ja bi rekla, mašta. (Anica Senčić, Cres, 25. 8. 2018.)

Jedna predaja govori i o mrtvom svećeniku koji drži misu u crkvi blizu Loznatog. Mrtav svećenik koji je za života bio dužan održati dvije mise pojavio se pred dječakom koji je čuvao ovce i pitao ga može li mu biti ministrant. Dječak je pristao i svećenik je mise odslužio. Po povratku kući, dječak je ispričao roditeljima što mu se dogodilo i oni su znali da je navedeni svećenik mrtav. Kazivačica na kraju zaključuje: *To su te priče. Ne mora to bit zmišljeno, more to bit istina.*

Mrtvi su se nekada oglašavali zvukovima po putovima kojima su ljudi prolazili. To su obično makadamski putovi i susreti su se događali noću. Pojavljivali su se i u obliku lebdećih duša te je kapanje vode u kućama također označavalo njihovu prisutnost.

Zabilježene su i predaje koje govore o tome kako osobe koje su mijenjale međe za života ne mogu steći mir nakon smrti dok ih ne vrate u prvobitno stanje, kao i da osoba ne može umrijeti dok se ne pomiri s onim s kim je zavađena te mora tražiti oprost.

Zanimljivo je svjedočenje iz Cresa koje govori o tome kako na izlazu iz zaljeva, nedaleko od jednoga svjetionika, postoje virovi gdje je more hladnije i tamo se nalaze mrtve duše. Ponekad osobe koje imaju susrete s mrtvima pozivaju u pomoć svećenika koji ih oslobađa mrtve duše koja ih opsjeda te ju barkom nosi na mjesto morskih virova i tamo pušta:

Oni su to molili i tako dalje, pokrivali s nekakvim plahtama recimo po Cresu i onda da bi to uzeli na barke i onda su nosili na abiš se to zove, znači to je prije, to je iza zelene lanterne onda još ona punta koja je vani, tu kao da je nekakva, da su neki virovi, nekakva voda. Kad dođeš iz barke onda vidiš i hladnije i kao neki vir, neki. E, i tu da su kao tu dolazili. E, da su tu znali ići stari svećenici, da su ih vodili barkama, da oni onda prosipaju tu dušu u to unutra. (Luiza Mužić, Cres, kolovoz 2018.)

U Belom su se noću pojavljivale malene lebdeće duše mrtvih koje bi onima koji se nalaze kod bunara govorile kako trebaju za njih moliti ili naručiti misu. Svjedočenju se legitimitet daje spomenom stvarnih osoba koje su to doživjele:

Na šternice (bunar blizu crkve gdje je i vidikovac) nije bilo svjetlo, i oni su znali stajat na toj šternici i gledat kako duše letiju. To su letile male, male dušice. To su nam znali navečer pričati. I onda te duše dođuju na prozor i onda bi im bile rekly šta moraju molit, koliko moraju molit, mašu dat. To je moja kolegica pričala, kako je njen otac to doživjel. Nisu znali da li su ludi ili pijani, ali su videli. (Marija Kocman, Beli, kolovoz 2018.)

Ponekad su roditelji koristili priče o mrtvima kako djeca navečer ne bi izlazila iz kuće govoreći kako vani tada hodaju mrtvi koji će ih odvesti:

Ja: I onda niste smjeli navečer ići van?

Krista: Ma nismo smeli poč vani. Tako su nas strašili da ne poč vani da ćeju lupeži.

Ja: Na Cresu su pričali da se nakon crkvenog zvona, kad padne noć, ne smije ići van jer mrtvi hodaju.

Krista: (Smijeh) A to sen i ja cula da mrtvi hodaju. To su govorili, da to sen i ja cula da mrtvi, prije da su hodili. Ma ne hodiju sada. Ne znam anke istina. (Krista Kuljanić, Lubenice, ljeto 2013.)

I u ovom posljednjem navedenom svjedočenju, na kraju iskaza pojavljuje se kratka formula vjerodostojnosti kojom se kazivačica odriče od odgovornosti vezane za istinitost priče, ali ju ipak ne želi proglasiti lažnom. U predajama o mrtvima često se pojavljuju upravo takve formule vjerodostojnosti, a u nastavku su navedena tri citata s primjerima formula iz predaja o mrtvima koje ne odbacuju istinitost ispričanih priča:

Prije to dosta budu vidjeli ti mrtvi, a sada netko kaže da su bili pijani pa da su videli. Sada, šta je, šta nije? (Maria Toić, Cres, kolovoz 2018.)

To su tako stari ljudi, da, stari ljudi imeli tako. Sada, je to bilo ni to bilo? (Maria Lovrečić, Lubenice, kolovoz 2018.)

To su te priče. Ne mora to bit zmišljeno, more to bit istina. (Maria, Martinšćica, 2018.)

5.2.2.9. Božji ribar

Dvije su verzije iste priče zabilježene o Božjem ribaru u korpusu tekstova za ovaj rad. Jedna je iz knjige *Terra incognita* Branka Fučića, a druga iz knjige *Jadranske legende* Dragana Ogurlića koji se poslužio Fučićevom knjigom. Fučić iznosi kako mu je priču o Božjem ribaru 1946. godine ispričao „stari, pokojni prijatelj, barba Marko Buničić-Vicencić“ (Fučić 1998: 332) te kako su mu ribari još krajem 19. stoljeća ostavljali darove. Tijekom terenskog istraživanja, nisu zabilježene predaje o ovome liku, koji je, prema Fučiću, bio poznat među stanovnicima otoka u vrijeme kada ju je on zabilježio.

Prema kazivanju, nakon uspješnog ribolova, na obali su ribari dijelili ulov na takav način da je svaki ribar dobio jednak kup ribe, a vlasnici broda i mreže nešto veći. Kup ribe bi se podijelio prolaznicima okupljenima oko broda što se nazivalo *konjuš* (kazivač Bernard Balon navodi kako je *konjuš* namijenjen siromasima) te crkvi što je bio *del do duš*, a dijelio se kao nagrada za mise zadušnice. Još se jedan kup ribe odvojio. Taj je bio za Božjeg ribara. Kako kaže Fučić: „Ali „Božji ribar“ je postojao jer su ga ljudi vidjeli. Svi su creski ribari znali za njega a neki su ga vlastitim očima i vidjeli, a oči su zdrave i ne varaju“ (Fučić 1998: 334). Obično su ga viđali noću „dok bi se ribari borili sa snom, kruti od bdijenja i nesаницe, promrzli od nespavanja, od noćnog hlada i od rose, otežalih očnih kapaka, pospani i umorni, creski bi ribari, kao u snoviđenju, u jednom trenutku zapazili njega, tajanstvenog „Božjeg ribara“ (Isto: 334). Bio je u obličju visokog starca s dugom bijelom bradom i velikim šeširom koji mu je zaklanjao oči. Božji ribar nikada nije prilazio ribarima tijekom lova, nego bi nečujno veslao na rubu osvjetljenog dijela mora i promatrao ribolov. Kako je nečujno prišao, tako bi i nestao na pučini.

Kada bi se Božji ribar pojavio, ribari su imali sretan i bogat ulov i to su pripisivali njegovu djelovanju zbog čega su mu i ostavljali dio ulova. Božji ribar ne bi prihvatio dar ako bi bio neuredno bačen. Ribe su trebale biti poredane jedna do druge i tada bi ih on odnio već drugi dan. U slučaju da su ribe bile bačene na hrpu, sljedeći bi ih dan pronašli na istome mjestu uredno složene, a tek treći dan bi nestale.

Predaja o Božjem ribari kojemu se ostavlja kup ribe, podsjeća na predaju o macmaliću zabilježenu u naselju Merag. Njemu se također mora ostaviti ribu, složenu usporedno (nikako u križ jer ju onda neće odnijeti), ako se želi imati sreću u sljedećem ribolovu s obzirom na to da macmalić u toj predaji upućuje ribare na mjesto na kojemu se isplati loviti jer ima ribe, odnosno upozorava na mjesto na kojemu ribe nema.

5.2.2.10. Mrak

Samo je jedna zabilježena priča o mraku, odnosno orku u korpusu tekstova za ovaj rad. Ona potječe iz *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena* i nalazi se u tekstu Andrije Bortulina iz 1898. godine. Maja Bošković-Stulli u djelu *Istarske narodne priče* zabilježila je među primjerima o mraku i navedeni primjer s Cresa. „Za razliku od štriga i mora, on je sve

rjeđi lik u predajama, odnosno sve rjeđe funkcioniira kao lik oko kojega se spleću predaje“ (Rudan 2016: 262). Orko je demonske naravi i čini *dišpete*, odnosno nepodopštine. Ivan Lozica napisao je rad o orku i maciću uspoređujući ta dva demonska lika usmene književnosti. Autor navodi kako poput macmalića, ni orko nije uspio prijeći granicu usmene i pisane književnosti. Nejedinstvenog je opisa fizičkog izgleda jer se on razlikuje od kazivača do kazivača (Lozica 1995: 15). Mogućnost njegove preobrazbe u životinjski oblik te njegov čudesni fizički rast kada čini ljudima dišpete, podudaraju se s njegovim karakteristikama opisanima u priči iz Beloga na Cresu.

Mrak se pojavljuje navečer. Kada želi nekoga zadirivati, zaplete mu se među noge i najprije je vrlo malen, ali onda naglo naraste i podigne čovjeka visoko te ga ostavi na stablu ili zvoniku. Može uzeti oblik mačke, psa, koze, konja, vola ili čovjeka. Radi i druge nepodopštine. U istome tekstu navodi se kako je nekog čovjeka na putu kući, po mraku, netko dozivao, ali nije se vidjelo tko. Nikoga nije bilo. Tada je čovjek vidio crnog psa te se prekrižio misleći kako vidi utvaru:

„Pomislel je san sobu: „Šiguro, ovo je hudoba“, (potari ga sveti križ!) i prekriži se. Kada se je on prekrižil, će ćeš ti vit, pas zalajal, zaurlikal i nasmel se, a tomu šloveku od straha pale brageši, onda se stavile, kako da su na njen i odarvenele. Šlovek ni živ ni mart(a)v, ni gol, ni obalčen utekal va sv. Petar od straha k Jivu Petriniću, zidaru.“

„Mrak uža šloveka najraje va cimiter zapejat.“ (Bortulin 1898: 271-272).

5.2.2.11. Ostali motivi mitološko-demonoloških predaja

Vampiri/bilsi

Predaje o vampirima nisu zabilježene tijekom terenskog istraživanja za ovaj rad te se čini kako su one nestale iz usmenoga pripovijedanja na Cresu. Jedini spomen vampira u korpusu tekstova za ovaj rad zabilježen je u *Ogledu zapažanja o otocima Cresu i Lošinju* autora Alberta Fortisa, talijanskog pisca, redovnika i prosvjetitelja.

Fortis je 1770. godine dva tjedna boravio na otocima Cresu i Lošinju, što je drugo njegovo putovanje u hrvatske krajeve. Cilj njegova putovanja, koje je novčano potpomogao škotski plemić John Stuart, grof od Bute, bio je, na traženje mletačke vlasti, „istražiti mogućnost unapređenja poljoprivrede i ribarstva na tom području, a dodatni cilj bio je proučavanje geološko-mineraloških pojava, te istraživanje postojanja golemih količina fosilnih kostiju“ (Fortis 2014: 20). Rezultat ovoga putovanja je Fortisova prva knjiga, *Ogled zapazanja o otocima Cresu i Lošinju (Saggio d' osservazioni sopra l' isola di Cherso ed Osero)*, objavljena krajem 1771. godine koja je započeta kao „mineraloška i paleontološka studija“, a u konačnoj verziji ona postala monografija o „stanovništvu ovih otoka, o narodnoj, usmenoj književnosti, o narodnom jeziku i pismu te, što je za nas osobito važno, o tradicijskoj kulturi i načinu života“ (Vince-Pallua 2007: 137-138).

Fortis navodi kako je narod praznovjerman i pun predrasuda te da je jedno od praznovjerja vjerovanje u vampire, koje na Cresu nazivaju *bilsi*, a prema tome za nekoga tko je suhonjav „kao da mu je do smrti isisana krv“ kažu da je *imbilsato* (Fortis 2014: 343). U Fortisovom zapisu vampiri se povezuju s vještičarenjem što je uobičajeno za tradicijsko vjerovanje.

Popi

U *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* iz 1898. u tekstu Andrije Bortulina spominju se *popi* kao osobe koje imaju nadnaravne sposobnosti. Oni su, poput krsnika koji također ima sposobnost molitvama činiti dobra djela, pozitivno konotirani. U navedenom tekstu, jedinom koji ih spominje u sklopu korpusa tekstova za ovaj rad, navodi se kako *popi* mogu otjerati nevrijeme koje su stvorile štrige. To čine pomoću dviju svijeća koje zapale u blizini prozora te „*neč govore i zaklinju; tako neveru rastiraju va more, pak ne more naškodit*“ (Bortulin 1898: 267). Ova se predaja uklapa u okvir vjerovanja u nadnaravne moći svećenika koja postoje među europskim stanovništvom od davnih vremena (Babić, Danilović 2013: 286).

Kušćerica

Jedna je predaja zabilježena kod Andrije Bortulina o gušterici (kušćerici) koju se ne smije ubiti ako se na nju naiđe na putu jer to donosi nesreću, posebno ako joj je vrat crvene boje:

Ako na puta trefiš na kušćericu, ne vaja ju ubit, a najme (najmanje) onu, ka jima pod garlon čavjeno, aš, kada biš ju ubil, ona bi te prokjela, a ti ne biš jimel sreći (Bortulin 1898: 266).

Drugih predaja o gušterici nema zabilježenih u tekstovima korištenima prilikom izrade ovoga rada. Prema njoj vlada negativan stav kao i prema zmiji. Gušter se i u Bibliji spominje u negativnom kontekstu i to u Levitskom zakonu, odnosno dana je zapovijed da se mora izbjegavati svaki kontakt s tom životinjom.²¹

Pakao

U dijelu koji govori o vjerovanjima, u trećem svesku *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, zabilježeno je vjerovanje u pakao u kojemu se muče pali anđeli, a on je u obliku vatrene gore. Opis pakla u skladu je s kršćanskom tradicijom koja je dominantna na Cresu:

Va paklu je silni oganj, ki bi ov naš oganj na jedanput ugasil, i va ton ognju muče se nevirni anjeli. Negdere na svitu, govore, na vavek gore dve gori, a to da je pakal (Bortulin 1898: 273).

Raj

Zabilježeno je u tekstu Andrije Bortulina još jedno kršćansko vjerovanje, ono u raj, uz koje je zabilježena i predaja. Ona govori o čovjeku koji se nakon smrti pojavljivao među živima, ali nije htio ostati na Zemlji zbog ljepote koja vlada u raj. Kazivačica donosi i poruku na kraju predaje:

(...) pak od ovoga se još vidi, da v raj u mora bit sila lepo, aš šlovek gre jako teško z ovoga svita, a pak, kada već ne želi nazad na zemju, to neč mora bit. (Bortulin 1898: 273)

U suvremenim terenskim istraživanjima, kazivači o paklu i raj u nisu iznosili pojedinosti i u št urom opisu držali su se kršćanske tradicije.

²¹ Levitski zakonik <https://biblija.ks.hr/levitski-zakonik/11?line=29> 10. 6. 2022. 11:00

Postanak svijeta

Priča o prvim ljudima, također zabilježena u tekstu Andrije Bortulina, uglavnom je u skladu s kršćanskom tradicijom. Za prve ljude kazivačica govori kako su bili sveti, nisu se odijevali, živjeli su mirno u raji i Bog se o njima brinuo. U zapisu se spominje kako su Adam i Eva, prvi ljudi, sagriješili i tada su se počeli odijevati što je opisano u trećem poglavlju Knjige postanka.²²

U navedenoj priči iz Zbornika, spominje se i dugovječnost koju su, prema nekim tumačenjima, uživali ljudi u Starome zavjetu²³, kao i druge karakteristike koje su kod današnjih ljudi iščezle:

Bili su to judi lepi, veli, a živeli su čuda let i bili sila jaki. Od njih se je narodil svas sadašni narod. I pokle Adama bilo je judi, ki su čuda živeli, bili jaki i veli, ma kada se je svet zopačil, pošneli su postajat se to slabiji i preja umnirat. (Bortulin 1898: 265)

Zvijezde

Zanimljivo je vjerovanje opisano u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* o tome kako se ne smije, odnosno nije sigurno brojiti zvijezde jer ako se osoba u tom procesu dodirne negdje po tijelu, na tom mjestu nastat će joj bradavice. Još je opasnije ako u tom brojanju naiđe na svoju zvijezdu jer će sljedeće jutro umrijeti (Bortulin, 1898: 265-266). Ovo vjerovanje nije zabilježeno tijekom terenskoga istraživanja.

Sveta Ursula

Zabilježena je tijekom terenskog istraživanja jedna predaja o dubokoj jami pokraj crkve svete Ursule u šumi na brdu iznad Cresa koja se koristila u pedagoške svrhe kako bi se djecu držalo podalje od opasne jame jer bi pad u nju mogao rezultirati ozbiljnim ozljedama. Kazivačice su rekle sljedeće o toj jami:

²² Knjiga Postanka, <https://biblija.ks.hr/knjiga-postanka/2> Pristupljeno 7. 12. 2021. u 17.30

²³ Knjiga Postanka <https://biblija.ks.hr/> 10. 6. 2022. 10:50

Toliko duboka da ako baciš kamen čuješ kako udara, ali nikad ne dotakne dno. Kažu da kamen pada od brda do mora. (Kazivačice Antonia Rothardt i Maria Popović, Cres, ljeto 2013.)

Atila

Samo je jedna predaja zapisana o Atili tijekom terenskoga istraživanja, a prema riječima kazivača:

U Lubenicama Atila nije vojskovođa, hunski vođa, čovjek od krvi i mesa, na konju. To je nekakva sila koja putuje zrakom i koja uništava sve pred sobom. „Kede Atila pasat, trava ne raste.“, reći će Lubeničani. (Bernard Balon, Rijeka, travanj 2018.)

Atila je, naglašava kazivač koji je ispričao ovu predaju, ženskoga roda, nevidljiva zla sila koja uništava sve pred sobom. Dokaz za to su i ruševine sela Padova na otoku Cresu koje, za razliku od Lubenica, mještani nisu uspjeli spasiti. Lubenice su spašene čudom u kojem je sudjelovao oživjeli kip Majke Božje:

Prišla Atila i svi su spali, samo kip do Majke Božje ni spal, prišiel je na vrata do plovana²⁴, do župnika, pokuco na vrata i: „Plovane, stani, puka ti nestane!“ I taj plovani se digao i onda je na jedna vrata gradska išla Majka Božja, tj. njezin kip, koji se pokrenuo nekim čudom, na druga vrata je išao župnik i jedan i drugi su križali i Atila je preletela preko Lubenic i finila tam do Padovi, to je negdje blizu Stivani, Stivana, gdje te ruševine se vide i danas. Kažu da je to uništila ta Atila. (Bernard Balon, Rijeka, travanj 2018.)

Zbog toga što lik Atila kao zle sile pripada nadnaravnom svijetu, ova se predaja nalazi u skupini demonoloških, iako Maja Bošković-Stulli, koja u knjizi *Zakopano zlato* donosi devet predaja o Atili te ih svrstava u povijesne, navodi kako bi „predaje o Atili mogle biti koliko mitske toliko i povijesne“. Razlog svrstavanja predaja u povijesne u navedenoj knjizi jest što

²⁴ plovani = reg. svećenik koji upravlja župom; župnik, plebanuš
https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eV1uXhI%3D Citirano: 11. 12. 2021., 16.30

„sugestivno dočaravaju sliku o vjekovnim ratovima i razaranjima Istre“ (Bošković-Stulli 1986: 30).

Dvije su predaje o Atili vojskovođi zabilježene u korpusu korištenom za ovaj rad. Jedna je iz diplomskoga rada *Usmeni oblici otoka Cresa* Petre Vodarić i govori o obrani Lubenica od Atile, a druga je samo fragment od nekoliko kratkih rečenica iz zbirke Nikole Bonifačića Rožina *Narodne pjesme, običaji i priče otoka Cresa i Lošinja* (1953: 31). Predaja koju je zabilježila Petra Vodarić ima element nadnaravnog – pojavljuje se lik Majke Božje koji zajedno sa župnikom moli cijelu noć dok traje napad Atiline vojske i tako spašava Lubenice – ali ipak je smještena u skupinu povijesnih zbog povijesnoga lika i sadržaja koji govori o spašavanju Lubenica i uništenju naselja Padova nakon vojnoga napada. U kratkom fragmentu o Atili koji je zabilježio Nikola Bonifačić Rožin, nema elemenata nadnaravnoga zbog čega se predaja ne nalazi u skupini demonoloških.

Strah

Kazivači koji su dio života proveli u naselju Beli ili u okolnim selima sjevernog dijela otoka često govore o *strahu*. Ponekad iza osjećaja straha ne postoji nikakva priča, ali kazivači su iznosili ili svoja ili tuđa iskustva sa strahom koji počinju osjećati na određenim lokalitetima, obično noću, iako to nije uvijek bilo pravilo:

Tu je bil jedan veli dolac. Ja znam gde taj dolac. I tu su vavek straha imeli. (Domenika Zec, Beli, kolovoz 2018)

Jedna kazivačica rodnom iz naselja Važminež pokraj Beloga ispriповijedala je sljedeće:

Pa meni je pokojni brat... On je hodil domaka i je bilo škuro. I na Rosuje, veli, strah. On je jedva prišel domaka do straha. (Maria, Martinščica, ljeto 2018.)

Kazivačica iz Beloga opisala je vlastito iskustvo sa strahom u šumi Tramuntani kad god njome prolazi. To je podijelila i s nekim njoj poznatim osobama koje su potvrdile da i one osjećaju strah te prisutnost nečeg nadnaravnog prolazeći Tramuntanom. Evelina Rudan, govoreći o demonološkim predajama, ističe kako je „strah glavni okidač za nastanak žanra, za

temu, za motive, za pripovjedačke strategije, za smještaj u narativnom nizu, za komentare pripovjedača u metanaracijskome okviru, pa i za emocionalni odgovor koji te priče proizvode, odnosno strukturiraju“ (Rudan 2020: 151). O strahu ponekad kazivači govore izravno ga spominjući kao osjećaj koji se javlja prilikom susreta s nadnaravnim (susret s morom i krdom volova koji su zapravo kudlaci, viđenje utvara, različiti neobjašnjivi zvukovi, pomicanje predmeta samih od sebe i sl.) ili prilikom prolaska određenim lokalitetima u određeno doba dana. Predaje ne nude trajno rješenje za situacije tijekom takvih susreta koji izazivaju strah, već nude djelomična rješenja koja možda mogu pomoći u određenoj situaciji. To su različiti rituali poput (već ranije spomenutih) stavljanja noža u ključanicu i sita na ključanicu te naslanjanja metle na vrata kako bi se spriječio ulazak more u kuću ili sobu. Zatim, nošenje krunice tijekom noći i stavljanje noža pod jastuk, također protiv djelovanja more ako već dođe do napada (Vidi: Rudan 2019: 142-143).

Sova koja nagoviješta smrt

U narodu je često vjerovanje da pojava, ponašanje i glasanje nekih životinja, pogotovo ptica, u blizini neke kuće nagoviješta smrt nekoga od ukućana (Pasarić 2010: 214). Za potrebe ovoga rada zabilježena je jedna predaja o sovi koja nagoviješta smrt. Predaja je zabilježena tijekom terenskoga istraživanja 2018. godine i tiče se smrti jednoga od intervjuiranih kazivača nekoliko godina ranije. Ovo je jedini zabilježeni tekst na navedenu temu, ali prema riječima kazivača vidljivo je da je nekada ovo bilo raširenije vjerovanje:

To su meni pričali. Prije nego čovjek umre, obično da ćuk, sova dođe na krov na toj kući i da cijelu noć pušta zvukove, fijuće. Sova ili ćuk. I drugi dan ili treći dan, čovjek, netko u toj kući umre. I kad je (...) umirao, kad su mu bili zadnji dani, onda je mene ta gospođa koja ga je čuvala govorila: „Ma Đanino“, jer više puta me je znala konzultirat za neke stvari, „ma govori on meni, stalno ponavlja, a već nije mogao govorit: „O-va, o-va, o-va, o-va.“ I ona me zove, ja govorim: „Da li more to bit sova?“ (...) I onda vjerojatno njoj tumačio da sova negde pušta zvukove, a možda je to ustvari bilo u njegovoj želji da umre u svom tom bunilo kome je bio. Tako ta, ta priča stoji. I to da su ljudi, čim su čuli sovu, makar je bila noć, odmah izletili vani i kamicima tjeroali samo da ju ne čuju jer obično je onda netko umiral u selu kad je ona dolazila. (Gianino Sučić Mornarić, Cres, kolovoz 2018.)

Divi ljudi

U dvije se priče pojavljuju likovi divova kao motiv, odnosno divljih ljudi koji su veći i jači od običnih ljudi. Obje su priče zabilježene tijekom terenskog istraživanja u gradu Cresu, ali prema riječima kazivača koji ih je čuo od svojega oca, potječu sa sjevernog dijela otoka gdje su divovi obitavali u pećinama u „*staro vreme, e sad, kolko je to staro vreme, Bog će ga znat*“. Osim što kazivač navodi kako jedna od priča potječe sa sjevernog dijela otoka, to nam govore i lokaliteti koji se u priči spominju (Važminež, Ivanje, Crkveni i Frantin). Divovi su bili jači od običnih ljudi i noću su otočanima krali stoku te su živjeli potpuno odvojeno od njih s obzirom na to da nisu mogli uspostaviti komunikaciju jedni s drugima.

Druga predaja istoga kazivača govori o groblju koje se u Belome prekapalo te su se kosti vadile i pohranjivale u kosturnicu. Prilikom jednoga prekopa, pronađena je „*jedna glava od čovjeka koja nije imala sjekutiće, očnjake i kutnjake, nego dva reda kutnjaka*“ te su stanovnici taj pronalazak povezali sa spomenutim divovima koji su u to vrijeme već izumrli.

Sirena

Lik sirene pojavio se samo u jednom svjedočenju iz grada Cresa i to kao vrlo kratko prisjećanje:

Jedan je od naših ribara čak i zaspao na žalu pa ga je sirena odvukla, zapravo, u dubinu. (prof. dr. sc. Juraj Sepčić, Cres, kolovoz 2019.)

Sirena je ovdje opisana, kao i u srednjovjekovnoj tradiciji, kao žensko biće, pola žena-pola riba. U antičkoj mitologiji sirene su bića sa ženskom glavom ili torzom te ptičjim tijelom, dok su u hrvatskoj usmenoj književnosti to pola žene-pola ribe čime su bliže sjevernoj europskoj folklornoj tradiciji (Marjanić 2012: 55). Iz razgovora s kazivačem koji je izrekao samo jednu rečenicu o sireni ne može se dobiti potpuna slika o karakteristikama ovoga bića. I na temelju ovako kratkog iskaza o sireni vidljivo je kako ona svojom fizičkom pojavom ulazi u okvir hrvatske usmene tradicije, a s obzirom na ishod ovog vrlo kratkog iskaza koji je bio negativan za ribara koji se susreo sa sirenom, možemo pretpostaviti kako je ribar usnuo na obali tijekom dana te postao laka meta za sirenu ili ga je sirena uspavala što je također jedna od

njihovih odlika (Marks 1980: 260). Maja Bošković-Stulli primijetila je da se sirene u hrvatskoj usmenoj književnosti pojavljuju u kratkim iskazima koji donose osnovne odlike njihova izgleda i osobina (Marjanić 2012: 55-56).

Vrag

U tekstovima koji su prikupljeni za ovaj rad, vrag se spominje u dvije predaje koje su zabilježene u časopisu Puntarski fuoj (broj 16, godina 11, lipanj 2016., str. 54.) čiji urednik navodi kako su korištene „snimke iz 1972. godine, koje je zabilježio Richard March – Guavde, rođenjem Amerikanac, a podrijetlom Nerezinac, snimajući kazivača, Dinka Rukonića – Limbertića“. Obje su navedene predaje u obliku fabulata, a opisuju okolnosti i posljedice susreta s vragom. Biće koje se pojavljuje u predajama prepoznato je od središnjega lika kao vrag, iako se on sam ne identificira i ne komunicira. U predaji *Kako je vruah od smriječja do ograd strašil Ivića Špaletića* susret s vragom dogodio se iza ponoći na Badnjak kada je glavni lik pješačio kući. Na putu je morao otvoriti i zatvoriti tri lese (vrata na ogradi). Nakon što bi se udaljio od lese, čuo je kako netko za njim hoda. Nakon treće lese, sakrio se i vidio „jenoga šlovečina, veloga, visokoga tri, četire metri“, odjevenog, sa šeširovom na glavi. Jedva je došao kući, onesvijestio se, nije govorio, pjena mu je izlazila iz usta i izgubio je kosu. Prepričavajući događaj mještanima koji su oko njega bili okupljeni, identificirao je to biće kao vruga. Predaja *Rumbac i vruah* također govori o susretu čovjeka i vruga koji je završio nesvjesticom, ali i nevjericom onih koji su se oko njega našli kada mu se svijest vratila. Oba lika osjetila su velik strah prilikom susreta koji je uzrokovao nesvjesticu i druge fizičke reakcije. U obje priče vrag se pojavljuje u obličju čovjeka u crnom i obavijen je tamom.

5.2.2.12. Neobjašnjivi/nadnaravni događaji i pojave

Predaja je u ovoj skupini zabilježeno četrdeset i pet. Sedam ih je nastalo prije 2006. godine, a trideset i osam nakon 2006. godine. Po obliku je najviše memorata, njih šesnaest, zatim slijedi petnaest kronikata i četrnaest fabulata. Tematika im je vrlo raznolika, kazivači često iskazuju vjerovanje u njihovu istinitost ili pripovijedaju vlastite događaje. Tri su vrlo razvijene predaje zabilježene u radu H. Petera Houtzagersa *The Čakavian Dialect of Orlec on*

the Island of Cres iz 1985. godine. Tijekom terenskoga istraživanja sam, i u Orlecu u kojemu je Houtzagers proveo istraživanje i u drugim naseljima, kazivače podsjećala na sve tri zabilježene predaje čitajući im tekstove, ali nitko se nije prisjetio navedenih priča.

Lijepa je i razvijena predaja snimljena tijekom terenskog istraživanja o djevojci Anici koju je maćeha poslala po vodu, a djevojčici se nije išlo. Maćeha se razbjesnila i uputila joj je sljedeću kletvu: „Da bi šla i ne prišla va tu pustu goricu kamo voli ne oreju ni zvoni ne zvone i da budeš tamo do sudnjega dana.“ Anica je nakon toga otišla i u lokvi se pretvorila u ribu. Bez lika maćehe i njezine kletve ne bi bilo niti radnje. Maćeha u folklorističkoj literaturi predstavlja negativne osobine žene koja nije prava majka djetetu i u službi je pokretanja dramatičnih situacija u radnji (Kos-Lajtman 2013: 43).

Zanimljivo je kazivanje o velikoj svjetlosti koja se vidjela kod naselja Valun 1963. godine dan prije nego je objavljeno da je umro papa Ivan XXIII. Kazivačica je vjerodostojnost predaje pojačala time što je rekla kako su to (istovremeno) vidjeli njezin otac i brat, ali i jedna žena iz naselja Podol koja je u trenutku snimanja razgovora bila i dalje živa (i mogla je potvrditi istinitost događaja).

U Belome se vjerovalo da su bjeloglavi supovi nekada prekrasno pjevali. Stanovnici Beloga svake su nedjelje kasnili na misu i župnik je, primijetivši to, upitao nekoga zbog čega uvijek toliko kasne. Čovjek mu je rekao da krenu na misu na vrijeme, ali čuju supove kako predivno pjevaju i ne mogu odoljeti, a da ih ne poslušaju. Svećenik je tada zamolio Gospu da oduzme supovima taj dar, kako župljani više ne bi kasnili na misu. Gospa je njegovu želju uslišala i otada su ptice nijeme. U drugoj verziji svećenik na čiju su misu župljani kasnili u ljutnji je prokleo ptice zbog čega više ne mogu pjevati.

U predajama zabilježenima nakon 2006. godine pojavljuju se priče o nizu različitih događaja koji su se dogodili na kvatre / tempre što je vrijeme pogodno za nadnaravno – konji odbijaju poslušnost; skok likova u vremenu i prostoru; susret s osobama koje netragom nestanu, ovcama veličine vola ili magarcem s krilima; određene lokacije izazivaju neobjašnjiv osjećaj straha zbog događaja ih davnih vremena (smrt mlade djevojke koja je pobjegla s vjenčanja i nađena je mrtva blizu stijene na pješačkom putu); glasovi koji se osobi obraćaju na putu (obično tijekom noći); zvukovi u kućama (udarci na tavanu ili u konobi koji nestanu kad osoba uđe u tu prostoriju); sječa drva, ali ne vidi se drvosječa; stup koji prati putnice; pronađen zlatni lanac koji nestane po dolasku kući; otvaranje i zatvaranje lese; mlin počne sam od sebe mljeti. Zabilježena je i priča o volovima koji su upali u rupu i završili na drugoj strani svijeta što je u

sličnoj verziji zabilježila i Maja Bošković Stulli na otoku Braču (Usp: Bošković-Stulli 1975a: 35).

5.2.2.13. Praznovjerja i gatanja

Zapisano je u korpusu korištenom za ovaj rad deset praznovjerja, od čega tri prije, a sedam nakon 2006. godine te sedam gatanja koja sva potječu iz razdoblja prije 2006. godine, odnosno iz 1898. godine, a zabilježio ih je Andrija Bortulin te su objavljena u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*.

Tri zabilježena teksta koja govore o praznovjerju tiču se vjerovanja u biljke koje imaju posebne, ali različite moći, odnosno daju ljudima određene moći. U tekstu se kao primjer navodi biljka koja omogućuje otvaranje i zatvaranje svakih vrata. Uz korištenje biljke, treba koristiti i čarobne riječi. Za otvaranje valja reći „žberlikete“, a za zatvaranje vrata „žberlokete“. Ističe se i kako ovu biljku najbolje poznaju lopovi.

U zapisu Andrije Bortulina istaknuto je kako na svijetu ima još mnogo stvari koje imaju takve posebne moći dane od Boga što ukazuje na snažnu vezu s kršćanskom tradicijom i promatranje svijeta kroz prizmu religioznosti (primjerice voda koja može čovjeka usmrtniti, ali i takva voda koja ga može oživjeti).

Sedam je praznovjerja zabilježeno tijekom intervjuiranja kazivača od 2006. godine nadalje. Praznovjerja su različite prirode. Zapisano je vjerovanje u to kako će se sanjati osobu koju će netko voljeti u budućnosti ako sedam dana zaredom gleda u zvijezde i izgovara riječi: *Stella stellare, luna polare, fa mi sogniare chi devo amare*.²⁵ Vjerovalo se kako djeca neće znati moliti ako im se daju ovčji ili janjeći bubrezi za jelo. Trudnici se mora dati hrana koja joj fino zamiriši u kući u koju uđe jer nerođeno dijete neće zauvijek jesti hranu koju se trudnici uskratilo za vrijeme trudnoće. Postoji vjerovanje kako će u kući oko koje se pojavljuje ćuk ili sova te huće, netko umrijeti:

Tu se reče da kada ćuk cijuje negdje oko kuće, onda u kući netko umre. (Maria Nikičić, Krčina, 19. 8. 2018.)

²⁵ Prijevod: Zvijezdo zvjezdana, polarni mjeseče, daj da sanjam onoga koga ću voljeti.

Ovo kratko priopćenje zabilježeno je u naselju Krčina, ali pojavljuje se i u drugim mjestima. Neki su kazivači potvrdili kako znaju za situacije u kojima se dogodilo da su se ćuk ili sova pojavili u blizini kuće te se zadržavali te da je u toj kući ubrzo došlo do smrtnoga slučaja.

Gatanja nisu zabilježena tijekom razgovora s kazivačima. To je praksa koja je napuštena te su tekstovi o gatanju koje je zapisao Andrija Bortulin preuzeti iz *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Tekstovi opisuju različite vrste gatanja, odnosno uporabu različitih alata prilikom gatanja. Tako se opisuje način gatanja pomoću pojava u prirodi (primjerice, nebo će biti crveno ako će se nekome pojedincu ili skupini ljudi dogoditi zlo); pojava na čovjeku (ako čovjeku titra desno oko ili zuji u desnom uhu, dogodit će mu se nešto loše, i obrnuto); pomoću životinja (ako pas laje, njegovu će se gospodaru dogoditi nesreća); pomoću dana u tjednu (ako je čovjek radostan u ponedjeljak, bit će takav cijeli tjedan, ako je radostan u utorak, onda će biti žalostan cijeli tjedan, a ako je radostan u petak, u nedjelju će biti žalostan); prema različitim situacijama (ako čovjek vidi grančice, noževe ili viljuške prekrizene, mora ih razdvojiti jer će inače brzo umrijeti; ako djevojka nešto razbije, kasno će u životu naći muža i neće s njime biti sretna ili će on ubrzo umrijeti). Posljednja dva načina proricanja budućnosti su pomoću karata i tumačenjem snova u kojima različiti motivi imaju različito značenje u stvarnosti.

5.2.3. Etiološke predaje

U ovoj je skupini trideset zapisa. Šest ih je nastalo prije, a dvadeset i četiri su nastala nakon 2006. godine. Prema vrsti kazivanja zabilježeno je sedamnaest fabulata i trinaest kronikata. Tematski se predaje razlikuju. Trinaest se predaja zabilježenih tijekom terenskog istraživanja odnosi na nastanak osobnih i obiteljskih nadimaka. Devet zapisa govori o nastanku naselja Lubenice, a uključuje i povijest starijega naselja Vodiška koje je prema predajama postojalo podno Lubenica. Tri se zapisa nastala prije 2006. godine odnose na nastanak otoka Cresa i Lošinja u kojima se pojavljuju mitski likovi Medeja i Jazon. Dvije predaje tematiziraju nastanak imena naselja Beli, a po jedna predaja govori o nastanku Vranskog jezera, nastanku i imenu naselja Dragozetići te Orlec.

Vodiška je naselje koje više ne postoji, osim jedne napuštene kuće iz koje su potjecali posljednji stanovnici mjesta. Stanovnici Vodiške su u bijegu od gusara koji su ih napali te stanovništvo pobili ili oteli, otišli i osnovali Lubenice nekoliko stotina metara iznad starijega sela. Ovisno o verziji to su bila dva brata ili mladi ljubavni par. Tijekom razgovora, kazivači su mi u Lubenicama pokazali napuštenu kuću u središtu naselja za koju se vjeruje kako je najstarija i prva sagrađena po dolasku stanovnika, a u kojoj su živjeli takozvani Vodiškari, odnosno potomci posljednjih dvoje stanovnika Vodiške koji su se spasili od naleta gusara.

Postoji i druga predaja o nastanku Lubenica, a ona je povezana s ljubavnim parom kojem je ljubav bila zabranjena zbog čega su se bacili sa stijene. U nekim verzijama predaje to su bile dvije sestre koje su bile nesretno zaljubljene i također su se bacile sa stijene u smrt. Prema nesretnim ljubavnicima, odnosno onima koji su bili ljubljeni od drugih, nastalo je ime Ljubljenice, odnosno kasnije Lubenice. Na spomenutu kuću u naselju kazivači su me uputili i kada se radilo o drugoj verziji predaje, samo što su prema toj inačici u njoj živjele zaljubljene sestre, odnosno nesretno zaljubljena djevojka. Čak se spominje i prezime obitelji iz koje potječu osobe iz predaja.

Poznata je priča o nastanku otoka Cresa i Lošinja, a okosnica priče je sljedeća: Kralju Ejetu iz Kolhide Jason je, pomoću kraljeve kćeri Medeje, ukrao zlatno runo pa je brodom Argo sa svojim mornarima Argonautima pobjegao. Apsirt, kraljev sin, krenuo je svojim brodom u potjeru za kradljivcima i sustigao ih. Medeja je prijevarom namamila brata Apsirta na pregovore, a Jason ga je ubio. Medeja je zatim rasjekla Apsirtovo mrtvo tijelo i njegove je udove bacila u more. Od rasječena Apsirtova tijela nastali su Apsirtovi otoci, odnosno Apsyrtides. Prema verziji iz rada Ivana Floda, Jason i Medeja imali su sina Apsyrtosa kojega je Medeja, u bijesu zbog Jasonova preljuba, raskomadala i njegova četiri dijela tijela bacila u more te su tako nastali otoci Cres, Lošinj, Krk i Rab. Ove predaje nisam uspjela zabilježiti tijekom terenskog istraživanja, iako sam kazivače pitala znaju li priče o nastanku otoka te im preporučavala događaje u osnovnim crtama.

Tijekom terenskoga istraživanja, zabilježila sam jednu legendu o nastanku Vranskoga jezera koja govori o dva brata koji su posjedovali njivu. Jedan je od njih bio slijep te je njega brat prevario tako što mu je dao košaru bez žita, govoreći mu da je puna. Slijepi je brat rekao neka se njiva potopi ako nije istina to što mu je rekao i tada je došlo do poplave i nastalo je jezero. Ostale se predaje o nastanku Vranskoga jezera nalaze u skupini zapisanih legendi s obzirom na to da u njima djeluju sveti likovi.

Dva zapisa etimoloških predaja govore o nastanku imena naselja Beli. Predaje spominju kako je naselje dobilo ime po kralju Beli IV. On je morao napustiti Mađarsku te je bježeći od Tatara utočište pronašao u Belome, nakon što se skrivao na otocima Krku, Rabu i Pagu. U Belome i danas postoji kuća za koju se vjeruje kako je u njoj neko vrijeme živio Bela IV., kao i kamena glava na ulazu u selo za koju se vjeruje kako prikazuje lice kralja Bele IV.

Jedna predaja govori o nastanku imena naselja Orlec koje mu je prema toj predaji dao neki Francuz jer su orlovi (misli se na bjeloglave supove) letjeli iznad sela. Vrlo vjerojatno se ime Orlec i može povezati s pticama koje su otočani nazivali, a i dalje ih nazivaju orlovima, a gnijezde se i na području današnjeg naselja Orlec. To je informacija koju će mnogi od stanovnika usput spomenuti, ne znajući reći više o postanku imena naselja.

O nastanku Dragozetića dvije je verzije predaje zapisala u svom diplomskom radu Petra Vodarić (2015). U obje verzije u selu je nedostajalo muške djece pa su, prema jednoj inačici, roditelji djevojaka dovodili u selo mladiće i govorili im kako su oni njihovi „dragi zetovi“, a prema drugoj su lakomi mladići dolazili u selo zbog miraza koji im je bilo „drago zet“.

Ostale se snimljene priče tiču nastanka osobnih i obiteljskih nadimaka po kojima su se obitelji i njihovi članovi prepoznavali. Budući da je postojalo mnogo obitelji s istim prezimenom, cijele su obitelji dobivale nadimke kako bi ih se lakše raspoznavalo. Nadimci su bili nadjenuti prema nekim osobitostima ili po događajima u kojima su pojedinci sudjelovali. Nadimci se koriste i danas među mladim generacijama. Pojavu je moguće povezati s porastom broja stanovnika u 19. stoljeću, u vrijeme kada otok još nije bio pogođen emigracijom (Stražičić 1981: 150). Primjerice Dropini su dobili naziv po ostacima, odnosno lupinama bobice grožđa koje ostaju kao nusproizvod tijekom proizvodnje vina. Vaporetto dolazi od talijanske riječi za parobrod (tal. vaporetto²⁶) jer su do kuće obitelji s tim nadimkom pristajali brodovi. Šorbule su dobili naziv po pretku koji je pojeo previše šorbula (oskoruša) od kojih su mu se stisnula usta. Nadimak Tajar nastao je iskrivljavanjem talijanskog glagola koji znači rezati (tal. tagliare²⁷). Naime, jedan si je član obitelji odrezao prst kako bi izbjegao odlazak na ratište od čega dolazi nadimak obitelji. Colombina je nadimak koji je obitelj dobila po lijepoj članici za koju su govorili da je lijepa i nježna kao golubica (tal. colomba²⁸). Rozolio je nadimak koji je dan prema

²⁶ vaporetto: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/italian-english/vaporetto> Citirano: 4. 4. 2023.

²⁷ tagliare: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/italian-english/tagliare> Citirano: 4. 4. 2023.

²⁸ colomba: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/italian-english/colomba> Citirano: 4. 4. 2023.

nazivu talijanskog likera s kojim je nepoznati autor tog nadimka usporedio vino koje je obitelj proizvodila. Nadimak Pičona, prema maloju mjeri za piće, dobila je obitelj prema jednome članu koji je služio kao mornar u vojsci Austro-Ugarske te se fizički obračunao s trojicom drugih mornara. Ono što je specifično u priči jest što je on bio nizak i malen, a iz sukoba s trojicom muškaraca izašao je kao pobjednik što je izazvalo smijeh i ostalo zapamćeno do današnjih dana.

5.2.4. Povijesne predaje

Povijesne su predaje, piše Ljiljana Marks „tek manjim dijelom povijest. One su prije svega književno organiziran doživljaj povijesnoga čina s prepoznatljivim sastavnicama usmene književnosti. (...) One makropovijesnu razinu svode na lokalnu, čak individualnu pa se po tome donekle približuju suvremenoj historiografiji, koja u svoj znanstveni diskurs uključuje i kontekst događaja, svjedočanstva sudionika, različite priče koje ne moraju biti podudarne, ali svaka pojedinačna otkriva ili tumači djelić istine“ (Marks 2018b: 15).

Zabilježene su osamdeset i dvije povijesne predaje u korištenome korpusu. Dvanaest ih je zabilježeno prije 2006. godine, a sedamdeset nakon navedene godine. Većinom su to kronikati s vrlo šturim informacijama o događajima iz otočke povijesti i događajima koji spominju neke povijesne osobe. Kronikati prevladavaju u cijelome korpusu povijesnih predaja, ali i u korpusu onih povijesnih predaja koje su zabilježene u novije vrijeme, od 2006. godine nadalje, u vlastitim terenskim istraživanjima što govori o tome kako je došlo do zaboravljanja cjelovitih tekstova priča.

Tematski su povijesne predaje raznolike. U njima se kao kratke informacije, priopćenja, spominju borbe s Turcima, zakopano blago, dolazak Grka, prokopavanje kanala između otoka Cresa i Lošinja, epizode koje govore o sukobima s drugim otočanima, odbjegle i ukradene nevjeste, dolazak gusara koji bi krali vrijedne stvari u selima te o kralju Beli IV. koji se tijekom bijega sakrio u naselju Beli (po kojemu je ono i dobilo ime prema predaji). Zabilježena su dva kratka priopćenja o Atili koji je činio zlo po svijetu. U onome zabilježenom u radu Petre Vodarić kazivač navodi kako je Atila, osim što ga se pamti kao vojskovođu, možda personifikacija nekog zla poput kuge ili druge pošasti koja je u prošlosti zadesila naselja na otoku (2015: 13-14).

Četiri su predaje snimljene i zapisane tijekom mojega terenskoga istraživanja o izumiranju stanovnika od kuge u naselju Padova koje se nalazilo između Stivana i Beleja. Predaje o Padovi bilježe kako su stanovnici sela bili oholi i na misu su dolazili s mijehom te svirali i pjevali ispred crkve što se smatralo neprimjerenim. Kugu kazivači shvaćaju kao zasluženu kaznu za stanovnike i vjeruju u istinitost ove predaje. Jedna je kazivačica spomenula kako ih je Bog kaznio te selo uništio i požarom, osim kugom.

Pet je predaja u korpusu o odbjegloj ili ukradenoj mladenki iz Martinšćice ili iz okolnih sela, ovisi o verziji. Tijekom vlastitog terenskog istraživanja više sam puta naišla na pripovijedanje o ovome događaju, također smještenome u navedeno mjesto. Obično nevjesta nestaje u uvali pokraj Martinšćice. Branko Fučić (1951: 4) zapisao je predaju o nevjesti koja je sudjelovala u svadbenoj igri u Martinšćici. Bila je u lijepoj odjeći i puna zlatnog nakita. Sakrila se na nagovor svatova što je dalje moguće, u uvali Tihoj, u kojoj je naišla na gusare koji su ju oteli, a svatovi ju nikada nisu pronašli. Uvalu Tihu kazivači su spominjali i u novijim kazivanjima kao mjesto na koje se nevjesta sakrila i na kraju nestala. Jedan je kazivač čak znao navesti iz koje je obitelji i iz kojega mjesta ukradena nevjesta. Creske predaje o napadima gusara i otmicama (ne samo nevjesta, već i dragocjenosti) ulaze u korpus hrvatskih priobalnih predaja s istom tematikom, o čemu piše Maja Bošković-Stulli, a to govori o ukorijenjenosti creskih verbalnih oblika u hrvatsku usmenoknjiževnu tradiciju (Bošković-Stulli 2000: 158).

U događaje opisane u povijesnim predajama kazivači uglavnom nisu iskazivali nepovjerenje. Njima su pristupali kao pričama koje su se vjerojatno ili sigurno dogodile u prošlosti kojoj sami nisu svjedočili, ali znanje o točnim lokalitetima, ostacima uništenih naselja ili povezivanje predaja s obiteljima koje poznaju, daju vjerodostojnost tim pričama iz povijesti zajednice.

5.2.4.1. Predaje o zakopanom blagu

Težak život na otoku utjecao je na stanovnike koji su maštali o pronalasku blaga koje će im omogućiti izlaz iz siromaštva. „Pričanja o zakopanom blagu neobično su bogata, zanimljiva i raznolika i splet su u kojemu se zrcale povijesna sjećanja, praznovjerje, realna životna neimaština, a u isto vrijeme i želja za iznenadnim bogaćenjem“ (Marks 1987: 61). U takvim se pričama isprepliću stvarni i izmišljeni motivi, iako je stvarnost poticaj za stvaranje

novih priča o zakopanom blagu te za potvrdu njihove istinitosti. Predaje o zakopanom blagu u sebi ujedinjuju općeljudsku želju za srećom i nadom u bolje sutra te predstavljaju utjehu u teškim životnim prilikama. (Vidi: Maslek, Režić Tolj 2015: 293-304). Često su stanovnici Cresa vjerovali kako su povratnici iz Amerike zapravo bili sretnici koji su pronašli zlato što im je omogućilo život iznad prosjeka ostalih otočana po povratku iz tuđine. Priče o zakopanom blagu vezane su i uz pojedine lokalitete, crkvice na otoku, spilje, razne uzvisine i nakupine kamenja gdje se blago krije. Neki su stanovnici takve priče odbacivali kao nestvarne, ali mnogi kazivači svjedoče kako su se pojedinci ili skupine osoba upustili u potragu za njime. Za pojedine se stanovnike vjerovalo kako su blago i pronašli. Naglo bogaćenje bez teškog rada kojemu su otočani bili izloženi rezultiralo je pripovijedanjem starih i stvaranjem novih priča tako da je do današnjeg vremena motiv zakopanoga blaga izrazito plodan na terenu (Marks 1987: 61).

Motivi priča o zakopanom blagu djeluju kao da su vezani isključivo za otok Cres zbog navođenja naziva otočkih lokaliteta, spomenika, spominjanja stvarnih događaja iz života otočana, navođenja imena predaka kazivača koji su sudjelovali u potrazi ili osoba iz prošlosti koje su živjele na Cresu, a sudjelovale su ili u skrivanju ili u iskapanju blaga te u konačnici i njegovu pronalasku. Međutim, tekstovi priča o zakopanom blagu imaju „svoje česte odgovarajuće paralele u vjerovanjima južnih Slavena, a i kod ostalih susjednih i daljih naroda (na pr. tradicija o Grcima, o zmiji čuvarici blaga, o ubojstvu prilikom zakapanja, o propisu šutnje i t. d.)“ (Bošković-Stulli 1959: 200). Ljiljana Marks ističe kako se motivi u predajama o zakopanom blagu podudaraju s onima europskima i zapravo naše lokalne priče čine varijante poznatih europskih priča o zakopanome blagu (Marks 1987: 64). „Sve te predaje (jer radi se o predaji kao o usmenoknjiževnoj vrsti) uvijek imaju svoju realnu i čudesnu dimenziju: locirane su vrlo često uz neke stare zidine, ruševine gradova, crkve, gomile u dalmatinskom području, uz stare i napuštene grobove ili pak uz mjesta o kojima se pričaju čudesne priče“ (Isto: 61). Stalna mjesta koja se mogu izdvojiti u pričama o zakopanom blagu su skrivanje blaga, informiranje o njegovu postojanju, čuvanje i traženje blaga. Najčešće u jednoj varijanti predaje nisu prisutna sva četiri događaja (Karanović, prema Maslek, Režić Tolj 2015: 304).

Za korpus priča korišten tijekom pisanja ovoga rada, prikupljena je 61 predaja o zakopanom blagu što čini 12 % sveukupnih prozних zapisa, odnosno 15,5 % prikupljenih predaja. Pet je predaja o zakopanom blagu zabilježeno prije 2006. godine, a 56 ih je zabilježeno nakon 2006. godine. Od toga sam ja snimila tijekom terenskog istraživanja 46 predaja (75 % od ukupnoga broja prikupljenih predaja o zakopanom blagu), dvije su priče iz diplomskoga rada

Petre Vodarić, a osam ih je zabilježeno u privatnom rukopisu prof. dr. sc. Jurja Sepčića. Prema svojim dominantnim obilježjima predaje o zakopanom blagu prikupljene u korpusu za ovaj rad mogu se svrstati u povijesne predaje, iako u nekima od njih dolazi i do pojave nadnaravnih elemenata. Priče su brojne i žive u sjećanju kazivača, iako su neke zabilježene tek u fragmentima. Ipak, i one služe kao pokazatelj nekadašnjih vjerovanja i pokazuju kako su i ti kazivači upoznati s temom zakopanog blaga.

Nekoliko je osnovnih motiva koji se susreću u creskim predajama o zakopanom blagu, a podudaraju se s motivima takvih predaja i iz drugih dijelova Hrvatske i šire. Jedan motiv su stari Grci koji su, prema predaji, davno živjeli i na otoku Cresu te su ostavili velike količine blaga u vrijeme svojega odlaska s otoka zbog toga što dugo nije padala kiša pa im Cres više nije bio prihvatljivo mjesto za život. Zakopano grčko blago nalazi se pod zemljom, u crkvicama na otoku te pod velikim nakupinama kamenja koje su, prema tvrdnjama kazivača, stanovnici otoka otkopavali u potrazi za blagom. Nikola Bonifačić Rožin 1953. godine zapisao je priču o Grcima koji su napustili Osor zbog dugotrajne suše, ali su se s vremenom brodom vratili po skriveno blago (IEF rkp 138: 40). Anton Sablić ispričao mi je kako su, ne znajući, otac i sin kopali kako bi došli do kamenja za suhozid te su naišli na cigle i odustali od kopanja jer je u to vrijeme već pao mrak. Tu su noć došli Grci brodom, raskopali cigle i odnijeli amforu sa zlatom. Otac i sin su sljedeće jutro vidjeli kako je sve raskopano, ali ostavljena su im četiri zlatnika za nagradu.

U nekim od priča kazivači navode kako su im ih ispričali članovi obitelji čime se priči daje na vjerodostojnosti, kao i navođenjem imena drugih osoba koje sudjeluju u priči, lokaliteta, vremena događanja ili drugih vrsta dokaza o istinitosti, čak i u onim pričama u kojima se pojavljuje nadnaravno koje je vrlo često u pričama o zakopanom blagu. U sljedećem primjeru kazivačica navodi kako joj je priču o grčkom zakopanom blagu ispričao otac, daje vremensku odrednicu te navodi kako je ona tada već živjela u Rijeci. Priča dobiva i nadnaravni zaokret na kraju kada okupljeni u potrazi za blagom čuju i vide otvaranje lesa, ali ne vide osobu koja to čini. Iz straha jedan od sudionika potrage počeo je psovati zbog čega je blago nestalo:

Negdje prije 50 godina, moj pokojni tata sreo se sa jednim čovjekom iz Cresa, a taj čovjek je negde plovio vani. Onda je njemu rekao jedan čovjek: „Ti živiš tu na Cresu i to pa šta se ne biš obogatilo. Ja ti imam kartu, mapu, da ti pokažem, negdje se nalazi to veliko blago. (...) I oni kopaju, kopaju, kopaju i kad su došli, onako, jedne dubine metar i pol, tu je najedanput

počelo sve pljucat, kao mali komadići razbijene žare, nešto onako, i mrava, Bože sačuvaj! E, al nije to bilo sve. Najedanput, znate mi imamo ove lese, ne znam kako se to zove, lese. Tamo su sa tri strane su lese, a to je se nalazi iznad lokve, bare. I sada, najedanput, oni čuju kako neki otvara tu lesu. Ovi tri, četiri su bili i oni miruju, ništa oni, misli ono sad će neko postaviti neko pitanje, mi ćemo dati odgovor i šta bude tražili pa ćemo vidjeti dal im možemo udovoljiti. Ali jedan čovjek je bio strašno strašljiv. Bio je najmlađi, ali strašljiv je bio, Bože sačuvaj, a jako je psovo pokojni Frane. I onda, on je počeo psovati: „Ja to neću, ja to neću, ja idem doma.“ I najedanput nestalo mravi i svega je nestalo i svi su se morali pokupiti ća. Ništa, otišli oni ća. I idu oni za dva dana nazad, to je iskopano, još je iskopano, znači neko se je pojavio i napravio šta je trebalo i dignuo. Uzeo. (...) A sad te kletve, te kletve ne može svatko znati. Nego doći tamo na određeno mjesto pa da postavi recimo to pa da su oni bili mirni, pa da su rekli šta ti treba, pa da su dali odgovor, toliko misa, toliko toga, toliko toga, bi sve bilo, ali pošto je on počeo psovati sve je nestalo. (Maria Nikičić, Krčina, 19. 8. 2018.)

Ljiljana Marks o pričama o zakopanom blagu navodi sljedeće: „Pričaju se i zbog sadržaja, ali i zbog čuvanja lokalne i obiteljske tradicije, kontinuiteta s precima, pa se često u samome početku naglašava ono: pričao mi je pokojni otac, djed itd.“ (Marks 1987: 64). O kontinuitetu, odnosno prekidu kontinuiteta u pričama o zakopanom blagu pišu i Boris Perić i Tomislav Pletenac u *Fantastičnim bićima Istre i Kvarnera*. U predajama o zakopanom blagu dolazi do prekida povijesnoga slijeda pa oni koji su bili vlasnici blaga svojim odlaskom prekidaju kontinuitet i gube vlasništvo.²⁹ Na primjeru istarskih predaja o zakopanom blagu čiji su prvotni vlasnici bili stari Grci, ali u vrijeme pripovijedanja i zapisivanja tih predaja oni više nisu stanovnici Istre, vide razlog zbog kojega se „blago smatra javnim dobrom koje će biti dano onom koji ga nađe, a istovremeno daje objašnjenje njegova podrijetla“ (Perić, Pletenac 2008: 86).

Zanimljiv je motiv obitelji Borborana ili Burburana iz creskog naselja Dragozetići čije se bogatstvo pripisuje pronađenom (grčkom) blagu. Borborani se spominju u tekstu Andrije

²⁹ „Kao i većina legendi i legende o zakopanom blagu odražavaju neku vezu sa prošlošću. No, za razliku od legendi koje služe uklapanju prostornih točaka u simbolički poredak društva, legende o zakopanom blagu nastaju upravo na prekidu povijesnoga kontinuiteta. Umjesto da se ustanovi linearni slijed između prošlosti i sadašnjosti, mjesta zakopanog blaga nastaju na prostorima koji označavaju prekid povijesnoga slijeda. Vremenski prekid sa sobom donosi i prekid vlasništva. Oni koji su polagali pravo na teritorij na kojemu je blago zakopano izgubili su ga uslijed odvajanja vlastite povijesti od teritorija. Izmicanje iz simboličkog poretka ujedno označava i pražnjenje vlasništva.“ (Perić, Pletenac 2008: 85)

Bortulina (Bortulin 1949: 81-82) i u tri predaje koje su zabilježene tijekom terenskog istraživanja 2018. godine.

Bortulin je zabilježio priču o Burburanima koji su postali bogati preko noći tako što je jedan od Burborana s nekom ženom, također iz Dragozetića, došao poslom u Rijeku. Oboje su ušli u „dućan nekog trgovca „starovjerca“ (pod tim se misle pravoslavni, zapravo Grci)“ gdje se žena, na kraju kupovine, požalila trgovcu na svoja ograničena financijska sredstva. Čuvši odakle je i kako se požalila na siromaštvo, trgovac ju je uputio kako da nađe zlato pod hrpom kamenja blizu Dragozetića. Burburan koji je bio s njom u društvu preduhitrio ju je i, vjeruje se, pronašao zlato te je obitelj postala najbogatija u naselju. Kao dokaz, navodi mu kazivačica, „dan danas se pokazuje na putu, što vodi iz Beloga preko Niske u Dragozetiće, mali menik, a usred njega, na vrhu, četvorouglasta, otprilike tri četvrtine metra duga, pola metra široka i isto toliko duboka izdubina, u kojoj da je našao dvije ili tri žare ili bolje zemljane boce pune novaca“ (Bortulin 1949: 81-82).

Dvije kazivačice iz Beloga ispričale su mi 2018. godine slične verzije ove priče. Prema jednoj priči stanovnica Dragozetića je na isti način kao kod Bortulina saznala za lokaciju zlata i ostala bez njega zbog Borborana, a prema drugoj verziji jedan je od Borborana u gostionici u Rijeci čuo razgovor dvojice muškaraca te saznao lokalitet zlata skrivenog ispod *menika* na putu između Beloga i Dragozetića te zlato pronašao i obogatio se. Jedna od kazivačica ističe kako je porijeklo zlata grčko.

Do zakopanoga blaga nije uvijek lako doći. Nekada je ono zaštićeno kletvom koju se može poništiti nekim ritualima, a nekada ga čuva zmija. „Zmija čuvarica blaga, koja je zapravo začarana djevojka, čest je i vrlo raširen motiv predaja“ (Dronjić 2008: 246). Najviše je priča o blagu koje čuva zmija, odnosno začarana djevojka, vezano za crkvicu Buhatovicu u gradu Cresu. Kazivačica Marija Rogić objašnjava porijeklo imena crkvice:

U stvari zove se Santa Maria de Buttafogo. To je dao sagraditi jedan bogati vlastelin. (...) I po cresku od Buttafogo došlo je Buhatovica. Buhatovica je to, Sv. Buhatovica.

Radi se o crkvisi koja je godinama služila kao mrtvačnica i mnogi stanovnici grada Cresa, ali i drugih mjesta znaju da se o njoj pričaju priče koje redovito uključuju nadnaravno.

Kada stanovnici i ne znaju pripovijedati o crkvisi, znaju da ju se izbjegavalo, posebno noću i da su se iz crkvice znali čuti glasovi i plač:

Kaže da tamo nisi moga preko noći, ovaj, doć. Mislim, ja ne znam za to, ovaj, u glavnom, to sam čuo, razumiš. – A zašto se nije moglo prići? – Da šušur, razumiš? (Ive Mužić, Orlec, travanj 2018.)

Predaja o Buhatovici ima više verzija koje se ne razlikuju mnogo jedna od druge, a u korpusu za ovaj rad zabilježeno je više svjedočenja o njoj, što duljih, što kraćih. Najkonzistentniju verziju ispričala je 2013. godine Marija Rogić iz Cresa:

Jedan bogati gospodin dao je sagraditi tu crkvicu povodom vjenčanja njegove kćeri i kasnije... Zvao se je Buttafogo. Kasnije se brak njegove kćeri raspao zbog preljuba supruha. I ona je od žalosti umrla. Nakon njene smrti, suprug je otišo u svijet, otišo, pobjego, nije se više vraćao, a ožalošćen otac također je otišo, ali prije neg je otišo je... Prodao je sav njezin miraz, i imanje koje nije htio je pustio i sve to zakopao u toj crkvisi s time ako se nađe neki odvažan mladić koji će nju vratiti u život, iskopat će to blago i imat će, bit će bogat i žive će dugo i sretno. U toj crkvisi se stalno noću čuo neki žamor, lupetanje, jauk. I našao se jedan odvažan mladić koji je pokušao ostvariti tu nakanu. Ušo je noću skrivečki u crkvu i prikazala mu se velika, ogromna zmija. Glava joj je ličila čovječjoj glavi. I ta ga je zmija htjela poljubiti. Međutim, on od straha je pobjego. Tako da, ovaj, nije uspio vratiti u život mladu i dan danas se pred crkvisi, vječito se čuje žamor.

U ovoj se predaji kao jedan od motiva pojavljuje smrt djevojke zbog tuge. Otac baca prokletstvo na zlato zakopano u crkvisi. Onaj tko će imati dovoljno hrabrosti poljubiti zmiyu koja čuva zlato (a zmija je pokojna djevojka), dobit će i djevojku i zlato.

Andrija Bortulin je u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* iz 1903. godine također zabilježio priču o zlatu koje čuva djevojka pretvorena u zmiyu. Prema svemu sudeći, i ta je priča o istoj crkvisi, ali nešto se razlikuje od gore navede. U Bortulinovoj verziji pojavljuje se motiv djevojke koja je dobrovoljno pristala na vlastito ubojstvo te u obliku zmiye čuva zlato

dok ju netko ne oslobodi kletve poljupcem.³⁰ Samom poljupcu prethodi i razrađeni ritual koji treba izvesti osoba koja želi doći do blaga. On uključuje molitvu krunice, dolazak svećenika s onoga svijeta koji je dužan održavati mise u svijetu živih te ponovno molitvu onoga koji je došao po blago i tako tri noći zaredom. Tek će se onda iz jedne rupe pojaviti velika zmija koju treba poljubiti i pri tome ne pokazivati strah. Poljubac koji treba dati ukletoj djevojci u obliku zmije najčešći je ritual koji se spominje u zabilježenim predajama s Cresa. I u drugim predajama postoje rituali koji se moraju izvršiti kako bi se došlo do blaga. Primjerice, određeni broj osoba mora biti prisutan prilikom iskapanja blaga i odraditi određene radnje:

To blago more se dignut, 'ko jide devet judi i jedan pop tan gore. Pop mora zet sobu(n) štolu i ono, če stavi na ruku, kada gre mašit, a ne samor štolu, al samor ono za na ruku. Ti jadi moraju poč tri noći drijoman. (Bortulin 1903: 135)

To blago more se dignut, 'ko jide devet judi i jedan pop tan gore. Pop mora zet sobu(n) štolu i ono, če stavi na ruku, kada gre mašit, a ne samor štolu, al samor ono za na ruku. Ti jadi moraju poč tri noći drijoman. (Bonifačić Rožin 1953: 40)

Zanimljivo je svjedočenje zabilježeno tijekom terenskog istraživanja 2018. godine koje kaže da samo tri brata s prezimenom Pisarić mogu uzeti skriveno blago:

Da moraju biti tri brati Pisarići. Pisarići da se moraju zvat. I onda da mogu dignut taj novac. (Maria, Martinšćica, 2018.)

Tijekom iskopavanja blaga može doći do različitih nadnaravnih zastrašujućih događaja (otvaranje lesa, različiti zvukovi, gromovi iz do maloprije vedra neba, podrhtavanje tla, pojava

³⁰ *Negda biju najme judi, ki su bili bogati, našli jenoga mladića al divojku, pak jih pitali, 'ko će njim čuvat blago, dokle se oni od kede largo (daleka) vrate. A kada biju oni rekli, da će čuvat, onda bi njen bogataš odsekal glavu. Skopal bi zatin velu i dalboku jamu, va ku bi stavil blago, a od zgor blaga stavil bi onoga mladića al divojku, ki je jimel čuvat. Tako je donke (dakle) i tu udelano. To blago čuva divojka. A budući da je to blago čuvano, ne more se tako lahko do njega prit, 'ko ne vaja ovako delat. (...) Z ote raki pride van jedan veli gad, ki se ovije okolo onoga šćapa tako, da bude njegovu glava va jistoj visine, koj i onoga šloveka. Sada šlovek mora toga gada tri puti bahnut (poljubiti), ali, kada ga bahnjuje, ne sme se prestrašit, aš, 'ko bi se prestrašil, gad bi pal gaspet v raku, a on šlovek već ne bi mogal dobit onoga blaga. Ov gad je ona divojka, ka blago čuva. Obarnjena je va gada zato, če se je obećala, da će čuvat, i pustila ubit. (Bortulin 1903: 134-135)*

životinja i demona) zbog kojih se odustaje od iskapanja, pogotovo ako iskopavanje blaga zahtijeva poštivanje nekih rituala. Ponekad je zahtjev nemoguće ispuniti i blago će ostati zauvijek zakopano:

Oni su otišli tamo, počeli su kopat, došli su do toga crnog kotla, bilo je sunce kao i sada, vedro nebo, najedanput, grom za gromom, bum-bum i morali su svi poč'ća. Ništa od toga. – A: A što su trebali napraviti? – Trebali su napraviti ovako, bila je kletva rečena da se to može podignut samo pod tim uvjetom ako dođe tamo plesati svećenik, od jednog određenog prezimena, sa djevojkom, da bude gol onaj i ona i onda će izvaditi taj kotal zlata, a to je neostvarivo. (Maria Nikičić, Krčina, 19. 8. 2018.)

Blago najčešće, i prema starijim i prema novijim kazivanjima, čuvaju zmija ili zmaj koji su zapravo začarana djevojka, ali spominju se kao čuvari i pas, dječak i zakopani sluga kojeg su Grci ostavili da čuva blago do njihova povratka po njega. Zlato se nalazi skriveno u ili uz neke objekte zbog dugotrajnosti njihova postojanja pa ga nalazimo u crkvicama, pokraj zidova, pokraj groblja, u konobama, uskim ulicama, ispod nakupina kamenja, u spiljama i pod velikim stablima. Ponekad se nalazi zakopano u amforama, žarama ili kipovima anđela.

Jedna je kazivačica ispričala kako su dvojica muškaraca, koje ne želi imenovati i već su pokojni, pronašla zlato i obogatila se, ali obojici su kasnije u životu djeca smrtno nastradala jer blago donosi nesreću. Druga kazivačica daje sličan opis događanja. Osoba koja želi uzeti zakopano zlato mora zauzvrat dati jednu ljudsku dušu. Tako je jednom muškarcu nakon što je pronašao zlato umrlo dijete, a on je poslije tog događaja ogorčen otišao u Ameriku.

Nekada pronalazak zlata ne rezultira lošim ishodom, već se nalaznici naglo obogate, kupuju zemlju i sl. Ponekad se nagli odlazak neke osobe u inozemstvo pripisuje pronalasku zlata, posebno ako iza te osobe ostane raskopana zemlja na mjestu na kojemu se vjeruje da je zlato do tada bilo zakopano.

Jedna priča zabilježena u diplomskome radu Petre Vodarić *Usmeni oblici otoka Cresa* povezuje patuljka macmalića i zakopano blago. Kako navodi Bernard Balon, kazivač kojega sam i sama svojedobno intervjuirala, macmalići su „*silno, navodno, bogati, čuvaju blago,*

nekakvo, u podzemlju, nekim svojim rupama. (...) Ali nitko nije došao do to toga, a kako skupe, to nitko nije objasnio.“ (Vodarić 2015: 64)

Predaje o zakopanom blagu na Cresu brojne su i raznolike. Gotovo su sve vezane za stvarne osobe i lokacije koje mogu biti crkvice, groblja, ulice, spilje, gomile, uvale i sl. U ovim se predajama isprepliće nadnaravno sa stvarnim. Realnu dimenziju predajama daju, osim stvarnih lokaliteta, imena osoba koje su sudjelovale u potrazi koje svjedoče i o nadnaravnome te točno vrijeme i mjesto događaja ili naglo bogaćenje određenih stanovnika otoka. Kazivačima su mjesta za koja se govori da skrivaju blago poznata, a tijekom intervjua detaljno su mi objašnjavali kako se može do njih doći. Kazivači vrlo osobnu dimenziju pričama o zakopanom blagu daju time što se pozivaju na osobe iz svoje obitelji koje su im priču ispričale, koje su sudjelovale u potragama ili same zakopalo blago. Time predaje o zakopanom blagu dobivaju na vjerodostojnosti. Priče o zakopanom blagu vrlo su potentne i većina kazivača ima barem neko znanje o toj temi. Vjerujem kako će i ubuduće ove priče biti dijelom usmene tradicije otoka i nastaviti povezivati cresku prošlost i sadašnjost, ali i budućnost jer blago u većini priča još nije pronađeno. Motivi koji se pojavljuju u creskim pričama o zakopanom blagu oni su koji se pojavljuju i u drugim dijelovima Hrvatske te šire čime se creske priče postavljaju u kontekst europske usmene tradicije, a lokalni elementi čine ih autentičnima i govore o posebnosti creskih priča o ovoj vrlo raširenoj temi.

5.2.5. Legende

„Legenda se u hrvatskoj tradicijskoj kulturi očituje i kao samostalna vrsta, premda je usko vezana za predajni žanr“ (Botica 2013: 446). Tematika im je uglavnom iz „područja kršćanske duhovnosti i vezane su pretežito za čudesna događanja (očudotvorenja) mjesnih zaštitnika, biblijskih likova, kršćanskih svetaca“ (Botica 2005: 145). Legende se obično definiraju u odnosu na predaju s kojom dijele neke osobine. To su priče koje se od predaja razlikuju po tome što su one vjerskog sadržaja, najčešće tematiziraju događaje koji se vežu uz živote svetaca, pojedine crkve i svetišta (Bošković-Stulli 2006: 23), a nose neke nejasne i povijesne, pojedinačne i kolektivne asocijacije te se odlikuju iznimno brojnim fantastičnim elementima, čudima u koja se vjeruje (Botica 2013: 446). Likovi koji se obično pojavljuju u legendama su Isus, Marija, sveci, svetece, crkveni dostojanstvenici, mučenice i mučenici

(Dragić 2008: 448). Osim svetih osoba, legende tematiziraju i događaje iz života kraljeva, vitezova i feudalaca, odnosno osoba iz višeg staleža, ali i onih osoba koje u sebi imaju nešto posebno, drugačije od uobičajenoga. Čuda koja se događaju u ovim pričama služe ispravljanju nepravdi, nagrađuju se dobra djela, a zlo se kažnjava (Dragić 2008: 448). Dakle, legende ne unose strah i nesklad, nego vjeru u Božja i svetačka čuda (Bošković-Stulli 2006: 23). Ono što je za legende karakteristično jest da one, iako im je u korijenu vjerski karakter, dobivaju elemente karakteristične za tradicijsku kulturu. Podrijetlo legende vuku iz propovjedi i nabožnih knjiga, ali s vremenom je ta književnost postala prožeta s usmenom književnošću (i obrnuto) te su legende nastavile svoj život u usmenom prenošenju pri čemu su izgubile svoju prvotnu nabožnu ulogu (Bošković-Stulli 1997: 19; Bošković-Stulli, Divna Zečević 1978: 80-81). I legende se, poput predaja, transformiraju i prilagođavaju potrebama recipijenata, ali one, za razliku od predaja, nadilaze razinu mjesnoga (Botica 2013: 447).

U korpusu su zabilježene 73 legende što čini 14 % korpusa proznih tekstova korištenih za ovaj rad. Trinaest ih je zabilježeno prije, a šezdeset nakon 2006. godine. Najveći broj tekstova je o svetom Gaudenciju, njih 33 (pet priča je zabilježeno prije 2006. godine, 28 priča nakon 2006.). Prema brojnosti slijede ih priče o Gavankama ili nastanku Vranskog jezera kojih je dvadeset (tri priče o Gavankama datiraju prije 2006. godine, a sedamnaest nakon 2006. godine). Još je vrijedno istaknuti i legende s motivom Majke Božje i crkve svetog Salvadura kojih je dvanaest i sve su zabilježene nakon 2006. godine tijekom terenskog istraživanja.

5.2.5.1. Legende o svetom Gaudenciju

Najveći broj prikupljenih legendi tematizira lik svetoga Gaudencija, njih 33, od čega je pet priča zabilježeno prije 2006. godine, a 28 priča nakon 2006. godine. Velik broj sjećanja na Gaudencija govori o njegovoj važnosti za zajednicu. Prema predaji i vjerovanju stanovnika i Cresa i Lošinja, sveti se Gaudencije rodio krajem 10. stoljeća (Škrobonja, Muzur 2005: 45) u danas napuštenom selu Tržić na brdu Osorščica do kojega se može doći pješke za 30-ak minuta iz Nerezina na Lošinju ili iz Osora na Cresu (Fučić 1998: 92). Pripadao je redu benediktinaca koji su u vrijeme Gaudencijeva života provodili brojne reforme koje je zahtijevala Crkva (Fučić 1998: 93-94). Sveti je Gaudencije jedna od najznačajnijih ličnosti iz povijesti Osora, osorski biskup, osnivač benediktinskoga samostana, pokrovitelj nekadašnje biskupije te važan vjerski

reformatore na području Cresko-lošinjskoga arhipelaga. Osim povijesnih činjenica, važno je napomenuti kako ga stanovnici pamte najviše po njegovoj iznimnoj pobožnosti, moralnim vrlinama i čudima o kojima se glas prenosi i danas (Zucchi 1990: 351). Obitelji kazivača koji su intervjuirani za potrebe ovoga rada posjeduju (ili su do nedavno posjedovali) kamenčiće iz spilje u kojoj je Gaudencije neko vrijeme živio, kao i komadiće drvenoga lijesa u kojemu je svečevo tijelo, oboje kao zaštitu od ugriza zmija.

Zbog svojih je nepokolebivih stavova i borbe protiv nemorala, stekao mnogo neprijatelja među plemićima koji su održavali određene tradicijske običaje koji nisu bili u skladu s crkvenim vrijednostima (Škrobonja, Muzur 2005: 45). Sveti je Gaudencije od 1018. godine do 1042. obnašao ulogu osorskoga biskupa, a s pozicije se morao povući zbog konačnog sukoba s plemićima. Sklonio se u benediktinsku opatiju Porto Novo kod Ancone u kojoj je i umro 31. svibnja 1044. godine, a kasnije je njegovo tijelo preneseno u Osor (Fučić 1998: 94). Iako je Gaudencije važna ličnost crkvene povijesti, mnogo je toga o njegovu životu i radu i dalje nepoznato ili nejasno.

Legende o Gaudenciju nastale su oko čudesnih zgoda iz njegova života koje se pojavljuju od djetinjstva do vremena nakon Gaudencijeve smrti. Legende koje je zapisao Nikola Bonifačić Rožin govore kako je Gaudencije porijeklom iz mjesta Tržić te kako pripada plemićkoj obitelji Bonifačić iz Osora. U istom rukopisu, jedan zapis govori kako je Gaudencije bio drugačiji od drugih već od djetinjstva kada je pokazivao veliku pobožnost i brigu za druge, primjerice pomagao je siromasima i težacima nositi vodu. Zanimljiva je priča iz Ustrina (Leticia Toić, kolovoz 2018.) snimljena tijekom terenskoga istraživanja za ovaj rad koja govori o čudu koje je učinio kao dijete. U bolesti je sveti Gaudencije poželio trešnje, iako je bilo zimsko doba. Majku je ipak nagovorio da izađe u vrt i vidjela kako je drvo trešnje puno plodova. Vidljivo je kako se čudesna, svetačka moć Gaudencija očitovala već vrlo rano te su ga stanovnici već tada prepoznali kao posebnog, ali bez straha od njegove nadnaravne moći.

Ono po čemu je sveti Gaudencije najpoznatiji na otocima Cresu i Lošinju jest priča o tome kako je otočane spasio od nesnosnih zmija otrovnica koje su napadale samoga sveca, stanovnike i blago. Ovo je poznata legenda koja se zadržala ne samo u sjećanju starijih već i mlađih stanovnika otoka. Više sam ju put čula od svojih vršnjaka. Motiv svetaca koji od opasnih zmija učine bezopasne javlja se i u drugim legendama, životima svetaca te Novom zavjetu, a u legendi o kralju Vladimiru iz *Ljetopisa popa Dukljanina* Bog uslišava kraljevu želju i zmije na brdu Obliku čini neotrovnima (Bošković-Stulli, Zečević 1978: 72).

Legenda o proklinjanju zmija otrovnica na Cresu i Lošinju ne tiče se religijske tematike, već opće ljudske tematike, odnosno odgovor je na tradicijski običaj sklapanja brakova između bliskih rođaka među plemstvom koji nije u skladu sa širom društvenom normom. Svrha je ove legende zapravo poučiti, iako se čini da je najistaknutiji element oslobađanje stanovnika otoka pošasti u obliku zmija otrovnica.

Legendu je moguće čuti u nekoliko verzija. One se razlikuju po količini detalja kojih se kazivači sjećaju. Prema zapisu Branka Fučića, sveti Gaudencije je molio u jednoj spilji na brdu Osorščica. Zmije otrovnice kretale su se oko spilje i napadale su Gaudencija, druge redovnike i Osorane. Svetac je zmije prokleo, nakon čega su one uginule i nestale s otoka. Branko Fučić, koji je također čuo legende o svetom Gaudenciju prilikom svojih posjeta Cresu, piše da su ga otočani uvjerali kako su neki ljudi pokušavali donijeti zmije otrovnice na otoke Cres i Lošinj, ali one bi vrlo brzo, pred očima svjedoka, uginule. Toliko je jako bilo prokletstvo svetog Gaudencija. O svjedocima koji potvrđuju kako je na creskom tlu nemoguće zadržati zmiju otrovnicu govori i Bernard Balon koji navodi kako se govori da su u Merag, naselje i trajektno pristanište na Cresu, iz Krka doveli riđovke i to pod paskom policije. Kada su ih spustili na cresko tlo, zmije su krenule prema moru i to preko zapaljene vatre kako bi se što je prije moguće maknule sa, za njih, prokletoga tla. Kazivač navodi tko je tu zgodu prepričavao pred svojim bratom svećenikom koji nije vjerovao u njezinu istinitost. Tada mu je rečeno kako je prisutan bio i načelnik policije koji je još uvijek živ i može priču potvrditi.

Legende o zmijama otrovnicama kojih nema na Cresu (i Lošinju) zahvaljujući Gaudenciju, zabilježene su i u starijim i u novijim zapisima kao i detalji o pokušajima da se zmije otrovnice donese na otoke, ali svaki pokušaj je završio neuspješno, odnosno zmije bi se bacile ili u more ili u vatru radije nego bile na otočkom tlu. Priče govore i kako su zidari s Krka koji su radili na Cresu znali uzeti malo zemlje kako bi ju posuli ispred svojeg praga kuće na Krku i time spriječili da im zmija uđe u kuću (kazivačica: Antica Mužić, Orlec, 2018.). I u starijim i u novijim zapisima spominje se običaj uzimanja kamenčića iz spilje u kojoj je sveti Gaudencije živio kao zaštitu od zmija. Jedan stariji zapis spominje kako će se zmija pretvoriti u drvo ako se na tlo pokraj nje baci kamen iz navedene spilje. Maja Bošković-Stulli zapisala je kako su se legende o svetačkim čudima pojavljivale i u usmenoj i u pisanoj književnosti te navodi primjere svetaca i drugih osoba koje su oslobodile narod od zmija, spominjući i Gaudencija:

„Takva je legenda o čudotvornome svecu koji je oduzeo zmijama otrov. Prema Porfirogenetovu svjedočenju, sv. Pavao je to učinio na Mljetu, a još u XIX. stoljeću spomenuo je Vuk Karadžić u Srpskom rječniku jednaku usmenu priču s otoka Mljeta, ne znajući za Porfirogeneta. U Dukljaninovu Ljetopisu isto je čudo pripisano blaženome kralju Vladimiru na brdu Obliku. Na otoku Cresu zbog istog se djela štuje sv. Gaudencije, dok u južnoj Italiji slave sv. Domenika“ (Bošković-Stulli 1997: 20).

Prepletanje povijesti i legende očituje se u svjedočenjima o Gaudencijevu prosvjedu protiv vjenčanja dvoje bliskih rođaka, u nekim verzijama brata i sestre, iz plemićkih, moćnih osorskih obitelji. To je bio razlog zbog kojeg su sveca protjerali iz grada. Prema nekim verzijama život je nastavio u spilji na brdu Osorščica, a prema drugim verzijama otišao je u Italiju u Rim. Oko ove okosnice postoje različiti detalji ovisno o kazivaču. Prema jednoj priči osorski poglavar želio je oženiti svoju sestru i tome se Gaudencije usprotivio i nije ih vjenčao. Kad su prvu noć otišli spavati, par je poginuo od udara groma u njihovu kuću za što su optužili Gaudencija koji je pobjegao i sakrio se u spilju da bi kasnije otišao u Rim. Papa mu je naredio da se vrati jer biskupija ne smije ostati bez biskupa, a na putu nazad Gaudencije je u Anconi umro gdje je i pokopan. Nastali su veliki valovi na moru i prenijeli su kovčeg s tijekom na obalu kod Osora. Pronašao ga je šepavi starac kojemu je Gaudencije rekao neka kaže stanovnicima Osora da dođu po njega. Starac ga je upitao zar on, takav šepav, na što je čudesno prestao šepati. Procesija je došla po tijelo svetoga Gaudencija koje je pokopano u crkvi sagrađenoj njemu u čast. U jednoj varijaciji Gaudencija je na obali pronašla jedna žena koju je zadužio da ostalim stanovnicima prenese vijest o tome kako se vratio. Kad se narod skupio, nisu mogli pomaknuti lijes s tijelom te su sagradili crkvu na tom mjestu oko lijesa. Prema drugoj verziji dvoje mladih se u Osoru željelo vjenčati, ali bili su bliskog roda pa je Gaudencije išao u Rim tražiti dozvolu od pape za njihovo vjenčanje. Na povratku se razbolio i umro u Anconi. Godinama poslije njegove su kosti bacili u more i one su doplutale do Osora. U jednom zapisu zabilježeno je da su ga stanovnici mučili i da je nakon toga pobjegao s otoka i tek se u starosti poželio vratiti. Vjerodostojnost legendi daje i podatak kako je i dandanas u spilji vidljivo udubljenje na stijeni na kojoj je Gaudencije držao glavu dok je spavao. Naravno, vjerovanje ili nevjerovanje prepušteno je svakom ponaosob.

S ovom je legendom povezano i proricanje propasti grada Osora i njegovih stanovnika. U manjoj crkvi pokraj katedrale, nalazi se drveni kasnogotički kip svetoga Gaudencija koji ga prikazuje kako blagoslivlja s tri prsta (Fučić 1998: 94). Kazivači su tijekom terenskoga

istraživanja spomenuli prokletstvo svetoga Gaudencija koje kaže kako će Osor pasti na samo tri stanovnika i tek se tada može početi revitalizirati. To je kazna Osoranima jer su ga protjerali, ali i kazna za njihove grijehе zbog kojih mora doći do umiranja starih generacija koje nisu vodile moralne živote.

Postoje i druge verzije Gaudencijevog čudesnog oslobađanja otoka od zmija u kojima nisu Osorani protjerali Gaudencija, već stanovnici drugih otoka. Pa je tako svetoga Gaudencija netko bacio u more, a kada bi doplivao do nekog otoka, stanovnici ga nisu htjeli primiti dok nije došao do Osora kod kojega su mu pomogli da izađe iz mora. Kao zahvalu on je otok oslobodio otrovnih zmija, ali onako izmučen od plivanja, nakon toga je umro. Time je Cres postao jedini otok bez otrovnih zmija. Jedna priča spominje njegovu mučeničku smrt na kotaču na koji je svetac bio vezan i s njime bačen u more. Stanovnici Krka nisu mu pomogli za razliku od stanovnika Cresa zbog čega Krk ima, a Cres nema zmije otrovnice. Gaudencija su u jednoj verziji protjerali s Krka te je skinuo kaput i doplovio na kaputu do Osora u kojemu su ga primili. Sveti Gaudencije bio je na brodu koji je trebao pristati na „otoke“ (Cres ili Lošinj), ali nitko od mornara nije se usudio jer su na otoku bile zmije otrovnice. Sveti Gaudencije je stoga prvi stupio na otok, i sve su zmije otišle s otoka Cresa i Lošinja na neki otok kod Dalmacije (Anton Sablić, Cres, 2006.).

Priče o Gaudenciju koji je protjeran s jednoga mjesta te pronalazi utočište na otocima Cresu i Lošinju koje za uzvrat oslobađa od zmija otrovnica također imaju poučnu ulogu, a to je kako će se dobro dobrim vratiti.

Kazivači su spominjali vjerovanje prema kojemu komadić lijesa svetoga Gaudencija ili kamenčić iz špilje u kojoj je živio također štite one koji ih nose od napada i ugriza zmija. Kazivači su potvrdili kako su i oni nosili kamenčiće iz špilje ili ih i dalje posjeduju. Ovo je vjerovanje zabilježio i Dragutin Hirc u radu *Što priča naš narod o nekim životinjama* objavljen u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* 1896. godine:

„U okolici grada Osora (na otoku Cresu) ima pećina (špilja), u kojoj je živio sv. Gaudencije. Djetetom vidio je prof. Milčetić prodavati na sajmovima po otoku Krku kamenčiće, izbite iz one špilje, koji imadu čudotvornu moć. Tko nosi oko vrata onakav kamenčić, ne će ga ujesti zmija, a tko njime napravi oko zmije okrug, zmija se ne će više maknuti“ (Vienac. 1885., p. 459.) (Hirc 1986: 12).

5.2.5.2. Gavanke

Legenda o Gavankama, kako ju obično nazivaju na Cresu, zapravo je priča o nastanku Vranskoga jezera koja sadrži biblijske motive uništenja Sodome i Gomore zbog grješnoga života njihovih stanovnika (Post 19, 1-26). To je priča koja nije karakteristična samo za Cres. I u drugim hrvatskim krajevima postoje predaje u kojima se nastanak jezera objašnjava varijacijama legende o Gavanovim ili Gavankinim dvorima i njihovom uništenju. Marko Dragić navodi kako je „još u XIV. st. zapisana ova priča u glasovitom Fiore de virtù. Opširniji rukopis iz XV. st., također, sadrži legendu o propasti Gavanovih dvora. Na značaj ovakvih priča ukazao je u XIX. st. Vatroslav Jagić“ (2008: 449). Marko Dragić u radu *Legende o propasti Gavanovih dvora* navodi niz primjera koji govore o vezi legende o propasti Gavanovih dvora i nastanka jezera te ističe: „Uz legendu o propasti Gavanovih dvora uvijek su vezane etiološke predaje o nastanku jezera“ (Dragić 2003: 74). Autor u radu donosi predaje o nastanku Modrog i Crvenog jezera kao rezultat velike poplave u kojoj su uništeni Gavanovi dvori.

Dvadeset je zabilježenih tekstova o Gavankama, odnosno o nastanku Vranskoga jezera, u korpusu korištenom za izradu ovoga rada. Tri priče su datirane u razdoblju do 2006. godine, a sedamnaest ih je nastalo nakon 2006. godine. Okosnicu priče čine dvije sestre od kojih je jedna siromašna, a druga bogata, udana za bogatoga zemljoposjednika zvanoga Gavan. Bogatoj sestri na vrata dolazi siromah koji ju traži okrjepu. Nakon što ga bogata sestra oholo odbije, on odlazi siromašnoj sestri koja s njime dijeli ono što ima. Zbog Gavankine škrtosti i manjka milosrđa, dolazi do uništenja svih Gavanovih posjeda i dvora u poplavi nakon čega na tom mjestu nastaje Vransko jezero. Osim biblijske priče o Sodomi i Gomori, bitno je spomenuti kao utjecaj na ovu legendu i Isusovu parabolu o siromašnome Lazaru (Lk 16, 19-21) koji je jeo ono što bi palo sa stola jednoga bogataša: „Bijaše neki bogataš. Odijevao se u grimiz i tanani lan i danomice se sjajno gostio. A neki siromah, imenom Lazar, ležao je sav u čirevima pred njegovim vratima i priželjkivao nasititi se onim što je padalo s bogataševa stola.“ U nekim verzijama siromašna sestra nosi pregaču od ovčje vune kako bi u njoj skupljala mrvice kruha ili ostatke brašna te od toga radila kruh.

Lik koji dolazi u obličju siromaha obično je sveti Petar, Isus ili Bog u creskim legendama kao i u onima iz drugih krajeva. Stipe Botica ističe u *Povijesti hrvatske književnosti* kako je „u hrvatskoj pripovjedačkoj legendarnoj praksi najplodniji biblijski lik sveti Petar, pa su se o njemu na cijelome hrvatskom kulturnom prostoru ispredale brojne i raznovrsne priče

(Botica 2013: 451). Dalje se navodi u navedenom djelu: „Sadržajna je okosnica po pravilu motrenje Petra dok je putovao s Kristom obilazeći različita mjesta, i ispredanje raznih dogodovština. U njima je Petar, vjerni Kristov pratilac, ali reagira na posve ljudski način (Isto: 452).“ Lik svetog Petra pojavljuje se i u pjesmi o Gavankinim dvorima, uz svetoga Pavla i Nikolu. Trojica svetaca dolaze do Gavanke, sada zvane Jelena, tražeći nešto hrane kako bi nastavili put. Ovisno o verziji, Gavanka im nevoljko nešto daje ili ih otpravlja praznih ruku kada susreću siromašnoga pastira (Ivana ili Stipana) koji s njima dijeli ono malo što ima. Okosnica je fabule ista, na kraju Gavankini dvori bivaju uništeni što je Božja kazna za oholost. Legenda o Gavanu i Gavanki često je prerastala u epsku pjesmu, mijenjajući se po formi i po sadržaju u kojoj pjevač detaljno pjeva o Gavankinoj oholosti, njezinom bogohuljenju, negiranju svetaca i Boga te siromašnom seljaku kojeg svete osobe susretnu na svojem putu (Dragić 2003: 78).

U više je kazivanja tijekom terenskoga istraživanja spomenuto kako se i u današnje vrijeme kada sunce bude visoko vidi Gavankin dvor, neki su kazivali kako ribarske mreže znaju zapeti na vrhove tornjeva dvora, i dalje se ponekad čuje zvuk zvona (pogotovo kad je veliko nevrjeme, tada zvoni zvono crkvice s Gavankina imanja), različiti drugi neobični zvukovi te se vidi svjetlost koja dolazi s mjesta potopljenog dvora. Može se zaključiti kako su ti elementi u legendama karakteristični za demonološke predaje, te da dolazi do prepletanja legendi s predajama, jer se ne radi o svetačkim čudima koja donose ravnotežu, odnosno pravdu.

5.2.5.3. Gospa od svetog Salvadura

Za ovaj je korpus prikupljeno dvanaest tekstova o crkvi Svetoga Salvadura, odnosno Gospe od sv. Salvadura ili Majke Božje od sv. Spasitelja koja se nalazi na brdu trideset minuta pješke od grada Cresa. Marija je sveta osoba oko koje se gradi fabula navedenih legendi, iako je crkva posvećena Spasitelju, a s crkvom su povezane i predaje o skrivenom blagu.

Dio legendi odnosi se na vidljive tragove na putu kojim je Majka Božja prošla po otoku Cresu, pa se tako vide tri stope, odnosno tri udubljenja na mjestima gdje su sagrađene tri crkve ili tri stope na putu do crkve Svetoga Salvadura. Maja Bošković-Stulli ističe kako su priče o „čudesnom skoku i utisnutim tragovima izvođača skoka“ česte i rasprostranjene (Bošković-Stulli 1975a: 25). Ta se mjesta smatraju mjestima posebne moći i uz neka su vezani

određeni rituali, a kako vidimo, na nekima su sagrađene crkve, također zbog posebnoga značaja tih lokacija. Put do crkve Svetoga Salvadura, Majka Božja prošla je u tri koraka. Na jednom joj je mjestu zapela noga, ili se prema drugoj verziji zaustavila kako bi se odmorila, i tu se vidi udubljenje od stopala u koje se na putu prema crkvi treba ubaciti tri kamenčića koja simboliziraju tri želje. Kamenčići se na povratku trebaju uzeti (i baciti), a Majka Božja će želje ostvariti. Postoje i drugi rituali koje valja učiniti, primjerice, osim ubacivanja kamenčića u rupu, treba oko crkve napraviti tri kruga, kamenčiće treba zauvijek zadržati ili ih na povratku položiti unutar zidića uz prolaz kako se njih ne bi gazilo.

Osim ovih legendi, uz crkvu su vezane i druge, također povezane s likom Majke Božje koja čini čuda. Moreplovci su doživjeli brodolom i zazvali Majku Božju u pomoć, na brdu iznad mjesta na koje su isplivali, sagrađili su crkvu. U drugoj su se verziji pomorci tijekom brodoloma držali za sliku Majke Božje te doplivali do obale. Zatim postoji priča kako su ribari u mrežu uhvatili Marijinu sliku te ju iznijeli na obalu. Slika je nestala s tog mjesta i pojavila se čudesno na brdu, gdje je nakon toga sagrađena crkva.

5.2.6. Vicevi

Vic je, prema Stipi Botici, „skraćena anegdota s pričom reduciranom na najmanju mjeru i s tako specificiranom dijaloškom perspektivom da izravno vodi u poentirano“. Dalje se navodi kako se u vicu „komično prikazuju kakvi događaji i karakteri, bez opisa i većih zapleta. Ključni se motiv obično naglasi u dijalogu, a glavni akter i svojim govorom, i postupkom, i misaonom aktivnosti iznenadi u rješenju, ponešto paradoksalnom“ (2013: 459). S obzirom na to da u vicu nije naglasak na pripovijedanju, već na poanti, onome tko ju ne shvati vic se čini besmislenim (Bošković-Stulli 1997: 19). Josip Užarević objašnjavajući vic koristi definiciju iz *Kratke književne enciklopedije* prema kojoj se vic određuje kao „nevelika usmena šaljiva priča najrazličitijega sadržaja s neočekivanim i duhovitim svršetkom“ (Užarević 2012: 71). Nadalje se napominje kako je vic sitna pripovjedna forma i izrazito plodan žanr suvremenog folklora (posebice u gradskoj sredini) s naglašenom humornom dimenzijom koja se očituje na planu sadržaja i izraza. Teme koje se pojavljuju u vicu pripadaju sferi svakodnevnoga života pojedinca i društva u cjelini. Stipe Botica također naglašava važnost humora i pojašnjava kako je on „važna popratna manifestacija pri realizaciji vica, premda u teoriji humora pojmove *humor*

i *smiješno* treba razdvojiti jer je smijeh najčešće rezultat humora, a humor je intelektualni fenomen ustrojen prema svojoj unutarnjoj logici“ (Botica 2013: 459).

Vicom se uspostavlja i komunikacija s recipijentima, a do potpune komunikacije, piše Botica može doći kada se uspostavi međusobno razumijevanje. „Razumijevanje, ili stanovito rješenje vica, ovisi o nizu kontekstualnih okolnosti. Kontekstualizacija je preduvjet moguće komunikacije. Važnost raznih kontekstualnih informacija i određenih stereotipova po kojima se unaprijed može naslutiti razvoj priče, nije uvijek precizno određen. To je moguće i u kontekstu usmene književnosti koja ima svoje pretkazive tipske oznake (likove, situacije, rješenja)“ (Isto: 460). Josip Užarević, citirajući Škreba (*Značenje igre riječima*, 1949) navodi kako je potrebno da uspješan vic bude intelektualan i aktualan (2012: 57). Što se tiče strukture vica, Užarević ga dijeli na uvod, odnosno na sažeto upućivanje na okolnosti onoga što se događa, zatim njegov logički produžetak koji se može „materijalizirati u dvjema krajnjim protegama (opsezima) – u relativno opširnu pripovijedanju (u kojem se susreću ponavljanja, varijacije, gradacije i sl.), i u nultoj naraciji („minus-pripovijedanju“) izraženoj u iščekujućoj šutnji ili neverbaliziranu pitanju“. Posljednji i najvažniji dio je poenta prema kojoj se vic kreće i u kojoj se razrješuje (Užarević 2012: 73-74).

Za potrebe ovoga rada zabilježeno je trideset viceva. Svi su objavljeni u časopisu Puntarski fuoj u sljedećim brojevima: 2009. (lipanj i studeni), 2010., 2011., 2013., 2014., 2015., 2016. i 2017. Tematski su raznoliki. Najveći ih broj tematizira brak, a ostali muško-ženske odnose, različite životne i obiteljske situacije, primjerice odnos svekrve i snahe, Boga prema ljudima, učenika i profesora, doktora i pacijenata i drugo.

5.2.7. Priče iz života

Za potrebe ovoga rada zabilježeno je šesnaest ovakvih vrsta tekstova. Samo je jedan zapis zabilježen prije 2006. godine, a petnaest ih je zabilježeno nakon navedene godine. Tri su priče zabilježene tijekom terenskog istraživanja, a dvanaest je tekstova preuzeto iz časopisa Puntarski fuoj. Šaljivog su tona, kratke, tematski raznolike i tiču se raznih događaja iz sfere svakodnevnoga života. Priče iz života pripovijedaju o različitim o svakodnevnim situacijama i „često nemaju neko drugo značenje osim pričanja radi neke antropologijske potrebe, iz vlastitog samozadovoljstva“ (Botica 2013: 461). One predstavljaju uobičajene životne situacije koje su

izdignute iz svakodnevnoga govora sposobnošću pripovjedača koji je u stanju okupljenu publiku zaokupiti i zabaviti (Vidi: Botica 2013: 461-462).

U priči koju je zabilježio 1953. godine Nikola Bonifačić Rožin (1953: 31), tematizira se jezični nesporazum koji je doveo do komične situacije. Naime, jednom je težaku dosadilo svaki dan kod kuće jesti grah pa je otišao u gostionicu kako bi vidio što gospoda jedu. Donijeli su mu listu jela, ali kako težak nije znao čitati, slušao je kako drugi naručuju pa je naručio „repete“ poput jednoga gospodina u blizini čije mu se jelo svidjelo misleći kako je to naziv jela. Ono što je dobio bio je grah.

Ostale priče tematiziraju sukob između stanovnika, neke šaljive situacije između članova istoga kućanstva, nesporazume prilikom izvršavanja nekih zadaća, osobenjake koji nikada nisu zadovoljni i uvijek se žale, smiješne nezgode u lovu i s domaćim životinjama, svećenike koji se žele okoristiti u kući domaćina za hranu, dovitljive svećenike i druge likove.

5.3. Usmene pjesme

Korpus usmenih pjesama za ovaj rad sastoji se od 245 zapisa u što su ubrojene i varijante istih pjesama i fragmenti. Terenskim radom koji sam provela u nekoliko navrata u razdoblju od 2006. do 2019. godine prikupljena su 52 zapisa, a 193 zapisa su starijeg nastanka od 2006. godine prikupljena iz rukopisa pohranjenih u Institutu za etnologiju i folkloristiku, privatnih rukopisa, knjiga i zbornika. Iz prikupljenoga je korpusa vidljivo kako su pjesme zabilježene u starijim zapisima uglavnom cjelovite, a one prikupljene terenskim istraživanjem nakon 2006. godine uglavnom čine fragmenti i nedovršene verzije pjesama čemu je najčešći uzrok zaborav kazivača.

Kazivači koje sam intervjuirala tijekom terenskoga istraživanja bili su manje motivirani kazivati, pogotovo pjevati, pjesme u odnosu na usmene priče, običaje ili način života. Oni kazivači koji su u nekom periodu života pjevali u zborovima sjećali su se i cjelovitih tekstova pjesama. Treba napomenuti kako su to pjesme koje su obrađene za zbornsko pjevanje i oni su ih u takvim verzijama upamtili. Ostali kazivači su se u manjem broju prisjećali cjelovitih pjesama. Najčešće su se prisjećali samo fragmenata ili su pjesme prepoznavali kao one koje se jesu nekoć pjevale kada sam ih ja čitala i time ih podsjećala na njih.

Najveći broj pjesama u starijim zapisima, njih sedamdeset, nalazi se u rukopisu Olinka Delorka *Narodne pjesme sa otoka Cresa, Lošinja, Vele Srakane i Suska* (IEF RKP 132) iz 1958. godine. Po broju zapisanih pjesama slijedi rukopis Nikole Bonifačića Rožina s 36 zapisa (IEF rkp 138) te rukopis Stjepana Stepanova s dvadeset zapisa (IEF rkp N 221). U rukopisu u privatnom vlasništvu obitelji Flego nalaze se 24 zapisa. U ostalim korištenim izvorima zapisano je manje od dvadeset pjesama i dalje ih neću zasebno navoditi.

Mnoge su pjesme zabilježene nekoliko puta, bilo u starijim izdanjima i rukopisima, bilo tijekom terenskoga istraživanja. To pokazuje kako su pjesme preživjele više generacija, međutim došlo je do fragmentiranosti zapisa, odnosno do zaborava kod kazivača u vrijeme suvremenoga istraživanja. Pjesme sam zabilježila u svim verzijama te u najsitnijim fragmentima kako bih ukazala na promjenjivost snage pojedinih žanrova u različitim razdobljima, ali i kako bih pokazala da su sjećanja donekle ipak preživjela te da su fragmenti i danas u memoriji kazivača. Estela Banov ističe kako je važno zabilježiti i promatrati različite zapise istih tekstova te zapise nastale u različita vremena kako bismo promotrili njihova značenja, promjene značenja, uočili promjene do kojih je došlo tijekom protoka vremena te one elemente koji su preživjeli i prilagodili se (Banov 2014: 694).

Ono što je važno napomenuti za korpus pjesama koje su korištene za ovaj rad jest djelovanje pjevačkih zborova koji su koristili usmene lirske pjesme te ih prerađivali za potrebe zborskoga pjevanja. Mnogi su kazivači bili članovi tih zborova, a oni koji nisu, bili su izloženi zbornim verzijama pjesama koje su reproducirali tijekom intervjua. Osim zborova, na otoku trenutno djeluju i muška i ženska klapa koje također koriste usmene lirske pjesme kao dio svojega repertoara.

Za razumijevanje rezultata istraživanja koje sam provela 2000-ih godina, količinu prikupljenoga korpusa usmenih pjesama i njegovu kvalitetu, važno je napomenuti vrlo slične zaključke do kojih su došli Nedjeljko Karabaić i Vinko Žganec koji su sredinom 20. stoljeća proveli vlastita istraživanja na otoku Cresu (i drugim kvarnerskim otocima):

„Mlađa generacija (ispod 40 godina) pozna slabo ili uopće ne pozna narodnih pjesama svojih otaca i djedova. U tome se ovi otoci razlikuju od ostalog kvarnerskog područja (Istre, Hrvatskog Primorja i otoka Krka), gdje je u mlađim generacijama ipak donekle sačuvana glazbena predaja pa makar i u evolviranom stanju (Istra). Pjevanje na otoku Cresu i Lošinju u spomenutim mjestima ne naliči jače ni na koje drugo pjevanje u kvarnerskom području, a naročito ne na ono s o. Krka, koji im je najbliži, a i veze

stanovništva su uvijek bile dosta jake. Jedino što povezuje ove otoke s ostalim krajevima uz Kvarner, jest netemperiranost, koja je u zabitnijim mjestima i kod starijih osoba veća“ (Karabaić 1954: 418).

„Mladež pjeva moderne pjesme, i to najviše one talijanske, a nešto i »dalmatinske« (...) Naricanja nema. O karnevalu pjeva se talijanski. Pastirskih pjesama nema. U crkvi pjevaju također talijanski, hrvatski ništa, osim što se pročita evanđelje i na hrvatskom jeziku. Dječjih pjesama nema“ (Žganec 1954: 431).

Rezultati mojega istraživanja izravno su povezani sa zaključcima navedenih istraživača koji su mnogo ranije proveli vlastita istraživanja. S obzirom na sva ranije navedena povijesna i društvena događanja, promjenu načina života, drugačije navike provođenja slobodnoga vremena, starost kazivača i njihove životne prilike, došlo je do zaborava hrvatskih usmenih pjesama jer više ne služe svrsi koju su ranije imale. Zbog toga je toliko malo zabilježenih usmenih pjesama u današnje vrijeme, u odnosu na ranija istraživanja tijekom kojih je također primijećeno kako je već tada došlo do stanovitoga smanjenja broja pjesama koje je moguće čuti u kazivačkim situacijama na terenu.

Usmeni lirski oblici prikupljeni za ovaj rad klasificirat će se prema klasifikacijskom modelu Tanje Perić-Polonijo (1995: 62-65) uz prilagodbu potrebnu prikupljenom korpusu. Tanja Perić-Polonijo klasifikaciju temelji na nekoliko razina. Najprije dijeli usmene pjesme u dvije skupine prema razini teksta pjesme i prema načinu izvođenja pjesme. U ovome se radu neću baviti praktičnim izvođenjem pjesama, već će u fokusu biti njihov tekst tako da će se koristiti klasifikacija na razini teksta pjesme prema temi. Perić-Polonijo na sljedeći je način podijelila usmenu liriku prema temama o kojima govore:

Teme koje izražavaju tipične ljudske situacije i takve odnose u kojima je čovjek okrenut najdubljoj vlastitoj unutrašnjosti – tipično lirske teme:

1. čovjekov odnos prema ljubavi
2. čovjekov odnos prema smrti
3. čovjekov odnos prema životu
4. čovjekov odnos prema prirodi
5. čovjekov odnos prema religiji
6. čovjekov odnos prema prolaznosti
7. čovjekov odnos prema problemima sudbine i dr.

Teme koje upozoravaju na društveno-povijesne probleme:

1. teme vezane uz povijesna zbivanja:
 - a) starija
 - b) novija (NOB)
2. teme vezane uz obitelj
3. teme vezane uz vojsku (vojnički život)
4. teme vezane uz poziv (profesiju)
5. teme vezane uz odlazak u tuđinu i dr.

Teme koje upozoravaju na običaje:

1. teme vezane uz običaje kalendarskog ciklusa
2. teme vezane uz običaje životnog ciklusa
3. teme vezane uz običaje uz rad

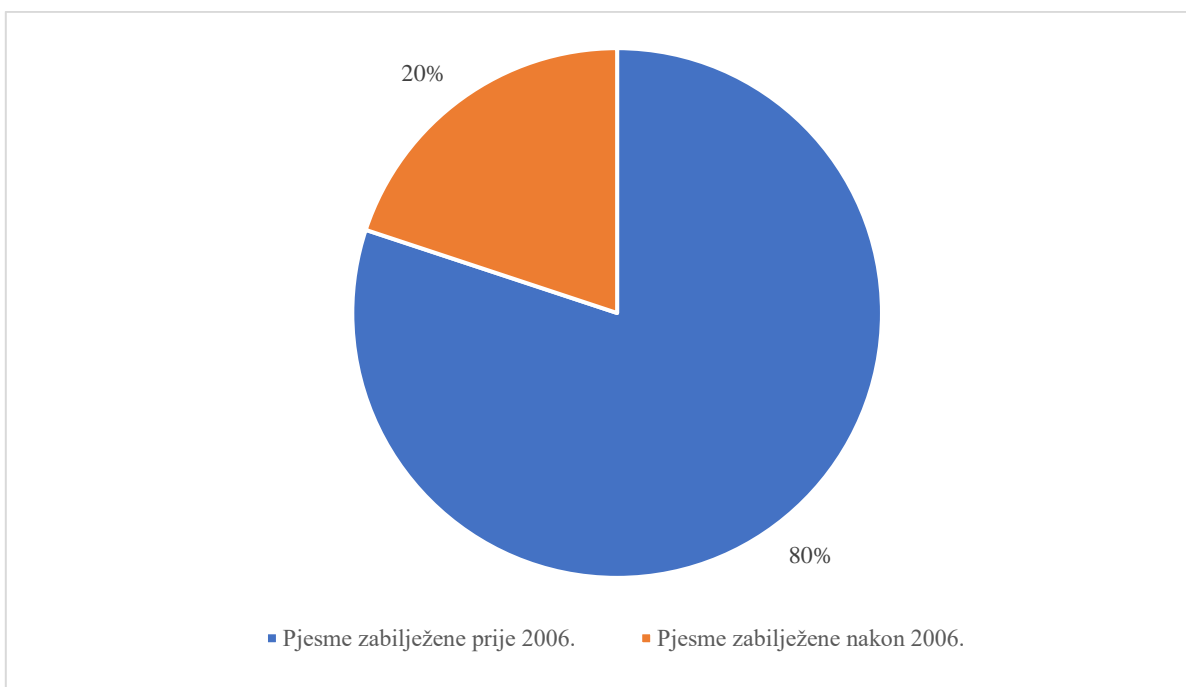
Iako će ovo biti teorijski okvir za klasifikaciju korpusa ovoga rada, treba imati na umu ono što ističe Stipe Botica, a to je da „usmena književnost živi u inačicama, ne u strogo programiranim književnim rodovima/vrstama“ (Botica 2013: 45). Zbog toga se neke pjesme mogu uvrstiti u različite skupine, odnosno ne može se strogo i u potpunosti provesti klasifikacija prema zadanim kriterijima, ali za potrebe ovoga istraživanja i prikaza kvalitativnih i kvantitativnih podataka nužno je pjesme grupirati.

Stariji zapisi obuhvaćaju cjelovite pjesme (ili barem veće dijelove), dok mlade zapise karakterizira fragmentiranost, naravno, u slučajevima da se kazivači uopće sjećaju pjesama. „Najčešće je to zbog 'zaborava' kazivača, ali i zbog labave veze kazivačica/kazivača s glavnim 'sadržajem' pjesme“ (Botica 2005: 134). Osim zaboravljivosti, Stipe Botica ističe kako i zbog drugih razloga dolazi do fragmentiranosti hrvatske lirske poezije: „zbog nedovoljnog poticaja, zbog nedostatne duševne situacije. Naravno, i zbog slabašnog prisjećanja na neke davno usvojene formule i cijele strukture, i zbog relativne vremenske udaljenosti od svijeta te davne poezije“ (Botica 2005: 134).

U nastavku će se analizirati žanrovske, tematske i motivske značajke korpusa lirskih pjesama. Pjesama je u korpusu za ovaj rad dvjesto četrdeset i jedna. Iako Tanja Perić-Polonijo ističe kako se prilikom analize pjesama nije dobro ograničiti samo na određene aspekte pjesme, već treba uzeti u obzir odnos između teksta, melodije i izvedbe koji utječu na oblikovanje pojedine pjesme, u ovome će se radu ipak naglasak postaviti na tekst i njegove osobitosti (Perić-

Polonijo 1996: 173). Prije 2006. godine nastala su 193 teksta, a nakon navedene godine, terenskim su istraživanjem prikupljene 52 pjesme. Pjesme su raščlanjene na manje skupine prema tematskim i žanrovskim osobitostima. Valja napomenuti kako je pojedine pjesme prema njihovim karakteristikama moguće smjestiti u više kategorija (usp. Dragić 2008: 16). Kako bi se dobio dojam o zastupljenosti lirike u zapisima koji su prikupljeni za potrebe ovoga rada, napravljen je grafikon koji pokazuje raspodjelu usmenih zapisa nastalih prije i nakon obavljenih terenskih istraživanja, odnosno prije i nakon 2006. godine.

Grafikon 11. Omjer prikupljenih zapisa usmenih pjesama prema vremenu nastanka

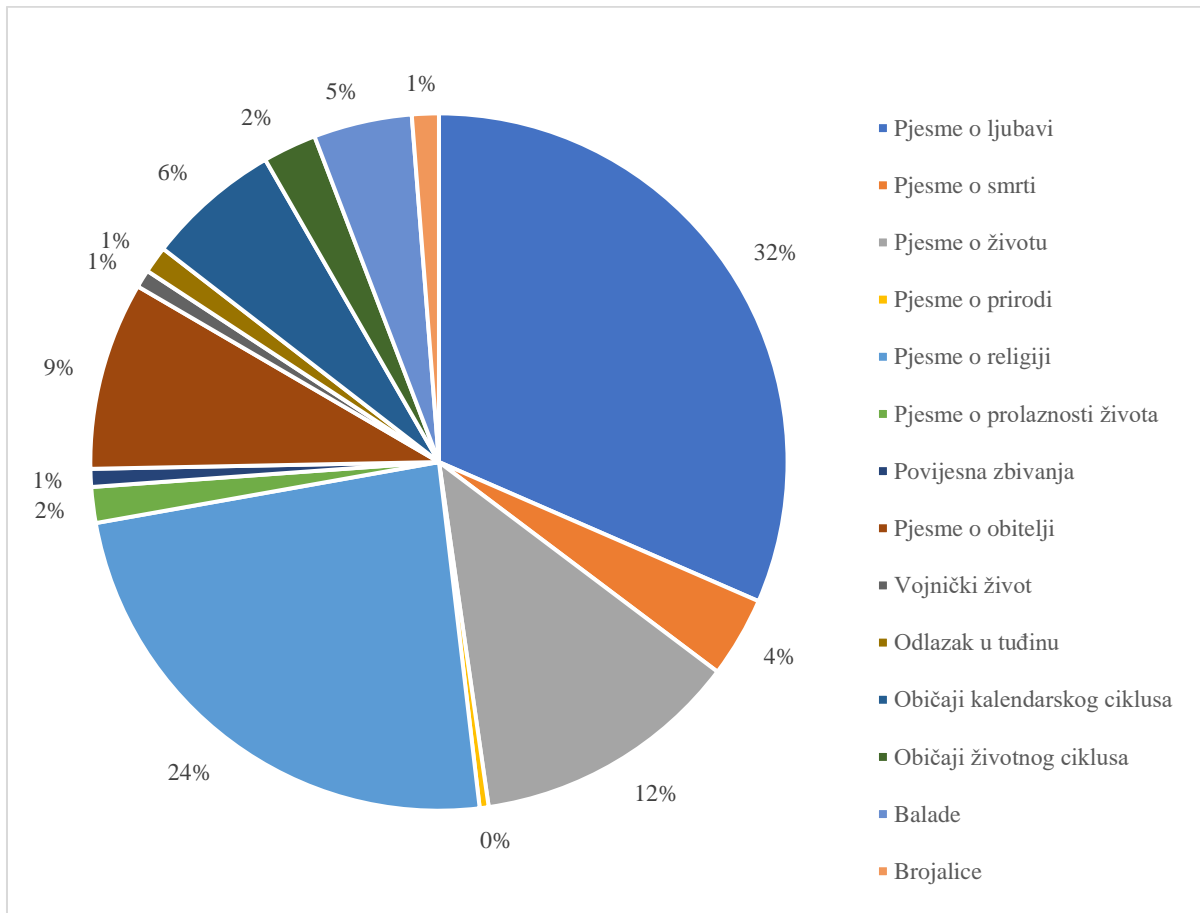

Najstariji je zapis pjesme nastale prije terenskih istraživanja započelih 2006. godine zabilježen 1869. godine i nalazi se u *Antologiji usmene epike i lirike (pjesme)* što je zapisao dr. Mate Ujević (IEF rkp 1869) te pet pjesama iz *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena* iz 1906. godine koje je zapisao Andrija Bortulin. Najmlađi se već postojeći (preuzeti) zapisi nalaze u rukopisu Ede Flege i Franca Sablića koji su prikupljali pjesme 1988. i 1990. godine, a u kojemu se nalazi petnaest zapisanih pjesama te u rukopisu u privatnom vlasništvu koji sam dobila na uvid zahvaljujući Dafne Flego s 24 zapisane pjesme, na čemu sam izrazito zahvalna obitelji.

U sljedećem grafikonu vidi se raspodjela svih prikupljenih pjesama neovisno o vremenu nastanka raspoređenih prema tematskoj klasifikaciji Tanje Perić-Polonijo, naravno s obzirom

na one kategorije koje su prepoznate u korpusu korištenih pjesama te dodatne kategorije koje čine balade i dječje brojalice.

Grafikon 12. Omjer korpusa usmenih pjesama prema tematskoj klasifikaciji

Najzastupljenije su pjesme o ljubavi što je u skladu s činjenicom kako „u hrvatskoj usmenoj lirici, inače, prednjače dva motiva: ljubav i ljepota u svim svojim pojavnim oblicima“ (Botica 2005: 134). Po brojnosti zatim slijede one pjesme koje pjevaju o religiji te o životu i obitelji. Što se tiče općih formalnih obilježja prikupljenoga korpusa, strofe su u zabilježenim zapisima nejednake duljine, stihovi su najčešće šesterici, osmerci i deseterci, ali pojavljuju se i druge vrste stiha koje se kombiniraju u istoj strofi (peterci, sedmerci i drugo). Rima je uglavnom nepravilna, ako je prisutna. Pjesme za koje su kazivači istaknuli kako su ih pjevali u zbornim verzijama imaju ujednačen broj stihova u strofi, kao i ujednačen stih. U sljedećim će se poglavljima nadalje analizirati tematska razina prikupljenih pjesama.

5.3.1. Pjesme o ljubavi

Ljubav opisana u ovoj skupini pjesama odnosi se na ljubav muškarca i žene, odnosno djevojke i mladića. Prikupljeno je 76 pjesama o ljubavi, i to 62 pjesme koje su zapisane prije 2006. godine te četrnaest pjesama koje su nastale nakon 2006. godine. Opisivana ljubav je različita pa je tako ona sretna, nesretna, uzvraćena, neuzvraćena, mladenačka, kratkotrajna, dugotrajna, neopterećena i dr. Faze opisane ljubavi su također različite. Opisana je ljubav u nastanku, prvi pogled na voljenu osobu, žalovanje za izgubljenom ljubavi, želja za povratkom voljene osobe, osjećaji ljutnje nakon završetka ljubavi, strah zbog mogućnosti da se ne upozna ljubav. Lirski subjekt je u većini pjesama ženski. Veći broj pjesama sadrži svojevrsni kratak dijalog između mladića i djevojke pa se čuju oba glasa. Nekada se javljaju i druge osobe u pjesmi ako, primjerice, mladić ili djevojka svojoj majci ili prijatelju izražavaju osjećaje o voljenoj osobi. One pjesme u kojima je lirski subjekt muškarac često imaju šaljiv ton, nekad i pomalo podrugljiv prema djevojci, ili je lirski subjekt uvjeren u to da će djevojka koja mu se sviđa na kraju biti njegova, iako ona to možda ne želi. Navedeno je vidljivo iz sljedeća dva primjera:

 Divojčice ja i ti,
 lepo mi se s tobom spi,
 na postoji, na slami,
 dokle mi se uspravi.

(Delorko, IEF RKP 132, str. 27 (br. pjesme 61))

 Hoj rože, rožice,
 ne daj se trzati,
 svakome na volji,
 svakome na volji,
 zelenom javoru.
 Pod javoron leži
 junak i divojka,
 junak glavu dvigne,
 djevojka spobigne,
 „ne bježi, djevojka,
 jer ćeš moja biti,
 ili moja, dušo,

ili brata moga!“

(Delorko, IEF RKP 132, str. 17 (br. pjesme 35))

Pjesme su spjevane i oko motiva napuštanja, želje za povratkom voljene osobe izdaleka, željom mladih da se susretnu unatoč zabrani, željom za ljubavi općenito te roditeljima koji upozoravaju na opasnosti koju zaljubljenost donosi:

Vapor svira,
vapor svira i čuju se zvuci.
Dođi dragi, dođi dragi
opet svojoj kući.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

Anica se materi molila
da ju pusti za goru po vodu.
Za gorom je taj mladić Jorlando
ki prevari devet divojah
i tebe bi deset, u
draga dušo moja.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

Skura je nojcica doba za poj spati,
jer se nama rano u zoru ustati,
kad se mi stanemo prid zore rumene,
to su nam prid vrati jelvice zelene,
jevica zelena, ja bin tebe brala,
mali niman dragog kome bi te dala.

(Delorko, IEF RKP 132, str. 27 (br. pjesme 62))

U više se pjesama govori o zanimanju djevojaka za mornare, što je obično spjevano u razigranom tonu ili s tugom zbog razdvojenosti kada pate ili oboje, mladić i djevojka, ili samo djevojka koja ga čeka:

Creske divojke, ne gledaju ni popa, ni oltara,
samo gledaju mladoga mornara.
(Kazivač Anton Sablić, Cres, 2006.)

Kad sam bila mala Mare,
volila sam more.
A sada sam vela Mare,
sad volim mornare.
(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

Plovi barka,
duboko je more.
Anko Ankice
dušo i srce moje.
Tvoje oko ko more duboko
Anko Ančice dušo i srce moje
Plovi barka visoki su vali,
a ti, dragi, drže blizu žali.
Dođi, dragi, milo drago moje
i utješiš bolno srce moje.
Ja ću tebi dragi zapjevati
kad otiđeš opet navigati.
(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

Zanimljiva je pjesma koja pjeva o tragičnoj temi, smrti voljenog mladića koji se ugušio hranom, ali spjevana je s dozom humora:

Imala sam dragoga
lijepoga mladića
ki se je zadavil
s perom od radića.

Imala sam dragoga
lijepoga mladića
moje drago moje
ki se je zadavil jedući gomolje.
(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

Neke pjesme tematiziraju i mladenačko promjenjivo srce kada, u ovome slučaju djevojka, jednu voljenu osobu zamijeni drugom:

Hodi ća mladiću,
hodi kan ti je drago,
ja ne hajen za te
ni za tvoje blago.

Ja ne hajn za te,
ne umiren za tobom,
drugi mi je pisal
ti mi pojdi z Bogom.

(Kazivačica Ana Sablić, Cres, 2006.)

U korpusu su zabilježe četiri zanimljive pjesme o djevojci koja je izgubila krunu ili vijenac ili ih je odnio vjetar, a onome tko ih nađe, postat će žena. Željko Predojević ističe kako je značenjski sloj ovoga tipa pjesama nedokučiv, ali da bi vijenac, odnosno kruna mogli simbolizirati djevičanstvo (Predojević 2017: 129). Ovdje donosim zapis jedne varijante pjesme iz vlastitoga rukopisa nastao 2018. godine:

Popuhnul je, popuhnul je, popuhnul je tihi vetar.
Tihi vetar, tihi vetar, tihi vetar od Levanta.
I odnesal, i odnesal, i odnesal Mari krunu.
Na to Mare prigovara:
„Ko bi mene krunu našal,
ja bi njegova ljubav bila.

(Marija Kocman, Beli, kolovoz 2018.)

Jedna se inačica nalazi zapisana i u knjizi *Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i Kvarnerskih otocih* iz 1879. godine u kojoj dolazi do dijaloga između mladića i djevojke koja mu ne želi dati vijenac, ali on ga uzima na silu. Djevojka traži pravdu na sudu, a sud je dosudio: „Komu venac tomu i divojka.“ Pjesma je naslovljena kao *Pravda* i navodi se da je „Iz Otoka Cresa“, iako je ispjevana ikavicom i sud koji donosi pravdu čine šibenska gospoda, stoga je moguće zaključiti kako je pjesma uvezena na Cres. Ova se verzija pjesme nalazi u skupini balada zbog svojih stilskih obilježja, ali spominjem ju i na ovome mjestu zbog motiva izgubljenoga vijenca. U dvije zabilježene vrlo fragmentirane inačice, jednoj zapisanoj prije 2006. godine u rukopisu Nikole Bonifačića Rožina, a drugoj zabilježenoj tijekom terenskoga istraživanja 2018. godine, *crni moro* je onaj koji pronalazi krunu. Ovdje donosim obje inačice:

Popuhnul je tihi vetar,
ki je Mari krunu znesal.
Ju je našal jedan črni mali Moro.
(Bonifačić Rožin, 1953., str. 51 (br. pj. 18))

Popuhnul je tihi vjetar
i odnesal Mari krunu.
„Ki bi mene krunu našal,
njegova ću ljuba biti.“
Našal ju je crni moro
(Diego Kamalić, Zbičina, kolovoz 2018.)

5.3.2. Pjesme o smrti

Zabilježeno je devet pjesama o smrti. Osam ih je zapisano prije 2006. godine, a jedna nakon 2006. godine. Od toga se tri može klasificirati kao naricaljke. U dvjema koje oplakuju

oca, odnosno majku, tuguju djeca, a u trećoj majka i zaručnica oplakuju sina, odnosno zaručnika, a pjeva ju majka pokojnika. Za jednu pjesmu zabilježenu u rukopisu Nikole Bonifačića Rožina kazivačica sama navodi kako se izvodila tijekom sprovoda. U novijim zapisima nema naricaljki niti su kazivači spominjali običaj naricanja.

Ostale pjesme iz ove skupine tematiziraju smrt, ali ne mogu se okarakterizirati kao naricaljke, već kao pjesme o smrti. Jedna je takva pjesma zabilježena tijekom intervjua 2013. godine, a ispjevana je u sjetnom dijalogu između kraljevića i Ljubice koja plače jer zna kako će sutra umrijeti:

Na kamen sjela Ljubica, Ljubica, Ljubica,
Na kamen sjela Ljubica.
I počne gorko plakati, plakati, plakati,
I počne gorko plakati.
I k njoj prilazi kraljević, kraljević, kraljević,
I k njoj prilazi kraljević.
A zašto plačeš Ljubo ti, Ljubo ti, Ljubo ti,
A zašto plačeš Ljubo ti.
Jer sutra moram umrijeti, umrijeti, umrijeti,
Jer sutra moram umrijeti.
Pod crnom zemljom spavati, spavati, spavati,
Pod crnom zemljom spavati.

(Kazivačice Antonia Rothardt i Maria Popović, Cres, 2013.)

5.3.3. Pjesme o odnosu prema životu

Zabilježeno je trideset pjesama koje se mogu smjestiti u kategoriju onih koje govore o odnosu prema životu. Dvadeset i osam ih je nastalo prije, a dvije nakon 2006. godine. Pjesme su motivski vrlo raznolike, a najveći ih broj pjeva o ljepoti djevojaka i mladića ili o običnim životnim situacijama. Pjesme ove skupine karakterizira vedar ton i neopterećenost. Iz njih izvire životna radost i onda kada pjevaju o nezgodama, kao što je slučaj s pjesmom zabilježenom tijekom vlastitoga terenskoga istraživanja:

Moja baka je pivala ovako:

„Su bili dvi susendi.

I su se mrzili.

I onda jedan dan na
jednu kuću su slavili.

I ća? Pal je pod.“

Razumiš? Urušio se je. I onda su oni stavili pjesmu:

„Stara Broka (...) je potancala

Do veselje kuća pala.

Andrijane se jadila (...)

da stara Broka ni ruku razbila.“

(Kazivačica Elena Sablić, Cres, 2006.)

Dvije se pjesme koje tematiziraju žensku ljepotu pojavljuju u više varijacija i sve su nastale prije 2006. godine te ju kazivači tijekom terenskoga istraživanja nisu znali reproducirati, čak niti u fragmentima. U pet varijacija i više izvora pojavljuje se pjesma „Oj, divojko, ča si tako lipa?“ čija je najstarija verzija zapisana u ovome korpusu iz 1869. godine u rukopisu Mate Ujevića te iz zbirke *Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i na Kvarnerskih otocih* iz 1879. godine. Pjesma „Mare mažurana“ koja tematizira Marinu ljepotu također se pojavljuje u više varijanti, njih četiri i to u četiri različita izvora koji su stariji od 2006. godine.

Nekoliko pjesama posvećeno je naseljima. Dvije pjesme govore o ljepoti naselja Martinšćica i Orlec na Cresu te naselju Bakar koje nije cresko naselje. U pjesmama se tematiziraju i Susak te Lošinj što je očekivano s obzirom na to da su kazivači koji su ih kazivali potjecali iz tih mjesta ili su čuli i pjevali pjesme koje nisu striktno tematski povezane s otokom Cresom, ali postale su zajedničke stanovnicima Kvarnerskih otoka.

5.3.4. Pjesme s religioznom temom

U korpusu je sveukupno zapisano šezdeset pjesama s religijskom tematikom. Prije 2006. godine datirano je trideset i devet zapisa, a nakon 2006. godine njih dvadeset i jedan. Tematski

su to razne zahvale Bogu, Isusu, Mariji, anđelima i svecima, različite molbe upućene svetim osobama za vlastito spasenje onih koji mole i spasenje drugih članova obitelji, zatim molitve koje su se izgovarale prije i poslije jela iz zahvalnosti na darovima, molitve koje su se molile prije spavanja, molitve u kojima se svete osobe moli da budu na pomoć molitelju tijekom dana. Stipe Botica ističe kako se tekstovi koji imaju molitveni karakter u hrvatskoj tradicijskoj kulturi „najčešće nazivaju molitvene pjesme, molitvice, molitve. Često se opijevaju neke novozavjetne zgode (vezane za Mariju i Isusa), ali se literarna tenzija usmjeruje i prema osobnim preokupacijama kazivača molitelja“ (Botica 2011: 266). Pjesme s religioznom temom u korpusu prikupljenom za ovaj rad može se svrstati u podvrstu molitvenih pjesama s obzirom na njihov karakter, tematiku i način oblikovanja.

Kazivači su često isticali kako se i dalje upotrebljavaju molitvice koje se mole prije odlaska na počinak u kojima se svetim osobama zahvaljuje na proživljenome danu te ih se moli da dožive i sljedeći dan. Ovdje donosim jedan primjer takve molitve u kojoj molitelj prepušta svoju sudbinu Bogu i zahvaljuje, neovisno o onome što će se dogoditi:

Božja voda padi na me,
sveti Petar moli za me.

Svi anjeli okolo mene,
svi su grihi ča od mene.

Križom lezem, križom stanem,
križ me čuva do pol noći,
od pol noći Gospodin Bog.

Ako se zdrava stanem,
Bogu zahvaljujem.

Ako se zdrava ne stanem,
Bogu dušicu darujem.

Oću u ruke tvoje,
izručujem dušu svoju.

Amen.

(Marija Kocman, Beli, kolovoz 2018.)

U cijelome korpusu devetnaest je tekstova, od kojih je četrnaest nastalo prije, a pet nakon 2006. godine, posvećeno Mariji, Majci Božjoj s različitim sadržajem. Ljiljana Marks ističe kako je Majka Božja, najčešće apostrofirani lik molitvica koju se u tim oblicima slavi, izražava se želja za njezinom zaštitom te zagovorom na nebu i na zemlji (Marks 2013: 248).

Istaknula bih i lijepu zabilježenu verziju pjevanog Očenaša za koju je kazivač naglasio kako se i dalje izvodi u naselju Beli:

Oče naš koji jesi
višnji na nebesi.
Nek se svuda poje
sveto ime tvoje.
Kraljevstvo nek sada
tvojeg mira vlada,
a na zemlji tude,
tvoja volja bude.
Ne daj u napasti
nek nas slome strasti,
nego zla joj plamen
zgazi oče. Amen.

(Gianino Sučić Mornarić, Cres, 2018.)

Sljedeću molitvicu izdvajam kao primjer zapisa spjevana na talijanskom i hrvatskom jeziku. Kazivačica je Dafne Flego i navodi kako ju je baka naučila moliti ovu molitvu prije spavanja:

Anđele lepi moj,
uz posteju moju stoj.
Prijatelju premili,
ovu noć me čuvaj ti.
Angelo di Dio,
che sei custode mio,
guidami tu
del buon Gesù.

(Dafne Flego, Cres, 17. 8. 2018.)

Jedna vrlo kratka molitvica posvećena je svetome Gaudenciju koju su, kako napominje kazivačica, molili kao djeca kako bi ih svetac zaštitio od zmija, što je povezano s njegovim svetačkim čudesnim djelovanjem po kojemu je poznat na otocima Cresu i Lošinju:

Sveti Gaudent, što pod vašu nogu staha,
neka ovo leto ne da meni straha.

(Dora Kučić, Cres, kolovoz 2018.)

Zabilježena je i jedna molitvica protiv uroka koja je spjevana na latinskom, a namijenjena je, kako je napomenula kazivačica, zaštititi protiv uroka i drugih napasti:

Ecce cruce domini.

Fugite partes adversae.

Vicit Leo de tribu Juda,

Radix David. Aleluja.

(Lina Flego, Vrana, kolovoz 2018.)

5.3.5. Teme vezane uz obitelj

Dvije su pjesme s motivima obitelji zapisane u novijim zapisima, a devetnaest ih je iz ranijeg razdoblja. Pjesme ove skupine u prikupljenim zapisima najčešće govore o odnosu majke i kćeri te odnosu između sestara. Majka je u ovoj skupini pjesmama osoba koja se najčešće spominje, a pjesme tematiziraju sljedeće događaje: majka se kaje što je udala kćer za lošega muža, majka tuguje za udanom kćeri, dijalog majke i kćeri koja nije znala da je obećana nepoznatome mladiću, odnos majke i sina, odnos među braćom i sestrama, majka savjetuje kćer o ljubavnim pitanjima. Osim navedenih tema, opjevane su i neke uobičajene životne situacije među članovima obitelji.

Tri su zabilježene verzije iste pjesme u kojoj majka upozorava kćer na muškarca koji bi ju mogao prevariti, a više ih pjeva i o majčinoj i djevojčinoj tuzi zbog lošega braka ili zbog rastanka nakon udaje. Pjesme s temama lošega braka i rastanka najviše su nabijene emocijama i pokazuju lijep odnos između majke, koja žali i tuguje te osjeća odgovornost zbog izbora koji je donijela u ime svojega djeteta, i kćeri koja ju tješi i prihvaća danu situaciju:

Majka Maru priko mora dala,
dala ju je pa se je kajala.
Ne kaji se, mila mati moja,
ti si mene dobru rodu dala,
dobru rodu, kakova si sama.
Moj tastić je kot mili ćaćica,
sekrvica kot mila majčica,
kunjadići kot mili bratići,
kunjadice kot mile sestrice.
A ljupčić moj kano ljuta zmija,
vas dan seće, govorit mi ne će,
svu noć spava, okrenut se ne će.
Ajme, majko, komu si me dala!
(Karabaić, IEF rkp N 240)

5.3.6. Teme vezane uz običaje kalendarskog ciklusa

Pjesama iz ove skupine zabilježeno je sedamnaest i većina je povezana s razdobljem oko Božića i Nove godine, odnosno običajem kolendanja. Ivan Lozica opisuje koledu kao običaj ili obred čestitanja i darivanja u navedenom razdoblju godine tijekom kojega pjevači u ophodu pjevaju određene pjesme. Ističe kako obred potječe iz pretkršćanskih vremena, ali je kristijaniziran i tijekom svojega dugoga postojanja uspio se održati i prilagoditi promjenama tijekom povijesti (Lozica 1999: 71). Naziv obreda dolazi iz antike: „lat. kalendae (ili calendae) i grč. *καλανδαι* izvode se najčešće iz lat. glagola *calo*, -are (s inačicama lat. *caleo* ili grč. *καλεω*)

u značenju zazivati, zvati. Gerundski oblik calendae (dies) odnosi se na dane koje treba zazivati, a tako su nazivali novogodišnje blagdane“ (Lozica 1999: 71-72).

U prikupljenom korpusu, jedna se pjesma – *Sveti Stepan* – pojavljuje u izvedbama nekoliko kazivača koji su snimljeni tijekom terenskog istraživanja i u više pisanih izvora. To je koleda koja se i u današnje vrijeme izvodi u naselju Loznati na dan svetoga Stjepana. Ovdje donosim suvremeni zapis pjesme zabilježen tijekom intervjua održanoga 2013. godine:

Sveti Stepan pun milosti, pun je duha i kriposti.
On prebiva va nom gradu ki de nisu ko ne drevi,
a judi su svi neverni, s kamikom ga procepiju,
venka grada vereniju, Stipan klekne na kolena
i pogleda va nebesa, vidi nebesa otvorena.
I Isusa okrunjena i Isus mu prigovori:
Oj, Stipane mučeniče što te bole rani tvoje?
Ne me bole rani moje, već me bole dari vaše.
Prostitute im ki me biju, da bi znali što činiju.
Da bi znali što delaju ne bi Boga dirovali.
San Isuker sin Mariju Amen.
Za dobro vam Božić došal, za Božiće je sveti Stepan.
Za Stipanju sveti Ivan, za Ivanju su mledenci.
Za mladenci mlado leto, da ste živi zdravi po svo leto.
Fiole, fiole, fiole na dva kola, na dvore.
Tamo su nam javili da ste prasca parili.
Dajte nam ga bukunić, da nam bude pun lončić.
Dajte nam pečenicu, za svetu Jelenicu.
Dajte nam i uho da ne bude gluho.
Dajte nam i pol da ne gremo tuji dvor.
Dajte nam i celo da ne gremo tuje selo. Oj!
(Josip Kućica, Cres, ljeto 2013.)

Prema kazivanju okupljenih kazivača prilikom snimanja zapisa, običaj je da skupina muškaraca pjeva koledu ispred svake kuće u naselju, nakon čega ih domaćini pozivaju u kuću

u kojoj dobivaju darove. Na kraju ophoda, u jednoj se kući kuha večera za sve prisutne. Svake se godine izmjenjuju domaćini koji na kraju obreda primaju goste. Ovo je vrlo lijep primjer veze između žanra i običaja koji se i dalje redovito prakticira. Nakon izvođenja pjesme *Sveti Stepan*, izvode se pjesme *Za dobro vam Božić došal* i *Fiole, fiole*:

Za dobro vam Božić došal,
za Božiće je sveti Stepan.
Za Stipanju sveti Ivan,
za Ivanju su mladenci.
Za mladenci mlado leto,
da ste živi zdravi po svo leto.

Fiole, fiole, fiole,
na dva kola, na dvore.
Tamo su nam javili
da ste prasca parili.
Dajte nam ga bukunić,
da nam bude pun lončić.
Dajte nam pečenicu,
za svetu Jelenicu.
Dajte nam i uho
da ne bude gluho.
Dajte nam i pol
da ne gremo tuji dvor.
Dajte nam i celo
da ne gremo tuje selo. Oj!

(Josip Kućica, Cres, ljeta 2013.)

5.3.7. Pjesme o odnosu prema prolaznosti

Jedna je pjesma zabilježena u starijim zapisima (i njezina se verzija pojavljuje i u novijima), a tri su pjesme zabilježene u novijim zapisima, odnosno tijekom terenskoga istraživanja. Sve zabilježene pjesme izražavaju žaljenje za prošlim vremenima i mladošću te uviđaju teškoće koje donosi starost. Dvije su pjesme cjelovite, a dvije samo u fragmentima što obilježava većinu prikupljenoga korpusa u novijim istraživanjima. Pjesma *Stara kada budeš* zabilježena je tri puta u prikupljenome korpusu i ovdje donosim cjelovitu verziju spjevanu u šestercima, jednom od dominantnih vrsta stiha, koju je 2006. godine kazivačica iz Cresa otpjevala tijekom provedenoga intervjua:

Stara kada budeš
nećeš moći hoditi.

Nit venca zelena
nećeš moć nositi.

Svi venci splovenu
a moj se zeleni.

Jer ga ja zalivam
suzami od mene.

Kad bi suze moje
na kamik padale

kamik bi se raspal
suze bi ostale.

(Kazivačica Ana Sablić, Cres, 2006.)

5.3.8. Teme vezane uz povijesna zbivanja (starija)

Samo su dvije pjesme iz ove skupine zapisane u korpusu za ovaj rad, obje u već postojećim zapisima. Jedan kratak fragment spominje Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana kao polazišnu točku u vremenu od kada postoji „jedan mali grad“ kojemu je posvećena pjesma. Druga je pjesma zabilježena u cjelovitijemu zapisu i tematizira bana Josipa Jelačića.

5.3.9. Teme vezane uz vojsku (vojnički život)

Samo se dvije pjesme zabilježene prije 2006. godine za potrebe ovoga rada na temu vojničkoga života. Jedna govori o odlasku mladića u vojsku koji tješi djevojku koja za njim plaće govoreći joj kako nema potrebe da plaće sada, plakati može ako se ne vrati iz vojske. U drugoj zabilježenoj pjesmi, vojnik koji je sudjelovao u uspješnoj bitki pod Budimom obraća se Mjesecu govoreći o tri lijepe djevojke koje se nalaze u gradu. Obje pjesme ne tematiziraju konkretne događaje iz vojničkoga života i u njima se pojavljuju likovi djevojaka. S obzirom na to da pjesme ne govore izričito o ljubavi, nisu smještene u skupinu ljubavnih pjesama.

5.3.10. Teme vezane uz odlazak u tuđinu i dr.

Tri pjesme iz korpusa pjevaju o odlasku u tuđinu i zabilježene su prije 2006. godine. U jednoj se pjesmi lirski subjekt oprašta od svoje drage i nada se da će ga čekati kada se vrati, a druge dvije pjesme tematiziraju opraštanje od rodnoga mjesta.

5.3.11. Teme vezane uz običaje životnog ciklusa

Zapisano je šest pjesama koje potječu iz razdoblja prije 2006. godine. To su pjesme koje se pjevaju na vjenčanju i svadbenoj svečanosti. Pjesme su veseloga tona i brzoga ritma. Pozivaju na radost i veselje okupljenih svatova. Ne čine značajan dio korpusa niti brojem niti

vitalnošću. Tijekom terenskoga istraživanja sama nisam zabilježila pjesme ove vrste niti su se kazivači prisjetili pjesama koje sam prikupila iz starijih zapisa.

5.3.12. Balade

U korpusu se nalazi jedanaest balada, odnosno fragmenata balada koje sve datiraju prije 2006. godine. Unatoč tome što balade obuhvaćaju raznolik opseg tema i obilježja u različitim narodima koja nisu primjenjiva na sve balade (Vidi: Balen 2016: 134), možemo ih opisati kao pjesme s lirskim, epskim i dramskim elementima. „Iako je zbog naracije koju posjeduje balada lirsko-epski oblik, zbog melankoličnosti i pjevanja o ljudskim sadržajima, koji su postavljeni u suodnos prema bližnjima: obitelji, rodbini, prijateljima te ostalim oblicima zajedništva, balada je bliža lirici“ (Balen 2016: 135). U *Književnom leksikonu* Milivoja Solara stoji kako je balada, koja potječe iz usmene književnosti, „književna vrsta u stihovima, pripovjednog karaktera, s naglašenim lirskim ugođajem, a često i dramskim zapletima u radnji i dijalozima“ (Solar 2011: 37). U istoj se natuknici Leksikona ističe i kako je ova književna vrsta prožeta tajanstvenošću, nelagodom i strepnjom u očekivanju nesreće. Estela Banov prenosi definiciju balade iz *Funk & Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend* prema kojoj je balada vrsta „narativne pjesme koja kao središnju osobinu ima radnju vezanu uz određene likove i koja se gotovo bez izuzetka pjeva, no za razliku od lirskih pjesama, glazbeni je segment balade podređen tekstualnom (Banov 2014: 690). Što se tiče pripovijedanja, u baladi, „bila ona usmena ili književna, sve je zgusnuto, komprimirano, nimalo idilično ni u čitateljskom odgovoru ni u interpretacijskim pomagalima književne teorije, koja nam je potrebna da bismo se prihvatili složenog i odgovornog posla tumačenja teksta“ (Delić 2015: 490). Baladu se zbog načina pripovijedanja uspoređuje s epom s kojim doista ima nekih poveznica, međutim balada i ep razlikuju se po opširnosti pripovijedanja. „Balada, kao kraći oblik, pripovijeda o jednom događaju, a radnja započinje *in medias res* i strukturirana je sažeto i napeto. U baladi se iznose samo one činjenice koje su važne i neizostavne za radnju“ (Balen 2016: 134). Simona Delić navodi kako se u hrvatskim lirskim baladama pojavljuju četiri moguća zapleta: balade reda, balade kazusi, balade o smrti i balade sa spriječenim krimenom (Delić 2015: 496).

Stih baladnih zapisa nije ujednačen u ovome korpusu. Najčešće se pojavljuju šesterici i deseterici. Lirski subjekt je najčešće neutralan, odnosno pripovijeda što se događa osobama o kojima govori pjesma. Ostali glasovi se javljaju u kraćim dijalozima.

Najčešće teme balada u prikupljenom korpusu tiču se nemoguće ili nedozvoljene ljubavi zbog čega dolazi do patnje mladih o kojima se pjeva u pjesmama. Tako majka u jednome fragmentu balade upozorava kći na mladića koji je već prevario devet djevojaka, a i nju će desetu. U jednoj baladi ljubav je zabranjena jer majka otkriva kćeri da su ona i mladić kojega voli bliski rođaci. Dirljiva je balada koja je zapisana u dvije varijante, a govori o ljubavi Frana i djevojke Lijane ili Andrijane, ovisno o zapisu. Njih je proklela djevojčina majka riječima: „Boh van ne dal puta, / ni vetra ni vala.“ Par se utopio u pokušaju odlaska iz grada čamcem, a pronašli su ih ribari. Majka koja ih je proklela umire od tuge, a na grobu mladoga para zasađeni su mažuran i crveni karanfil. Jedna balada govori o tek rođenom djetetu koje je umrlo po rođenju, ali nije pušteno u raj dok ne izvrši pokoru – odlazak u Limb po njegovo troje nekrštene braće – čime su sve četiri duše zaslužile ulazak u raj.

U jednoj je pjesmi opisano ubojstvo djevojke. Nije jasno zbog čega je mladić ubio djevojku, ali pretpostavljam kako se radi o ubojstvu iz strasti prema djevojci, možda zbog neuzvrćene ljubavi. U jednoj se baladi spominje i *zeleni vijenac*. Mladić je djevojku tražio vijenac i ona mu ga je odbila dati. Mladić je tada djevojku obljubio, ali ona ga je nakon toga tražila pravdu na sudu:

(...)

Daj mi mlada jedan vez zeleni!“
„,,Nedan ti ja nanko nijednoga!““
„Ako odjašem dolika od konja,
Zeti ću ti jedan vez zeleni,
Ljubit ću ti dva lica rumena.“
On odjaše dolika od konja,
I joj vazme jedan vez zeleni,
Ljubil joj je dva lica rumena.
Još ga mlada na pravicu zvala,
Sudi pravdu Šibenska gospoda.
Sudila ju, odsudila ju je:
„Komu venac tomu i divojka.“

Aj prokljeta Šibenska gospodo,
Kada si mu pravdu odsudila:
„Komu venac, tomu i divojka!“

(Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i Kvarnerskih otocih, 1879., str. 63-64)

Estela Banov ističe kako su nekoć balade u većini slučajeva bile dijelom obreda ili običaja uz koje se izvodio i ples, ali unatoč tome najveći broj analiza balada fokusira se samo na njihov tekstualni oblik (Banov 2014: 692). Za potpuno razumijevanje izvedbenoga konteksta balada, potrebno je uključiti u analizu sve njezine elemente, ali zbog ograničenja ovoga rada i njegove prirode i ja sam se bavila isključivo samim njihovim zapisima.

5.3.13. Brojalice

U korpusu su zabilježene tri dječje brojalice. Dvije su nastale u vrijeme nakon 2006. godine, odnosno tijekom provedenog terenskog istraživanja, a jedna prije 2006. godine. Jedna je zabilježena u rukopisu Stjepana Stepanova, *Narodne popijevke iz Martinšćice na otoku Cresu* (IEF rkp N 221, br. 22), a dvije su zabilježene tijekom mogega terenskoga istraživanja 2018. godine. Dvoje kazivača koje sam intervjuirala prepoznaje brojalice kao žanr i smatra ih „dječjim pjesmicama, brojalicama“ zbog čega sam ih uvrstila u kategoriju usmenih pjesama, a ne u kategoriju govorničkih oblika koji Stipe Botica definira na sljedeći način: „Brojalica je retorički oblik nabranja i gomilanja riječi/pojmova kojima se oblikuje struktura. Taj je oblik izrazito ludičke naravi te su igra i učinci igara glavno izražajno sredstvo. Broje se i u nekome smislenom nizu nabrajaju razni igrački rekviziti kojima se ostvaruje taj performativni oblik“ (Botica 2013:484).

Brojalice, ili dječje pjesmice, zabilježene su različitim, nejednakim stihovima koji su rimovani. Uz navedene pjesmice kazivači nisu spominjali neke popratne radnje ili igre koje su se prakticirale. One su bile zabava same po sebi. Za one koje su snimljene tijekom terenskog istraživanja, kazivači navode kako su se nabrajale prema prstima na ruci.

Šan Pietro, dunga velo, (možda: vero)
tri kandeli po Mikeli,

kapitan, daj ga van,
daj ga nuter, daj ga ven,
po četiri i jedan!
5. 8. 1956. br. 22
(Stepanov, IEF rkp N 221)

„Počinje od palca i ide prema malom prstu.“

Ovoh je rekel poč.
Ovoh je rekel po šoldi.
Ovoh je rekel:
„Ću mami i tati poč
pa ćemo jablke kupit.“
A mali je rekel da će pobeć.
(Dinko Bucul, Merag, kolovoz 2018.)

„Od palca se počelo. Drugi je kažiprst itd.“

Ovo je ograjica,
ovo je jančica,
ovo joj je jest,
ovo joj je pit,
ovo je mići,
mići gospodarić.
(Luiza Mužić, Cres, kolovoz 2018.)

5.4. Poslovice i izreke

Poslovicu možemo opisati kao kratku, sažetu i (relativno) dovršenu narodnu mudrost. Unutar kategorizacije književnih vrsta, smještena je u „najjednostavnije ili najsitnije oblike odnosno u minijature ili mikrostrukture“ (Kekez 1996: 13). Pripada jednom od najstarijih usmenoknjiževnih oblika i prisutna je u raznim kulturama i narodima, „sa zasebnim oblikovnim zakonitostima, zasebnom estetikom i izvedbom“ kako ističe Josip Kekez (1996: 13). Vjeruje se

kako se pojavila već u vrijeme „prve uporabe jezika/govora za posebne potrebe, s pojačanom stilizacijom i metaforizacijom“ (Botica 2013: 489). Od sitnih književnih oblika, poslovice su, uz zagonetke, najznačajnije, „s obzirom na strukturu, izražajni i stilski inventar, funkciju i povijest usmene književnosti“ (Isto 2013: 488). Poslovica u sebi objedinjuje kolektivnu mudrost, vrijednosni sustav i životno iskustvo koje je svojstveno cijeloj zajednici, iako ju verbalno oblikuje pojedinac. Nju karakterizira, ističe Stipe Botica „izvedbeno trojstvo: kratkoća, istinitost, iskustvena činjenica“ s naglaskom na iskustvu „bez kojega nema ni veće primjenjivosti ni funkcije poslovice“ (2013: 489). Poslovica „apstrahira životno iskustvo u poentu, zaključak ili komentar i izravno ga, zaokruženo, izriče. Semantički je uvijek cjelovita, sastoji se od rečenice, jednodijelne ili dvodijelne“ (Kekez 1996: 45). Izvanknjiževna funkcija poslovica je „u sklopu razgovora u uopćenoj formi s prenesenim smislom karakterizirati neku konkretnu životnu situaciju“ (Bošković-Stulli 2010: 185-186).

Josip Kekez o izrekama piše kako one „ne zaokružuju misaoni proces u zaključak i ne pretendiraju na opću valjanost, već parabolički asociraju na stvaran događaj; one ne apsolutiziraju izjavu pa pokrivaju svakodnevnije životne pojavnosti“ te su „čvršće vezane uz kontekst i ovisnije su o njemu od poslovice“ (Kekez 1996: 46).

U korpusu se nalaze 133 poslovice i izreke. Njih 36 zabilježio je Ante Tentor u prvom putopisu o Cresu hrvatskoga autora. Putopis je objavljen pod naslovom *Creske pričice* u Šenoinom *Viencu* 1880/1881. godine. Ante Tentor na opisanom putovanju posjetio je Valun, Lubenice, Ustrine, Stivan, Osor, Belej i druga naselja na otoku. Ovaj je značajni Cresanin rođen 12. siječnja 1860. godine u Cresu u obitelji težaka. Cres je napustio već u ranoj mladosti kako bi pohađao gimnaziju u Rijeci, a zatim je studirao pravo u Zagrebu, Beču i Grazu. Bio je aktivan politički i umjetnički. Tijekom života upoznao je i surađivao s Matkom Laginjom, Augustom Šenoom, Đurom Deželićem i Augustom Harambašićem (Tuftan: 50). Andrija Bortulin zabilježio je 84 poslovice koje se nalaze u rukopisu pohranjenom u arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pod nazivom *Prinos k Zborniku iz Belog na Cresu u Istri* (SZ 24). Ostale sam poslovice i izreke iz korpusa, njih trinaest zabilježila tijekom terenskog istraživanja na otoku.

Poslovice su u starije vrijeme bile u zbirkama raspoređivane uglavnom abecednim redom, dok se u novije vrijeme klasificiraju prema semantičkim poljima (Klarić 2016: 122). Klasifikaciju prema semantičkim poljima ponudio je i Josip Kekez koji predlaže sljedeća

područja: društveno, etnološko, filozofsko, kalendarsko, moralno, politološko, povijesno, profesijsko, psihološko i vjersko (Vidi: Kekez 1996).

U nastavku su izdvojene dvije poslovice iz korištenoga korpusa koje se malo razlikuju u izričaju. Dvoje kazivača ih je spomenulo tijekom terenskoga istraživanja:

Bit će loše na ovome svijetu, prvo, kad budu popi trgovci, suci golobrasci i kad kokoš nese jaje u popodne. Joj za ovaj svijet jer će ga žuta rasa poklopiti! (Marko Krivičić, Valun, kolovoz 2018.)

Deca moji, neka vam Bog ne da doživet ka van budu popi trgovci, suci golobrasci, slepe kobili. Joj za onog ko to dočeka! (Antica Mužić, Orlec, travanj 2018.)

Kazivačica koja je kazivala drugu poslovicu, dalje donosi objašnjenje kojim govori kako je već došlo vrijeme kojega se pribojava: *A to smo i doživjeli. Popi da su, trguju sada, suci golobrasci, da nemaju brade, a slepe kobile, to da su ove auti, mašine, ove kola.*

Veći broj prikupljenih poslovice u korištenom korpusu tiče se rada i radnih navika, vjerskih tema te moralnih vrijednosti čovjeka. Tijekom terenskog istraživanja uglavnom nisu zabilježene poslovice koje su zabilježili Ante Tentor i Andrija Bortulin. Kazivači se općenito nisu mogli prisjetiti većeg broja poslovice tijekom intervjua. Provedeni su intervjui sa 64 osobe, a zabilježeno je tek trinaest poslovice i izreka.

6. KULTURNI IDENTITET OTOKA CRESA

Kada se promišlja o identitetu u kontekstu života otočana, treba imati na umu političke promjene kojima su stanovnici bili izloženi i koje su donosile promjene u njihovu dotadašnju kulturu, jezik, obrazovanje i svakodnevni život. Talijanska je dominacija bila snažna i ostavila je velik trag, prvenstveno na jezik otoka Cresa koji je oblik čakavskoga dijalekta s utjecajem venetskog talijanskog. Danas mlađe generacije manje upotrebljavaju talijanski jezik, pogotovo oni čiji roditelji nisu generacijama na otoku, već su došli u potrazi za poslom iz drugih dijelova Hrvatske pa ne baštine talijansko nasljeđe. Miješanje stanovništva tijekom dugotrajne talijanske vladavine dovelo je do etničkih promjena na otoku, dvojezičnosti uz dominaciju talijanskoga u obrazovnoj i poslovnoj sferi. To je posljedično dovelo do toga da otočani više nisu u velikoj mjeri nasljeđovali svoju hrvatsku verbalnu kulturu koja je pod tim procesima postajala sve više marginalnom. Botica ističe kako je jezik važna sastavnica kulture u cjelini, kao i kulturnog identiteta „jer su njime ostvareni važni artefakti takvog identiteta“ (Botica 2017: 207). Kazivači svjedoče kako je talijanski jezik ušao u njihove domove i postao jezik koji su koristili za osnovnu svakodnevnu komunikaciju. Postupno je dolazilo do zaboravljanja hrvatskih priča i pjesama koje su njima u njihovu djetinjstvu kazivali stariji članovi zajednice. I Vinko Žganec koji je proveo istraživanje na otocima Cresu, Lošinju i Susku 1954. godine primijetio je kako mladi pjevaju talijanske pjesme u originalu ili u hrvatskom prijevodu, a starije osobe su mu posvjedočile kako je nekada postojalo mnoštvo hrvatskih pjesama, ali ih se više ne sjećaju, čak niti na njegovo podsjećanje (Žganec 1954: 426-428). Isto primjećuje i Nedjeljko Karabaić koji je 1954. godine bio osam dana na kvarnerskom području i vršio etnomuzikološka istraživanja. Pet je dana proveo na Lošinju i Cresu, a zabilježio je sljedeće:

„Mlađa generacija (ispod 40 godina) pozna slabo ili uopće ne pozna narodnih pjesama svojih otaca i djedova. U tome se ovi otoci razlikuju od ostalog kvarnerskog područja (Istre, Hrvatskog Primorja i otoka Krka), gdje je u mlađim generacijama ipak donekle sačuvana glazbena predaja pa makar i u evolviranom stanju (Istra). Pjevanje na otoku Cresu i Lošinju u spomenutim mjestima ne naliči jače ni na koje drugo pjevanje u kvarnerskom području, a naročito ne na ono s o. Krka, koji im je najbliži, a i veze stanovništva su uvijek bile dosta jake. Jedino što povezuje ove otoke s ostalim krajevima uz Kvarner, jest netemperiranost, koja je u zabitnijim mjestima i kod starijih osoba veća“ (Karabaić 1954: 418).

Proces obrazovanja koji je mlade odvodio u veća naselja i u gradove, stvorio je nov pogled na tradiciju, tradicijsku kulturu i poznati način života unutar zajednice. Pojedinci se susreću s drugačijim kulturnim praksama, šire spoznaje i znanja, a to utječe na poimanje tradicijske kulture vlastite zajednice. Razgovori s nizom kazivača koji su rano napustili otok Cres i dugo izbivali ukazali su mi na promjenu odnosa prema tradicijskoj kulturi. Neki pripadnici zajednice odbacuju tradicijsko, posebno nadnaravno kao „bapsko“, „neuko“, „zastarjelo“ i sl. pod utjecajem života izvan zajednice.

Danas se više ne osjeća jedinstveni duh zajednice kroz uporabu tradicijskih elemenata. Ženske su kazivačice u odnosu na muškarce bile sklonije priznati kako vjeruju da su nekada postojale neobjašnjive pojave koje su u moderno vrijeme nestale – ili nakon Drugog vatikanskog koncila ili od uvođenja električne energije na otoku – a neke ostaju pri tome kako i danas osjećaju prisutnost nadnaravnoga te prakticiraju sitne rituale koji im pomažu u tome da se nose s posljedicama utjecaja nadnaravnoga na naš realan svijet.

Na temelju razgovora s kazivačima moguće je uočiti kako je nekada usmena književnost bila živa, raznolika, dio života i djece i odraslih, dio uobičajenih dnevnih aktivnosti i vjerovanja. Međutim, danas tome više nije tako. Kazivači svjedoče kako su u talijanskim školama učiteljice bile Talijanke koje nisu znale hrvatski te su djeca u školi učila talijanski jezik, gradivo na talijanskome te čitala i pisala na talijanskome jeziku i s vremenom usvojila jezik što je očito utjecalo na njihovu svakodnevicu pogotovo ako su nakon školovanja otišli kao mladi ljudi raditi izvan otoka. Olinko Delorko zabilježio je tijekom svojega istraživanja koje je proveo i na Cresu 1953. godine situaciju koja slikovito govori o odnosu prema tradicijskoj verbalnoj kulturi otoka toga vremena:

„Na putu iz Cresa prema Orlecu susretao sam i žene i djevojke u narodnim nošnjama, pa zato nije čudo da djevojka Marija Mužić pozna sve te pjesme. Naravno učiteljica se čudila dok ju je slušala, tvrdeći kako nije imala pojma, da joj kućna pomoćnica zna toliko narodnih pjesama. Česta pojava nažalost na selu, da učitelji „nemaju pojma“ o pjesničkom folklornom bogatstvu seljaka s kojima žive.“ (Delorko 1953: 2)

Prema svjedočenjima kazivača, od kojih je većina rođena u prvim desetljećima 20. stoljeća pa do sredine stoljeća, u njihovom je ranom djetinjstvu praksa pripovijedanja postojala i uglavnom su bake bile te koje su okupljale djecu i pričale priče ili pjevale pjesme navečer u vrijeme okupljanja obitelji. O tome svjedoče i rukopisi nastali u 60-im godina 20. stoljeća koji

nisu onako bogati kako bi se moglo očekivati, što zbog možda manjeg interesa za istraživanjem na otoku, što zbog izumiranja prakse pripovijedanja koje je tada već bilo poodmaklo. Navedene su godine vrijeme kada su kazivači s kojima sam došla u kontakt već odrasli ljudi koji se susreću s velikim promjenama u načinu života. Neki odlaze s otoka u potrazi za poslom te dolazi do prekida kontinuiteta pripovijedanja. Osim toga, mnogi kazivači koji su bili mornari i upoznali mnoge krajeve i tuđe kulture ili su radili u drugim djelatnostima u udaljenim krajevima, odbacuju priče i vjerovanja kao nevrijedna naklapanja nekadašnjih starih vremena. Neskloni su o tome govoriti i na poticaj i gotovo uvijek iskazuju distancu prema toj tradiciji te činjenicu kako u to ne vjeruju jer su to bile „priče za malu djecu“. U godinama tijekom kojih sam provela terensko istraživanje (2006., 2013., 2018. i 2019.) na otoku Cresu usmenoknjiževna komunikacija više nije važan dio kulture zajednice niti je snažno povezana sa životnim praksama. Način života u vrijeme mogega istraživanja, kao nekoliko desetljeća ranije, nije poticajan za usmenu predaju. Više gotovo da ne postoje kazivači sa stalnim repertoarom tekstova niti postoji stalna publika. Situaciju na otoku Cresu moguće je usporediti s onom na Braču o čemu piše Maja Bošković-Stulli koja je provela istraživanje u svibnju 1969. godine te svjedoči kako na Braču u to doba također nema niti kazivača niti repertoara kakav se mogao naći u ranijim godinama. Navodi kako se najviše pripovijeda djeci, međutim i ona već imaju druge interese. Ipak, piše Bošković-Stulli, usmenoknjiževni tekstovi nisu nestali u potpunosti, a dokaz tome su oni tekstovi koje je tijekom svojega boravka zabilježila (Bošković-Stulli 1975a: 5-6).

Kulturni identitet utječe na odnos zajednice prema njihovoj tradicijskoj kulturi. S obzirom na to da je usmena književnost dijelom tradicijske kulture, ona je izravno povezana s osjećajem identiteta zajednice. Promjene u načinu tradicijskoga života te promjene u shvaćanju vlastitoga identiteta vidljive su proučavamo li usmenoknjiževne tekstove na razini strukture, kao i na razini prakse. Promjene na političkoj, zatim društvenoj i gospodarskoj razini utječu na praktičan život pojedinaca, a time i zajednice. Političke promjene neodvojive su od života pojedinaca na određenome području. Do promjena, dakle dolazi i na razini konteksta. S obzirom na to da jezik utječe na kulturu, a kultura na jezik, što ističe C. Levi-Strauss (1898: 73), nije začudno da se stanovništvo otoka u onim vremenima kada hrvatski jezik nije bio dominantan jezik javnoga života, udaljavalo od svoje tradicijske kulture i nije ju, s vremenom, više shvaćalo kao ključan dio svojega identiteta. Identitet nije prirodna nepromjenjiva datost. On je konstrukt na čije promjene utječu različita izvanjska događanja i uvjetovan je jezikom, odnosno identitet (kao i pamćenje) ne postoje izvan jezika (Gillis 2006: 173). Pamćenje i sjećanje također su vrlo

važni pojmovi u promišljanju identiteta i (tradicijske) kulture jer postoje određene činjenice važne za zajednicu koje se prenose pamćenjem. To je također selektivan i promjenjiv proces te utječe na ono što se u određenom trenutku nalazi u okviru identiteta i kulture neke zajednice. Zajednica utemeljuje svoj identitet zajedničkim pamćenjem i sjećanjem i time se ostvaruje kontinuitet identiteta i kulture. „Kroz prisjećanje svoje povijesti i predočivanje utemeljujućih figura sjećanja, grupa osigurava i utvrđuje svoj identitet. To nije svakodnevni identitet. Kolektivni identiteti imaju nešto svečano u sebi, više od svakodnevnog“ (Assmann 2006: 65).

Nije samo politička dimenzija utjecala na odnos zajednice prema vlastitoj usmenoknjiževnoj tradiciji i tradicijskoj kulturi općenito. Dvadeseto je stoljeće vrijeme velikih promjena u odnosu na protekla vremena, posebno u izoliranijim zajednicama, što otok zbog svojih geografskih osobina, svakako jest. Raniji odlazak iz obitelji i zajednice zbog potreba posla utjecao je na izdvajanje pojedinaca iz tradicijskoga te doveo do svojevrsnoga prekida kontinuiteta. Ti pojedinci više ne sudjeluju na obiteljskim okupljanjima ili okupljanjima širega opsega članova zajednice na kojima se pripovijeda o minulim vremenima, vjerovanjima i dogodovštinama. Oni počinju razmatrati svoju tradiciju s pozicije vanjskoga promatrača.

Evelina Rudan, pozivajući se na Martine Löw, njemačku sociologinju, piše o prostoru kao o društvenom konstrukt koji se sastoji od materijalnih i simboličkih vrijednosti (zajedno čine socijalna dobra) koje su u suodnosu sa živim bićima (Rudan 2012: 510). Prema navedenome, ljudi se povezuju s prostorom ne samo fizički, živeći u određenom prostoru, posjedujući materijalna dobra, već i na duhovnoj i simboličkoj razini, dajući značenje prostoru i predmetima koji se u njemu nalaze. Time dolazi i do identificiranja s određenim prostorom. Sve ono što čini prostor utječe na ljudske osjećaje, a Löw to naziva atmosferom, odnosno ugođajem određenoga prostora (Isto 2012: 510). Otočani su svjesni prostora u kojemu žive i povezani su s njime na obje navedene razine – i materijalnoj i simboličkoj – možda i više nego sa svojom verbalnom kulturom, iako je i ona dio prostora. Tako da se može potvrditi kako ispitanici kazivači osjećaju i doživljavaju otočku kulturu kao dio svojega identiteta. Ono s čime se kazivači poistovjećuju jest prostor otoka Cresa i, uže, prostor mjesta u kojemu žive ili iz kojega potječu. Verbalna tradicijska kultura nekada je bila dijelom svakodnevice, ali tijekom vremena pod utjecajem povijesnih i socijalnih promjena, ona nije ključni element procesa identifikacije na osobnoj razini i na razni zajednice, iako i dalje ostaje čimbenikom stvaranja identiteta.

6.1. Verbalna tradicijska kultura otoka Cresa

Verbalna je tradicijska kultura otoka Cresa žanrovski raznolika. Ona nije više prisutna u onom obimu kao nekada niti je znatno ukorijenjena u životne prakse današnjega stanovništva. Ipak, istraživanje provedeno na terenu rezultiralo je znatnim prikupljenim korpusom, posebno usmenih priča. Na usmenu književnost otoka Cresa, kao i na usmenu književnost općenito, utječu vanjski, izvanknjiževni sadržaji i procesi te pisana književnost. Za usmenu su književnost važne izvanknjiževne funkcije, ali i „njezino pripadanje području jezičnih umjetnina, njezina stvaralačka upotreba jezika“ (Bošković-Stulli 1978: 45). Pri proučavanju tekstova usmene književnosti treba imati na umu i njihov kontekst jer umjetnička dimenzija teksta „ne proizlazi imanentno jedino iz teksta nego i iz okolnosti njegova prihvaćanja“ (Bošković-Stulli 1978: 46).

Odbacilo se vjerovanje kako artefakti usmene književnosti preživljavaju u vremenu nepromijenjeni bez da na njih utječu društvene, socijalne, povijesne i druge situacije u zajednici i šire. Usmena književnost, osim toga, preživljava i u pisanoj komunikaciji i prenosi se dakle drugačijim medijem nego što je za nju prirodno, ali to omogućuje očuvanje oblika kakvi su nastajali u određenom vremenu, različite analize sadržaja i jezičnih obilježja te proučavanje promjena u dijakroniji. „Građa koju istraživač usmene književnosti proučava najčešće je zapisana u ranijim povijesnim razdobljima. Tako je usmeno pjesništvo postalo dio pisane književnosti i dostupno je iščitavanju izvan svog izvornog izvedbenog konteksta“ (Banov-Depope 2005: 5). Maja Bošković-Stulli napominje kako se u današnje vrijeme „više ne suprotstavlja usmenost pisanosti, nego se razmatraju međusobni procesi“ (1997: 15). Osim toga, kada zapišemo usmenoknjiževni tekst on u okviru novoga medija „nastavlja dvostruki život: i kao usmeni fenomen i kao zapis, podložan svim načelima književnoteorijske prosudbe“ (Botica 1996: 15).

Ovim radom temeljenim i na terenskom istraživanju pokazano je kako verbalna tradicijska kultura na Cresu postoji i danas. Možda više nema ulogu koju je imala ranije i nije nužna za stvaranje i održavanje identiteta otočana, ali njezina prisutnost je postojana. Rijetke su okolnosti spontanih kazivačkih situacija i većina kazivača nema vlastiti repertoar priča. Ovdje bih istaknula kazivačicu Domeniku Zec (1919.) iz Beloga koja se ističe kao osoba koja ima vlastiti repertoar priča i na koju se nekolicina kazivača pozivala kao na osobu od koje su godinama slušali različite predaje i druge priče, znajući navesti koje su to priče koje kazivačica ima običaj pripovijedati. Ona je jedna od kazivačica koju nije trebalo podsjećati niti poticati na

kazivanje. Gospođi Zec nije trebalo postavljati pitanja niti davati dulje upute o tome što me zanimalo i u koju svrhu sam provodila istraživanje. Domenika Zec se nakon mojeg kratkog uvoda o tome kako me zanimaju stare creske priče, pogotovo o nadnaravnome jer sam znala kako poznaje upravo te predaje, zagledala u daljinu i počela pripovijedati jednu priču za drugom ponekad se okrećući prema meni u ključnim trenucima pojedine predaje kako bi pojačala dojam kazivanoga. Kazivačica je govorila umjerenim tempom zadržavši mirno držanje uz poneku promjenu intonacije i glasnoće govorenja kako bi istaknula dramatičnost situacije, opasnosti u kojima su se našle osobe iz predaje ili vlastiti stav o nadnaravnome. Domenika Zec bila je osoba za koju je više kazivača istaknulo kako je izvrsna kazivačica s velikim repertoarom priča.

Kazivačke su situacije tijekom mojih istraživanja bile inducirane. Često se događalo da kazivači tijekom razgovora krenu u spontano kazivanje neovisno o mojim naptcima ili naptcima ostalih okupljenih osoba koje su također sudjelovale u usmenome procesu. S obzirom na ograničeno vrijeme kada je bilo moguće izvesti istraživanje bilo je nužno potaknuti kazivače na kazivanje, odnosno nije bilo moguće čekati da dođe do prirodno započete kazivačke situacije. To su one situacije, objašnjava Evelina Rudan, u kojima kazivači pripovijedaju iz vlastitog interesa, a ne na traženje istraživača (2016: 118). Ovakav način poticanja kazivačkih situacija utjecao je na repertoar i način izvedbe, posebno kod onih kazivača koje je trebalo podsjećati na neke meni već poznate priče ili motive. Rudan također smatra kako je važno razlikovati prirodne od induciranih kazivačkih situacija jer repertoar induciranih situacija ne pokazuje doista koji motivi, priče (i drugi žanrovi) sudjeluju u usmenoknjiževnoj komunikaciji neke zajednice, a koji su zapamćeni od strane kazivača (2016: 118).

Motivi i teme creskih priča i pjesama pripadaju okviru hrvatske usmene književnosti. Na njih su utjecali, kao i na oblikovanje tekstova, kontakti s prostorno bližim i daljim kulturnim krugovima (Vidi: Bošković-Stulli 2000: 154). Neki su motivi i žanrovi vitalniji od drugih. U starijim zapisima prevladavaju pjesme. S obzirom na to da su te zapise zabilježili uglavnom etnomuzikolozi, kojima su usmene pjesme i glazbena izvedba bili u središtu istraživačkoga interesa, ne može se iz današnje pozicije tvrditi isključivo na temelju tih zapisa kako priča nije bilo. Naprotiv, kazivači koje sam intervjuirala za potrebe ovoga rada svjedoče kako su u djetinjstvu slušali brojne predaje i legende. Promijenjen kontekst usmene književnosti i drugačije potrebe stanovništva utjecali su na odnos prema usmenoknjiževnome nasljeđu. Citirajući Lotmana, Maja Bošković-Stulli zaključuje kako je tekst „uvijek uključen u neki svoj kontekst i stvarni organizam umjetničkog djela sastoji se 'iz teksta (sistema unutar tekstovnih

odnosa) i njegovog odnosa prema vantelektivnoj realnosti“ (Bošković-Stulli 1978: 46). Društvena stvarnost ključan je čimbenik za promjene u tradicijskoj kulturi, ali unatoč tome verbalna je tradicijska kultura na otoku Cresu donekle sačuvana. „Kulturna je antropologija pokazala kako se istinska kultura jednog naroda očuvala i u usmenoj predaji, oblikovanoj u književnoj strukturi“ (Botica 2000: 266).

Creska usmena književnost pokazuje kontinuitet žanrova, tema i motiva. Usporedbom starijih i novijih zapisa vidljivo je kako su se tekstovi mijenjali kroz povijest. Određeni su motivi i teme pokazali znatnu vitalnost i potentnost i u današnje vrijeme. Neki su motivi i tekstovi iščezli ili gotovo iščezli u novijim zapisima. Iako se čini kako su motivi izrazito lokalno obojeni, oni se pojavljuju i u verbalnoj tradiciji susjednih zajednica i drugih država. Maja Bošković-Stulli naglašava „da su nacionalna obilježja teško određiva, da su fluidna i otvorena“ (2000: 153). Nadareni narodni stvaraoci na temelju svojih iskustava, znanja, tradicije i okoline u kojoj žive stvaraju djela koja jesu karakteristična i dijelom jedinstvena. „Lokalizacijom događaja, imenima protagonista, posebnim crtama svoga kraja i domaće povijesti, društvenim odnosima, jezikom i narječjem, lokalnim vjеровanjima prilagođuju se međunarodni sižeji u pojedinoj sredini“ (Bošković-Stulli 2000: 153). Ono što se u hrvatskoj usmenoj književnosti prepoznaje „su crte dinarske, jadransko-mediteranske, panonske, srednjoeuropske folklorne tradicije“ (Isto 2000: 153). Iako se priče, pjesme i drugi oblici u sličnim formama i sa sličnim sadržajem pojavljuju u različitim europskim regijama pod utjecajem dugotrajnih i intenzivnih kontakata, ono što tekstove jedne nacionalne ili regionalne verbalne kulture čini ukorijenjenima u toj zajednici i izvornima jesu elementi lokalnoga, jezik, zajedničko vjеровanje zajednice, iskustvo koje je jedinstveno, okoliš, prostor nastanka teksta. Kako navodi Ljiljana Marks pišući o pričama, tekstove usmene književnosti „upravo ti maleni dijelovi, neraskidivi s trenutkom pripovijedanja, jezikom i zajednicom, čine zauvijek samo našima“ (Marks 2018a: 244).

6.2. Funkcije usmene književnosti na otoku Cresu

Prilikom proučavanja usmene književnosti, kako je već ranije naglašeno, potrebno je, osim teksta, u analizu uključiti i kontekst, odnosno društvenu situaciju, kako piše Dundes, ali i funkcije koje ne treba miješati s kontekstom. Funkcije usmene književnosti označavaju svrhu folklornoga čina ili folklornoga žanra (Dundes 2010: 95). Kod definiranja funkcija iz pozicije

istraživača treba biti oprezan jer možda osoba koja se nalazi izvan konteksta određene zajednice drugačije tumači funkcije pojedinih žanrova od članova zajednice. To se posebno odnosi na proučavanje starijih zapisa koji više nemaju funkciju i nisu u optjecaju unutar folklornoga procesa, već dolazi do njezine rekonstrukcije što ne znači da treba odustati od analize funkcija. Dundes smatra kako se kazivače trebalo, odnosno treba pitati za njihovo mišljenje o značenjima, funkcijama i žanrovima njihove građe (2010: 102). Istraživač, kao osoba koja ne pripada zajednici i koja ne dijeli sa zajednicom određenu tradicijsku kulturu, sudjelujući u folklornome procesu postaje recipijent. Svaki recipijent, bio članom zajednice ili ne, doživjet će ono što čuje i/ili vidi na vlastiti način „ovisno o vlastitim prijašnjim životnim i književnim iskustvima, o vrsti interesa i o senzibilnosti te osobe“ (Bošković-Stulli 2010: 189). Smatram kako svaka osoba, neovisno o ulozi s kojom je pristupila, ako sudjeluje u folklornoj situaciji, legitiman je dionik koji ima pravo na vlastiti osjećaj, stav ili interpretaciju. To ne umanjuje vrijednost folklornoga čina, već ga obogaćuje.

Simon J. Bronner ističe tri važne karakteristike folklora koje je folklorist Joseph Jacobs izdvojio u eseju *The Folk*: 1. folklor se kontinuirano nadograđuje što znači da su u njemu prisutne inovacija i individualna inicijativa; 2. folklor čine tradicije koje dijeli jedna skupina; 3. tradicija nije skup znanja među nepismenima, već proces koji se može razumjeti prateći prostorne i psihološke uzorke (Bronner 2017: 18). Tradicijska kultura uspostavlja vezu s prošlošću i učvršćuje identitet zajednice. Niti identitet niti tradicija nisu nepromjenjive datosti. Njih se može svjesno odabrati, a s vremenom i odbaciti ili restrukturirati. U suvremenoj znanosti folklor se promatra u kontekstu kreativnosti i individualnosti. Pojedinci biraju tradiciju i prilagođavaju je. Odbačeno je vjerovanje prema kojemu zajednice samo prihvaćaju tradicije i nastavljaju prema njima živjeti. Prema modernome shvaćanju, tradicija se kontinuirano stvara, ali ipak pretpostavlja i dijeljenje već postojećih znanja koja se tiču svakodnevnih životnih potreba (Bronner 2017: 20). Folklor služi tome da „održava stabilnost kulture“ (Bascom 2010: 86). Njegove odgojne i obrazovne funkcije omogućuju usađivanje društvenih i kulturnih normi u nove generacije i njihov kontinuitet. Članovi zajednice folklornim praksama podučavaju mlade moralnim vrlinama koje kasnije, u odrasloj dobi omogućuju onima koji ih se pridržavaju prihvaćenost u društvu.

Tekstovi tradicijske verbalne kulture „nastajali su kad su se za njih stvorili iznimno povoljni uvjeti i kad su imali naglašenu funkciju. Ta ih je funkcija i održavala u životu, u usmenoj komunikaciji“ (Botica 2013: 14). Kad nestane funkcija, nema više potrebe niti za

tekstom. On prestaje biti dijelom folklorne komunikacije. Međutim, vraćanjem na zapis, „pronalazimo u tekstovima neka dotad nezapažena značenja, dok nam negdašnja značenja ostaju dijelom skrivena“ (Bošković-Stulli 2010: 189). Bilježenje informacija o kontekstu, uz sam tekst, omogućava približavanje ili otkrivanje razloga zbog kojih se neki tekst izvodio u određenoj situaciji što bi nam bez konteksta sigurno ostalo skriveno (Dundes 2010: 96).

Udaljili smo se od nekadašnjih funkcija i konteksta, a stvorili smo nove i drugačije i omogućili tekstu da nastavi živjeti u novim okolnostima te mu produljili vijek. „Moderni čitatelj pronaći će u tekstu folklornoga djela i nova, dotad neprimijećena značenja“ (Bošković-Stulli 2010: 188). Kako ne bi došlo do potpunoga zaborava na tekst, važna je uloga zapisivanja. „Zapis folklornog teksta nije više dio folklornog procesa, nego fiksirano djelo s estetskom (umjetničkom) funkcijom. Kao takav on može poslužiti kao inspiracija novoj kreaciji (pa i folklornoj)“ (Lozica 2010: 176).

Usmena književnost ima niz funkcija, odnosno svaki pojedini žanr ima različite funkcije. Cilj usmene književnosti nije estetska funkcija iako ona nije niti u potpunosti zanemarena. Kako piše Bošković-Stulli, ona će „ostati pretežno skrivena“ (2010: 186). Praktične funkcije i estetska funkcija u usmenoj su književnosti stopljene i jedna drugu podržavaju. Estetska je funkcija značajna zbog toga što ona izgovorenoj riječi, pjesmi, priči ili nekoj drugoj vrsti, omogućuje isticanje od svakodnevnoga govora i daje joj na značenju te time pojačava dojam koji njezina poruka želi postići. Individualni stvaraoci iz naroda nesvjesno koriste estetiku prihvatljivu zajednici u kojoj nastaje tekst. Posebnost upotrijebljenog izraza uzdiže takav tekst u odnosu na uobičajeno i svakodnevno zbog čega „bez obzira na značajne razlike u rasporedu estetskih i izvanestetskih funkcija, usmena književnost, poglavito u onim primjerima kada njezine tekstove uobličavaju kazivači umjetnici, jest umjetnost riječi baš kao i tzv. 'visoka' književnost“ (Bošković-Stulli 2010: 186).

Folklor je izraz tradicijskoga znanja i iskustva te ovisi o individualnim potrebama pojedinca u zajednici kao i o uvjetima unutar jednoga društva (Bronner 2017: 25). On je prilagodljiv promjenama funkcija i dok postoje funkcije koje on može ispunjavati, bit će od koristi društvu koje će ga nasljedovati. U usmenoj se književnosti isprepleću estetska funkcija i druge, izvanknjiževne funkcije koje se „ne iscrpljuju samim širim područjem umjetnosti, nego pripadaju i praktičnom životu – kao dio obreda i svečanosti, kao način prenošenja znanja i pouke, kao magija, kao djelatnost kojom se olakšava rad, kao razonoda kojom se u zajednici ispunjava slobodno vrijeme, kao izraz političkog i društvenog mišljenja, kao oblik usmene

publicistike“ (Bošković-Stulli 1978: 11). Prijelaz usmenoknjiževnoga teksta iz književne u izvanknjiževnu funkciju, odnosno iz estetske u praktičnu, može utjecati na shvaćanje usmene književnosti kao umjetnosti. Neovisno o njezinoj sraslosti u životnu praksu, usmena književnost jest umjetnost riječi. Izdvajanjem usmene književnosti iz životnoga konteksta, njezinim zapisivanjem i promatranjem izdvojenoga teksta, dolazi do jačanja njezine estetske funkcije. Ne treba zaboraviti da je usmena književnost, koliko god bila dijelom običaja ili obreda ili uobičajene životne situacije, uvijek ispunjavala i estetske potrebe pojedinca i društva. Stipe Botica navodi kako optjecajnost nekog teksta ovisi o funkciji koju ispunjava, a usmenost je „samo jedna od funkcionalnih mogućnosti teksta. Štoviše, pretežite su druge svrhe koje nisu prvotno književne (dio obreda, običaja, slijeda godišnjeg/prirodnog ciklusa, svečanog čina; odgojne, spoznajne...)“ (1996: 15). Nadalje autor ističe kako tekst, ako za njim više nemaju potrebu niti pojedinac niti zajednica, „može postati nepotreban, prazan, istrošen (=neizvođen), pa može i trajno nestati ako nije zapisan“ (Isto: 15), što ponovno ukazuje na važnost zapisivanja, iako time izdvajamo usmenoknjiževni tekst iz one vrste komunikacije koja mu je svojstvena. Ipak, treba naglasiti kako su karakteristike usmene komunikacije vidljive i nakon zapisivanja teksta.

Stipe Botica ističe kako je „usmena književnost u svim svojim rodovima i vrstama imala iznimnu društvenu ulogu, uključujući i sve ostale zadaće. Nitko i ništa nije je mogao zamijeniti u duhovnom profiliranju najširih slojeva društva koji i nisu mogli imati neku drugu, višu i zahtjevniju komunikaciju nego upravo takvu i održavanu na taj način“ (2013: 28). Iz niza razgovora s mnogim starijim kazivačima, otočanima, saznala sam kako je u doba njihova djetinjstva, dakle u prvoj polovici 20. stoljeća, postojao niz izvanknjiževnih funkcija verbalnoga folklora. Usmena se književnost na Cresu koristila za ispunjavanje slobodnoga vremena, olakšavanje fizičkoga rada, bila je dijelom svečanosti i običaja, koristila se za objašnjavanje daleke povijesti i neobjašnjivih događaja i pojava. Njezine su društvene funkcije, dakle, bile raznolike. Zabava je jedna od važnih funkcija jer omogućuje udaljavanje od teškoga rada, životnih poteškoća ili rutine. Osim pjesama, tu su funkciju, istaknuo je jedan od kazivača, vršile i, kako ih je nazvao, horor priče koje su djeca, mladi, ali i odrasli kazivali i slušali na kućnim okupljanjima. Neke mitološke i demonološke priče nisu bile za dječje uši, već su ih pripovijedali isključivo odrasli jedni drugima. Često su to bile priče o vlastitim doživljajima koji su ulazili u sferu nadnaravnoga. Pripovijedanje vlastitih doživljaja koje možda dijeli nekoliko okupljenih osoba služilo je i povezivanju članova zajednice. Takvim dijeljenjem iskustva stvara se i učvršćuje identitet zajednice.

Povijesne i etiološke predaje služile su prenošenju znanja o povijesti, iako u njima nije bila predstavljena točna povijest, već mitska. Mnogi su kazivači isticali važnost odgojne funkcije usmene književnosti. Za tu su se svrhu koristile predaje kojima su se djeci prenosile etičke i moralne vrijednosti i spoznajni koncepti. Prenoseći određene tekstove na mlade, usmena je književnost utjecala na njihovo oplemenjivanje te osvješćivanje i razumijevanje odnosa i očekivanja u društvu kao punopravnih članova zajednice. Time usmena književnost uspostavlja i etičku i misaonu funkciju u zajednici. Za mnoge su predaje kazivači istaknuli kako su služile sprječavanju određenoga ponašanja kod djece. Kao primjere predaja koje su sami kazivači detektirali kao one koje su ispunjavale odgojnu funkciju, izdvojila bih sljedeće: predaje o crkvi svetoga Duha na koju se nije smjelo bacati kamenje jer će se pojaviti vatreni jezik; za razne jame i udubljenja vezivale su se priče o vješticama ili macmalićima koji će se razljutiti ako bi se djeca tamo okupljala; za neke se jame govorilo kako će osoba koja u nju upadne izaći na drugome kraju svijeta; navečer se nije smjelo izlaziti iz kuće jer postoji opasnost da će mrtvi, vukodlaci, zli macmalići, štrige ili druga opasna bića koja ne pripadaju našem svijetu oteti djecu. Ovakvim su pričama odrasli djecu držali podalje od tih opasnih mjesta kako bi ih zaštitili ili korigirali društveno neprihvatljivo ponašanje. Osim što su bile namijenjene djeci, priče o zastrašujućim stvarima koje mogu zateći osobu koja se na ulici ili na putu zatekne noću, ukazivale su i na neprimjerenost takvog ponašanja koje bi trebalo izbjegavati.

Jedan od lijepih primjera društvene funkcije, uz moralnu, je i priča o ostavljanju dijela ulova ribe Božjem ribari ili macmaliću (ovisno o zabilježenoj verziji). To je predaja koja je bila vezana uz životnu praksu, a podučavala je zahvalnosti i skromnosti. Priče o zakopanom blagu također su vrlo zanimljive iz pozicije društvenih funkcija. One se pojavljuju kao rezultat siromaštva koje je vladalo u određenim vremenima na određenim prostorima, što je ranije spomenuto. Priče o zakopanom drevnom blagu govore o stremljenju prema boljem životu, lakšem životu i k izlasku iz siromaštva tako čestom na hrvatskim otocima.

Poseban je odnos nekih kazivača prema nadnaravnome. Kod onih koji su skloni vjerovanju u nadnaravno, kao i kod onih koji su mogli posvjedočiti kako su i sami bili u prilikama susresti se s njime, izvire veliko poštovanje prema nadnaravnome. Velik broj kazivača nije želio o tome govoriti. Neki su izrazili veliku začuđenost mojim poznavanjem njihovih vjerovanja što je stvorilo povjerenje između nas i pristanak na razgovor o tome. Prednost je tijekom određenih kazivačkih situacija činilo i što sam kao izvore svojih saznanja navodila poimence članove naselja s kojima sam već razgovarala. Tada su se kazivači lakše

otvarali i odlučili kako u tom slučaju i oni mogu sa mnom razgovarati o nadnaravnome. Neki su kazivači, kada bih stekla legitimitet u njihovim očima, govorili o tome kako i danas osjećaju prisutnost nadnaravnoga na određenim mjestima ili u određenim razdobljima. Iz svega proizlazi veliko poštovanje za svijet u koji su ti kazivači uronjeni i koji ima svoje tajne što izaziva strahopoštovanje prisutno i danas.

Proučavanjem izvanknjiževnih funkcija i slušanjem kazivača koji o njima govore iz perspektive članova zajednice, može se dobiti slika o nekadašnjem načinu života, željama i ambicijama nekadašnjih stanovnika, duhovnosti i moralnosti, pogledu na život i njegov smisao. Proučavanje usmene književnosti u kontekstu daje cjelovitiju sliku o životu jedne zajednice i minulim vremenima, a suvremeni zapisivački rad na terenu omogućuje uvide u sadašnjost te usporedbu stanja na dijakronijskoj razini.

Mnoge su navedene funkcije nestale u suvremenosti pod utjecajem širenja informacija putem medija, širenjem obrazovanja, novim znanstvenim spoznajama za koje su stanovnici čuli i općom promjenom načina života. Susreti s ljudima izvan zajednice i putovanja također dovode do novih znanja. Zbog toga nestaju vjerovanja, odnosno ona postaju samo priče iz prošlosti za kojima nema više stvarne potrebe u životu. Nestala je odgojna funkcija usmene književnosti, načini zabave su se promijenili. Mnoge su priče i pjesme sada samo vrijedan odjek iz prošlosti i pokazatelj nekadašnjega načina života. Ti su tekstovi ispražnjeni od dodatnih značenja te za njima ne postoji potreba kakva je nekada postojala. Međutim, folklor je vrlo prilagodljiv i dobiva nove funkcije kojima nastavlja život na određenom prostoru jer očito i dalje ispunjava određene potrebe zajednice iz koje je potekao.

Folklor se u današnje vrijeme često koristi u turističke svrhe što predstavlja novu funkciju usmene književnosti i drugih tradicijskih elemenata. Zajednica može odabrati neke elemente svoje tradicijske kulture kojima se želi predstaviti široj publici. Ovo možda nije izvorna funkcija unutar koje su se odigrali folklorni procesi, ali ona omogućuje nastavak življenja kulturnih praksi, usmene književnosti i svih drugih sastavnica tradicijskoga identiteta koje zajednica odluči izdvojiti i predstaviti. „U preporukama s trećeg Europskog kongresa o ruralnom turizmu, održanom u Eger, Mađarskoj, je zaključeno kako ruralni turizam igra ključnu ulogu u očuvanju identiteta ruralnih zajednica“ te kako „razvoj ruralnog turizma utječe na povećanje poljoprivredne proizvodnje, očuvanje krajolika, kulturnog okruženja, gastronomije, rukotvorina, pučke arhitekture, kulturne i vjerske tradicije“ (Ružić i Medica 2010: 480). Ovakvim načinima tradicijska kultura poprima nove vrijednosti, premošćuje moguće prepreke,

preživljava i koristi zajednici iz koje potječe. Verbalni folklorni oblici korišteni u različite turističke svrhe gube neke osobine koje im više nisu potrebne s obzirom na promjenu dotadašnje funkcije, a dobivaju neke nove karakteristike. Turistička ponuda koja nudi različite oblike tradicijske kulture u novom ruhu zapravo djeluje u korist tradicije jer ona time nastavlja živjeti i ispunjavati nove funkcije zajednice iz koje je proizašla. O vezi turizma i verbalnih folklornih oblika piše Evelina Rudan koja ističe kako, u kontekstu promišljanja o opasnostima u kojima se tradicija i tradicijsko nalaze u suvremenome svijetu, „uz određeni oprez (...) moramo imati na umu i to da tradicija (tradicije) nije tako krhka i da možda nismo mi ti koji nju čuvamo, štitimo i interpretiramo, nego da u nekoj široj dimenziji (ne metafizičkoj, čak i ako tako zvuči) ona nas i naše interpretacije i razumijevanja „koristi“ da bi se, ako ne održala, onda barem očuvala“ (2012: 512). Pri uporabi verbalnoga folklora u turističke svrhe, može doći do namjerne i nenamjerne uporabe. Nesvjesna uporaba folklora u ovome se kontekstu „odvijala ili odvija, često čak i neovisno o stupnju prepoznavanja vrijednosti nematerijalne kulturne baštine, u manjim grupama ili „jedan na jedan“, u situacijama u kojima se određeni oblici izdvajaju iz uobičajenih razgovora“ (Rudan 2012: 512-513). Uporaba folklornih elemenata u turističke svrhe utječe i na odnos zajednice prema svojem nasljeđu i na njegovu revalorizaciju. Kod članova zajednice razvijaju se pozitivni osjećaji povezani s vlastitim kulturnim nasljeđem, samopoštovanje, ponovno otkrivanje kulturnoga nasljeđa na koje su zaboravili i želja za očuvanjem vlastite tradicije. „Zaboravljena znanja o vlastitim korijenima te ponos na vlastitu baštinu često puta mogu upravo turizmu zahvaliti svoju ponovnu upotrebu odnosno održanje. Na taj način, turizam dobiva izuzetno važnu ulogu u očuvanju baštine“ (Jelinčić 2006: 165).

Evelina Rudan ističe kako su upravo priče, i to legende i predaje, usmenoknjiževni oblik koji se najčešće upotrebljava u turističke svrhe, a to može pomoći u njihovu očuvanju jer „osim što postaju dio prostornog iskustva turista – mogu postati i dio njegova repozitorija priča koje se mogu aktualizirati i u drugim situacijama (npr. ponovnog dolaska s članovima svoje obitelji, zapisima u putopisima, zapisima u virtualnoj komunikaciji kao dio preporuke, privatne prema namjeri i javne prema mediju, članovima virtualne zajednice i sl.)“ (2012: 514). Korištenjem folklora u turističke svrhe često dolazi do promjene u narativu kao i do promjene medija. Prilikom uporabe kulturne baštine, pa tako i verbalne tradicijske kulture, u turističke ili druge svrhe, može doći do znatne promjene njihova značenja i oblika. Ipak, za vitalnost tradicijskoga važna je sposobnost prilagodbe koja joj je i inače bila svojstvena jer je tradicija i došla do naše suvremenosti procesom prilagodbe potrebama zajednice. Kontakt između nasljednika neke tradicije i drugih zapravo može koristiti ponovnom povezivanju pojedinaca s vlastitim

kulturnim nasljeđem od kojega su se udaljili te identificiranja s njime na novoj razini. Dolazi do obnove izgubljenoga (ili oslabljenoga) kulturnoga identiteta (Jelinčić 2006: 161-162). Time se tradicija ponovno povezuje sa životnim praksama i njezina je egzistencija osigurana.

Kao primjer uporabe usmenoknjiževnoga motiva u nove svrhe i primjer vitalnoga motiva usmenoknjiževnih predaja istaknula bih lik macmalića. Macmalić je, prema tvrdnjama kazivača, bio u prošlosti lik o kojemu se uglavnom govorilo u sjevernom dijelu otoka, u naselju Beli i njemu okolnim mjestima. Tamo je macmalić bio poznat kao lik čiji je spektar djelovanja išao od nepodopština do opasnoga djelovanja po ljude, ali i do djela kojima je pomagao čovjeku. Neki su ga opisivali kao jednobojno biće (crno ili u nekoj drugoj boji), a neki kao simpatičnog čovječuljka s crvenom kopicom. Prvi opis poveziv je s negativnim djelovanjem lika, a drugi opis tiče se ambivalentnih osobina lika – niti je dobar niti je zao. Pojavljivao se macmalić i u pričama drugih naselja, ali sporadično. U suvremenom dobu došlo je do revitalizacije tog demonološkog bića. Lik macmalića dugogodišnjim djelovanjem udruge *Ruta Cres*, a posebno od početka provedbe projekta *Majstor Macmalić* od 2015. godine, postaje iznimno vidljiv i vraćen je u vrlo aktivnu umjetničku komunikaciju. Macmalić je pozitivan lik koji voli one koji poštuju prirodu. Postao je dobar duh šume, ekološki osviješteno biće čije djelovanje potiče na ekološku svijest. Macmalić nosi poruku o poštovanju okoliša i njegovu očuvanju za budućnost. Rezultat rada Udruge su i dvije slikovnice o macmaliću dostupne na nekoliko jezika. To je vrijedan turistički suvenir koji kupuju stranci, domaći turisti, ali i otočani. Ovaj je demonološki lik pokazao iznimnu vitalnost i prilagodljivost novim okolnostima. Tijekom mojih terenskih istraživanja, u razgovorima s kazivačima koji ne pripadaju onim mjestima u kojima je macmalić bio čestim (ili uopće) likom predaja, više je puta upravo taj motiv bio često spominjan. Neki su kazivači istaknuli kako se o macmaliću u njihovu djetinjstvu nije puno govorilo, ali sada znaju za njega. Kada bih ih pitala o tome što znaju, govorili bi o ovome novostvorenome narativu, o liku koji obitava u šumama Tramuntane koju čuva i dolazi u kontakt s posjetiteljima šume. Prema njima nema zle namjere, osim ako oni ne povrijede šumu. Macmalić se vratio u usmenoknjiževnu komunikaciju dobivši nove značajke koje nisu bile potpuno nepoznate, ali nisu bile niti istaknute u nekadašnjim kazivanjima. U današnje je vrijeme ekološka svijest vrlo izražena te je macmalić postao lice brige za okoliš. Postao je vrlo potentan lik, ušao je u kazivanja i onih kazivača koji prije nisu imali znanja o njemu, predaje o macmaliću dobile su novu funkciju i prenose se na najmlađe generacije. Prelaskom u tiskani medij u obliku slikovnice za djelu, osnažena je estetska funkcija predaje o macmaliću i postavljen je naglasak na samu priču. Ona je izgubila svoje prijašnje praktične funkcije (Bošković-Stulli 2010: 188),

a dobila je nove koje su u službi suvremenog društva. Macmalić je danas dijelom vrlo žive usmenoknjiževne komunikacije na otoku Cresu, ali i šire. Lik je revitaliziran, plodonosan i vitalan zahvaljujući i promjeni narativa koji su predaje o njemu učinili poželjnima. Na ovome se primjeru pokazuje kako je folklor „živahan fosil koji ne želi umrijeti, nego buja u starim i novim oblicima gotovo svugdje. Mogućnosti gospodarske primjene folkloru isto su tako velike (u umjetnosti, industriji, turizmu i svakodnevnom životu)“ (Lozica 2010: 172).

Uz lik macmalića, velik je broj priča zabilježen i o zakopanom blagu, nastanku Vranskog jezera te o svetom Gaudenciju. Ovi su motivi zadržali svoja starija obilježja, odnosno nije došlo do velikih promjena u tekstovima pod utjecajem novih okolnosti. Priče o zakopanom blagu oduvijek su fascinirale stanovnike i povezivale su ih s događajima iz stvarnosti – naglim bogaćenjem određenih pojedinaca ili obitelji. Na mnogim lokacijama poznatima iz tradicije, blago još nije pronađeno i to je utjecalo na daljnje pokušaje iskapanja tog blaga i prenošenje predaja o njemu. I dalje je postojala mogućnost da netko, uz sreću, naiđe na blago i obogati se. Vransko je jezero značajno stanovništvu kao izvor opskrbe vodom. Priča o sestrama Gavankama stoga je česta na repertoaru kazivača. Priče o djelovanju svetoga Gaudencija također su duboko ukorijenjene u svijest stanovnika. On je stvarna osoba oko koje su se od davnina prepletale legende i uživa veliko poštovanje otočana. Neka su njegova legendarna djela više, a neka manje poznata. Ono što je zanimljivo je postojanje veze između legendi o svecu i praktičnoga života, odnosno korištenje predmeta povezanih s Gaudencijem koji štite od ugriza zmija.

Osim primjera priča, izdvojila bih i koledu *Sveti Stepan* koja se i dana izvodi u naselju Loznati uz popratne pjesme *Za dobro vam Božić došal* i *Fiole, fiole*. Pjesme se izvode ispred svake kuće u naselju na blagdan svetoga Stjepana, a na kraju se organizira večera za sve sudionike događanja.

Tradicijska kultura izgubila je neke stare praktične funkcije, ali dobila je nove, prilagođene potrebama suvremenoga čovjeka. Možda pripovijedanje više ne služi zabavi ili učenju o tabuima, dopuštenim, zabranjenim postupcima ili estetskoj potrebi (potrebi samo za ljepotom kazivanja i pjevanja). Njezine se nove funkcije odnose na povezivanje predaja s društvenom povijesti otoka, vraćanje svojim korijenima i otočkom identitetu te turističku ponudu otoka. Može se reći kako danas verbalni folklor u određenoj mjeri odražava kulturu otoka Cresa. On i dalje postoji u izvedbi, ali u smanjenom korpusu u odnosu na nekadašnja vremena. Više ne ispunjava sve one funkcije koje je nekada ispunjavao, a o kojima svjedoče

ispitani kazivači. On više ne služi tome da pojedinci i zajednica koja ga dijeli izražavaju svoje viđenje svijeta, pojava iz prirode i vjerovanja. Usmene priče, pjesme i izreke ne prikazuju suvremeni način života otočana, ali iz reminiscencija kazivača očito je kako je u prošlim vremenima to tako bilo. Moderna strujanja dovela su do promjene u odnosu zajednice prema folkloru koji sada više ispunjava zabavljačku i turističku funkciju u odnosu na nekada dominantne odgojnu funkciju, edukativnu funkciju, etičku, filozofsku i sl. Sagledamo li u cjelini usmeno folklorno nasljeđe otoka Cresa, možemo dobiti uvid u njihova vjerovanja, koja su uglavnom iščezla, iako ne u potpunosti, običaje i način života. Može se uočiti i kako uz poticaj i nastojanja pojedinaca i zajednice, nasljeđe verbalnoga folkloru može oživjeti i koristiti u neke nove, do tada, nepoznate svrhe. Na primjeru otoka Cresa i odnosu stanovništva prema vlastitome nasljeđu vidljivo je kako „neka folklorna ili kulturna pojava općenito traje samo dok je ljudi mijenjaju prema duhu vremena i, naravno, prema, svojem senzibilitetu“ (Marković, Marks 2015: 12).

Usmena književnost koja u idealnim uvjetima živi u govorničkoj situaciji u kontekstu života zajednice, zapisana gubi niz kontekstualnih obilježja i funkcija, unatoč tome što tehnologija već desetljećima omogućuje audio i video snimanje čime se omogućuje da tekstovi ostanu zabilježeni točno onako kako su nastali u danoj situaciji. I dalje to ostaje okamenjena inačica nekog usmenog žanra. Međutim, na to ne treba gledati kao na ograničavajuću situaciju jer svaki zabilježeni tekst, zapisan ili snimljen, omogućuje da mu se neprestano vraćamo i analiziramo ga. Zabilježen usmenoknjiževni tekst, uz dodatne bilješke o situaciji u kojoj je nastao, dobiva nove funkcije koje do tada nije imao. On je, za početak promijenio medij, ne ispunjava osnovne uloge usmene književnosti niti živi u okviru usmenoga kazivanja, ali ostao je svjedokom određenoga vremena, pokazuje u kojoj je varijanti bio u nekom trenutku zapamćen, možemo ga usporediti s inačicama iz drugih razdoblja te dobiti sliku o tome kako se tijekom vremena mijenjao, razvijao, dobivao i gubio različite funkcije. To daje novi smisao bilježenju usmene književnosti i njezinu interpretiranju čime zapisi dobivaju dodanu vrijednost. Izvorni se kontekst možda izgubio, ako uopće možemo rekonstruirati što je to izvorno, ali tekst koji je zapisan živi u novome kontekstu.

7. ZAKLJUČAK

Cilj ovoga rada bio je istražiti usmenu književnost otoka Cresa koja do sada nije bila sustavno zabilježena, valorizirana i opisana. Zapisi verbalne tradicijske kulture otoka Cresa nalaze se zabilježeni u različitim izvorima i uglavnom su bili rezultat etnomuzikoloških istraživanja. Ono što se željelo postići ovim radom je, osim prikupljanja, dati opis usmenoknjiževnih zapisa prema motivskim, tematskim i žanrovskim karakteristikama uz osvrt na kontekst i funkcije prikupljenoga korpusa.

Za potrebu ovoga istraživanja prikupila sam usmenoknjiževne zapise vlastitim terenskim istraživanjem koje sam provela 2006., 2013., 2018. i 2019. godine koji se nalaze u prilogu ovoga rada. Osim vlastitih zapisa, prikupila sam i koristila već postojeće usmenoknjiževne zapise iz različitih izvora. U korpusu tekstova korištenom za ovaj rad zabilježeno je 513 priča, 245 pjesama i 133 poslovice i izreke što čini sveukupno 891 zapis unutar korpusa. Prije 2006. godine nastalo je sveukupno 390 zapisa, a nakon navedene godine 501 zapis. Najstariji zapisi priča su oni Alberta Fortisa iz 1771. godine u *Ogledu zapažanja o otocima Cresu i Lošinju* koje je autor zabilježio tijekom putovanja navedenim otocima te oni Andrije Bortulina iz 1898. godine koji se nalaze u *Zborniku za život i običaje Južnih Slavena*. Prema starosti nastanka zapisa, slijede pjesme zabilježene 1869. godine koje se nalaze u *Antologiji usmene epike i lirike (pjesme)* što je zapisao dr. Mate Ujević (IEF rkp 1869). Među najstarijim zapisima u korpusu su i poslovice, njih 36, koje je zabilježio Ante Tentor u prvom hrvatskom putopisu o Cresu. Putopis je objavljen pod naslovom *Creske pričice* u Šenoinom Viencu 1880/1881. godine.

Korpus je podijeljen prema vremenu zapisa te žanrovima i motivima/temama koristeći uobičajene podjele usmenoknjiževne građe. Tri su velike skupine: usmene priče, usmene pjesme te poslovice i izreke. Usmene priče podijeljene su na predaje (demonološke, etiološke i povijesne), legende, viceve i priče iz života. Prikupljeno je 513 usmenih priča. Prije prvog provedenog terenskog prikupljanja u vlastitoj organizaciji, 2006. godine, datira 77 zapisa, a 436 ih je nastalo nakon 2006. godine. U korpusu priča, najveći je broj predaja, čak 394 zapisa. Nakon njih, po broju slijede 72 zabilježene legende. Viceva je trideset, a šesnaest je priča iz života. Među predajama, najviše je demonoloških predaja koje broje 281 zapis. Većina ih je nastala u novije vrijeme kada je zabilježeno 236 demonoloških predaja. Usmenih je pjesama prikupljeno 245, od čega 193 pjesme u starijim, a 52 u novijim zapisima. Pjesme su podijeljene

po temi o kojoj govore prema klasifikaciji Tanje Perić-Polonijo uz dodatak balada i nekoliko dječjih pjesmica. U korpusu se još nalaze i poslovice i izreke kojih je zabilježeno 133. Prije 2006. godine nastalo je 120 zapisa, a nakon 2006. njih trinaest. Korpus je opisan i analiziran. Opisane su osobitosti prikupljenih tekstova, njihova današnja funkcija, vitalnost pojedinih žanrova i konkretnih motiva te odnos zajednice prema vlastitoj verbalnoj kulturi. Interpretacijom sam došla do uvida u postojanje različitih žanrova usmene književnosti na Cresu, njihovih karakteristika i zastupljenosti u starijim i novijim zapisima. Na osobitost korpusa utječu lokalni elementi kulture i života otočana. Usmena književnost primarno se obraća zajednici. Ona predstavlja zajedničko znanje, iskustvo i moralne vrijednosti. Kako bi opstala, mora biti kolektivno usvojena i prihvaćena, treba odražavati svjetonazor pojedinaca unutar zajednice koja ju baštini. Ona kroz različite žanrove i teme problematizira stvarnost društva u kojemu je nastala u najširem smislu te riječi. Pri interpretaciji verbalne tradicijske kulture važno je uzeti u obzir društveni kontekst i prostor na kojemu funkcionira usmena književnost i zajednica koja ju nasljeđuje kako bi se stekao uvid u usmenoknjiževni potencijal.

Usmenu književnost na Cresu prate gibanja koja su karakteristična za usmenu književnost općenito. Ona se tiču promjena u 20. i 21. stoljeću zbog kojih više nema one funkcije koje je imala u starijim razdobljima. Pod utjecajem promijenjenih navika i potreba suvremenoga čovjeka došlo je do promjene odnosa prema verbalnoj tradicijskoj kulturi koja i dalje jest u opticaju, ali ne u onim granicama kao nekada. Usmena književnost ipak jest živa u usmenoj komunikaciji otoka Cresa. Recipijenti i dalje postoje, funkcije usmene književnosti su sužene, izvedbe skromnije, ali i dalje su prisutne unatoč dinamičnim društvenim promjenama. Otok Cres najveći je otok, ali jedan je od najmanje naseljenih hrvatskih otoka na što su utjecale česte geopolitičke promjene kojima je bio izložen tijekom povijesti, ekonomski uvjeti i prirodne nedaće.

Istraživanjem se utvrdila promjena funkcije nekih žanrova usmene književnosti u komparaciji starijih zapisa i novoprikupljene građe te na temelju razgovora s kazivačima. Neki su žanrovi zadržali relevantnije funkcije u suvremenom društvu te pokazuju postojanje potrebe za njima u kontekstu življenja te očuvanja i proizvodnje mjesnoga identiteta otoka Cresa. Komparaciju nije moguće izvesti samo na temelju zapisa jer su starija istraživanja uglavnom izvodili etnomuzikolozi koji nisu bilježili priče pa se čini kako su nekada dominirali pjesnički zapisi, a danas dominiraju priče. Razgovorom s kazivačima utvrđeno je kako su se priče u velikom obimu i nekada pripovijedale, a danas su one dominantan žanr. Istraženo je prošlo

stanje te je utvrđeno kako su određeni segmenti usmenoknjiževnoga nasljeđa s vremenom poprimili drukčije funkcionalne osobitosti. Pokazalo se kako su neke teme i motivi promijenili žanrove s obzirom na funkcije koje dobivaju ili gube te što one znače sredini u kojoj se izvode. Pojedini žanrovi usmene književnosti imaju relevantniju funkciju u suvremenom društvu te pokazuju vitalnost u kontekstu življenja, očuvanja i proizvodnje mjesnoga identiteta otoka Cresa i kulturne reprezentacije otoka. Utvrđeno je kako usmenoknjiževno blago otoka Cresa doprinosi njegovu identitetu, a ono ujedno predstavlja i doprinos hrvatskoj usmenoknjiževnoj kulturi.

Provedenim terenskim istraživanjem utvrđeno je kako i dalje postoji usmena književnost u izvedbi te kako je njezina uporaba, unatoč povijesnim okolnostima, dugotrajna i neprekinuta. Promjene u načinu života utjecale su na formu i obradu pojedinih tema i motiva koji su se prilagodili suvremenim potrebama stanovništva. Uočljivo je kako zajednica i dalje pamti i prenosi određene usmenoknjiževne oblike i teme. Identificira se s onim dijelom svojega usmenoknjiževnoga nasljeđa koje ispunjava književne i izvanknjiževne funkcije za kojima postoji potreba, iako je vidljiva slabija ukorijenjenost usmene književnosti u identitetu i životu stanovnika. U razdobljima prije turističkog razvoja i urbanizacije otoka, stanovnici su bili blisko povezani sa svojom tradicijskom kulturom i usmenom književnosti. Iako su zasigurno mnogi tekstovi izgubljeni, prisutan je relativno bogat opus usmenoknjiževnih tekstova.

Usmena je književnost u prošlosti imala niz socijalnih funkcija poput prenošenja duhovnih vrijednosti, pouka i znanja, pohranjivanja vrijednosnih obrazaca i običaja, učvršćivanja identiteta uz pružanje estetskog užitka. Neki su žanrovi, teme i motivi pokazali veću vitalnost i uspješno su se prilagodili suvremenom životu. Zbog urbanizacije i iseljavanja dolazi do promjene u kulturi življenja. Mladi napuštaju otok i imaju drugačije životne navike i više se nema kome prenositi tradicijsko niti postoji veliki interes za time. Mediji mijenjaju perspektivu osoba koje su im izložene, a sadržaji koji služe zabavi drugačiji su od nekadašnjih. Gubi se kultura sjećanja i nema okupljanja na kojima bi se prenosilo tradicijsko znanje što je dovelo do fragmentiranosti zabilježenih tekstova. U 20. i 21. stoljeću usmena književnost više nema primarnu funkciju u duhovnome i društvenome životu zajednice. Kazivači često više nisu stvaraoci narodnoga blaga koji ostvaruju svoje stvaralačke i umjetničke potrebe, već prenositelji zapamćenih oblika usmenoknjiževnih tekstova.

Tijekom terenskoga istraživanja prikupljeno je znatno više priča od pjesama i izreka. Posebno su vitalne priče koje tematiziraju nastanak Vranskog jezera, macmalića, svetog

Gaudencija, nastanak naselja i imena naselja Lubenice te zakopano blago. Prema potentnosti i prilagodljivosti, posebno se ističu predaje o macmaliću. Macmalić, creski patuljak, vražićak ili duh, ovisno o inačici, motiv je koji se danas često susreće u creskim kazivanjima. U prošlim je vremenima bio poznat uglavnom u predajama stanovnika u naseljima na sjevernom dijelu otoka, međutim posljednjih desetak godina djelovanjem udruge Ruta Cres i provođenjem projekta „Majstor Macmalić“, ovaj je demonološki lik postao zastupljen u usmenoknjiževnoj komunikaciji i u drugim naseljima koja nisu imala razvijenu tradiciju pripovijedanja o macmaliću. Lik je populariziran i njegove su osobine prilagođene suvremenim društvenim kretanjima i macmalić je postao dijelom turističke ponude otoka Cresa. Prisutno je sekundarno širenje priče o macmaliću putem tiskanih medija, slikovnice o macmaliću i izradom lutka macmalića kojeg je moguće ponijeti s otoka kao suvenir. Tradicijsko se umijeće u današnje vrijeme revitalizira i cijeni te i dalje opstaje u svijetu koji se sve više urbanizira i izložen je brzome tehnološkome razvoju. Iako postoji strah od gubitka tradicijskoga, zajednice pronalaze načine za očuvanje tradicije što omogućuje njezino preživljavanje u promijenjenim oblicima ispunjavajući nove funkcije suvremenoga društva. Tradicija je otporna i sposobna promjenama funkcija i forme preživjeti u novonastalim okolnostima. Današnja moderna društva zamijenila su nekadašnje tradicije novima i prilagodili ih novom načinu života. Tradicija je nužna kako bi se očuvao osjećaj pripadnosti određenoj skupini i očuvao identitet zajednice. Usmenu književnost, kao dio tradicijskoga, karakteriziraju promjene i variranje tekstova, tema i motiva. Ona je promjenjiva i to je znak njezine vitalnosti te zalog za budućnost u kojoj će ona nastaviti služiti društvu.

POPIS LITERATURE I IZVORA

Literatura

- Assmann, Jan.** 2006. „Kultura sjećanja.“ U *Kultura pamćenja i historija: izbor*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 45-78.
- Babić, Vanda i Danijela Danilović.** 2013. „Demonološki zapisi i oblici u Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena.“ U *Lingua montenegrina*, VI/1(11), 251-299.
- Balen, Matea.** 2016. „Motiv sna u hrvatskoj usmenoj baladi.“ *Narodna umjetnost*, 53(2): 133-147. <https://doi.org/10.15176/vol53no208>. Citirano 02.01.2023
- Banov-Depope, Estela.** 2005. *Suodnosi usmene i pisane književnosti. Prilozi za teoriju kulturnih transformacija*. Rijeka: Hrvatsko filološko društvo
- Banov, Estela.** 2014. „Izvedbeni aspekti hrvatskog i makedonskog baladnog pjesništva“ // *Македонско-хрватски книжевни, културни и јазични врски. Зборник на трудови од IV Меѓународен научен собир Македонско-хрватски книжевни, културни и јазични врски одржан во Охрид од 27 до 29 септември 2013. Книга IV / Јакимовска-Тошиќ, Маја* Ur: Скопје: Институтот за македонска литература од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, 689-702 <https://www.bib.irb.hr/737017> Citirano: 10. 1. 2023.
- Barešin, Sandra.** 2013. „Mora kao nadnaravno biće tradicijske kulture.“ *Ethnologica Dalmatica*, (20): 39-68. <https://hrcak.srce.hr/107477> Citirano: 1. 11. 2021.
- Bascom, William R.** 2010. „Četiri funkcije folklora.“ U *Folkloristička čitanka*, ur. Marijana Hameršak i Suzana Marjanić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i AGM, 69-89.
- Batinić, Ana.** 2011. „Sjećanje i pamćenje u ogulinskim predajama i legendama. Prostor i oblikovanje lokalnog identiteta.“ U *Dani Hvarškoga kazališta*, 37(1): 135-144. <https://hrcak.srce.hr/71835> Citirano: 10. 3. 2023.
- Bendix, Regina.** 2009. „Heritage between economy and politics. An assessment from the perspective of cultural anthropology.“ U *Intangible Heritage*. Ur: Laurajane Smith and Natsuko Akagawa. London and New York: Routledge, 253-269. https://www.academia.edu/8871467/Heritage_between_Economy_and_Politics_An_assessment_from_the_perspective_of_cultural_anthropology Citirano: 21. 1. 2023.
- Biti, Vladimir.** 2000. *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska
- Blagonić, Sandi.** 2016. „Istrijanski regere fines: tradicijska kultura i Balkan u diskurzivnoj konstrukciji identiteta.“ U *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 15, 113-132. <https://doi.org/10.21857/mwo1vc57ny> Citirano 27. 2. 2023.
- Blažević, Zrinka.** 2010. „Kako misliti kulturu: suvremene teorije kulture i problem kulturne razlike.“ U *Desničini susreti 2005. – 2008. Zbornik radova*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Plejada, 178-192.

- Borić, Marijana.** 2016. „Frane Petrić (Franciscus Patricius) – jedan od najvećih hrvatskih znanstvenika, renesansni filozof, polihistor i erudit.“ *Poučak*, 17(66): 4-13. <https://hrcak.srce.hr/169563> Citirano: 15. 2. 2022.
- Bošković-Stulli, Maja.** 1959. *Istarske narodne priče*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost
- Bošković-Stulli, Maja.** 1975a. „Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača.“ *Narodna umjetnost*. 11/12(1): 5-157. <https://hrcak.srce.hr/78258> Citirano: 21. 4. 2022.
- Bošković-Stulli, Maja.** 1975b. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost
- Bošković-Stulli, Maja.** 1978. „Usmena i pučka književnost.“ U *Povijest hrvatske književnosti: u sedam knjiga. Knj. 1*. Ur: Slavko Goldstein. Zagreb: Liber – Mladost, 7-28.
- Bošković-Stulli, Maja.** 1986. *Zakopano zlato: hrvatske usmene pripovijetke, predaje i legende iz Istre*. Istra kroz stoljeća, 7. kolo, knj. 38. Pula, Rijeka: Čakavski sabor
- Bošković-Stulli, Maja.** 1997. „Uvod.“ U *Usmene pripovijetke i predaje*. Ur: Maja Bošković-Stulli. Zagreb: Matica hrvatska, 15-39.
- Bošković-Stulli, Maja.** 2000. „Regionalne crte usmene hrvatske književnosti.“ *Narodna umjetnost* 37(2):151-161. <https://hrcak.srce.hr/33394> Citirano 27.02.2023.
- Bošković-Stulli, Maja.** 2006. *Priče i pričanje. Stoljeća usmene hrvatske proze*. Zagreb: Matica hrvatska
- Bošković-Stulli, Maja.** 2010. „O usmenoj književnosti izvan izvornoga konteksta“. U *Folkloristička čitanka*, ur. Marijana Hameršak i Suzana Marjanić. Zagreb: AGM, 181–197.
- Botica, Stipe.** 1996. „Predgovor“ U *Usmene lirske pjesme*. Zagreb: Matica hrvatska, 15-29.
- Botica, Stipe.** 1998. „Pasijska baština u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, posebice u usmenoj književnosti.“ *Croatia Christiana periodica*, 22(42): 91-106. <https://hrcak.srce.hr/109303> Citirano: 3. 3. 2022.
- Botica, Stipe.** 2000. „Marulićeva Judita i hrvatska tradicijska kultura.“ *Colloquia Maruliana ...* 9, 265-276. <https://hrcak.srce.hr/8629> Citirano: 31. 1. 2023.
- Botica, Stipe.** 2005. „Trajno živa usmenoknjiževna baština.“ *Narodna umjetnost*, 42(2): 127-154. <https://hrcak.srce.hr/2930> Citirano: 3. 3. 2022.
- Botica Stipe.** 2011. *Biblija i hrvatska tradicijska kultura*. Školska knjiga: Zagreb
- Botica, Stipe.** 2013. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga
- Botica, Stipe.** 2017. „Pavao Pavličić o epskom pjesništvu.“ U *Kuća od knjiga. Zbornik radova u povodu 70. rođendana Pavla Pavličića*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Odsjek za komparativnu književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 201-210.
- Botica, Stipe.** 2018. „Dvije važne zbirke hrvatskog usmenog pjesništva s otoka Krka u 19. st.“ U: *Od fonologije do leksikologije: zbornik u čast Mariji Turk*. Ur: Diana Stolac. Rijeka : Filozofski fakultet i Odsjek za kroatistiku, 63-71.
- Bronner, Simon J.** 2017. *Folklore: the basics*. London; New York: Routledge

Bušić, Katarina. 2014. „Iskustva, problemi i promišljanja primijenjene etnologije: suvremena značenja i pojavnosti narodne nošnje.“ *Etnološka istraživanja*, (18/19): 163-188.
<https://hrcak.srce.hr/133478> Citirano: 31. 5. 2022.

Chiu, Chi-Yue i Ying-Yi Hong. 2006. *Social Psychology of Culture*. New York: Psychology Press

Cifrić, Ivan. 2010. „Homogenizacija i raznolikost kultura.“ U *Čovjek i kultura*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 11-38.

Čapo, Jasna. 2016. „Simboli, procesi, prijepori: prilog raspravama o hrvatskom identitetu.“ U *Drugi: alteritet, identitet, kontakt u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi: zbornik radova 44. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: FF press, 71-86.

Čulinović-Konstantinović, Vesna. 2004. „Procesi promjena u tradicijskoj kulturi.“ *Ethnologica Dalmatica*, (13): 141-156. <https://hrcak.srce.hr/107887> Citirano: 31. 1. 2023.

Ćus-Rukonić, Jasminka. 2012. „Antički plovidbeni putevi i luke na cresko-lošinjskom otočju.“ *Histria antiqua*, 21(21): 395-400. <https://hrcak.srce.hr/104322> Citirano: 12. 6. 2021.

Dadić, Žarko. 2016. *Povijest znanosti i prirodne filozofije u Hrvata (s osobitim obzirom na egzaktne znanosti)*. Zagreb: Izvori

Damjanović, Stjepan i dr. 2004. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*, Zagreb: Matica Hrvatska

Dančuo, Milan. 2019. „Kvatre – dani prošnje i zahvaljivanja. Povijesna rasvjetljenja i današnji ustroj.“ U *Živo vrelo*, 8: 34-39.
http://www.hilp.hr/dokumenti/zivo_vrelo_upload/20190911/zivo_vrelo201909110914120.pdf Citirano: 14. 4. 2021.

Delić, Simona. 2015. „Balada kao književni žanr.“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, (53/2), 489-515.
<https://hrcak.srce.hr/137831> Citirano 02.01.2023.

Dronjić, Matija. 2008. „Zakopano blago u usmenoj predaji Podgoraca.“ *Senjski zbornik*, 35(1): 241-255. <https://hrcak.srce.hr/42867> Citirano 5. 1. 2022.

Dragić, Marko. 2003. „Legende o propasti Gavanovih dvora.“ U *Zbornik Ivana Mimice u povodu 70. rođendana*, Ur. Živko Bjelanović i Šime Pilić, Split: Biblioteka Školskog vjesnika i Visoka učiteljska škola, 69-82

Dragić, Marko. 2007. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. (Fakultetski udžbenik) Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
http://marul.ffst.hr/dokumenti/izdavastvo/predavanja/Dragic_poetika.pdf Citirano: 6. 4. 2021.

Dundes, Alan. 2010. „Tekstura, tekst i kontekst.“ U *Folkloristička čitanka*, ur. Marijana Hameršak i Suzana Marjanić. Zagreb: AGM, 91–105.

Eagleton, Terry. 2014. *Ideja kulture*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk

Fučić, Branko. 1990. *Apsyrtides*. Mali Lošinj: Narodno sveučilište

Gillis, John R. 2006. „Pamćenje i identitet: povijest jednog odnosa.“ U *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 169-195.

Girardi Karšulin, Mihaela. 1988. *Filozofska misao Frane Petrića*. Zagreb: Odjel za povijest filozofije Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta

Golubović, Zagorka. 2010. „Kultura u postmodernom dobu.“ U *Čovjek i kultura*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 109-122.

Gulin Zrnić, Valentina. 2006. „Domaće, vlastito i osobno: autokulturna defamilijarizacija“. U *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, ur. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek. Zagreb: IEF, Jesenski i Turk, 73-95.

Haviland, William A. 2004. *Kulturna antropologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Hirc, Dragutin. 1896. „Što priča naš narod o nekim životinjama.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Sv. 1. Ur. Ivan Milčetić, Zagreb: JAZU, str. 1-26.

Honko, Lauri. 2010. „Metode istraživanja usmenih priča: njihovo trenutno stanje i budućnost“. U *Folkloristička čitanka*, ur. Marijana Hameršak i Suzana Marjanić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i AGM, 349-372.

Ivančić Kutin, Barbara. 2015. „Pripovjedački proces uživo kao niz pripovjednih folklornih događaja (priča) i njihovih poveznica“. U *O pričama i pričanju danas*. ur. Jelena Marković i Ljiljana Marks. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 179-198.

Jelinčić, Daniela Angelina. 2006. „Turizam vs. Identitet Globalizacija i tradicija.“ U *Etnološka istraživanja*. (11), 161-183. Citirano: <https://hrcak.srce.hr/37108> 20. 3. 2023.

Jurčević, Marijan. 2004. „Nacionalni i kulturni identitet u europskoj zajednici.“ *Riječki teološki časopis*, 24(2): 325-336. <https://hrcak.srce.hr/83292> Citirano: 1. 11. 2021.

Jurdana, Vjekoslava. 2012. „Lovran u Volčičevim zapisima usmenih pjesama.“ U *Zbornik Lovranščine*, Ur. Igor Eterović, 215-238. Lovran: Katedra Čakavskog sabora Lovran

Karabaić, Nedjeljko. 1954. „O muzičkom folkloru otoka Lošinja i Cresa.“ U *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1954*. 61: 418-419. <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=1&msq=o+muzi%C4%8Dkom+folkloru+otoka+cresa+i+lo%C5%A1inja&mrx%5B11923%5D%5B116993%5D=a&file=y> Citirano: 10. 3. 2023.

Kekez, Josip. 1992. *Hrvatski književni oikotip*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta

Kekez, Josip. 1996. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*. Zagreb: Matica hrvatska

Klarić, Alvijana. 2017. „Poslovice s Gračaštine.“ *Čakavska rič*. XLV (1-2): 121-171. Citirano: <https://hrcak.srce.hr/192114> 19. 4. 2023.

Kos-Lajtman, Andrijana. 2013. „Jaga-baba na Haliču – pronađeni rukopis Ivane Brlić-Mažuranić.“ *Libri et liberi* 2(1): 29-50. <https://hrcak.srce.hr/112648> Citirano: 2. 3. 2023.

Küenzlen, Gottfried. 2010. „Was heisst Kultur?“ U *Čovjek i kultura*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 49-66.

Lajić, Ivan. 2006. *Kvarnerski otoci. Demografski razvoj i povijesne mijene*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti

- Levi-Strauss, Claude.** 1989. *Strukturalna antropologija*. Zagreb: Stvarnost
- Levy-Strauss, Claude.** 1989. *Strukturalna antropologija. Drugo izdanje*. Zagreb: Stvarnost
- Lozica, Ivan.** 1995. „Dva demona: orko i macić.“ *Narodna umjetnost*, 32(2): 11-66.
<https://hrcak.srce.hr/48852> Citirano: 17. 10. 2021.
- Lozica, Ivan.** 1999. „Došli smo vam kolendati.“ *Narodna umjetnost*, 36(2): 67-83.
<https://hrcak.srce.hr/33489>. Citirano 24.03.2023.
- Lozica, Ivan.** 2008. *Zapisano i napisano: folkloristički spisi*. Zagreb: AGM
- Lozica, Ivan.** 2010. „Metateorija u folkloristici i filozofija umjetnosti.“ U *Folkloristička čitanka*, Ur. Marijana Hameršak i Suzana Marjanić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i AGM, 159-180.
- Marjanić, Suzana.** 1999. „Zaštitna sredstva protiv more kao žensko-niktomorfno demona.“ *Treća: časopis Centra za ženske studije* 2(1): 55-71.
https://www.academia.edu/12490696/Mitska_bi%C4%87a_more_apotropeji_Za%C5%A1titna_sredstva_protiv_more_kao_%C5%BEensko_niktomorfno_demona_Tre%C4%87a_%C4%8Dasopis_Centra_za_%C5%BEenske_studije_Zagreb_2_1_1999_str_55_71_Apotropaic_magic_against_night_mares_as_female_nictomorphic_demons Citirano: 21. 4. 2022., 11.45 sati
- Marjanić, Suzana.** 2012. „Od anatolijske Boginje Ptice Grabljivice preko starogrčkih sirena do morskih djevoja u hrvatskim usmenim predajama.“ *Ethnologica Dalmatica*, 19: 49-69.
<https://hrcak.srce.hr/107514> Citirano: 21. 4. 2022. 11.30 sati
- Marković, Jelena i Ljiljana Marks.** 2015. „O pričama, pričanju i Institutu za etnologiju i folkloristiku.“ U *O pričama i pričanju danas*, ur. Jelena Marković i Ljiljana Marks. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 7-21
- Marković, Mirko.** 2005. *Kvarnersko primorje. Stanovništvo i naselja*. Zagreb: Naklada Jesenski Turk
- Marks, Ljiljana.** 1980. „Usmene pripovijetke i predaje s otoka Zlarina“. *Narodna umjetnost*, 17: 217-261.
- Marks, Ljiljana.** 1987. „Usmene predaje o zakopanom blagu.“ *Etnološka tribina*, 17(10): 61-66. <https://hrcak.srce.hr/80337> Citirano 1. 9. 2021.
- Marks, Ljiljana.** 2008. „Interpretativne razine zapisa usmene proze.“ U *Vidjeti Ohrid. Referati hrvatskih sudionica i sudionika za XIV. Međunarodni slavistički kongres* (Ohrid, 10. – 16. rujna 2008.). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. Hrvatska sveučilišna naklada, 305-332.
- Marks, Ljiljana.** 2013. „Hrvatske pučke molitvice formulnost i metaforika.“ U: *A tko to ide? Hrvatski prilozi prilozi XV. međunarodnom slavističkom kongresu*. Ur: Marija Turk. Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada i Hrvatsko filološko društvo, 243-254.
- Marks, Ljiljana.** 2015. „Znaš, bilo je to...! Povijest, vrijeme i krajolik u predajama iz Slavonije.“ *Narodna umjetnost*, 52(2): 195-213.
<https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/nu/article/view/3788> Citirano: 21. 11. 2022. 21.00
- Marks, Ljiljana.** 2018a. „Priča o terenu ili teren kao priča.“ U *Tragovi tradicije, znakovi kulture. Zbornik u čast Stipi Botići*. Ur: Evelina Rudan, Davor Nikolić, Josipa Tomašić. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska, 241-251.

- Marks, Ljiljana.** 2018b. „Uvod.“ U *Predaja: temelji žanra*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku
- Maslek Jasenka, Zrinka Režić Tolj.** 2015. „Tragom priča o zakopanom blagu.“ U *O pričama i pričanju danas*, ur. Jelena Marković i Ljiljana Marks. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 293-307
- Mesić, Hrvoje.** 2022. *Baština, emocija, identitet*. Zagreb: Naklada Ljevak
- Niemčić, Iva.** 2006. „Iskustva s terenskog istraživanja ili od terena do teksta i natrag.“ U *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Ur: Čapo Žmegač, Jasna; Gulin Zrnić, Valentina; Šantek, Goran Pavel. Zagreb: IEF, Jesenski i Turk, 191-212.
- Pasarić, Maja.** 2010. „Uloga životinja u predodžbama o smrti i zagrobnom životu u hrvatskoj etnografskoj građi.“ *Kroatologija*, 1(1): 213-226. <https://hrcak.srce.hr/60213> Citirano: 12. 2. 2023.
- Perić, Boris i Tomislav Pletenac.** 2008. *Fantastična bića Istre i Kvarnera*, Zagreb: Vuković & Runjić
- Perić-Polonijo, Tanja.** 1995. „The Levels of Classification – Oral Lyrical Poems Classification According to the Record and Function.“ *Narodna umjetnost*, 32(1): 55-66. <https://hrcak.srce.hr/48654> Citirano: 14. 12. 2022.
- Perić-Polonijo, Tanja.** 1996. „Syncretic Performance Concerning the Relationship between Words and Tunes in Performance of Oral Lyric Poems.“ *Narodna umjetnost*, 33(1): 190-190. <https://hrcak.srce.hr/43466> Citirano: 20. 12. 2022.
- Potkonjak, Sanja.** 2014. *Teren za etnologe početnike*. Zagreb: FF press: Hrvatsko etnološko društvo: Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta
- Predojević, Željko.** 2017. Uloga hrvatske usmene književnosti u oblikovanju kulturnoga identiteta južne Baranje. Disertacija. Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku. (Poslijediplomski doktorski studij hrvatske kulture) Mentor: Pšihistal, Ružica <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/8727/> Citirano: 1. 1. 2023.
- Rohajm, Geza.** 1976. *Nastanak i funkcija kulture*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod
- Rudan Kapec, Evelina i Stipe Botica.** 2013. „Suvremeni pripovjedački repertoari predaja.“ U *A tko to ide? Hrvatski prilozi XV. Međunarodnom slavističkom kongresu*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, 263-274.
- Rudan, Evelina i Stipe Botica.** 2014. „Štrige su žive, a vile odavno mrtve ili o narativnoj plodnosti likova u usmenim predajama“ U *Vita Litterarum Studiis Sacra. Zbornik u čast Radoslavu Katičiću*, Ur. Ježić, Mislav; Andrijanić, Ivan; Krnic, Krešimir. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu et al., 349-369.
- Rudan, Evelina.** 2012. “Verbalni folklor i njegova (re)prezentacija”. U *Međunarodni znanstveni interdisciplinarni simpozij “Hrvatska folklorna i etnografska baština u svjetlu dubrovačke, svjetske i turističke sadašnjosti – FEB 2011. Zbornik radova*. ur: Mira Muhoberac, Dubrovnik: Folklorni ansambl Lindo, 509-519.
- Rudan, Evelina.** 2016. *Vile s Učke: žanr, kontekst i nadnaravna bića predaja*. Pula: Povijesni i pomorski muzej Istre; Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Rudan, Evelina. 2018. „Kodiranje straha u usmenim proznim žanrovima – prilog istraživanju emocija iz folklorističke perspektive.“ *Hrvatski prilozi 16. međunarodnom slavističkom kongresu*. Ur: Botica, Stipe; Malnar Jurišić, Marija; Nikolić, Davor; Tomašić, Josipa; Vidović Bolt, Ivana. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 139-149.

Rudan, Evelina. 2020. „Od žanra do straha: emocija i priča.“ U *Emocije u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi: zbornik radova 48. seminara Zagrebačke slavističke škole* [Dubrovnik, 19-30. kolovoza 2019.]. Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola, Hrvatski seminar za strane slaviste, 143-171.

Ružić, Pavlo i Ivana Medica. 2010. „Tradicijski seoski identitet Istre – njegovo prepoznavanje i uključivanje u turistički proizvod.“ U *Sociologija i prostor*. 48 (3 (188)), 479-504. Citirano: <https://hrcak.srce.hr/67298> 2. 4. 2023.

Skledar, Nikola. 2010. *Osnove znanosti o kulturi*. Zaporešić: Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti „Baltazar Adam Krčelić“

Slavić, Dean. 2011. *Simboli i proroci*. Zagreb: Školska knjiga

Solar, Milivoj. 2011. *Književni leksikon: pisci, djela, pojmovi*. Zagreb: Matica hrvatska

Stražičić, Nikola. 1981. *Otok Cres. Prilog poznavanju geografije naših otoka*. Mali Lošinj: Samoupravna interesna zajednica kulture Cres

Strčić, Petar. 2007. „Kratki pregled povijesti Cresa do 1947. godine“ U *Stotinu godina hrvatske škole u Cresu: 1907. – 2007*. Cres: Osnovna škola Frane Petrića

Šešo, Luka. 2003. „O krsniku: od tradicijske pojave u predajama do stvarnog iscjelitelja.“ *Studia ethnologica Croatica*, 14/15(1): 23-53. <https://hrcak.srce.hr/47756> Citirano 14. 4. 2021.

Šešo, Luka. 2016. *Živjeti s nadnaravnim bićima*. Zagreb: Naklada Jesenski Turk

Šešo, Luka. 2022. *Krsnik između mita i zbilje: kulturnoantropološke strukture jednog tradicijskog vjerovanja*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo: Hrvatsko katoličko sveučilište, 2022.

Škrobonja, Ante i Amir Muzur. 2005. „Sveci zaštitnici od zmijskog ujeda u hrvatskoj etnomedicinskoj tradiciji.“ *Medica Jadertina* 35(Suplement): 41-47. <https://hrcak.srce.hr/12265> Citirano: 13. 10. 2022.

Tangherlini, Timothy R. 2018. „Dogodilo se to nedaleko odavde...“: pregled teorije i karakterizacije predaje.“ U *Predaja: temelji žanra*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 371-392.

Tkalčić, Marina. 2015. „Vile i vilinska pedagogija u novopoganskim duhovnostima u Hrvatskoj.“ *Stud. ethnol. Croat.*, 27: 189-246. <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/sec/article/view/4069> Citirano: 10. 6. 2022. 13:50

Tuftan, Pino. 2007. *Zapisi s otoka Cresa krajem XIX. i početkom XX. Stoljeća*. Viškovo: vlastita naklada

Tylor, Edward Burnett. 1871. *Primitive culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*. London: J. Murray <https://archive.org/details/primitivecultu06tylgoog/page/n6/mode/2up> Citirano: 25. 1. 2023. 20.00

Užarević, Josip. 2012. *Književni minimalizam*. Zagreb: Disput

Vince-Pallua, Jelka. 2007. „Apsyrtides – Fortis na stazama Argonauta prema europskoj etnologiji/antropologiji.“ *Narodna umjetnost*, 44(2): 135-146. <https://hrcak.srce.hr/23272> Citirano: 1. 11. 2021.

Zebec, Tvrtko. „Etnolog u svijetu baštine. Hrvatska nematerijalna kultura u 21. stoljeću.“ U *Hrvatska svakodnevnica etnografije vremena i prostora*. Ur: Jasna Čapo i Valentina Gulin Zrnić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2013., str. 173-195.

Zečević, Divna. 1974. „Usmene predaje kao književna organizacija čovjekova doživljavanja povijesti i prirode.“ *Narodna umjetnost*, 10(1): 33-67. <https://hrcak.srce.hr/39892> Citirano: 10. 6. 2022.

Zenko, Franjo. 1983. *Aristotelizam od Petrića do Boškovića: ogledi o starijoj hrvatskoj filozofiji*. Zagreb: Globus

Zucchi, Stefano. 1990. „FONTI E STUDI SUL VESCOVO GAUDENZIO DI OSSERO BILANCIO CRITICO-BIBLIOGRAFICO.“ *Atti XX(1)*: 351-380. <https://hrcak.srce.hr/242912> Citirano: 13. 10. 2022.

Žganec, Vinko. 1954. „Proučavanje muzičkog folklor na otocima Lošinj, Susku i Cresu.“ U *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Knj. 61, 422-432.

Mrežni izvori

Bortulin, Andrija Ivan. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 4. 2021.

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8864>

Cres. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2021.

Pristupljeno 18. 5. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=12707>

Cres. Otok. <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2803/cres-otok>, Pristupljeno 18. 5. 2021., 11:30

Culture. <https://www.britannica.com/topic/culture> Pristupljeno 25. 1. 2023., 21:00

Online Biblija. <https://biblija.ks.hr>

Projekt „Majstor Macmalić“. <https://ruta-cres.hr/projekt-majstor-macmalic/> Pristupljeno 5. 4. 2021., 17:00

Štriga ili štringa, štrigo, štrigon, štrigun. <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2683>

Pristupljeno 18. 4. 2021., 10:30

Tommasini, Giacomo Filippo. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Pristupljeno 28.1.2024., 19:20
<<https://enciklopedija.hr/clanak/tommasini-giacomo-filippo>>.

Tradicija. <http://struna.ihjj.hr/naziv/tradicija/24981/#naziv> Pristupljeno 31. 5. 2022., 16:05

Tradicija. Struna. Hrvatsko književno nazivlje.

<http://struna.ihjj.hr/naziv/tradicija/24981/#naziv> Pristupljeno 31. 5 2022., 16:05

Objavljeni izvori

Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. 3(2): 265-275, Zagreb: JAZU

Bortulin, Andrija. 1903. „Ukopano blago. Vjerovaña na otoku Cresu.“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 8(1): 134-135, Zagreb: JAZU

Bortulin, Andrija. 1906. „Božić: običaji u Belom na otoku Cresu.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Ur: Dragutin Boranić. 11(1): 149-155, Zagreb: JAZU

Bortulin, Andrija. 1949. „Beli (Otok Cres).“ *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knjiga 33: 75-124. Zagreb: Štamparski zavod „Ognjen Prica“

Flod, Ivan. 1975. „Legende o Osoru i Omišlju.“ U: *Otočki ljetopis Cres – Lošinj 2*. Mali Lošinj: Fond za kulturu i fizičku kulturu Općine Mali Lošinj, 371-373.

Fortis, Alberto. 2014. *Ogled zapažanja o otocima Cresu i Lošinjju*. Split: Književni krug

Fučić, Branko. 1990. *Apsyrtydes*. Mali Lošinj: Narodno sveučilište

Fučić, Branko. 1998. *Terra incognita*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost

Houtzagers, Peter H. 1985. „The čakavian dialect of Orlec on the island of Cres.“ *Studies in Slavic and General Linguistics*, 5, II–415. Citirano: <http://www.jstor.org/stable/24672994> 1. 11. 2022.

Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i Kvarnerskih otocih. 1879. Trst: Tiskarnica sinovah K. Amati

Istarska Danica. 1951. Koledar za prestupnu godinu 1952. Pula: Izdalo Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda u Pazinu

Jerolimić, Giovanna. 2018. „Tradicijski običaji sela Loznati prema kazivanju lokalnih mještana.“ U *Creski anali: Od starine do našega doba*. Sv. 1, Zbornik radova s istoimenog

znanstveno-stručnog skupa; Osnovna škola Frane Petrića, Cres, 28. travnja 2017., Cres, str. 179-206.

Linardić, Andrija. 1929. „Sv. Gavdent. Osor na otoku Cresu.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Knj. 27, 1, str. 182-183.

Milčetić, Ivan. 1896. „Krk i Kastav u Istri: Vjera u osobita bića. Vukodlak i krsnik“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 1., Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 224-226.

Ogurlić, Dragan. 1996. *Primorske bajke i pripovijetke*. Rijeka: Adamić

Ogurlić, Dragan. 2001. *Jadranske legende*. Rijeka: Adamić

Puntarski fuoj, broj 6, godina 4, lipanj 2008.

Puntarski fuoj, broj 7, godina 4, studeni 2008.

Puntarski fuoj, broj 8, godina 5, lipanj 2009.

Puntarski fuoj, broj 9, godina 5, studeni 2009.

Puntarski fuoj, broj 10, godina 6, Lipanj 2010.

Puntarski fuoj, broj 11, godina 6, Lipanj 2011.

Puntarski fuoj, broj 13, godina 8, Lipanj 2013.

Puntarski fuoj, broj 14, godina 9, Lipanj 2014.

Puntarski fuoj, broj 15, godina 10, Lipanj 2015.

Puntarski fuoj, broj 16, godina 11, lipanj 2016.

Puntarski fuoj, broj 17, godina 12, lipanj 2017.

Tentor, Ante. 1975. „Creske priče.“ U *Otočki ljetopis Cres – Lošinj 2*. Ur: Vladimir Marković. Mali Lošinj: Fond za kulturu i fizičku kulturu Općine Mali Lošinj, 318-324

Vodarić, Petra. 2015. „Usmeni oblici otoka Cresa.“ Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:620818> Citirano: 2. 4. 2020.

Neobjavljeni izvori

Bonifačić Rožin, Nikola. 1953. Narodne pjesme, običaji i priče otoka Cresa i Lošinja. IEF rkp 138

Bortulin, Andrija. 1897-1907. Prinos k Zborniku iz Belog na Cresu u Istri, SZ 24, 219 str.

Delorko, Olinko. 1953. Narodne pjesme sa otoka Cresa, Lošinja, Vele Srakane i Suska, IEF RKP 132

Flego, Dafne. Rukopis u privatnom vlasništvu.

Flego, Edvard. Rukopis u privatnom vlasništvu.

Fučić, Branko. 1951. Zapisi narodnih predaja (vjerovanja) sa Cresa 1951., IEF rkp 1142

Galjnić, Ljubo. Rukopis.

Karabaić, Nedjeljko. 1954. Pjesme sa otoka Cresa. IEF rkp N 240

Privatni rukopis. rkp. 1

Sepčić, Juraj prof. dr. sc. Privatni rukopis.

Stepanov, Stjepan. 1956. Narodne popijevke iz Martinšćice na otoku Cresu, 1956. IEF rkp N 221

Strohal, Rudolf. Iz ostavštine; Zapisi, priče i korespondencija. IEF rkp 178

Šantek, Goran. 1998. Terenski zapisi nastali u Belom na Cresu od 7. do 13. 7. 1998., IEF rkp 1689

Toić, Ida. 2004. *Lubenički govor*. Maturalni rad. Rkp.

Ujević, Mate. 1869. Antologija usmene epike i lirike (pjesme); izbor iz narodnog blaga; 3. dio. Sakupio i zapisao dr. Mate Ujević. Fotokopija., IEF RKP 1869

PRILOZI

A. Grafikoni

Grafikon 1. Prikaz strukture stanovništva prema dobi	12
Grafikon 2. Prikaz raspodjele korpusa prema žanru	43
Grafikon 3. Raspodjela zapisa prema vremenu nastanka.....	43
Grafikon 4. Omjer korpusa zapisanih priča prema vremenu zapisivanja	46
Grafikon 5. Omjer korpusa zapisanih priča prema žanrovskoj raznolikosti	47
Grafikon 6. Omjer zapisanih predaja u odnosu na ostale vrste proznih zapisa.....	50
Grafikon 7. Omjer zapisanih predaja prema tematskoj klasifikaciji	50
Grafikon 8. Raspodjela korpusa zapisanih predaja prema načinu kazivanja	51
Grafikon 9. Omjer demonoloških predaja prema demonološkim bićima o kojima govore	55
Grafikon 10. Raspodjela mitskih i demonoloških predaja prema načinu kazivanja	56
Grafikon 11. Omjer prikupljenih zapisa usmenih pjesama prema vremenu nastanka	143
Grafikon 12. Omjer korpusa usmenih pjesama prema tematskoj klasifikaciji	144

B. Popis kazivača

Beli

1. Don Josip Bandera, r. 8. 7. 1914., Beli, travanj 2006.
2. Vilma Bandera, rođ. Varlien, r. 20. 1. 1930., Beli, kolovoz 2018.
3. Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018.
4. Domenika Zec, r. 4. 10. 1919., Beli, 25. 8. 2018.
5. Valentin Mikičić, r. 16. 2. 1968., Beli, kolovoz 2018.

Cres

6. Marija Debelić, rođ. Jurjako, r. 22. 9. 1956., rođena u Malom Lošinju, ali živi u Cresu., 27. 8. 2018.
7. Anton Sablić, r. 1918., Cres, umirovljeni je brodski mehaničar, 15. 4. 2006.
8. Elena Sablić, r. 1921., Cres, umirovljena je učiteljica, 15. 4. 2006.
9. Ana Sablić, rođ. Toić, r. 1929. Rođena je u selu Ustrine, ali živi u Cresu. Umirovljena je primalja, 15. 4. 2006.
10. Maria (Maris) Toić, r. 21. 12. 1946., Cres, kolovoz 2018.
11. Luiza Mužić, r. 20. 3. 1966., Cres, kolovoz 2018.
12. Marina Mužić Dragomir, r. 24. 9. 1993., kolovoz 2018.
13. Mario Mužić, r. 12. 9. 1957. Cres, kolovoz 2018.
14. Dora Surdić, rođ. Brezac, r. 1938., Cres, kolovoz 2018.
15. Vesna Jakić, rođena je 1965. godine u Rijeci, ali život je provela u Cresu u koji su se doselili roditelji, ljeto 2013.
16. Ana Rubinić, rođ. Filipas, r. 1933., Cres, ljeto 2013.
17. Marija Rogić, rođ. Žic, r. 21. 7. 1935., Cres. Umirovljena je učiteljica. Život je provela u Cresu. ljeto 2013.
18. Gašpar Dujmović, r. 8. 11. 1952., Cres, ljeto 2013.
19. Rita Dujmović, rođ. Bassi, r. 12. 8. 1958., Cres, ljeto 2013.
20. Antonia Rothardt, rođ. Bassi, rođena je 1942. godine na Cresu, a u mladosti se preselila u Njemačku u kojoj i danas živi., ljeto 2013.
21. Maria Popović, rođ. Bassi, rođena 1947. godine Rijeci. Djetinjstvo i dio radnog vijeka provela je u Cresu, nakon čega se preselila u Ameriku., ljeto 2013.
22. Alberto (Berto) Dunković, r. 2. 10. 1962., Cres, kolovoz 2013.
23. Franjo Milohnić, rođen 15. 3. 1947. u Velom Boku u kući uz more, na osami, Cres, 12. 8. 2013.

24. Lorenzo Rigović, r. 1. 10. 1963., Cres, kolovoz 2019.
25. Nikola Rigović, r. 13. 11. 1952., Cres, kolovoz 2019.
26. prof. dr. sc. Juraj Sepčić, r. 1935., Cres, kolovoz 2019.
27. Stjepan Koljevina, r. 12. 12. 1931., Cres, kolovoz 2019.

Grmov

28. Izidor Lovrečić, r. 11. 7. 1933., Grmov, 19. 8. 2018.

Krčina

29. Maria Nikičić, rođ. Mužić, r. 15. 11. 1944., Krčina, 19. 8. 2018.

Loznati

30. Josip Kućica, r. 1958. Život je proveo na otoku, dijelom u selu Loznati, a dijelom u Cresu u kojemu sada živi., ljeto 2013.
31. Antica Kućica, r. 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018.

Lubenice

32. Krista Kuljanić, r. 1932., Lubenice, ljeto 2013.
33. Maria Lovrečić, rođ. Mlacović, r. 15. 1. 1934., Lubenice, kolovoz 2018.
34. Dinko Mlacović, r. 28. 8. 1960., Lubenice, kolovoz 2018.

Martinšćica

35. Dušanka Surion, rođ. Pinezić, r. 1945., Martinšćica, kolovoz 2018.
36. Ivo Saganić, r. 1946., Martinšćica, kolovoz 2018.
37. Gianino Sučić Mornarić, Melin, Cres, 27. 8. 2018.
38. Maria, rođena u Važminežu kod Belog, kolovoz 2018.

Merag

39. Mario Sintić, r. 1943., ljeto 2013.
40. Dinko Bucul, r. 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018.
41. Anđela Bucul, rođ. Cesarić, rođena u Mergu, r. 8. 4. 1934., kolovoz 2018.
42. Bernarda Granić, rođ. Kamalić, r. 15. 8. 1975., Cres, Merag, kolovoz 2018.

Orlec

43. Anton Kučić, r. 1925. godine. Cijeli je život proveo u Orlecu., ljeto 2013.
44. Antica Mužić, r. 1937., rođena je i živi u Orlecu, travanj 2018.
45. Ive Mužić, r. 1939., Orlec, travanj 2018.

Osor

46. Lucio Petrinić, r. 15. 12. 1952., Osor, kolovoz 2018.

47. Ernesta Topić, rođ. Berna, r. 4. 2. 1939., Osor, kolovoz 2018.

Pernat

48. Laura, kolovoz 2018.

49. Sofija, kolovoz 2018.

Mali Lošinj

50. Ivan Lovrić, r. 1. 10. 1926. u Novalji, živio u naseljima Punta Križa i Mali Lošinj, travanj 2018.

Ustrine

51. Leticia Toić, r. 1928., Ustrine, kolovoz 2018.

52. Antonia Rukonić, r. 4. 12. 1925., živjela u Ustrinama od udaje, rođena u Platu, 10. 8. 2018.

Rijeka

53. Bernard Balon, r. 1946., Valun, travanj 2018.

Valun

54. Marko Krivičić, r. 4. 3. 1948., Valun, kolovoz 2018.

Vidovići

55. Dora Kučić, rođ. Saganić, r. 1926., iz Vidovića, kolovoz 2018.

56. Đino Kučić Gašpićev, kolovoz 2018.

57. Anica Senčić, rođ. Kučić, r. 20. 5. 1952., Cres, 25. 8. 2018.

Vrana

58. Lina Flego, rođ. Benvin, r. 5. 4. 1931., Vrana, 17. 8. 2018.

59. Dafne Flego, r. 25. 1. 1992., Cres, 17. 8. 2018.

60. Aleks Flego, r. 4. 6. 1957., Vrana, 17. 8. 2018.

Zagreb

61. Davorko Sabol, rođen je u Zagrebu 1958. godine gdje i živi, a od rođenja je stalni posjetitelj otoka Cresa. Profesor je tjelesnog odgoja, Cres, ljeto 2013.

Zbičina

62. Tereza Šalina, rođ. Vodarić, r. 25. 10. 1955., Zbičina, živi u Cresu, kolovoz 2018.

63. Dinka Vodarić, rođ. Kučić, r. 24. 4. 1933., Zbičina, kolovoz 2018.

64. Diego Kamalić, rođen u Zbičini, Cres, 26. 8. 2018.

C. Usmenoknjiževni zapisi

U prilogu se nalaze zapisi prikupljeni vlastitim terenskim istraživanjem, zapisi iz privatnih rukopisa kazivača i oni zapisi koji su objavljeni.

Usmene priče

Demonološke predaje

1. Čija je riba?

Tko je ribu ulovio, njegova je. To je staro ribarsko pravilo osnova poštenja u svim poslovima oko ribarenja. Pravi ribar nikada neće uzeti ribu iz tuđe vrše ili iz tuđe mreže jer će, zna to dobro, za to biti na neki način kažnjen. Hoće li ga kazniti Bog mora, Morski čovjek ili Božji ribar, svejedno je. Ribari su ili praznovjerni ili često vole vjerovati da postoji sila koja na moru brine o njima i nadgleda ih. Dvije sljedeće priče, svaka na svoj način, govore o tome.

Jedne ljetne noći bio je paron Lovre sa svojom družinom iz Šepurina u Kornatima na „špurtenjači“. Lijepa je bila noć, ali baš tu noć nisu ulovili ništa, ni srdela, ni bilo koje druge ribe. Kad je svanulo, misle se, što će sad? Računali su da će uhvatiti ribe, da će ispeći iskuhati brudet, a ovako... Svi umorni, pospani, gladni, zlovoljni. Dok nije paron nešto smislio i zapovjedio družini, koja je na grebenu prostirala mrežu, da se svi ukrcaju na brod.

„Ala svak na svoje veslo! Polagano vozite i bonacajte, a ja ću u provu na osti.“

Što je zapovjednik rekao, to je bila svetinja. I tako, uputio se brod pomalo uz kraj. Družina vesla, a paron Lovre stiće osti u rukama i gleda, gleda... ali niti hobotnice, ni bilo koje ribe ni za lijek. Tako su plovili dok nije Lovre uzviknuo: Ljudi moji, eno nečija vrša! Dogovore se da dignu vršu, pa čija je – je. Lovre je pažljivo digao vršu da je ne bi oštetio. Kad se vrša otvorila i istresla riba iz nje, vidjeli su da je ribe dosta. Paron Lovre tada zapovjedi da mu dadu komad krpe i čvrstog konca, pa kad je to dobio izvadio je iz džepa novčanik, zbrojio nekoliko kruna i stavio u krpu, dobro koncem prišio i objesio u vršu. Kad gospodar digne vršu moći će odmah

vidjeti da u vrši visi krpa i nešto u njoj. Vršu je vratio na mjesto odakle su je izvukli. Okrenuo se prema družini i održao govor:

„Evo mu je stavljamo di smo je i našli, neka vrša čeka svoga gospodara. Pravo je i pošteno da svakoga svoje čeka. Umisto ribe gospodar će najti pineze, i to taman toliko koliko bi bija uvatija za onu ribu da je proda u gradu na peškariji. To su njegovi krvavi trudi i triba da svakog čega svoj drud.“

Sva se družina složila s paronom, a trošak koji se učinio za onu ribu iz tuđe vrše lijepo su izračunali i podijelili.

Tako je bilo jednom u Kornatima. A na Cresu stari ribari pak vjeruju da od svakog ulova treba izdvojiti i nekoliko „sa strane!“. Naravno, po jedan kup dobio bi svaki ribar, a vlasnik broda i vlasnik mreže dobili bi najviše. Jedan kup ribe bio je za darivanje prolaznika koji bi se okupili oko broda, a jedan kup dao bi se crkvi kao nagrada za mise zadušnice. Ni katkada bi se, priča u svojoj knjizi „Terra incognita“ dr. Branko Fučić, učinio jedan kup riba povrh svih navedenih kupova. Kome, i zašto?

To je bio kup riba namijenjen „Božjem ribaru“... Njemu bi se pri razdiobi svakako ostavio jedan kup. Tko je on bio, ne zna se, jer se nitko nikada s njim nije sučelio, nitko nikada rukovao, nitko u oči pogledao ili s njime izmijenio ljudsku riječ. Ali mora biti da je ribarima bilo jako bitno da zadovolje i njegove prohtjeve, kako bi im i dalje bio naklonjen na opasnome moru.

(Ogurlić, Dragan. 2001. *Jadranske legende*. Rijeka: Adamić, 98-100.)

2. Božji ribar

Mora su uvijek bila tajanstvena, puna čudesnih i zagonetnih pojava. Oduvijek u morima i na morima žive neobična bića iz mašte. Od pamtivijeka iz morskih dubina izranjaju strašne i moćne nemani: levijatani, hipokampi, a jedna od njih – prema priči iz Staroga zavjeta – progutala je, a zatim, nakon tri dana, i izbljuvala živa proroka Jonu. Morima plivaju sirene, a to su polu-ribe polu-djevojke, opasne zavodnice mornara, u morskim valovima motaju se tritoni. More je oduvijek živo; ono u doživljaju ljudi kroz sva stoljeća i tisućljeća vrije tisućama svakovrsnih života.

Jednu od neobičnih morskih priča čuo sam prije pola stoljeća u gradu Cresu, a ispričao mi ju je stari, pokojni prijatelj, barba Marko Buničić-Vicencić. Pričao mi je svoju cresku priču negdje godine 1946. A to je priča o tajanstvenom biću koje su stari Cresani zvali „Božji ribar“.

U vrijeme barba-Markova djetinjstva ribarilo se za mrakova, u mrklim noćima bez mjesečine, a modru se ribu tražilo i skupljalo svijetleći vatrom, zapaljenom smrekovinom, koja je gorjela na velikom željeznu roštilju, pričvršćenu na pramcu lađe svjećarice.

Bilo je to oskudno svjetlo, prava igračka prema današnjim moćnim feralima, ali ribe je bilo, i riba bi reagirala u mraku i na to oskudno svjetlo.

Kad bi se riblja jata okupila i zgusnula pod zapaljenom vatrom smrekovine, lađamrežarica bi je zapasala mrežom, stegla i izvukla ulov na brod. Ribu bi se zatim dovuklo na kraj i u svitanju dana čistilo i sortiralo, i pravedno razdijelilo na jednake kupove.

Bilo je strogo utvrđeno pravilo kako se ima razdijeliti riba. Po jedan kup ribe dobio bi svaki ribar. Vlasnik broda i vlasnik mreže dobili bi više. Jedan kup ribe bio je za *konjuš*, to jest za darivanje prolaznicima i posjetiocima ulova, a jedan kup bio je „del do duš“, a taj se dio davao crkvi kao nagrada za mise za pokojne. No katkada bi se učinio jedan kup riba više povrh svih navedenih kupova.

Bio je to kup riba namijenjen „Božjem ribaru“... Tko je bio taj „Božji ribar“? Bilo je to biće s kojim se doduše nitko nikada nije sučelio, nikada nitko nije rukovao, koga nikada nitko nije pogledao u oči ili s njime izmijenio ljudsku riječ.

Ali „Božji ribar“ je postojao jer su ga ljudi vidjeli. Svi su creski ribari znali za njega a neki su ga vlastitim očima i vidjeli, a oči su zdrave i ne varaju.

U mrklim noćima dok bi se ribari borili sa snom, kruti od bdijenja i nesanice, promrzli od nespavanja, od noćnog hlada i od rose, otežalih očnih kapaka, pospani i umorni, creski bi ribari, kao u snoviđenju, u jednom trenutku zapazili njega, tajanstvenog „Božjeg ribara“.

Nikada on ne bi prišao njima. Ostajao bi na krajnjem rubu dokle bi se protezalo slabo svjetlo zapaljene smrekovine. Doplovio bi, nečujno bi doveslao s mračne, daleke pučine pa bi promatrao što creski ribari u noći na moru rade. Veslao bi tako da se nije čuo šum njegovih vesala. Bio je to visok starac, duge bijele brade.

Nitko mu od ribara nije vidio oči, jer mu je na glavu sjeo veliki šešir širokih krila koja su mu zastirala pogled i oči. Kako bi nečujan doveslao s pučine, tako bi usred ribolova i nestao u mraku, u pučini.

Ali kada bi se taj tajanstveni starac pojavio, a creski bi ribari imali sretan i bogat ulov, pripisivali bi ga intervenciji Božjega ribara, pa mu nikada nisu ostajali nezahvalni. Na obali, na žalu učinili bi jedan kup ribe i za Božjeg ribara, kup jednak svim drugim kupovima ribe.

Ako bi taj kup riba istresli na žal, drugi dan našli su ribe iz kupa uredno složene i poredane poput vojnika u stroju. Treći dan riba za Božjeg ribara bi nestala. A ako bi ribu nakon dijeljenja uredno složili, Božji bi ribar odnio složenu ribu već drugi dan.

Ne znam iz koje davnine i pradavnine dolazi Božji ribar i ne znam koje bi to drevno morsko božanstvo moglo biti, ali sam od mog starog barba-Marka doznao da su mu još potkraj prošloga stoljeća creski ribari prinosili darove i žrtve.

(Fučić, Branko. 1998. *Terra incognita*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 332-334.)

3. Mrak

Mrak postane s parvoga večera. S pričela je mali, a pokle naraste sila veli. Sloveku ne će naškoditi, 'ko ne mu dela dišpeti (*ruga se s njim*). Kada se komu želi ki dišpet udelat, sila je mali, zaplete mu se mej nogi, onda pošne rast, dobiva priliku, kako od maški, pasa, kozi, konja i vola i šloveka. Kako šlovek more narast do pedeset sežanj visok, i tako od manjega na veće rastuć, ponese šloveka kan godar largo, pak ga pusti na kon visokon stablu, ali zvoniku, neka onda san dela, će će.

On zna šloveka i prestrašit. Tako šal je neki šlovek va Cres. Kada se je sbavil, partil (*otputovao*) je s Cresa za doma. Malo je još falilo, dokle je sunce jimelo past. Prišal je do Vodice, sunce je zapalo; pasal je Pridoščicu, pošnel je parvi mrak. Od Pridoščice ovan su 'se goje dragi i vali. 'Saki put, kada bi ta šlovek prišal na one varšiči, ke vali zapiraju, čul bi, kako ga neki zove: „Kunpare, hote barzo, ćemo zajeno!“, a kada bi od priliki prišal na ono mesto, kede bi se bil čul glas, ni nikoga. Gre on napred, a vavek čuje sejedan glas. Prišal je najzad do raskriža blizu Sv. Petra. Tu najde jenoga veloga čarnoga pasa. Pomislel je san sobu: „Šiguro, ovo je hudoba“, (*potari ga sveti križ!*) i prekriži se. Kada se je on prekrižil, će ćeš ti vit, pas zalajal, zaurlikal i nasmel se, a tomu šloveku od straha pale brageši, onda se stavile, kako da su na njen

i odarvene. Šlovek ni živ ni mart(a)v, ni gol, ni obalčen utekal va sv. Petar od straha k Jivu Petriniću, zidaru.“

Mrak uža šloveka najraje va cimiter zapejat.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 271-272.)

4. Zmaji

Nekada je bilo sila strašnih stvorenj, ke su jimale krejuti, kako pol miša, pol tića. Ove zmaji su živele va velih vodah blizu kakovoga grada, i onde su čekali (?), 'ko će ki prit, da ga moru požret. Juden su delale sakakovoga zla, poja jin pustošile, a če je još huje, judi su jih morali sami hranit, davat jin sakakovoga blaga i sako toliko po jena najlepju divojku, ku bi oni onda požarli. S njimi se ni mogal niki tuć: ako pak bi se bil ki našal, da je šal š njimi za boka, onda bi one rigale z ust živi oganj i tako šloveka deboto (gotovo) zgorele. Judi, ki su se š njimi kada tukli, je malo, a ti su morali bit ali sila jaki, ali od Boga jimet osobitu kripost, kako sveti Juraj i Krajević Marko, ako ne, saki bi bil poginul.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 272.)

5. Gad zes čavjenu rožu

Ako greš kada god po noće, više puti čuješ nekakovoga peteha (pijetla) kukurikat, i to saku dobu, a najraje v jutro. Ma to ni peteh, nahor (nego) to je jedan veli gad zes čavjenu rožu na glave kako kokoš, ki najraje stoji, kede je gusti bošak (šuma). On silu lepo kanta, a zna promenjevat glasi i noti na saku fožu (način). Pod zajikon jima jedan sila lepi i veli dijamant, ki jima tu moć, da kada bi ga šlovek mogal jimet, pak če godar pomislet, sve bi se onako dogodilo, kako bi on zaželel. Jimel bi če bi tel. Ma ta dijamant je teško dobit; samor ga se onda more zet tomu gadu, kada gre na lokvu pit, aš onda ga z ust van zriga, da mu ne bi šal va garlo (da ga ne bi požaknul). Ki bi bil on moment ondeka blizu, kada bi ga on zrigal, pak ga žvelto (barzo) zel i pomislel, da bude largo (daleko), ali pak, da ga on gad ne bi mogal latit, bil bi jako srećan. Jimel bi bome dijamant, a kada jima njega, jima svega. Gada se ne sme ubit pokle mu se zame dijamant, aš onda bi dijamant zgubil onu moć, a drugoga teško da bi mogal dobit, aš ti su gadi retki. Nekada je ovih stvorenj bilo čuda, ma su nestale, a judi govore, da bi jih moglo

bit i još, i to samor onda, kada bi peteh jaje znesal. Od otoga jaja bi se zlegal zmaj, za to, ako bi se to dogodilo, da peteh jaje znese, vaja ga na jedanput razbit, da ne bude na svitu nesreći.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 272-273)

6. Vampiri/bilsi

Gradski puk i seljaci s otoka i okolnih otočića imaju sve predrasude, budalasta vjerovanja i praznovjerja koja odgovaraju narodu od kojega su potekli. Oni vjeruju u sve bajke koje se pričaju o vampirima koje u svojem dijalektu zovu bilsi i po tome se imbilsato kaže za nekoga suhonjavog, kao da mu je do smrti isisana krv. Priče o vješticama i vještacima jako su raširene među pukom koji postojano smatra da oko sebe ima priličan broj jednih i drugih.

(Fortis, Alberto. 2014. *Ogled zapažanja o otocima Cresu i Lošinj*. Split: Književni krug, 343)

7. Popi

Ali je i bojih judi, ki jimaju dosta moći. Tako na priliku popi. Oni moru rastirat neveru, ku — za šloveku naškodit: poja i intradu (*usjev*) rastružit (*distruggere, uništiti*) — štrigi (*vještice*) sprave. A rastiraju ju tako, da još preja nar (*nahor*) je pošnela, zamu dve blagoslovjene sveći, pak je nažgu i stave se blizu poneštri (*prozora*), neč govore i zaklinjaju; tako neveru rastiraju va more, pak ne more naškodit.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 267)

8. Kušćerica

Ako na puta trefiš na kušćericu, ne vaja ju ubit, a najme (*najmanje*) onu, ka jima pod garlon čavjeno, aš, kada biš ju ubil, ona bi te prokjela, a ti ne biš jimel sreći.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 266)

9. Mora

Mora je žena, ka gre v noći po kućah, pak šloveku sede na štumak i siše mu mleko. Ona je naravi zločeste. Nju se ne more lahko poznat; poznat ju se more, (a)ko njoj šlovek onda, kad muči, reče, neka jutro-dan pride h njemu zet soli, aš ona za šiguro pride. Šlovek ne vaja da v noći blizu sebe darži kakov nož, ali će drugo, z nameru, da ju ubije, ako pride, aš mora more bit i od njegovoga roda. Tako, povedaju, dogodilo se je jenomu, da je na nj prišla mora. Drugi večer se je pripravil, kako šigur, da će prit, i zel kol posteji nož. Ona je i prišla i pošnela ga mučiti, a on popadi nož i rini njoj ga va štumak, a ona se zrušila na tlo. Jutro-dan stane se on s posteji i vidi na tlohu moru martvu, — svoju mater.

Moru more poznat najlagje pop, i to onda, kada se na oltaru obarne i reče: „molite, bratjo“.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 271)

10. Mora

Stanovnici naših najudaljeniji uličica zovu ga Pesariol; na Cresu to je žena i nosi ime Morà, a naročito se zabavlja sišući prsa muškarcima. Ta Morà posebno posjećuje malu djecu da bi ih sisala i može činiti slične pohode u obličju crne mačke, pa je tako kod tih dobrih ljudi sasvim razumljivo da se kod tek rođene novorođenčadi stražari točno četrdeset dana i jao mački koja bi se približila da ulovi kakva miša u sobi u kojoj se novorođenče nalazi! (...) Osim Bilsa i Morè postoji vrsta vještaca zvanih Markodlaci. To su starci koji gledaju mrko i posebno mrze djetešca.

(Fortis, Alberto. 2014. *Ogled zapazanja o otocima Cresu i Lošinju*. Split: Književni krug, 345)

11. Štriga

Štriguni. Ma ne samor, da je stvar: trav i vod, ke jimaju kakovu moć, nahor je i judi tako zvanih štriguni. Ovi štriguni moru delat dosta toga, će dragi judi ne moru. Tako moru šloveka zaštrigunat, dat mu roki, činit ga pobeđavit i još čuda toga. Oni moru feramat (*zaustavit*) zarno od puški, da tako ne more puška šloveka ubit. A to oni delaju z nekimi besedami, ke niki ne

zna, 'ko ne oni. Oni su štriguni al od poroda, al su se od nekoga navadili (*naučili*), a nikada ne ćeju povet, od koga. Ovo delaju ne najboji judi.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjeronjanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 266-267)

12. Krsnik

Ljudi po smrti. Karsnici su martvi judi, ki su se rodili zes jenu tanku mrežicu od mleka na sebe kako stomanjicu (*košuljicu*), ku vaja detetu dat va kakovoj juhe popit; to jin užaju (*običavaju*) davat va kafu. Karsnici su dobri i prej smarti i pokle. Prej smarti gjedaju šloveka, ako pasuje blizu onoga mesta, kede se jimaju martvi karsnici i kudlaci tuć, opomenut, neka gre barzo ća, da čegodar ne dobije. Martvi pak karsnici — oni se tuku s kudlaci, ki su zločesti, samor da šloveka obrane. Kada se tuku, onda dobivaju sakakovu priliku: i od maški, i od pasa, i od ovcu, i od vola i konja. Kada ćeju se tuć, jimaju osobite večeri, a te su, kada su božićne tempori. Sakupi jih se sila kedegod na ravnom mestu, pak se pošnu tuć. Tuka se na saku fožu (*način*): z rozi, zes zubi, z rukami. A zlo za onoga, ki je od živih hlizu, aš jih more dobit sakakovih, nekonta (*premda*) 'ko jih karsnici brane. Ali ako se jušto (*baš*) ka karščena duša blizu najde, onda prikaže se kigod živi karsnik, pak ju pošje doma. Tako son (*sam*) ja[1] okolo pol noći bila otparla vrata, aš mi je okurilo darv zet v kuću. Bile smo doma ja i moja pokojna mat, a tvoja pokojna nona, Bog njoj lahko duše dal! — Bilo je čuda posla, i za to smo se bile tako rano stale. Donke (*dakle*) otparla son ja vrata i 'tela poč van. Al će ćeš ti vit (*videt*), otkočila son ja nazada va kuću. A zač? Videla son ti ja na Pricrekveh sve puno sake šorti blaga, od najmanjega do najvećega. Bilo je tu ovac, mačak, pas, konji, voli, ma sega, če po zemje hodi. Čuje se 'se goji (*goli, sami*) šunšur (*štropot*) od konjskih kopit, gromači se i zidi vajaju, da te Bog očuva. Kada son ja to videla, mene strah, ne da mi se po darva, ke su bile pod uskodon, 'ko ne son na mestu ustala, kako kamik. Ma najzad nekako mi je oko palo na kuću, ka je kuntra (*naprama*) našoj. Na kantunu (*uglu*) je stal podbočen stari Bolonjin. Njega darže, da je karsnik. Kada son ja njega videla, dobila son malo koraja (*srčanosti*), pak son šla po škaleh dole i rekla mu: „Če ste tu, barba Dume?“ Al mi on odgovori: „Ka te hudoba (va) ovo doba noći van kući darži? Najedanput da si šla v kuću!“ Tako mi je rekal jeno tri puti, a ja son ga poslušala; a da nison, Bog zna, če bi mi se bilo on večer dogodilo. Kašnje već nismo mogle niš delat. Kol ognja smo trepetale, kako lišće na darvu od straha, aš sada su još huje šunšurali i se vajali, a mi smo mislele, da će i našu kuću razvajat. Najzad pak je to i prestalo. Kada se je razdanilo, šle smo van za vit, 'ko su

sve Pricrekva raz- ronpane. Kada tan, mi smo se začudile: sve na svon mestu. To donke nisu bile živini, 'ko ne karsnici i kudlaci, ki su se tukli. Tako mi se je dogodilo i još jedan put.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 267-268)

13. Krsnik

Protiv njih postoji zaštita u jednoj drugoj vrsti dobročinjivih ljudi, koje zovu Chersniki, sposobnih da blagoslovima i čarobnim riječima ozdrave opčinjene Markodlacima. Jedan čersnik je često preslab da bi uništio Markodlakove vradžbine i odlazi u mučnu potragu za ortakom koji zna jednako ili više od njega samoga. Izgovaraju riječi i čine misteriozne znakove na djetešcu (...)

(Fortis, Alberto. 2014. *Ogled zapažanja o otocima Cresu i Lošinj*. Split: Književni krug, 347)

14. Kudlak

Kudlaci su judi, ki su već umarli. Kudlak postane on šlovek, ki se rodi va mehu z jenin debelin kutnjin zubon. Uni su zločesti i vavek gjedaju šloveku naškodit (*šćetit*), a tuku se s karsnici. Ako je kudlak, dokle je bil živ, jimel koga kumpara (*kuma*), onda, ako se ta njegov kumpar najde va neprilike s kudlaci, gjeda ga branit, tako i onih od svoga roda. Njin smardi živo karščeno meso, i tako ga barzo navonjaju, a to je onda, kada su njihove uri i noći. Tako ću ti povet ovo: Preja je bila užanca (*običaj*) ribar, da su najraje pod Beli na žalu spali. Tako jedan večer dogovorili su se dva od njih, da ćeju poč na ribi, a bile su božićne tempori. Jedan od njih šal je napreda, a drugi da će pak prit kašnje. Prišal je na žal: bome na žalu nikoga. Če će on delat san! Čekaj on i čekaj: kunpanja (*druga*) mu ni. Štufal se je (*dosadilo mu*) on čekat, zel kapot i legal va barke pod provu spat i barzo je zaspal. Prišla štaura (*kasno doba*) noći, prišli kudlaci, ki su jimeli poč nekan largo se tuć zes karsnici. Ali kako ćeju preko mora? Vaja zet barku. A ku?

- „Homo zet onu onde 'nan.“

I šli, rinuli oni v more onu barku, va koj je on jedan spal. Kada je bilo, jedan od kudlaci sve neč kako pas vonjuha, pak govori: „Ma ovde negdere vonja živo karščeno meso; vijmo (*vidimo*),

kede to je“. A jedan, ki je onomu, ki je spal, bil kunpar, govori: “Homo mi lepo ća, a pustimo karšćeno meso. Kada se budemo vratili, onda ćemo vit, kade je.“

- „Ben (*dobro*), odgovoril je on drugi, “mi ćemo kašnje vit, ma za to sada vozimo jako tako, da saka vogada (*zavešljaj*) bude tri sto mij', zavol (*radi toga*) da se barže vratimo i vidimo to meso“. I tako su šli ća.

Kada su se pak vratili, barzo su skočili na kraj i barku nategnili na pešće, pak da će barku vižitat, ma bome peteh na jedanput zakukurikal, a oni morali pustit karšćeno meso. Tako je on šlovek škapulal, a da ne, bili bi ga pojeli. Drugi večer pak, kada je on šlovek bil san v kuće, pride mu v kuću on kunpar kudlak, pak mu govori: „Zahvali Bogu i mene, kunpare, če si noćas živ ostal, a da ti već ne bude užanca nikad na žale va barke spat, aš si videl, če te je noćas čakalo. Za parvi put si pasal srećno, ma za drugi put bome ne ćeš. Zato gjedaj, če delaš“. Pak je šal ća.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 268-269)

15. Macmalić

Masmalić (*malić*) je mali šlovek, lepi, obalčen va blavitene (*modrikaste*) bragešice (*gaće*) s čavjenu beriticu (*kapicu[n]*) na glava; naravi i ćudi je dobre. On se pokaže samor onda, kada ga šlovek na pomoć zove, a drugačije retko kada. On stoji pod zemju(n), kede jima sila vele soli. Kada se pokaže, vavek je dobar i slatko se smeje, ali zna bit i zločest, a to onda, kada se po onih škujah, ke pejaju va njegovu kuću pod zemju, hita kamici. On stoji va onih škujah, ke, kada se nutar kamik hiti, odzvanjaju. Sada jih je malo, ali niš, aš su i oni ća utekli.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 271.)

16. Vile

Stvorenja kao ljudi. Vili su ženi lepe kako anjeli, obalčene va jenu belu tanku robu; jimaju dalge vlasi, ke ne pletu, kako sada, ženi, 'ko ne 'n(?) oko je prosute pušćaju po plećeh dole; okolo pasa su tanke, a lahke su kako pero, pak moru i letet po ajeru, kako tić. Po celom telu su bile lepe, samor su njim nogi bile od vola.

Vili su bile dobre i zločeste.

Dobre su prebivale va pećinah, po boškeh. One su šloveku vavek gjedale pomoć. Davale su mu blaga, zes š njim živele, kako sestri s bratom, i tancale. Kada su komu 'tele pomoć, on njim se je moral zakjet, da ne će nikada nikomu reć, da ga je ka pomogla. Ako bi se ki bil zneveril i ne bil od besedi, onda bi mu se one osvetile sila gardo. Tako jedan put, kada je ovuda bil veli glad, šal je jedan mladić po galvi, zavol je kašnje moć prodat i tako dobit ki god šold. Celi je dan hodil i ovuda i onuda, ali ni mogal 'se do noći nigdere nike (*nikoje*) nać. Svas dešperan posel se pod jedan dubac i stavil se plakat. Kada je bilo, pokaže mu se jena sila lepa vila, pride h njemu, pak ga pita: „Če ti je? Zač plačeš?“

- „Kako ne ću plakat! Veli je glad, niman ničesa, dela ni, pak son šal, 'ko bin našal kugod galvu za ju prodat i od ne dobit ki god šold. Celi dan jišćen, a još nison ni jene našal. I tako, kako son lačan (*gladan*)

šal, tako ću se lačan i vratit, a napred Bog zna, če će bit od mene, morat od glada umret. Za to ja plaćen!“

- „Hodi s Bogon, ne plači, 'ko ne hodi malo s manu, pak ćeš vit, da ćeš nać galav.“ — Mladić

je šal za nju sve malćeć. Prišli su do jene lokvi. Okolo lokvi 'se dubac do dupca, i 'se palne galav.

- „Viš“, govori mu vila, »ovdeka ti je galav, koliko ćeš, ma večeras je ne budi pobral, 'ko ne hodi doma, pak pridi jutro.“

- „Da, rekal njoj je on, „ma do jutro ja bin mogal i poginut od glada, aš već je toliko dan, da nison niš okusil.“

- „Ne pojedaj se ti za to. Poć ćeš lepo doma, a če ti bude okurilo za do jutro, to ću ti ja dat, samor me malo počekaj, neka gren zet.“

Va to je vila šla ća, pak se barzo vratila noseć tri vrećice, pak mu je rekla: „Viš: ovo su tri vrećice. Va ovoj jenoj je (toliko i toliko) galav, ke ćeš moć prodat; va ovoj drugoj ti je jela za do jutro, a va ovoj tretoj zlata, koliko ćeš. Viš donke, da ne ćeš poginut. Ti z ovim hodi sada doma, ma ne smeš nikad nikomu povet, ki ti je to dal, aš onda zlo za te, a sutra pridi pobrat galvi“. I tako je on šal lepo doma, pokle njoj se je zakjel, da ne će nikomu povet. Kada je prišal

doma, pomisli on: „Bome, ja son bogat, ni mi potreba poč po galvi, 'ko ne doma ustat i lepo živet, kada mi je vila dala, če mi okuri“. I tako je on doma ustal. Prej je bil siromah, pak se je moral nosit, kako je mogal, ma sada, kada je bogat, vaja se i lepje nosit. Tako se on lepo obalkal i na miri živel. Ma judi kako judi pošneli su se čudit, kako je on postal bogat, pak ga pošneli pitat. S pričela ni 'tel povet, ma judi tentaj danas tentaj zutra, stentali ga i on povedel. Od otoga dana pošnel je postajat 'se to siromašniji, dokle ni prišal na ono, če je bil. Sada je vajalo poč gaspet (*vaspet*) po galvi. Išal je; ma kada je prišal na onu lokvu, galav već ni našal, pak se stavil plakat. Čula ga je vila, pak je prišla k njemu i mu govori: „A tako, tanto (*ipak*) si prišal, če ne? Čekaj, ću te ja navadit krijanciji(?), pak ćeš drugi put bit od besedi. Povedel si, da son ti ja pomogla, ma neka si! A sada ću ti mesto galav dat ovo.“ Kada je ovo rekla, zame jeno poleno, pak udri po njen, dokle ga ni svega skarvavila i nogu mu zlomila.

„To sada doma nosi!“ rekla mu je i šla ća.

Tako se je njemu dogodilo, aš ju je juden izdal, a da ne bi bil, bila bi mu vavek pomagala, a tako niš.

Zločeste vili prebivale su va vode, al v ajeru. One bi bile šloveku rado naškodile, bile su jako osvetjive, a najme onda, kada njim se ne bi bilo ugodilo.

Vil bilo je sila, a najme dobrih, ke su vavek pomagale, pa za to je bilo i sreći, ali je bil i narod dobar i zemja je, tako rekuć, sama rodila. Ali kada su judi pošneli bit huji, njih je bilo se to manje. A vero po'se su šparile (*nestale*), kada su jih judi pošneli izdavat. One su se na to razjadile, ne 'tele već juden pomagat i pobegle va more, kede, govore, da još va nekih krajeh živu pod priliku(n) od ribi i divojki zajeno.

Tan negdere za Grotu je jena pećina, a okolo pećini vele gušći. Va toj pećine govore, da su stale vili, a kada su bile zadnji put va njoj, da je ustala na jenon kamiku utisnuta prilika njihovoga kopita, ko da se još i sada more vit.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 269-271.)

17. Tempri (kvatre)

To su ti četiri godišnja doba, četiri puta dođu te kvatre. I sad kažu, u tim danima da se ne smije ništa grdo reć, naročito nedjeljom ujutro. I obavezno nedjeljom ujutro uvijek, pokojna mama bi bila rekla da se čovjek mora oprat prije nego marena. To je meni pokojna mama povedala, znaš. Ona je tu priču čula od jedne druge starije osobe, pitaj boga koliko je to bilo vremena. Moj pokojni tata, kad idemo od tih kvatra, pokojni Jure Mužić... Znači to su bile Mihojske kvatre i pejal je grozje jednom čoviku u Orlec. On je imal dva konja i kar, onaj voz, e. I on ti je njemu to pejal u Orlec, već ti je bilo kasno po noći, otišao je tamo i to su iskricali i vraćao se doma. I došao je negdje na pola puta (...), al to ti dođe jedno raskršće. I sad ta dva naša konja, prazan je bio i to sve. Najedanput su konji stali, nisu htjeli naprijed ić, e! Ma ništa, prošao jedan zec preko ceste i konji stali ko drveni. Pokojni tata ih tuče, moli, prosi, idemo, idemo, nikako i nikako, a bilo već negdje jedanaest i pol po noći. I sad najedanput on se je s konjima i vozom našal na raskršću di je put nova cesta, za poč prema Lošinju i ono raskršće za Orlec. Tamo se je našal. I došao doma. Posle ga je uvik bilo strah poč po noći van.

(Vodarić, Petra. 2015. „Usmeni oblici otoka Cresa.“ Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:620818> Citirano: 2. 4. 2020., str. 63.)

18. Božji ribar

Božji ribar je neko neimenovano stvorenje, to jest nedefinirano stvorenje, koje plovi na... Koje su viđali ribari kada bi išli sa kočaricama lovit ribu po noći i kad bi onako upalili svjetlo za privući ribu i onda bi se ovaj tamo u okrajcima sjene dokud svjetlost dopire tamo baš na rubu bi vidjeli neku barku sa čovjekom sjajnih očiju i duge brade koji bi ih samo gledao. Ne bi apsolutno ništa radio, samo bi ih gledao i plovio bi uvijek tamo negdje u sjeni, u izmaglici i kada bi njega vidjeli onda bi ulov ribe bio jako dobar. Jako jak. I onda su mu ljudi stari Cresani, stari creski ribari znali zahvaljivati tako što bi nakon dobrog ulova na obali ostavili jedan kup ribe. To je kao za njega. I tog kupa ribe bi uvijek misteriozno nestalo.

(Dafne Flego, rođena 25. 1. 1992., Cres, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

19. Sveta Ursula

U šumi na brdu iznad Cresa nalazi se crkvice Svete Ursule. Pored crkve je duboka jama. Toliko duboka da ako baciš kamen čuješ kako udara, ali nikad ne dotakne dno. Kažu da kamen pada od brda do mora.

(Kazivačice Antonia Rothard, r. 1942. i Maria Popović, r. 1947. Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

20. Atila

U Lubenicama Atila nije vojskovođa, hunski vođa, čovjek od krvi i mesa, na konju. To je nekakva sila koja putuje zrakom i koja uništava sve pred sobom. Kede Atila pasat trava ne raste. Reći će Lubeničani. I tako kažu, u neko staro hudo vrijeme, davno, da je u gluho doma noći prišla Atila. Prišla. Znači ženskog roda. Jer je a-deklinacija, je li? Prišla Atila i svi su spali, samo kip do Majke Božje ni spal, prišiel je na vrata do plovana, do župnika, pokuco na vrata i: „Plovane, stani, puka ti ne stane!“ I taj plovani se digao i onda je na jedna vrata gradska išla Majka Božja, tj. njezin kip, koji se pokrenuo nekim čudom, na druga vrata je išao župnik i jedan i drugi su križali i Atila je preletela preko Lubenic i finila tam do Padovi, to je negdje blizu Stivani, Stivana, gdje te ruševine se vide i danas. Kažu da je to uništila ta Atila.

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

21. Sirena

Jedan je od naših ribara čak i zaspao na žalui pa ga je sirena odvukla, zapravo, u dubinu.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rođen 1935., Cres, kolovoz 2019., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

22. Smrt

Ja kad sam umirao par puta, vidio sam đavla i vidio sam smrt. Priseban sto posto. Sjedio sam ovdje na krevetu. I obično u prikazima daju smrt, ono, kost i koža. Ja sam vidio jednu prekrasnu ženu u bijelo obučenu, lijepu, nikakva kost i koža i nikakva kosa. To normalno ko mi ovako. Ja sam ostao bez daha. Ja stojim i vidim. Jedna vrata kao ova, otvorena. Tamo jedno veliko blještavilo, kao oblacići bijeli. Ma ni straha, ništa. Više interesantno. Ta vrata se zatvorila. Finito, finito.

(Lucio Petrinić, 15. 12. 1952., Osor, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

23. Strah

i u Belome i u selima oko Beloga pričaju o strahu. Ponekad nema nikakve priče iza toga, samo govore kako su hodali u selo po noći i na određenim lokalitetima osjećali strah koji ih je toliko paralizirao da su jedva došli kući.

Pa meni je pokojni brat... On je hodil domaka i je bilo škuro. I na Rosuje, veli, strah. On je jedva prišiel domaka do straha.

(Maria, rođena u Važminežu kod Belog, Martinsćica, ljeto 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

24. Sova koja nagoviješta smrt

Ali vezano za moru, postoji još jedna priča koju on nije ispričao, a koju je meni, koja se meni dogodila. Ne meni, nego gospođi koja je čuvala, monsinjora Banderu. To se njoj dogodilo. A onda je ona mene zvala: „Šta je sa time?“ I onda sam ja objasnio. To su meni pričali. Prije nego čovjek umre, obično da ćuk, sova dođe na krov na toj kući i da cijelu noć pušta zvukove, fijuće. Sova ili ćuk. I drugi dan ili treći dan, čovjek, netko u toj kući umre. I kad je don Bandera umirao, kad su mu bili zadnji dani, onda je mene ta gospođa koja ga je čuvala govorila: „Ma Gianino“, jer više puta me je znala konzultirat za neke stvari, „ma govori on meni, stalno ponavlja, a već nije mogao govorit: „*O-va, o-va, o-va, o-va.*“ I ona me zove, ja govorim: „Da li more to bit sova?“ Ona govori, ja govorim, vjerojatno može jer on je sve te stare priče znao napamet. On je valjda u podsvjeti ili u bunilu čul sovu kako... Jer je priželjkivao da umre jer je bio gotov. I onda vjerojatno njoj tumačio da sova negde pušta zvukove, a možda je to ustvari bilo u njegovoj želji da umre u svom tom bunilo kome je bio. Tako ta, ta priča stoji. I to da su ljudi, čim su čuli sovu, makar je bila noć, odmah izletili vani i kamicima tjerali samo da ju ne čuju jer obično je onda netko umiral u selu kad je ona dolazila.

(Gianino Sučić Mornarić, Cres, 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

25. Divi ljudi

Recimo, jedna stvar koju sam ja od oca čul, da su Tramontane, staro vreme, e sad, kolko je to staro vreme, Bog će ga znat, bili neki veli divi ljudi. Znači, po konstrukciji jaki, a bili su divi u tom smislu da nisu živjeli u postojećim nastambama koje su bile Važminež, Ivanje, Crkveni, Frantin, sva ta sela koja su gore, nego da su živeli va škujah – u pećinama. Da li su to bili Iliri? Ali, navodno da su oni, da su se naši ljudi bojali njih, su bili puno jači od njih, a oni da su

uglavnom djelovali noću. I da su dolazili njima, našim ljudima, krast stoku. Uglavnom janjce i ovce. Ali se niko nije usudio suprotstaviti jer da su bili divi. Da li su ih razumjeli ili ih nisu razumjeli to je sad stvar priče i štorije. A to je jedna priča i da se nikad nisu spojili, nisu bili kompatibilni. Potpuno odvojeno su živjeli. I da li su kada, šta je s njima bilo to nisam uspio doznati.

(Gianino Sučić Mornarić, Cres, 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

26. Iskopani mrtvac s dva reda kutnjaka

Samo znam da mi je otac jedanput pričao da u Belome je groblje prekopno. Znači, nema svako svoju grobnicu, nego kako dođe na red, prekopa se. Kostu se izvuku i stave u kosturnicu, koje mi zovemo mrtve kosti. A onda na to mjesto ide drugi križ, oznaka i tako dalje. E, sada, kod tog prekopa da su došli jedanput na red di je bila jedna glava od čovjeka koja nije imala sjekutiće, očnjake i kutnjake, nego dva reda kutnjaka. Da li je to...

Tea: šta su rekli onda za njega onda? Jel se pričalo nešto o tome onda?

Samo se dalo na znanje, ali ljudi su to povezali sa tim divim ljudima koji su živjeli odvojeni od njih i izumrli jer praktički njih nema. Sad, da li su to bili Iliri, da li je to bilo nešto njima u mašti Bog će ga znati.

(Gianino Sučić Mornarić, Cres, 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

27. Mora

Da, mora, ta mora je hodila prvo da je hodila po malih decih a i vidite a sada... Ona bi bila sisala na prsah. A neš bi bili stavili da. Ili sito ili nešto, neku šibu, to bi bili nešto napravili i od tog stavili na vrata podkov s nutri vrata. Ali sada, ja to, kod mojih djec to ni bilo. A stari da to su delali, da, stari su to morali delati. I sada, vidite vi ce je bilo prije? A to da bi bili culi, da po krevetu, da je ko neš teško zgora. To da bi bili culi, da. Zgora da bi bilo na krevetu i onda zgora da to bi bilo teško. To da se je culo. Kako hodila po krevetu. A vidite, sada ništa toga svega sada nema.

(Maria Lovrečić, rođ. Mlacović, r. 15. 1. 1934., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

28. Mora

To su pričali tako, ja to nikad nisam doživila, al kao kažu da to se dogodilo osobi koju sam ja poznala. To je bila baš mama od mog muža pokojna. Kao, ona je bila nešto bolesna i po noći je osjetila da ju nešto guši, ah... Da ju nešto guši. Tu je ostala bez zraka, bez, al bila je bolesna kao, bila je kod mame dole u gradu Cresu. I sad, mama njezina je to vidjela, da se ona guši, i ona je zagrebla, kao, na vrata, na vrata zagrebla s noktima. To je bilo kao, ovaj, to je bilo tako, ako se to dogodilo trebao si zagrepst nešto, na drvo neko ovako s noktima i, kao, navodno sutradan ta žena, taj čovjek koji to, kao, bio morat će se pojaviti tebi na vratima jer će morat nešto doć pitat il nešto, vidit te i kaže imat će to koliko si ti i onda oni tvrde da je ta žena došla i da je bila sva ovako izgrebana. A ja sad ne znam. (...) Ja ne znam jer to oni su tako rekli da je to se grebalo i da je ona izgrebala ta žena dosta drugi dan izgrebana sva ko nikad. Sad ništa drugo nisam...

(Antica Kučica, 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

29. Mora

Kao nemiran san, kao usneš pa onda ona legne na tebe pa ne možeš disat. (...) Uvijek je to bilo povezano sa ženskom. (...) Ja bi rekla da je to povezano sa nečistom savješću. Tako je to meni...

Tea: Jesu li nešto radili kako bi se riješili more ili spriječili njezin dolazak?

Naši su se dimili, kadili, zapalili bi mirisne trave. Kadulju, smilje. I onda malo žara na sred kuće. Jednu osobu sam vidjela da to radi.

(Anica Senčić, rođ. Kučić, r. 20. 5. 1952., Cres, 25. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

30. Mora

To je opet nekakvo, čak ne bismo rekli da je to nekakvo biće od krvi i mesa, to je opet nekakva sila. Ali nekako kao u obliku mačke, čak da se i čuje. I kad ona dođe do čovjeka, uspinje se po stepenicama, onda se čuje kao da mačka dolazi, onako šuljajući se, tiho i onda se baci na prsa čovjeka i on se ne može pokrenuti.

Ja: Čovjek tad spava ili je budan?

Budan je i svega je svjestan, ali se ne može pokrenuti nikako. Dok ga ona ne, ne skoči s njega.

Ja: A bude li u nekom drugom obliku osim mačke?

Ne, nisam čuo za to. Uglavnom, da zna sisati, ovaj, čak djecu, ali to za petu. Uhvati petu pa drugo jutro ta djeca imaju petu izgrizenu. Možda su to pantigane radili, tko to zna.

Ja: A može li se boriti protiv more nekako?

Kažu da prije nego skoči treba imati pod jastukom nož i onda nožem po jastuku napraviti Salamunjinovo slovo. To je petokraka. Jednim potezom se to radi. I onda da ide éa.

Ja: A dolazi li u obliku muhe?

To ima Bortulin tamo negdje, al to su više štrige. Čovjek spava i onda upadne, ovaj, u usta, je li? I onda ju treba, ta koja hrče spava, ta ženska, poslije sjenokoše ili ne znam čega, treba staviti dvije trakice u obliku križa i onda muha, ta štriga koja je unutra ne može ić van.

A bil je jedan barba Ive, žena mu je bila teta Ana Kamalićeva. I mora ga je ćapala. I on se borio, borio i na kraju kad ga je pustila mora on je laktom udario u oko svoju ženu. Pa je teta morala hoditi da se šiva pod okom. Mislim, šta mora može sve napraviti od čovjeka, ne? Ma to su gluposti. Al to je istina da ju je udario laktom.

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

31. Mora

„Mora me dovi.“ Kako bi bili rekli? ... Mora me prišla.

Ja ju pitam sjedne li ona na prsa pa čovjek ne može disati – potvrdila je da je tako.

Ta mora, to je kao štriga. Slično, ja bi rekla. Štriga je isto dušila. Ne bi vam znala puno povet.

JA: Stavi li se metla na vrata da mora ne može ući u kuću ili u sobu?

To sam čula, ali mi nismo. To su možda više u selima imali. Na vrata bi bili neki stavili, metlu okrenjenu. Naopako.

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

32. Mora

JA: A o mori, odnosno mora, koja je dolazila po noći?

Mora je dolazila da, mučiti ljude u snu i tako da, a dobro, to je ovaj u biti kad nešto loše sanjaš i tako.

JA: Da, kao noćna mora da, al' su onda ljudi znali nešto raditi da bi spriječili njen dolazak ili?

A dobro, ljudi su imali sto stvari koje su recimo stavljali i tako. Većinom se tu kadilo sa ovim blagoslovljenim grančicama i voskom tako da s time su najviše tjeroali zlo a sad

JA: Nisu sito stavljali na ključanicu ili metlu?

Ma dobro, bilo je to, bilo je češnjaka, ljudi su vjerovali u svašta, ali ono, ko svagdje.

(Valentin Mikičić, 16. 2. 1968., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

33. Mora

Da to dođe, mora, u san, da sanjaš nešto, da te mora pritišće. To ko da te pritišće, ko da te neko drži za ruku, u snu sanjaš to. To sam i ja doživjela. Onako, da, ovaj, nešto sanjam i da kao neki davi te i onda.

(Antica Mužić, rođena 1937., Orlec, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

34. Mora

Vrsta zlog duha koji je vrlo često imao, poprimao lik mačke koja je znala skočiti noću na prsa.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rođen 1935., Cres, kolovoz 2019., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

35. Mora

Nikola: Naša mama je znala pričati kako njoj po noći dođe neka mora. Ona je to govorila da to dođe preko prozora kao jedan dim. U vidu magle. I to te guši. Ti ne možeš se maknuti. Ne možeš pričati, ne možeš se maknuti.

Lorenzo: I onda ti se budiš u tom, ko u nekom strahu. I onda ti kažeš: „Ajde, bježi od mene!“ I onda to nestane. Opet ide preko prozora vani i to je to.

Tea: Jesu li pričali da se mora pretvori u osobu kad uđe u kuću ili u sobu?

Nikola: Pretvori se u osobu jer ona te guši. To je naša mama pričala da je njoj dolazila ta mora.

(Lorenzo Rigović, r. 1. 10. 1963. i Nikola Rigović, r. 13. 11. 1952., Cres, kolovoz 2019., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

36. Mora

Lina: Čovjek je spaval i samo se počel gušiti, vikat da ga je mora prišla gušit. A to je položaj spavanja, cirkulacija, srce.

Ja: Pitam kako je se riješiti.

Lina: Samo bi stresli čoveka da se probudi.

Dafne: Ja sam čula da su imali u Martinščici jednu i da je netko bio si prsa smolom ili nečim crnim namazao i onda da je sljedeće jutro neka žena u selu imala ovdje tragove pa da su onda otkrili da je to zapravo ona.

(Lina Flego, rođ. Benvin, r. 5. 4. 1931. i Dafne Flego, 25. 1. 1992., Vrana, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

37. Mora

Mora je isto nešto. Nešto te guši. Mene to dođe, i onda mi je posle dala jedna jednu ovu krunicu šta moliš krunicu i onda mi kaže da svaku noć stavim to na vrat, ovaj, to ti je jako grdo. To malo ti traje. To ti sve trne. I noge i to i ko da ti sto kila na tebe dođe. I ne možeš, hoćeš... Koliko puta moga pokojnoga muža da ću zvat. Ne možeš nikako. I onda to brzo. Čak čuješ *bum*, kako je palo, kako je išlo ća od tebe. Šta ono je? Neko kaže, sada po novome, da to krv radi. Ma ja ne znam. (...) Ova ta jedna iz istre mi je dala tu krunicu. I ja tu krunicu sad stavim kad legnem tu za vrat i pomolim i možda u 4 godine ako mi je bila dva puta. Sada, ima li nešto u tome.. nema.

Ja: A jel pričao netko da je vidio kako izgleda ta mora? Kao nju se čuje kad padne i to...

Da, nikad, nikad nisam... A netko kaže da to je neki duh. Šta ja znam.

(Maria Toić, r. 21. 12. 1946., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

38. Mora

Da bi napala čoveka po noći kad je spaval. Nije mogel disat. Da je sisala čoveka.

(Izidor Lovrečić, r. 11. 7. 1933., Grmov, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

39. Mora

Ti spavaš ma misliš da ti je nešto teško, nešto guši, možda to nije ta mora, ali to su zvali tako.

Moja mama je isto govorila da čim bude legla da bude čula ko da nešto teško, a možda je bila jako umorna. Da bude čula da ko da netko njoj diše, ko da netko pritišće. Ne znam. Možda je istina to.

(Dora Surdić, rođ. Brezac, 1938., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

40. Mora

Znate šta ja povezujem tu moru? To je zaduha ustvari. U Vidovićima je bilo puno ljudi, smrtnih slučajeva, problemi s plućima. I ja ih imam, problema s plućima, i moj otac je imo i bronhitis i svašta sad. Ali ja sam ovdje upisao svakog čovjeka od čega je umro. Evo vidiš, i jako puno slučajeva ima ote zaduhe i sad kad te ponoći, te uhvati ta zaduha i umireš i to te steže i to je ta mora.

(Ivo Saganić, r. 1946., Martinšćica, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

41. Mora

Luiza: A mora je da, to je kao neka duša koja je kao izgubljena koja kao luta i onda ti to kao ne da mira. Ti kao kad spavaš, ona dolazi kao da se moli za nju i tako ona te kao proganja i onda kao ideš na misu.

Marina: I nešto te vuče za noge.

Luiza: Da, po noći ti spavaš i onda samo čuješ, netko te kao vuče u neku dubinu. I onda kao vičeš, u biti glas ne izlazi. U tom smislu su to opisali. Da ne možeš kao do glasa i onda se probudiš sav u panici i to kao da su more. Da one kao vučeju čovjeka.

Ja: Da li sjednu na prsa pa se ne može disati?

Luiza: Da, da i nema disati, nema disati. U stvari ti ne možeš dat glas. Evo to to kao.

Ja: Što treba onda?

Luiza: Kao da moraš lupati rukama, vamo-tamo i onda kad dođeš sebi, kao kad se probudiš dat, kao dat misu ako misliš za nekog tog, tu osobu ili kao palit svijeću, ne znam, tri dana. Palit u kući svijeću. Tako sam ja znala.

(Luiza Mužić, 20. 3. 1966. i Marina Mužić Dragomir, 24. 9. 1993., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

42. Mora

Ne, ne, nego tamo kod nas to da se zagrebe pa da onda ona ima taj, da drugi dan vidiš tu čovjeka ili ženu il šta i ovaj tako.

(Antica Kučica, 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

43. Mora

Tereza: Kad ti dođe to teško na prsa, da bi trebalo odmah pogrebat i zid i da će ti sutra ujutro ta osoba doć na vrata.

(Tereza Šalina, rođ. Vodarić, r. 25. 10. 1955., Zbičina, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

44. Mora

Ako ste kada u momentu buđenja doživili pritisak, da se ne možete probudit, da vas nešto priječi. To je ta mora. To je taj pritisak u polusnu. Kad se ne možete probudit, a imate osjećaj da vas netko drži i pritišće. To svako živo stvorenje doživi, a to su oni povezali sa tom štrigom-morom koja je ustvari opterećivala ljude i čekala da ih ugrabi. Tu imam neku poveznicu jer sam ja doživio prije buđenja da ima pritisak kao da mi čitavo tijelo neko blokira. Ne mogu se pomaknut. Ne mogu pobjeć, a pred nekim opterećenjem sam. I pod nekim opterećenjem, kao da me pritišće.

(Gianino Sučić Mornarić, Cres, 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

45. Mora

Ja ne znam šta je jer to se ni videlo. Moj tata i barba... A on bi vikao to, barba: „Mora je! Mora je! Ana Blažova je! Ana Blažova je!“ I to se ni videlo. Mome bratu, je imel sisice veće, pa su govorili da to mora dela.

JA: Dolazi po noći?

Po noći, po noći. Ne po danu.

Ne zna postoji li način da se od more zaštiti.

(Dora Kučić, rođ. Saganić, rođena 1926., iz Vidovića, Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

46. Mora

Mora će pride na čovjeka. Moja teta bi bila spavala, kad sam bila ja u Platu, gore na druge sobe. I onda ona bi bila rekla da joj je došla ta mora. Ja bi joj bila rekla: „Teta, šta osjećate?“ Pritisak da osjeća. Da ona je čula kada se bacila na tlo. A ja, ča sam ja znala? Imala sam deset godina, dvanajst.

(Antonia Rukonić, r. 4. 12. 1925., živjela u Ustrinama od udaje, rođena u Platu, 10. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

47. Mora/štriga

Mama: To su govorili, da, da treba staviti metlu na vrata. Ali to je hodilo na malu djecu. To bude petu pojelo. Baš je imela rupicu unutra. To je po noći hodilo, ta štriga, mora. Neki reče mora, neki štriga. Anke i na prsa je hodila, anke bi bila imela malo dijete pa je na lopticu na prsu prišlo. To su govorili. Onda je bil jedan čovik ki je znal udelat slovo, Salamunjevo to su zvali. To bi se bilo stavilo kod krevetića kod toga deteta i onda ne bi bila prišla. I to je pomoglo. Onda je nešto bilo.

(...)

JA pitam skače li mora na krevet i hoda li tiho po stepenicama i treba li ju baciti sa sebe kad skoči.

Mislím da joj je ovo ispričala njezina svekrva – To je bilo da, takova priča. Da skoči, da zakoči cijelo tijelo. Da pride tako teško i da ne moreš ni zvat niti riječ dat. Da je čula, da je se hitila ća od kreveta i niš ni ni videla ni niš. Onda je laknulo njoj. Sada, je to bila ta štriga je to bilo...

(Tereza Šalina, rođ. Vodarić, r. 25. 10. 1955. i Dinka Vodarić, rođ. Kućić, 21. 4. 1933., Zbičina, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

48. Mora/štriga

A onda isto, moga pokojna tata su... Jeste čule za moru? Ne znam, njega je to napadalo. Ne znam zašto, možda je imao tako određenu krv. Po noći, on bi zaspal i onda bi ga ta mora pritiskala. To je valjda cuclala krv čovjeku, ne znam šta je to radilo. I onda po danu se on potuži, jedva ostao živ od te muke i ništa se ni naspaval, ništa. I pokojna nona, njegova mama. Doma smo imali peć di se je peklo kruh. Pokojna nona je donesla puno drva u kuću i to da će zapaliti peć za goreti, to da može kruh ispeć, ali pokojna nona je sumnjala na neku ženu iz Beleja, da je vještica. I sad ona nju, a bilo je rečeno da mora se pojavit na vrata ta, po noći, vještica, štriga, jer ako se ne pojavi na vrata i ne uzme nešto od te kuće da će puknut, da će eksplodirat, ne može mokrit. I ona je došla iz Beleja do tu pješice, da bi nešto uzela od kuće, a pokojna nona se stavila na vrata, stavila je metlu na vrata: „E, nećeš ti meni u kuću doć.“ „A daj pusti me, samo malo, samo malo me pusti u kuću.“ I pokojna nona ju nije htjela pustit, ništa. Pošto je bilo kraj vrata komadić šibice, drva, šta je palo noni kako je nosila drva u kuću, ona je uvatila, ovako je stala u kuću i to je uzela i kako je to uzela u kuću tako se ispišala, možda 5-6 litara, noni na vrata. To je istina, to nije laž. Vidiš ti šta se događalo svašta. I onda je isto jednu noć mojoj pokojnoj noni rekla: „Sad ću uzet britvu s tobom na krevet.“ I isto je osjetio neki pritisak i on je ćapal britvicu i počel ju rezat po zidu. Kaže: „Nije mi žao ni zida ni ništa.“ Sve ovako zid je šarao i kako je šarao zid tako je valjda i nju. I nije više došla.

JA: Ja sam mislila da je možda sljedeći dan vidio da je ona izrezana ili nešto.

Ne, nije ju videl, ali...

JA: A što bi se radilo da se tu Moru spriječi da dođe, dal bi samo naopako okrenula metla postavljena na vrata...

Stavljalo se sito na vrata.

JA: Sito?! Pa kako?

Sito od brašna. Na ključanicu se stavljalo sito. A neki su stavljali metle, ali sitna je, ona može kroz ključanicu, ne znam ča je to. Ali kažu da je to poslije Drugog vatikanskog koncila sve poništeno.

JA: Ja sam čula da Mora može kao muha izaći iz žene koja leži, ne znam, bilo gdje, u kući ili vani i onda uđe kroz prozor, i onda tako sjedne tu, i onda pobjegne kao muha.

Može bit. Nisam čula to, ne. U nekom obliku može, u nešto se pretvori valjda. To je ona najviše znala napadati i malu djecu isto.

JA: I šta onda njima radi?

O Bože dragi, uvijek se neki blagoslov kraj djece stavljao, to sve skupa. Kažu da cucla im krvicu.

JA: Jel ubila ona nekog?

Nisam čula da je ubila nekog, ne znam.

JA: To im kroz petu radi?

Da.

JA: I onda imaju rupu na peti, tako nešto?

Pocrveni to, strašno pocrveni.

JA: Cijeli?

Ne, petica.

(Maria Nikičić, rođ. Mužić, r. 15. 11. 1944., Krčina, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

49. Štriga/mora

Da su išle u kuću kroz ključanicu te štrige. I onda jedna ženska da je imala na petu jednu rupu, da joj je štriga pojela tu petu.

Pitam ga za moru koja je slična štrigi. Kazivač govori kako misli kako su one isto biće. Kaže da je štriga talijanski naziv, a mora hrvatski.

(Diego Kamalić, rođen u Zbičini, 26. 8. 2018., Cres, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

50. Veliki gad

Ja: Čula sam da se iznad Merga pojavljuje neka velika zmija?

Bernarda: To i ja znam. Gad veli.

Dinko: To ti je Rino pokojni. On je govoril da on je videl na Pere gore jenoga gada, ovako debeli.

- „Pasal okolo jeden đir!“

A on beži doma, se prestrašil. To je bilo velo! A drugi mu govori: „Ma ce, ti si sigurno žedan pa išel doma pit.“

- „Ne, ne, ne! Bil je, bil je!“

A drugi je videl dva jeden put.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

51. Veliki gad

Pa taj gad je čuval ono sakriveno blago tamo gde je bila ta hrpa kamenja. E, taj gad je tamo u okolice, tamo stanoval uvek negde i on je čuval to, sakriveno blago. Pa to je bilo ogromno, onaj jedan put je govorio jedan. Ovaj ide tamo, da će zamahnut diraku, komad suhog drva. Umjesto to suho drvo, to je bila ogromna zmija. To se priča znači.

Kad je isto, kad su partizani. I sad ovaj s tovarom gore u Sredanec po drva. I on tamo najde lepe suhe drva, dugačke ovako veli. On se poseče na komade i stavi na tovara i nosi doma to. Ide prema Cresu, kad ono: “Šta ovo iz drva mi curi krv vani?” I onda tek je primetil. To je bila zmija koju je on srezal na komade i stavil.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

52. Veliki gad

I Dafne i Lina znaju da kod Merga ima divovska zmija.

(Lina Flego, rođ. Benvin, r. 5. 4. 1931. i Dafne Flego, r. 25. 1. 1992., Vrana, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

53. Veliki gad

Luiza: Pa ima zmija, recimo, kažu da su tu na Pere išli, jedan koji je imao grožđe i onda je uvijek išao gore to grožđe škropiti i sve šta treba raditi. I u jednom momentu, jedanput mu se pokazala jedna zmija. Da je bila velika, baš ono, ko čovjek velika i da im je samo plazila jezik, jezik, i onda je on pobjegao ća i nije htio više nikad doć kao tamo, držat to, onda su to drugi, njegova braća držali. Onda su ovi kao govorili da je on nosio uvijek kjantu sa sobom. Znaš šta je kjanta na hrvatski?

Mario: Pletena ona boca.

Luiza: E, pletena ona boca znaš. E, kjantu da je nosio. Zato je vidio kao zmiju.

JA: A je li pio?

Luiza: Natezao vino da, znaš tako su mu se kao smijali i to? Al očito je to bilo jer poslije kad su ovi išli, da su uvijek čuli samo šum, šum kao recimo, ali veliki, jaka buka, jaka buka između drva, između drveća i te unutra te šikare ili šta je već to bilo. Kao velika buka. Kao da se nešto veliko. Ali nisu uspjeli vidjeti nikad. A onda je vidio ogromnu zmiju koja je samo plazila jezik i onda se jako kao prestrašio.

JA: A kako se zove to mjesto'

Luiza: Pere, to ti je tu odmah gore kad ideš prema Mergu pa dođeš gore. Tu je bio puno vinograda.

Mario: Ona ravnica pa prije nego ćeš se počet spuštati dole, to je ta

(Luiza Mužić, 20. 3. 1966. i Mario Mužić, 12. 9. 1957., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

54. Veliki gad

On je toliko velik da njegovo kretanje, diže se čak i vjetrić. Težaci kažu: „Najedanput osjetio sam neki vjetrić koji dolazi iz obližnjeg šumarka.“ I evo ti gada velikog, ogromnog gada.

To je rasprostranjeno i drugdje po otoku, gdje god su ljudi imali polja, bile su priče o tome kako tamo žive ti veliki gadovi.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rođen 1935., Cres, kolovoz 2019., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

55. Veliki gad

Kod Merga u rupi je neka ogromna zmija.

(Diego Kamalić, rođen u Zbičini, 26. 8. 2018., Cres, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

56. Velika zmija

Tamo gore na brdu gdje je crkvice sv. Uršula, tamo smo isto hodili na misu, pa su govorili da tamo gore budu videli neku ogromnu zmiju, veliku. To dosta ljudi da su videli. To je nešto bilo ogromno. Još ova Marija ovde, pokojna, mi je rekla da ljudi budeju videli. Možda je bila neka velika zmija. Ogromna. Kažu da nisu kod nas opasne, a šta ja znam? Tamo ti je bila jedna velika rupa.

(Dora Surdić, rođ. Brezac, 1938., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

57. Veliki gad

Pričati su znali neki težaci da su znali i ubiti takve gadove pa da bi ih, naprosto, sjekli kao cjepanice. Kao polena. Poleno znači drvo u našem cresskom dijalektu. I te polene stavili na magarce i nosili kući, tobože, ne? Za ogrjev.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rođen 1935., Cres, kolovoz 2019., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

58. Štriga

Upoznao sam kao dijete jednu ženu koja mi je rekla da štriga pogledom može nauditi čovjeku ili životinji. Ponekad govore i dobre riječi, ali to se okrene na zlo. Na primjer bilo u štali životinja i ta žena pogleda kako lijepo jede ta životinja i više on ne jede. Ima moć da mu oduzme želju za hranom. Kad bi se to dogodilo bilo je ljudi koji su mogli životinju osloboditi od tog zla. Muški koji su imali tu tajnu moć su karsnici. Ljudi ne znaju tko je štriga, ali nosile su neke vanjske znakove po kojima ih se moglo prepoznati.

(Don Josip Bandera, r. 8. 7. 1914. Beli, travanj 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

59. Štriga – Miškina kuća

Ispod Belog protječe potok istog imena kao i naselje, koji završava dubokom špiljom. Legenda kaže da je u toj špilji živjela ružna i stara štriga Miška. Nije bila zla, ali bila je opasna, osobito za djecu. Roditelji nisu željeli da se djeca ozlijede u potoku ili u špilji pa su ih tom pričom strašili u željeli da spriječe njihovo približavanje tom mjestu. Ovaj primjer također pokazuje povezanost legendi i svakodnevnog života.

(Don Josip Bandera, r. 8. 7. 1914. Beli, travanj 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

60. Štriga

Dinko: Va Orlecu su povedali, su ti imeli jenu kuću dole prema Beleju, dole šoto na more. Kako ono se zvalo? Ne znam pravo kako se zvalo to mesto. Tamo su, ovaj, budu šli kod ovac pa budu, prespali tamo.

Bernarda: To ti je bila u stvari jedna kuća za pastire. Ajmo to tako reći.

Dinko: I jednu noć jedan tamo je zaspal. Da je nešto ga počelo gušit i on se je stanul i da će on to ćapat, ma ke? To se je pretvorilo u loptu, u balun pa to bude skocilo tamo pa tamo pa tamo, nije to mogel ćapat. I do dana se boril i jedva ostal živ. To ti je tako.

Ja: Je li se pričalo kako se obraniti od more? Može li ju se baciti sa sebe ili grepsti po nečemu?

Bernarda: Po zidu i onda vidiš na čovjeku. To sam ja čula. Da kada sanjaš da ti ni dobro, onda moraš po zidu ogrebat i taj čovjek drugi dan, ili žena bude.

Anđela: To su štrigi.

Bernarda: Štrigi, mori. Dobro, mora nije to vero, štriga je to kao.

Ja: A radi li se nešto protiv te štrige?

Bernarda: Metla naopačke na vrata.

Ja: Ili se stavi nož u ključanicu da ne može ući?

Bernarda: Za moru bi stavili metlu nažnopak.

Dinko: Nažnopak gore prema vratima. Pa neki bude stavit crljenu krpu.

Bernarda: To se i djeci stavljalo oko ruke, crveni, mislim da dan danas rade. Od konca, crvene. Ja znam da mene je moja nona, kada se Aria rodil, do konca, da to mora imet na ruke, da ki ga pogeda da će bit gerdi. Da će ga štrigat.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Anđela Bucul, rođ. Cesarić, 8. 4. 1934. i Bernarda Granić, Merag, ljeta 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

61. Štriga

A da to su kao govorili, ne smije se po noći onda izlaziti van jer da se vještice to skupljaju šta ja znam. (...) Ma kao su govorili da, da bi na tim raskršćima, da su se tu znale te štrige sretati.

(Antica Kučica, 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

62. Štriga

Ja sam ih vidio kad sam bio mali. Jednu sam možda vidio i poslije. Od ove Paole. Mene bi znali. Ja bi došo doma i reko: „Dobar dan!“ „Petriniću, pazi se pozdravljanja.“ Ova Matea, nju su čak muškarci, bolje da je ne vide, ali većinom su bile stalno kući. Ova treća je bila izrod. Vještičina baš. I ova mama je bila kod groblja: „Anice, ti si kćerka od Dume i Kate.“ I uzme jednu knjigu i jedan ključ i ta knjiga se počne okretat. „Imaš toliko godina.“

(Lucio Petrinić, 15. 12. 1952., Osor, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

63. Štriga

Ako je neko opsjednut đavlom, jedna od stvari je, to kažu egzorcisti, da čovjek koji ne zna da postoji odjednom počne govoriti turkmenistanski. Znači, neki jezik koji... To je jedna. A druga stvar. Ja ne znam, na primjer, na koju stolicu ćete vi sjesti i ja ispod te stolice zalijepim jedan križić. Ovaj skače kao da se opekao.

JA: Tko skače? Onaj tko je štriga?

Tako je.

(Lucio Petrinić, 15. 12. 1952., Osor, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

64. Štriga

Ja se sjećam kad bi dolazili cigani, većinom, i one predstave, onaj medvjed šta pleše. I došo je mađioničar. I taj mađioničar ovog jednoga: „Imate li sat?“ Sat je bio sat. Kad si imao krizmu ili nešto bi ti dao sat. I ovaj uzme sat i zasakramenta sat. I ovaj počeo plakat. I počeo on to čiribu-čiriba. I ne ide! Nije da ga je smrskao na komade. I sad njemu neugodno. I sad se fiksira i počne gledat. Dole, kaže, neka stara, umiljata, dobra, na koncu te sale. „Vani, prokleta štriga!“ Ona je počela plakat. Neugodno i njoj. Otišla ona vani i evo ti sata, radi.

(Lucio Petrinić, 15. 12. 1952., Osor, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

65. Štriga

Ja: A jel se pričalo o štrigama?

Da, štrige, da da.

Ja: Što su bile te štrige?

Ki zna ca to su bile te štrige, ki vam zna.

Ja: A šta su radile one?

A ne znan ja, a sad kakove su te štrigi.

Ja: Štrige, da, što su one radile?

Da, ne znan ja. A sada gde, sad ni nigde.

Ja: Ne, sada ih nema, ali prije se pričalo.

A prije, da, a prije su pricali za ovu: “Ona ti je štriga”, a sada vidite, sad toga niki nis ne zna.

Ja: A što je radila štriga ako bi rekli da je ona štriga?

A pitajte ca je radila, ki zna? To bi nam bili rekli: “Hodi, hodi tam. Viš tam ti je štriga.” A sada prvo to su svega govorili decam, a sad to ne govori niki, nis. I vidite, sad je prišlo sve drukcije.

(Maria Lovrečić, rođ. Mlacović, r. 15. 1. 1934., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

66. Štriga

Govorili su. Neke štrigi da bi bile zaštrigale čoveku.

(Izidor Lovrečić, r. 11. 7. 1933., Grmov, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

67. Štriga

Moja mama kad je radila sir mi je rekla da je bila jedna gospođa kod nje i onda da ju je valjda pogledala i da joj sir, nije se počel dobro zatvarat, nego da je išlo po zlu. Da bude pukal. Ne znam ko je to istina, ko ne.

(Dora Surdić, rođ. Brezac, 1938., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

68. Štriga

Da, da, zlo oko! Da, da, oni to još uvijek kažu. Kad netko nešto kaže, ima zlo oko.

(Luiza Mužić, 20. 3. 1966., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

69. Štriga

Da, da, to je bilo da ono: "Nemoj, ona ti je štriga hodi ća od nje."

JA: A jesu pričali o tim štrigama da lete, da se negdje sastaju, da imaju...

Da se sastaju kao da, da. Al dobro, nisu tu kod nas bili, nismo mi imali baš neku. Kao budu rekli da je štriga. Znam da mama bude znala reć:"Nemoj toj tamo, ona ti ima zle oči. Ona ime zle oči, bude te, nemoj, nemoj, izbjegavaj, nemoj se sa njezinom djecom spandat jer ona ima zle oči." Na takav neki način.

(Antica Kučica, 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

70. Štriga

Kada bite bile nosile mleko, oli sir ili nešto, pa da ne bi vam došlo dobro, a štriga je videla pa je zadelala.

JA: Kako se zaštititi od toga?

Neki nosil je češnjak, da. Ja nisem imela toga.

(Dora Kučić, rođ. Saganić, rođena 1926., iz Vidovića, Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

71. Štriga

Dinka: To je bila kao neka zavist. Onda bi bili rekli: „Videla me je ota, nije mi šlo dobro sir.“ Ona je štriga. Na toh način. To je bil zavist. Neka bi se pohvalila: „O, imaš puno mleka, imaš dve kozi.“ I onda bi rekla: „Vražja štriga! Me je zaštrigala. Neće poč dobro.“ To je bila fantazija u glavi.

(Dinka Vodarić, rođ. Kučić, 21. 4. 1933., Zbičina, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

72. Štrige se nalaze kod bare noću

JA: Je li se govorilo da se štrige negdje nalaze?

Tereza: Oko lokve, su znali govoriti, da su štrige. Ima baš gdje je jedna bara, gdje voda stoji. Prema Pernatu. Između Zbičine i Pernata. Kao tamo se štrige skupljaju preko noći i kolo igraju.

(Tereza Šalina, rođ. Vodarić, r. 25. 10. 1955., Zbičina, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

73. Štriga

A o štrigama su pričali da su bile dobre i loše. Te štrige da bi bile po noći došle i gnjavile (...) gušile. Kad bi ju stigla ta osoba zahvatiti, nešto udelala, da bi to u jutro sve se videlo, da je to ona bila tu noć na njoj i da ih je gušila. Ma to vam ja nisam nikad doživela. Ako je to bila istina? To su priče bile.

(Vilma Bandera, rođ. Varlijen, r. 20. 1. 1930., Beli, kolovoz 2018. Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

74. Štriga

A je bilo i štriga. To su govorili, da su neki štrigi. Da to one začaraju pa ko da slabo se živi. Ako je bila istina, ako nije?

(Antonia Rukonić, r. 4. 12. 1925., živjela u Ustrinama od udaje, rođena u Platu, 10. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

75. Štriga

Ali ta štriga je postojala. Postojala, mislim... Ja znam da moja sestrična na Frantinu je živjela i ona je točno znala reć kada bi ju bila davila i znala je koja osoba.

JA: Kako je to znala?

Ona ju je vidjela. Ona je videla i ona je mami rekla jedan put kad je dolazila ta ženska: „Nemojte ju zvat u kuću. Ni na kavu ni na ništa jer ona mene to i to dela.“ Časna reć. To Dunčica bi morala znat povet. Jako puno puta čula do te ženske da je bila štriga. Na očima si videl da te gledala i da se zagledala. To je bila od moje mame teta. Njen pogled mene je ubijal. Ja sam na njoj videla da bi mi napravila nešto slaboga.

JA: Što se može učiniti da se spriječi urok?

Recimo za na ribe. Kada su ljudi hodili na ribe, kada su vidjeli jednu osobu, jednog čovjeka, su rekli da tam ne treba poć. Recimo moj tata, on se je znal vratiti nazad: „Ne gren jer san videl toga i toga čovjeka.“ I on ga zaštriga. I taj dan on ne lovi ribe.

JA: Taj čovjek je znači štrigun?

Da, štrigun. I bil je jedan štrigun, malo čudni jer je jako volil, ovako, oko Belog, po kućama, oko kuće slušati, ko što govori i on toga je znal napraviti... Ne znam, al štrigun je bil, evo.

I štrigu smo imeli, teta štriga, jedna ženska je bila. (...) Ženske kada su ju videle, ma za puno stvari, ili im posal nije uspel, bilo što. (...) Nisu uvijek ti ljudi bili zlobni, nego kada je mesec.

JA: Pun mjesec?

Da, luna kada je. Pun, ne znam, koji mesec to dela, to ne bi znala reć. Vidite i danas se zna reć, je istina da kada je pun mjesec, jedni ljudi su dobri, a jedni zli.

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

76. Štriga

Štriga može biti, kao vještica smo zvali.

JA: Jel štrige bacaju uroke?

A to narod misli.

(Dušanka Surion, rođ. Pinezić, 1945., Martinščica, Veli Lošinj, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

77. Štriga

Moga oca prijatelj. On je se vavek tužil momu ocu: „Kumpare, na me svaku noć štriga. Svaku noć gre. Ja čujen kako se mene vrata otpiraju i ja ne budem spal i kada ona pride kuću i re po škale gore kao da je mačka, ja čujen. Ja čujen da je ona ondeka. Ali ja neman forci više ništa za govorit.“ I onda moj otac mu govori: „Ma, čuj, kumpare, kada ti čuješ da se vrata zaškrancaju, zarompaju, zaš ne biš ti zel sito pa pokri vako. Ti ćeš nju pokrit.“ „Ajme, kumpare, ja sen to puno put probal, ma ja ne moren to ćapat.“ On govori: „Kada ti čuješ da se kjuka movi, ti pokri!“ I on je pokril i samo čuje da šoto podo to sito muha. Šumi i šumi i šumi. Ali on ju ni otkril. On je štrigu ćapal. I on se je z jutro stanul i vavek šumi ta muha. Onda je rekal: „Neka si sada tu. Tu ćeš ostat za veveki.“ I ona mu se pokazala. Ona mu se pokazala i da mu je rekla da ga ona moli neka ju pusti živu da ona se ima danaska oženit. A ona je bila do Čušкова – prema nastavku se vidi da je ona došla do beloga iz nekog drugog mjesta A on govori: „Ti se imaš oženit? Kako si ti prišla va dole? Ki je tebe prepejal?“ Da je prišla va barčice do oreha. Znaš kada se oreh razbije pa ona njena barčica? Ona nutra ka muha je bila. „Pa kede si prišla?“ „Na Valenićev?.“ Da neka ju pusti živu da ima danaska se oženit. I onda je rekel: „Ja ren s tobom, ako je to istina.“ I on šal že š nju na Valenića. Ona je taj oreh zela i ona mu je pokazala i ona je to stavila nutar, va more. Ona se obarnula va muhu. Ona je šla nutar va tu barku i na vođu stavila. I on je videl kako je ota sako toliko je bila goreka na vale i tu je plavala. Onda ju je gjedal dok god ju je on videl. I onda je šal doma. Nikada, je rekla, nikad više da neće prit na njega. Zamislite kakove storije su to bile? Kako je to prije bilo, a danaska ni toga? Ali da to će sve još prit kako je bilo.

(Domenika Zec, 4. 10. 1919., Beli, 25. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

78. Štriga

Ja: Jesu nekada popovi križali? Ja, ja. Je isto jedan u Valunu. On je isto križal. Za sir. Kad se nekad nekoj, ako bi bila štriga napravila, razumiš, ne ide sir, u stvari bi se bilo pokvarilo. I onda bi bil ovaj ča je u Valunu, on bi bil, razumiš, to, neke molitve, i u glavnom onda bi se bilo to povratilo. On je bija pop. To je isto živa istina, razumiš, meni svekrva, njoj je hodija sir kao maslo, super bija sir. I onda ti je, njoj je umra, zapravo, nesretni slučaj, jer on ti je trčal vamo Svetom Blažu, oni su imali tamo stan, i kuća je bila i tako. I on ti je trčal za jednoga ovna. Ja: Tko? Njezin muž. I da će on uvatit, i šta nije ga ovan potegnuo i on pao doleka jedno trideset metara u provaliju. Tako da se on ubio i nakon, razumiš, pet-šest godina posle, oni imeli su toga imanja, a stari tast, tast taj njezin, on je bil isto malo stariji i ona se htjela oslobodit, razumiš, da ide ona u Italiju. Napravila papire, imala dve hćere i ona otišla u Italiju, u Trstu je živila. Ali toliko je bila zavidna. I onda smo mi primili te ovce. Pokle smo mi primili te ovce, sir više nije dolazil dobro. I onda je bila prihvatila moja žena da ona to radi, ali nije nikad kako mater. Ja: A zašto je bila zavidna? Ne znam. Ja: Ona je bila štriga? Ne znam. Svaki čovjek je nadaren za nešto. Samo treba otkrit. Ali barem ako se otkrije, barem da si dobar, ne da si zao.

(Ive Mužić, rođen 1939. u Orlecu, Cres, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

79. Štriga

Mi smo ti imali, tamo, Hrasta, znaš di je? Prema Martišnici. (...) Mi smo imali tu, ovaj, jednu kućicu, koju smo od ponedjeljka do subote, tamo mi je bio moj život. Jer smo imali najviše imanja tamo. Tako da nismo dolazili svaku večer doma jer je trebalo pješačit dva sata. Onda smo tamo imali i za kuhati, mislim bilo je sve, ovaj. (...) I onda navečer, ovaj, otac nekad nije mogel spavat. Ono kao guši se. Kaže: „Šta je, šta je?“ Kaže: „Štrigi, štrigi!“ Kad je on stavlja metlu na vrata, spaval je normalno. Ali metla je morala bit, razumiš, na vrata naslonjena. Inače ako nije bila metla na vrata, njega je gušilo. Onda bi bila moja mati, razumiš, grebala po zidu. Kao radi te štrigi, da je ogrebana. I drugi dan pogledat ovu ženu, što je bila sekrva moje... Ona bi imala sav nos oriban. Sad... Koliko je to bilo, razumiš, to ti je to.

(Ive Mužić, rođen 1939. u Orlecu, Cres, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

80. Štriga

Onda ti je bila, isto od moga strica mama. Ona je, kad se klalo prasce, ona je morala bježat ča, sakriti se. Inače prasac neće da krepa. Zakolje ga, ali nikako da krepa. To su bile strašne muke.

I ona bi bila... A ona to nije htjela, ali, ali ja ne znam. To prije, toga je bilo, a sad nema ništa više! Priče su pale da pokle struja došla po selu da više nema ni štriga, ni merkodlaka, nikoga više.

(Ive Mužić, rođen 1939. u Orlecu, Cres, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

81. Štriga

To ja, pa to ti je bilo. Bila je kod nas, moja sestra se oženila za njegovoga sina, i navodno da je bila ona kao štriga. I je, mislim, jer kad bi bila ona nešto, ovaj, nešto zarekla: „Ne idite pod ruku.“ U Orlecu ih je bilo par. Od moje tete tetka, ona je isto jednom prilikom, jer ova tetka mi je imala uza zid jedan vako komadić zemlje i tu je napicala salatu, razumiš, ono, posadila. To su bile ovake salate, fine. I došla ta tetka joj i govori, kaže joj: „Maro, Maro, biš mi dala jednu salatu?“ A ona to je čuvala kao oči u glavi, razumiš? Da ima barem još za sebe nešto. „Ma ne mogu vam, teta, dat kad ima nas puno u familiji.“ Od onda va tom vrtu nikad salata više nije bila. Ugnula. Je li istina, nije? Uglavnom, nema. Onda ti je bila još jedna, stara, dosta krupna je bila. Kad bi se... Jer kod nas ti se svake subote se peklo kruh. U onim krušnim pećima. Bude, nutra je stajalo po petnaestak-dvadeset krušnih onih pogača, ne? I sad, ona je saznala, imala je peć, ali bila je lena valjda za potpalit ju. I onda je ona uvik gurala jednu do dve, i kad bi bilo, razumiš, ako si njoj odbija, taj kruh kao cigla. Je li istina, nije? Uglavnom, ti govorim, istina je jer nije se diga. Sad, koliko je zarekla, razumiš, ali uroka je bilo.

(Ive Mužić, rođen 1939. u Orlecu, Cres, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

82. Štriga

A mislim, štrige su bile određene ženske osobe koje su znale ureknuti nekoga i onda su ih zvali štrige i tako.

JA: Jesu pričali da se negdje okupljaju, kao lete na metlama pa se negdje okupe pa nešto?

Ne, ne, to ne.

(Valentin Mikičić, 16. 2. 1968., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

83. Štrige

Uvijek se blagoslov Božji i onda bi se bilo, ili kada bi bio bolestan ili kada ne bi djeca mogla jesti ili kao da nešto ti neko, urok, i onda se je žar i cveće se blagoslivljalo, ili ovako maslinica kad je bila se čuvala, i kad je bila od rožarija, ovaj, u desetom mjesecu, prva nedjelja, krunica, i onda to se blagoslovi i onda smo to stavljali na žar i onako da to dimi, kao kada u crkvi tamjan. I onda oko osobe ili oko kuće, to moralo kao blagoslivljat, tri puta, sve u Trojstvu Božjem.

(Antica Mužić, rođena 1937., Orlec, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

84. Macmalić

Ja: Jeste li čuli za macmaliće?

Anton: Da, da. A šta to je bilo? To ni niki nikad ni videl. Samo to su govorili stari judi, da će te macmalić.

Ja: On je bio opasan?

Anton: A da.

JA: Je li ga netko u selu vidio?

A: Ma ni ga niki nikad videl. Ma... A strah je bil kad bi bil mrak, kad bi bila večer, Zdravo Marija zvonila, onda bi bil doma, kod kuće, ne bit vani. Na dva mesta su volili, tu ka bi... Da biš na večer po mraku bi te macmacmalić.

Ja: Na kojim mjestima?

A: U Orlecu. U Selu i na Krase. Tu ka bi bilo macmalića, da ti se pokazal. Pa da onda bi te strah ufatil.

(Anton Kučić, r. 1925. godine. Cijeli je život proveo u Orlecu, Orlec, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

85. Macmalić

Masmalić je dobar duh šume.

(Rita Dujmović, rođ. Bassi, r. 12. 8. 1958., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

86. Macmalić

Tea: Znete li o macmalićima nešto?

Marija: Ma baš ne puno, baš ne puno. Ma nisu masmalići nego su macmalići kod nas, macmalići.

(Marija Rogić, rođ. Žic, r. 21. 7. 1935., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

87. Macmalić

Masmalići su mala i inteligentna bića, pola ljudi pola životinje. Crne su boje, mogu letjeti i jako su brzi. Žive u šumama Tramuntane. Oni u sebi ne nose zlo, ali ipak osobito straše djecu, najviše po noći. Roditelji su u prošlosti koristili priče o masmalićima kako bi djecu držali noću u kućama govoreći im da će ih pronaći masmalići budu li izlazili kada padne mrak. Don Bandera misli da je to krivi način odgoja jer strah nije taj koji odgaja. Kad je neko dijete ipak otišlo u noć, uvijek je govorilo da nije naišlo ni na koga, pogotovo ne na masmalića.

Masmalići su oduvijek bili povezani sa selima Tramuntane. Posebno su prisutni u Belome.

Don Bandera: Priče sa masmalićima, to je bio broj jedan. O masmalićima se uvijek pričalo.

(Don Josip Bandera, r. 8. 7. 1914. Beli, travanj 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

88. Macmalić

Tea: Znete li nešto o macmalićima?

Ana: A ono, onu pričicu. Da, iz Tramuntane.

Tea: Ispričajte ju.

Ana: A ne. Ne znam, ali znam da su to duhovi koji su čuvali šumu u, u, Tramuntanu. Tea: Jesu li dobri?

Ana: Dobri, dobri, oni su čuvari šume u stvari.

Tea: A znate li kako su se odnosili prema ljudima koji su dolazili u šumu?

Ana: Dobro prema dobrima, a zlo prema zlima.

(Ana Rubinić, rođ. Filipas, r. 1933., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

89. Macmalić

Vesna Jakić: Meni je jedna cura ispričala da je na nekom davnom Lidranu osamdesetih dobila nagradu za to jer je pričala, napisala priču o masmalićima s Merga. Merag je tamo gdje je pristanište. A ta ti je priča njezinog tate, a to je da ribar kad krene na ribe sreće masmalića i masmalić ga pita, ono, da li, ono, ima ribe. I u stvari on kad se vrati onda sa riba, ostavlja masmaliću ribe. To znači, da bi, ono, sljedeći put imao sreće kod pecanja. I onda se... Meni je bilo zanimljivo kako je on, ono, na dijalektu govorio, ko kaže: „Nije ribi ni.“ 'Naš, ovaj, masmalić ga pita da li ima ribe, a kao ribar odgovara: „Ni ribi ni.“ Dakle, neće mu dati i onda nema sreće ni u, kod ulova. Dakle, to je zanimljivo, baš ono iz Merga da masmalići i ribari se sreću. Onda mi je bilo zanimljivo, došao je čovjek... Živio je u Velom Boku. Veli Bok je kuća na osami, na obali mora ispod onog Križića kad ideš za Beli. S druge strane dole postoji ta kuća, a taj čovjek je uz to brdo išo pješke u školu u Predošćicu. Znaš, to je sad meni, ono, jako dojmljivo, ovaj, kako je to izgledalo. I onda je, kaže, kad su oni prolazili, morali su otvarati i zatvarati lese. Dakle, to su ove, vrata napravljena od drveta. I kad bi se to otvaralo i kad bi škripalo, onda se kaže da je mali masmalić tu, u vratima je. Kad ti čuješ škripu, onda čuješ njega. Pa je onda tu jedan Cresanin ispričao priču da, ovaj, da kad ideš poljem pa kad bi sreo masmalića, on bi imo nekakav obruč i kad bi taj obruč ubacio u tom obruču bi bili nekakvi dukati. A zanimljivo mi je, ovaj čovjek iz Nerezina je ispričao tu priču o, gdje su djeca prolazila bila je neka velika rupa i govorili su im da u toj rupi živi masmalić i onda su oni uvijek u strahu to protrčavali. I sad si ja, kak, pa kako su ih ono plašili i zbog čega? Kako ćeš znatiželjnim klincima objasniti da se ne približavaju nečem opasnom. Nema bolje priče nego da im ispričaš da je tu, ono, nekakav masmalić i da je frka i da će oni to onda sigurno zaobići. Dakle to je, jer kažem, u ovoj nekakvoj priči... Kako, kako ćeš ti danas klincima prenijet poruku masmalića? To nekakvo plašenje uopće ne dolazi u obzir.

Tea Sabol: Nema smisla, da.

Vesna Jakić: Da. Zato ti kažem ovo, ovo je stvarno „Rutina“³¹ nekakva interpretacija masmalića u, u, u, u današnjem dobu i sa ovom slikovnicom to ide dalje. Dakle taj masmalić nosi poruku, ovaj, čuvaj prirodu i poštuju prirodu i čuvaj ju za budućnost. To imam i tu, ovaj, u knjizi, ono piše da se... Napravljena je na engleskom i evo, to je kroz nekakav suvenir, priča ide dalje i meni je bilo jako zanimljivo da, u biti su ovu knjigu kupili najviše naši Cresani. To da oni imaju i da to poklone kao nešto svojim ljudima koji dođu. Tako da je... Kažem to je nešto gdje smo

³¹ „Ruta“ je udruga koja djeluje na otoku Cresu. Sjedište joj je u Cresu, a radi na unapređenju društvenog, kulturnog, ekološkog i turističkog identiteta mjesta i otoka Cresa.

se mi dotakli s masmalićima, a onda se pokazalo da svi naši klijenti koji su prošli radionicom su upravo prvi put čuli ovdje. Ja kroz školu nikad nisam čula o masmalićima. Ja nisam imala ovdje nonu da bi mi o tome pričala. Iako, kažem najmlađi koji mi je ispričao o masmaliću, ja ne znam, možda sad, ono, ima četrdeset godina. Dakle, da je njegov, njegov nono to njemu pričao.

Tea Sabol: A je li itko rekao da ih je vidio? To možda stari ljudi znaju...

Vesna Jakić: Da. Iako, ovo ti je jako zanimljivo. Dakle, ja danas srećem različite ljude i ovaj, ima ljudi koji osjećaju šumu i kažu da ih vide. Dakle, to... I naša Mirjana je žena od šume i žena od nekakvih takvih bića, neke senzibilnosti da će ona to reći. Ja sam se njoj, onako, uvijek zezala i smijala, al mi je sad smiješno kad ja ove lutke, masmaliće, vozim okolo i putujem, ja ih sve poslažem i s njima pričam. Dakle, da, i mislim da je to najveća stavka koliko si ti opušten i koliko je tvoja duša opuštena kad, recimo prođeš kroz šumu i onda dal ih vidiš il ne vidiš. A mi smo se cerekali, ovaj, ima tu jedan radio-snimak, to bi ja ak imaš stick mogli prebacit kod tebe čisto da ti ostane.

Tea Sabol: Nemam stick. Mogu prebaciti na računalo pa onda poslušati.

Vesna Jakić: Pa i to isto. Zanimljivo je jer me pitao ovaj voditelj, kao: „Dal postoje macmalići?“ Pa sam ja ispričala anegdotu gdje smo mi kad smo to krenuli u šumu, skužili, dvoje mladih ljudi je čorilo u vreći. I sad zamisli, ono kadar tih ljudi, ono, kad su ono, jer su nas čuli na kraju, ono, to je bilo, ono, tridesetak klinaca s crvenim kopicama koji po nekakvom putu, ono, šušte i oni se bude. Mislim, mi smo se ismijali. Prvi put smo pomislili kako bi bilo super da se spustimo na livadu pa plešemo oko njih. Ali ono, bilo je dovoljno da su se probudili i skužili nas na stazama. Kužiš, šta će oni reć kad se vrata doma? Da su vidjeli masmalića. Znaš. Evo, dakle to je, to je dio, ovo, nekakve naše priče. A ovaj, ovaj masmalić se može pretvoriti, da ne kažem u nekakav i dobar brend. Dakle, ljudi gdje god dođu, hoće čuti nekakvu priču. To je ono zanimljivo, mi smo, evo, imali priliku putem medija puno, ovaj, ono, predstaviti macmaliće. Dal je to bila televizija, da li je bio nekakav, ono, tisak i to nam se vratilo na taj način da je onda nama došlo, tako, tih starijih ljudi koji su nam ispričali. Kažem ako je najmlađi imao četrdeset godina, nakon toga ne idem. Ovo je ostalo sve preko šezdeset, koji, ono, pričaju o tome, a ja, iako sam odavde, o njima opće nisam imala, nisam imala pojma.

Tea Sabol: Da. Mnogi ne znaju.

Vesna Jakić: Da. Ali sad je, u stvari, došlo nekakvo vrijeme, gdje, gdje se izvlače te priče, gdje ti te priče nisu glupe, gdje ti nisu smiješne, gdje su na kraju tvoje, i evo, pa baš nekako vidim, vidim da je sad reakcija na to. Ja znam da je nekako, kad smo mi naš projekt predstavili u Baškoj, na otoku Krku, imali smo tamo izložbu, onda je to njima bilo jako zanimljivo, tako da su oni odmah napravili nekakvu svoju priču i izdali svoju slikovnicu o masmalićima njihovim. Al to ima, ono, drugačije. Naći ću tu slikovnicu pa ću ti isto pokazati. Dakle, cijeli, cijelo Primorje i cijeli Kvarner ima priču o takvom nekakvom patuljčiću koji ima tu crvenu kapicu i, ovaj...

Tea Sabol: Plave hlače.

Vesna Jakić: Da i plave hlačice i mijenja mu se onda, u biti, ono naziv. Malik, malčić. Samo da vidim gdje je ova. Oni su, recimo, u Baškoj, su se potrudili pa su oni to malo više pročeprkali. Odakle dolazi i kako se to zove ovdje na Kvarneru. A ovaj, i sami su, ustvari, iskreirali priču. Kažem, naša priča se izrodila u stvari iz projekta. Ali, evo, recimo ovdje je zanimljivo da su oni izvukli, ovaj, kako se dobro, dakle, potiče. Kažem, meni je to bilo zanimljivo jer mi se nismo bavili istraživanjem tog tipa, nego smo si jednostavno našli priču iz, iz, ono, interpretirali i tako je napravili s tim da to ima bazu, bazu koja je... Ovo ću ti isto ostaviti jer ovo je, u biti, vezano za naš projekt. Ono, par riječi.

Tea Sabol: Koliko se to sada proširilo? Taj cijeli projekt i imate li nekakvu potporu od, recimo ministarstva?

Vesna Jakić: Joj! Znaš šta, to na žalost ovisi samo o natjecajima. Ja sam danas gledala, naš projekt nije prošao na natjecaju. Ministarstvo obitelji, recimo oni su razne projekte financirali. Ja sam sad počela jedan novi na temu bilja. Znači sve te nekakve lokalne stvari. Ovo je isto zanimljivo. Sad smo mi slike odfurali gore na Tramuntanu. Oni kroz svoju osnovnu školu samo jedamput odlaze u Beli. Znaš? I doviđenja. I sad je ovdje ispalo, odfurali smo ih na neki labirint kroz šumu ovo ono, da oni su, oni, velika većina tamo nisu bili nikad. Znači, ovaj, uvijek s te strane, ono, gledamo, da, da se djeci, osim to što će oni ovdje imat kreativnu priču s vunom, još puno toga, ono izvrti, i kažem ti, sad su ti nekakvi, nove teme na redu, ali jednostavno tolko su zatvorene sve te pipe da je to ono, baš ono jako, jako, ono, visimo. Ne da visimo, nego smo u minusu. Ovo, ovo se pokazalo jako zanimljivo zbog toga jer, recimo ja u knjižnicama imam promociju slikovnice i imam radionicu. Dakle oni sami, ovaj, onda filcaju, upoznaju se s vunom, problemom vune jer se baca, rade nešto, upoznaju tehniku i još dakle, cijelu, cijelu ovu

priču. Mislim, na taj način nećeš vjerovat kako su se, ono, čudna vrata onda otvorila, da je bilo na „Farmi“³². Ja sam s njima radila radionicu.

Tea Sabol: Da. To sam gledala.

Vesna Jakić: Pazi, ali koliko god meni bila glupa takva vrsta emisije, meni je već u prvoj sezoni dala veliku povratnu informaciju, a to je da su ljudi zapamtili sve što su oni tamo radili. Dakle, u tom smislu da priča, vuna, ovo, ono, već sve, a što se tiče masmalića, zapamćen je naziv. Znaš, to je čak „Farma“ imala i druge godine nekakvu ideju da im se taj masmalić pojavljuje tamo. Znam da sam nešto čitala po novinama. Dakle, naziv kao takav je, se zapamtio. Znaš, nije ti, ono, jednostavno. To je dugačka riječ, ono, masmalić. I naši macmalići su ti sada suvenir. Pogledaj ih, tamo imaš male lutke, velike lutke. Oni sa sobom nose pričicu u kratko ono, napisanu sa nekakvom našom web stranicom gdje ljudi uvijek mogu uzeti, ono, pogledati cijeli projekt kakav je bio. A ja ti kažem da je to, ono, meni zanimljivo kad ljudi dolaze, bila ja u Zagrebu ili na Špancir festu ili bilo gdje: „A to su ovi macmalići?“ Znaš? To znači da je to baš, baš je, ono, kliknulo, baš je ono, negdje, ono, sjelo i nekako, da ne kažem, dobio je svoje mjesto i na neki način je, ono, prepoznatljiv. Znači takav suvenir onda ljudi, ono, hoće. Na taj način tu stvar, priču nose dalje. To je ono dobro.

Tea Sabol: Zna li za još neka bića? Čula sam danas u Belom za štrige, za vile da su ovdje na Cresu?

Vesna Jakić: Hm. Znaš, to su recimo sad priče koje ja isto usput čujem. Tako ono negdje usput. To je sad meni usput. Ja... Bi mi možda i taj macmalić, bi mi bio usput da to, nije nasto pravi projekt kroz koji smo, ono, dve godine vrtili i onda imali prvi susret, ljude, pričat o tome, znaš? I onda je stvar sjela na svoje mjesto. Ovo samo ovako čujem i prođe mi kroz uho. U biti ništa nisam memorirala u smislu da me se, ono, dojmilo. A recimo priče s macmalićima, bila ti je... Filozići ti je selo kad ideš prema Porozini. Prođeš Dragozetiće i onda dolaze Filozići. I ovaj, u Filozićima živi jedan, jedan jako zanimljiv par koji tamo obnavljaju svoje kuće i imaju nekakvu viziju da tamo budu nekakve umjetničke kolonije i takva priča neka. Kulturološka, a ne, ono, apartmani samo. I njima ti je prije nekakvih tri tjedna bila likovna kolonija talijanskih kipara i onda su ti oni iz šume izvačili panjeve ogromne i radili su macmaliće. I ti kad s glavne ceste kreneš prema Filozićima su livade i ti masmalići hodaju po livadama. Kako to izgleda! To izgleda, ono, ludara totalna. Kužiš? I sad, ovaj, nešto pričamo o tome, s nama je išla još jedna

³² Emisija prikazana na Novoj TV.

arhitektica koja je, žena je vani živjele, rekla je: „Ah! Pa ti masmalići trebaju bit sutra u Cresu!“, Kužiš? „Tu negdje, u parkiću.“ Ja sam rekla: „Ma daj ono!“ Kužiš, to... Ali kaže Igor na kraju: „Da. Ti masmalići trebaju biti na trajektnom pristaništu.“ I sad zamisli da ti dolaziš na ovaj otok i da nekako, od tako, drveta koje je napravio nekakav umjetnik s nekakvom crvenom kapicom tamo viri iza nekakvog stabla. Pa ti si već ono, u startu, ono, dobio, ono, nekakav impuls šta se, šta se tu dešava i šta ti možeš ovdje vidjet, osjetit, ovo ono. Nekakvu cijelu priču, ono, iskopaš van. Dakle, znaš, a s obzirom na to da toga nema, onda su oni vrlo rijetki koji će možda doć u „Eko centar“ ili u „Rutu“ pa nešto o tome vidjet. To je ono što si ti rekla, takve stvari treba izvuć na površinu i staviti okolo i koga ne zanima, on će, ako ništa drugo, stati i čuti. Kužiš? I na taj način ima priliku nešto naučiti.

Vesna Jakić: Na brdu iznad Cresa crkva je Svete Ursule. Tamo dođe masmalić kad je ljut i niz brdo baca vatrene kugle.

(Vesna Jakić, rođ. 1965., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

90. Macmalić

Nisu ga mogli nać. Ovaj je reko: „Ja ću njega nać! Vi ste dobili ribe, a ja ne.“ Međutim nije uspio. I taj je bio loš čovjek za svo selo. A taj jedan, to je bio krsnik, je reko: „Nemoj to delat jer će ti bit još gore.“ Taj šumski čovjek, on navečer, oni budu ga čuli jer je imao željeznu nogu, ali on je znao kuda proć da ga ne vide.

(Mario Sintić, rođ. 1943., kolovoz 2013., Merag, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

91. Masmalići

Uvijek su rekli ovde kad je neki bil zločesti, recimo: „Ti si ko masmalić!“ To bi bili rekli kad smo bili djeca. Oni dečki kada bi bacali kamenje, i to, on je ko masmalić. Ja sam mislila, to je ko vrag. Ja znam da ta Zec (*misli na Domeniku Zec*) vam ni rekla, ali ona je uvek mene pričala: „To su ti mići ljudi hodili po šumi.“ Ali su se odjednom skrili. Došli, i nije ih bilo više vidjeti. Zato sam se ja bojala hodit iz Beloga kad sam hodila va te Filozići, iz Filozići u Dragozetići. Kad sam došla tamo je bilo sve mirno, al inače to područje ko da bi bilo s nekim, neku energiju ima čudnu. I to mi je jedna gospođa rekla lani na moru. Da je šla to pogledat, za te masmaliće i kaže: „Pogledajte ja se i sada ježim. Čim sam došla tamo, jedna takva energija.“ Nešto strašno!

Da je morala poč ča, da ni zdržala da bi šla bilo što pogledati. To područje ima posebnu energiju, ali ne pozitivnu. I svaki put kada je počela pričati je bila naježena.

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

92. Masmalić

On je bil zločesti, ma ne zločesti, dišpet je delal. Uvijek kada je bilo neki da je bil zločesti ili da je htel nešto ukrasti, taj je bil masmalić. Kod nas su masmalići zločesti, mi nismo imeli dobre.

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

93. Macmalić

Macmalić. Kod nas su ga zvali macmalić, a neki ga zovu i šumski čovjek.

JA: Šumski čovjek?

Ovdje u Mergu je svojevremeno, kad sam ja rođen, bilo je jedno dvadeset dvije familije. To je bilo, ja sam rođen '43. Ako smijem to reć. U školu san išo pješke odavde u Cres i nazad. I ljudi su u glavnom se tu bavili ribolovom. Tu budu zapalili granje i onda to bude svjetlilo u moru. Nije bilo milijon tih svjetala koja smetaju ribama i flori i fauni. I oni nisu imali ni frižider ni... Tu su bile dve cisterne za vodu, svaki je imao negde dva kotlića i tako. I ljudi su uglavnom, bavili su se sječom drva, tu, pa gore, sad se odavde ne vidi i ribolovom. Navečer budu išli jer njihovo radno vreme nije bilo osam sati sa odmorom, nego čak petnaest sati i koliko je trebalo. I bile su barke manje od ovih, drvene i navečer budu išli vani. I taj macmalić je bio šumski čovik koji, niki znali su za njega, ali on bi bio kao jedan čovik ki ni volio radit. Ali nije previše tražio. I onda on bude se sakrio u, sad ću vam pokazat mjesto. Tu gore iza ove smokve, tu je bio jedan brest veliki. I on bude se tu sakrio, ali on je imao valjda obrambeni sistem da ga nisu ni vidili. I navečer kad ovi budu svi sa mrežama, sa ostima, feralom, neki na udicu izlazili van, onda on bude im se oglasio. Jer oni su vjerovali u njega kao u jednog čovjeka nevidljivog koji donese sreću, ali i nesreću ako ga ne poslušaju. I onda budu svi vani (misli van zaljeva, na moru) i onda bude reko: „Večeras je ribe, je.“, a kad caput??? „Ni ribe, ni.“ Odnosno, tu su bile postaje. Jedan bude bacio tamo, tamo, tamo i bilo je uvijek dobrih i loših ljudi, egoista i normalnih, e. I ujutro, kad bude on to reko, kad budu se ljudi vraćali, oni su morali njemu ostavit

na, u tom čamcu ribe. Ne previše, nije on tražio previše. Da on ima drugi dan za jest. I sad neki ljudi su to vjerovali. Pazite, ljudi vjeruju u Boga, ali postoji sumnja. Jer niko ne može dokazat da ga ni niti da ga je. Jel tako? I ujutro, kad budu ribe uvatili, oni pošteni, koji su slušali njega, budu mu ostavili ribe. Te ribe su morale stajat ovako. (pokazuje rukama) Ako budu jedna iznad druge ovako, nije htio jest. Jer to ima veze sa, ne znam, ovako ovo je križ. Trebalo mu je ovako lijepo posložiti ribe. Međutim, među tima je bilo onih koji su one najgore ribe, čak nejestive, bude pustio to. A ovi drugi pošteni, budu pustili. Čak neko bude pustio i više pa on kaže „Ne!“, drugi dan bude reko „Ne! Jer meni je pola dosta. Ti imaš veliku familiju, ti daj djeci.“

JA: Kako bi dobio tu poruku? Samo bi vidio ostatak ribe ili ?

On imao je jedan govor s jednim, s drugim ne. E, tako. Ili bude ga sačekao. A on je, a zaboravio sam reć to, bio čovjek sa jednom željeznom nogom. I preko dana njega svi su tražili, ali nisu ga mogli nać. Tu je poznata Merška jama, jedna živa, jedna mrtva. Tamo je jedna u toj mrtvoj, jedna udubina, kao jedna jama isto, di su šišmiši živjeli, i dan danas, i on bude se tamo sakrio. A ne bude se nikad sakrio na istom mjestu. Ovi šta su mu ostavljali ribu, i drugo večer bi reko, čak po imenu: „Piero, je ribe je!“ Žuva ili Tone: „Je ribe, je.“ A onaj ki mu nije ostavio, nego samo onaj škart : „Ni ribe, ni!“ I čak bude ti reko: „Idi tamo.“, ovima pravima.

JA: Rekao bi im gdje ima ribe?

Kad su ljudi išli bacit mreže, ne?, to se zove posta mjesto gdje se baca. Nije da možete svuda. Jer tu je jedna posta, tamo na onom putu druga posta, i dan danas. I su ljudi tu znali poste. Nije smio drugdje staviti jer inače ude došlo do, baciš tu, pa ide ovaj. To su bile zakonom tobože određene. Odnosno, oni su, to se vrtilo. Ako sam ja danas bacio tu, sutra ću baciti tamo, preksutra tamo. Jedan krug jer možda je ova bolja postaja. To je u krug išlo. I ovaj, onda, koji slabo, onda on bude uvijek, čak ispred ostalih, jer uvijek su govorili ova postaja, to je baš ispod moje kuće, je bila jako poznata po ribama. Onda on bude išo prije nego ovi ostali i bude tamo. I bude dve najbolje postaje bacio. I drugi dan on nije imao ribe. Odnosno, jedan dan je imao, to se zove babuja, koja je nejestiva. Nije otrovna, ali to niko ne jede. On [macmalić] mu je napunio punu mrežu toga. Sad dok on to je, poludio jer jer je morao čistiti mrežu navečer za ujutro. Onda je bio momenat: „Ja ću ga nać! Ja ću ga ubiti!“ A on je bio tad egoističan. Htio je uvijek biti prvi, a obično Bog daje skromnima. Ni bilo frižidera, prema tome, i da je previše ribe, onda je darovao drugom. A ovaj bude to sve bacio u more radije nego dati susjedu. I drugi put je lijepe ribe, to se zove škarpun, škarpoć, škarpoc, to je ko škarpina. Škarpina je jedna od najboljih riba dna. I dao mu je jedan par škarpoća.

(Mario Sintić, rođen 1943., kolovoz 2013., Merag, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

94. Macmalić

Je videla, nije videla, da je videla macmalića. Da je imel kapicu i kamižoticu.

(Maria, rođena u Važminežu kod Belog, Martinščica, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

95. Macmalić

Mi smo govorili da je macimalić jako jak. Mali, ali jak.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

96. Macmalić

Da je bil jedan mali čovjek pa da se pokazo, tako nešto.

(Ernesta Topić, rođ. Berna, r. 4. 2. 1939., Osor, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

97. Macmalić

Dume: Dišpeti bude delal. Ili bude razbil nešto i tako.

Anđela: Anche kamici bude hital na ljude.

Dume: Kad se bude nešto govorilo...

Bernarda: Da mu ni pasalo.

Dume: A onda bude bil zlocesti.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931. i Anđela Bucul, rođ. Cesarić, 8. 4. 1934. Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

98. Macmalić

I o tom macmaliću, isto, u njega se isto kao nije smjelo dirati. Neki ljudi su ga kao znali vidjeti na nekakvom kamenu mali čovječuljak koji pleše. To znam od moje mame da mi je pričala, sad istina neistina ne znam, i uglavnom moja mama je uvijek govorila da te macmaliće njih bolje ne toliko dirat kao da su opasni, da te mogu naškoditi ako ideš u njih se dirati.

Ja: A jel mu smetalo ako se kao tom macmaliću dođe tamo gdje on živi, da li je bacao nekakvo kamenje?

Ja mislim da bi mu smetalo, dočim kad je tako rekla da bolje ne se u njega dirati ništa ne od njega tražiti i razumiješ. On neki mali čovječuljak, nekakvi mali, niski, u nekakvim hlačicama da je plesao po kamenu i to je kao neka žena vidjela.

(Marija Debelić, rođ. Jurjako, r. 22. 9. 1956., rođena u Malom Lošinj, ali živi u Cresu., 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

99. Macmalić

Dinko: Mi smo se macimalića bojali kao djeca jer tamo u Mergu gde smo mi živeli, bila je jedna livada gde je puno prapat. A to je paprat ko bil dosta visoki.

Anđela: Paprat

Dinko: I nama su govorili da macimalić živi u tom papratu. I kad budemo išli tamo, mi smo uvijek bili neki oprez ćemo vidjet tog macimalića. Da on je neki mali dečko. Da on se valja tamo po prapatu. Da zločestih napada, da dobrih ne dira i to je bila jedna naša priča o macmaliću.

Ja: Je li bila nekakva priča o tome da on živi negdje možda? Na Mergu mi je netko pokazao neku smokvu pa kao on živi u toj smokvi ?

Dinko: To je bila jedna ne smokva nego jedna senjuda. Ne senjuda nego smrdoika. To je isto jedan žbunj, srmdoika. Jedan sličan isto smokvi. Onoj divljoj smokvi koja nije kultivirana. Taj macimalić je nutra. I onda da bude rekel ujutro da kad bu ribari na ribe macimalić da bu se javil: "Ima ribe, ima!" Onda bude bilo ribe. Kad bude rekel: "Nema ribe, nema!" Ne bude ribe. Mreže su prazne.

Ja: Moraju li njemu ostaviti malo ribe?

Dinko: Njemu se ni ostavljalo koliko ja znam. Njemu se ni ostavljalo nego samo da on upozorava. Da je on daval glas iz te smokve.

Anđela: Iz tog žbunja.

Dinko: To je zgor Merga bilo, kad ideš dolje na poretu. Da je tamo živjel macmalić. Ali nitko ga nije videl u životu.

(Dinko Bucul, barba Dume 2. 8. 1931. i Anđela Bucul, rođ. Cesarić, 8. 4. 1934., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

100. Macmalić

Dinko: To su ljudi govorili, more bit da nije istina, a more bit da je. On ti je živjel ispod Bernardine kuće. Tamo ti je bil jeden, ovoh, brest. I on je živjel nutra. I kada su hodili ribari, nekad su imeli neke barčice male, kajiči, kad su hodili lovit, on bude rekel: „Je ribe, je.“ Budu šli lovit, budu ćapali ribu. Onda budu mu pustili marendu na barku, lepo mu stavili marendu, ali ribi lepo štivane Ako budu vako, ne bude pojel.

Ja: Znači ne smiju biti složene kao križ?

Dinko: Da. Onda ne bude. A kad bude rekel: „Ni ribe, ni.“ Ne budu niš ćapali. To ti je tako bilo. To ti je štorija naša ova tu domaća.

Ja: A kako je izgledao macmalić?

Dinko: To ti je bil jeden mali šlovek, a crljenu kopicu je imel.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

101. Macmalić

On da je živio u šumi, da je pomagao siromahe.

(Diego Kamalić, rođen u Zbičini, 26. 8. 2018., Cres, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

102. Macmalić

Tu je bila priča da je neki da je uletio u neku barku i da je vozil neki macmalić. Svaki mahac, milju.

ovu je priču čuo kao dijete od muškarca koji se oženio za ženu iz Lubenica, a živjeli su u Cresu. Kad bi sa ženom dolazio u Lubenice, pričao je djeci razne priče. Inače je iz Valuna. Pitala sam ga je li merkodlak vozio jer je to verzija iz Valuna, ali kaže da ne, da je vozio macmalić.

(Dinko Mlacović, r. 28. 8. 1960., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

103. Macmalić

Tereza: U Tramontani da je neka rupa i onda da bacaju kamenje i tamo da se, taj macmalić kad je unutra, da se ljuti da mu to rade. (...) Kao jednu crvenu kapicu ima, neku na špic, i mali da je.

JA: Što radi kad je ljut?

Tereza: Da se ljuti i onda da se čuje glas, kao, njegov. Ali to se, kako se kamen, to je valjda rupa duboka i onda kako se kamen kotrlja, ono se čuje kako on pada.

JA: Je li macmalić jedan ili je njih više?

Tereza: A više ih je. Ne samo jedan. Više. Kao grupa.

(Tereza Šalina, rođ. Vodarić, r. 25. 10. 1955., Zbičina, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

104. Macmalić

JA: Kako je izgledao?

Crno, macmalić ti je crni.

(Dora Surdić, rođ. Brezac, 1938., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

105. Macmalić

Pričalo se da luta naokolo. Da dođe u kuću pa da radi dišpeti. Da su bili opasni.

JA: Kako je izgleda?

Kako vrag. Da su imali rozi. Mali da su bili. Više da ih je bilo.

JA: Što je sve macmalić radio?

Dišpeti. Kamenje da su bacali.

(Izidor Lovrečić, r. 11. 7. 1933., Grmov, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

106. Macmalić

To kad smo hodili mi u školu, onda su nas učili neka djeca ne ideju preko, taj neki macmalić. Macmalić s kapicu črvjenu. A to ni bila istina. Samo su strašili djecu. Djeca neka ne pobjegnu.

(Antonia Rukonić, r. 4. 12. 1925., živjela u Ustrinama od udaje, rođena u Platu, 10. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

107. Macmalić

O macmaliću se nije pričalo. Bio je crn. Nečisti. Kao mali vrag.

(Lina Flego, rođ. Benvin, r. 5. 4. 1931., Vrana, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

108. Macmalić

To nismo znali, macmalić da je dobar duh.

JA: A kako je izgledao?

Crni. Kao životinja, crna, vrag, ili čovjek crni. Nismo mi to ni vidjeli nikada, nikoga.

JA: Jesu vam pričale none o tome? Neke priče?

Ne, ne.

JA: Don Bandera mi je rekao da je on nekada znao biti crven ili zelen.

Ne, nikada nisam čula. (...) Mi smo macmalića vrag zvali i mi smo se, deca, do toga bojali. Ja to sad čujem da je neki dobar duh, a mi smo macmalića vrag zvali.

(Vilma Bandera, rođ. Varlijen, r. 20. 1. 1930., Beli, kolovoz 2018. Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

109. Macmalić

Nisu o macmalićima pričali u Vidovićima. Na pol blago je bil.

(Dora Kučić, rođ. Saganić, rođena 1926., iz Vidovića, Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

110. Macmalić

Kažu: „Ko macmalić si!“ kad nešto naprave, dišpete, kad se snađu, snalaze se.

(Dušanka Surion, rođ. Pinezić, 1945., Martinščica, Veli Lošinj, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

111. Macmalić

Ma, macmalić je u biti vrag. A to se sad ta priča, to je Sušić nešto sve izokrenuo u neki dobri duh i ovo ono, uglavnom što sam ja uvijek tu čuo macmalić je vrag, a malić je bio kao ovaj malo, malo blaži vrag, isto zločesti, ali ne ko vrag. A macmalić je baš bio sinonim za vraga.

JA: Aha. Jel on bio crn?

Da.

JA: To mi je rekao don Bandera, i da je on kao mogao letjeti i da je nekakvo zlo činio.

On je činio zlo, mislim, macmalić, vrag ko vrag, tako.

JA: A ovaj malić?

A taj malić je, ono, samo nepodobštine radio, nije bio baš da je ono

JA: Jel on taj s crvenom kopicom onda?

A vjerovatno, sad da li je imao crvenu kpicu to ne znam, to je ja mislim dodano tu ko patuljak nešto i tako sad.

JA: A jel on nekad mogao davati novce ako je htio nekome?

Ne znam, vjerovatno je. Pa vjerovatno je, a sad šta?

(Valentin Mikičić, 16. 2. 1968., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

112. Macmalić

Moja otac je rekao da je on, ni videl, ali on je čul. On i još njegov prijatelj su gradili i oni da čujeju da gre kuntra njih doleka. Neki otrok da je delal: „Tara ran tan tan, tara ran tan tan!“ A taj čovek govori mom ocu: „Ma to je tvoj mali Dumić?“ On je mislil da je to moj brat. Mići. Imel pet-šest let. A moj otac je šubito kapil da to ni mali. I oto je pasal mimo njega i on je rekao mimo njih i najedan put da se našal dole na Kosmačevu. To je bil neki malić. I onda je rekao moj otac: „Mi smo sve pustili i mi smo šli domaka.“ Ovaj drugi, on je bil cotav. Moj otac ni. Moj otac je rekao: „Ja sam hodil, ali on! Sve onako cotavi. On je hodil koliko i ja. On je imel straha.“

(Domenika Zec, 4. 10. 1919., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

113. Macmalić

A moja nona. Moje materi mat. Oni su stali va koncu. I nona, moje materi mat, ona je umesila kruh. I da govori maloju: „Andrica, hodi mi zet malo prašća? za peć upalit.“ „Ma, ne budem stala puno.“ „Šubito pridi.“ Da će. Ona je stavila špaht? I stavila dol drva na špaht. I jedan mali da je prišal. Jedan mali s klobučić, da je imel črvjeni, kratke brageši i on je njoj potegnul špaht ća. Šoto drva je imela na njin. „Mali,“ da mu govori, „pusti mi to! Ja moram doć domaka matere s drvi!“ A, da je rekao: „Ne. Ja ću ti pustit, ali hodi s manu tancat.“ Ona ni htela poć. Imela strah. „Ma ne idem stobom tancat - ona kaže: ma ne rem.“ „Hodi ća“, mu govori, „Ja rem doma.“ I nikako on njoj ni htel dat. Ko je ona htela poć domaka, ona je morala poć š njim tancat. I onda da se dva-tri puti obarnila š njin i samo je nestal, je rekla. Samo ga ni i gotovo! „I ja sam drva stavila na špaht i pošla doma.“ A da je bila uplakana, je plakala. Ti je imela strah do materi. Ona je prišla s timi darvi domaka, a mat već njoj kruha peče. „Ma, kam si ti šla? Ča si ti delala?“ Htela ju je stuć. Ona je njoj povedala. „Ma koji to mališa?“ „Mama, ja ne znan. On je samo se dva-tri puti z manu obarnul i samo je znestal. Kam je šal ja ne znam.

(Domenika Zec, 4. 10. 1919., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

114. Macmalić

Ja kad sam došla u Cres čujem za te macmaliće i puno se o njima priča i piše. (*misli reći da se u Martinšćici/ Vidovićima ne spominju*) 13.25 Neki dobar, šumski dobar duh. Kao neki patuljci

sa tim šeširićima crvenim. (...) Ja bi rekla da su oni pozitivni. *(pitala sam ju što rade misleći na dišpete, ali ona je čula da su dobri)*

(Anica Senčić, rođ. Kučić, r. 20. 5. 1952., Cres, 25. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

115. Macmalić

To su bili oni dobroćudni, dobri, mudri, simpatični, dragi, zapravo patuljci koji su živjeli, koji žive ispod naših šuma na creskoj Tramontani. Oni obitavaju u tom sjevernom dijelu otoka.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rođen 1935., Cres, kolovoz 2019., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

116. Macmalić

Pratnja dobrih duhova koji su uvijek bili skloni optimizmu, dobroj šali, koji su znali namigivati mudro. (...) Vrlo simpatična bića.

JA: Jesu li dišpete radili?

Jesu, ali to su bile one podnošljive dišpete. One simpatične dišpete. Nisu bili zločesti. O njima mislimo samo najbolje. Naši pratioci. Za one koji vjeruju, skoro kao neka vrsta anđela čuvara.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rođen 1935., Cres, kolovoz 2019., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

117. Macmalić

Macmalić da ima crvenu kapu... Da ima savijeni klobučić, neke brageše crvene da ima, da skače, da nikad nema mir, da od grote do grot, od gromače do gromače. ... Kad se nekome nešto desi: „Macmalić me gurnuo.“, kad je pao.

(Ivan Lovrić, iz Punta Križa, Mali Lošinj, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

118. Macmalić

„Ti si vražji macmalić!“

Ja: Zašto bi rekli nekome da je kao macmalić?

Ako nešto bi rekao, ili nešto živ da je bil, zločest. Znači da nije baš dobar bil ili je bil živi, zločesti, ja bi to tako nekako spojila.

(Antica Mužić, rođena 1937., Orlec, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

119. Macmalić

To ti je bio jedan dobar patuljak crvene boje.

JA: Crvene boje?

Moja nona je govorila crvene boje. Da je bio sav u crveno. Neko kaže da je bio zelen jer Tramontana ih je imala u više boja, a tu po Cresu da je bio crvene boje. I valjda, on bi se pojavljivo po polju. I oko njega bi bilo sve puno zlatnika. To si čula? Tu štoriju? I zato bi žene nosile u đepu veliku krunicu. Ako bi srele tog macmalića sa zlatnicima, onda bi bacile krunicu i oni zlatnici šta ostanu unutra te krunice, to bi im ostalo. A šta je bilo van te krunice, to bi sa macmalićem nestalo. To je pozitivac bio.

(Alberto (Berto) Dunković, r. 2. 10. 1962., Cres, kolovoz 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

120. Macmalić

Ovako. Prije ljudi su ti, razumeš, o tom macmaliću, oni su, tako, verovali. Šta ja znam, ne znam ja. Ja sam uvek po... Kako bi reko, to, taj macmalić živi gde lesa, znaš ono? Ne u lesi kako su ova vrata, nego u onoj vratnici, što drži lesu. E, i onda kad su oni, ti, išli ujutro ovce da muzu, znaš ono, tako, razumeš? Onda kada bude ta lesa, znaš ono bude zaškripala neki put, onda su se oni, znaš ono, tu živi taj macmalić, u toj, u toj, u tom drvetu, razumeš?

(...)

JA: A je li on bio opasan ili ne?

Da. On je bio mali vrag.

JA: Zna li se kako je izgledao?

Da nije bio puno veliki, nego je imao crvenu neku kapicu, i tako, da nije bio veliki, mislim.

JA: Znači kao neki mali čovjek?

Da, da, neki mali čovjek.

JA: A što bi on radio?

Ovako, sad ću ti reć. I tako, jednog jutra, razumeš, u to vreme, ne? Digne se jedna mlada gospođica, razumeš? I treba ić da muze ovce. Rano jutro. Prije se tako rano dizalo, razumeš? I onda ide, ide do lese jedne, druge. Bilo puno lesa, ne? I jedna zaškripi. I ona, znaš, malo gleda, uplaši se, tako razumeš? I pojavi se mali vrag, taj macmalić, razumeš? I taj macmalić joj kaže ovako: „Djevojčice hi, hi, hi/ ja sam ljepši nego ti./ Daj mi dušu.“ I ona se uplašila, jako se uplašila. Nije išla više ni kod ovce, ni nigdje, nego brzo kući, razumeš? I tako ispričala roditeljima šta se dogodilo.

JA: Jeste vi nju poznavali ili je to bilo još prije?

Ne, ne, ne, nisam ju poznavao.

JA: To je bilo puno prije?

Da, da, to je prije. To već to vreme, već se to gubilo, kako bi ti reko? Već je dolazilo neko novo doba. Tamo kad sam ja išo u školu bilo tih lesa, nekoliko lesa, mene to, i škripi ne škripi, šta me bilo briga, ne?, mislim. Nikad mi se ništa nije pojavilo, al sad, tako su govorili ti stari ljudi, taj macmalić, ne? Da je mali vrag, ne?

(Franjo Milohnić, Rođen u Velom Boku u kući uz more, na osami. Cres, 12. 8. 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

121. Macmalić/pocmalić

Pocmalić je kod nas isto što i na Tramuntani, dakle vražićak koji je spreman uvik na šalu, navodno da je bogat, ima negdje neku rupu u kojoj ima puno zlata, i tako. Ali voli raditi dišpete. Dišpet nije ono što Dalmatinci kažu, inat. To je psina, je li? Recimo žena nešto radi, kraj neke gromaće, kod nekog grma kupine, tako dalje, kod drači, i on dođe otraga i žensku baci u grm, je li? Iz čista mira. To je recimo taj pocmalić. Jedna teta Mara Desanti je pričala da ga je vidjela, al bilo je podne, jako ljeti. Da ima neku kapicu crvjenu, bragešići i bluzu. Ne? Košulju. I da je mali, sila mali, i da je jako brz. Ali nije joj ništa napravio, nego da se ona prepala. I da on, to je morao bit on, ona je rekla. Ona je bila sigurna da ga je vidjela.

Ja: A kako izgleda?

Sitan, mali, uglavnom sa crvenim hlačama, crvjene bragešići i va plavicianoj bluzi. To je haljetak nekakav takav. Plav.

Kod Zbičine je bio jedan veliki veliki kup kamenja. (...)

Ja: Je li pocmalić opasan, pogotovo za djecu, ili samo radi dišpete?

Radi dišpete. Nije nikada smrtno opasan, ali eto ovu žensku je bacio u trnje, ne? (...) On je ipak vražićak, a nikako dobri duh. I macmalići, kažu u novoj toj verziji, Tramuntanskoj. On je uvijek osamljeno biće, nije društven, nema društva. On je sam djeluje.

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

122. Macmalić ima zakopano blago

Mi u Cresu nemamo macmalića, to se zove pocmalić kod nas. A macmalić je bejski. To je isti lik, mali patuljak koji je dešpetljiv. Napraviti će ti neku psinu.

Stara nona Mare pričala je da je negdje oko podne, a to je onda kad je sunce najjače, ima to Ivana Brlić Mažuranić, poludnica, pola dneva, asocira i na neku ludost, da je prišiel zada nje i da ju je rinul va guščje, diraki, zamisli ti to. I da je imal crvjenu bluzicu i plave bragešići. I oni da su silno, navodno, bogati, čuvaju blago, nekakvo, u podzemlju, nekim svojim rupama. Ako ih ima više, onda žive odvojeno. Neko blago imaju negdje, pod zemljom i da je doć do tog blaga, da bi bio silno bogat. Ali nitko nije došao do to toga, a kako skupe, to nitko nije objasnio.

Kod Bortulina imaš tog Mraka. Macmol je vrag, macmalić je mali vrag, prema tome on ne može nikako biti dobar duh Tramontane.

(Vodarić, Petra. 2015. „Usmeni oblici otoka Cresa.“ Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:620818> Citirano: 2. 4. 2020., str. 63-64.)

123. Krsnik

Dobri su to ljudi i oni bi došli do životinje ili bi im nosili soli i upotrebljavali tajne molitve i životinja ozdravila. Karsnici su i blagoslivljali bolesne životinje.

(Don Josip Bandera, r. 8. 7. 1914. Beli, travanj 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

124. Krsnik

Jedan moj prijatelj, moje godišće, tu je ulovio dva škarpoća i ubo se na jednog. A tada je baš bio svetac. Sveti Ivan Glavosjek koji je dvadeset i devetog osmog i kojeg slavimo. A to smo bili mali. On je možda imao dvanaest. On se bacao. Nije mogao izdržat. Ljudi su već u crkvi. Pop se spremao za misu. On se bacao na pod. Urlikao. A ja sam znao, teta Gašpe, i ja sam reko: „Teta Gašpe, bi došla vi jer on će poludit.“ Onda je ona njega uzela vani. Tamo je bila jedna velika crnika. I ona je molila jedno pet minuta i više ga ništa nije bolilo. 14.50

Moja mama... Mene su jako bolile noge. Ona bude molila. Drugo, gliste su imali ljudi u stomak, trbuhu, ne? Ona bude molila, to se bude umirilo.

(...)

Ima nekih ljudi koji bi se rugali na to, a ja sam to doživio.

(Mario Sintić, rođen 1943., kolovoz 2013., Merag, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

125. Krsnik

Je bilo među ljudima, jedni su se zvali krsnik. To je bio čovjek pozitivan koji je htio svakom pomoć. A druge su zvali kozlaci. To su bili, usporedba, Bog i vrag. Ovi su pozitivni, dobri, a ovi su bili ti koji su njima zlo radili.

(Mario Sintić, rođen 1943., kolovoz 2013., Merag, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

126. Krsnik skida urok štrige

A štrige, to se govorilo: „A će te zaštrigat.“ A bilo toga, te štrige, mislim te ureke, razumeš? Evo, moj djed je, mislim on baš potječe iz Valuna, inače su živili u Orlecu, razumeš? I njega su neke, to, kako zaštrigale, ne? Razumeš? I on je bio pao po stepenicama, di su živili, i bio slomio nogu. Normalno, kako pao, pukla mu noga i išo kod jednog čovjeka tu na Krku. On je znao to metat na mjesto. I on mu, taj čovek na Krku, razumeš, mu kaže: „Pa znate vi da ste vi zaštrigani? Tu blizu kuće su vas neki susedi zaštrigali.“ On kaže, znaš ono, nemam ja pojma, razumeš. I tako vamo-tamo, su govorili, i taj čovek mu metne to na mjesto, to nogu, i dođe kući, i ono sve u redu, ne? I čak mu je taj čovek reko koliko stepenica ima tu de je on pao. A on nikad nije

znao koliko ima stepenica. I kad je došo kući baš je išo probat, razumeš, da broji stepenice. I zbilja toliko, taj čovek točno reko koliko stepenica ima.

(Franjo Milohnić, Rođen u Velom Boku u kući uz more, na osami. Cres, 12. 8. 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

127. Krsnik

Krsnik, to je bio, mislim, svaki čovjek koji je... Sad su i meni predali i onda bi i ja bio krsnik. I mene preko zime zovu ljudi kad im kote ovce, kad stoje slabo. Ali znaš šta, ja mislim da to nije za se šalit. To su ipak jake force. To su energije jake i može bit da ja nosim bioenergiju, a da ni ne znam. Jer je meni jedna nona po očevoj strani, Dalmatinka bila, bila jaka u tome isto. Možda stvarno genetski, ja nisam nikad išo to provjeravat. Ali vidim, možda i po vrtovima. Jer prvi sam počeo tu saditi papriku, dinju, i ovo i ono. Ko je ikad u Cresu sadio lubenicu, dinju, papriku! To treba vode, da, ali ja vidim, da to volim. Možda nesvjesno kad u to gledam, nešto dajem, kako se kaže. Sigurno će u tome biti nešto. I s time nije za se šaliti. Par ljudi me nekad ovak zovu. Uvijek isti. Kad im je lose blagu, onda: „Berto, jedna ovca.“ Mi kažemo da ima rožec, a to bi bilo ko jedna vrsta upale pluća, kad mijenja vrijeme. I stvarno, uspjeha je bilo. Onda me ne vidi po petneast dana, pa kaže: „A moram ti se zahvalit jer nisam te vidio.“ Ali šta je, praksa moja i mojih starih je bilo, nikad se to nije naplaćivalo. Ono kao sad, vidiš te reklame tih bioenergetičara, pa ne znam koliko je tretman. Nikad, to se nije nikad naplaćivalo. To je dobra volja bila. Kad ti ozdravi koza... Evo ja znam kad sam ja bio mali pa sam išo kod tete Dume iz Dragackoga, ona bi mi to blagosloвила i bi rekla: „Kad budeš imel mleka, ćeš mi liter mleka dati.“ I tako. Nikad to nije unovčeno bilo. I još što su se puno gledali, tempri. Neko kaže kvatre. Da li su to te promjene kod godišnjih doba, da li je... Prije su svi živjeli u skladu sa prirodom. I točno su to znali. To su bile i duhovne tempri pa Mihojske, Božićne, i još četvrte bi kad bile? Duhovne su peti, šesti mjesec, znači još bi bile u trećem mjesecu neke. Mihojske su u devetom mjesecu, Božićne su u dvanaestom mjesecu, znači te u trećem. Te ne znam kako zovu. I četri put godišnje su ti bile te tempri. I ko se rodio u tim danima, to su jako jako jaki ljudi bili. A moja nona se rodila u tim danima. Ona je bila 12. 9. čini mi se. A uvijek ti ne dođu isto, iste dane, isti tjedan, kažimo. Nekad su dvanaestog, nekad devetnaestog, nekad dvajstšestog. Ali uvijek ti te pripadnu srijeda, petak i subota, a ne četvrtak. Četvrtak se preskoči. Srijeda, petak i subota. Da, u ta tri dana padnu te tempri. I još, osim toga, ona je rođena u kamiži, kod nas se kaže kamižeta, vi kažete košuljica. To nije obična posteljica. To je još kao neki vel i to bi u to

vrijeme rastopili i dali toj bebici popit. Kao, tobože, to su te moći bile koje bi ta beba koja se s time rodi, morala bi to i popit da bude jaka. I onda stvarno, ako ide u tom smjeru da je duhovna, da je... Jer ima stvarno puno, puno tih žena koje su bile jake.

JA: Imaju li onda one jaku vezu s crkvom? Kako se crkva odnosi prema tome?

Pop baš nije to davao. Jer šta je, pop je to naplaćivao, te blagoslove. I ja mislim da nisu to baš cijenili. Kako ni dan danas. Ali to su sve bili pobožni ljudi. To su ljudi koji su puno, puno molili. A sad dal im je molitva bila kao meditacija, da se očiste. I vidili su. Meni je nona isto točno kad sam bio mali: „A uči, uči. Ćeš vidjet da će ti sutra biti jedan do toga.“ A šta, štriga. To su bile te štrige koje, koje su vidjele.

JA: Znate li vi riječi tih blagoslova?

Da, da. Još, kažem ti, jedini od, ovako, mlađih. Ne znam sa kim si ti pričala?

JA: S Vesnom. Kako sam došla do vas, mislite?

Da, da.

JA: Preko Vesne iz Rute.

A Vesni je neko reko nešto isto? Zna ona o tim...

JA: Ne, ne. Ona je isto slušala o macmalićima i onda smo tako došle do vas. Rekla je da znate o macmalićima, ali da znate još puno toga. Nju su zanimali samo macmalići, a mene zanima sve.

Jer te riječi, stvarno... Meni je jedan čovjek stariji reko: „Hoćete doć s menom doma? Ja ću te počekat. Kad smo već sami tu mi dva, ja bi tebi, Berto, nešto reko. Moji to nećeju, a mene je naučila jedna moja teta. To ti je jedan blagoslov jaki. I stvarno je za sve. Ojača tijelo baš. Za sve bolesti.“ I kaže, tu smo po maslonom, u kampanji smo. Stvarno jedna atmosfera bila lijepa, ono popodne, zimi. I kaže: „Moji su svi nervozni, nitko od njih u to ne vjeruje, nitko to neće, a ja ne bi volio da se to zaboravi. Ali znaš, ja ću ti to reć danas, a danas nije na Bednji.“ Kako mi kažemo Badnjak. „Danas je jedan drugi dan i danas meni se ta moć gubi.“

JA: Kako to mislite?

Jer ako ti preneseš nekomu samo na Badnjak, onda, onda tebi ostane i dalje ta moć. Ti ju preneseš drugome, ali ona ostane i tebi. A ako ti van Badnjaka, bilo koji dan drugi nekome to kažeš, onda prestane moć tebi, a ide dalje samo onome kome ti preneseš.

JA: A ako ja dođem na Badnjak?

Ali nećeš smjet to staviti pisano jer onda bi to meni bila jedna prevara. Ti biš me prevarila. Ti to možeš držati samo za tebe. Ja moram točno ocijeniti ako si ti osoba za to, a čim ti to tražiš, valjda te to interesira. I puno su pratili to ljudi osobu kojoj bi to prenijeli i onda na Badnjak kad bi došli, kad bi bili svi u redu, ovako bi rekli: „Tebi, tebi, tebi, tebi mogu, a tebi ne mogu, još godinu dana ćemo počekat.“

JA: Znači samo na Badnjak?

Samo na Badnjak. Neki kažu i na Božić prije podne, ali ove što su meni prakticirale, samo na Badnjak. Jer jedna ženska, bili smo na jednom ručku prije petnaest godina, na Mergu, kad je bila fešta na Mergu. I još je jedna teta Tona bila živa i govori mi: „Berto, zac ti mene ne prideš nikad nać?“ A ja joj samo govorim, ovako bili smo jedan drugome (*pokazuje razmak rukama*): „Ću priti na Bednji.“ „Ben, ja te čekam.“ I stvarno, taj prvi Badnjak kad je došo, a već je imala preko devedeset godina, i onda kad je došo taj dan je zapalila dve svijeće, pitala me s kojom rukom pišem ili radim, da li sam ljevjak ili dešnjak. I uzela mi ruku i držala je malo ruku i ja sam morao ponavljati sve to. Ona je valjda to predala, jer na kraju se baš s rukom potvrdi, se prekriži. Da bude to jako.

JA: Nisam to čula nikada.

Nije htjela ni da joj kćerka čuje, i unuka joj je bila tamo, a unuka je učiteljica u školi bila, i još je dan danas. I, ovaj, kaže: „Nona, a zašto meni nećete to reć?“ „Ca će tebe, ti to ne znaš! Ti nisi za to!“ Tako da, odmah ju je ocijenila kao „ti nisi za to“.

JA: Jeste vi nekome već prenijeli?

Da, četiri, pet osoba sam.

JA: Isto na Badnjak?

Isto na Badnjak. Čak su jedni došli iz Slovenije. Došli su jedne godine tu na Badnjak baš za to. Ne bave se, da bi oni to drugima. Nego kaže, imaju obitelj i to i da, evo, da se sami liječe. Ali ti osjetiš, ja kad ti uzmem ruku, pa kad ti to blagoslivljam, kad ti to križam, ja osjetim preko tebe da li primaš to, da li si ukočena, da li te strah, da li oćeš to, da li nećeš to. Jer puno ljudi, ono, znaš, svijest „da“, ali podsvijest, to je jače i to vlada sa čovjekom. Ma ti imaš profunde oči. Kako se to kaže, dubinske. Ljudi koji imaju profunde oči, oni su... Kad si ti rođena?

JA: Trinaestog desetog tisuću devetsto osamdeset šeste.

Trinaesti deseti. E, a ja drugi deseti. Većina ljudi šta sam ja upoznao, koji su se s time bavili, tako, u desetom mjesecu su rođeni.

JA: Uvijek me zanimalo kako se Crkva odnosi prema svemu ovome. Razgovarala sam prije nekoliko godine s don Banderom. On mi je rekao mnoge priče o štrigama, vilama, kudlacima i krsnicima i nisam primijetila da je osuđivao.

Da, jer on je rođen s tim, on tu živi. Ja sa bio kod njega par puta i mislio da će mi don Bandera dati neke konkretnije odgovore. Ali, ono, koliko se Crkve tiče i dalje nije htio ić. A don Frančesko je znao reći, pa i meni se mama s time bavila, ali ja sam joj reko, dobro mama jel ti to proklinješ, ma ne sine, to ide samo s molitvom, samo s blagoslovljenim riječima, onda radi i dalje, idi tvojim putem i radi i dalje. Dok vidim kod tih drugih popi, postoji malo... Znaš, možda su se oni svih tih ljudi bojali, jer su oni (svećenici) držali moć. Šoldi nije imao svaki za ić, onda su ljudi se sami pomagali. I bile su te žene koje su križale i blagoslivljale i skidale bol. Ima za zaustavit krv, za skinut bol, za te gisti (*gliste*), kad se nabodeš na šarpoca, na ribu.

JA: Zašto se ne smije zapisati?

Ne znam ti odgovorit. To je samo usmeno uvijek. Ja sam bio kod tete Tone. Ona mi je tri četiri tih blagoslova rekla. Ali sam morao samo ponavljat dok ne naučim. I točno riječi kako ona kaže. To sve za mene je starij od Crkve. To je baš vjera. Sve te energije, to je bilo jače, to je bilo prije, to je starije. Ja sam imao neka pitanja. Šta je baš na Svetom Blažu, na Svetom Bartolomeu, zašto su baš tamo zidali te crkve, tako daleko, u tim zabitima? Energija je fantastična. Ali mi niko nije htio reći, od tih popova. Ja kad idem tamo, ja osjetim i onda vas to pitam, odgovor na to! Ali nisu mi ga znali dat. Znam, moja nona... Ima jedna molitvica za oči i zazivat svetu Luciju. A sveta Lucija, njoj su skinuli oči na tanjuru. Tako da, ona je zaštitnica očiju. Sveta Ana je zaštitnica svih majki. Onda, sveti Antonio zaštitnik djece i životinja. Sveta Uršula je zaštitnica mladeži. Sveti Jakov ti je bio travar, ljekar. Sveti Kuzma i Damjan su bili doktori. I većina tih blagoslova se na te energije zove.

JA: Na te svece?

Da. To je sve povezano sa religijom. Mene zanima pokupit čim više toga. I onda, da ostane. Nisi nikad naišla na nekog? Jedan je još mlađi, ja sam njemu predo što ja znam i on meni. To ti je Albert Negovetić.

(Alberto (Berto) Dunković, r. 2. 10. 1962., Cres, kolovoz 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

128. Krsnik

A da, to su bili ovi ki su križali, da.

Ja: Je li ih bilo u Lubenicama?

Nije bil niki v Lubenicah. V Loznaton je bila jedna, da da, to su križali, da.

Ja: A jesu, pričali su mi sad u Loznatom, Antica Kučica mi je pričala iz Loznatog jučer da su se borili krsnici i merkodlaci navečer u obliku vola. Jeste čuli te priče?

A sad to da, to su govorili, da.

Ja: Što su govorili?

Da su se borili i ovuda po ovih gde je sada gostiona. Nekada su po noći da bi bili to varnali, ali sada, vidite, sad mi to nis ne cujemo. Ne znan ja ca je to bilo. Sada ja vam necu rec nis. Mi to sada nis ne cujemo. A prije da, a to su govorili, a sada toga ni. Onda, ca je to bilo?

(Maria Lovrečić, rođ. Mlacović, r. 15. 1. 1934., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

129. Krsnik

To ti je bio moj tata. To su stvari za ne vjerovat. To ti je bilo... On ti bude išo po noći, duh valjda, ja ne znam. To da su bajke, mene djeca su govorila. On ti je, ovaj, po noći hodao. On bude reko mojoj mami: „Nemoj me noćas dirat jer ja, moj duh, ja moram ići noćas vani.“ Valjda to su ti bile grupice. Oni su se borili. Neko bude se na kravu. To sam bila cura. Neko bude se... Da, zato po noći nikad ne ideš vani. Neko bude na drugu životinju i tko bude jači onda, budu se to borili. I onda budeš našla tijelo mrtvo, znaš, u krevetu. Tako je on govorio. A to sam doživjela ja i još sam bila kući. Bilo mu je slabo, slabo. Govori mama: „Idi ti po doktora“, a on kaže: „Ne, ne po doktora.“ Imali smo jednoga pokojnoga svećenika. Don Mario se zvao. On je bio iz Lošinja. Bio je tu preko 40 godina. On i sestra. Sestra mu je kuhala, a on je bio pop. I ovaj, on je bio nešto o tome. „Jedino on me može spasit. Niki doktor.“, kaže. I ja kako, mala, mala sam bila. Možda 10 godina. I gledam tako preko vrata i on sve tako, sve tako je sa rukama grabio po zidu. Mocar, mocar valda. To sam, poslije sam ga bila pitala to, valjda on se borio i,

kako bih ti rekla, neka ide to ća od njega. I nije ti prošlo možda 10 minuta, njemu nije ništa više bilo.

Ja: A to se vaš tata borio. A je li došao taj Mario?

No, no, nije bio došo jer ja nisam stigla ići po njega. I onda ovaj, to ti je istina. I onda ovaj, ja tako budem ga nešto pitala i onda je reko: „Nemoj me ništa više pitati. Ja sam to nekako iščupao, izbacio od mene ća i ja više s tim nemam posla.“ A kad je bilo od moje šogorice, od moje šogorice mali. Bio je mali. I on je slabo, slabo, slabo i doktor, da on ne vidi ništa da ima taj mali. I šta mu je, i otišli su zvati moga tate. I moj tata je došo i nešto ti je molio nad njim i taj mali posle počeo i sisat i jesti. I onda je reko mojoj šogorici, reko je: „Pazi se. To ti je sa očima.“ Valjda, ne znam. „Zla osoba. To ti je najbolja tvoja prijateljica to napravila djetetu da on tako postoji slabo i da ne može jesti i to.“ (...)

Sad ja ne znam, da li to postoji još ili ne postoji? A teta od moga muža. Ja i moja šogorica. Kad smo rodili dijete, 53 godine mi ima kćerka. Bili smo na placu blizu tržnice. „Neka vidimo, neka vidimo! Ki ljepi su, ki ljepu su!“ Ništa, došli kući, ona sa sinom, ja sa kćerkom i ne uze dudicu, ne uze bočicu. Dok nismo zvali mog tate, cijeli dan nisu htjeli jesti ta djeca. I onda da to ona možda anke nije htjela to, to, to je imala tu moć. Ko ti razumije šta je to?

Ja: Da možda nije namjerno, to mislite?

Da, da. A najviše su, to sam čula, najviše da su tu kod Lubenice, gdje su one jame, to da po noći budu, to kako ti kažeš, išli se borit, vukodlci, kako to zoveš.

Ja: Kod koje jame kod Lubenica?

To ti je, po brdima, po brdima to budu išli.

Ja: Znači borili su se vukodlci sa krsnicima ili..?

E da, ki ti razumije šta je to bilo?

Ja: Da. A jesu se onda, kad je reko da ide po noći vani.... jel se on borio s vukodlacima ili..?

E, ko ti zna? Nije hteo reći i samo je bio reko kada to mu je bilo slabo, slabo i da se to oslobodi i onda ti je reko neću ja više imat posla s tim.

Ja: Aha. Znači on je prestao s tim?

Da, da. Netko kaže da ta djeca su se rađala sa košuljicom nekako.

Ja: Kako?

Da to je neka mrežica, a da to sada u bolnici to operu i to skidaju ća.

E, hodali su u stare sa sela kad je imao, mi smo to zvali rožec. E, onda uho bude porezao ili svinji je... Svaka druga kuća ti je imala svinju, a nije bilo auta. Prije 70 godina bilo je samo konji i magarci. I onda budu rezali malo uho, neka mu to prođe ili bude to on nešto blagoslivljao, ma sam u sobu valjda je bio. Budeš donijela nešto, ili dlaku ili nešto od te životinje i onda to bude on nas poslao vani i to bude.

Ja: A tko je bio njegov nasljednik? Da li je on prenio to svoje znanje nekome?

Ja mislim da ne. Samo je bio jedanput reko da to je bacio ća. A kako to? Da to je teško za to se izvuć, razumiješ kako je to?

(Maria (Maris) Toić, r. 21. 12. 1946., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

130. Krsnik

Krsnik da, to znam. Mislim, znam. Krsnici su ljudi koji kao tobože mogu ili naškoditi ili mogu pomoći. Rođeni su nekim posebnim danima u godini, čini mi se da su to kvatre po nekom pravilu i tako, bilo je u Cresu tih nekih ljudi koji su znali tako moliti, to je bilo, to je bilo.

Ja: A jesu su bile one priče da kao kada je puno volova na križanju da se to bore krsnici i kudlaci?

Možda, vjerovatno.

(Marija Debelić, rođ. Jurjako, r. 22. 9. 1956., rođena u Malom Lošinju, ali živi u Cresu., 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

131. Krsnik

Luiza: Pa oni su, da, blagoslivljali. Oni su i blago dosta. Recimo, govorili su da blago, bi došao neki rožec. Nešto što ne bi moglo jesti ili šta, ovca ili kokoš, i onda bi nosili kod krsnika i onda bi on ako nešto molio i onda bi to, ovaj, to prošlo.

Ja: A jesu li se oni borili međusobno ili s kudlacima?

Luiza: Pa da, su se borili. Rekli su da su po noći, da nije to bilo lako. Da kad su nešto blagoslovili, kao da su znali nekad i nastradat. Da su ujutro znali bit sve pogrebani. Da su noću imali borbe onda sa tima.

Ja: Sa zlim silama?

Luiza: Sa zlim silama kao. Recimo, ja osobno znam da su kao pričali, taj moj nono, jedan zločesti nono, to ti je onaj stari Gurla.

Ja: A znam!

Luiza: E, on je kao navodno bio kao mladi taj krsnik i njemu su nosili sa sela ljudi dole te životinje i tako to. Ali noću je on, kao znao imat te borbe, sav u znoju biti i ovo i ono. I ujutro biti sav pogreban i tako. I da je dolazio čak svećenik, koji je isto tako se time bavio. Sad, dal je to dobro ili zlo, to nikad nisam skužila. Što po meni, to ne bi bilo dobro. Ali, kako da svećeniku to umiješa. Recimo, bio taj star don Mario bio koji isto to tako radio, te uroke skidao, vamo-tamo i onda kad bi taj čovjek po noći bio tako moglo se zvat i kao don Mario to preuzeo, to molio, i nemam pojma.

(Luiza Mužić, 20. 3. 1966., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

132. Krsnik

Krsnici su ti, na primjer, ovdeka na Cresu, nešto se razboliš, nešto imaš, onda se ideš blagosloviti tomu krsniku. Ja znam da je moja sekrva povedala, njezina mama, kad je bila mlada, onda je sreła jednu gospođu i ona ju pita: „Kamo ideš?“ Ona kaže da ide kod mame, ne znam kamo je hodila, kupit nešto. I ta druga gospođa je jela domaće starinske škanjate, onaj kruh slatki. I onda da njoj pola, malo dala toga šta je ona jela. I ona da je to pojela i pozlilo joj. Kad je došla kući da joj je nešto slabo, da ju stomak bolio. Strašno je počela povraćati. Ona je bila dosta jako bolesna za čas. Onda neki stari ljudi: „Uzmi nešto od toga šta ti nosiš, majicu ili nešto.“ I onda bude se išlo tomu krsniku za blagoslovit, da moli. To je bio jedan stari. Ti je stanoval po stepenicama negde i on je odmah pogodio. „Šta si jela? Šta si uzela? Neki ti je nešto dao?“ Da li je istina, dal nije.

JA: Jesu li se krsnici borili nekada?

Da, da, ti krsnici su se borili. Oni budu se sastali. Moja mama je govorila da to su Božićne tempre. Onda da su se borili. Ne znam ako je to istina.

JA: Oni su se među sobom borili?

Da, među sobom. Oni se budu sastali i tako borili. Kažu da su se pretvarali, ma to je nemoguće, da su se pretvarali na volove, na ovo, na ono. Znaš kede? To je moja mama pričala. Kad se gre sveti Petar, na Beli kad se gre. Križić pa dole. Bio je jedan križ na jednom čošku. Tamo, tamo da su se sastajali.

(Dora Surdić, rođ. Brezac, 1938., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

133. Krsnik

Ja znam da meni moja mama, ja sam imao jednu valda tešku prehladu, neku temperaturu. Ona je uzela moju majicu donju. To je taj običaj. Da li je to starinski običaj, da li smo mi to naslijedili u kršćanstvu ili smo to slavenski imamo od ranije? Ona je uzela jednu moju kanotijeru, donju majicu i išla s njom kod franjevacu u Rijeci da se na toj robici moli. I nakon kad je to bilo poškropljeno, blagoslovljeno, donijela je doma, ja sam to obukao i drugi dan sam bio zdrav.

Al to, to sam čul da su znali ti krsnici delat. Molit nad robom. I onda to obuć i drugi dan si bil zdrav. A trebalo je prepoznavat. Don Bandera je meni rekao za jednu osobu koja je na Važminežu bila kudlak, znači vukodlak. I da on nikad za te promjene mjesečeve lune, nije nikad smjel čakulat jer don Bandera da je bil krsnik. Tako da, nije bilo da je bila to zabava baš. Bili su uvjereni u to. To sa robom, to znam i da su znali molit znači ako je dijete bilo bolesno onda zvat krsnika da nad njim moli.

(Gianino Sučić Mornarić, Cres, 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

134. Krsnik

Otroki da se rodi va nekoj mrežice. Ali da moraju mu, otroku, to lepo osušit i onda kada bude veći, onda mu to moraju, ja ne znan, to nekako tope i onda mu moraju to dat popit. Jer ako mu ne bi to učinili, da bi svaki mogal u udelat zlo. A možda babice znaju.

Možda je i danaska tako. Ja ne znan. A ki zna? Ako je to tako bilo, da su tako judi rojeni, onda je i sada tako. Ali to niki ne vidi.

Sad se opet vraća na don Banderu i komentira: I on je postal svećenik. Tako je udelano, tako je zvano i to ti je.

(Domenika Zec, 4. 10. 1919., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

135. Krsnik

JA: Jesu govorili prije da se zbog nečega ne smije ići van navečer?

To da! To neki hajduci. Hajduci i karsnici. Ki su dobri i ki su loši. Da je dole na moru bil neki i da je čul zvona. Da je nogu stavil i da je čul zvona i da to su se ti hajduci tukli s volovima. Jedanput sam isto čula da su neki iz Cresa hodili i da je bilo puno volova na Pojane. A nije bilo to normalno. One da su videle, a?

JA: Ti volovi, to su bili krsnici?

To su bili krsnici, da. Krsnici su dobri, a hajduci loši.

(Vilma Bandera, rođ. Varlijen, r. 20. 1. 1930., Beli, kolovoz 2018. Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

136. Krsnici

Krsnici su se u volove pretvarali i borili na križanjima.

(Antica Kučica, 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

137. Krsnik

Ma ljudi su govorili da ki je se rodil, djeca kad se rodiju, da babica je znala ki će bit krsnik, ki će bit loši. A po čime su znali, ja ne znam.

JA: U Cresu mi je jedna žena rekla da se krsnici rode u bijeloj košuljici?
Da, to su govorili, da se rode u bijeloj košuljici.

JA: I onda s tom košuljicom treba nešto napraviti.

Ja ne znam šta su napravili. 6.02

(Vilma Bandera, rođ. Varlijen, r. 20. 1. 1930., Beli, kolovoz 2018. Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

138. Krsnik

Jeden je bil na Vidoviće. Onda bi bil križal.

(Dora Kučić, rođ. Saganić, rođena 1926., iz Vidovića, Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

139. Krsnik

Krsnik je bil dobar. Vam je rekal monsijnor? Da je bil on. Ni htel nikad puno pričat o tome, samo tako znal je reć: „Ja sam krsnik. Ali ja sam dobar. Ja branim.“ K njemu smo puno put išli kada nam je blago, recimo... Koza je dobila, smo rekli, rožac. I on je molil na tu bol, i hodi ča i bilo dobro. Na Važminežu je bil jedan. On je bil kudlak. Taj čovjek, barba Perović.

JA: Koje selo?

Važminež. Ali nitko ne stanuje tamo, prazno je. I njemu isto su šli.

JA: A zašto?

Njemu su šli, ja vam ne bi znala. Recimo, naša koza je dobila ta rožac. Ne, prasac nam je zbolel. (...) Ja sam se uvijek bojala da će me zaštrigunat. Da će mi nešto napravit. Za njegovoga sina su isto rekli.

JA: Je li dona Badera govorio da se borio u obliku vola?

On je rekal da je jedanput šal i da ih je on, ovaj, da bi bili se ubili. Tako je mene rekal, ali, da li je to bila istina ili ne? On je hodil i on je to videl kako se oni boriju i, neka prestanu, jer bi se ubili. (...) Uglavnom, to su bili voli na tim Pojanama. To da je bilo jako puno, te životinje. Mislim da je to fantazija, ča ne? (...) Na Pojani, tu gdje je gostiona.

(to je mjesto zapravo križanje jer se susreću putovi s mora, iz sela, od škole)

Najviše su se tamo ti krsnici i ti kudlaci sreli i tamo su se borili. Bude jedna gospođa dolazila iz Cresa, navečer, jer su dolazili ljudi pješke, i rekla da ni mogla proć jer to je bilo toliko tih voli. I onda da je došal neki krsnik i je to sve splašil. Neki su šli na more, neki potok, to se razbežalo.

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

140. Krsnik

Nikola: On bi križao kad bi te nešto bolilo. Križao, molio da prođe ta bol.

(Nikola Rigović, r. 13. 11. 1952., Cres, kolovoz 2019. Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

141. Krsnik

Onda ti je isto bil jedan što sam ga ja naslijedil, svirač koga smo imali, on ti je od dvadeset i pet godina ostao udovac i onda je, a malešan je bil, ali uvik smo ga držali za svirača, razumiš, pa onda bi se bio opia, onda samo, ova, bokin samo izleti mu vanka, kaže: „Kumpare“, kaže, „nema snage.“ I on je križal. Ako si se slučajno posekal, on prekriži, krv stane. Neverovatno, ali istinito. Razumiš? Ima još jedna u Orlecu, ali ona se ne da otkrivat. Ali ona isto može još, ta je još na životu.

Ja: Ona isto križa? Ona... Ali... Neće. Neće. Ne voli ona. Onda ti je još bila, bia, kod tega sen ja hodia isto. Jedan stari već malo. On je križal.

(Ive Mužić, rođen 1939. u Orlecu, Cres, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

142. Krsnik

Prije bi bili djeca imali gliste i onda bi bili ih došli zvat i one bi bile same molile, uz Božju pomoć i onda bi bile križale. To stavljale križ, to za gliste, pa onda bili su neki, kao upalu neku kad bi imali. Crveno bi došlo. Bilo bi se reklo da je ogenj, veliko crvenilo, pa kad bi nekad pao i kad bi bilo ranjeno, protiv te rane, te krvi se isto križalo. (...) Obični su bili. To san videla puno i to i na mojem djetetu isto san videla. Samo zamrlo i nema... onako ko mrtvo. I ništa, i onda jedna baka je bila i nju smo... Zvali smo doktora. I tu baka je došla i čim je ona došla ona je tako prekrižila, molila nad njom, i ona se, ovaj, došla svijesti. ... Poznam neke ženske ke su bile tu ke su to ovaj, križale. Ali samo uvijek sa Božjim blagoslovom.

(Antica Mužić, rođena 1937., Orlec, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

143. Krsnik

To je bila jedna ženska tu u Loznatu i moja pranona, od mog muža pranona, a da, ona je znala kad bi za ovce, za kozu i za ovce oni su znali to moliti i stvarno bi to prošlo to blago. A moj nono, on je bio, on je znao druge stvari, ali ako je krv recimo točila, tad je on to mene, ja to

nikad neću zaboravit. Evo, ja sam u ovoj kući rođena, tu u ovoj tu, ovoj velikoj i tu u vrtu ja sam hodala bosa i ubola sam se na glog. Baš ono znaš, dijete sam bila možda jedno 5-6 godina, bosa i ubola sam se tu i u nogu tu i na venu je šihtalo i on je slučajno prolazio tu. Moj nono, baš pravi bio. On je slučajno prolazio tu, išao da ide kod ovaca i ja sam počela plakati i on je došao kod mene i mama je došla i on govori ništa, ništa, govori sve će to pasat, sve će proći i on ti je došao kod mene i stavio tako ruku i počeo nešto moliti i križati i to je prestalo i bez zavoja, bez ičega. Stvarno. To da. Mislim, ali nismo mi smatrali da je to on nekakav krsnik, nego jednostavno, ne znam, postoji ta nekakva... To su oni znali neke molitve koje se nisu smjele, mogle su se samo, ne znam koji dan, ja mislim na Božićnu noć prenijet nekome drugome.

JA: Ja mislim da je Badnjak čak.

E, Badnjak, da, da, na Badnjak, to je bilo tako i nisu smjeli nikad nikome reći osim taj dan. Ako je neko želio, moglo se prenijet, ta molitva za tako nekakve stvari.

(Antica Kućica, 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

144. Krsnik

Kako je Ante Matićev križual konja Osipu

Špaletić Osip, još je živ, Mena mu je bila žena. Je bil kupil konja, mluadoga od dvua godišća. Onda ti je kuonj puno guštual. Muoj otac je znual križat, znual je toga vraga molit, uon je znual če je i kako delat. Ja ti to ne znuan aš to se malo povedalo, samo kadagot na nabadnji. Uon bi povedual a drugi habali. Kob iš ti to falil udelat onda bi ti moglo bit još gore.

I prišal ti je tako Špaletić Osip u muoga pokuojnog oca: „Toni, znuate da će mene kuonj krepāt, leži, stoji kako da je krepuan, nijeće da jie, nijeće niš.“

A muon je ocu bila fiebra, bil je bolan na pusteje i govori mu Osip: „Bite vi prišli, ja ću sve platit če okuri.“ Muoj otac mu je odgovoril: „Ja ne moren prit tamo kol konja a ti sada hodi nazad na stuan, na Parhovac, parnesi mi njegove dlake vaf jene kuartice, da vidin kakovu dlaku ima, je čavjeni, žalti, bijeli, čarni. Zan dvije, tri dlačice od glave a ja ću ovde molit na pusteje.“ Osip je šal na Parhovac i parnesal dlake i dual mu je te dlake. Otac se zlamenal i pošnel je neš molit, ma pomalo pa se ni baš čulo. Moli uon, moli, moli i onda mu govori: „Ben, sada hodi ća i kada ti prideš gore na Parhovac, kuonj će ti bit živ.“

Tako je i bilo, kuonj je ustual živ, bil je na nogah a prija ni mogal ni Stuart na nogah aš je krepevual. Onda je Osip ocu bil dual mijuar lir aš onda ti je kuonj guštual 10 mijari lir.

(Galjanić, Ljubo. Rukopis)

145. Krsnik

Kako je Matić križual konja Šimiću

Ovo mi je povedual Osip Špaletičev. Bil ti je jedan Šimićina, buarba Šime Brakov zis Smriječja. Stuari je bil i uon ti je sila delal pokoru, sila molil a vaf ove stvuari od križuanja uon ni veroval.

Tako ti je Šime govoril Osipu da će buarba Ante Matičev, aš su nas zvuali Matičevi, da uon zis nekimi besedami govori bedastoće i dela svega pa da ga pokle niki nijeće odrešit i da će uon puoč zgubjeni vaf paklu. Muoj je otac doznual. Doznual je da je Šimić proteštევual kuntra njega, a kumpuari su bili, da je govoril da će to dela, da ovo, da ono, da će dušu zgubit.

Ni ti pasalo dvua, tri godišća i će ti ni obolnijeli kuonj Šimiću. Prišal ti je tako uon do muoga oca i govori: „Kumpuare prite u mene, ja ću van dat će got ćete, samo da mene bude kuonj dobro, da ustane živ.“ A otac mu govori: „Ja ne rijen, prija si govoril kuntra mene, kritikual si, posvuda si kuntra govoril i ja ne rijen nanke namisal.“ Šime ga je nagovarual: „Ma hote, hote kumpuare, hote, hote“ i muoj otac je šal. Tude smo mi, oštija susedi, mi na Smriječju, šal je, križual i kuonj je ustual živ.

Šime se sila spovedual i prečešćevual i rekal ocu da će uon puoč vaf Puntu popu. Bil je zis popuon veli priatel i da će popa pitat. Paroh je bil jedan Vejuan, to je bil Nikola, Mikula Depikolozvane. Šal se je Šimićina spovijeć i prečestit pa zis popuon govorit i onda ti je prišal u nas. Onde u nas ti je ovako rekal: „Kumpuare, habajte malo, ja ću van neš sada reć, će je mene rekal paroh vaf Punte.“ Otac je bil posejen do njega a mi dečina smo se zakrili aš oni su govorili da deca ne čuju.

„Čujte kumpuare, ja sen bil sitra vaf Punte i govoril sen zis parohon, da je tako i tako stvuvar pasala, a paroh me je pitual da koliko vrijedi kuonj a kuonj je vredil deset mijuari lir. Onda mi je paroh rekal: 'Ako pluaća za križat ne pasuje pijesto lir onda da morete križat a ko je više onda ne.“

(Galjanić, Ljubo. Rukopis)

146. Krsnik

Čimbal, žaltenica i osuorski paroh

Bil ti je jedamput ovde neki Čimbal, uon je užual križat za malatije, ono kada šlovek kumbijua vas koluor i pride žuti, ono žalto mu se proleje po svijen životu i po karve i vas pride žalti. Uon je znual oto križat.

Jedan Ive, sada od mala, žaltenica mu je prišla i uon mu je to šal križat. Kada je to čul paroh zis Osora mu je pisual jedan list vaf kuon govori: „Bit ćeš prokjet ko se budeš služil z'otin, ne smiješ se ti z'onin služit jer griješ kuntra onoga će se vaf crijekve moli.“ Onda se Čimbal više s tin ni služil, ni nikomu hodil križat, to za žaltenicu.

Ma će ti ni parohu prišla žaltenica, obolnijel ti je, otšija, za umrijet. Vas je prišal žalti, malo govori, pričestili su ga, vero za umrijet, jenu glavinu velu, žalti. Da bi ga bili uboli z'iglu ne bi mu bila karf potekla i onda je poručual Čimbalu da će platit sve će bude samo neka pride i da bi mu mogal život šalvat.

I uon je šal tamo, paroh ne govori, oči zatvorene i će će udelat, uon mu je križal i mu je to pasalo, žaltenica je šla nazad. Pokle mu je paroh rekal da neka žaltenicu križua i da ako to grije dobro da more s tin i napret služit a za pluaću mu je dual 10 korun. To su ti bile molitve, to vajua znat molit. Tako mu je bilo oproščeno i više ni bilo kuntruarija onomu će je paroh prija govoril.

(Galjanić, Ljubo. Rukopis)

147. Krsnik i kudlak

Kozlaci su imali zle moći, a krsnici dobre moći. Oni budu štrigali. Čovjek ako bude slabo stajal, oni budu napravili da još gore stoji. Oni su se veselili tuđim bolestima.

(Mario Sintić, rođen 1943., kolovoz 2013., Merag, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

148. Krsnik i kudlak

Taj koji je bio najgori, išao je u Cres. A jedan mu govori, taj krsnik: „Nemoj íć danas.“ – „Ma šta ćeš ti mene govorit.“ – „Nemoj íć, ni ti dobro danas íć. I loše vreme i ovo i ono i škuro po noći.“

Ali on je išo. Kad se ide gore po starom putu, tamo je jedna leša. I kaže: „Tamo uzmi lumin. Prije nego dođeš do te lese, upali tu bombetu. Tamo ćete nešto loše čekat. Zato ti govorim, bolje da ne ideš.“ A on tvrdoglav, ide. I ispred te lese, puno volova. I on je tu bombetu imal. I sa strane je bio jedan mali. Reko mu je: „Ja sam perunić.“ On je s njim išo dalje. On mu je dao naputke kako se ponašati. I kad su došli do lese, bombeta se ugasila. I onda je došao kod tete u Cres. Taj perunić je bio krsnik koji ga je upozorio da je opasno da ide

(Mario Sintić, rođen 1943., kolovoz 2013., Merag, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

149. Kudlaci i krsnici

Meni je otac pričao jer su se ti kudlaci i krsnici, oni su se na momente, to su mogli biti i živi ljudi i mrtvi ljudi.

(Gianino Sučić Mornarić, Cres, 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

150. Krsnik i merkodlak – Svaka vogada, dvesto milj

Kaže svaka vogada dvesto milj. Svaka vogada dvesto milj. Da su došli na neku, na neku, na neki kraj, a ovaj se sakrio. Na neki kraj gde su hodili. Oni su šli ća, a on se po biberu, peperu. I sada ovaj brzo nazad. Opet se sakril i kad su se oni vratili, oni su prišli na barku, govori, a ovaj je zel malo popra u džep i se sakril ispod, dole. Kaže: “Ma, mene poper smrdi.” Ovaj drugi uvjerava: “Ma, slušaj, si hodil po pupru pa možda imaš miris od tog.” i tako onda kada su prišli nazad, oni su barku stavili na mesto. Valjda drugi dan taj opet je on znal, jedan među njima je bil s ovima, a ovaj drugi nije bil. Da je rekel: ”Nemoj nikad takve stvari delati. Da nisam ti ja bil, mogal bi bit mrtav.”

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

151. Kudlak i krsnik

Naš pop je rekal da on je isto bil krsnik. Jedanput je moj barba, od moje noni brat, on je bil krsnik. I on je moga brata jako volil i on je njega zval, neka gre š njin kada se on mora poč borit s kudlakom. „Ma ja ne gren!“ „Ma ja ću tebe stavit na jedan veli pedal i ti ćeš gledat kako se mi borimo.“ A kudlak je bil jači do njega! „Ja bi te zel s manon, ali on bi mogal na te poč. Onda ja bi moral branit tebe i sam sebe.“ „Ne, ne, ja neću poč!“ „Ja ću te stavit na jedan pedal 35.04

pa ćeš gledat.“ Bože kako je to bilo! Svega je bilo. On da je bil čarni, a on da je bil beli. Ma ja ne verujem, ako je to bilo prije, možda je i sada. Tako je bilo i tako će bit! (...)

Mario mu je rekao da on to ne veruje. On govori: „Ti ne veruješ? Hodi na pol noći na Pojane i onda ćeš videt.“ „Je, je, on njemu govori. A koliko vremena biste se borili?“ „A, i dve i tri uri“, je rekao, „ki je kako jak“, je rekao.

(Domenika Zec, 4. 10. 1919., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

152. Krsnik i merkodlak

Dinko: To ti je može biti istinita stvar, ma more bit da i nije. Su ti hodili Cresani tu na ribi. Tu na Merag. Su sardeli lovili. Budu imeli mreži i s nekoliko barki su hodili i su lovili te srdeli. I kad je bila bura, nisu mogli poč na ribi. I jeden govori... A stali su kod tebe ondeka. Onda su bile samo one kući, ni bilo drugih. I on govori jenomu, su bili kumpari: „Kumpare, ja rem doma.“

- „Boje da ne bi šel.“

- „Ma zac?“

- „Ma boje da ne bi šel doma.“

- „Ma ja rem. Idem doma.“

- „Dobro, već kada ćeš, hodi. Kad preš na verh, zapali bombetu.“ Bombeta, to je svetiljka ka je bila na petrolej.

- „Kada preš na verh, će ti bit puno voli. Će se borit. A jeden mali peranić, on će bit s bandi tebe, on će te čuvat. I kada preš na lesi, će ti se feral zagasit i ti ga vežgi i onda hodi ća.“

Kako je bilo, tako je i bilo. Tu je bilo voli svakovih, to su se borili. I sad, peranić, mali volić s bandi njega i on ga je pratil. Kad je prešal na te lesi, feral se zagasil i on je feral vežgal, pelni straha. I di je dole kapelica, sada Majka Božja, još malo šoto i onda peranić je šel ća. Ga je pustil. Drugi dan kad je prišiel gore, mu govori: „Jesam ti rekel? Da nisen ja...“ A peranić je bil on. Oni su bili merkodlaci, a on je bil krsnik. „I da nisen...“

Bernarda: Taj mali vol je bio u stvari čovjek. Peranić ti je mali vol.

I govori: „Da nisen ja, ne budeš ostal živ.“

- „E, da san te hebal.“

Pelni straha je prišiel doma.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, ljeto 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

153. Merkodlak i krsnik

Ma to, to je navodno bilo da, to čak tu na Pojanima da su ovaj se isto borili kao, pretvorili se u volove i šta ja znam pa da je to bilo, ali mislim to su stari ljudi pričali ja više ni ne znam ko je to.

(Valentin Mikičić, 16. 2. 1968., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

154. Krsnik i merkodlak

Da, znači kvatri dođu srijeda, petak i subotu. E sad, meni je to moja teta pričala, sestra od moje mame, ali ja sam zaboravio. Krsnik je koji se rodio u jednom od tih dana i krsnik je pozitivan. A neko ko se rodio u nekom drugom od tih dana je negativan i to zna se kako su oni njega zvali. To je taj kvatreni tjedan i dva tipa čovjeka koji se rode taj kvatreni tjedan, jedan ima, obadva imaju kao jedne malo jače moći. Krsnik bi imao moći pozitivne, a kako se zval taj drugi? (...) Uglavnom, zavisi o, to je barem ovdje, o kojem danu u tjednu je se rodio, ako je se rodio u tom tjednu kada su kvatri. Čini mi se, ali nisam sto posto siguran da je mrkodlak. Krsnik i mrkodlak.

(Aleks Flego, r. 4. 6. 1957., Vrana, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

155. Kudlaci i krsnici – u obliku volova

Meni je pričal otac da je čovek trebal poč na Krk. Po voli. I kad je došal dole na žal, na more, da su se tamo već dva vola tukla. A to su bili volovi po koje je on trebao doć. I tek ujutro, da je on dobio vola, kad je došel na Krk po vola, opet tog istog vola je našl tamo. Halucinacije ili šta?

(Gianino Sučić Mornarić, Cres, 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

156. Borba mrkoldaka i krsnika

Inače, to su normalni ljudi, po danu, ali noću – oni su znali koji su. Onda bi se sporazumjeli da će se nać tada i tada, tu i tu. Ali ljudi nisu znali, znali su tko je krsnik, pretpostavili su da je onaj koji je rođen u košuljici, u placenti, za toga se znalo da je krsnik, a za mrkodlaka se nije znalo.

(Vodarić, Petra. 2015. „Usmeni oblici otoka Cresa.“ Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:620818> Citirano: 2. 4. 2020., str. 63.)

157. Merkodlak – Svaki mahac, tristo milj

Jedna osoba primjećuje da svako jutro njemu je barka nešto drukčije vezana, neko se poslužio s tom barkom. On je išo navečer dežurat. Sakrio se ispod. I sad, dolaze ti krsnici ili šta ti ja znam ko. To nadljudi. Kad su oni došli, da jedan kaže: „Ovde mi vonja kršćansko meso?“ A ovaj drugi, to mu je bil kum: „Ne moraš brinut, nije niko tu.“ I onda oni, svaki mahac, tristo milj. Oni tu večer su bili u Indiju. Bili u Indiju, vratili se nazad. Nikoga nije diral jer je kum mu bil na brodu. Znači kum je bil jedan od tih.

(Marko Krivičić, r. 4. 3. 1948., Valun, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

158. Kudlak

Prije kad su bili, ovi, Veliki petak, pa onda prije, pa onda da su ti, na tim raskrscicama da su se sretali, ti neki vukodlaki, pa su se borili međusobno. Pa da je to nestalo. A je li to bila istina? Vjerojatno neka fantazija bila to.

(Diego Kamalić, rođen u Zbičini, Cres, 26. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

159. Kudlaci

Don Bandera: Druga vrsta ljudi su kudlaci. Oni su muškarci, zločesti ljudi koji su mogli nauditi. Mogli su te raniti, ali karsnici su branili ljude od njih. Kudlaci su bili opasni. Čak je legenda u Belome da su se četiri puta godišnje sastajali na četiri raskršća i vodili borbe s karsnicima. Borbe su se odvijale na dane srijeda, petak i subota u svako godišnje doba. To su stare legende starih Hrvata koji su bili pogani. Prešli su na kršćanstvo, ali zadržali su stare legende.

(Don Josip Bandera, r. 8. 7. 1914. Beli, travanj 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

160. Merkodlak i ukradena barka

A nekada ti je bilo ovde na Mergu, ni bil ovaj poret, ovaj mul. Se bude barku povuklo na kraj. Svaki put kada budu šli na more, budu barku povukli na kraj. I jenomu, vidil da ta barka, svako toliko mu pofali. U jutro je na mestu, ali nesto nije u redu. I on se stavil pod škaf šoto. I dođu tri, zeli barku va more. Svaka vogada sto mil na uru. Svaka vogada dvjesto mil. I su šli ki zna kam, uglavnom da su šli na jeno mesto kede je bilo pelno popra, popra po tlo. I da do zore su se vratili. I jeden je pocel govorit: „Ma mene vonja krstjansko meso.“ A drugi: „Ne, ne.“ „Mene vonja!“ I u to vreme peteh je kukurikal i pobegli ća. Inače budu ga ćapali. To su bili merkodlaki ki su bili s tu barku ki zna kam.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

161. Merkodlak

Moji su mene od toga uvijek... uvijek su me štitili od takvih stvari tako da ja sam ćula za te, ali to kao su se, pa su se borili ti merkodlaki, nemam pojma, ali... Da, oni su imali kao, jako, jako su bili dlakavi, pa su bili probuđeni mrtvaci, ono svašta, ima svakakvih prića sam ćula.

(Antica Kućica, 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

162. Merkodlak

Strašili su. Da ljudi ne smiju ići vanka po noći.

(Izidor Lovrećić, r. 11. 7. 1933., Grmov, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

163. Merkodlak

Maria: A merkodlak je, se oni bore na raskršćima?

Ja: Da.

Maria: Aha. Da, to se sve odvija za vrijeme tih kvatra. Zato se kaže da po tim danima nije dobro hodit po tim raskršćima. I ako primijetite, na više raskršća, se nalaze križevi, kapelice, uvijek na tim raskršćima, to je kao da te Bog ćuva.

Ja: A šta se pričalo, sjećate se neke priče, da je netko vidio da se bore ili preko nekih životinja crnih ili bijelih?

Maria: Pa ne znam.

Ja: Kako uopće izgleda merkodlak?

Maria: Merkodlak, to ti je ko vrag nešto.

(Dafne pita je li to običan čovjek.)

Maria: Možda se čovjek pretvori u to. Kažu da čovjek koji je rođen u tim danima, da onda on ima to. A možda neki dobije to da ne bi hteo da bude. Ko zna kako se to dogodi. Krsnici da su dobri.

(Maria Nikičić, rođ. Mužić, r. 15. 11. 1944., Krčina, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

164. Merkodlak

To merkodlaki su ti oni hudi, zlobni.

Ja: A što oni rade?

Pa oni, na, na zlo, ti nanesu. Ako su ljubomorni onda ti nanaša zlo.

(Ive Mužić, rođen 1939. u Orlecu, Cres, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

165. Vukodlak

Oni su znali biti u zasjedi uz ceste ili bi znali zaigrati svoje plesove na križanjima van gradova.

Znali su biti melanž vuka, svinje, znali su imati duge repove, znali su imati očnjake poput vepra.

To su bili ti naši vukodlaci.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rođen 1935., Cres, kolovoz 2019., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

166. Merkodlak

Merkodlak se govorilo. To je bio jedan koji je strašio. Da će te uzeti, da ćete odnesti i tako.

Neki visoki crni, crno obučeni. Jako ružno.

(Dušanka Surion, rođ. Pinezić, 1945., Martinščica, Veli Lošinj, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

167. Merkodlak

Dakle bila je priča, iz Merga, znaš gde je Merag, po starem putu, po starem putu, ne po cesti. Kad su vodile gore i sad dakle su dve lese, da je tu se skupljalo tih. Sad priča je ovako bila. Onda je bilo puno Cresana ribari na Mergu. Oni su hodili na Merag. Budu ribari. I kad je bilo ružno vreme, ostali na Mergu ako nisu išli na more. Jednomu govori, jedan govori: “Ja idem doma, žena mi je na porodu.”

- “Ne, ne hod danas.”

- “Ja moram večeras na put.”

- “Nemoj poč. Će bit svašta.”

Jer bila je ta noć od tih, od tih tempri, tih ljudi, kako su se zvali?

- “Kada pređeš tu i tu”, govori, “bombeta će ti se ugazit. Ne pokušaj palit jer neće ti se zapalit. A onda će prit voli na te. Će te napadat. Ali med njima će bit jedan šareni, a taj šareni će ti bit ja. Ja ću te branit.” Tako je bilo. Došo tamo. Puf! Sveća se ugasi. Ide napred, evo ti voli na njega. Kada je pasal te dve lesi upali svetlo, upali svetlo i sretno dođe va Cres. (...) Krsnici su ono, krsnici!

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

168. Merkodlak

Na selu kad ti je neko umro je bio običaj stražariti i oni lumini goriju i svaku noć bi bili, se dogovorili stražariti. Među njima je bil taj isti, a njega su smatrali da je on glavni za te vukodlake. Da on to raspoređuje, da on jedini ima moć da stupi u kontakt sa njima. A bil je s njim jedan, Josip se zove, Joso, plašljiv ko, ko zec plašljiv je bio. A taj stari je znao. I sad je bio tamo, noć već je bila, jedanaest, pola dvanaest u noći. Kaže: „Znaš, Josipe, sad dolazi moja ura.“

– „Barba, barba, nemojte me ostavit.“

– „Ma ne, Josipe, ja ću te čuvat.“

(Ivan Lovrić, iz Punta Križa, Mali Lošinj, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

169. Kudlak

Kudlaci su neki ljudi, moja mama mi je pričala, ljudi koji imali su neki poziv. Oni se budeju sastali po noći. Da su se ko lupali, ne znam, nešto su bili jedan protiv drugoga.

(Dora Surdić, rođ. Brezac, 1938., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

170. Kudlak

Teta Mare Tončovica i teta Dume Tončovica, sestri, one da su hodile do Cresa. One su imele po Cresu za platit trabucioni, kupit robi, to bi ti dan pasal lahko. Onda su hodile domaka i da su prišle na Pojane. I onde puno voli, vele voli, puno! A teta Dume Tončovica da je rekla tete Mare: „Ma će je ovo? Ma kede su ovolike voli prišle?“ A teta Mare je šubito znala da su to tempri, da su to kudlaci. I one su imele tovara. I teta Mare je tovara obarnula gore i su šle ća. I onda da joj je drugi dan rekla: „Ma će ti ne znaš će je ono bilo?“ – „Ma će je ono bilo, onolike voli?“ – „Su bile kudlaci! Tempri su bile!“ – „Ajme, mene! Ma će mi smo prišle kol pol noći! Mi smo kasno prišle.“ Bože, kako je to bilo! A danaska ni ni voli ni krav. Možda i je, ja ne znan.

(Domenika Zec, 4. 10. 1919., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

171. Kudlak

Dlake vele je imel. Ja nisem videla toga. Kod nas nije toga bilo. Samo bi bili rekli: “A ko merkodlak je. Kosmati.”

JA: Je li radio nešto loše?

Mislim da nije.

(Dora Kučić, rođ. Saganić, rođena 1926., iz Vidovića, Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

172. Mrkodlak

A to kažu da je to bio naš čovjek, iz Valuna, neki barba Ive Marić, koji je imo barku i koji je vidio, kad bi ujutro došo na barku da se nešto promijenilo. Ili je veslo drukčije postavljeno, ili je, ne znam, drugačiji čvor vezan na bitvi. On je odlučio to pratiti. A kako je bio maloga rasta i taj čamac je bio valjda pasara pa je na krmi imao jedan mali prostor, on se tamo sakrio, i vidit što, ko to njemu radi, ko mu to dira čamac noću. I najedanput oko ponoći čuje, prilaze dvojica, jedan kaže: „Mene...“ Na tom kajicu, čamcu, „Mene tu vonja krstjansko meso.“ To je govorio mrkodlak. A ovaj ga drugi odvlači, a on znao, su bili rođaci, taj krsnik. „Ma ni, pa viš da judi tu, na okolo su kućice, spiju, pa svi su krstjani.“ „Ben.“ Ovaj se kao zadovoljio tim odgovorom i oni su krenuli, vesla u ruke. (...) To strahovito brzo išli, ne? I na kraju su se negdje nasukali na neku plažu i išli su se boriti. To se ne zna kako je završilo, nego on se iskrao, toh barba Ive Marić, i ubro jednu travčicu i ponovno se povuko tamo u svoje skrovište na krmi. I tako su oni došli u Valun, nazad, i drugi dan je bila nedjelja i onda je on pričao tu svoju pustolovinu ljudima poslije mise. Nisu mu vjerovali, ne? „A ka trava je ovo?“ I niko nije prepoznao. Neki su tvrdili poslije da je riža, neko da je biber i tako dalje.

(lik iz priče koji se skrivao bio je krsnik)

A sličnu je priču imao Bortulin – ta je za Beli vezana – Balon mislio da je to autentična valunska priča jer se zna i ime čovjeka, ali priča se i u Belome.

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

173. Mrkodlak

Pričao je, kad je on bio mali, možda desetak godina, pasao je kozu gore negdje na Bućevu, di je Sveti Marko, tamo, i imao je zadatak ne samo dovesti kozu, nego i nešto svježeg granja za kozu za hranu. (...) I on je došo doma s kozom, ali bremce nije donio. I onda su ga valjda bez večere pustili, ovaj, poslali spavati, za kaznu. I sad on sanja. Sanja da... To ga muči, što nije donio to. Sanja da ide na Bućev i približava se crkvi Svetoga Marka i tamo svijeće, svjetlo nekakvo. I približi se tamo i vidi plešu i neke čak i poznaje, ljude koji su umrli. I oni ga zovu, oni ga zovu da dođe na ples i on pleše s njima. I on se probudi i vidi da je to san. Međutim, bremce je doma kod koze, a njegove noge su sve prljave od... jer je bos bio.

To je jedna iz Zbičine, da su išli u lov na zeca, al kod nas se zečevi love na mreže. Ta mreža se razapne u uskom klančiću. I onda se hajka počne s neke strane i ako je neki zečić, on upadne i zaplete se. I oni su se svi spremili i psa su imali sa sobom i kad su počeli hajku, počelo je nešto

šumiti. Čulo se nešto: „Tras.“ Mreža je pala, a pas podvio rep. I onda iz velikog straha oni su... doma, je li? A šta je to bilo, to se ne zna. Ali pas, to je, zašto se pas prepao? I taj neobičan šum u krošnjama.

Čak se dogodilo to da su imali žrvanj u konobi, ono što se melje ručno i da je on sam o sebe počeo mljeti, a oni se prepali. Umjesto da stave kukuruz pa neka to melje.

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

174. Če je markodlak?

Šlovek se pretvori vaf markodlaka tako da uon spi na svoje pusteje, a njegov špirit se pretvori vaf vola, tijelo mu je ovamo a špirit onamo.

Svi su markodlaci hodili vaf Bale kol Punte Križa, kede je bilo tarsje če je zadruga udelala. Onde su se užali pokupjat, onde su se hodili borit, aš oni svake Tiempre kije su bile bi se borili ki će dobit pruavdu i uon ki bi bil dobil bi bil zapovedual.

(Puntarski fuoj, broj 15, godina 10, Lipanj 2015., str. 42.)

175. Markodlaci na Maiskie

Jena moja nona, Katarina, je na Riduje imela jenu kućicu, još je i sada onde. Orali su neku kampanju do kasna, večer, deboto do škura, a to ti je bilo vaf Tiemprah. Tiempre su bile i ona govori: „Ja rien z'voli ća, tamo put Maiskie i na Riduju“. A znuaš od Punte za puoć na Riduju je deboto dvije ure hoda. A jedan je govori: „Ne hod nikan, boje da biš ustala ovdeka“, a ona: „Ma ja rijen, ma ja rijen“, a uon: „Kumo ne hote nikan, danas su Tiempre i bi vas mogli markodlaci vit, hode simo-tamo, njihov duan je, njihova nuoć“. Ma ona ni otela habat i šla je. Prišla je na Maisku, onde ti je klanac znuaš, z'jene i z'druge buande i kada je prišla na ono barce, na dole vidi jeno pedesijet voli. Pasu ovan, onan, gredu, neki gijedaju, neki pasu, simo-tamo a ona ima onuda pasat. Ovamo je gusto, onamo je gusto, onde je vanka puta i kan će? Nuoć, škuro, ma je videla da jedan vuol hodi sprijed svih voli, uon je bil kapo, uon je zapovedual svin voli. Inšoma, kako je uon hodil, svi su se drugi voli largevali, neki ovan neki onan. Uon je prišal najsprednji i ona je ćapala kuraja i suama sebi govori: „Ja rijen, če bude, bude, ol će me ubit, ol će bit če će bit“. Ben, ona je prišla mej ti volini a otaj je svi drugi voli largevual kako je ona

hodila mej ti voli i pasala. Obarnula se nazad, silni voli, čarni, bijeli, oni karpasti, sakakovi koluori ih je bilo.

Drugi duan je prišla vaf Nerezine i na muoru ju čeka jedan šlovek i govori: „Ti si Katarina srećna da si sinoć živa ustala, da nis ja bil ondeka ti biš bila martva, martvi zvuon bi bil zvonil zuate“. A ona ga pita: „Kako vi znuate?“, a uon: „Ja sen bil onde, ja sen bil kapo od svih i ja sen rastiral svih i rekal da se niki ne smije pačat, ja sen bilu on veli vuol zis veli rozi i jeno oko čarno i ja sen te čuvual aš zis svimi zapovijedan“.

To ti je bil Zanetićina, oštija, ovde neki Zanetina, Dumićina Zanetov. Mi smo ga poznivali i vavek smo ga zvuali Markodlak. Mi smo ga znali još kako deca, užual je vavek neč, neke stvuari povedat.

(Puntarski fuoj, broj 15, godina 10, Lipanj 2015., str. 42.)

176. Markodlaci na Potoci

Dumić Zanetov-Markodlak, uon ti je opasan bil, uon bi ti se bil obratil vaf vola, oštija.

Bila su ti dvua brata, orali su zis voli jedan tijeg vaf Punte i onda jedan brat govori: „Znuaš ti, mi ćemo orat do kašnjega pa ćeš puoć voli popejat“. To ti je bilo na dnevni od Tiembre a Tiembre su prije Božića. Brat mu je odgovoril: „Ja nijeću puoć“. Govori mu ovaj drugi brat: „Ma ćeš, ćeš, ti ćeš puoć voli popejat na Potoci i kada prideš onamo na lesu, onde ćeš nuać dvua volićina ki ćeju ti prit vanka zis garja“.

Uon je popejual oni svoji voli, a oni dvua vola prišli su na jedan kupina zemje. Brat mu je bil rekal da jedan vuol ki bude hodil na nazad, da je uon debuleji i da njega ne lupi a uon drugi će bit jači. Još mu je rekal: „Zan jedan veli kolac i kada ti pride blizu ti ga švagni“.

I tako je bilo. Uon manji je hodil z'guzicu na nazad a uon veći ga je rival na napred. Prišal mu je na muod, blizu i uon ga je po škine švignul. Šubito mu je šcuap šal na dvua bokuna.

V'jutro ga brat pita če je bilo i uon odgovori: „Prišla su dvua druga vola i ja se njenoga presviril inordine i mislin da mu nijeće bit maša dobro“.

Drugo jutro neki je šal vaf Puntu Križa i čul će se dogodilo. Pop je užual hodit pričesčevat po kućah, komu ni bilo dobro, ki je bil bolan. Čulo se zvonit. A ha govori, nekoga redu spovijeć i prečestit. I onda čuje žene kuriuože, kako pitaju: „Ma ki je bolan?“, a drugi odgovuaraju: „A ki

je bolan, Ivuan je bolan, a uon je markodlak bil. Uon se užual trasformat vaf vola, opasan sila u juak. I govore judi: „Sila slabo mu je, pop ga je prečestil i spovedel i da će vero umrijet“. „Ma če mu je?“, pitaju. Oni odgovuaraju: „Prijeko škine ima jedan pruh vas čarni, kako da ga je neki lupil zis šćapuon“.

(Puntarski fuoj, broj 15, godina 10, Lipanj 2015., str. 42-43.)

177. Vile

Da je bila lepa ja san cula.

(Anđela Bucul, rođ. Cesarić, r. 8. 4. 1934., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

178. Vile

Vile su lijepe, mlade, djevojke. Lete, nisu opasne. Više su za zabavu, za ljubav stvorene. Ne nose nikakvo zlo, nose veselje i radost. One su pojam za nešto lijepo.

(Don Josip Bandera, r. 8. 7. 1914. Beli, travanj 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

179. Vile

Pa da, da po noći budu pjevale, razumeš? I tako to. A sad ja ne znam.

(Franjo Milohnić, r. 15. 3. 1947. u Velom Boku u kući uz more, na osami. Cres, 12. 8. 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

180. Vile

Znali smo reći da ima fantazmi. Da ima neke fate.

(Ernesta Topić, rođ. Berna, r. 4. 2. 1939., Osor, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

181. Vile

Da su moćne bile. Da su mogle nešto napraviti.

(Đino Kučić Gašpićev, kolovoz 2018., Vidovići, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

182. Vile

Dinka: Da su neke vili nosile neke velike škriplji. Da to su vili tuka nosile i nisu mogle napred, da su pustile tu kod nas.

Tereza: Ima jedna ploča, ja mislim da ovakve je veličine, kao pola od ovoga stola, ali još je šira. I to je na jednom putu, to je zapušteno. Tamo je prije vinograd bio. I to je još i dan danas sa strane bačeno i da to su te vile nosile, ali kao bilo im je teško pa su tu ostavile. (...) To je put stari prema Pernatu kad se ide.

(Tereza Šalina, rođ. Vodarić, r. 25. 10. 1955. i Dinka Vodarić, rođ. Kučić, 21. 4. 1933., Zbičina, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

183. Vile

Bile su dobre vile i loše vile. Ali u moje doba malo se pričalo o vilama.

(Dušanka Surion, rođ. Pinezić, 1945., Martinšćica, Veli Lošinj, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

184. Vile

Govorili su neke vili da su bile tamo po jezeru. Zle su bile.

(Izidor Lovrečić, r. 11. 7. 1933., Grmov, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

185. Vile

One nemaju neko definirano obitavalište. One bi se znale pojaviti nekako poput duhova, iz zraka. One bi zapravo, prvenstveno, naše vile su uvijek bile dobroćudne. Imale su boje, kao Majka Božja što ima boje. Uvijek su nosile haljine bijelo-plavkaste boje.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rođen 1935., Cres, kolovoz 2019., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

186. Vile

Ma to je mene Dunčica pričala. Kada je bila ona mala, ona je išla na more iz Frantina, ne? I ona je rekla: „Došla je lepa, lepa, lepa divojka. Ona je sedila va, od oraha, ljuska od oraha.“ I to je

istina. Ona je videla kako je bila obučena, lepa, blond je bila, mala, lepa i onda njoj rekla da ona čeka tamo jednu ribicu jer da će je ta ribica nekamo povesti. (...) A njoj govori sused: „Ma kako more u olupke od oreha tako sedet?“ „Lepo! Sedela je i prišla je vanka i ja sam ju videla i ja sam s njom govorila.“ I tako ona njoj rekla da čeka tamo ribicu. Zlatnu ribicu.

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

187. Vile

U Bregu ja ne znan ako su bile te vile.

(Dora Kučić, rođ. Saganić, rođena 1926., iz Vidovića, Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

188. Vile

Uvijek mi je moja nona govorila o jednoj lijepoj ženi koja liči Majci Božjoj, uvijek u bijelim ili plavim velima. Ali obavezno sa čarobnim štapićem.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rođen 1935., Cres, kolovoz 2019., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

189. Vile

Pričalo se i o vilama. (...) Kako su izgledale, izgledale, ne znam ni ja sam kako da ti objasnim. Ako budeš dobar, vila će ti donest, razumiš. Ili bratića ili seku ili će ti neki poklon donest. Uglavnom, vile su donašale. Ja: A gdje su živjele? Je li se o tome govorilo? Uglavnom da iz Vranskog jezera bi bile izašle. (...) Ili iz bunara.

(Ive Mužić, rođen 1939. u Orlecu, Cres, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

190. Vile i vještice – gdje žive?

Živiju tamo u velikim stijenama, neke vile, vještice. I tako to.

(Franjo Milohnić, r. 15. 3. 1947. u Velom Boku u kući uz more, na osami. Cres, 12. 8. 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

191. Ples mrtvih

Pričao je, kad je on bio mali, možda desetak godina, pasao je kozu gore negdje na Bućevu, di je Sveti Marko, tamo, i imao je zadatak ne samo dovesti kozu, nego i nešto svježeg granja za kozu za hranu. (...) I on je došo doma s kozom, ali bremce nije donio. I onda su ga valjda bez večere pustili, ovaj, poslali spavati, za kaznu. I sad on sanja. Sanja da... To ga muči, što nije donio to. Sanja da ide na Bućev i približava se crkvi Svetoga Marka i tamo svijeće, svjetlo nekakvo. I približi se tamo i vidi plešu i neke čak i poznaje, ljude koji su umrli. I oni ga zovu, oni ga zovu da dođe na ples i on pleše s njima. I on se probudi i vidi da je to san. Međutim, bremce je doma kod koze, a njegove noge su sve prljave od... jer je bos bio.

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

192. Mrtvi

Sve se svodilo na mrtve – „Pazi, mrtvi ćete!“ – i što god da je bilo neobjašnjivo, radili su mrtvi.

(Dinko Mlacović, r. 28. 8. 1960., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

193. Mrtvi

Na šternice (*bunar blizu crkve gdje je i vidikovac*) nije bilo svjetlo, i oni su znali stajat na toj šternici i gledat kako duše letiju. To su letile male, male dušice. To su nam znali navečer pričati. I onda te duše dođeju na prozor i onda bi im bile rekle šta moraju molit, koliko moraju molit, mašu dat. To je moja kolegica pričala, kako je njen otac to doživl. Nisu znali da li su ludi ili pijani, ali su videli. Ali ja mislim da je to bilo, znate šta? Ove kresnice. (...) I to su došle od mora gore. I navečer kad su tamo bili, oni su se svi pokupili i išli unutra jer su duše videli. Nekoga je bilo strah, neki je htel gledat to do kraja.

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

194. Mrtvi

E, sada ću ti ja pričat. Moj muž, on bi sad imo 80 godina, on ti je živio, znaš ona kuća gore? Si bila nekada na groblje naše?

Ja: Da, jesam.

E, tu je groblje. I onda tu ravno ideš i ona kuća lijepa naša, što su je popravili. On ti je tamo živio sa roditeljima. I kad je išo jednu noć kući, onda sve nekada bude vidio maloga pasića, kad bude prošo, jer nije se bojo. Brat mu se bojo. On bude vidio nekoga maloga pasića. On je išao svojim putem. Tamo ispred vrata od groblja, uvijek je bilo otvoreno. Sada zatvaraju. I onda bude ti bilo čut kako, kako lanci unutra, kako netko poteže. Shvaćaš? I onda jedanput je bio vidio ove male kandelice ispred njega isto. Kako je on hodao, tako one su hodale. A on kako nije se bojao, on je išo svojim putem pa je pričao to. E, kaže znaš šta? Ti svojim putem moraš, da. Da ne smiješ ti se okretat. Prije to dosta budu vidjeli ti mrtvi, a sada netko kaže da su bili pijani pa da su videli. Sada, šta je, šta nije? Ja vjerujem u te stvari jer, ti kažem, ja sam probala to s krsnik, to sa tatom i ja to vjerujem. Da to može. A ovi mladi kad im kažeš nećeju da vjeruju. Ja: Što se moglo učiniti da se mrtvi ne bi dizali?

Maris. A šta ja znam. Kažu da treba molit i mise davat. Bar jedanput na godinu.

(Maria (Maris) Toić, r. 21. 12. 1946., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

195. Mrtvi

Da su mrtvi ,da hodiju. E, to su i nas mali strašili, znate. Mi nismo, mali kad smo bili, mali, nikad ni mogo od roditelja pasat, navek o hod, hod, hod i svi kad bude ti prišli za tobom mrtvi i mi bi bili šli ja bi ošla tamo kod Pernata i kada bimo bili prišli kod groblja onda bežat da ki ne šćapat neki, vidite? A sada na svako jutro na groblje i vidite? To su tako stari ljudi, da, stari ljudi imeli tako. Sada, je to bilo ni to bilo?

Ja: Tko će znati.

Mi to nećemo znati, ne, sada ce je bilo, pitajete. Ko su to prvo vjerovali tako, prvo su da su i mrtvi hodili i sve, a sada ne vidi se nikoga. Sad idu turisti.

(Maria Lovrečić, rođ. Mlacović, r. 15. 1. 1934., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

196. Mrtvi

Moja pokojna mama je povedala. Meni je umro prvi brat od četiri dana i to nisu mogli prežalit i mama je uvijek plakala i to. I samo jednu noć njoj se je pojavila, to bi bila od tate nona,

pranona, šta ja znam. I pretvorila se u golubicu. Samo je dala glas i da je rekla: „Hvala Bogu na visini, nir ljudima na Zemlji. Ja sam sada spašena.“ To je bilo sve. I onda su oni to tumačili kako je ona za spasit dušu morala uzet dijete.

(Maria Nikičić, rođ. Mužić, r. 15. 11. 1944., Krčina, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

197. Mrtvi

Va Stepićeh?, ondeka da bi bili videli. Ja ne bi išla va Stepićah, znaš? Anke po danu sama.

JA: Zašto ne?

Po noći su popi gore morali hoditi sve. Da su videli mrtvih ljudi. Su imeli straha i onda bi bili popadali. Jedanput je, jedna ženska je umrla. Ona je bila iz Stepićah. Da je bila vela kuća. I ondeka da su bili orehi, stabla. Ona je pod tim hodila. I taj pop je bil onde. I onda joj je rekla neka se ona preda. I onda joj je rekao: „Prit će vreme da ti ćeš bežat za manom, a ne ja za tobom.“ Pokle ju je ćapal on. Ju ćapal. Dalje, pokle leta se ne čuje, niki ne poveda da ju je videl. To je jako teško. Ja ne bi išla va Stepići, ma ni po danu ni po noće sama.

(Domenika Zec, r. 4. 10. 1919., Beli, 25. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

198. Mrtvi

Jedanput je imel jedan do Stepić mladu na Važminežu, odakle sam ja. I on je hodil mladoj i onda je hodil doma. I on je hodil domaka i kada je prišal va Srednji. I on je prišal i otpiral je zaporku za pasat. I on je šal preko. I kada je on hodil preko, ona je njega ćapala za garlo. I to je njemu bila sestra rojena. I onda da joj je rekao: „Za jubav Božju neka ga pusti živoga doma, da su brati. 28.10 I ona da ga je daržala za garlo, do tuka do Srednjega, dokle god su prišli pred svetoga Ivana crekvice vrat. Kada su prišli spred vrat, ona je ga pustila i nestala. On je prišal domaka, na vrata, a zgor vrat da su imeli poneštru do poda. I mat je čula ga kada je on bubnul po vrata. I on da je rekla hćere: „Ante, hodi otpret onu vrata, on je na vrata, je prišal.“ I ona je šla, ali on je bil na tlo, njemu je slabo prišlo. Ona ga ni mogla dignut. Već su bile dve uri za ponoću i onda je šla zvat jenoga suseda i on joj je šal pomoć i su ga zeli u kuću, ali on je šubito vidil, taj čovek, on je imel sva vrat, sve šćrni. Kako je ona njega držala! Njemu je bilo slabo. Onda su ga pitali, ki ga je? Neki ga je stukal? A on da je rekao da ga ni niki stukal, nego da to ga je njegova sestra držala za garlo.

JA: Je li ona bila štriga?

Ona je umrla bila, posle smrti je ona. To je ota bila ku su pokazali da je imela zajik vani. Brat brata! Takova stvar. Ajme, kakove stvari su bile to! Sada ni niko kući ondeka, sve se razvalilo.

(Domenika Zec, r. 4. 10. 1919., Beli, 25. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

199. Mrtvi

I to se je uvek govorilo. Da je šla neka ženska, da se je probudila, da je mislila da je dan, da je išla u crkvu i da je puna crkva ljudi bila. I da je videla da to su ljudi ki su umrli i da kada je išla ča, da je pustila... Da joj je jedna rekla: „To ni drustvo za tebe, ne dojdj vise.“ I da je ostavila, šal mi smo zvali. I da ona ga je išla drugi dan trazit i to je bilo u prahu, pepelu. Mi smo se na to smijali, a ne verovali.

(Vilma Bandera, rođ. Varlijen, r. 20. 1. 1930., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

200. Mrtvi

To su pričali jedanput, mrtvu žensku da su videli. Onde se ide na Kalvariju gore i da je hodila jedna ženska. A par dana prije su ju pokopali. I da je bila ovako sključena va jednom grmu i da je tamo stala, a nju su imali uvijek nešto, da ni bila dobra, ne? Da je bila grešnica i da se sigurno zato išla pokazat i tražila da bi joj dali mise i molili za nju. To je jedna priča za koju, puno se je pričalo o tome.

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

201. Mrtvi

Čuo sam o mrtvima koji recimo ako su za života mijenjali, mijenjali ovaj, mi tu kažemo osu znači međe, ako su premještali međe na određenim parcelama da poslije smrti su to trebali vraćat. Ili ako je neko s nekim bio zavađen ovaj, bilo je primjera da nije mogo umrijet dok nije tražio oprost taj i tako to, to se pričalo za više njih.

(Valentin Mikičić, 16. 2. 1968., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

202. Mrtvi

Noću se nije smjelo proć ispred crkve, pogotovo ne na konju, jer su se čuli zvukovi iz crkve jer mrtvi noću se skupljaju i mole. Ali to je samo, ja bi rekla, mašta. *(to se u Martinščici pričalo)*

(Anica Senčić, rođ. Kučić, r. 20. 5. 1952., Cres, 25. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

203. Mrtvi

I moja žena je isto doživila to. Jer prije ti ni bilo struje. Onda kad si imo poč neku poruku reći, drugoj familiji, onda biš bil uzal, onaj, žar. Da vidiš kuda ideš. I onda kako je, naletila na jednog, a ovaj se nije, razumiš, ni javija ni ništa, nego ona: „Ajme, ajme“, i pobježe doma i ne zna više ništa. I nikada nije više poslije izašla vanka ona u noći.

Ja: Priča li se o mori?

Pa to ti je ta mora, ta štriga. To je isto što i štriga.

(Ive Mužić, rođen 1939. u Orlecu, Cres, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

204. Mrtvi – mrtve duše

I u Merag da su im se pokazivali ti neki po noći kad bi se išlo po putu pa bi se čuli zvukovi, pa na noćni ormarić nekakva kapanja, da su to kao duše dolazile, neke duše koje su lebdile, nisu našle još mir, koje su, razumeš, se ne znam, ili utopile prije vremena ili ne znam, oduzeli si život. I onda su one kao dolazile i onda su one, da se trebalo molit za njih, zvat svećenika. Oni su to molili i tako dalje, pokrivali s nekakvim plahtama recimo po Cresu i onda da bi to uzeli na barke i onda su nosili na abiš se to zove, znači to je prije, to je iza zelene lanterne onda još ona punta koja je vani, tu kao da je nekakva, da su neki virovi, nekakva voda. Kad dođeš iz barke onda vidiš i hladnije i kao neki vir, neki. E, i tu da su kao tu dolazili. E, da su tu znali ići stari svećenici, da su ih vodili barkama, da oni onda prosipaju tu dušu u to unutra.

(Luiza Mužić, 20. 3. 1966., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

205. Mrtvi

Da bi išli pa bi videli da mrtvi hodiju. Da su videli da neki tukal nešto. Oto da je bila neka duša. Pogotovo ako bi bilo ovako iznenadno, umrl, znate, iznenadno. Da nije dobio pomazanje. Da ta duša možda išla zgubljen, da dolazi, da te napada, to bi bili rekli. To san čula.

(Antica Mužić, rođena 1937., Orlec, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

206. Mrtav svećenik drži misu

Onde je mali. On je pasal ovce i mu je prišal svećenik. Al ga nije niko zval. I on je rekal 'ko će ministrant da mu bude. Al mali nije znal da je on mrtav. On je bil mrtav. A dužan je bil dvije mise, ali je umarl i ih ni rekal. On je pokle doma povedal da mu je prišal jedan svećenik. Oni su znali da je on mrtvi bil. I on je nestal, ali mali nije znal. (...) To su te priče. Ne mora to bit zmišljeno, more to bit istina.

(Maria, rođena u Važminežu kod Belog, Martinščica, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

207. Kako je vruah od smriječja do ograd strašil Ivića Špaletića

Od stuani se je na badnji duan, na polnoćnicu, hodilo vaf Puntu. Oni od Ograd su hodili do ovih naših na Smriječje. To ti je bil Špaletić, Ivić, otac onomu Muarku Lekiću. Govori uon: „Matićevi, reste vaf Puntu? Homo skupa vaf Puntu.“ Šli su i prišli vaf Puntu, i kada je polnoćnica finila, šli su ća, na dole i moji njemu govore: „Če biš ti Iviću spual ovdeka, barzo je duan pa ćeš se stat i puoć vaf Ograde.“ A uon govori: „Ma ne, ne, ja grijen doma vaf Ograde.“ i šal je. Tri lese su bile za pasat od Smriječja do Ograd, dokle bi uon do dvora prišal.

Ovi naši su šli spat a uon je šal pomalo napreda. Imijel je još jeno deset, dvajset minuti za hodit. Kada je pasual parvu lesu, čul je kako da neki za njih hodi. Udelal je još jeno dvajset metri, a lesa se je za njin otvorila i zatvorila a uon pita: „Ki je tamo?“ Niki se ni javil, a uon onda pomisli – sada imam pasat još dvije lese pa ću forši vit ki to apošta dela.

Prišal je na drugu lesu i otvoril pomalo, delikuato, neka ne zaškripje, neka se ne čuje. Tako ju je otvoril i zatvoril. Kada je udelal jeno dvajset paši i ta lesa se je otvorila, kako da ju je neki skračil. Otvorila se je i zatvorila. Njemu su šubiti pošneli vluasi ruast. Škuro, pomalo dažji, ne vidi niš a ni gluasa ni.

Prišal je na tretu lesu, još pomanje otvoril, neka ne zabuati i pokle dvajset paši od lese, opeda se lesa otvorili i zatvorila a uon je deboto bil blizu kuće. Mat ga je čekala, čekala je aš da

Ivić ima prit zis Punte od polnoćnice. Gorela je sveću na muale puniještričine neka se uon akuorži kede je kuća. Kada je pasual tu tretu lesu, klual se je teć a imijel je pasat kraj jene lokve, aš je kraj lokve put pasevual i onda je videl jenoga šlovečina,veloga, visokoga tri, četire metri. Joh mene, Ivić je pregnul i pitual se kamo će. Hitil se je vaf lokvu. Lokva ni bila visoka, bila je do puasa, bila je kako jena škajužina.

Šal je tekuć doma vas mokar. Jušto se je ćapual za kjučanicu od vruat i će ti ni njemu žvanimijent prišal od struaha. Mat je bila gore na pusteje, molila je i čula da je neš zaškarvalo na vruateh i pomislela: „Da ni Ivić prišal, latil je kjuku a ni vruata otvoril.“ Ona se je pomalo stala, otvorila vruata i vidi šloveka prehićenoga, vidi Ivića, sina. Hodile su mu sve pene na usta i ni govoril a ona ga pita: „Iviću će ti je, će ti je?“ Nekako ga je potegnula vaf kuću a već je deboto bilo jutro. Šla je zvat naših na Smriječje, pokuojnoga oca, buarbu Iva, buarbu Andrea.

Oni su prišli vaf Ograde, položili ga na jena vruata i ponesli ga na Maisku. Bil je malo živ, jušto da diše. Svi su mu vluasi bili popadali. Nanke jedan vluas na glave mu ni bil ustual od struaha.

Ivić je ustual živ, pa su ga pokle pitali će je to bilo a uon je povedual da je neš hodilo za njin i onde kede je imijel pasat da je bil jedan veliki šlovek ki mu ni dual pasat. Imijel je jedan klobuk, bil je vas obalčen i ni se moglo poznat ki je. Bil je tri puti veći od Ivića a i uon je bil dosta veli šlovek. To je bil vruah, oštija.

(Puntarski fuoj, broj 16, godina 11, lipanj 2016., str. 54.)

208. Rumbac i vruah

Bil ti je jedan šlovek koga su zvuali Rumbac i uon ti je bil našal mluadu na Beleju a uon ti je stual na Murtovníku. Onda je uon hodil morižat na Belej. Onda su nosili one brageše, znuaš, od lutera, jene debele bragešine od teline. Kada biš bil hodil to bi ti užalo šušnjat. Šal on mluade a malo je više popil i će ga je našlo. Kada je tornjevual će mu ni oto pošnelo šušnjat, kako je hodil, koraci delal, one brageše su mu pošnele rušat i uon se prestrašil da neš grije za njin.

Ko bi bil pomalo hodil ono bi pomalo rušalo, a ko bi bil žvijelto tekal, to bi živo šušnjalo. Onda bi se bil fermual a ono niš. Kada je prišal blizu Murtovníka a znuaš od Beleja za prit na Murtovník je pijet ol šijest a forši i više kilometri, onda se klual teć. „Oštija“, govori, „sada sen

blizu“, put je lijep i uon je tekal i tekal a kako je tekal žvelteje, ono je još više delalo zin, zin, zin.

Prišal je na Murtovník, na dnuor i pual vaf žvanimenat. Malo živoga su ga našli v'jutro i pitaju ga da će mu je. A uon in je rekal da je neš, neki vruah tekal za njin. Oni su mu rekli: „Ti si mato“, a uon njimi: „Ma je, tekal je za manu, kampanual je za manu od kada sen puartil od mluade na Beleju. Vas put je za manu tekal. Sako toliko bin bil zablel: „Ki je tamo, ki grije za manu?“, a uon me je kumpanjual sve do dvora.

(Puntarski fuoj, broj 16, godina 11, lipanj 2016., str. 54.)

Neobjašnjivi događaji

209. Ja te sila jubin

Da je bil jeden muž i jena žena. I ota žena da je govorila mužu: „ma ja te sila jubin, ja te sila volin, ma ja bin udelala sve za te. Ja ću i umret za te.“ A toh muž je bil furbo, i on govori „čekaj, ja ću te vet, ako si ti takova da ćeš ti mene... ovaj... da ćeš ti toliko mene volit. I onda on da govori, de: „Znaš, ja ću se ušnažit va peć, a ti hot na pusteju. I onda kada pride smert, ti ćeš umret, a ja ću zustat žif. Ben, da da, da da, to su se pogodili. I onda on je nanizal zerna do fermentuna, sve vako zerno do fermentuna, po kuće i sve do pusteji. I on je molal jenu kokoš, ali jenoga peteha. I onda toh peteh je – hjup, hjup –, on je zobal te zerna do fermentuna. A ona pomalo – njoj je bilo strah već umret – ona pomalo je govorila „muš je peće, muš je peće“. A toh peteh je hodil sve zerna do zerna, on to je pobiral. I kada je bil blizu ona je mislela da to već je smert na njoj. I onda je se... hitila ća lancuni i da govori „muš je peće!!“. A muž to je čul, a i onda da noj govori „vidiš koliko ti mene voliš?“ A ti si smerte povala da sen ja va peće!“.

(Houtzagers, Peter H. 1985: 195-196)

210. Gobić

Je bila jena mat, je imela... muž noj je bil umer, je bila udovica, je imela trih sini, trih sini je imela. I kada su noj sini narasli, prišli veli, na leta, mat nin govori: „Čujte deca, vi ste već veli, vi morete sa poč na delo, terbuhon za kruhon, a ja sen sirota, ja ne moren van niš pomoć, ja niman niš. Ja sen vaz zgojila, a vi sada hote. A najmlaji sin noj je bil gobić, on je imel gobicu

zada, kako onu kilu, znate, ono zovemo mi da je gobaf čovek, gobić. A dva sina su bili lepo... pristojni. I su se svi tri lepo dogovorili da redu svi tri zajeno. I su šli jenomu kraju. Su prišli kraju, su ga pozdravili, su prišli k njemu, da ko će ih zet za junaka, da bi šli kako za junaka (to se je zvalo „za junaka“: delat u njega skros, bit u njega). A kraj da nin govori: „Da, da, ću vaz zet, ja iman dela (on je imel posla, znate). Samor ako budete me pošlušali“. Oni jeden drugoga gjedaju i govoriju kraju „Da, mi ćemo vas pošlušat, mi ćemo delat če nan vi naredite, rečete“. A govori „Znate če, ovoh mlaji brat van je... voh je kako malo brižni, nima toliko forci. Ja ću njega fermat doma, a on će van hodi z obedon. On će van obet nosit“. I onda oni su bili jadni, znate, oti dva brata, da on će lepo... da on će imet lahko (vite, brat na brata). A onda on je ustal domaka, gobić, on je šel... oni su šli jutro na fadigu. On nin nosi obet, karocu mu je prortal, jenoga konja i karočicu, on je šel z otu ka[rocu], fumat mu je dal, fuma, kanta, re nadole ke su delali „Ala“, govori, „sen prišel, bratjo, hote van, ćete jest?“. Onda večer redu doma oti brati, i oni govore kraju: „Kraju, znate če je rekel naš gobić? Da on će poj popaz Divomu Čoveku mesec“. (Aš Divi Čoveh ka bi bila nevera, ka bi bilo grimalo, on bi pošlal ženu: „Ženo stavi meses na punestru!“). Da nećeju krupi pada, znate, oni su imeli... tako su to imeli po njihovu). A on to je znal a on govori „Dobro, dobro, ja ću poč zet, ja ću pernest mesec“. Da kako, kako, da kako će. On govori kraju: „Ćete mi dat jenu skalcu“ (Znate, skalcu za poj gore). I on gre z otu skalcu, to ti... nevera, grimje, nevera! I re blizu njegove kući, do Divoga Šloveka. I vidi da žena mu nosi ven mesec. A ona je šla kuću, zaperla punestru, a om po skalce gore, mesec va njedra i fila, put kraja. ρ“ Re kraju, „Kraju, vite sen ga pernesel“. „A, ti si pravi, ti si pravi, ti si pameten, ti pošlušáš, dobro, dobro, neka si“. Onda opet drugo jutro su šli... bratja je šla na fadigu. Je šel... opeda re drugi dan, opet. Oni su misleli da neće, da neće on to pernest, oni nisu znali da je pernesel mesec. Su bili kuntenti: „A neće prit deneska aš ni... more... kako će on toh mese zet?“ Prišel je! Oni jadni: „Viš ga, gre! Da je pernesel, govori“. Opeda večer se deventa[ju] da će ćeju večer reć, ka su prišli doma. Večer da govoriju: „Znate, kraju, če je rekel naž gobić: da on će poj Divomu Čoveku papagala popast“. (Aš papagala je imel Divi Čoveh vaveh na punestre, va gajbe). A on da govori, to gobij da de: „Dobro, dobro, ja ću i papagala pernest“. Onda je šel, isto tako skalcu zel, i šel tan, oni šu šli spat, judi. Γ Neka mu da kraj jeden saket ureh. I onda da on će stavit... on će počer uresi hitat po krovu, i da ćeju mislet da je ovoh... da padaju krupi. I oni su se va tin zabunili kuće. On hitil. T A on je šel kol papagala, a papagalo da govori „papagalo, grudu meda, papagalo, grudu meda!“ (Neka mu da grudu meda). „Melč, melč: „ , [...] mu govori, dokle ga je ćapal. Kada je ćapal, vaf... če je imel, torba, če je imel, ne znan če, rusak, i doma gre. Nosi on ji papagala. Onda oni jadni, oti brati, jadni!

Drugi dan... tretji dan re opeda z obedon, vespeda re. I onda ka je prišel kede su oni, nanke ganat nisu teli š njin! Jadni! On istešo kanta, fuma, on se smeje. Kada je bilo večer ope su se deventali. Su prišli doma i da govori... „A kako, če ste trudni?“, kraj da nin govori (ko su trudni). „A, čujte, celi dan delamo, a to znate da smo trudni, da. Je muki, imamo muki. A znate če se je gobić devental: da će Divoga Čoveka vam perpejat tuka“. Sa to je bilo za mislet, kako će ga on perpejat! Ni se on strašil. „Ja ću ga perpejat“, da govori. Onda pokle zes krajon on je ganal, govori kraju: „Znate če, vi mi garmajte jenu iškrinju velu, i stavite noj kola šoto, i vežite jeden... stavite noj jenu verugu i jeden špah vezite i ja ću poč“. I on gre na tan i gre z otu karocu i Divi Čovek re do kampanji. I on ga je škuntral i plače, plače toh mali, otoh olčina plače! „A če ti je, mali, če plačeš?“, da mu govori Divi Čovek. A on da govori: „A plačen aš iman perpejat va voj iškrinje jenoga čoveka i sa ne znan ko će mi stat nutre. Bite šel vi nuter se zmerit“ (Tako, tako jeden čovek, vrah, ma je bil furbo!). A on da govori... ovoh...: „A ren, ren van ja se zmerit“ (Vite!) On šel nuter, ala, on zaper iškrinju, peja kraju Divoga Čoveka. Oni redu večer doma. Oni jadni! Rečeju „To je udelal!“. Onda gobić študija, misli, govori „Če ću se ja sa deventa za njih? Ja moran neč“. A on govori: „A i vi ste neš rekli deneska“, gobij govori, „i vi ste neš rekli“. „A mi nismo niš rekli, mi nismo niš rekli!“. „Če niste rekli, ste! Vi ste rekli, da ćete... da neka kraj udela jeden kup slami, i da vi ćete poč zgor njega i neka ga vežge i da vi nećete zgoret“. Oni šu šli na kup slami i zgoreli! Eko, štorija je finjena. To su nan vaveh povedali.

(Houtzagers, Peter H. 1985:196-199)

211. Djevojka i kralj

Je bila divojčica, jedinica je bila. Jena... su imeli... stareji. Ona je otela ponest kraju jeden dar. A toh dar, to bi bila... ona je udelala jenu pupu, lepo obelkla, lepo ju nakitila, i da će to kraju... toh dar dat. Divojčica je bila jako pametna, lepa i pametna, jako pametna. I rekla je svomu ocu neka re ponest otu pupu jenomu kraju, i da kraj će mu reć da mu još nešto fali. Kada je ponesel otec kraju pupu tako je isto i kraj rekel, istu besedu, kako je divojčica rekla tako i kraj ocu: da njemu još nešto fali. A do te hćeri otec je rekel kraju da tako i rekla njegova hći: da će mu reć kraj da mu još nešto fali. A kraj je rekel ocu da tako ima pametnu hćer. Kada je tako pametna neka pride ovan, k njemu i da on će ju ze ža ženu. Ali neka pride ćete vej kako: neka pride k njemu ni po danu ni po noće (hebajte), ni hodeć ni jašuć (naprimer na konju), ni obelčena ni šelčena, ni opletena ni raspletena (kapite če je to? Ni opletena ni raspletena, sa to se ne kapi kako, ni hodeć ni jašuć, ni po danu ni po noće, znate, oteš se je peštrašil!). Ni sita ni lašna još.

A otec pelni straha pride doma plačuć. A hći mu rekla: „Lahko za to! Ću poč kada počne zora, jutro, rano, ka pošne zora. I ću poč na jenin malin tovarčiću, jenu nogu ću imet gore, jenu dole, jenu nogu dole, jenu gore. I ću stavit jenu mrežu, neću bit ni selčena ni obelčena. Jenu kosu ću imet opletenu jenu raspletenu (vite, ma je bila furba!). A ću jest jeden ureh, neću bit ni sita ni lašna. I tako se je pojavila va krajefski dvor. I kraj se je začudil, da to je pametna, i ju je zel za svoju ženu, i oženil (a je ko je!) .

(Houtzagers, Peter H. 1985:199-200)

212. Pakao

Va paklu je silni oganj, ki bi ov naš oganj na jedanput ugasil, i va ton ognju muče se nevirni anjeli. Negdere na svitu, govore, na vavek gore dve gori, a to da je pakal.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 273)

213. Raj

V raj gredu judi, ki su na zemje živeli, kako Bog zapoveda (a va pakal, ki su živeli, kako su oni 'teli). Va rajju je sila lepo, a da je to tako, habajte (slušajte) ovu: Jenovreme (a tomu će bit već dosta) pokazival se je ovude neki šlovek, ki je već bil umarl. Kako su ga judi vijevali vavek i saku dobu, šal ga je jedan pop skonzurat (zaklinjat). Ma judi su se bili prevarili: zeli su jenoga za drugoga, pak, kada ga je pop skonzureval, pride jedan, ki je bil v rajju. Kada je ta prišal blizu popa, lati ga za vrat i mu govori: “Šloviče, šloviče, s kakovoga dobra si ti mene prizval va ovo zlo! Da ti znaš, va kakovon son ja bil, a ti si me prisilil ovan prit; ma najedanput me moraš ća pustit, aš ja nison on, koga si ti 'tel. Pusti me, neka gren lepo uživat ono dobro, ko son do sada uživao, a ti zovi onoga, ki je pravi!“ I tako ga je pop moral pustit, pak od ovoga se još vidi, da v rajju mora bit sila lepo, aš šlovek gre jako teško z ovoga svita, a pak, kada već ne želi nazad na zemju, to neč mora bit.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 273)

214. Postanak svijeta

Prvi ljudi. Parvi judi[1] bili su sveti, ni jin se okurilo (trebalo) obalčevat (oblačiti). Celo telo bilo jin je pokarveno s kožu, ka je bila, kakove su naše nohti. Kada su zagrešili, onda su se morali sami pošnet obalčevat i za se skarbet, a preja jin je bilo sila dobro, Bog se je za njih skarbel, a oni su lepo i mirno živeli va raju zemajskom.

Bili su to judi lepi, veli, a živeli su čuda let i bili sila jaki. Od nih se je narodil svas sadašni narod. I pokle Adama bilo je judi, ki su čuda živeli, bili jaki i veli, ma kada se je svet zopačil, pošneli su postajat se to slaběji i preja umnirat.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjeronjanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 265)

215. Nebo. Zvijezde.

Judi, kakovi su bili oni, sada već ni; si su zakvireni, strašjivi, da se tako rekuć i od muli straše. Preja su hodili v noći van prez nikakovoga straha i šušpeta (sumnje), a sada govore, da se v noći ne sme okolo hodit, aš da se v noći najveć zla pripeti. Kada si pak v noći vane, vaja se prekrižit i Bogu preporučit, da nas on očuva od sakakove neprijazni. Na nebo ne vaja gjedat, ako ne za vit (videt), kakovo će bit vreme: lepo, al gardo.

Zvezdi se ne sme brojiti, aš, ako bi se, kada se zvezdi broji, taknulo kede (gdje) po telu: al po rukah, al po lanitah (obrazih), onda bi prišle van bradavice, ke već ne bi mogal niki vinet; a ako bi šlovek brojeć zvezdi prišal na svoju zvezdu, onda bi jutro dan umarl.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjeronjanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3. Ur. Ante Radić. Zagreb: JAZU, 265-266)

216. Volovi koji su upali u rupu

Ja govorim o volovima koji su pali u rupu na jednom mjestu, a onda izašli na drugom mjestu. Kazivačica se sjeća da je to čula, ali ne može uopće reproducirati.

(Anica Senčić, rođ. Kučić, r. 20. 5. 1952., Cres, 25. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

217. Nadnaravno

Meni je nona rekla, do Tridentskog koncila bilo je stvari, poslije toga tih mirakula nema.

(Lucio Petrinić, 15. 12. 1952., Osor, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

218. Tempri (kvatre)

To su ti četiri godišnja doba, četiri puta dođu te kvatre. I sad kažu, u tim danima da se ne smije ništa grdo reć, naročito nedjeljom ujutro. I obavezno nedjeljom ujutro uvijek, pokojna mama bi bila rekla da se čovjek mora oprat prije nego marena. To je meni pokojna mama povedala, znaš. Ona je tu priču čula od jedne druge starije osobe, pitaj boga koliko je to bilo vremena. Moj pokojni tata, kad idemo od tih kvatra, pokojni Jure Mužić... Znači to su bile Mihojske kvatre i pejal je grozje jednom čoviku u Orlec. On je imal dva konja i kar, onaj voz, e. I on ti je njemu to pejal u Orlec, već ti je bilo kasno po noći, otišao je tamo i to su iskricali i vraćao se doma. I došao je negdje na pola puta (...), al to ti dođe jedno raskršće. I sad ta dva naša konja, prazan je bio i to sve. Najedanput su konji stali, nisu htjeli naprijed ić, e! Ma ništa, prošao jedan zec preko ceste i konji stali ko drveni. Pokojni tata ih tuče, moli, prosi, idemo, idemo, nikako i nikako, a bilo već negdje jedanaest i pol po noći. I sad najedanput on se je s konjima i vozom našal na raskršću di je put nova cesta, za poč prema Lošinju i ono raskršće za Orlec. Tamo se je našal. I došao doma. Posle ga je uvik bilo strah poč po noći van.

(Vodarić, Petra. 2015. „Usmeni oblici otoka Cresa.“ Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:620818> Citirano: 2. 4. 2020., str. 63.)

219. Neobičan događaj na kvatre

Ovako sunce moje, to je prava istina što ću ti sad ispričat. To je moj pokojni tata doživio. Kad smo spominjali te tempre, te kvatre, to su bile ove mihojske. Mi smo imali, pokojni tata je imao voz, sa gumenim onim, i dva konja smo imali i onda je on pejao grožđe ljudima i drva i tako. E sad, on je trebao to grožđe pejat u Orlec. Ne znam dal sam tebi to pričala. E, to je bilo negdje po noći. On je navečer oko sedam, osam sati, otpeljal tom čovjeku i onda se vraćao po noći, oko deset doma. Dokle su oni to iskricali i sve skupa i to je bilo kod velikog kampa, tamo di imaju fratri sad. Uglavnom, je bilo raskršće. On se vraća doma i dođe tamo. Imali smo konja Rena i Roša, jako su bilo poslušni, dobri. Nije im bilo teško jer je bila skoro lagana, pa skoro nizbrdica, nije im bilo teško ništa ni vuć ni niš. Oni su stali ko mrtvi, ovako su stali i ne idu dalje. Stali su. To ti je pokojni nono. „I ajde, Reno i ajde, Rošo, i molim te i idemo, idemo!“ Pokojni tata, već je bilo strah jer se sjetil da su kvatre u tom vremenu. I neće i neće, ni pet ni

šest, pokojni tata se je našao sa kolima, sa dva konja na raskršću tu dole di je raskršće za Lošinj, ono staro raskršće, Kožar mi kažemo. I odotuda su se našli na za tren tu, na kućama. Konji su bili znojni, mokri, mokri, mokri od muke, a onda posle, moga tata je bilo strah. On bi navečer došal doma, ja sam bila mala pa mi ne bi htel ništa reć nego bi rekel: „Ajde, Marica, hodi s menom konje otpeljat na pašu.“ Nismo imali prije struje, onda bi mu ja nosila feralić tako da nije sam.

JA: Znači oni su bili na jednom mjestu i onda su se stvorili na drugom mjestu.

I to znate kakvo mjesto. Ti znaš koliko je tamo od Kanta do Požara. Kako bi mu rekla, koliko je odovuda do puta za Valun. Najedanput bum! Pa to je da te strah uvati, oćeš nećeš. Ima nečega, ima nečega.

(Maria Nikičić, rođ. Mužić, r. 15. 11. 1944., Krčina, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

220. Anica ribica

Znači, mama je bila udata za drugog čovjeka. I sad, imala je sina, sa tim čovjekom, i kćer je ostala od prvog braka. I ona, to vam se, je li, ne znam, svaka tri mjeseca se održavaju kvartali godine i u tim kvartalima se nalaze, mi kažemo kvatre, mi domaći kažemo tempre. I sada, jedne tempre u godine su najgore. To su ove koje dolaze sada, to su mihojske, negdje u devetom mjesecu, tri dana, dođe srijeda, petak i subota, a nedjelja je najgora. I sada, ta zločesta maćeha, ta o kome smo govorili, pošalje tu svoju kćerkicu nek ide po vodu, negdje dalje malo, nije bilo špina kao sada ovde, nego je trebalo poč na lokve, pitaj Boga kamo. A mala nije baš bila voljna poč. Ona joj kaže, opet se razljutila i kaže: „Da biš išla...“ Ja ću reć domaći: „Da bi šla i ne prišla va tu pustu goricu kamo voli ne oreju ni zvoni ne zvone i da budeš tamo do sudnjega dana.“ Moj dijalekt. I ode mala tamo i ona se pretvori u toj bari u ribicu. Probudi se brat, traži sestru, nema, nema, sestra se zvala Anica i on traži i pita: „Mama, di je Anica?“ Na kraju ona kaže: „Poslala sam ju po vodu. Sad će ona brzo doć, ali nije bila voljna poč.“ Nema, nema i on uzme sabljicu jednu, onako, i ide on tražit svoju sestru. Ide on daleko, zove, zove, nigde nema i dođe on do te lokve, do te bare, poč se mutit voda i vidi tu ribicu i čuje glas. I ona njemu kaže: „Braco, ja sam tvoja sestra, po imenu Anica, mene je tvoja mama proklela i ja tu moram živjet do sudnjega dana.“ Tužno.

Dafne: Je spasio brat? Ne?

Ostala je do sudnjega dana.

(Maria Nikičić, rođ. Mužić, r. 15. 11. 1944., Krčina, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

221. Prokletstvo zle maćehe

Da je bila jedna obitelj kojoj je umrla žena, ostao je muž. On se je ponovo oženil i djeca su dobili maćehu. Jedan se je zval Lovro, a curica se zvala Anica. I sad ta njezina maćeha, došli su te kvatrem ujutro... i ona u to jutro zove Anicu i kaže: „Anice, idi po vodu u goru, na neki izvor“. A mala nije htjela poč. Ta maćeha se razbjesnila i ona joj je rekla: „Da bi šla i ne prišla!“ To znači da ideš i da se ne vratiš. „U onu pustu goricu gdje zvoni ne zvone, ni voli ne ore“, kužiš to. I da ostaneš tamo do sudnjega dana. Najedanput mala je nestala i više je nije bilo. Brat je došo doma i pita „Di je seka?“ Oni svi šute i onda ta maćeha kaže – „Ja sam je jutros slala po vodu, nije htjela poč i posle više ne znam gdje je.“ On je jako volio tu sestru, uzeo je neku malu sablju da rasprši put i ide, ide u goru da traži sestru. I ide u onu goru, ide, traži, svud je zove: „Anica, Anica!“, Anica se nikako ne javlje, nema nikoga, pa kamo je mogla daleko poč. I dođe on do jedne velike lokve i on tamo zove, zove da mu se netko javi i najedanput poče se voda u toj lokvi, poče se mutit. I izađe van neka ribica. Ribica! I on čuje glas. I ta ribica govori: „Brate moj, ja sam tvoja sestrica po imenu Anica. Nemoj me više tražiti, mene je mama proklela.“ I onda ona ponavlja šta joj je ona ujutro rekla da ide, ona ju nije htjela slušat i tako „ja sam morala tu doć i moram tu ostat do sudnjega dana. A sve moje zlato i srebro šta posjedujem od pokojne mame, ti to odnesi Majki Božji na Trsat, neka bude to za spas moje duše.“ Eto. To je meni povedala meni moja mama, a moja mama bi ti sad imala sto jednu godinu, a ona je čula to pitaj boga od kakve stare none.

(Vodarić, Petra. 2015. „Usmeni oblici otoka Cres.“ Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:620818> Citirano: 2. 4. 2020., str. 21.)

222. Nadnaravni događaji

A isto jedan mi je pričao, on je, recimo, gore, ova cesta što ide gore prema Valunu, ta je jedno trideset godina, a bio je isto jedan konjski put za doć do autobusa. I sada jedan kaže: „Idem.“ A dole je ono groblje z Valuna. I da ide on i da vidi na sred, ovako jedan zavoj da je, i vidi dole jednog čovjeka. Zove: „Ej, ko si?“ Ovaj ne odgovara. I sad će se vratit nazad ili proć pored

njega. I onda kad je prošo pored njega, pokle se okrene, to je jedan čovjek ko kuća. A možda niti čovjek nije bio. Možda je vidio neku sjenu od nekog stabla.

(Diego Kamalić, rođen u Zbičini, 26. 8. 2018., Cres, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

223. Nadnaravni događaj

Onda je vidio, ide po noći sam i onda vidi neku ovcu. I onda se uplaši ovce, ali mora proći, ne? I onda ide dalje pa se okrene nazad i ta ovca je velika ko jedan vol, razumeš? I onda se uplašio skroz. Takve stvari sam više puta čuo.

(Diego Kamalić, rođen u Zbičini, 26. 8. 2018., Cres, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

224. Nadnaravni događaj

Ovo mogu ja ispričati. Ja sam nosila poštu u Dragozetići i u Filozići. I kada sam hodila po jednom putiću, ja sam rekla jednoj gospođi tamo u Filozići da me uvijek malo strah po toj šumici. Nije to bila neka gusta šuma, ali jedan kamen je bio jako visok i unutra si mogao poč sa druge strane. I mene je bilo uvijek strah. Ja sam uvijek htjela poč to pogledati i ja sam tu gospođu pitala, a ona mi je rekla da je to kamen jedne mlade nevjeste koja se ženila u crkvi, a nije bila zadovoljna sa ženiti se, ali je morala. I kad se je oženila, kad su došli van iz crkve, je pobjegla i išla se tamo nutra skrit i su ju posvuda tražili, ali su ju našli mrtvu. I onda su uvijek rekli da tamo je malo strašljivo. Ja vam kažem, je strašljivo.

(ovo je nastavak intervjua, ali sam odvojila jer je moguće iskoristiti kao zaseban tekst; ili ne, možda mora biti uz gornji dio – kao u onom stručnom tekstu koji piše o Kamenim svatovima na Medvednici – potvrda lokalitetom da je priča istinita)

To je, Filozići. Tamo gdje su ti masmalići, tamo je jedno područje, bin ja rekla malo, malo strano. Kada hodaš tamo osjećaš uvijek nešto, ko da će te neki... Da nekoga čuješ. Tamo su ti masmalići i tamo je ova priča do te divojki ka je tam umrla. I onda poslije, drugi put kad sam šla, sam momu tati rekla neka gre s manom, da gremo to malo pogledat jer me je interesiralo kako to izgleda.

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

225. Nadnaravni događaj

Pa tu je navodno, na ovaj zavoj gdje je ova nova proširena cesta u ovom zavoju, da se pojavljuju neki glasovi. Ovaj, jednom je išla ženska iz Svetog Petra, dolazila isto u Beli na misu, ovaj, počela je slušati neke glasove. Tako su joj se javljali i to. Ona je došla u Beli sva sa temperaturom, i tako, ovaj, od straha naravno, a sad?

(Valentin Mikičić, 16. 2. 1968., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

226. Neobjašnjivi događaj

Moj pokojni otac. On je posudio konja. (...) On je neki glas čuo. On je jedva doma prišao živ. Nešto ga je davilo.

(Maria, rođena u Važminežu kod Belog, Martinšćica, ljeto 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

227. Zvukovi u kućama

A to ne sada. A prije, to su govorili da su to da, ama sada ne vet.

Ja: Ali gdje kao u nekoj kući bi se čulo ili?

Da, to su čuli po nekih kućah, a kede, po koj? A sada vidite, sad to niki niš ne cuje. Ne znan ce je bilo prije. Ol bi se bili napili ol, ol, ja ne znan kako je to bilo.

(Maria Lovrečić, rođ. Mlacović, r. 15. 1. 1934., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

228. Zvukovi u kućama

Ja sam čuo, recimo, u Cresu, u Valunu to nije bilo, da navečer, po kućama određenim, tamo kod crkve baš jedna kuća, gdje idu ljudi spavati i nešto lupa. Čuje na tavanu, lupa. Ide on na tavan, nema ništa. Lupa u konobi. To su te priče. To je bilo za moje doba kad su mi pričali. Prije 40 godina i više.

(Marko Krivičić, r. 4. 3. 1948., Valun, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

229. Neobjašnjivi događaj – strah

Tamo si se uvijek okrenuo prema Belom i se poklonil jer kada si šel ti napred je bil jedan put i su bile te ograde i u jednoj je uvijek strašilo, a ki, dal su bilo to... Vidite, nisu rekli masmalići. Mi smo se uvijek bojali da su to mrtvi.

Kad sam bila ja mala, ja znam da sam hodila kod moje none i tete na Frantin i najviše me bilo tam strah. Od toga Poklona do Zafrantina. I onda kada smo krenuli dole je bilo sve dobro, al tamo jedan dio je jako strašljiv. I to ne samo da bin ja, puno ih je to znalo reć.

JA: I onda se treba pokloniti?

Mi smo se uvijek poklonili. To su mene moji naučili. Jer se još videlo Beli. Prekrižiti se. Pokloniti se. Ali ne znam da li je to bilo povezano s tom ogradom kede je ta strah bil. Tamo su uvek čuli nešto. Bi sekal neki drva, a nigdje ga nije bilo viditi. Je lomil drva, ga ni bilo viditi. I tamo su se ljudi bojali.

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

230. Neobjašnjivi događaj

Ja i pokojna Ljubica , mi smo šle do Cresa. Na čistinu, ovako, čisto je bilo, čisto i za nama gre stup. I stup za nami. Moja pokojna govori: „Maria, prekrižimo se.“ Mi smo se prekrižili i to je stalo. A ča je bilo, ča nije bilo, ja ne znam, ali za nama je stup hodil.

(Maria, rođena u Važminežu kod Belog, Martinšćica, ljeto 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

231. Neobjašnjivi događaj

Kod njega sam čula puno puta to reć. To je njegova nona, ne znam tko pričal. I moja nona jer moja nona i njegova mama su bile sestre. I puno puta su to pričali, da. Da kako bi bili pjevali da bi ljudi stali na križici i da je zvonila maša, ali da bi bili stali i to slušali. I da bi bil župnik rekal: „Nećemo te orlove!“

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

232. Magarci s krilima

Na večer nisi smio ići vani jer su bili neki magarci, tovari, su govorili. Sa krilima. I kad ti oni, oni ti dođu blizu pa te namame, onda ti jašeš na njega i on poleti i odnese te.

(Stjepan Koljevina, r. 12. 12. 1931., Cres, kolovoz 2019., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

233. Neobjašnjivi događaj

Nikola: Kad je nona od našeg tate išla na pišće po smokve, ujutro, rano, ona je došla ispod stabla i vidjela je kadenu od zlata. Lanac. I ona je napunila košaru s tom kadenom od zlata i stavila na glavu i krenula prema kući. I kad je došla kući, nije ništa bilo. Prazna košara.

Lorenzo: Ali cijelo vrijeme je bilo teško.

Nikola: Cijelo vrijeme je bilo teško, je govorila.

(Lorenzo Rigović, r. 1. 10. 1963. i Nikola Rigović, r. 13. 11. 1952., Cres, kolovoz 2019.)

234. Neobjašnjivi nadnaravni događaji

JA: isto sam čula kao o nekakvim volovima koji su pali u more tu ispod Beloga pa su isplivali na Mošćeničkoj Dragi.

Nisu pali tu u more nego su pali u jamu gore jednu, mislim u jednoj maloj vrtači je bila kao oranica i tu je jedna velika jama u koju su navodno su pali, da. I tu su jamu poslije zazidali sa velikim kamenjem da ne pada opet neš unutra.

JA: A jesu isplivali kod Mošćeničke Drage?

Navodno da, a sad to se tako priča, a je il' nije ne znam. Uglavnom to su tamo, znam i di je to, ovaj...

(Valentin Mikičić, 16. 2. 1968., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

235. Neobjašnjivi događaj

(barba Guido, iz njihove obitelji) On je vidio jedno veliko svjetlo, tamo, prema Valunu. Neko veliko svjetlo, neka lopta. Nije samo on to vidio. To je videla iz Podola Dragica. Ona je još živa. Ona je isto to videla. To svjetlo. I to je bilo hiljadu devetsto šezdeset treće, ili pedesete. Šezdeset treće ja mislim. Kada je umro papa dvajst treći. I kad su oni to videli, drugi dan su čuli

glas da je umro taj papa. To je videl moj tata, i Guido je videl, moj brat, i iz Podola ona i još ne znam ki va Podolu. Istovremeno to su videli.

JA: Na kojem je to području? Kako se to zove? To gdje su vidjeli?

To je od Podola prema sjeveru, ja mislim. Uglavnom na onom kraju jezera. Ne baš na jezeru nego kada jezero prođe. (...) Prema Krčini. To neko veliko svjetlo bilo.

(Lina Flego, rođ. Benvin, r. 5. 4. 1931., Vrana, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

236. Neobjašnjivi događaj

Moj nono je pričal ovako. Kad su bili mladi, onda su išli u lov na zečeve. To se išlo po mjesečini. I postavi se zasjeda, mreža. Otraga sa jednog dijela se počne lupat ili ako imaju psa, i zec potrči i ide u tu mrežu. I tu večer bio je i pop s njima. I samo, odjedanput, ti psi ne laju, ništa, mirno sve, a po gromači ide ko neki bijeli pas. Nije se ga moglo prepoznat šta je to bilo. Bijeli pas udari u jedno stablo, zacvili i nestane. I pop kaže: „Djeco, idemo kući. Večeras nema ništa od lova.“ I to meni nono priča i da će ga drugi dan pitat šta je on to primijetio. Nikad više ga ni pitat. Zbog čega ga ni pitat? (...) To je neka duša koja luta po prostranstvima.

(Marko Krivičić, r. 4. 3. 1948., Valun, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

237. Neobjašnjivi događaj

To je pričao moj dida. Mislim, ja ga ne znan jer on je '37. umra, ja san '39. On ti je imal jednog velikog pasa. I kad bi bilo, ovaj, tamo otišal, na stan. Ima ti dva sata i pol pješke prema Lošinju. I on je otišal tamo, ovaj, pogledati ovce. I uvatilo ga jako nevretime. I onda ti se sklonil on, tamo ima ti, su bili stanovi. Svaki stan je imel svoju kuću. I on se sakril pod strehu ispred jedne kuće. Kad najedanput pas počel lajat! Laje, laje, laje. „A što laješ?“ On ga je primil sebi kad najedanput iznad komina, mislim komin, padne greda, ravno doleka ta greda je ostala. Nije se ni izvnrnula, ništa. Ostala je. 32.52 Njega napravila ona jeza. Šta će on po onoj kiši, uputija se pješke prema Orlecu. Kad tamo, prva lesa, lesa znaš ča je? On otvori i zatvori normalno. Kad je došal na drugu, ova se sama otvara i zatvara. On se okrene, ne vidi nikoga. Mislim, neobjašnjivo. Mislim, ima stvari neobjašnjivih.

(Ive Mužić, rođen 1939. u Orlecu, Cres, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

238. Neobjašnjivi događaj

Na Vrani... Ja sam rođena na Vrani. (...) Mi, deca, mi bimo išli gore, u gornje selo, onda bimo išli skraćeno. Od naše kuće, uz gromaću jedna lesa je bila. I onda bimo bili stigli na prvu kuću. To je bila popova kuća, župni stan. I kad smo prošli uz taj župni stan, odzada tog župnoga stana su bile jedne velike, velike škrilje kamene, polutke. Kako Mjesec. Velike su bile kao, skoro stol. Onda mi smo pitali nonu, moju nonu sam pitala: „Nona, ma ća su one kamici takove? Će su te kamici tu? Ki ih je stavil? Za će su rabile?“ Ovo, kede je deneska Vrana, crekva, od Majke Božje crekva. Onda je crkva imela crkvenu imovinu. Ta crkvena imovina bila se pružala okolo celoga jezera, sve do Lubenica i sve do Vrane. Prema Hraste, prema Zbišine. I da to je bilo sve crkveno, teritorij celi. I tu da su se pasle slobodno volovi i krave. I onda kada je bila Mala Gospoja i Vela Gospoja, da je došel mladi volić tu i da je stavil glavu na te kamik, da bi ga zaklali za meso. Da bi sam došel, da bi poližil tamo glavu, neka ga zakolju i onda bi ga tu zaklali. I onda da bi podelili meso siromašnima i šta je ostalo da su sve skuhali i da su ugostili svih gosti ki su došli u crkvu na sajam, na molitvu i pokle fešta je bila i ples obavezno.

(Lina Flego, rođ. Benvin, r. 5. 4. 1931., Vrana, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

239. Neobjašnjivi događaj

Jedanput je povedal moj otac i moja mat i još jedna druga ženska, susedi, su šli va Cres. I onda su va Cresu kupili ulja i stvari i će su imali platit i to. I već je bilo kasno prišlo za poč domaka. Do Cresa na Važminež je bilo još jedan ur za hodit. Onda moja mama je čula, a moj otac ni čul. On je hodil spred, su imeli dva tovara. On je to tiral, a moja mat i ona suseda one su hodile odozad. I onda su prišle ondeka na Križicu i moja mama čuje z bandi nje 0.48 kako da bi dvije daščice jena po drugoj, jena po drugoj. Ali ona ni htela reći. Ni onoj susede ni mužu, ni mom ocu. Ona ni htela niš reć. Ona je straha imela, ali ona je mučala. I ona je hodila tako puno, puno, puno vremena su hodili. I samo najedanput ona je čula kada je z bandi nje neki ćapal. Kako da bi jedan veli meh i hiti preko gromaće. I kad je ona to videla i čula, ona je utekla napreda. A moj otac gjeda: „Ma!“ Onda je i ona druga ženska za njom utekla. A moj otac je rekal: „Ća bežite?“ Tovari su ostali ozada. „Ja ću vas terat svih!“ I kad je ona prišla doma, njoj je prišlo slabo. A bila je u drugom stanju, moja mama. I onda on je pokle pital: „Ća je bilo?“ Onda ona je rekla koliko je ona puno vremena trpela ta strah, čula, a oni nisu ni jedan ni drugi. Onda moj otac je rekal: „Zač, kada si ti imela tako straha, zač nise ti prišla spred kod mene? Ja bi tiral

tovari i vas dve spred.“ Ona je straha imela, a on... Ali su puno, puno su straha imeli. Ja: A što je to čula? A neki kudlaci su bili. A neč je bilo kada je to tu čula.

(Domenika Zec, 4. 10. 1919., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

240. Nadnaravni događaj

Moja mat, va Crekvenon? je ona rojena. I onda su šli dva ki su va Crkvenon delali, oni su šli gradit. Plot su delali. I onda jedan šal domaka, a drugi je još ostal malo delajuć. Taj ki je išal prvi domaka, onaj ki je ostal malo, on je imel više straha. A taj nije imel straha. I onda kada je on ostal, on ki je išal doma, on je šal nazad i on je se zavil va neku vreću i na put se je stavil. Se povalil na put. A ni mogal pasat. I onda mu je rekal da neka mu da mesta za pasat. A on se ni tija zricat ni tija se javit i niš. A on je rekal: „Ako nećeš, ja ću ti glavu preseć!“ I niki se ni javil i on mu je glavu presekal. I on je šal doma. I niš. A oni su finili večerat. I onda suseda je prišla i govori: „Kumpare, a moga muža ni doma do delat, ma kam je on šal?“ A on govori: „Vi mene pitate? On je šal ća, da re domaka, a ja sam ostal delajuć.“ Ona šla doma, da će prit. Nije ga. Ona je opeda prišla pitat. A on govori: „Ma ko doba? Kada je on prišal domaka? Če je to?“ A onda ona mu je povelat da on je rekal da on re na put kumpara čekat. A onda je rekal: „A ben. Ako je to rekal, onda hote ga zet tamo. Ja sam mu rekal neka mi da puta. On ni mi dal. Ja nisam znal ki je, če je i ja sam mu presekal glavu.“ I on ga je ubil.

(Domenika Zec, 4. 10. 1919., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

241. Nadnaravni događaj

Jedanput moj otac je rekal, on i još jedan drugi čovek su hodili va konac. Tu je bil jedan veli dolac. Ja znam gde taj dolac. I tu su vavek straha imeli. I moj otac i još njegov sused su šli večer na ježi. To su jeno blago malo, tarni ima. Ali to je jako dobro za jest. Oni su šli na ježe po noće. One jedu dreni. I samo čujeju da gre jedan konj dole va ta dolac. Onda moj otac govori tom čoveku: „Kumpare?“ I da je pasal jedan črni konj. I pasal je doleka. I je rekal moj otac, kad je povedal to, da kada je on hodil njemu su se pod potkov mu oganj hodil. I on je pasal doleka va ta dolac, a ta kumpar do moga oca, njemu se počelo spat i spat. Ta konj je njemu udelel san. I onda je rekal mom ocu: „Ma, kumpare, samo malo ću se posjest. Ja ne moren do sna.“ A on je znal, ako bi on se posjel, on bi ga zatarl. On govori: „Nećeš se posjest. Ne smeš se posjest. Ala, homo ća!“ I on ga je stavil na rame i prišli su goreka. I kada su prišli, on ga je kalal – što to

znači zato ka su imeli poj va drugu ogradu. I kako ga je on kalal, mu je odmah pasalo čin je šel ća do toga. Onda moj otac da mu govori: „Vidiš kako sada ti se ne spi, a da ja tebe pustin i da ti ondeka se posjedeš, on bi tebe udavil. Nešto nedostaje. On bi te zadavil.“ I su pasali domaka i niš ni bilo. Ali toga je bilo prije.

(Domenika Zec, 4. 10. 1919., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

242. Crkva Svetog Duha

Onda znam iz iskustva, ova druga crkvice, Sv. Duha, San Spirito, to je ova pored policije, znaš ova crkvice što je. To je u stvari kapela familije Petris. I oni su dali sagraditi sebi crkvicu. A iza crkvice ovaj produžetak, s ove strane kud se ide prema fratrima, tu u onom drugom dijelu, tu je kapela-mrtvačnica. Tu su zakapali svoje, međutim dvoje ili troje je zakopani od obitelji Petris. Iznad vratiju je jedna rozeta, ovako sa rupicama. Nama su kao djeci uvijek govorili, valjda iz pijeteta prema mrtvima je to došlo, ne znam, da se tu ne smije galamit, da se ne smije vikati, ne smije bacat kamenčiće. Međutim djeca ko djeca... Jer u koliko bi bacili kamenčiće, pojavit će nam se veliki jezik. Ali mi, djeca ko djeca, uzimali smo kamenčiće i vječito bacali unutra i nikad nam se jezik nije pokazao.

(Marija Rogić, rođ. Žic, r. 21. 7. 1935., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

243. Lov na zeca

To je jedna iz Zbičine, da su išli u lov na zeca, al kod nas se zečevi love na mreže. Ta mreža se razapne u uskom klančiću. I onda se hajka počne s neke strane i ako je neki zečić, on upadne i zaplete se. I oni su se svi spremili i psa su imali sa sobom i kad su počeli hajku, počelo je nešto šumiti. Čulo se nešto: „Tras.“ Mreža je pala, a pas podvio rep. I onda iz velikog straha oni su... doma, je li? A šta je to bilo, to se ne zna. Ali pas, to je, zašto se pas prepao? I taj neobičan šum u krošnjama.

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

244. Žrvanj

Čak se dogodilo to da su imali žrvanj u konobi, ono što se melje ručno i da je on sam o sebe počeo mljeti, a oni se prepali. Umjesto da stave kukuruz pa neka to melje.

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

245. Neobjašnjivi nadnaravni događaji

Ovaj, a mislim... ma vrag je, na vruga se moglo naić bilo gdje u šumi, nije bilo samo na pocivaliću i tako ovaj, u biti tu su ljudi i postavljali križeve po šumi i tako radi baš možda tih stvari i tako ovaj, znači na svim raskršćima su nekad bili križevi i to, a sad nisam čuo da je baš neko se križao radi, al' općenito su ljudi se križali, škropili i tako normalno kadili kad bi im u kuću došao netko.

(Valentin Mikičić, 16. 2. 1968., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

246. Neobjašnjivi nadnaravni događaji

Nikola: Kad bi puhao vjetar, ljudi kad bi jahali na konju, onda su grane se ljuljale i onda budu rekli da ih zove: „Mali, hodi vam!“

(Lorenzo Rigović, r. 1. 10. 1963. i Nikola Rigović, r. 13. 11. 1952., Cres, kolovoz 2019.)

247. Neobjašnjivi nadnaravni događaji

Lorenzo: Čuo sad da škripi lesa, a ne vidiš nikoga na lesi. To sam čuo.

(Lorenzo Rigović, r. 1. 10. 1963. i Nikola Rigović, r. 13. 11. 1952., Cres, kolovoz 2019.)

248. Priča

Dva sata iza ponoći, mesecina kako dan, je li? To se tako kaže. On je išao krumpir kopat. Pametan, ne? Na Bućev. I ide on, ide, a pas za njim i na samom raskršću pas: Mmm! (imitira režanje psa) Pride na ? :Mmm! Pride ? Mmm! Toh pes. Onda pride do vrtića? Do Srca Isusovoga. Opet raskriž. I opet: Mmm! Kad pride do Svetoga Marka, to je groblje, to je pocelo kako kari i karoci. To je pocelo grimat. Grmiti, ne? Kako da se sve gromaci vajaju. Ruše, ne? I pes je pocel lajat, lajat, lajat i to se nekako stišalo i prišli su u Podol, on je spekel, a jutro još ni bil. I tako. I šta je to bilo, ko to zna? Ali nona to priča i to mi smo slušamo otvorenih usta. Svako, svako raskrižje: Mmm!

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

249. Pop z Orleca

Onda se pričalo da popa ni bilo u Valunu nego je došiel jeden pop z Orleca. I mi... I trebao bit neki Dušni dan, Mrtvi dan je bio i on je došiel, dosta rano je došiel na Bučev na konju. I kad je došiel sveti Marko, vidio je tamo svijeć zapaljene. I nije se samo pop prepao nego i konj jer su od tog prizora pobjegli i tako su išli skroz do jezera i konj je galopiro dok mu nisu prednje noge došle u vodu. To je isto jedna priča. Horror priča.

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

250. Supovi koji su pjevali

JA: A priča o supovima, da su prije lijepo pjevali?

A ne znam, to je pričao don Bandera, a sad da li je on otkud je to izvuko to ne znam.

JA: Jel znate kako to ide?

Ne, ne. To nešto bilo na Križici kao i tako al' ne, nisam, ne znam točno.

(Valentin Mikičić, 16. 2. 1968., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

251. Predaja o bjeloglavim supovima

U Belome se uvijek vjerovalo da su bjeloglavi supovi prekrasno pjevali, a postoji legenda o tome kako su izgubili tu vještinu. Stanovnici Belog svake su nedjelje kasnili na misu i župnik je, primjetivši to, upitao nekoga zbog čega uvijek toliko kasne. Čovjek mu je rekao da krenu na misu na vrijeme, ali čuju supove kako predivno pjevaju i ne mogu odoljeti, a da ih ne poslušaju. Svećenik je tada zamolio Gospu da oduzme supovima taj dar, kako župljani više ne bi kasnili na misu. Gospa je njegovu želju uslišala i otada su ptice nijeme.

Don Bandera objašnjava da ljudi nisu shvaćali kako malene ptice tako divno pjevaju, a veliki i moćni sup ne. Zbog toga je nastala ova legenda. Kazivač ne osuđuje župnika iz priče zbog toga što je molio Gospu da supovi prestanu pjevati. On je to učinio kako bi pokazao kolika je Gospina moć. Zanimljivo je što je kazivač najprije naglasio kako je legenda nastala jer ljudi

nisu mogli drugačije objasniti kako je moguće da takva moćna i velika ptica ne pjeva, a nakon toga govori da ne osuđuje župnika iz pripovijesti kao da se radi o stvarnom događaju. Ovo je česta pojava kod kazivača kada govore o nekim nadnaravnim događajima.

Don Bandera: U doba kad sam bio mlad, nismo voleli te ptice. Nismo znali njihovu vrijednost. Nas nije bilo briga dal njih ima više ili manje. Da. Pričalo se da oni mogu i kokoši dignut.

Beli je mjesto čiji je život usko povezan sa životom bjeloglavih supova. U okolici Beloga oni se gnijezde i često su viđeni gosti na neba iznad grada. U današnje vrijeme u Belome djeluje i Eko centar „Caput Insula“ koji se intenzivno bavi očuvanjem prirodne raznolikosti, izvornih vrijednosti i kulturno-povijesnog nasljeđa otoka Cresa. Vrlo su aktivni u očuvanju staništa i načina života bjeloglavih supova.

(Don Josip Bandera, r. 8. 7. 1914. Beli, travanj 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

252. Pjev bjeloglavog supa

Bjeloglavi sup velika je ptica, strvinar, koja živi na otoku Cresu. Stanovnici otoka jednostavno ga zovu orel i ne koriste naziv sup. Ima jedna priča koja kaže da su supovi nekada imali prelijepi glas i da su pjevali poput najboljih ptica pjevica. Tako su jednom mještani Belog išli na hodočašće u neku od obližnjih crkvice. Putem su čuli taj prelijepi pjev koji ih je očarao do te mjere da su zastajkiivali i slušali. Kad su se pojavili na mjestu gdje je trebala biti misa, svećenik se ljutio na njih – zašto kasne. A oni su mu odgovorili da su slušali pjesmu supova. U toj ljutnji on je prokleo njihov glas i otada nitko više ne čuje kako se supovi glasaju. U nekim od izvora spominje se Majka Božja, ali ja ovako pamtim.

(Vodarić, Petra. 2015. „Usmeni oblici otoka Cresa.“ Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:620818> Citirano: 2. 4. 2020., str. 63.)

253. Neobjašnjivi nadnaravni događaji i mrtvi

Ja znan, ja sem imela... Koliko? Tri leta, kada je umrla suseda. A moj brat je imel osam meseci. I ja se lepo spominjen kada su nju zeli, ja san šla vanka. I ja san se fermala. I sam videla da su dva čoveka parnesli kacaletu vanka. I otu žensku nutra. Ja san se fermala, ja san gjedala. I ja san čula kada je jedan drugomu rekal. Barba Merikonić i barba Jovanin. Barba Jovanin – jel to Giovannin? je rekal Merikoniću nešto pomalo. A on je vako učinio: „Da, da, da.“ On ga je neš

pital. A ja san gjedala. Ona je bila va kacalete, ali je bila pokrijena. A jeden čovek je dignul lancun. Ja san videla kada je barba Merikonić ovako učinio, pokrili oče. I oni su nešto rekli jedan drugomu i onda su šli u kuću. Onda su judi vanka šubito šli udelat funeral. I onda su rekli da je imela jezik preko, vanka, preko kacaleti. I onda nisu šli š nju va Beli kuda smo mi hodili. Su šli naokolo da neće znat prit nazad. Pokle su mi povedali da su ju videli, po smarti su ju videli judi. O Bože! Ja ne bi htela nikoga vidit! Ali sen tri leta imela i ja se to spominjen.

(Domenika Zec, 4. 10. 1919., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

Etiološke predaje

254. Apsyrtides

Jedan je kralj (Eeta iz Kolhide) posjedovao zlatno runo. Našao se hrabar momak Jason, koji se lukavstvom, uz pomoć čarobnice, kraljeve kćeri Medeje (koja se, naravno, u Jasona smrtno zaljubila), dočepao zlatnoga runa, pa se na brodu Argo sa svojim drugovima *Argonautima* dao u bijeg. Apsirt, kraljev sin, krenuo je svojim brodom u potjeru za otmičarima. Nakon duga putovanja potjera je sustigla otmičare. Medeja je prijevarom namamila brata Apsirta na pregovore, a Jason ga je iz potaje ubio. Medeja je rasjekla Apsirtovo mrtvo tijelo i njegove udove pobacala u more. Od rasječena Apsirtova tijela nastali su Apsirtovi otoci – Apsyrtides.“, (Fučić, Branko. *Apsyrtides*. Mali Lošinj: Narodno sveučilište, 1990., str. 7)

255. Apsyrtides

Prema pradavnoj priči otoci Cres i Lošinj, i cijeli taj cresko-lošinjski arhipelag razasut po Kvarneru, koji broji ukupno 36 otoka i otočića, školja i hridi, nastali su prije samo tri tisuće godina, u vrijeme grčkih antičkih junaka.

Priča kaže da je moćni kralj Ejet iz Kolhide, pored svih bogatstava, posjedovao i runo zlatnog ovna. To je runo bilo velika dragocjenost, i mnogi su junaci za njim čeznuli. Da bi dobio natrag očevo prijestolje u državi Jolk, mladi Jason dobi zadatak oteti zlatno runo.

Jason je za svoj pothvat okupio najglasovitije junake u Grčkoj, a vješti brodograditelji za njegovu su posadu izgradili krasan brod sa pedeset vesala. Brod je dobio po brodograditelju ime Argo, a Jasonova družina na tom brodu ime – Argonauti.

Nakon mnogo peripetija, stigli su do Kolhide, na istočnoj obali Crnog mora. Kad je saznao za mladićev zahtjev, moćni kralj Ejet zada mu težak, pogibeljan zadatak, pa tek ako ga izvrši, neka uzme zlatno runo. Bila je to podvala, no imao je kralj mladu kćer, plavokosu čarobnicu Medeju, koja je pomogla hrabrom mladiću Jasonu da od njezinog oca Ejeta otme zlatno runo, uspavavši zmaja koji je runo čuvao. Medeja, koja se zaljubila u Jasona, pobjegla je s njim i njegovom družinom Argonautima prema Kvarnerskom zaljevu.

U potjeru za otmičarima krenuo je kraljev sin Apsirt i nakon duge plovidbe potjera je sustigla Jasona i Argonaute. Namamivši prijeverom brata Apsirta na pregovore, Medeja je bratu pripremila stupicu i Jason ga je iz potaje ubio. Čarobnica Medeja rasjekla je potom Apsirtovo mrtvo tijelo i njegove udove pobacala u more. Legenda kaže da su od rasječena Apsirtova tijela nastali Apsirtovi otoci, odnosno Apsyrtides – današnji cresko-lošinjski arhipelag. **Ogurlić**, (Ogurlić, Dragan. 2001. *Jadranske legende*. Rijeka: Adamić, str. 59)

256. Nastanak grada Osora

„Tako po Liburniji i Kvarnerskim otocima još kolaju legende o moreplovcu Jasonu i Medeji, kćeri kralja Kolhide Aerta. Jason ju je ugrabio i odveo je na dugo putovanje čak do naših obala. Po legendi, imali su Jason i Medeja sina Apsyrtosa. Kad se Jason zaljubio u neku liburnijsku djevojku, Medeja je u bijesu raskomadala sina, njegova četiri dijela bacila u more te su tako nastali otoci Cres, Lošinj, Krk i Rab. Po drugoj legendi, kao i po grčkoj legendi o Argonautima, Apsyrtos je brat Medejin, koji u potrazi za njom dolazi na Cres, tu mu potone za nevremena brod, pa on zajedno sa svojim drugovima osnuje na uskom moru grad Apsyrtos ili današnji Osor.“ (...) Kralj Apsyrtos imao je sestru Medeju, koja je kao kraljica vladala nad velikom, ali ne tako bogatom zemljom daleko preko mora. Bila je zla i zavidjela je bratu na bogatstvu i slavi. Stalno je razmišljala o tome kako bi se domogla njegove zemlje. Tada joj vrhovni savjetnik predloži da Apsyrtosa na prevaru zarobi i ubije. Što su smislili, to su i učinili. Jednoga dana kraljica Medeja pojavi se pred Osorom na velikoj i bogato ukrašenoj galiji. Svuda na njoj blještalo je zlato i drago kamenje. Građani Osora izašli su na obalu da se dive brodu kakvog još nikada nisu vidjeli. Jedini Apsyrtos ostao je zatvoren u svom dvoru jer nije znao kome galija pripada. Tada iz galije izađu, bogato odjeveni, te s darovima pođu u dvor kako bi u ime svoje kraljice pozvali njena brata na veliku gozbu koju kraljica priređuje na brodu. Iznenaden nenadanim dolaskom svoje sestre, Apsyrtos – ne želeći je uvrijediti – pođe na brod. Ondje

sjedne za bogato prostrti stol i – u zao čas – ispije kalež otrovana vina. Iza toga Medejini vojnici provale u Osor, opljačkaju ga i razvale njegove zidine.

(Flod 1975. 371-373.)

257. Nastanak Vranskog jezera – dva brata

Da su bili dva brata i da su imali njivu. I onda su ti su ti, ono žito kada su bili dva brata. Jedan slijep, jedan ne i onda bude, razumeš, ovaj koji je bio slijep, šta bude napravio? Bude mu ovo, ovo bude mu tako stavio. Tako i onda bude rekao: „Viš, viš da je, puna ti je ova košara.“ Tako ja sam bila čula. Puna ti je košara žita. A on bude ga prevario. A kod njega bude okrenuo, bude napunio jedno. Bude ovaj slijep mu rekao: „Ako nije tako, da ti mene varaš, onda neka se njiva sva potopi.“ I onda da je nastalo jezero. Tako se pričalo.

Ja: Ne razumijem ovo sa tim s tim okretanjem. Kako ga je prevario?

Kako bi ti rekla. Sada ti, ja tebe ću dati dve ove čaše. Sada on je napunio ovu za njega punu žita, ne. A brižnom ovomu slijepcu je napravio tako.

Ja: I dao mu je praznu?

Razumiješ? Tako se pričalo. To ti stari ljudi bi ti znali.

(Maria Toić, r. 21. 12. 1946., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

258. Nastank imena sela Dragozetići

Na dva se načina može opisati i nastanak imena mjesta Dragozetići na otoku Cresu, što je ispriповijedao kazivač Đanfranko Vodarić. Dogodilo se da u mjestu nije bilo muške djece, što je sa sobom nosilo brojna otvorena pitanja oko radne snage i potomstva, stoga su roditelji djevojaka dovodili mladiće i govorili im da su oni njihovi dragi zetovi. Druga je verzija ta da su mladići bili lakomi na bogat miraz djevojaka iz sela te im je bilo drago zet, odnosno uzeti ponuđeno.

(Vodarić, Petra. 2015. „Usmeni oblici otoka Cresa.“ Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:620818> Citirano: 2. 4. 2020., str. 18-19.)

259. Ime Beli

Prema legendi mjesto Beli ime je dobilo po Hrvatsko-Ugarskom kralju Beli IV. koji je morao napustiti Mađarsku. Bježeći od Tatara, sklonio se u Beli 1242. godine. Kralj se najprije sklonio

na otoke Krk, Rab i Pag. S Krka je morao pobjeći i došao je u Beli na otoku Cresu. U Belome postoji i kuća za koju se vjeruje da je bila kraljevo utočište.

(Don Josip Bandera, r. 8. 7. 1914. Beli, travanj 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

260. O nazivu mjesta Beli

A da je kralj Bela, znate to? Da je živio, da je pobjegao kralj Bela i da zato se zove Beli. Tamo vam je u zidu jedna glava izbočena. To mi ne slični na glavu, ali govore da je on tamo živio.

(Vilma Bandera, rođ. Varljen, r. 20. 1. 1930., Beli, kolovoz 2018. Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

261. Kako su Lubenice dobile ime I.

Ja sen ti rojena va Lubenicah. Od kada sen rojena, živim odveka. Pitala si me da ti povem storiju kako su Lubenice dobile ime. Ovako ti je mene moj otec povedal, ki će znat ko je to istina i on je do nekoga cul. I tako ti je bila divojka ka se zvala Jubica. Živela ja va Osoru zes ocen. Otec njoj je imel pelno šoldi i ona se pocela ženit za jenoga mladića do Lubenic. Mladić je bil siromah...zato ju je otec stiral do kuće i ona je prišla živet odveka, va Lubenice. I tako su Lubenice dobile ime po njevinom imenu. Tako sen ti ja cula do moga oca.

(Toić, Ida. 2004. *Lubenički govor*. Maturalni rad. Rkp.)

262. Kako su Lubenice dobile ime II.

Anke se spominjam da je vavek otec govoril kako su pirati nalipali na Lubenice. Druga storija ku sen cula je da je preja na stramuntanja vrata bugnul Atila, Bič Božji. Onda se zmovila Majka Božja do Sv. Jakova i kada je prišla vojska z mora do zida Lubenic Majka Božja je šla pelvanu reć: „Pelvane, stani se aš puka ti nestane.“ Pelvan je šel na zburnja vrata, a Majka Božja na stramuntanja i ni vojska rinula va Lubenice. Vidiš koliko je ograjeno kol Sv. Mikule. A nisu mogli vražji sini prit goreka po kelku. Mi je povedala i pokojna Dume, ka je pokojna do cetardeset i devete, da je cula da ce prit neko vreme i da odveka neće bit nikoga va ovom sele kone da ce zustat crekva i da ćeju crekvu hodit na zavet judi, da ćeju pohajat...A to vreme gre, vidiš koliki smo zustali.

(Toić, Ida. 2004. *Lubenički govor*. Maturalni rad. Rkp.)

263. Lubenice i Vodiška

A o Vodiški! To su prišli do Vodiški gore. Ta kuća, ta ruševina, najprva se kuća u Lubenicah delala. Oti su bili u Vodiške. To su moji, do moga muža, stariji bili. Prenoni i oni su njin vezali ruki dole na žalu i onda su jeden drugomu ruke molali i onda su prišli u Lubenice i tuka su tu kuću delali.

Ja: A tko ih je vezao dolje?

A neki tad, neki tu ki su prišli s barkami.

Ja: Gusari ili?

Gusari, da.

Ja: A što su učinili s ostalima u Vodiški?

A to su bili dva brata, oti su bili sami dva.

Ja: Dva brata su bila sama u Vodiški?

U Vodiški, da, kuća je još dole, još je kuća u Vodiške.

Ja: Njih dvojicu su svezali?

Su uzeli na žal i su nji vezali ruki.

(Maria Lovrečić, rođ. Mlacović, r. 15. 1. 1934., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

264. Nastanak Lubenica

Vodiška zovemo, ruševine još postoje. Od Vodiške da su se doselili u Lubenice. Tamo govore da su ih napali razbojnici, gusari, opljačkali i pobili. Dvoje da su se uspjeli izvući. I naselili se tu u Lubenicah. To bi bili Vodiškari, ove dve kuće tu. Još danas se zovu ti, nema više živih, ali u moje vreme još su bili živi sin i mama. Vodiškari baš. Imaju porijeklo u Vodiški.

(Dinko Mlacović, r. 28. 8. 1960., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

265. Lubenice

Kao da su bili cura i dečko i zaljubili se. Da su im branili starci da se viđaju i bacili su se preko stene. Kao da po tome Lubenice, ljubljenice, ljubavnici.

Ti ljubavnici su živjeli u Lubenicama, to nije ona priča po kojoj se spasio ljubavni par iz Vodiške

(Dinko Mlacović, r. 28. 8. 1960., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

266. Lubenice

Moja svekrva je povedala da to su bile neke dve divojki da su ih zvali ljubnice, je li? Da tako su prišle. Sada, ki vam to zna kako?

Ja: A zašto su njih zvali tako?

A valjda su bile nekako zaljubljene, ca nekako ki će znat kako. I to su se pokle toga Lubenice, Lubenice i gotovo.

(Maria Lovrečić, rođ. Mlacović, r. 15. 1. 1934., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

267. Lubenice

Lubenice, ovaj, može biti od *lub*, od *lob*, kao glavica, je li? (...)

Postoji legenda da je, i sad se vide ti ostaci tog naselja, Vodiška, ispod Lubenica, negdje, nije baš na moru, nego negdje na pola puta, i to je mjesto uništeno, a navodno su ga uništili gusari koji su pljačkali u to vrijeme. To su bili uskoci. Uskoci su bili naši neprijatelji zbog toga što je Cres, Lošinj, cijeli arhipelag bio venecijanski, mletački pa su uskoci bili, je li, prirodni neprijatelji. I zalijetali su se na taj neprijateljski teritorij. I legenda kaže da su oni uništili Vodišku. Svih su pobili i pustili jedan par mladih. Djevojku i mladića. Svezane ostavili na plaži dolje. Na svakom kraju jednoga. I da su se oni kotrljajući nekako došli jedan do drugoga i zubima odvezali se i uspeli se gore dalje od Vodiške, skroz gore na vrh i savili tu ljubavno gnijezdo i da bi Lubenice zapravo trebale biti Ljubljence. Negdje to i piše to ime, tako negdje u nekim knjigama. Pa čak kažu da su se zvale i Zubljence, al to je glupo. Ta nagađanja. L je pisano onako pa izgleda kao Z (pokazuje rukom). (...)

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

268. Lubenice

Krista: Ma to sen ja čula. Dve, dve sestre da su bile zaljubljene tamo. Ja, ja sam, kad sam ja bila mlada ja sam videla tu kući prema moru. I još, i još su zidovi. Tamo da su bili, bile, i onda da su prišli lupeži i da su onda otišle ovamo. Ova kuća prva. One da su bile zaljubljene i onda tako da su prišle u Lubenice. A koji zna? Mi naši, naši stari manje su povedali, a to ja ne znam, tako da. Ova kuća ka je zad mene, ova ka je razvajena, si videla? Ova je prva prisla. To je Vodiška. To se zove, judi do Vodiški su došli. I zato su se zvali Vodiškarovi.

Ja: Tko su bili ti ljudi?

Krista: A ki ih pozna! Ja poznat ovih starih posle. A od te zajubljene ki pozna? Ki zna kako to je?

Ja: A što je bilo s drugom sestrom?

Krista: To, to se ne zna. To sam ja tako čula.

(Krista Kuljanić, r. 1932., Lubenice, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

269. Nastanak sela Lubenice

Jednom od najljepših plaža na svijetu opravdano se smatra ona podno Lubenica. O tome kako su nastale Lubenice pisao je na dijalektu Marijan Desanti prema sjećanju na kazivanje Benjamina Kučića u već spomenutoj knjizi Milana Rakovca. Prema toj predaji u selo Vodiska, koje je bilo smješteno ispod Lubenica, davnih su dana pristigli pirati. Bez milosti poubijali su seljane, zapalili kuće te odnijeli sa sobom sva ukradena dobra. Ipak, zaljubljenog mladića i djevojku vezali su na stup i ostavili živima. Par se oslobodio i pobjegao što dalje od mora i na vrhu su „savili gnijezdo“. Tako su postavljeni temelji novom mjestu, a prema osnivačima nazvano je Ljubljence.

(Vodarić, Petra. 2015. „Usmeni oblici otoka Cres.“ Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:620818> Citirano: 2. 4. 2020., str. 18)

270. Pičona

Tea Sabol: Kako ste dobili nadimak Pičona?

Anton Sablić: To je vako. Moj pradjed, na djed, predjed... On je šel u vojsku, austrijsku. I, bil je na brodu, ka...Kak se zna.kako...Na brodu je bil i onda je, su radili. Nešto su se zakačili.

Tea Sabol: Što su se?

Anton Sablić: Zakačili su se. I on sam...Ne bil veliki, ma...Bil je više...

Elena Sablić: Jači.

Anton Sablić: I on je namlatio ti trih. I onda su se javili komandantu. I on je ušel unutar i govoril – ti tri su veliki bili, a on je bio mali. Jedan od manjih. I govori: „Šta se desilo?“

„Tako i tako i tako. I se va.“

„Ova pičona je stukla njih tri?“

A pičona ti je ena mera koju imaju na brodu. To je bilo, pičona, za pit. To je bilo ena...Malo veća od jedne čaše. To su zvali pičona. I on je bil mali i su mu rekli Pičona, ovi Cresani. Su mu postavili to ime Pičona.

Elena Sablić: Ma, e bilo... Najviše se poznavalo po nadimku.

Anton Sablić: E, da. Više...Sada...Malo...Sada niko mene ne pozna, me ne zna...Me pozna, ne zna kao Sablića nego sa Pičona.

Elena Sablić: Ne? Kako je bilo...Su bili...Na...Nadimci. Jer bi bili prezime...budu promenili.I...ća? Mi se znamo. Te nadimke su još...Otkada.

(Anton Sablić, r. 1918. i Elena Sablić, r. 1921., Cres, 15. 4. 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

271. Dropini

Gašpar Dujmović: Starci su bili dosta veliki proizvođači vina moji.

Marko Dujmović: Pijanci.

Gašpar Dujmović: Ma ne pijanci. Čak i moj nono, ne kao tata ko tata, nego dok su, dok je još bio mlad. I onda kad si radila vino, grožđe sa, cijeli grozd se baco u bačvu pa bi se to zgazilo. Kad bi se to, kad bi to počelo kuhati, ne znam ja nakon koliko vremena, onda bi pustio to vino, taj mošt, ne? da ide, onda bi ostalo, ovaj, dropine bi ostale. To je nusproizvod toga. I, pošto su oni bili veliki proizvođači tog vina, onda su imali dosta toga i od toga se radila rakija. I onda bi ti, u konobi nosili van, svi i susjedi i tako dalje, da im moj stari radi rakiju, ne? I to se zvalo dropina. I tako je on dobio taj nadimak Dropino jer je do kraja to radio, ne? Ono, ko destilacija. Onda si, ko kad radiš destiliranu vodu. Griješ, tu je kotao, tu su ove dropine, tu je voda, onda... I dobio je taj naziv po tome.

Rita Dujmović: U konobi? Di je to radio?

Gašpar Dujmović: U konobi.

Rita Dujmović: Dole u našoj konobi?

Gašpar Dujmović: Da, da, da. Onda bi se i napio. Onda je stara poludila. Onda je postao pijanac od toga.

(Gašpar Dujmović, r. 8. 11. 1952., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

272. Vaporetto

Gašpar Dujmović: Prije ti je bilo brodogradilište.

Marko Dujmović: Gdje? Tamo gdje je muzej je bilo brodogradilište?

Gašpar Dujmović: Prije ti nije bio muzej. To je bilo... More je tamo bilo. To je brodogradilište bilo tamo jedno malo. Hotel *Cres*, nije bilo. To su posle nasipali i kuća od Nela... Znaš gdje je Nelo tamo? Taxist. Gdje je muzej. E, i nakon toga kad su, ne znam, valjda brodogradilište ukinuli, tamo je dolazio brod. Od deset, petnaest metara. Neki su iskrcavali robu. I pramac broda bi došo do njegovog portuna. Tamo bi oni iskrcavali materijale. Nakon toga je on otvorio gostionu jer je ispred imao onaj prostor, jedan je zid, ali je to jedan...

Marko Dujmović: Plato nekakav.

Gašpar Dujmović: Plato i onda ideš kući, ne? I tamo su oni otvorili gostionu i ovi ljudi kad su išli u gostionu su govorili idemo kod Vaporeta, ne? Tamo gdje je brod pristajao. Vapor je brod. I odakle ti je on dobio naziv Vaporeto.

(Gašpar Dujmović, r. 8. 11. 1952., *Cres*, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

273. Nepoznati nadimak

Netko je pio iz boce i napio se. Htio je pogledati u bocu koliko još ima vina i pogledao je kroz grlo boce i vidio oko. Mislio je da je to oko od Boga. Po tome je dobio nadimak, ali ne znam koji.

(Rita Dujmović, rođ. Bassi, r. 12. 8. 1958., *Cres*, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

274. Steklić

Možda su se bavili staklarstvom.

(Rita Dujmović, rođ. Bassi, r. 12. 8. 1958., *Cres*, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

275. Nina Šetekomini

Imala je sedam dimnjaka.

(Rita Dujmović, rođ. Bassi, r. 12. 8. 1958., *Cres*, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

276. Šorbule

Rita Dujmović: Po pričanju mojih, mog oca, mojih roditelja, tata je pričao. Moj pranono je došao iz jednog mjesta kraj Venecije. Da. Je došo tu. S trbuhom... Šta ja znam. Došo je živjet tu valjda. I, ovaj, valjda se oženio, obitelj i sve i imali su valjda, vino, ovaj, je išo gore na Pržići,

a Pržići su ti gore na brdu. Neko, šta bi... Pržići su, kampanje su imali. Vrtove, ne znam. I bilo stablo tih šorbula. To su oskoruše. Šorbule.

Gašpar Dujmović: To ti je takva vrsta, vrsta voća da kad ga pojedеш...

Rita Dujmović: Usta se stisnu, ali on je previše toga pojeo. I njega je to stisnulo i on kaže: „Joj, nikad više neću jest šorbule od Pržići.“ I tako je on dobio nadimak Šorbula. I onda su počeli zvati i mog nona Šorbula i moj tata je Šorbula i on me zove Šorbula. To je od tate u stvari.

(Rita Dujmović, rođ. Bassi, r. 12. 8. 1958., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

277. Vicenči

Tea Sabol: A znate li mamin nadimak?

Rita Dujmović: Mama je... A mama je... Ona je, ona nije imala nadimak. Oni su bili... Koji nadimak je ona imala? Vicenči.

(Rita Dujmović, rođ. Bassi, r. 12. 8. 1958., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

278. Tajar

Tea Sabol: Malo prije ste mi ispričali kako je Marica Jursić dobila svoj nadimak

Tajar. Možete li mi ponovno to ispričati, molim vas?

Rita Dujmović: Mogu. Jednoga dana ona je mene povelala da... da ona ima nadimak Tajar. Onda sam ja nju pitala da kako ona je to ima nadimak tako. I ona mi je povelala da njen nono, kada je bil mlad, ni htel poč za vojske i onda je posekel prst od ruki, od ruki, posekel prst od ruki. I onda su ga Orlecani... Su ga počeli zvat Tajâro, Tajâro, jer si je on posekel prst.

Tea Sabol: To dolazi od talijanske riječi?

Rita Dujmović: Da. Dolazi od talijanske riječi *tajar*³³. To bi bilo... Porezati, rezanje, porezati.

(Rita Dujmović, rođ. Bassi, r. 12. 8. 1958., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

279. Jure Bor

Gašpar: A ima isto to ognjišće. Znaš šta je ognjišće?

Ja: Da.

³³ Riječ je zapisana u iskrivljenom govornom obliku, a dolazi od talijanske riječi *taglio* – rezati.

Gašpar: I sad, došo ti kasno, svjetla nije bilo, došao oko ponoći ili oko jedanaest došo doma pijan, i, i, i, onda su ti svi pušili, i vidio on u ognjišću žar. Vidi da se nešto sjaji i uzme cigaru i ide, sav se trese, ide tamo. Kad je došo blizu ovoga, ova mačka ga je ugrizla.

Rita: To su bile oči od mačke!

Gašpar: Ona se grijala u ognjišću, ne? Ona se grijala kod vatre. Vatra je već bila ugašena, ali mačka uvijek ide na toplo. I sad on je mislio da je to žar i ide zapalit cigaru. I zato su ga zvali Jure, Jure Bor. Od tog, veli bor je bio.

(Gašpar Dujmović, r. 8. 11. 1952. i Rita Dujmović, r. 12. 8. 1958., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

280. Colombina

Tea Sabol: Možete li mi ispričati kako ste dobili obiteljski nadimak?

Ana Rubinić: Moj nadimak je Colombina. E. Moj nono i moja nona su imali dva sina i jednu kćer. A uz, imali su to, a uz u kući, to je bilo uobičajeno onda, uobičajeno imati, zvalo se talijanski spazio vino.

Kćer: Prostor za vino.

Ana Rubinić: To je podrum de se prodavalo vino, ne javno jer kad bi dolazila carina, onda bi nabili, kak se kaže, porez. Onda su ovako ljudi dolazili, dolazili su prijatelji od mog oca i od mog barba, od mog strica. I moja teta je bila jako lijepa i jako nježna. Defakto je i umrla na prvom porodu. E. I rekli su mome, mome nonu, kaže: „Ma znaš, ima kćer lepu i delicatu kao ena colombina.“ I ostalo je Colombina. Si razumjela šta znači?

Tea Sabol: Jesam.

Ana Rubinić: Lijepa i delicata. Nježna.

(Ana Rubinić, rođ. Filipas, r. 1933., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

281. Maria na podù

Tea Sabol: Znete li nadimak od nekog drugog?

Ana Rubinić: E, Maria na Podù. Ne znam... Poznaš, poznaš, e, e, ona radi, kad si toliko godina onda ju poznaš, Melitu koja radi u vrtiću?

Tea Sabol: Mislim da znam.

Ana Rubinić: E. Melita, od Rite, od Marjana nona. Oni su stanovali u jednu kuću i imali su, kao što ja imam ove škale, i onda još jedan mali, kao balkon prije nego se ulazi unutra. I to su stari

ljudi zvali pod. I onda su ju zvali Marija na Podù. Razumiješ? A ne pod kao pod, nego kao polu balkon. Polubalkon.

(Ana Rubinić, rođ. Filipas, r. 1933., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

282. Rozolio

Ana Rubinić: Moj nono, nono od, pra, moja mama je imala jednoga strica, od moje none brata, kojega, kojega su zvali, oni su prezivali se Rozolio. A rozolio, to ti je nešto jako dobro, slatko, vino, kao... Imali su vino i neko mu je reko imaš vino kao rozolio. I ostalo je Rozolio. Uvijek je bilo nešto, imalo je smisla, nije bilo to samo ovako.

(Ana Rubinić, rođ. Filipas, r. 1933., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

283. Barbunić

Tea Sabol: Imate li vi obiteljski nadimak?

Marija Rogić: Moj nono je imao Barbunić jer je bio crvenkast, odnosno i njegov djed i pradjed su bili jako crvenkasti, onako u licu, i zato su ih prozvali Barbunići.

(Marija Rogić, rođ. Žic, r. 21. 7. 1935., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

Povijesne predaje

284. Dva trgovca

Ako vas na to još nitko nije upozorio, znajte da na otoku Cresu postoji jedno mjesto sazidano na strmoj hridi ponad mora, mjesto kojemu je od davnina naziv Lubenice. To mjesto nije poznato po lubenicama, nego po dobroj janjetini i vještim, vrlo vještim trgovcima.

Svi su mladi već poodavno otišli iz mjesta, a ostali su stariji ljudi koji pričaju o pokojnom sumještaniu Vinku K., koji je jedini u Lubenicama talio i oblikovao željezo i od toga živio sve do smrti.

Taj je K. jednom, kao mlad i siromašan trgovac željezom morao ići na put u Trst, pa je u Rijeci kod jednog bogatog trgovca željezom ostavio dvojica kola puna kopči što ih je sam izradio. Zamolio je riječkog trgovca da mu pričuva robu dok se on ne vrati.

Kad se poslije nekog vremena vratio s puta, zatražio je od bogatog trgovca svoju robu. Ali, bogati je trgovac svu njegovu robu – prodao. I ne htjede mu je platiti, nego se stane izgovarati:

- S tvojim se željezom dogodila nesreća.
- Kakva nesreća? – upita K.
- Ja sam ga ostavio u skladištu, ali tamo ima vrlo mnogo miševa pa su sve željezo izgrizli. Ako ne vjeruješ, dođi da se uvjeriš.

Siromašni se željezar iz Lubenica ne htjede prepirati, nego reče:

- Što ću gledati? Ja ti vjerujem. Miševi uvijek željezo grizu. Zbogom!

Tako ga Vinko K. pozdravi i žalostan se odluči vratiti na otok. Ali, dok je odlazio, u susjednoj uličici opazi dijete bogatog trgovca. Dijete se igralo i Vinko se s njim sprijatelji. Igrali su se dok prvi brod nije išao za Cres, a tada se zajedno ukraše...

Sutradan dođe Vinko K. iz Lubenica ponovo u Rijeku i ode ravno bogatom trgovcu čiji miševi jedu željezo. Nađe ga u groznici, nervozna i zabrinuta. Požali mu se bogati trgovac kako mu je nestao sin i upita Vinka je li ga negdje vidio ili možda čuo za njega.

- Jesam – odgovori siromah. Vidio sam ga. Jučer kad sam pošao doma, vidjeh ga na Cresu, navrh brda Sisol. A prije toga vidjeh jastreba kako je sletio ravno na tvog mališana, uhvatio ga i odnio tamo.

Nato se bogati trgovac razljuti i srdito reče:

- Zar te nije stid? Podsmjehuješ mi se, a ja sam u najvećoj žalosti! Kako to može biti da jastreb odnese dijete?
- Pa ja ti se ne rugam – uzvratila K. – Zar je čudo što jastreb nosi djecu, kad miševi mogu izgristi dvojica kola željeza? Vidiš, sve može biti...

Čuvši to, bogataš se pokaje za svoju prijevaru i odluči siromahu priznati istinu:

- Miševi nisu pojeli tvoje željezo – reče – nego sam ja sve prodao, a platit ću ti dvaput više ako mi pomogneš da nađem sina.

E, ako je tako – odgovori K. – onda ni jastreb nije odnio tvoga sina. Eno ga kod mojih na ladanju, a ja ću ti ga sutra dovesti.

(Ogurlić, 1996: 26-28)

285. Atila (vojskovođa)

Lubenice, selo na Gerbinu na otoku Cresu, nalaze se visoko nad jednom liticom i u davna vremena bile su opasane zidinama, čiji tragovi još i danas postoje, i imala su dvojna vrata kojima se ulazilo. Jedna prema zapadu, koja su vodila na groblje i dalje, a druga na sjeveroistoku. Priča kaže da je Atila, osvajač, došao pred Lubenice u namjeri da ih pokori. Ljudi su se zatvorili unutar zidina, ali nisu imali nikakve mogućnosti da se brane. Mjesni župnik morao je nekako organizirati tu obranu. Nije znao kako, pa je zazivao Boga. I tada mu se pojavila Majka Božja i rekla mu je – „Pelvane, ti hot na jena vrata molit, a ja ću na druga“ i tako su oni stali svaki ispred svojih vratiju. Atila je čitave noći pokušavao prodrijeti, provaliti, međutim bezuspješno. Tako je to relativno malo mjesto... Ujutro je odustao od tog pokušaja. I tako su Lubenice ostale spašene. Međutim neobično je to da je Atila, nije zapravo, nije dospio tako duboko u Europu, a sigurno nije prolazio Cresom. I sad – otkud to da je on bio baš taj koji je napadao mjesto. Ima na otoku, negdje tamo, bliže Ustrinama, tragovi jednog naselja koje se zvalo Padova. Oдавno je to nenaseljeno i pretpostavlja se da je selo u davna vremena morala poharati pošast, kao kuga ili neka druga bolest koja je mogla pokositi sve stanovnike. Pa bi tako možda u ovom slučaju i Atila bio personifikacija nečeg lošeg, nečeg zlog, ali zahvaljujuć svesrdnoj molitvi i pomoći Majke Božje – nije se dogodilo. To bi bila ta priča.

(**Vodarić, Petra.** 2015. „Usmeni oblici otoka Cresa.“ Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:620818> Citirano: 2. 4. 2020., str. 14)

286. Merag triput pokraden

Dinko: Triput je bio pokraden. Triput su došli gusari. Ča su na Mergu imeli ja ne znam. Su bili siromahi.

Anđela: I crekvu.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Anđela Bucul, rođ. Cesarić, 8. 4. 1934. i Bernarda Granić, Merag, ljetno 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

287. Povijesna predaja – Martinšćica

To vam je isto legenda. Evo, to će vam bit interesantno opet. Ja sam sad napisao jednu studiju, ako se može zvat studija, da ja nisam nikakav arheolog, ja nisam nikakav povjesničar, ali sam učinio studiju o onomu što se priča, a to se priča s ljudi ovde preko 90 godina koji imaju, znaju, i ja sam to čuo kad sam bio djeca. U Tihi, uvali Tihi bil je stari mostir. I svi misle ovaj mostir u Martinšćici ne? V Tihe, znate? I sad je to meni kopkalo. Zašto je taj mostir? Niko nikad ga

ne spominje, a Tiha je uvala di je sad autokamp. I kopkala me još jedna druga stvar što sam... 1990. kad je bila stogodišnjica ove naše crkve, kad je Anđelo Badurina, povjesničar crkve, pričao povijest nastanka samostana i reko je: “Ursa Bokina je 1472. poklonila zemljište u Tihi da bi se učinio samostan.” Ja velim, ma šta ovaj govori, Tiha je kilometar odavdje, Tiha nije ovdje di je samostan. I on nastavlja priču, i onda je Blaž Kolombis poklonio dragu i tako dalje i samostan je završio 1525. Ma ja velim to je nešto i meni je to kopalo da sam prošli zimu išo to istraživat i našo da ono što je u legendi pričano da je tamo bio samostan, to je bilo pre tisuću godina. I to sam stavio 12 dokaza koji govore, od zidina koje su tamo, od mula koji je bil dole i oću reć da neke stvari u legendi koje prelaze i stotinama godina, ovaj, je tačno, od tisuću i dvadesete godine je Gaudencijo, sveti Gaudencijo sa svetim Romaldom gradio ovde samostane i u knjizi Ivana Ostojića što možete pronać stoji – izgradili su 4 samostana, tri znamo gdje je, a četvrti nemamo. To je jedan od dokaza, još ih ima 11. I to sam pokazao, prikazao na znanstvenom skupu u Cresu i nadan se da će bit objavljeno. Ovih dana imam to predat Vedrišu, ovom povjesničaru iz Zagreba pa da on to vidi. Oću samo reć, da ti dokazi, te legende su poput onoga: *Ima dima, a di ima dima, bilo je i vatre.*

(Ivo Saganić, r. 1946., Martinšćica, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

288. Povijesna predaja – Martinšćica

Jer to ta je na ovom dijelu Martinšćice što je mi zovemo balaski. Znači, istočni dio luke imo je usidreni brod i to je bilo područje dosta zaštićeno, i dan danas, od bure i bura je krešila, sidro se vjerojatno okrenilo, i brod je zanašan, orelo mu sidro i zanašala ga na ovu drugu špicu ovamo. To je ta punta tunera di ni stabla, takoreć, ne rastu jer bura tamo dere ko jako. I on je se dao na koljena i zavjetovao: “Ako mi se brod spasi, ja ću dat neko zemljište crkvi.” Odnosno svoje obećanje koje je poslije učinio najviše i sad tom zavjetnom slikom. Brod mu je, ono šta se reklo, po mirakulu znači spasio se, ostalo blizu kraja, sidro ulovilo. Stvar je u tome što je ići prema kopnu sidro se opet... Kopno se diže i sidro mu je zakačilo, ali u biti bilo je gotovo. Jedini brod koji je imo mu se spasio i on je učinio tu zavjetnu sliku. Tu zavjetnu sliku imamo ovdje. Vidi se i njega i njegovu kako je on to, ovaj, dušno se prikazuje da je on i neki brod. Ja mislim da je tu i sa strane, nije važno, uglavnom je ta. Taj događaj znam da se to tu desio. (...) Ja bi prije reka, nisam toliko vremena proveo u mjestu, pošto sam ja pomorac bio, ali tu priču sam čuo još u mlađim danima.

(Ivo Saganić, r. 1946., Martinšćica, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

289. Ukradena mlada

Znam da je bila misa i vjenčanje i da su svatovi izašli iz crkve i uputili se, kako je običaj, napraviti krug po selu i da su došli gusari vjerojatno na konjima iz Tihe, to je uvala, tako da se brod nije vidio. Martinščica je jedna uvala, a Tiha je druga uvala. Da su navodno gusari došli na konjima iz Tihe i odveli mladu. I da su svatovi kao išli za njima, međutim nisu ih sustigli nego su ovi već brodom otišli.

JA: Jesu nalazili dijelove njezine odjeće po šumi?

Ništa.

(Anica Senčić, rođ. Kučić, r. 20. 5. 1952., Cres, 25. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

290. Odbjegla nevestica

Pitam zna li za nevesticu koju su ukrali gusari

Na Filozicah je bila neka. Mlada je i umrla, mislim. Ona je bežala, bežala i nisu ju mogli nać.

Ja mislim da to nisu bile istine. Nema to smisla.

(Maria, rođena u Važminežu kod Belog, Martinščica, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

291. Ukradena nevestica (gusari)

A to kad bi bilo vjenčanje u crkvi, onda bi bili otišli van i ona bi bila pobegla. Dole prema Slatinama. Prema Tihi. I onda kum da bi išel za njom. Nije ju mogel uvatit. I onda tamo da su našli odjeću poderanu po šume i da su ju uzeli ča.

Potvrđuje da su ju oteli gusari i da ju nikada nisu pronašli. Ne zna se koje joj je bilo ime

(Izidor Lovrečić, r. 11. 7. 1933., Grmov, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

292. Ukradena nevestica

Ivo Saganić pita Gina zna li za ukradenu nevesticu jer mu je Anica Ivaknika o tome nešto govorila, a Gino odgovara:

To je bilo u njihovoj kući. Iz Grmova neki pa da su ju fkrali. To sam ja čul.

(Đino Kučić Gašpićev, Vidovići, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

293. Ukradena nevestica

Ima van jedna legenda ode, da je jedan par se oženio i nevesticu, ovu, mladenku na piru su tu večer oteli razbojnici, odnosno gusari, ljepše reći uskoci il tako neki drugi, i nikad ju nisu pronašli. Oteli su ju i u susjednoj uvali putem su pronalazili dio njihove robe tako da ta legenda živi u ovom našem području. Ja je nisam puno povjerovo jer kad sam pričo s ljudima z Vidovića onda su mi rekli da je to na Vidovićima, kad san pričo s Martinšćice da je to u Martinšćici ta legenda, a ne bi se čudio da takih legenda nije bilo i negdje drugdje, to bilo lijepo čut. Ja to tumačim da je to moglo bit jedna dogovoreno, ovaj, odlazak. Vidović u 19 stoljeću nemate ni jednu djevojku da ostala neudata u kući. Šta to znači? Da su dogovarane, ovaj, vjenčanja, da su se događale stvari koje su, čak sam čito jedanput, da čak i mladi se nisu znali, ništa čudit se, jer u stara vremena je bilo: “Oženi se. Ki će te hranit?” Svaka je djevojka morala ić iz kuće, znači ona je morala nać ili ljubav ili prisilno otić iz kuće. U ovom slučaju ja mogu tumačit ovo što je ova djevojka bila, tu su dolazili brodovi i tu je bilo jako puno ribara i drugih mještana, onda je lako mogla nać svoju ljubav. Samo nekomu reć: “Ja se moram udat. Dođi ti i mene na dan vjenčanja ukradi me i ja idem s tobom.” Može se i tako tumačit. Ljepše je reć, prišli su lupeži, gusari su mi ju uzeli.

(Ivo Saganić, r. 1946., Martinšćica, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

294. Bela IV. – glava

Glava mu je tamo va Belom. On je pobegal od negde.

(Maria, rođena u Važminežu kod Belog, Martinšćica, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

295. Bela IV.

Kažu da je tamo živel, kede se je skril i tamo je jedna glava. Niste videla to? O njemu su pričali da je došal tu i da je tamo živel, da se skril, a nikad ne zna niko povet ni kamo je šal ni kada je šal ni gde je svršil.

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

296. Padova

O Padovi znam da je tam nastala kuga, da su svi tamo umrli ljudi. Znaš kamo je to mjesto, kod Stivana po tom dijelu, da. To sam čula, da.

(Marija Debelić, rođ. Jurjako, r. 22. 9. 1956., rođena u Malom Lošinj, ali živi u Cresu., 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

297. Padova – razvratno selo

Padova, to je mesto između Stivana i Beleja. To da su bili jako razvratni ljudi. Da nisu hodili u crkvu. Da su se rugali sa crkvon.

Dafne: Da su se rugali ljudima u Stivanu, susjednom selu. Kad bi išli u crkvu, oni bi došli ispred crkve i radili...

Nona: Sa mehom svirat. I da bi se bili svukli, nečisto, neuredno i tako te stvari. I onda ne znam ko su umrli od kuge ili od potresa.

Dafne: Neka Božanska osveta je došla.

(Lina Flego, rođ. Benvin, r. 5. 4. 1931. i Dafne Flego, r. 25. 1. 1992., Vrana, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

298. Selo Padova

Selo između Stivana i Beleja. Da su ljudi bili toliko oholi, da su na misu išli s mehom (*misli na instrument*) i plesali ispred crkve i da ih je tako Bog kaznio i požarom uništio selo Padovu.

(Anica Senčić, rođ. Kučić, r. 20. 5. 1952., Cres, 25. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

Predaje o zakopanom blagu

299. Ukopano blago

V gradu Cresu je jena crekvica, va koj govore, da je silno blago, ko čuva jena divojka. Negda biju najme judi, ki su bili bogati, našli jenoga mladića al divojku, pak jih pitali, 'ko će njim čuvat blago, dokle se oni od kede largo (daleka) vrate. A kada biju oni rekli, da će čuvat, onda bi njen bogataš odsekal glavu. Skopal bi zatin velu i dalboku jamu, va ku bi stavil blago, a od zgor blaga stavil bi onoga mladića al divojku, ki je jimel čuvat. Tako je donke (dakle) i tu

udelano. To blago čuva divojka. A budući da je to blago čuvano, ne more se tako lahko do njega prit, 'ko ne vaja ovako delat.

On šlovek, ki želi dobit ono blago, mora poč okolo deset jedanajst ur' v noći, a da to niki ne zna, va tu crekvicu zet sobu(n) krunicu, posest se va parvi banak (klupu) kuntra (prama) oltaru blizu onoga šćapa, ki je na kraju banka zaboden va tlo. Tu mora najprej sedeć, a onda kjećeć zmolit celu krunicu i tako moleć čekat, dokle bati (odbije) pol noći. Kada bude pol noći, prit će jedan pop z onoga svita, ki je, dokle je bil na ovon svitu, tolike maši znemaryl, pak je mora z onoga svita prit navredit. Kada ov pop spravi sve za mašit, onda vaja da živi šlovek pride do parve škalini i popu opeva mašu. Kada je maša finena (svršena), onda vaja da z ruku takne one parameniti, ke su na popu, i gre gaspet (opet) na svoje mesto i na mire moli, če bude san tel. Pop jide ća, a malo zatin otpre se va crekvice jena raka, va koj, govore, da je blago. Z ote raki pride van jedan veli gad, ki se ovije okolo onoga šćapa tako, da bude njegova glava va jistoj visine, koj i onoga šloveka. Sada šlovek mora toga gada tri puti bahnut (poljubiti), ali, kada ga bahnjuje, ne sme se prestrašit, aš, 'ko bi se prestrašil, gad bi pal gaspet v raku, a on šlovek već ne bi mogal dobit onoga blaga. Ov gad je ona divojka, ka blago čuva. Obarnjena je va gada zato, če se je obećala, da će čuvat, i pustila ubit. I tako je kako zakjeta. A da se oslobodi onoga života, koga živi va onoj prilike, to mora jedan drugi šlovek delat onako, kako smo spomenuli gore, i to tri noći drijoman (dietro, man, zasobice). 'Ko šloveku parvu noć, kada jide provat, dobro pasa, onda će mu i druge dve noći; a kada sve tri, onda je blago njegovo, more ga dignut, kada će.

Već je čuda judi provalo (kušalo) sreću, ma niki još ni mogal niš udelat, 'ko ne još jih dosta od straha i poginulo. I tako se blago još i sada nahaja va toj crekvice.

(Bortulin 1903: 134-135)

300. Ukopano blago

Kako va crekvice va Cresu, tako govore, da je i na varh Sisa jedan veli menik, pod kin je jena raka palna (puna) blaga. To blago more se dignut, 'ko jide devet judi i jedan pop tan gore. Pop mora zet sobu(n) štolu³⁴ i ono, če stavi na ruku, kada gre mašit, a ne samor štolu, al samor ono

³⁴ štola (lat. stola < grč. στολή: odjeća, haljina), dio liturgijskoga ruha u obliku široke i dugačke vrpce koju biskupi i prezbiteri stavljaju oko vrata kada dijele sakramente; đakoni ju nose preko lijevoga ramena i prsa. U ranom kršćanstvu štola je bila jedini odjevni liturgijski predmet koji se stavljao na svjetovno odijelo; simbol svećeničke vlasti. Citiranje: štola. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 27. 12. 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59947>>.

za na ruku. Ti jadi moraju poč tri noći drijoman. Ovo blago šli su bili jedanput judi da će dignut i već su bili prišli do škriji (ploče), ka pokriva raku, ali najedanput se nebo naoblačilo, pošnelo je garmet. Judi su se prestrašili. Pop da će sada hitit štolu na raku, ali ni bil zel sobu(n) ono za na ruku. Ma on je štolu svejeno hitil, a kada je ona pala na raku, svas Sis se je stresal i pokazal se najedanput jedan veli čarni pas, pošnel na njih lajat i skakat na njih, doklegod nisu svi ća pobežali i pustili i blago i štolu na rake. Jutro dan šli su dva od njih vit, će je od njihovoga posla i zajeno po štolu. Kada su tan gore prišli, našli su menik, kako je bilo i preja, nar su ga bili razgarnuli, a štola je bila obešena na jedan kjin (klin). Još je i na drugih mestah, kako govore, blaga zakopanoga, a ta mesta su: 1. klanac. mej dve kući va Belon i to mej kuću Andrijićevu (Ivan Mikičić, nazvan po ocu Andrijić) i mej kuću Merikanovu (Jure Bandera, nazvan Merikan, jer mu je otac dugo vremena bio u Americi, a vratio se kući bogat); 2. na žaliu pod Beli; 3. na Stivanskon (po crkvisi, koja je tu bila); 4. pod sv. Petron itd.

(Bortulin 1903: 135)

301. Ukopano blago

Za Burburane se pripovijeda da su kroz noć postali bogati. Jednom došao jedan od njihovih pređa po poslu na Rijeku. U društvu s nekom ženom iz Dragozetića došao u dućan nekog trgovca „starovjerca“ (pod tim se misle pravoslavni, zapravo Grci). On sam nije ništa kupovao, nego samo žena neke malenkost. Na koncu, kad više nije htjela ni mogla ništa kupiti, jer nije imala čime, upita je trgovac: „Zar ne ćete više ništa kupiti?“ Na to mu ona odvrati: „Bin kupila, bin, ma niman s čin, aš son uboga, kako i svi naši judi.“ — „Tako? A otkuda ste vi?“ upita trgovac opet. — „Z Dragozetic“, odgovori žena. — „Iz Dragozetic? A gdje je to?“ — „Na jižule creskoj, z one bandi kuntra Barseču, blizu Porosini.“ — „Pak vi da ste siromasi? A s otoka Cresa ste? Je li moguće, da bi vi bili siromasi? Ne, ne, vi se varate! Vaš otok je pun zlata, vi ste bogati.“ Žena mu nikako nije htjela vjerovati držeći, da se njome ruga. Onda je on uzeo nekakvu staru knjigu te čitajući iz nje rekao: »Idite na to i to mjesto nedaleko od Dragozetića. Tamo ćete pokraj puta naći jedan menik. Raskopajte vrh toga menika i naći ćete jednu škrilj. Pod njom su novci; dignite škrilj i novci su vaši.« Dok je trgovac to ženi govorio, Burburan je pažljivo slušao i dobro sve zapamtio. Ona žena i Burburan i neki drugi Dragozećani došli su na Rijeku lađom. S njom su se imali i vratiti. No Burburan nije čekao dok lađa krene, nego je odmah, tek što je iz trgovčeva dućana izašao, ostavio sav svoj posao, radi kojega je došao na Rijeku, i pješke krenuo do Brseča, a odanle se preko kanala „Vela vrata“ lađicom dao prebaciti na Porozinu,

otkud je ravno pošao da potraži naznačeno mjesto. Da li je on to mesto našao, ne zna se stalno, no i dan danas se pokazuje na putu, što vodi iz Beloga preko Niske u Dragozetiće, mali menik, a usred njega, na vrhu, četvorouglasta, otprilike $\frac{3}{4}$ metra duga, $\frac{1}{2}$ metra široka i isto toliko duboka izdubina, u kojoj da je našao dvije ili tri žare ili bolje zemljane boce pune novaca. Tako narod pripovijeda.

(Bortulin 1949: 81-82)

302. Lubenice

U Lubenicama je crkva imala zlata dosta. Crkva je bila bogata lubenička. I onda je imala, to su čuvali neki, župnik je u tome bio glavni, ali tri-četiri su bili, kako su zvali, legati su ih zvali. I oni su bili ko jedan odbor koji je bio za to. I onda je bio jedan župnik koji kaže: „To je opasno tu. Ja ću to negdje smjestit na sigurno mjesto.“ I toga da nema više. Da je nestalo to zlato. Tako sam ja čuo.

(Diego Kamalić, rođen u Zbičini, 26. 8. 2018., Cres, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

303. Skriveno zlato kod sv. Mihovila

A to su pričali, da, da je kod svetoga Mihovila gore, ka da je zakopano pa tu ka su zakopavali prvo mrtvih, da, i da tu je lokva bila. Sad ni ni lokvi ni ničeg. Sad prišla šuma venka sve. To su govorili da kod svetoga Mihovila da tu ka su zakopavali ovi Grci, to da su, da.

Ja: A jel netko našao to blago?

A sada ki zna ko su ovi stari ca našli prvo. Mi sad ne znamo ko su našli, ko nisu.

(Maria Lovrečić, rođ. Mlacović, r. 15. 1. 1934., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

304. Siromašica

Anton Sablić: Isto, kod Sv. Marije Magdalene na brodu je bila jedna ženska i bilo jedno pet dječ. Muž joj je bil umrl joj. I onda je čarape plela. I tu je hodila s brodom i prodala čarape u Rijeku. I ljudi su govorili da je siromah. Ljudi su vidli da je siromašica. I onda su joj rekli ovako: „Ben', za kruh ćeš imet celoga življenja.“ Kod Sv. Marije Magdalene, to je jedno groblje, od crepa je. Još se vidi gore ka rupa ke de je bil taj cekin. On je šel tam, oni su šli, on je njoj rekel, on je govoril: „Tu, tu, tu ćeš nać to i to. Češ nać za živet.“ Dva drugi su čuli. Oni su se

skrcali va Porozinu³⁵. I do Porozine su šli hodit ravno tamo. Onda su bili, su šli, su znali gde su stavili cikin. Su šli onde. To uzeli. Ponesli. Kasnije ona ženska išla vidit, je bilo otvoreno.

Elena Sablić: Decu su imali svakakvu i nije im to dalo koristi. Tobože da to je kazna.

Anton Sablić: Takovi su bili.

(Anton Sablić, r. 1918., Cres, umirovljeni je brodski mehaničar, Elena Sablić, r. 1921., Cres, umirovljena je učiteljica, Cres, 15. 4. 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

305. Križni put

Anton Sablić: A druga je isto priča...Kada ideš gore po križni put, onda je bila tamo ta crekvica. I još je gore zid, ja... sve je palo dole. I tu na tu crkvicu...

Tea Sabol: Što je palo?

Anton Sablić: Krov je pal.

Elena Sablić: Od starine i sada su samo metli zid.

Anton Sablić: Onda su bili, ta crkva je bila, su bili zapustili. I onda je bil jeden, eden bambin.

Elena Sablić: Kao jedna beba, ne?

Anton Sablić: Kako jedna beba, kako li andelić. Ke bil teški. I neki djeca su šli gori i govorili: „Daj ga dole!“, ne? Kako on njega pustil dole, to je bilo teško, on ga ni mogel držat, on je pal. I oni su pobegli ća. Brod je došel i ga posekel, otvoril i unutra je bilo zlato.

(Anton Sablić, r. 1918., Cres, umirovljeni je brodski mehaničar, Elena Sablić, r. 1921., Cres, umirovljena je učiteljica, Cres, 15. 4. 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

306. Crkva sv. Lovre

Anton Sablić: Bil je jedan čovjek, je umro, ma on je to uvijek tražil. Našel druge stvari. Dole, onde preko, prema Sv. Lovreno, onde isto jedna crkvica. I onde su...

Elena Sablić: Neki stari naokolo tražili i čak...Dolo od Krčine³⁶, ja sam čula priča. Odjednom da su čuli neki zvuk i pobegli ća. A, da su neke ploče kamene...premakli, ali nisu uspjeli jer ih počelo biti strah.

(Anton Sablić, r. 1918., Cres, umirovljeni je brodski mehaničar, Elena Sablić, r. 1921., Cres, umirovljena je učiteljica, Cres, 15. 4. 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

³⁵ Naselje i trajektna luka.

³⁶ Selo blizu Cresa koje se sastoji od samo nekoliko kuća.

307. Zakopano zlato

Anton Sablić: Tea, u ...su bili...u starinsko vreme, prije ovde su bili Grci. Na ovom otoku. Prije su bili Rimljani i onda su bili Grci. I Grci su morali pobeći ća. Jedno dve godine nije padala kiša. Oni su...I onda, oni su zakopali zlato. Svoje zlato ke su imeli su zakopali. Edan dan su eni išli...Kopali su kamenje za zidove, gromaće ke zavemo mi. Eee, kako oni su kopali, skoro mrak je bil. I došel jeden brod, grčki. Oni su, kako su kopali su došli do cigle, cigle s brod. I otac stari govori: "Pusti, to ćemo sutra ujutro, to pogledat šta je, da ne bi bilo što hodalo, možemo ance život izgubit." E, oni su išli doma i ujutro su našli sve raskopano. I su našli cetiri cekini, ovi zlatni. Došel je ta brod, on je imel dokumente, on je pokupil amforu i su išli ća. I onda su pustili...za zahvalu su oni pustili cetiri...

(Anton Sablić, r. 1918., Cres, umirovljeni je brodski mehaničar, 15. 4. 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

308. Sveti Salvador

Još ovo da ti ispričam. To mi je isto djed pričo. Tu na Salvadoru, razumeš? Ma prije puno godina. Još je Cres bio sa zidom sve zatvoren. Ja se sećam kad tamo na šetalištu još je bio zid. To bi moralo jako lepo bit kad je bilo sve zatvoreno. I onda došo taj praznik kad se išlo na Salvador, a nije bila ova crkva. Ispod Salvadura ima još jedna crkva. Ne vidi se više, ali ja znam da ima to. I onda su išli, mislim, pop i ljudi, svi su išli gore da mole, vamo, tamo. I kad su došli gore, gledali su dole na more i vidli puno galija. I pop kaže: „O, Bože! Sad će napasti Cres! Nećemo imat danas misu.“ A u toj crkvi je bio jedan anđeo od zlata, razumeš? I taj pop kaže danas neće biti, ovaj, misa, ništa. Moramo se brzo vratit u Cres da kažemo ljudima da će, sto posto će nas napast. I on jednog čovjeka zove: "E, dođi gospodine, dođi ovamo uzmi ovog anđela i idi prema moru i negde ga sakri, u neku gromaću. I ovaj uzme tog anđela i ide prema moru. Ovi ljudi se vrata u Cres, razumeš? I posle danima, razumeš, taj pop traži tog čoveka, da ako ga je sakrio, i de ga je sakrio. I više nema toga čovjeka. Više nema toga čovjeka. I de je nesto, pitaj Boga! Sad, su ga oni sa mora videli, ti galioti, ili je on uzeo kipa, pitaj Boga. U glavnom, to je legenda o tome. I probali su tražit, znaš. Bilo je na Cresu puno zlata. Zlato su zakopavali prije blizu crkve jer crkva će uvek postojati. Ili neki zid.

(Franjo Milohnić, r. 15. 3. 1947. u Velom Boku u kući uz more, na osami. Cres, 12. 8. 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

309. Skriveno blago

To se pričalo da negdje, da su tamo bile, neko mjesto, to su zvali, da su bile kao neke žare. Da su tu kao bili Grci. Neko blago da bi bili našli ili kao novac neki. To sam čula od baka pričat. Da je bilo kao u nekim žarama sakriveno to blago. 10.06 Ja: Je li to netko našao? Ja vam ne znam. ... Znam da se mora poč kopat negde, da su tu našli. ... I onda da su našli to, taj novac. Da su našli blago skriveno.

(Antica Mužić, rođena 1937., Orlec, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

310. Zakopano blago

Jedanput je jedan čovek rekao da on ima straha, da on ima straha, a puno šoldi je bilo za dignut. I onda su ga prepejali. Da on ima strah. Prepejali su ga, ali onda su mu pokazali kako su te šoldi zakjete. Da su tri rake pune zlata. I oni su njemu pokazali to. „Ako ti to budeš udelal, ti ćeš sve te šoldi dobit.“ A on je imel straha. Ali to je bilo jak grdo zakjeto. On je moral poč na vrata i onda da su stavili jednu šibu od goreka do šojera i dole do šojera. Ali on je onda moral prit ondeka i otu šibu su puntali gore va šojer i va njegovo lice. I po toj šibe goreka će prit vela vela zmiija. I ona će njega poljubit. I kede ga poljubi, da će mu ostati jedna mića črna maća. Ali on je, misle da on je to udelal, kada je ota zmiija hodila po tom šćapu goreka, on je pregnul. Kako je on pregnul, ona je pala doleka i onda da je još više zakjeta. I onda nije dignul. I te šoldi su vavek va Cresu. Nima niki forci to udelat. To je jako velo, gardo zagrešeno. Za sve šoldi ja ne bi šla to dirat. I vidiš, i to, to je jedan čovek iz Petrićeva, on je bil oženjen va Petrićevi, ali je va Cresu stal pa kada bi prišal va Petrićevi, onda večer on je to sve povedal. A moj brat mu je rekao: „Ma ti nimaš strah niš! Zač ti ne biš to udelal?“ A on govori: „Ja nisan anke šal probat.“ Jer on govori: „Ja bi pregnul kako i on. Ne bi udelal to.“

(Domenika Zec, 4. 10. 1919., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

311. Skriveno blago

Ovdje u Belom su uvijek rekli da po konobama. Da bi trebalo neke konobe duboko proći, da sigurno je, ali ne znam da bi to tražili. Beli ima jedan klančić i tamo su uvijek rekli da je to. Tamo smo imeli čak strah jer su nas strašili da ne smijemo poč blizu, ali nije bilo puno pričanja o tome.

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

312. Skriveno blago

Dinko: Skrivenom blagu, ko smo mi čuli, to jesu priče vele. To je bilo negde tamo kad su bi govorili od Merga poč prema svetom Vidu, ne znam kako se zvaao jedan teritorij.

Anđela: Jedan teritorij.

Dinko: Jedan teritorij, da. Gde su bile nekakve gromadi kamenja skupljenje. Da je tu ispod neka rupa, neka rupa i da na toj rupi stoji neka, neki lonac, neke špiter tamo i da je to skriveno blago. Ali to skriveno blago nije nikad u životu niko našal.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931. i Anđela Bucul, rođ. Cesarić, 8. 4. 1934. Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

313. Kruščica

Dinko: Priča, to je isto jedanput, je to bila istina ili nije bila istina. To sam ja čul od mojih roditelja. U svetom Vidu prema Kruščici. Da je došiel neki čovek i se javil u svetom Vidu. Al on valjda imel neke podatke. I epital točno govori gde pojedinosti. Gde se je nalazil prema Kruščici neki veli pidal.

Anđela: Jedno veliko stablo.

Dinko: Jedno veliko stablo, da. Gde je tog pidala, ovi su mu tumačili da to je tu. I taj i taj čovjek se uputio prema tamo. I da su drugi dan našli razbijenu žaru. Ali, što je bilo unutra? Dal to je istina, neistina? Ali to je pričano o tom skrivenom blagu.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931. i Anđela Bucul, rođ. Cesarić, 8. 4. 1934. Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

314. Skriveno blago kod Svetog Blaža

Dinko: I ta jedna priča koju sam čul, za Magdalenski, da je neki hodil, iz Rijeke. Da je kupil mali brodić koji su pelali. I taj čovjek je bil, ovi su pričali nešto za taj Magdalenski da postoji negde tu i tu neko blago, a da ovaj koji je to slušal, da je on zamolil da ga boli truh, ne znam kako, neka zaustavi se brod negde tamo iza svetog Blaža, da ga se iskrca na kraj da ne više može podnest na brodu. A ovaj je iskoristil priliku tako da je on to što je čul, došao prije ovih drugih, da je to, to blago uzal. Da su videli da je raskopano.

Anđela: To je crkvica sveta Magdalena.

Ja: A gdje je ona?

Anđela: Tu kod groblja.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931. i Anđela Bucul, rođ. Cesarić, 8. 4. 1934. Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

315. Skriveno blago na Kruščici

Dinko: Ova Kruščica, znaš ke je Kruščica?

Ja: Da.

Dinko: Ben. Tamo ti je jedan put dole. Onda su stanovali gore, Sveti Vid.

Bernarda: Di je lovačka kuća, tamo ti je bio stan. Tamo su ovčari neki bili na stanu.

Dume: Sam i ja bil tamo jeno tri leta. I tamo dole va Kruščice je jedan veliki dubec i tamo ti prišel jeden šlovek, nisu ga poznali. Došel je tamo va sveti Vid, gore, i onda je pital za Kruščicu. Nije znal kede. Oni su mu povel i šel on dole i drugi dan je se vratil i va rusak je imel jeden ovako komad. Ali rusak sebe držal na leđa, nije htel pustit ga. I onda šel ća. Onda pokle nekoliko vremena su ti dole pastiri okolo, i su našli ispod toga dupca, tamo su našli jenu žaru razbijenu. I ništa unutra, prazna. Znači, taj čovek je dole imel te papire, te karti.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

316. Lovreški

Dinko: A va Lovreški, to ti je isto jedna crkva zapuštena. Tamo su stalno kopali ljudi. I tamo su našli. Ali ne zna se da li su ili nisu. To su ti bili pokojni File i Filip. Oni dva. Filip je iz Hraste bil. A sveti Bartol, tu gore, ona crkvica sveti Bartol. Tamo su kopali, Madonna! Stalno.

Bernarda: I nisu niš našli?

Dinko: Su govorili da kod svete Uršuli.

Bernarda: To ti je po starom putu kad se išlo na Merag, ne prodeš pored Pržića, malo iznad Plodina, po onom putu. E, tamo ti je sveta Uršula.

Dinko I ovaj, i tamo su govorili, možda je istina, možda nije, da tamo je neko blago. Da to čuva neki mali dečkić.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

317. Skriveno blago – sv. Bartolomej

Da, to su govorili da je negdje zlato sakriveno. Gore je bilo gde ti je Bartolomej. Gore ono brdo tamo. Tamo su rekli da su sakrivali jer su bile grobnice. Pa su bili našli, znaš ono, pokriveno sa kamenom. Kad se gre dole, na Mergu, kad je ona kapelica. Si bila nekada hodat? Pa onda još više gore. Znam da je do nas uvijek dolazio jedan čovjek koji je stalno tražio. Ja ne znam. Govorili su da su našli nešto.

(Dora Surdić, rođ. Brezac, 1938., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

318. Skriveno blago – Dragozetići

Beli, Dragozetići, negdje na jednoj sredini tamo vam je bil jedan menik. Brdo kamenja. I jedan čovjek je bio u Rijeci u jednoj gostioni i su se dva razgovarali i su rekli da bi trebali jednu barku dobit da bi išli u Dragozetići, proti Belom, da postoje ta... Mislim, kup kamenja i da tamo ispod je zlato. A ovi iz Dragozetići su to slušali, taj čovjek, i je brzo šal na barku i da su kopali cijelu noć i da su to našli. Tu žaru, ne znam, toga zlata strašno. I uvijek, su se zvali Borborani, da su bogati jer da su dobili to zlato. Oni su bili najbogatiji ljudi u Dragozetićima.

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

319. Skriveno blago – ispod Loznatog

Jednom se pričalo. To je dole jedno mjesto. Se zove Dol. Ispod Loznatoga je jedna stara crkva bila. Sad su to zidine. Nisam ja bio možda 20 godina. I tamo su neki ljudi. Tamo se govorilo da tamo postoji neko blago. Jedno vreme se pričalo da Cres je bio odseljen. Da nije kiša padala ne znam koliko godina. Godinu dana, dve, ne znam. I onda su ljudi bježali od otoka i sakrivali blago i neko blago da je sakriveno u toj crkvi. U Dolu. I tamo ja znam da su ljudi išli čak i tražit, ali ja mislim nikad nisu našli ništa.

(Stjepan Koljevina, r. 12. 12. 1931., Cres, kolovoz 2019., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

320. Skriveno zlato – Beli

Za skriveno blago se priča tu u klančiću kod Vilme, iza da ima kožićin ispod najvišlje gromače i ne znam gdje još.

JA: Jel neko čuvao to blago, nekakve zmije to čuvaju često?

Ma neki psić je tu navodno, psić čuvao, a tamo gore, ne znam, al tamo gore je ta neka šta su je zvali, neka mama s kožićima. I sad da li je to povezano sa zlatom ili je to nešto drugo?

JA: A nisu se pojavljivale neke zmijske velike? Kao veliki gad?

Ne, ovdje navodno psić u tom klančiću di je, ali ljudi su to sve prokopali i nisu ništa našli. Sad, da li je to neko prije našao pa se šutilo?

(Valentin Mikičić, 16. 2. 1968., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

321. Zlato kod Zbičine

Bilo je tamo kod Zbičine jedan veliki, ogroman kup tog kamenja. Recimo. Šta je to bilo? Tko je to dopremio tamo? Nikad se nije saznalo. I tu se smatralo da je ispod zlato. Pa čak priča da to zlato čuva neka zmijska koju treba neko poljubiti da bi došo do toga.

Ja: Nitko nije raskopao to kamenje?

To je toliko ogromno bilo da čovjek i kad bi došo tamo izgubio bi potpuno hrabrost. Ali kad se pravila cesta onda su to iskoristili. Nije ništa bilo ispod. Govorilo se da neki Filipino, ne znam kakvo mu je bilo prezime, koji je prebjegao u Italiju, je imao najbrži čamac, brži od policijskog. Ali govorilo se da je on, navodno, došo do zlata i da je zato imao dovoljno novaca da pobjegne i da bez brige živi u inozemstvu.

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

322. Borborani iz Dragozetića

Va Dragozetićah su se obogatili ljudi. Borborani su se zvali. Oni su se obogatili. (...) Grci su zakopali to blago.

(Maria, rođena u Važminežu kod Belog, Martinšćica, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

323. Zakopano blago iz Dragozetića

A na Dragozetićah, jedna ženska je bila v Reke i prodavala je va dućanu. I ona da bi kupila, a da nema novaca. Njoj su točno rekli kako se to mjesto zove. Neka ide tamo. Al je bil čovek. Sused ki je čul. On je brže-bolje uzal barku i dole. Stvarno su bili bogati. Oni su toliko kampanje kupili. Borborani su se zvali. Oni su zvali taj novac.

(Maria, rođena u Važminežu kod Belog, Martinšćica, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

324. Pisarići

To se svega pričalo prije. Ma ja sam bila mala. (...) Neka vela zmija da će se pokazati, a posle da bi bila neka lepa divojka. Da moraju biti tri brati Pisarići. Pisarići da se moraju zvat. I onda da mogu dignut taj novac.

(Maria, rođena u Važminežu kod Belog, Martinščica, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

325. Blago

To su isto povedali. Da čovek nije tel dat decon novac. S djecom je bil posvađan. I onda da je zakopal. I onda kada njega su stavili, da je stavil i novac. I stvarno, martvoga da su ga stavili i da su dignuli novac.

(Maria, rođena u Važminežu kod Belog, Martinščica, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

326. Skriveno zlato kod groblja u Ustrinama

Tamo gde je stari cemiter bil. Tamo su govorili da je tamo neko zlato zakopano. (...) To je bila jedna stara crkvice pa to se zrušilo i onda su bili napravili blizu drugu crkvicu.

cemiter - groblje

(Leticia Toić, r. 1928., Ustrine, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

327. Skriveno zlato u Lubenicama

Ja sam čula za zlatno runo, da je bilo u Lubenicah. Da su pobjegli neki, neki kralj, ja ne znam ki je to bil. Sa brodom da su došli i da su zeli zlatno runo i to zlatno runo da je finilo va Lubenice. I onda zato da su napravili tamo kuće. Neka ne moreju prit ovi, pirati, kako su se zvali? Gusari, ne znam kako su se ti zvali negda, sa barkama. Su došli visoko, visoko i tamo su napravili kuće i sve. Da bude nepristupačno. Da ne mogu doć do tog zlatnoga runa. To se povedalo. Ta štorija. Ma ne znam ako su ga uspjeli naći, spasit to zlatno runo.

(Lina Flego, rođ. Benvin, r. 5. 4. 1931., Vrana, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

328. Menik

A to vam je anke istina. To vam je istina. Moj jedan prabarba, od nona brat je bil u vojski. A bogati su bili, jako bogati. A prije nego je šel va rat, on da je zakopal zlatnike va neki menik. I taj čovjek je stradal u ratu i to zlato se nikad nije našlo. Ali skali su to zlato. Jeden iz Vrane isto. Žena mu je rod do toga našega prabarbe. On je iskal za vreme rata, i prije, sa viskom. Po svuda je iskal to zlato. I pokle je on šel va Australiju. Se bil anke obogatil i onda su pričali da možda je on baš našel to zlato. Nije sigurno.

(Lina Flego, rođ. Benvin, r. 5. 4. 1931., Vrana, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

329. Skriveno grčko zlato

JA: Jesu li pričali nekada da onda možda su tu nailazili na nekakvo blago?

Da, ima puno tih priča. Sad čujte puno, ja ne znam baš tako puno, ali uvijek se nešto čuje. Negdje prije 50 godina, moj pokojni tata sreo se sa jednim čovjekom iz Cresa, a taj čovjek je negde plovio vani. Onda je njemu rekao jedan čovjek: „Ti živiš tu na Cresu i to pa šta se ne biš obogatio. Ja ti imam kartu, mapu, da ti pokažem, negdje se nalazi to veliko blago.“ „Ma nemoj me zafrkavat“, on kaže, „Ma ne, ja ću ti pokazat pa ti ako ćeš provjerit kad ideš doma.“ I taj čovjek je poznao mog pokojnoga tata, on je došo tu, to je meni tata pričo, ja sam već bila u Rijeci, i kaže: „Idemo mi to jednu noć tražit, iskopat.“ I sad oni, naravno, tu su se svi muški organizirali sa sela i otišli su jednu noć. Uzeli su svoje lopate, motike i idu oni tamo i kaže. E, ali nisu oni ništa si postavili pitanje kako bi mogli one tamo naić na nešto jer svako zakopano blago ima svoju kletvu i tako. I oni kopaju, kopaju, kopaju i kad su došli, onako, jedne dubine metar i pol, tu je najedanput počelo sve pljućat, kao mali komadići razbijene žare, nešto onako, i mrava, Bože sačuvaj. E, al nije to bilo sve. Najedanput, znate mi imamo ove lese, ne znam kako se to zove, lese. Tamo su sa tri strane su lese, a to je se nalazi iznad lokve, bare. I sada, najedanput, oni čuju kako neki otvara tu lesu. Ovi tri, četiri su bili i oni miruju, ništa oni, misli ono sad će neko postaviti neko pitanje, mi ćemo dati odgovor i šta bude tražili pa ćemo vidjeti dal im možemo udovoljiti. Ali jedan čovjek je bio strašno strašljiv. Bio je najmlađi, ali strašljiv je bio, Bože sačuvaj, a jako je psovo pokojni Frane. I onda, on je počeo psovat: „Ja to neću, ja to neću, ja idem doma.“ I najedanput nestalo mravi i svega je nestalo i svi su se morali pokupiti ća. Ništa, otišli oni ća. I idu oni za dva dana nazad, to je iskopano, još je iskopano, znači neko se je pojavio i napravio šta je trebalo i dignuo. Uzeo. Pretpostavlja se, naši ljudi su ostali bez niš. To je bilo to.

JA: Čije je to blago bilo?

To su blago zakopavali stari Grci. Kad su otišli, onda oni nisu to mogli naravno sve nositi sa sobom i onda su oni to zakopali na određena mjesta, a i oni su imali svoje sluge. I onda bi oni čak svoga sluga zakopali tamo pored toga, tobož da on to čuva, uz zakletvu to i to moraš. Oni moraju to odraditi da bi oni mogli to neko dignuti. A sad te kletve, te kletve ne može svatko znati. Nego doći tamo na određeno mjesto pa da postavi recimo to pa da su oni bili mirni, pa da su rekli šta ti treba, pa da su dali odgovor, toliko misa, toliko toga, toliko toga, bi sve bilo, ali pošto je on počeo psovati sve je nestalo.

(Maria Nikičić, rođ. Mužić, r. 15. 11. 1944., Krčina, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

330. Zakopano blago

A onda ću vam povedati još za jedan, ajde kad već pričamo o tome. Ono za Orleca. To mi je povedala pokojna mama, a moja mama bi sad imala 104 godine, znači to je negdje prije 180 godina se događalo. Prema istočnom dijelu Cresa, istočno od sela Orleca. To je dolje, dalje od Malog Boka. Tamo su pričali da su isto tako ljudi saznali da su našli, da je postavljeno zakopano blago, i ne to malo nego veliki kotal puni zlata, da visi na jednom, štangi ovako. Ali znali su koja je kletva. Znali su što treba napraviti, al to niko nije napravio niti će ikad napraviti. Onda oni su išli, misleli su: „Ma mi ćemo dat toliko misa, mi ćemo sve napraviti. Možda će nam ipak.“ Oni su otišli tamo, počeli su kopati, došli su do toga crnog kotla, bilo je sunce kao i sada, vedro nebo, najedanput, grom za gromom, bum bum i morali su svi poč'ća. Ništa od toga.

JA: A što su trebali napraviti?

Trebali su napraviti ovako, bila je kletva rečena da se to može podignuti samo pod tim uvjetom ako dođe tamo plesati svećenik, od jednog određenog prezimena, sa djevojkom, da bude gol onaj i ona i onda će izvaditi taj kotal zlata, a to je neostvarivo. I to je to.

(Maria Nikičić, rođ. Mužić, r. 15. 11. 1944., Krčina, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

331. Skriveno blago – dvor Sforze

Već kad smo kod Osorčice. Tamo na podnožju gdje je polje, sad je sve zarašćeno. Tamo je bio jedan, nije bio dvorac, bila je jedna građevina, ali se govorilo da, zato se zove do dan danas Anđelov (Angelov) taj dio, jer tamo je dolazio u lov... To je bio kao lovni dvorac jedan konte, grof Angelo, a Angelo, to je od Sforza, castello Sforzesco u Milanu. I od tamo bi došlo lovit ovdje. I bon. Dvorca više nije. Danas je tamo jedan veliki menik od kamenja. Ja se sjećam, ne znam je li bilo naše ili smo brali tuđe, masline. I onda, kaže da se govorilo da tamo gdje ima on

tron, da ispod tog trona je jedan zlatni anđelić. I ništa. Pitaj Boga di su Sforze. Ovo je sve palo. I ovi kopali, orali su tamo. Polje je tamo. Boga mi, ovaj nešto udara. E, anđelić! Zlatni. I kako sam bio razumio, pokazao je to bio ženi kad je došo doma navečer. Žena ko žena, mislim, čovjek ko čovjek, nije mogla to držat za sebe i to se pročulo. I pop je to doznao. I normalno, pop, kad njega nije bilo doma, došo i: „Vi grješnici, vi anđela dajte odmah Crkvi.“ I taj anđeo, neko je bio rekao, da je u vatikanskim muzejima. Bon. Ja ga nisam vidio.

(Lucio Petrinić, 15. 12. 1952., Osor, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

332. Skriveno blago

Ali ima jedna druga priča u Cresu. Jedan Valunjan koji je isto mrtav jedno 50-60 godina, da je našo na pragu crkve ispod kamena nekakvo blago. I da je s time studiral sina.

JA: Koja je to crkva?

To je mala crkva. Ruševina je to. Znači, gornjom cestom od Plodina kad se ide prema Kimenu. Znači, poslije tehničkog pregleda je prva ili druga staza, uski puteljak na gore. I niti sto metara unutra, tamo su napravljene neke kućice, je ta crkvice. Bez krova je. - LOKALITET

(Marko Krivičić, r. 4. 3. 1948., Valun, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

333. Skriveno blago – Lovreški

Ima ovdje kod u Lovreškom. To je dole skoro na moru. I to dan-danas svi traže. I turisti traže da idu jer su očito čitali negdje o tome. To je bila jedna od najstarijih crkava na otoku. Ne znam iz kojeg stoljeća to baš datira, ali to sad su samo ruine. Samo par zidova ima. Tu je bilo sakriveno neki blago. Tu je bila kao neka biskupija. I priča se, to još dok sam ja bila mala, navodno su ljudi išli to tražiti i navodno da se i našlo to. Sada, ja ne bih htjela to imenovat. Ali kažu, ja se sjećam ko mala, da su mi roditelji pričali, ti ljudi su sad već umrli, bili su dva čovjeka koji su išli to raditi i navodno su to našli, to zlato. Kao da je to bio nekakav kipić od Isusića. I kažu da se tome jednome dijete utopilo u ovako maloj vodi. Znaš ono što se, one otvorene bačve što su po konobi za vino točit? Da je imalo 4-5 godina, da se tome utopilo. Doslovce u toliko vode. A od tog drugog čovjeka da je sin s dvadeset jednu godinu nastradao. Zato kažu da te stvari, to skriveno blago, da kad se to uzme da to nema blagoslova, to uvijek nosi nekakvu nesreću za sobom. (...) Kažu da se to dogodilo sigurno.

(Antica Kućica, 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018. Tea Sabol 2006-2019. rkp)

334. Zakopano zlato – prema sv. Salvaduru

Luiza: Ima onaj Kaštel kad se ide prema Sv. Salvaduru. U toj kući, kao, su govorili da su tu zakopali zlato. Prije oni su, bilo je po dvoje-troje njih i onda bi, kao, išli kopat, tražiti to zlato. Onda su oni, kao, išli bi i onda bi iskopali to zlato i onda bi to sakrili. I onda bi, kao, morali dat jednu dušu. Nekog bi morali, kao, dat, da, kao, čuva to zlato. I tako se, znam da se tako pričalo.

Mario: Da, zmija bi se kao bila pojavila.

Luiza: Kao da se to pričalo, da su onda morali dat i da su tu kao bili kao zakopali. Bilo je troje njih di su našli to zlato, što su valjda ljudi kad su bježali, tad, ne znam, prije, onda bi zakopali ti bogataši. Nisu mogli sve nosit sa sobom. I oni su to zakopali, i onda su rekli da će dat, ne znam, morali su žrtvovat nekog čovjeka. Taj čovjek bi kao umro, onda nešto bi se dogodilo i tako je bilo između tri prijatelja, di su tako zakopali zlato i jedan se, navodno, znači sin mu se malo poslije toga utopio u bačvi u kojoj je bilo tako malo, znači ništa nije bilo tog vina. I mali je htio to probati i išo u unutra i nekako se ugušio. Odnosno, valjda je pao tako s glavicom, a poslije toga je bio kao jako ogorčen taj čovjek, i otišao je kao u Ameriku, a kao njegova duša se onda kao pretvarala u te zmije koje su navodno velike, neki gadovi, to zovu kao neki gad koji je bio tu i kao ti nisi mogao doć do toga kad bi netko i čuo da se negdje sakrilo na tom mjestu. Kad bi išli tražit, onda bi došla velika zmija.

(Luiza Mužić, r. 20. 3. 1966., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

335. Zakopano blago

Dinka: To je bilo jedno veliko brdo kamenja i govorili su da je šoto zatrpano zlato. Da su Grci stavili tu zlato. I kad su delali ovu cestu, tu hrpu su svu skopali. To im je trebalo za cestu. I nisu našli ništa. Ma to vam je na više mesti tako govoreno.

(Tereza Šalina, r., 25. 10. 1955., Dinka Vodarić r. 21. 4. 1933., Zbičina, kolovoz 2018. , Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

336. Zakopano blago – Loznati

Lorenzo: To je u spiljama. Ima neka spilja. Ja sam bio kad sam imao dvajst godina u toj spilji unutra. Nisam vidio nikakvo blago.

Nikola: Ali to se pričalo.

Lorenzo: To se pričalo da je tu zakopano blago. (...) Naši stari su to pričali. Po Cresu da je tu okolo bilo. Da su našli to blago zakopano. Ali ne znam ni ja točno. To su sve priče koje su pričali naši stari kad smo mi bili djeca.

(Lorenzo Rigović, r. 1. 10. 1963. i Nikola Rigović, r. 13. 11. 1952., Cres, kolovoz 2019.)

337. Skriveno blago – Buhatovica

Da, di je ta djevojka što se pretvorila u zmiju i to, da, to sam čuo u Cresu.

(Valentin Mikičić, 16. 2. 1968., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

338. Skriveno blago – Buhatovica

Lorenzo: Ljudi su išli u crkvu i vidjeli su neke stvari koje se događaju koje nije normalno.

Nikola: Šta nisu govorili da iza oltara je bila kao neka rupa gdje su izlazile zmije?

Lorenzo: Su izlazile zmije, da, tako je.

Nikola: Ne znamo zašto.

(Lorenzo Rigović, r. 1. 10. 1963. i Nikola Rigović, r. 13. 11. 1952., Cres, kolovoz 2019.)

339. Skriveno blago – Buhatovica

Kaže da tamo nisi moga preko noći, ovaj, doć. Mislim, ja ne znam za to, ovaj, u glavnom, to sam čuo, razumiš.

Ja: A zašto se nije moglo prići?

Da šušur, razumiš?

(Ive Mužić, rođen 1939. u Orlecu, Cres, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

340. Crkvice Santa Maria de Buttafogo

Marija Rogić: To je u stvari crkvice koja se nalazi kod nas gore na Zagrađu, odnosno na Šetalištu 20. travnja sada ili aprila. Vidiš to je ova, ova mala crkvice gdje smo do pred malo stavljali mrtvace. U stvari zove se Santa Maria de Buttafogo. To je dao sagraditi jedan bogati vlastelin. Da ti najprije ispričam pa ćeš ti ukratko napisati. Uglavnom... Jedan bogati gospodin dao je sagraditi tu crkvicu povodom vjenčanja njegove kćeri i kasnije... Zvao se je Buttafogo. Kasnije se brak njegove kćeri raspao zbog preljuba supruga. I ona je od žalosti umrla. Nakon

njene smrti, suprug je otišo u svijet, otišo, pobjego, nije se više vraćao, a ožalošćen otac također je otišo, ali prije neg je otišo je... Prodao je sav njezin miraz, i imanje koje nije htio je pustio i sve to zakopao u toj crkvi s time ako se nađe neki odvažan mladić koji će nju vratiti u život, iskopat će to blago i imat će, bit će bogat i žive će dugo i sretno.

U toj crkvi se stalno noću čuo neki žamor, lupetanje, jauk. I našao se jedan odvažan mladić koji je pokušao ostvariti tu nakanu. Ušo je noću skrivečki u crkvu i prikazala mu se velika, ogromna zmija. Glava joj je ličila čovječjoj glavi. I ta ga je zmija htjela poljubiti. Međutim on od straha je bobjego. Tako da, ovaj, nije uspio vratiti u život mladu i dan danas su pred crkvi, vječito se čuje žamor.

I po cresku od Buttafogo došlo je Buhatovica, Buhatovica je to, Sv. Buhatovica. Vidiš, a sad godinama držimo unutra mrtvace. Nikad se ništa nije dogodilo. To su te priče.

(Marija Rogić, rođ. Žic, r. 21. 7. 1935., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

341. Skriveno blago – Buhatovica

A tamo se pokazivala jedna zmija. E, tamo su, ujo moj je tada govorio, bili jednu djevojku zakopali, tako se pričalo. I onda zakopali su valjda blago. I onda tko ima hrabrosti ići tamo i onda ta djevojka da će se pokazat i onda da ju poljubiš i onda možeš blago uzet. Ali ja nisam čula da iko imo hrabrost.

(Maria (Maris) Toić, r. 21. 12. 1946., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

342. Skriveno blago – Buhatovica

Ma tamo su nas kao djecu još strašili da tamo se pojavljuje neki zmaj, nešto. Da se ne sme unutra. Ne znam zašto je bila, uvijek je bila zatvorena. Dugo, dugo godina dokle god nisu napravili onda mrtvačnicu.

JA: Kažu da je tamo bila pokopana mlada žena?

Da, da.

JA: Jel se onda ona pojavljivala?

Pa tako govori. Da, zato je, stalno je bila zatvorena. Većinom su nam tako govorili, da ne smemo ići tamo.

JA: Je li netko pokušavao ući unutra?

Pa valjda jesu.

JA: A zašto je zmaj bio unutra?

Valjda ta djevojka, nešto začarano bilo ili nešto.

(Dora Surdić, rođ. Brezac, 1938., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

343. Skriveno blago – Buhatovica

On: to sam ja čul znaš kao dijete, da su tamo u Buhatovici bile, bilo toga sakrivenog blaga. Ali tamo si, za dobit uvjete si moral napraviti ono što je neki taj zahtjeval. Recimo priča je bila najprije ti je došla, šta ja znam, neka, neka, na pamet govorim, neka, životinja koju si moral poljubiti. Ako si imal hrabrosti. Onda ti se otvoril za poč dalje. Onda na koncu da su govorili da je dolazila neka ogromna zmija koja jedva kroz vrata prolazi nutri i ti si trebal poljubi tu zmiju da bi ti onda dozvolila da ideš dalje to blago kopat i opet to su sve te priče. Što je istina od tih priča, tko zna.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

344. Skriveno blago – Buhatovica

Ne, to neke zmiije nešto tako znam, ali ne znam baš ništa. Da, to kao nekakvo skriveno blago pa to čuvaju nekakve zmiije. Neke zmiije i kao nije se smjelo to dirati i onda kad je ta išla, kad je išla ta mrtvačnica tamo onda su se ljudi mali i bunili šta su to uopće dirali, išli dirati tu, tu crkvicu.

(Marija Debelić, rođ. Jurjako, r. 22. 9. 1956., rođena u Malom Lošinju, ali živi u Cresu., 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

345. Skriveno blago – Buhatovica

To je navodno, točnu priču ne znam, samo je meni interesantno to što je taj, to je taj kudlak čuva to blago. Izgleda da taj kudlak čuva to blago. U toj crekvici. Buhatovica je prijevod od Bogorodice.

(Gianino Sučić Mornarić, Cres, 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

346. Skriveno blago – Buhatovica

JA: Da li ima nekakvih tih, tih čudesnih priča, horor priča vezano za neke crkvice ili za neke lokalitete?

Pa za sve si bilo nešto, za Svetu Buhatovicu.

JA: Što je bilo?

A šta je to bilo, tamo se neka zmija pojavljivala, ne znam ja, ja stvarno ne znam tu priču, al čula sam nešto o toj zmiji. Al ne znam, ne znam vam to ispričat.

JA: Zaručnicu je ostavio zaručnik i ona je umrla od žalosti. Njen otac je pokopao u Buhatovicu nju i njen miraz i prokleo tu cijelu crkvu. I zato se tamo pojavljuje ta zmija, ili zmaj, i svi koji pokušavaju doći trebaju poljubiti tu zmiju i onda mogu doći do blaga, ali to se nitko nije usudio napraviti. Nitko nije ni došao do blaga, a kao nekad se noću čuje kako ona plače jer je ona ostavljena.

Sad vidite vi kakve su to bile kletve. Nije to bila mala šala. Ček to je ona crkvica di se stave mrtvi sada?

JA: Stara mrtvačnica.

Stara mrtvačnica?

JA: Da, na šetalištu.

Di je sad mrtvačnica.

Sad je mrtvačnica kod groblja odmah.

O Bože sveti pa di su mrtve stavljali tamo di je ta zmija i to sve skupa? Strahota Božja! A ti zmajevi, sad kad ste spomenuli zmajevi, to su bili ti zmajevi. Vidite, vidite kakav je to zmaj. (Maria Nikičić, rođ. Mužić, r. 15. 11. 1944., Krčina, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

347. Skriveno blago – Buhatovica

Luiza: I to su isto govorili da je zakopano blago ispod ove crkvice.

Tea: Buhatovica?

Luiza: Tako je, da su zakopali, to je tako moja baka, znaš, uvijek pričala da je kao tako, da su to zakopali isto i da uvijek dolazi ta zmija po noći, da bi trebao biti netko hrabar kad bi uspio poljubiti tu zmiju, da bi kao spasio bi tu dušu. Da je ta žena što je tako, da je to zmija koja recimo, sad recimo ta, žrtvovali su jednu curu kojoj se nešto dogodilo, ona je umrla s 20 godina, ti kad biš poljubio tu zmiju, kao bi to došlo onda u tu djevojku od 20 godina. Pa da biš mogo doć do zlata jer kao se bojiš, sigurno, ako ti dođe jedna zmija koja je ko čovjek ogromna. Znam ono neki ljudi su se jako protivili, rekli su zašto se baš ta crkvica sad dira i tako kad postoji neka legenda o njoj. Tu je bilo neko vrijeme mrtvačnica.

(Luiza Mužić, r. 20. 3. 1966., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

348. Butafogo

Bio je taj neki arhitekt ili plemić Butafogo koji je dao da se kapelica izgradi i imao je kćer i dopustio je da se oženi za nekog čovjeka. Taj brak je bio nesretan i kratki; ona je ubrzo se razboljela ili šta, ali na neki način je umrla, nedavno nakon toga i otac je dao zakopat ju u tu kapelicu, Bukatovicu. I sad, on ju je zakopao tamo i kraj nje zakopao je blago, a to blago je nastalo što je prodao dotu, zemlju koja je njoj trebala doć u miraz, prodao je i taj novac je pokopao kraj nje. I sad, nakon njezine smrti muž je pobjegao, a otac se preselio u daleke zemlje. I uskoro su počeli neki misteriozni šumovi oko te kapelice. I jedne noći neki hrabri mladić kojemu se dalo je otišao vidjeti šta je to. Ušao je unutra i čuo neke čudne šumove i vidio je – divovsku zmiju, gigantsku, ogromnu koja je imala čovjekoliko lice. I ta zmija je krenula kao da će ga poljubiti i on se tako prepao da je on pobjegao glavom bez obzira. I ti šumovi su se nastavili i sljedećih noći. Poanta je da je on nju slučajno poljubio, da bi se onda ta žena vratila u ljudski oblik života i vjerojatno bi za sobom donijela to blago. I sad, ništa, čeka se da netko hrabar dođe. Nadnaravna bića i pojave sadržane su u predajama o zakopanom blagu. Moguće je iznaći dodirne točke i povući analogiju u dvjema zabilježenim predajama ovoga rada s onima koje je zapisao Andrija Bartulin 1903. (134-135). Dvije su verzije prve predaje o zakopanom blagu, odnosno u ovome slučaju, strogo čuvanom blagu za koje se navodi i gdje se točno nalazi. Objema je zajedničko što se blago nalazi u kapelici, odnosno crekvici i što ih čuva divovska zmija. U verziji kazivačice Dafne Flego zmija ima glavu umrle djevojke, a zakopano je blago njezin miraz. U Bortulinovoj verziji vlasnik blaga također nije prisutan, stoga je morao postaviti čuvara, točnije čuvaricu, a koja je također preobražena u zmiju. Kako bi se došlo do blaga, potrebno je poljubiti zmiju, što podsjeća na čest motiv bajki o poljupcu i oslobođenju od kletve. U Bortulinovoj verziji postoji i korak koji prethodi susretu sa zmijom, a koji podcrtava supostojanje poganskog i kršćanskog; očituje se u tome što lovac na blago mora klečeći moliti krunicu da bi se naposljetku pojavio svećenik te se nakon svete mise otvara raka sa zmijom-čuvaricom. U zabilježenoj istarskoj verziji eksplicitno je navedeno ono što se tek naslućuje u Bortulinovoj verziji – tko je uspio prijeći prepreke i zadobio blago, ujedno je oslobodio dušu onoga koga je kletva ostavila kao čuvara (Žiža 1928: 376-377). Dvije su verzije i druge predaje o zakopanom blagu do kojeg se treba usuditi doći. U vanjskom je prostoru blago zakopano na reljefnom povišenju. U Bortulinovoj verziji blago se nalazi na Sisu, iznad Belog, dok u verziji Marije Mužić na Krčini. Za razliku od blaga u kapelicama po ovo blago ne dolazi pojedinac, već skupina ljudi organizirano kreće u potragu i iskopavanje. Kazivačica Mužić navodi kako su stari Grci zakopali blago, što se spominje i u istarskoj verziji. Spominjanje Grka želi se

povijesno smjestiti te vremenski naznačiti daleku starinu. Prema tome blago koje pripada Grcima gotovo je lišeno konkretnog vlasništva, no pruža objašnjenje o tome otkuda blago baš na spomenutom mjestu (Perić, Pletenac 2008: 86). Ipak, zajedničko je to što se do blaga može doći tek kada padne noć uz određeni ritual. U Bortulinovoj verziji devetero je ljudi sa svećenikom neuspješno okončalo svoju potragu te ih je u naumu spriječilo Potpisani Andrija Bartulin etnograf je Andrija Bortulin, no poštuje se zapisano u Zborniku za narodni život i običajevrijeme i crni pas, dok su u verziji kazivačice Mužić prepreka bili mravi, uz misteriozno kretanje lese. Nevrijeme, crni pas, mravi i nadnaravna sila koja je uzrokovala pomicanje leseimaju jednaku funkciju kao što nosi zmija u prvoj predaji – predstavljaju prepreku koju treba znati svladati te izdržati pritisak straha kako bi se pobjeda nad slabim u čovjeku nagradila ovozemaljskim blagostanjem. Kazivačica Mužić prepričava događaj koji se dogodio njezinu ocu i ovo je jedina verzija obje predaje o blagu koja završava da je netko pronašao i odnio blago.

(Vodarić, Petra. 2015. „Usmeni oblici otoka Cresa.“ Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:620818> Citirano: 2. 4. 2020., str. 19-20)

349. Zakopano blago i njegovi čuvari

To je bila priča koju san ja doživila. Jer to je bio moj pokojni tata, njemu je pričal jedan čovek iz Cresa, on njemu jedan govori: „Mi se možemo obogatit, ako se s tim slažeš.“ A moj tata kaže: „Kako ću se obogatit?“ Kaže: „Ja ti imam popis kad san bil u mornarici s jednim s kojim sam plovil, tamo navigal, on je“, kaže „meni pokazal jednu kartu, jedan papir na kom je bilo nacrtano mjesto gdje se nalazi zakopano blago što su stari Grci zakopali.“ I on kaže: „To je u tvome mjestu.“ I kaže: „Ja ću doć večeras i mi ćemo zajedno poč.“ Na Cresu, na Krčinu. A moj pokojni tata mu govori: „Čuj, to ja znan gdje mi ti to pokazuješ, po nacrtu, ali ja ne mogu tu poč sam sa tobom jer to nije moja zemlja. Da nas ti ljudi uhvate čija je zemlja, videt će raskopano i šta će bit – doći će policija.“ I onda, moj pokojni tata, on govori: „Ja ću obavijestit tih ljudi, nas je malo u selu“, kaže „taj čovek čija je roba i još jedan pa ćemo poč svi. Ajde idemo svi.“ I oni su ti došli drugi-treći večer i skupe se svi, znači bil je taj iz Cresa, moj pokojni tata i još tri ljudi sa sela. I odu ti oni po noći dole negde oko deset sati i počeu kopat, tamo na lokvu. To ti je jedna velika lokva na Krčine, to se nalazi sa južne strane Lokve, a između dve lese. I dobro, oni ti idu tamo i počeu kopat, i mislim sad, ovi jedan kaže, moj tata isto tako kaže – „Budite pristojni, nemojte psovat, budite dobri“, jer jedan čovik je bil među njima koji je jako

psoval, stalno psoval, znaš. I sad oni to kopaju, kopaju, kopaju i dosta to skopaju i najedanput se pojavi mravinjac, mravi. Na hiljade i hiljade, hiljade mravi, to je sve poplavilo sa mravima. I sad oni govore – „Sad smo blizu, blizu“. Najedanput oni čuju neki zvuk, lesa se počne otvarat i zatvarat, a niko nije tamo, znaš. Lesa otvara, zatvara. Ovaj šta psuje, on zapsuje i beži ća. I sad ovi drugi su se prestrašili, opet. I tako su ti oni to lijepo napustili i otišli su doma, i nisu nabavili ništa. Međutim, oni su vidjeli koliko su oni toga razrovali i kako je to bilo. Nakon dva dana išli su oni dole pogledat po danu, to je bilo razrovano, to san i ja videla, to je bilo razrovano tri puta više nego šta su oni to raskopali. Pretpostavlja se da je ipak neko došo i obavio stvar, ali nikad se ne zna tko ni kada. Pretpostavlja se da su se pojavili mravi u tom trenutku su trebali bit sabrani i pitat šta vam treba, vjerojatno neke mise traže, ta duša koja je tu zakopana. To se pretpostavlja da su zakopavali stari Grci veliku količinu zlatnika i s tim bi svog junaka, to je bio njihov sluga, oni bi njega zakopali zajedno s tim. Dali mu određenu zakletvu na koju se može, ako se to i to ispuni, da se to može dignut. Pošto nisu, nisu se obogatili ovi naši, a izgleda da neki jesu, jer je to posle stvarno bilo raskopano.

(Vodarić, Petra. 2015. „Usmeni oblici otoka Cresa.“ Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:620818> Citirano: 2. 4. 2020., str. 19)

350. Piero dei Conti Piero

Neki Piero, osnivač obitelji Conti Piero, na brzinu se obogatio pronašavši blago. Govorilo se da je u Rijeci starija Cresanka od nepoznatoga Grka čula priču o velikomu blagu skrivenome na Cresu. Starica je tek nakon dugotrajna nagovaranja doznala od Grka i mjesto gdje se blago nalazi: iza oltara romaničke crkvice Sv. Marije Magdalene u polju Magdalenski (i danas postojeći toponim), sjeverno od naselja. Vraćajući se kući na sporoj braceri, starica nije mogla šutjeti, pa je priču o blagu ispričala ostalim putnicima. Među slušateljima bio je i naoko nezainteresiran, ali pažljivi slušatelj Piero dei Conti Piero. Nakon što je brodić pristao u Porozini, lučici na sjevernoj obali Cresa, Piero se iskrcao pretvarajući se da je bolestan, te se žurno uputio prema crkvisi. Kad je pala noć, opremljen četirima maslinovim grančicama posvećenima na blagdan Sveta tri kralja, izveo je njima zatvoreni krug, što je trebalo odagnati nečastivoga. Taj obred otjerao je đavla te mu je pokazano točno mjesto gdje se blago nalazi. Piero je u tišini počeo kopati. Iskopao je mnogo zlatnika i obogatio se.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rkp)

351. Majka Božja Prapotna

Težak koji je na posjedu kopao s još jednim težakom u blizini crkvice Majke Božje od Loznatija (Majka Božja Prapotna), ugledao je usred vedra dana plamen debele male svijeće ponad neke ruševine. Ispričao je događaj svojem kumu i dogovorili su se da će se vratiti na imanje tijekom noći. Međutim, kum se u pratnji čovjeka po imenu Pipica potajice vratio prije. Obavili su obred maslinovim grančicama i našli mješinu do vrha ispunjenu forintama. Pipicovi potomci koji dandanas po svijetu i na Cresu nose isti nadimak, postali su imućni.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rkp)

352. Crkvice sv. Marije Buhatovice

Bilo je to veličanstveno vjenčanje, ali brak nije bio sretan. Ubrzo su se proširile glasine o sumnjivu moralu prelijepa mlade nevjeste, te se ona zbog lažnih optužbu razboljela i od boli preminula. Nakon ukopa, razočaran i ojađeni mladoženja napustio je Cres i nikada se više nije vratio, a nevjestin je otac emigrirao u daleke zemlje. Prije odlaska, uz kćerin lijes zakopao je gomilu novca dobivenoga prodajom njezina miraza. Otad, kao u bilo kojoj samodovoljnoj legendi, počelo se govoriti o čudnim zvucima koji se noću čuju iz crkvice. Govorilo se i o tomu da bi svatko tko pokaže hrabrost i zadovolji određeni uvjet, mogao osloboditi nesretnu djevojku i vratiti je u život. To je pokušao lijepi odvažni mladić. Usred noći zaputio se prema crkvici, pazeći da ga nitko ne vidi. Čim je ušao, začuo je neobičan zveket staroga željeza, koji kao da je dolazio iz podzemlja. Po cijelomu tijelu proželi su ga srsi i odjednom je ugledao golemu zmiju gotovo ljudskoga lika (lutajuća duša pokojnice) kako mu prilazi. Mladić se skamenio od užasa i kad je shvatio da mu neobična spodoba prilazi očekujući poljubac, pobjegao je. Legenda završava tako da se poradi njegova odustajanja, iz crkvice i nadalje čuju tajanstveni zvuci koji će prestati tek nakon što se pojavi hrabri mladić koji će ostati do kraja. No, ni do naših dana nitko nije bio toliko hrabar.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rkp)

353. Blago u crkvici na Prà

U creskoj crkvici na Prà, nalazi se skriveno blago. Čuva ga prekrasna djevojka koja se ispred svakoga tko se pokuša domoći blaga preobražava u zmiju. Mladić koji vjeruje da će

uspjeti, mora noću ući u crkvicu, promatrati preobrazbu prelijepa djevojke u zmiju, dopustiti joj da ga omota cijeloga sve do lica te napokon od nje primiti poljubac.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rkp)

354. Crkvica Svetog Duha

Cresanka koja se našla u Rijeci načula je razgovor dvojice Grka o tomu da se u prsištu drvenoga kipa postavljenog iza oltara u crkvici Svetoga Duha (kapelica plemićke obitelji Petris) nalazi boca puna zlatnika. Stigavši u Cres noću te strepeći da ju netko drugi ne preduhitri, odlučila je odmah otići u crkvu. Čuvaru od kojeg je zatražila ključeve ispričala je kako se zavjetovala Duhu Svetomu da će, stigne li sretno kući nakon velike nevere na moru, čim stupi na rivu, odmah otići u crkvu i zapaliti sve svijeće. Lukava starica dobila je ključeve i dočepala se blaga. Dok je otvarala bocu sa zlatnicima, obuzeo ju je nadnaravni strah koji ju je učinio ružnom nakaznom. Cresani govore da se starica prepala „jer ju je Majka Božja s fresaka crkve prijeteći gledala“, no to ju nije zabrinjavalo i otad je živjela kao bogatašica.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rkp)

355. Colombis

Dok je vojni kapetan Biazio Colombis boravio u Grčkoj, čuo je od nekog Grka priču o skrivenu blagu koje se nalazi u jednoj od kuća u vlasništvu obitelji Colombis „na strani gdje izlazi sunce“. On je to zapamtio i zabilježio. Nažalost, na povratku kući, kad je već bio u Kvarneru, zadesila ga je smrt. Među njegovim papirima pronađen je i ovaj tekst: „Tamo gdje izlazi sunce, leži malo blago od plemenita metala iz dobrog staroga vremena.“

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rkp)

356. Sv. Marija Magdalena na Prà

Jednoga je dana stara Cresanka ugledala svjetlucanje hrpe zlatnika uza sami zid te crkvice „na strani gdje izlazi sunce“. Te je noći kriomice došla do crkve, napunila pregaču zlatom, otrčala kući i sakrila ga u podrumu ispod bačve. I drugoga je puta igra uspjela! Ali trećega se puta nenadano pojavio đavao oboružan vilama. Starica se toliko prepala da je umrla od straha.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rkp)

357. Blago u zloglasnom polju

U blizini grada Cresa postojalo je godinama zapušteno zloglasno polje koje su građani izbjegavali, napose noću. Tamo je u davno doba bilo zakopano silno blago koje bi nalazniku donijelo nesreću i smrt. Jedne lijepe proljetne noći, dok su na nebeskome svodu sjale zvijezde, zaputio se mladić u svoje polje da čisti maslinik. Čim je stigao, ugledao je u daljini kako prema njemu dolaze kola s upregnutim crnim konjima. U kolima su bila dvojica muškaraca odjevena u duge plašteve, a slijedio ih je momak s crvenom kapicom ispod koje su virili uvojci i s mačem u ruci. Mladić se prestrašio, no kako je bio radoznao, pritajio se. Kad su zagonetni putnici stigli pod stablo na koje se mladić drhteći od straha popeo, počeli su kopati duboku jamu i u nju položili željezni sanduk koji su izvukli ispod plašta. Šutke su zatrpali jamu i zapovjedili mladomu pratiocu da blago vjerno čuva, sve dok na to mjesto u noći punoga mjeseca ne dođe zaljubljeni par koji će gol plesati oko stabla. Tom će zaljubljenomu paru mladi čuvar dopustiti da otkopa blago. Nakon toga, jedan od muškaraca zgrabio je momkov mač i njime mu odrubio glavu. Potom su se obojica velikom brzinom udaljila. Mladić se prenerazio kad je iz krvi obezglavljenoga izašla mlada djevojka koja je legla ispod stabla i zaspala. Trkom se vratio kući, ispričao roditeljima što je vidio te ih zamolio za dopuštenje da se njome oženi. Roditelji su dugo oklijevali, ali na koncu su popustili. Mladić je sa svojom nevjestom otišao na mjesto gdje je blago zakopano i nakon što je ispunio sve uvjete, iskopao ga. No, uskoro je kuću zadesila nevolja: mlada se žena razboljela i preminula od kuge, a ubrzo i nenadano preminuo je i njezin muž od zloćudne bolesti.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rkp)

Legende

358. Gavanke

Da su bile dve sestre, jena je bila siromašica, jena bogata. I onda je Boh hodil po zemje, i Sveti Peter. I oni su šli na vrata otoj bogatašice. I bogatašica ih je spravila ća, da ona nima niš kuće. Dobro, šu šli ća. Onda su znali za tu drugu sestru siromašicu, šu šli k njoj na vrata. „Hvaljen

Isus“ su noj rekli, „kako ste? Imate česago za pojest?“. A ona da govori: „Ja van niman niš, ja sen van gorka sirota, gorka siromašica, ja van niman niš“. „Ma imate nešto, ćete imet nešto kuće“. „Niš, samo jenu kolubu do lajna do vola, a to me sran anke reć“. A Boh noj govori „čujte, stavite vi na stol če imate, sve, i pit, ko imate če pit“. „Ja niman ko ne vodi“. „Ben stavite na stol“. I ona je stavila kolubu, otu kolubu, i stavila je verč vodi. I kada je prišel, Boh je šel za stol, i Sveti Peter, su se poseli, neka re ona kol njih, da ćeju to pojest. Da ju je bilo sran! Kako ćeju to pojest? I Boh da je... znači da je Boh prekrižil, i je se pretvorila sluka va pogaču. Prišla je jena vela, vela pogača, dobra. Gjedaju vino da ćeju vlet va muž[ol], da ćeju vlet va... neš nin je dala, to ti je vino, dobro vino. To je bilo čudo božje ko je Boh učinil na noj siromašice. Onda noj govori Boh „sada hodi s nami, hodi s nami, ćeš pasa dobro, ćeš tat dobro. (Boh bi ju bil nagradil, znate, bi noj bil dal, ka je on bil svemogući, on more, on bi noj dal neka dobro živi). Ali ne šmeš se nazat obrnut“. A ona... nekako noj je prišla na misel sestra (Vite, bila je noj sestra žločesta, istešo je imela milosarija na nju, znate, sestra noj je bila). Ona se obrnula! Ka se ona obrnula ni već e, ni nje ni njevine sestri. I onda pokle, kada šu šli judi gjedat, kada šu šli judi gjedat kako su one nestale, njevina sestra je bila na grote štamp[ana]... lepo okamenela sva, i kokoš pipličići, svi okameneli. Ona i kokoš pipličići. Aš ona ni nika tela dat jeno jaje sestre, nikat, ni koricu kruha, niš, niš, niš.

(Houtzagers, Peter H. 1985: 200-201)

359. Kako je nastalo Vransko jezero

Stara legenda kaže da na otoku Cresu, gdje je danas Vransko jezero, nekad nije bilo vode, nego je bilo veliko polje. Ondje na polju, podno današnjeg sela Zbišine, živjele su sestre Gavanke.

Jedna je sestra bila vrlo bogata, a druga, kako to u pričama biva, vrlo siromašna. Bogata je imala svega i živjela je u pravome dvorcu, a siromašica nije imala ničega. Bogata sestra nije imala samilosti za siromašne i nije htjela pomoći ubogoga, već bi takvoga potjerala s vrata kad bi došao prisiti. Ako bi im kadgod i dala kruha, gurnula bi im ga nogom s vratiju.

Ni svoju sestru siromašicu nije htjela pomoći i nikad joj nije ništa davala. Bogatašica je sestru primala u dvorac samo onda kad je za bogataški stol trebalo umijesiti kruh. Sirotica je mijesila kruh u pregači od ovčje kože, tako da su se mrvice tijesta hvatale za runo. Kasnije ih je kod kuće skidala s runa, miješala s balegom i od toga svojoj djeci mijesila hljepčiče.

Jednog je dana došao proseći jedan stari siromah s bijelom bradicom. On joj govori:

Daj mi nešto za milostinju.

Ona mu odgovori da ni ona nema, jer je i ona siromašica. A siromah joj reče:

Imaš, imaš bijeli kruh koji pečeš.

Ona mu odgovori da ne peče nikakav kruh jer nema od čega. A prosjak joj reče neka ode vidjeti: Podigla je ona peku i imala što vidjeti. Ispod peke bijeljela se prava pšenična pogača.

To ona donese na stol, a stari ubogi joj govori:

Vidiš, govoriš da nemaš, a imaš! Sada oni u konobu i donesi čašu vina.

A ona mu opet reče da nema ni kapi vina, jer su joj sve bačve prazne.

Ne govori da nemaš kada ja znam da imaš! Hodi u konobu i donesi, vidjet ćeš da ćeš naći.

Sišla je u konobu i na svoje zaprepaštenje našla punu bačvu najboljeg crnog vina. Tad donese na stol strancu punu čašu.

Vidiš kako govoriš da nemaš, a ja znam da imaš.

A ona mu odgovori:

Ja znam da sigurno nisam imala. To će bit da je milost Božja.

Kad se najeo kruha i napio vina, taj joj stari kaže:

Dobro. Kad ja odem, čut ćeš veliku buku. Kad to čuješ, a ti bježi odavde jer će stradati tvoja zločesta sestra Gavanka. I ne osvrći se dok ne odeš s njezine zemlje. A kada počne grmjati i strijele počnu padati, potrči još brže, nemoj se osvrutati i nikako nemoj reći „brižna moja sestra“, jer ćeš i ti stradati.

Ali kad je siromašna sestra čula tu veliku buku, kad je počelo grmjati i strijele s neba padati, ona se svejedno sestrijski osvrnula i zavapila:

Brižna moja sestra!

U taj se čas otvorila jedna velika jama i dvije su sestre Gavanke u zemlju propale. Uskoro je velika voda poplavila polje i tako je nastalo jezero Vrana. U nabujaloj vodi nestao je dvorac bezdušne bogatašice.

Dok je na jezeru još bilo dozvoljeno ribariti, često su ribari pričali da im mreže zapinju za krovove nekadašnjeg raskošnog dvorca...

(Ogurlić, Dragan. Jadranske legende. Rijeka: Adamić, 2001., str. 62-64.)

360. Gavanke

Kede je denes Jezero, jedanput ni bila voda, kone je bilo poje. Onde na poju, dole pod Zbisinu, su bile kući, kede su živele dve sestri Gavanki.

Jena sestra je bila živo, živo bogata, a jena živo siromašica. Ta bogata je imela svega, a ota siromašica ni imela nič. I ota bogata ni imela milosti i ni otela pomoć ubogoga, kone bi ga potirala ća keda bi prišal prosit. Ma ako bi mu kadagod i bila dala, bi mu bila kruh z nogu pehala.

Njanke svoju sestru siromašicu ni otela pomoć i nikad joj ni dajala nič; samo keda bi imela za delat kruh, je zvala sestru, neka joj gre pomoć sejat muku. A ota siromašica, keda bude šla sestre sejat muku, bude obelkla kožu do ovce i bude obernula mezdru na nutar a velnu na venka. I keda bi bila finila, onda bude šla doma i bude potrusila tu velnu i bude nakupila jenu pest muki ka bi se bila ćapala za velnu. I onda bi bila pokupila lajna do živini za zmešat zajeno z muku. Pak bi bila udelala jenu kolubicu kruha, ku bi stavila peć pod popel.

Jeden dan je prišel proseć jeden stari uboh s jenu bradicu belu. On joj govori: „Daj mi čegodar za karitat.“ A ona mu je rekla, da nima nič, aš da je i ona siromašica. A on ioj govori: „Jimaš, jimaš kolubu, ku pečeš.“ Ona mu je povedala do česa ju jima i kako ju učini. A on joj je rekel, neka gre vit, aš da je koluba bela. I onda – kako je on otel da jima – da je šla povinut otu kolubicu pod popel i to ti je parnesla na stol tu kolubu ma lepu, lepu belu. I onda ta stari da joj govori: „Viš, kako ti govoriš, da nimaš a jimaš! Sada hot konobu i parnesi mužol vina.“ A ona mu je rekla, da nima vina nič, aš da su joj sve bečvi rasute. „Ne budi govorila, da nimaš, kada ja znan, da jimaš! Hot konobu i ćeš vit, da ćeš nać.“ Pak je šla konobu i to ti je našla jeden karatel pelni vina černoga. Pak mu je parnesla na stol pelni mužol. „Viš, kako ti govoriš, da nimaš, kada ja znan, da jimaš.! Ona mu govori: „Ja znan, da nisen jimela sigurno. Će bit da je milost Božja.“ I onda mu je dala kruha jist i vina pit. I kada se je najel i napil, ota stari joj govori: „Dobro. Sada ćeš ćut jeden veli šumšur. I keda čuješ, a ti vaje hodi dovuda ća, aš tvoju sestru Gavanku ću uništiti. I ne budi se obarnula nazad, dokle ne budeš ća do njevine zemji. A keda počne grimat i strele padat, teci ća i ne budi rekla: Brižna moja sestra!, aš kone ćeš i ti bit unišćena.

Ma keda je ona ćula ta veli šumšur, ona se ie obarnula i je zavapila: „Brižna moja sestra!“

I to ti se je oparla jena vela jama, i te kući su se tombale i te dvi sestri su se fundale i voda je oplinula i tako je prišlo Jezero.

To su naši stari nan povedali, keda smo bili mali. I pod Zbisinu nikako ne nahajaju dno do Jezera, ma keda je jako, jako čisto vreme su govorili, da se je onde pod vodu vijevalo mirini do tih kuć.

I keda bismo se bili mi deca kadagor ćapali, naši stari bi nan rekli: „Će vas ni sram, vi ste, kako one sestri Gavanki.“

(Iz tehničkog razloga označena su samo mjesta akcenta.

Ovu je priču ispriповijedala Antica Tentor „Njaronkulica“, rođena Muškardina iz Zbišine nad Vranskim jezerom. Cres, 30. 7. 1951.)

B. F.

(Istarska Danica. 1951. Koledar za prestupnu godinu 1952. Pula: Izdalo Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda u Pazinu, 47-48.)

361. Sveti Gaudencije

Sv. Gavdent nakon mnogogodišnjeg boravka u spilji bi nekim ćudom, kako se pripovijeda, prenesen u Rim, a odavde se preselio u Jakin, gdje je u samostanu franjevacu u duhu svetosti i umro. Prošao je preko jedan vijek, otkad se sv. Gavdent morao pred osorskom bahatošću sakriti u spilju, a da o njemu već nitko ništa nije znao, ali providnost Božja htjede, te se njegovi mrtvi ostaci na ćudnovat naćin vratiše u svoj zavićaj. Jednoga jutra rano prije zore zazvoniše sama od sebe sva zvona po svim osorskim crkvama. Stanovnici prestrašeni pitahu se u ćudu, što je to, kad najednom opaziše ispod gradskih zidini kraj obale u moru veliku škrinju, gdje je tihi morski valovi ljuľaju amo tamo; pomisliše odmah, da tu mora nošto biti, i ne prevariše se. Kad izvukoše na suho škrinju, koja je bila od jakoga tvrdog drveta (ova se škrinja još i danas ćuva u crkvici sv. Gavdenta), a u njoj naćoše drugu gvozdenu škrinju. A kad otvoriše i ovu, imadu šta vidjeti: u njoj ćitavo tijelo ćovjeka, koje ne odaje nimalo trulosti, a pokraj tijela listić papira sa napisom: „Gavdent, biskup osorski.“ Svakome srce (Linardić 1929: 182)

362. Sveti Gaudencije

Druge stvari. Kamićić od pećine sv. Gaudencija. Na bardu Osoršćice blizu Osora na lošinskoj bande (*strane*) je jena pećina, va koj je stal i pokoru delal sveti Gaudencij, biskup osorski. Ako jimaš kakov kamićić od ove pećini sobu(n), kada greš kan, nikad ti ne će nikakov gad nauditi, ako ga ne vidiš; a ako ga vidiš, pak kamićić na zemju hitiš, gad će onako pretegnjen ustat, kako drevo, dokle god budeš ti 'tel.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i obićaje Južnih Slavena*, sv. 3, urednik Ante Radić, Zagreb: JAZU, str. 266)

363. Dva prokletstva sv. Gaudencija

Početakom 11. stoljeća u zaseoku Tržiću kraj Osora rodio se sv. Gaudencije, najpoznatiji cresko-lošinjski svetac. Kao redovnik, benediktinac, bio je učenik sv. Romualda iz Ravenne, vrlo štovanog sveca u Italiji, koji je u ovim krajevima, točnije u Lirskom kanalu, živio pustinjačkim životom prije točno tisuću godina.

Zbog svoje umnosti i kreposnog života, papa je Gaudencija imenovao osorskim biskupom (1018. – 1042.). Novih i nepopustljivih nazora, ovaj reformirani benediktinac zamjerio se nekim imućnim plemićima u Osoru, ne dozvolivši im ženidbu s bliskim rođakinjama. Navukao je na sebe bijes, izazvao pobunu i biva protjeran iz Osora. Skrasio se u obližnjoj spilji na brdu Osorščici, gdje je godinama pustinjački živio i molio. Oni koji su htjeli njegov savjet, hodočastili su i posjećivali ga u toj nevelikoj spilji.

Za sv. Gaudencija, redovnika s iznimnim moćima, vežu se dva prokletstva. Svoje svetačke čini bacio je na zmije otrovnice, kojih je do tada na cresko-lošinjskom otočju bilo mnogo. Ujedale su i ljude i stoku, a metale su i sv. Gaudencija. Otkad je prokleo zmije otrovnice, na otočju ih više nema. Narod vjeruje da će uginuti čak i ako ih se donese na otoke. Susjedni otok Krk, recimo, nije te sreće, na njemu ima i poskoka i riđovki, pa su se nekad na sajmovima o otoku Krku prodavali kamenčići izbijeni iz Gaudencijeve špilje, koji su, navodno, imali čudotvornu moć. Tko bi oko vrata nosio takav kamenčić, neće ga ujesti zmija, a tko njime napravi oko zmije krug, zmija se više neće maknuti, vjerovali su.

(61. str.) Drugo prokletstvo loše je po Osor. Kad su ga ono protjerali iz mjesta, svetac je navodno prokleo i grješni Osor. Narod vjeruje da ona tri prsta s kojima na kasnogotičkom kipu svetac liturgijski blagoslivlje – znači da će Osor propadati i propadati sve dok stanovništvo ne spadne na svega tri duše.

(Ogurlić, Dragan. 2001. *Jadranske legende*. Rijeka: Adamić, str. 60-61.)

364. Sveti Gaudencije

Na otocima Cresu i Lošinju i na svim manjim otocima koji pripadaju cresko-lošinjskom arhipelagu, ima više vrsta zmija, ali nijedna od njih nije otrovnica.

Ako ljetujete tamo, ne bojte se! Vi se u zemaljskom raj, gdje su žene uglavnom dobroćudne Eve, a zmije su još dobroćudnije, jer su to samo sljepići, guževi, plavci i kravosasi. Nema riđovki, nema poskoka!

Prava je divota tamo brati golim rukama šparoge, skupljati ljekovito bilje i golih nogu bezbrižno lutati kroz trave. Ovaj turistički privilegij nema npr. otok Krk. Tamo se čuvajte otrovnica!

Ako pitate prirodoslovce, čemu to Cres i Lošinj zahvaljuju na ovoj rijetkoj iznimci i povlastici, oni će vam iznijeti različite hipoteze pa će pomisliti na specifične zaraze koje u jednom području zemlje zahvate cijele vrste živih bića, pa ih pokose, a na otocima koji su udaljeniji od kopna te se vrste ne mogu tako lako s kopna proširiti.

Ali ako pitate domaći svijet na ovim otocima, oni će vam odgovoriti jednim jedinim imenom, a to je ime svetoga Gaudencija.

Tko je bio sv. Gaudencije, svetac tako vedra i vesela imena? *Gaudentius* bi se hrvatski kazalo: Veselko, Veseljko. Ljude koji na otocima nose njegovo ime zovu od milja Gavde, Gavdić, dok su cure Gaudence, Godence. Čestitajte im imendan 1. lipnja. Tko je i što je, dakle, bio sv. Gaudencije u povijesti i tko je sv. Gaudencije još i danas u pučkoj legendi?

Po predaji, sv. Gaudencije je domaći čovjek. Osorani i Nerezinci pripovijedaju da se rodio u zaseoku Tržiću.

Postao je redovnik, benediktinac. Došao je na glas i po svojim sposobnostima i po svome svetu životu pa su ga konačno izabrali za osorskog biskupa. Biskupovao je u Osoru od godine 1018. do 1042. U njegovo vrijeme pokretale su se u ckrvi velike promjene, tražile su se radikalne crkvene reforme a idejni pokretači novih strujanja bili su upravo benediktinci. Sjetimo se opatije u Cluny-ju. I sv. Gaudencije bio je reformist. Kao biskup tražio je promjene u staroj osorskoj tradicionalnoj i tradicionalističkoj sredini i, naravno, naišao na negodovanje i otpor. Tražio je red i disciplinu u samostanima i među svećenstvom, žestoko se obarao na brakove sklopljene među krvnim srodnicima, između bratučeda i bratučede. A tko nije u uskome krugu osorskih patricija bio u međusobnom krvnom srodstvu? Ženila se i udavala se zemlja sa zemljom, posjed s posjedom, bogatstvo s bogatstvom i eto ti nevolje kad ti taj strogi biskup nekakvih novih nazora kaže da ti brak ne priznaje i da sa svojom imućnom ženom više ne smiješ ni leži ni živjeti. U gradu se digla pobuna i sveti je biskup morao pobjeći iz Osora kao izgnanik. Umro je u Italiji, u benediktinskoj opatiji Porto Novo kod Ankone 31. svibnja 1044. godine.

Kasnije je njegovo tijelo preneseno u Osor, u staru katedralu na današnjem osorskom groblju, gdje mu je bila dograđena posebna mala kapela, a kad su sagradili današnju novu katedralu, njegove se relikvije časte u škrinji nad glavnim oltarom.

Ima u Osoru omanja crkva kraj nove katedrale posvećena svetomu Gaudenciju. Posjetite je i u njoj se zavucite iza oltara pa pogledajte veliki drveni kasnogotički svečev kip. Svetac s mitrom na glavi i u ornatu sjedi te diže ruku i s tri prsta liturgijski blagoslivlje. Stari Osorani će vam reći: „Lej, tri prsti kaže“ – Gle, tri prsta pokazuje! A to je – vele Osorani – prokletstvo koje baca na griješni Osor, koji mu je toliko zla učinio. Osor će, stoga, propadati i propadati sve dok se stanovništvo ne smanji i spadne na svega tri duše.

Grad, doduše već stoljećima stalno propada, pa danas ima i nema stotinjak stalnih stanovnika. No još nije spao na ona tri Gaudencijeva prsta.

Mnogo uspješniji je bio sveti Gaudencije u jednoj drugoj stvari, u jednom svom drugom prokletstvu.

Razgledajte u toj istoj svečanoj crkvi sliku na oltaru. Slika prikazuje sv. Gaudencija, u pozadini je more s jedrenjakom, ali što je na tlu pred svečevim nogama? Na tlu je zmija! A što ga ima zmija sa svetim Gaudencijem? Ona je tu njegov atribut, ona je njegova oznaka.

Legenda pripovijeda da je svetac kao pobožan i strog redovnik boravio, živio i molio u jednoj spilji na brdu Osorščici. I danas ta spilja nosi njegovo ime i do te spilje mnogi hodočaste.

Sveca su oko spilje mučile zmijske otrovnice a ujedale su i njegovu subraču redovnike, ujedale su i Osorane, ujedale su i ljude i stoku. Svecu su one dodijavale pa ih je prokleo i odonda su sve pocrkale i iščezle s otoka Cresa i Lošinja.

Stari Osorani i Nerezinci me uvjeravaju kako su neki ljudi pokušali donijeti zmijsku otrovnicu iz drugih krajeva na otok Cres i Lošinj, ali bi ona uvijek pred očima svjedoka za čas uginula. Stoga oduvijek svi otočki mornari nose sa sobom u džepu ili u novčaniku kamenčić sa svoga otoka koja amajliju koja će ih i u stranom svijetu čuvati od ugriza zmijske otrovnice. Ali, dakako, najdjelotvorniji i najsigurniji je onaj kamenčić koji se uzme iz spilje sv. Gaudencija na brdu Osorščici.

Pa ako se nađete na otoku i ako vas još čile noge nose, otpješačite do nje i vi. Najlakše se ide iz Nerezina markiranom stazom koja počinje kod župnikove kuće.

(Fučić, Branko. Terra incognita, Kršćanska sadašnjost, Zagreb: 1998., 92-95)

365. Tri Majke Božje obranile Cres

One tri da su se slagale za Cres obraniti kad je bila gvera, neka ne prideju va Cres. One tri Majka Božji, sve tri, ona ka je pod Loznati i ona ka je Svetom Salvadoru i ona ka je na

Grabovicah, one tri da su se sve tri dogovarale da ne pride Cres, znate? Kako da ćeju srušit Cres. Da, da. To sam ja cula, to.

Ja: Tko da će srušit Cres?

Kada su tu je bila vojska, znate? Kad su gvera, kad je bila gver.

Ja: Koji rat? Kada?

To vam ja ne znam. To sam ja cula da to su se od te tri Majka Božje slagale.

Ja: Aha, znači one su čuvale Cres?

Da, čuvale Cres. Da, Majka Božja kraj Grabovicah i ona kraj Svetom Salvadoru i ova ka je pod Loznati. Sve tri da one su obranile Cres.

Ja: A kako?

A sada vaja pitat. To su svete. Ki zna kako su one to. Valjda su nekako to obranile. Vidite da Cres ni se srušil. Da, da, ote tri Majka Božji da su cuvale Cres. One tri da su se sve tri slagale za Cres.

(Maria Lovrečić, rođ. Mlacović, r. 15. 1. 1934., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

366. Sveti Juraj

To je priča o Svetom Jurju. Pošto je moj pokojni tata rođen na dan Svetog Jurja, on se i zvao Jurje. I onda ja tako volim tu slikicu imat. A to su povedali, to je bila legenda. Sad, je to bila istina ili priča da je taj zmaj, ali ne tu, ne znam u kojoj zemlji, da je svaki dan dolazil na obalu neke rijeke i da bi tamo trebale doć djevojke i onda bi progutao svaki dan po jednu djevojku. I pošto je bil njezin tata, kako bi se reklo sada, vi bi rekli, ajde, gradonačelnik, u ono vrijeme ne znam kako se je zval, pojeo je, sljedeći dan je bila na redu njegova kći, kao da nju proguta. I došo je tamo, puno ljudi, te djevojke i sve je počelo se mutiti voda. Došo je Sveti Juraj na bijelom konju sa sabljom i zmaj oće da proguta tu djevojku, a Sveti Jurja njega ubije. I onda to se je pročulo i taj njezin tata tražio je šta on može napraviti za njega, a on je rekal: „Za mene ništa. Samo želim da se narod pokrsti i da počne vjerovat u Boga.“ Jer da su bili jako pogani. I onda on je skupio sav svoj narod, cijelu vojsku i to je bilo veliko pokrštenje, veliko slavlje i otada više nikad nije taj zmaj dolazio.

JA: Je se to pričalo tu u Krčini, po Cresu?

Po svud se to prepričavalo, to su stare priče, možda u knjigama je i drukčije. To su naši stari tako povedali.

(Maria Nikičić, rođ. Mužić, r. 15. 11. 1944., Krčina, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

367. Majka Božja Prapotna

Pa Majka Božja uvijek prati ljude tu po putu.

(Maria Nikičić, rođ. Mužić, r. 15. 11. 1944., Krčina, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

368. Samson

Taj neki Samson, imao je dugu kosu, ko što je ovaj biblijski Samson iz ovog, uglavnom bilo je selo tu gore blizu, između Važmineža i Ivanja koje se zvalo Sitni i taj čovjek je tamo živio. Navodno je dolazio tu u Beli valjda na misu ili šta ja znam. Nakon toga da je bila neka prepirka i da je on kao vuko 14 ljudi za sobom i htio ih odvuć dolje u ovaj potok i onda da je neko vikao da mu porežu kosu i tako je to ono, znači, to je slično biblijskoj ovoj. Dal je istina?

(Valentin Mikičić, 16. 2. 1968., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

369. Salvador - stope Majke Božje

Dafne: Tri stope Majke Božje su kod Salvadura, kod Loznatod kod Majke božje Prapotne (neki kažu i Praputna) i ne zna gdje je treća. Te se crkvice kod kojih su stope mogu vidjeti kad si na tim lokacijama. Kad si kod jedne crkve vidiš drugu, odnosno treću – to su stope.

(Dafne Flego, rođena 25. 1. 1992., Cres, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

370. Cipelica Majke Božje

Postoji legenda, koja živi još i danas među starijim ljudima, ali i među mladima o tome da je Majka Božja do mjesta crkve Svetog Salvadura stigla u tri koraka. Na sredini puta noga joj je zapela i tu je ostao otisak njezine noge u kamenu. Cresani to mjesto zovu Cipelica Majke Božje. Mnogi koji se upute prema crkvi u tu rupu stavljaju tri kamena koji predstavljaju tri želje. Na povratku uzimaju ta tri kamena i vjeruju da će im se želje ostvariti.

(Antonia Rothardt, rođ. Bassi, r. 1942., Maria Popović, rođ. Bassi, r. 1947. Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

371. Stopa Majke Božje

Onda ti je jedna štorija o Majka Božja i do crkve svetog Salvadura. To si čula?

JA: Ne znam. Jednu jesam, ali ne znam je li to ista.

Da je počinula tamo i da je pustila...

JA: Ono da je ostao otisak njezinog stopala?

Da. Da je položila nogu dole za odmorit i tamo je ostao, kako se kaže?

JA: Otisak.

Otisak noge na jednom kamenu, jedna rupa. A to kad su ju anđeli nosili iz Trsata za Loreto. E, onda su tu odmorili. I tu je ona odmorila i položila nogu dole. I onda svaki put kad se hodočastilo na Sveti Salvatur, u tu rupu smo morali bacit tri kamenčića, a po povratku smo ih morali izvadit. Nikad ih pustit. I zaželit jednu želju. I onda doć do crkve gore, tri đira oko crkve da ti se želja ostvari. I obavezno po povratku poslije mise, izvadit te kamenčiće.

JA: Jel se onda oni čuvaju?

Ne, samo baciš tamo jer poslije kad ideš drugi put ćeš ih opet pokupit. Ne te iste, ali tamo okolo uvijek kamenčića bilo. Znaš, sad je dosta ljudi s autima. Prije se išlo pješke, uvijek samo pješke. I do Svetog Salvadura, tu od kapelice od Lokvice na prvoj lesi bi se počela molit krunica i do gore su se četri krunice molile. Uvijek se išlo sa molitvom, sa pjesmom, i tamo bi se stalo, cijeli red. To je bila hrpa tih kamenja, brdo. I po povratku, svako bi skinuo tri, koliko je stavio, ali tri se stavljalo, da.

(Alberto (Berto) Dunković, r. 2. 10. 1962., Cres, kolovoz 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

372. Sveti Salvatur

Govori o tri kamenčića koja se stavljaju, zna da je to „cipelica“ Majke Božje, tri želje – ne prepričava neku priču dodatno tome

(Dora Surdić, rođ. Brezac, 1938., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

373. Stope Majke Božje

Majka Božja je za vrijeme snijega u Cresu ostavila stopalo. Kad je padal snijeg u Cresu, onda je jedna stopica bila u Cresu di je crkva, a druga na putu za sveti Salvatur, a treća gore kod Salvadura.

(Maria Nikičić, rođ. Mužić, r. 15. 11. 1944., Krčina, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

374. Sveti Salvadur i stope Majke Božje

Majka Božja da je napravila jedan korak i onda tamo je peta ono u stijeni i drugi korak da je do gore. U dva koraka da je došla do gore. I tamo kad se ide, kad je misa gore par puta na godinu, i onda se uvijek baci, tri kamenčića se baci unutra, i onda kad se vrate, ta tri kamenčića, to kao da je za sreću.

JA: A onda se to kamenje baci kad se čovjek vraća?

Van, van se baci.

(Diego Kamalić, rođen u Zbičini, 26. 8. 2018., Cres, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

375. Stope Majke Božje

Da, ono se pričalo tako. Prvi korak je Majka Božja napravila, bio ti je ondje gdje su ove, Rijalto, gdje su ove stepenice tu kod Palade. Tamo je bio prvi korak. Onda drugi korak da je bil tamo gdje napravila, gdje se bace oni kamenčići i onda u crkvu. Tako se priča. I onda uvijek tri kamenčići se baca i neku želju nešto. Ili za ozdravljenje ili to, i onda to kad se vraćaš u dole od crkve, onda ih vadiš. Koliko si ubacila toliko.

(Maria (Maris) Toić, r. 21. 12. 1946., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

376. Stope Majke Božje – Sv. Salvadur

Luiza: E, to je još u starije, starije vrijeme. Kako je to uopće nastalo kad je valjda Majka Božja prelećivala preko Cresa i onda je kao ona tu stala. Tu nekako, išlo, išlo i ona bila tako umorna i nije mogla i tu je ona stala i tu je ostala ta njena cipelica sa peticom i sve. I onda se tri kamenčića kao ostavi kao tri želje. Da, ma dobro. Uglavnom ona je to tako cipelicom. I sada ti tu cipelicu, kao ti daš sve te tvoje želje. Znači prije no što ti ideš gore pomolit se ispred Majke Božje, to ti kao staviš, ta tri kamenčića unutra za šta želiš moliti, šta želiš kazati Majci Božjoj i onda kad ti gore moliš i upališ svijeću i kad se vraćaš, onda ih izvučeš i onda tamo ih se kao stavi na stranu. Ne nikako bacat po podu, nego kao mora ih se ostavit na onom zidiću da se to ne gazi.

(Luiza Mužić, r. 20. 3. 1966., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

377. Sveti Salvadur

Dva su lupeža šli gore na Sveti Salvador. To je crkva iznad Cresa, Svetog Spasa. I onda jedan lupež, je li, lopov, operiro je u sakristiji, a drugi vani i po oltaru i tako. I najedanput je nešto se čulo, neki zvuk, kao nešto propalo. I onda ovaj u sakristiji pita: „Ce je? Ce je trefilo?“ Što se dogodilo? A ovaj drugi kaže: „Niš, niš Majka Božja su trofnuli.“ Trofnuti znači pasti. Ali s velikim poštovanjem. Oni, ne? Majka Božja su trofnuli.

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

378. Sveti Salvador – čudesno spasenje

A jedna leđenda u mojoj familiji ti je bila isto. Meni je od mog nona nono, on je bio moreplovac, oni brodovi na jedra još. I negdje u nekom oceanu vraćao se sa „vazi de Čina“, iz Kine ili Japana. Znaš one velike vaze ukrasne? I u nekom oceanu negdje on je bio na palubi i jedan val veliki odnio ga je u more, u ocean. I odmah je počeo zazivat Majku Božju, Svetog Salvadura, neka ga spasi. Salvador, to je spasenje, jel da? I kao za mirakul, drugi val opet ga je bacio na brod. I onda se uhvatio za jedan drveni stup. I dok nije to nevjeme prošlo. I kad su došli kod Svetog Salvadura, tamo su fermali brod, i pješke je išo, bosih nogu, pješke, gore po maslinicima odnest. I još dan danas su ti, kraj oltara dve velike vaze. To je odnio moj prapranono šta mi je bio. U znak zahvalnosti da ga je Majka Božja spasila od tog nevjemena. (Alberto (Berto) Dunković, r. 2. 10. 1962., Cres, kolovoz 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

379. Legenda o Svetom Salvaduru

Ribari su slučajno mrežom ulovili sliku Majke Božje u drvenom okviru. Odlučili su na obali na mjestu gdje je slika pronađena izgraditi malu crkvicu u čast Majke Božje, međutim slika je nestala, a pronašli su ju visoko na brdu. Na mjestu ponovnog pronalaska slike podigli su veliku crkvu koja postoji i danas. U toj se crkvi nalaze mnoge zahvale posvećene Bogorodici uokvirene na zidovima crkve. Zahvale su posvećivali pomorci, ali i mnogi drugi.

(Antonia Rothardt, rođ. Bassi, r. 1942., Maria Popović, rođ. Bassi, r. 1947. Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

380. Legenda o Svetom Salvaduru

Creski ribari doživjeli su jako nevjeme i brod im se okrenuo i potouo. U vodi su vidjeli drveni okvir slike Majke Božje. Svi su se za njega primili i sretno otplutali do obale. Na

mjestu na koje su se nasukali postoji jedan puteljak koji vodi visoko u brdo. Odlučili su u čast svoje spasiteljice, Majke Božje, na vrhu tog puteljka sagraditi crkvu. Crkvu su nazvali San Salvador po Majci Božjoj od Spasenja. Nije ju bilo lako sagraditi na tom mjestu. Ljudi su pješaćili do mjesta crkve noseći kamenje za izgradnju ili su kamenje dovozili pomoću konja i magaraca.

(Antonia Rothardt, rođ. Bassi, r. 1942., Maria Popović, rođ. Bassi, r. 1947. Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

381. Sveti Gaudencije

Zašto Gaudencije blagoslivlja s tri prsta?

Uvijek su govorili da je sveti Gaudencije reko da će ostat troje ljudi u Osoru.

(Lucio Petrinić, 15. 12. 1952., Osor, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

382. Sveti Gaudencije

Tea: Čula sam od jednog svog prijatelja priču o nekom svecu koji je otjerao otrovne zmije s Cresa. Zna li vi možda nešto o tome?

Anton Sablić: To je bilo ovako. Oni su išli s brodom, sv. Gaudencije je bil na brodu. I oni su hodili s brodom...To mi je ispričal moj djed...Znaš...Oni su hodili s brodom prema...Otoci. I niki ni otel poi na kraj...Brod...“Šta je?“ e im govorio. „Aaa, su zmije otrovne.“ I on je zel pastoral...Znaš šta je pastoral? Sa biskupima ono...On je zel, skočio na kraj, ispred njega sve te zmije ća su sišle s otok Cres i Lošinj i još jedan drugi otok tam kod Dalmacije, a druge sve okole imaju te otrovne zmije. I onda...Gore ka na...Osorćicu³⁷, kod Osora³⁸ na otoku, je spilja di je on je del pokoru. Ki de je on del pokoru.

Elena Sablić: Jedna spilja na brdo.

Anton Sablić: De je spaval i onda je delal pokoru. .

(Anton Sablić, r. 1918., Cres, umirovljeni je brodski mehaničar, Elena Sablić, r. 1921., Cres, umirovljena je učiteljica, Cres, 15. 4. 2006., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

³⁷ Osorćica je planina.

³⁸ Osor je grad na Cresu.

383. Sveti Gaudencije

Govore da su probali donest tu zmiju ovde na Cres. Da su probali ovako vatru napraviti, krug i tu malo otvoreno, i sve vatra okolo. I zmiju metnut unutra i ide u vatru, neće van. To se uvek tako govori, da je to prokletu, da ne smije tu živeti. A tu preko na Krku ih ima. A zašto zbilja tu ne živi, to je čudo. A na Cresu ima puno zmija.

(Franjo Milohnić, r. 15. 3. 1947. u Velom Boku u kući uz more, na osami. Cres, 12. 8. 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

384. Sveti Gaudencije

Samo da je splival iz Italije u Osor. Mrtav. U sanduku.

(Izidor Lovrečić, rođen je 11. 7. 1933., Grmov, 19. 8. 2018.)

385. Sveti Gaudencije

On je bio rođeni tu na Tržiću i da se bio dao velikoj vjeri u jednoj špilji. Tu još postoji ta špilja. Ja nisam do špilje bila. (...) On je bio jako pobožan. I tamo se molio u toj špilji i da je bio napadnut od zmije, od te vipere, mi kažemo. I da on, valjda, je dobio blagoslov od Boga da je prokleo i da više one nikad nisu pošle gdje je bio napadnut od te zmije. Ali uglavnom, tu nikada ljudi ne pamte da ikada su bili ugrizeni od te zmije.

(Ernesta Topić, rođ. Berna, r. 4. 2. 1939., Osor, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

386. Sveti Gaudencije

Ako to istina, ne znam, ta priča sam bila čula, da je bio jedan par, djevojka i mladić, da su htjeli se oženiti, ali da su bili blizu roda i da on nije htio napraviti vjenčanje. I kao da on je išo u Rim pitati papu ako to može dozvoliti. I da kad se vraćao da se osjećao slabo i on je išo u Anconi Porto Nuovo, blizu Ancone i tamo je išo u jedan samostan i tamo je umro. I godinama posle njegove kosti su bacili u more i one došle plivajući u Osor.

(Ernesta Topić, rođ. Berna, r. 4. 2. 1939., Osor, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

387. Sveti Gaudencije

Lina: Da su počeli u Osobu razvratno živjet i da nisu ga slušali. Onda su ga istjerali. I pokle da je propal Osor. Biskupija u Osoru je propala i onda su bežali iz Osora u Cres.

Dafne: Meni se čini da je on onda otišao u neku pećinu na Osorčicu.

Lina: I onda su hodile te zmiје ga napastovat i onda ih je istjeral i proklel zmiје i od onda više ne budu ljude. Nisu otrovne.

(Lina Flego, rođena Benvin, 5. 4. 1931., Vrana, Dafne Flego, rođena 25. 1. 1992., Cres, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

388. Sveti Gaudencije

Da su bili donijeli, a pričaju uvijek kad se ide na misu. Ovaj, sveti Gaudencijo, oni su bili donijeli zmiју iz Krka. Tamo u Osoru. I onda šta? Da nije mogla živjeti, da je krepala. Ja tako samo čula. Ši! Da je, ovaj, da tu nema, tu na otoku nema otrovnih zmiја. Da nije mogla živjeti ovdje na toj zemlji. Tako sam bila čula.

(Maria (Maris) Toić, r. 21. 12. 1946., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

389. Sveti Gaudencije

Luiza: On je valjda, da je tu, njega je netko bacio u more nekako ili je pao. I onda je on plivo, plivo i svaki otok, koji god otok je dolazio, nisu mu dali da dođe na otok, nego su ga kao tjerali, tjerali. I tako je on došao do Osora. Tu su ga Osorani kao prihvatili i digli ga van, onako iz mora. Već je bio napola mrtav. Oni su ga kao zamotali i sve. I onda je on od tada reko da je kao on, da je on kao taj... On je bio valjda, volio životinje, pogotovo zmiје i onda je on reko da kao će to bit jedini otok di neće biti otrovne zmiје. I tu je isto napravljena onda crkva poslije njemu. Ali on je kao bio jako izmučen. I navodno on nije izdržao, on je još malo pričao i on je sve to kao reko. Da on blagoslivlja kao taj otok i da tu nikada neće biti to i onda je tu umro. Tako sam ja čula. A sad tko zna šta. Trebalo bi zapravo.

Marina: On je bio zapravo osorski biskup. I umro je mučeničkom smrću. Da su ga zavezali za veliki kotač i bacili u more. I onda dalje nastavlja se valjda legenda da je on nekako se iščupao s tog, da nije potonuo, nego da je tako plutao do otoka. Na Krku su ga poslali ća, nisu ga htjeli, i onda je on tamo prokleo, da će tamo bit otrovnica, a na Cresu neće.

Marina: Kao Gaudencijevo privremeno sklonište spominje se i špilja na Osorčici. Osorčica je na sjevernom dijelu otoka Lošinja. Legenda kaže da je ovdje prokleo sve zmiје otrovnice na otoku Cresu i Lošinju. Te da od tada na tim otocima nema zmiја otrovnica.

Ja: Je li bilo nekih provjera za zmije otrovnice? Jesu ih pokušavali donijeti?

Marina: To je nono pričao, da su stavljali zemlju od Cresa okolo i samo na jedan kantun stavili vatru. Plašili tu zmiju. I ona je prije otišla kroz vatru, nego kroz zemlju sa Cresa. I neke koje su donijeli bi možda preživjele dan-dva.

Mario: I onda se baci nazad u more, da neće da ostane.

Marina: Da se bace ili uginu.

(Luiza Mužić, r. 20. 3. 1966., Marina Mužić Dragomir, r. 24. 9. 1993., Mario Mužić, r. 12. 9. 1957. Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

390. Sveti Gaudencije

On je plovil. Uglavnom, da je hodil od otoka na otok. I niki ni ga htel primit, nego su ga primili u Osoru. I zato je prokjel ove zmije otrovne i tako da na otoku Cresu ni otrovnih zmija.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

391. Sveti Gaudencije

Sveti Gaudencije je šal na Osorčicu, va jednu špilju. I tu je stal i baš sam ja bila va te špilje. I da kede je držal glavu, da je vako jedna mala, ono, kako glava, udubljeno kako je ondeka spaval. I da nisu zmije otrovne. Da ih je sveti Gaudencije proklel. (...) I onda bi bili išli na Osorčicu, tamo, i onda bi bili zeli jedan kamenčić, onda tog kamenčića kad ide na kampanju bi bila uzela da ne vidi zmiju. (...) To smo ga imeli puno let u kući.

(Leticia Toić, r. 1928., Ustrine, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

392. Kako je Gaudencije postao svetac

Kad je bio mali, valjda je bio bolestan i onda je reko mami, a bilo je zimsko vrijeme, tako nekako, jesen kasna. I on reko mami nek mu ide u vrt nabrat trešnje. Imali su jednu trešnju. I ona kaže: „Di ću ti ja ić trešnje nabrat? Vidiš da je već hladno, zima je. Nema trešanja u vrtu.“ I on kaže: „Ma, odi, odi nabrat ćeš mi trešnje i donesi mi trešnje.“ I mama stvarno ide i opet mu kaže: „Di ću sine ić u vrt? Trešanja nema. Sad je već hladno. Počinje mraz. Nema trešanja.“ I nekako ju je natjerao i ona je išla u vrt i stvarno vidi puno stablo trešanja. I onda su ga proglasili svecem.

(Leticia Toić, r. 1928., Ustrine, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

393. Sveti Gaudencije

On je prokleo zmiju. Njegovom zaslugom je Cres bez otrovne zmije. Stvarno je nema. (...)

Mi imamo sličnih zmija kao što su na kopnu, samo da tu nema otrova.

(Marko Krivičić, r. 4. 3. 1948., Valun, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

394. Sveti Gaudencije

Tereza: Da ne mogu ove otrovnice više živjet tu. 24.28

JA: Jesu nekada pokušavali dovesti otrovnice ovdje?

Tereza: Da jesu i da budu odmah u more skočile.

one imaju komadić mrtvačkog sanduka sv. Gaudencija – nožićem se komadić otrgne –
pokojna nona je to uzela

(Tereza Šalina, rođ. Vodarić, 25. 10. 1955., Zbičina, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019.
rkp.)

395. Sveti Gaudencije

Moj muž pokojni, on je rekel da sveti Gaudent, da su ga bacili u more i on je splival na rivu. I
onda su ga stavili u crkvu iza oltara. To i ja sem videla di je. A on je živio na Osorčice pod
jednu grotu. A ne znam zašto je živio. To mi je pokojni muž govorio.

(Antonia Rukonić, r. 4. 12. 1925., živjela u Ustrinama od udaje, rođena u Platu, 10. 8. 2018.,
Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

396. Sveti Gaudencije

Sveti Gaudencije, on da je... prokleo zmije. Al ne znam ja točno tu legendu, kao da zašto,
zbog čega, u biti da je prokleo zmiju i da mi nemamo te otrovnice zbog toga.

(Antica Kučica, 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp)

397. Sveti Gaudencije

Su govorili da je on živio tu. Da su bile puno tih zmija. I da ih je on nekako potjerao i da ovde nisu zmije otrovnice. Da li je istina, nije? Zmija je bilo. Ali da nisu tako opasne. Uvijek se do njih straha ima. Ne zna se. Ali to su govorili, da je sveti Gaudencijo blagoslovio i da je potjerao te zmije i da više kod nas nemaju te zmije tu moć.

(Dora Surdić, rođ. Brezac, 1938., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

398. Sveti Gaudencije

O Gaudenciju znam da je istjerao zmije s otoka.

(Dušanka Surion, rođ. Pinezić, 1945., Martinšćica, Veli Lošinj, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

399. Sveti Gaudencije i zmije otrovnice

Nemamo otrovne zmije. Radije zmija ide kroz vatru, nego preko cresse zemlje. Radije ide u more, nego na cresku zemlju.

(Anica Senčić, rođ. Kučić, r. 20. 5. 1952., Cres, 25. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

400. Sveti Gaudencije

On je živio u nekim špiljama.

(Anica Senčić, rođ. Kučić, r. 20. 5. 1952., Cres, 25. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

401. Sveti Gaudencije

Ovaj otok od veka nema, ovih, zmija otrovnica. To da ih je Sveti Gaudencije proklel. To sam čula i od mojih roditelja i tu kad sam prišla, da kad su radili zidari ovu kuću, kad su zidali, ovi zidari, tamo iz Krka, da bi bili uvijek uzeli, kad bi bili išli doma vikendon, malo zemlje i stavili ispred praga i da ne bi zmija prošla, da bi prije uginula, nego bi, ovaj, prešla preko toga. I zato od veka nisu, ove, zmije otrovnice. Grdo je, ružno je da ih vidiš, ali da su otrovne, nisu. Nikad se ni čulo da od zmije neko poginul.

(Antica Mužić, rođena 1937., Orlec, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

402. Sveti Gaudencije

Nas decu su učili jednu pričicu za svetoga Gaudencija: „Sveti Gaudent, što pod vašu nogu staha, neka ovo leto ne da meni straha.“ To su nas učili kad smo bili djeca da tako molimo.

JA: Za što je bila ta molitva?

Jer to su bile opasne zmijske i sveti Gaudent je prokleo i zato na otoku nisu zmijske otrovnice, kod nas. Pokušali su donest, one, i ne uspijevaju.

JA: Što se dogodi kad ih donesu na otok? Krepaju. Ja mislim da krepaju. Ja sam čula da ne uspijevaju.

(Dora Kučić, rođ. Saganić, rođena 1926., iz Vidovića, Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

403. Sveti Gaudencije

Onda su pričali puno puta do svetoga... Na Osoru je sveti Gaudencije.

JA: Zna li za neka čuda koja je radio u djetinjstvu?

Ne, samo to kako je došao iz Krka, da je na plaštu, na kaputu jer su ga tamo svi tjerali. I on je se na to posel i došao je do Osora.

JA: Zašto su ga tjerali?

(Marija Kocman, rođ. Bon, r. 23. 5. 1937., Beli, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

404. Sveti Gaudencije

Pa sad Gaudencijo, on je, poznata stvar ovde, da je sveti Gaudencijo koji je bio ovde izopćen iz grada Osora jer se razuzdano su se vladali tamo, bio je protjeran na Osorčicu.

JA: Znači njega su Osorani protjerali? A zašto su ga protjerali?

Pa zato što su se... Protivio se njihovim ondašnjim životom, nije bilo kršćanski, razuzdano su se vladali i on je išo gore i tamo su živili ermiti i oni samotnjaci i on je živio u jednoj pećini i tu je navodno prokleo ove zmijske i sve otrovnice ovde i mi nemamo na otoku ni jednu zmijsku otrovnicu nemamo. Navodno još kao dijete, pričalo se, da su zmijske otrovnice znali ovde donesti da bi ona se samo vrtila i krepala. To bi trebalo ponovo probat. A da li je moguće da to je tako, ne znan? Meni je ženu ugrizla zmijska lani, niko do sad, niko nije čuo o njoj, ništa joj se ni desilo, ali to ne znači da je nema na otoku, zmijska. Nisu ni škorpioni naši otrovni i tako.

JA: Zbog čega je odlučio prokleti te zmijske?

Kako zbog čega? Tako možda da ga se čuje malo na dalje, do današnjeg dana.

JA: A jel znate neku priču o njegovom sanduku mrtvačkom?

Da, to je ota priča što se čuje da je on, on je bio pokopan negde u Italiji i onda je samo, su taj sanduk našli ispred Osora i pokupili ga i tako to je. Sve te legende imaju nešto iza toga, ali to možda nije to. Ja te legende ne vjerujem puno. Interesantne su.

(Ivo Saganić, r. 1946., Martinšćica, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

405. Sveti Gaudencije

Na Osorčici da je živio u spilji i onda je prokleo te zmije, da zmije nisu otrovnice.

(Diego Kamalić, rođen u Zbičini, 26. 8. 2018., Cres, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

406. Sveti Gaudencije

Prica se da je on bil na Krku i da su ga tamo oni poterali i da je on skinul kaput i legal na kaput i splival na nasi otok. I da on je blagoslovil, ovaj, da je rekal: „Prokleti vi i vasa djeca!“ Ako je istina, ja ne znan. Ali to je prica da kod nas zmije nisu otrovne. I to je istinito da nisu. Jer su djecu ugrizli i svakako je bilo i znaci da to je istinito. Jer da su probali na Krk nosit, oko zmije stavit zemlju do ovuda, i vatru, i ona je krepala, a da nije išla preko vatre. Da je krepala, da nije šla na našu zemlju.

(Vilma Bandera, rođ. Varlien, r. 20. 1. 1930., Beli, kolovoz 2018. Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

407. Sveti Gaudencije – blagoslov s tri prsta

Ima tamo kip, u crkvici Svetog Gaudencija još i dan danas, ne? I on ovako blagoslivlja rukom, al to je protumačeno tako, jer su ga prognali, da Osor mora spasti na tri posljednja stanovnika i tek se onda može početi oporavljati, revitalizirati. To je tako protumačeno.

A priča se da su iz Krka na Merag doveli riđovke i to pod paskom milicije. I da su te zmije došle, tamo su ih pustili i onda su išle prema moru. A onda su oni polili benzinom jedan trak, zapalili, da se one vrate, a one kroz vatru su išle u more. To je pričao Nino Benvin pred svojim bratom koji je bio svećenik, Antun Benvin, pa mu ovaj pop kaže: „Ma nije! Ma ce to

govoriš?“ A ovaj se razljutio: „Pa pitaj Tadića. Ti je živ.“ To je taj komandir milicije. Bio je prisutan pa je vidio.

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

408. Sveti Gaudencije – iz diplomskog Petre Vodarić

U prvoj polovici 11. stoljeća živio je i djelovao osorski cresko-lošinjski svetac Gaudencije uz kojeg se vezuju dva prokletstva. Kao benediktinac i biskup širio je crkveni zakon što nije odgovaralo plemićima, stoga su ga protjerali iz grada, a on je nastavio svoj pustinjački život u spilji na Osorščici. Kasnogotički svečev kip s trima uzdignutim prstima Osorani će interpretirati kao prokletstvo koje je bacio na grešne stanovnike koji će propadati sve dok ne spadnu na tri žive duše. Kako su zmije otrovnice ujedale stoku i ljude, boraveći i sam u prirodi, Gaudencije ih je prokleo te su one postale njegov atribut prema kojem se danas prepoznaje njegova ikonografija.

(Vodarić, Petra. 2015. „Usmeni oblici otoka Cresa.“ Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:620818> Citirano: 2. 4. 2020., str. 13)

409. Gavanke

Kad sunce pređe preko sela vidi se selo na dnu

Da se vidi, kad je lepo vreme, na dnu. Kako je sunce prelazilo preko sela. Kad bi bilo ujutro sunce izašlo, kad bi bilo došlo na selo, onda bi se vidjelo sjenu dole.

(Izidor Lovrečić, rođen je 11. 7. 1933., Grmov, 19. 8. 2018.)

410. Nastanak Vranskog jezera

Marija Rogić: Ma, mislim, dvije verzije sam znala, čekaj, malo pričekaj. Dakle u dolini gdje je sada voda, živjela je neka bogatašica. Ne, bile su dvije sestre. Jedna je bila bogata, jedna bila siromašna. Živjela je ta bogatašica, a njena sestra nedaleko od nje u jednom malom drugom zaseoku. Bogata je imala raskošan dvorac, a njena sestra je dolazila k njoj samo kad je trebalo joj mijesiti tijesto i kolače za njezinu dječicu. Siromašna je dolazila u pregači od ovčje dlake tako da mrvice koje su joj padale na pregaču su ostale i od tih mrvica došavši kući ona bi svojoj dječici napravila malu pogačicu, kol'ko je mogla, kol'ko je toga uspjela ponijeti.

Jednom bogatoj dođe starac, neki, neki starac, prosjak i zamoli je da mu dâ malo kruha. Međutim bogatašica nije htjela mu dati, a sirotica mu je dala i to tako da je mali mrvić otkinula od kruščića što je imala. Međutim, prosjak tu, tu malu mrvicu kruha bacio je u bačvu sa vodom. Ne! Taj mali, tu malu, taj mali, ovaj kruščić pretvorio je u veliku pogaču, a mrvić je, a vodu koju mu je dala da popije, prolio je u bačvu s vodom i došlo je vino. Prosjak je rekao sirotici da odmah otuda iseli jer će njena sestra biti kažnjena. Tako da nedugo poslije toga dvorci su potopljeni i nastalo je Vransko jezero.

Tea Sabol: Dvorac je još uvijek ispod?

Marija Rogić: Da, i priča se da ribari, i ribari, ovaj, kažu da su, ribari više puta potvrdili da su kad bace mrežu u Vransko jezero da im zapinje sigurno o dvorce.

Marija Rogić: A druga priča je nešto slična ovoj o toj sestri gavanki, kako ono? Bile su te dvije sestre, gavanke. Jedna je bila bogata, druga je bila škrta. Ne, bogata i škrta, druga je bila siromašna. Bogata je počela otimati ovoj drugoj posjed i okrutno je prema njoj postupala. Radi toga je na nju pala Božja kazna. Došlo je do potresa, do potopa i njezini su dvori razrušeni. I meni ti dalje ribari su pričali da ostaci dvorca se još uvijek vide na dnu jezera. (Marija Rogić, rođ. Žic, r. 21. 7. 1935., Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

411. Gavanke

Jednu sam čuo jedamput za jezero. To si možda ti čula.

JA: Vransko?

Da. Valjda su dve sestre bile, jedna bogata, jedna siromašna. To si čula?

JA: To sam čula. To čak postoji zapisano u jednoj knjizi i netko mi je ispričao.

I jedna prosjakinja valjda došla i ta bogata ju je potjerala, nije htjela dat ništa, a ta siromašna joj je nešto dala. I ova je rekla: „znaš ja ću pustit vodu, sad će tu doć potop. Ti bježi i ne okreći se, ne mari za sestrom. Ja oću tebe spasit.“ A ova je valjda išla do nekud i onda se okrenula: „Jadna moja sestra!“ I opet su ostale u toj vodi. Da su neke zidine, da su na dnu jezera.

JA: Da, njen dvorac je kao propao, od bogate sestre, na dno jezera.

(Alberto (Berto) Dunković, r. 2. 10. 1962., Cres, kolovoz 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

412. Gavanke

Bile su dve sestre. Sad, jedna je bila dobra, jedna je bila loša. Jedna bogata, jedna siromašna. Ona bogata, ona je imala dole celu njivu, bogatstvo na jezeru. E, a ova siromašna je gore negde na selo živjela, gore, dalje. Sad, bude ona šla njoj pomagat dole. I najviše mlet žito. Ona bude celi dan mlela to žito. A bude joj platila malo. Ništa, nešto tako. Onda govori: “Kako ću ja mojoj sestri ukrast nešto?” Ona bude, bude, haljinu napunila brašna. I onda kada bude došla doma, to brašno to bude trusila tako da bude nešto sakupila da bude tako. A i to je primjetila, ni to nije uspjelo. I kada je došao taj sudnji dan, neki joj pozvoni: “Hodi, hodi, danas će doć potop. Tvoja sestra će nestat skupa sa njezinim imanjem. Hodi i nemoj se okretat i ne daj Bože da bi se smilovala nad tvoju sestru.” I ona išla prema doma i ona se okrenula i vidi kako topi se celo selo dole, sve topi se. “Joj”, govori, “brižna moja sestra.” I tom momentu se ukipila tamo i ona. Da je postala kamen.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

413. Gavanke

Lina: Su bile dvije sestre Gavanke. I su živjele, gdje je sada jezero, bilo je veliko polje. Na tom polju su živjele te dve sestre. I jedna je bila jako bogata, a druga potpuno siromašna. I sad, ova bogata je zahtijevala da njoj dođe pomagat, ta sestra bi nju došla pomoć. I onda kad je delala kruh bi joj bila pomogla. Onda bi bila stavila pregaču od kože, od ovčje kože. Sa strane da budu dlake i onda kad je ona sijala brašno, se ćapalo brašno za te dlake. I kad je došla doma, je strusila to brašno. I još navodno da je brala balegu, kravlju ili šta ja znam, i skupa s tin je delala kruh. Za prehranit. Svojoj djeci. I kad je došal neki siromašni, ta starija, ta bogata sestra, opće ni, ni darovala, bi bila stjerala ih. Ako je dala nešto bi bila bacila, tako, pa sa nogom. I onda, došel jedan siromašak. Isto kod te starije, kod te bogate sestre. Jedna sestra je bila jako bogata, a druga, kako to u pričama biva, bila siromašna. Bogata je imala svega i živjela je u pravome dvorcu, a siromašica nije imala ničega. Sestra nije imala samilosti za siromašnu i nije htjela pomoć ubogoga. Takvoga bi potjerala s vrata kad bi došao prositi. Ako bi im i dala kruha, gurnula bi im nogom s vratiju. Ni svoju sestru siromašnu nije htjela pomoć. I onda kad je došal jedan siromašak kod ove siromašne sestre Gavanke. Onda, prvo ju je pital da mu donese kruha. Da donese bijeloga kruha.

A ona govori: „Nemam bijeloga kruha.“

„Imaš, imaš! Idi uzet. Idi u peć.“

„Ja pečem kruh, ali nije bijeli.“

„Idi, idi uzmi.“

Išla u peć uzeti i vidi bijeli kruh, veliki, lijepo ispečeni.

A onda ona veli: „Ma ja znam da ja nisam imala takav kruh tu. To mora bit Božja volja ili nešto drugo. Ja to nisam imala.“

„I sada idi u konobu i donesi vina. Imaš bačvu punu vina. Crnoga, dobrog. Donesi.“

„Moje su bačve sve rasušene, sve se raspadaju, nema vina, nema gožđa, tolko godina ništa.“

„Ma, idi, idi! Idi vidi da imaš.“

I išla dole i našla bačvu punu puncatu dobrog, slasnoga, crnoga vina i donesla. I onda ga je počastila. I onda govori: „Ma ja znam da nisam imala. A to je Božje čudo da sam ja našla to vino.“ I onda ga je lepo počastila i lepo su razgovarali i prije nego je išal ća on joj je rekao: „Tvoja sestra će stradati jer mi nije dala niti mrvicu kruha. Nije me počastila, me istjerala. A ti kada budeš to videla, kad budeš videla da će doć poplava i sve će izgubit, ti nemoj se okrenut za njom kad počne mećava. Ti bježi. Ali ne smeš se okrenut. Ne smeš reć: „Brižna moja sestra.“ Ako rećeš: „Brižna moja sestra“, ćeš stradati i ti zajedno sa njom.“ I tako je bilo. Počelo je grmit, sijevat, prolom oblaka i počela je velika bujica, i ona, kada je to videla, se smilovala. Blago tone, ovce, pilići, sve se počelo utapljat. I onda njoj se to smilovalo i zamislila je: „A brižna moja sestra, sve je izgubila.“ I onda da se otvorila zemlja da je prišća velika rupa i veliki prolom oblaka i voda navalila, velika bujica i pokrila sve to imanje i tako su stradale oba dvije sestre. I tako je nastalo Vransko jezero.

Tea: Govori li se da se mogu vidjeti vrhovi kuća kad je voda nisko ili možda dimnjak?

Lina: To se samo prića. To je samo u prići. Ali kraj jezera, na vranskoj strane, tamo gde je selo Vrana dole, je bil jedan kaštel, jedan dvorac. Ali samo zidine su bile kad sam ja bila mala. Nisam dugo godina bila tamo. Ne znam je li još tamo. Su bile te zidine. A nekad jezero puno naraste, i onda bi bilo pokrilo te zidine. I onda su pričali da su im zapele mreže za taj kaštel, za te zidine. Onda navodno, su te mreže zapele za taj kaštel ki stvarno postoji.

Dafne: A ja sam čula da se, navodno, kada je velika nevera, kada je jako nevrijeme, oluja da se ponekad još uvijek čuje zvonjava iz kapelice koja je pripadala tom imanju.

Lina: A možda. Tamo je crkvica svetoga Roka. I tamo su i zvona.

(Lina Flego, rođena Benvin, 5. 4. 1931., Vrana, Dafne Flego, rođena 25. 1. 1992., Cres, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

Ja sam čula da su bile dve sestre. Jedna je bila jako sirotinjska, a druga da je bila bogata, jako. I onda ova je bila toliko bogata da je imala taj veliki dvorac, a ova druga je jako sirotinja i nije ju ništa pomagala. I onda ova da je nešto bila rekla. Dal je to istina, nije? I baš je to se desilo. Da je došo neki, ne znam da li potres, da li voda došla i da je njezin dvorac i nju i sve da je poklopilo. Ostalo je ispod. Da li je to istina ili ne? Tako sam ja čula. (...) I onda da je došlo to Vransko jezero.

(Dora Surdić, rođ. Brezac, 1938., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

415. Gavanke

Luiza: Piše jedna legenda, tako su moji svekar i svekrva pričali, da se pričalo, inače oni su iz sela Stanić, dakle to je kod Vrane, odmah selo još na pola puta baš do jezera. I uvijek su pričali, kao, da su tu bili, u toj dolini, koja je sad jezero, živjele su dvije sestre. Jedna je bila jako dobra, a druga je bila tako jako zločesta i ohola.

Mario: Ova je bila i bogata, a ova druga je bila siromašna.

Luiza: E da, i ta jedna, ne znam, nešto su se bile, išla je nešto i uvijek tražila. I ona se obogatila u biti, a ova siromašna. I sad kad je išao, kad je navodno došao jedna čovjek, to je bio jedan prosjak. To je bio, kao Bog, ne? Koji je išao i on je došao kao na vrata i ovaj, kucao je toj bogatoj i ona ga je isprašila vani, počela je vikati, kao: „Idi ća!“ Ovo ono, svašta i on je išao dalje i proveo je još, malo sa strane se stao i proveo je tu noć i, ne, ili kasno navečer, u noć je lupao ovoj siromašnoj na vrata, i ona ga je odmah primila i sve mu je dala.

Mario: Nije tada ništa jer nije ništa imala.

Luiza: Da, ali nek dođe u kuću, nek sjedi, nek sve, nek vamo-tamo. Ali onda je ova druga bila ljubomorna. Jel tako? Išla je kod sestre i ta ga je uzela u kuću i rekla mu da tu prenoći da ne bude van. I onda je on ispričao kako je bio kod te susjede, ona je rekla: „To je moja sestra.“ „A ona je otišla ća kao, i tako još me proklinjala.“ I onda je on rekao: „Dobro, zlo se sa zlim vraća.“ I da će on kao, doći će, nju će zlo sustić. E, i onda je to tako bio, kad je on tako sve obavio sve sve sve, njoj je rekao: „Al ti ćeš se spasiti. Ti pusti sve to i odi sutradan već ća.“ I ona je, kao, nećkala se, nije htjela. Išla je kod sestre i rekla: „Zašto si tog jadnog izbacila? Nisi mu dala.“ I one dve su se tu posvađale. I onda se vratila kući, opet u svoju kućicu. To su bile dvije kućice jedna do druge. I vratila se kući. I bila je jako tužna. Kako je ta njena sestra takva i razmišljala je šta joj je rekao čovjek da ona ode ća. I razmišljala je: „Kako ću ja tu nju pustiti? Tu sam ja oduvijek? Kako ću ja svoju sestru pustiti? Kakva je takva je, to je moja

sestra.“ I drugi dan je došlo veliko nevrijeme. I kiša i kiša i nevrijeme i vjetar. I to, eto, tako se voda... I na kraju su se potopile obadve jer nije htjela pustiti sestru. (...) I onda su govorili, kao, da kad je voda bila malo niža, da se godinama poslije vidio krov, kao da je malo virio van. Dobro, to su legende u biti. A njoj je bilo žao pustiti tu sestru. (...) E da, čak nije bio ni krov, nego dimnjak koji je virio van. A kao, on ju je molio, ti to napusti, odi ća, ako i vamo-tamo jer će zlo, kao, snaći tvoju sestru.

(Luiza Mužić, r. 20. 3. 1966., Mario Mužić, r. 12. 9. 1957., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

416. Vransko jezero – Gavanke

27.44 Tereza priča kako je od Bernarda Balona čula: Ja sam od njega čula kako su bile dvije sestre. Jedna bogata i druga siromašna. Ta bogata nije davala siromašnoj ništa. Ona siromašna je skupljala mrvice sa poda što su njoj padale i to bude nosila doma i davala djeci. I sreća je jedanputa jednog starog čovjeka i taj čovjek joj je rekao da će potopiti to mjesto, ali da ona neka ode i nek se ne okrene. I kada je osjetila šum vode, ona se je okrenula i ta sestra njena, normalno, se je potopila, i nestala je cijela njena familija i da je ova rekla, kao, zavapila je: „A brižna moja sestra!“ I tako da je i ona se utopila.

(Tereza Šalina, r., 25. 10. 1955., Dinka Vodarić r. 21. 4. 1933., Zbičina, kolovoz 2018. , Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

417. Vransko jezero - Gavanke

O tim sestrama Gavankama koje su bile kao bogatašice. One su imale terene. A jedna je bila dobra, a druga je bila zla. I sad, posvadile su se oko toga kome, šta i kako, tako da je ova zla prisvojila tu kuću na jezeru i valda, al to su priče o vilama, ne? Tako da je protjerala ovu siromašnu, koja je bila i dobroćudna, koja je svoje blago razdavala drugima. Da bi onda na kraju u toj svojoj zloći ostala sama i u nekom temporalu kako mi kažemo, nekom nevremenu je taj njezin dvorac potonuo u jezero. I navodno za lijepog vremena kad je bistro kad je sve, da se obrisi tog, tih kuća još vide dole.

Tea: Znači nije da je u priči jezero nastalo, nego je ono već postojalo pa je onda ona potonula? Da, to je bila kuća u jezeru.

(Gianino Sučić Mornarić, Cres, 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

418. Vransko jezero

2.15 To su bile dvije sestre Gavanke. Jedna jako bogata, jedna siromašna. I siromašna je došla svojoj sestri bogatoj peći kruh. I obukla je runo, ovčje runo naopako da bi se u te dlake što više brašna skupilo. I kad je ona završila s tim kruhom, ona ode i Bog joj kaže: „Nemoj se okrenut. Sad ću ja tvoju sestru kazniti i otopiti.“ Međutim, ona nije imala snage ne okrenuti se i kao došo val i potopio obadvije sestre. Navodno na dnu jezera su još nekakve zidine. Jesu ili nisu.

(Anica Senčić, rođ. Kučić, r. 20. 5. 1952., Cres, 25. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

419. Gavanke

A to je, ja sam čula za te dvije sestre. Kao, jedna je bila siromašna, druga je bila bogata. Ova što je tamo na Vranjskom jezeru, ona je bila bogata, a ova druga je dolazila pomoć kao pomoćnica u kuhinji i tako, ne. I sad, ova je bila jako siromašna i kao ona bi sad na tu svoju kecelju kad je radila, mijesila kruh za sestru, za kih, bi malo brašna, kao samo malo pokupila i kao navodno od toga radila svojoj djeci kruh. A ta je bila bogata, i onda kao jedan dan je otišla i onda je došao u susret neki čovjek. To je kao navodno bio Isus i da je reko: “Ako vidiš nešto da se iza tebe događa, nemoj ništa reć ni nemoj se okrenuti.” A kao ona je išla i čula kako se nešto događa, nešto se lomi, tako, i vidjela je kao da se ta kuća di je njezina sestra, da se, šta ja znam, i ona da se okrenula, iako je ta sestra bila zločesta prema njoj jer ako su njezina djeca bila gladna, mislim. Bila je Gavanka. Čini mi se da su je tako zvali i ovaj, al ona je ipak se okrenula i rekla: “A jadna moja sestra.” I onda navodno ta kuća se, a kažu da se za vrijeme kad je jako, jako bistro, da se vide dole ti na dnu nekakvi tragovi nekakvih ovaj, neki, neke kuće ustvari.

JA: A s tom sestrom koja je siromašna, nešto se dogodilo kad je pogledala?

Ne, ne, ne znam, ne, nego samo navodno kako, iako je bila zločesta prema njoj, rekla jadna moja sestra. To si mislim bi se reklo, eno dobro stvorenje i jedno loše jer ona, iako je bila joj sestra kad su djeca bila gladna, mogla je dat komadić, ne, nego ona je morala se ovako kao navodno češljat da bi uzela malo brašna za svoju djecu.

(Antica Kučica, 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp)

420. Vransko jezero – Gavanke

Da tamo je bilo polje dole. Jedna sestra je živjela na obroncima polja, a jedna u ravnici. Gavanka se zvala. Bila je bogata jedna sestra, a jedna siromah. Ova kako je imala dole polje je imala jesti, a ova druga, valjda, sestra da ju pita: „Daj mi komad kruha.“ Ne, nije joj htjela dat. „Da bar rođe jedna jaka kiša pa da ti poplavi kuću.“ I tako je došla kiša i poplavila kuću i nastalo Vransko jezero.

Pitam ga je li čuo priču da se nekada vide vrhovi kuće/dvorca.

Da, da, da se vide neki ostaci.

Pitam je li čuo da se vide dimnjaci ili tornjevi kad se spusti razina?

To nije čuo.

(Diego Kamalić, rođen u Zbičini, 26. 8. 2018., Cres, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

421. Vransko jezero – sestre Gavanke

Znam da su bile dvije sestre. Jedna dobra, jedna loša. Jedna je pomogla. Došao je neki starac, da li Isus Krist ili dragi Bog, njima u posjet. Ova zločesta ga je odbila, ova dobra ga je poslužila i na račun toga on ju je obdario, navodno sa vodom.

(prof. dr. sc. Juraj Sepčić, rođen 1935., Cres, kolovoz 2019., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

422. Nastanak Vranskog jezera – sestre Gavanke

Bog je pozval anđeli po svetu, moja nona bi rekla, svetoga Petra i Pavla i Mikula putnika. Oni su šli do Gavanke. – Balon: borba dobra i zla, ima veze s Biblijom – on je to pisao u eseju, da nema Gavanke ne bi bilo jezera – nije zlo za zlo, Lazar skuplja mrvice ispod stola – pogledati u Bibliji i pogledati još njegov esej pa možda i taj esej navesti kao literaturu ili izvor. Gavan – od ogavan može biti. POGLEDATI OD Petre Vodarić diplomski rad jer navodi izvore za Gavanku. I vidjeti što je Bernard Balon napisao – googlati.

(Bernard Balon, rođen 1946., Valun, travanj 2018. u Rijeci, Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

423. Nastanak Vranskog jezera – sestre Gavanke

Da su bile dve sestre. Jedna je bila bogata, druga siromašna. Ova nije imala ni za kruh, ništa. I valjda je njoj služila. I ova njoj nije davala ni jest, ništa, u zapećku je bila. Ona je izmolila od Boga da uništi tu njezinu sestru. I došo potop, velika voda i jezero je uništilo tu njezinu sestru

i njeno bogatstvo. (...) I još govore da dole na dnu jezera ima tih ruševina. Koliko je to istina, ne znam.

(Dinko Mlacović, r. 28. 8. 1960., Lubenice, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

424. Nastanak Vranskog jezera – sestre Gavanke

Ja sam čula da su kao bile dve sestre. Jedna se zvala Gavanka, mi se čini. A druga ne znam kako se zvala. I da nešto kao, ja ne znam, da to je bilo sve veliko polje, da je bilo i da su one pričale ili su se one bile nešto posvađale. Da je sestra jedna rekla neka ide nekamo, to, ali da se ne sme okrenut. Nazad se okrenut. I da nije poslušala i da kako, da se okrenula i da se pretvorilo to polje u jezero. Tako san ja čula nešto.

(Antica Mužić, rođena 1937., Orlec, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

Praznovjerja

425. Bilje „Se-otpira“

Judi povedaju, da je nekih trav, ke jimaju nekakovu moć, da se zes š njimi more delat, če se će. — Neka trava jima tu moć, da more otpret sake vrata, a zovu ju „se-otpira“. Ma sama od sebe ne će, ako ne još vaja znat neke besedi, ka se reku, kada se će želi otpret, ali zapret. Tako, kada se će želi otpret, vaja reć: „žberlikete“, a kada zapret: „žberlokete“. Ove besedi ne vaja pozabit, aš onda se za šigaro (*stalno*) va nesreću pade. Ovu travu najboje poznivaju Iupeži.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3, urednik Ante Radić, Zagreb: JAZU, str. 266)

426. Škrebut – kronikat

Tu moć jima ta trava, a još je jena, ku mi zovemo “škrebut“ (*bijela loza*). Ako ovu travu staviš na oganj, da po'se sgori, onda ti 'se blago pokrepa (aš z'ovim se škrebuton hrane pitome zivini), a ti obolneješ.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3, urednik Ante Radić, Zagreb: JAZU, str. 266)

427. Neka voda – fabulat

Na svitu je još čudo stvar, ke jimaju kakovu moć od Boga danu. Tako govore, da je bila negdere neka voda, s ku(n) se je moglo šloveka činit umret, a gaspet (*opet*) neka, s ku ga se je moglo oživet. Ma ove vodi da su sila largo (*daleko*) i da se sila teško more do njih prit, aš da vaja pasat mimo sila strašnih divih zvir, ke bi šloveka na jedanput požarle, ako jim ne bi dal za jelo kakovoga debeloga blaga. To zvirje i govori. Kada se pasa od otoga zvirja napred, onda se pride do dvih gor, mej kimi vaja pasat, a te gori se otpiraju i zapiraju, i to tako žvelto, da je teško živomu ustati, kada ki pasuje.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ *U Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3, urednik Ante Radić, Zagreb: JAZU, str. 265-266)

428. Gledanje zvijezda

Gledaj kroz prozor sedam dana zaredom u zvijezde i izgovaraj ove riječi: Stella stellare, luna polare, fa mi sogniare chi devo amare. Nakon toga sanjat ćeš onoga koga ćeš voljeti.

(Antonia Rothardt, rođ. Bassi, r. 1942., Maria Popović, rođ. Bassi, r. 1947. Cres, ljeto 2013., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

429. Praznovjerje – hrana

Onda je bilo, recimo, nisu nam dali jesti ovčje ili janjeće bubrege jer nećemo znati moliti. A poanta je u tome što stvarno bubrezi su, filtriraju svako živo biće, to nije zdravo, ne, za djecu nije zdravo. Mislim, to su te, tako...

(Antica Kučica, 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp)

430. Praznovjerje – bacanje smeća

Kod nas ti je bilo recimo da se ne smije smeće van bacati, van po noći. Kao, nemam pojma, ne znam zašto, ali kao po noći se ne smije smeće vaditi tako da ne... Ja sam to jedanput rekla mome Kristijanu, mome sinu i onda on jedanput tako smo mi radili i sad on ovaj, on skupi pa stavi vrećicu ispred vrata i ujutro nosi, onda ja mu kažem: “Ma šta, nis' to mogo sinoć?” - “Pa ti si rekla sama da se ne smije.” Ja se pridržavam samo tako, to su nas tako učili i tako.

(Antica Kučica, 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp)

431. Praznovjerje – trudnice

JA: Ako trudnica uđe u kuću i fino joj miriši hrana koja se kuha mora joj se malo dati?

Tako je, to je istina.

JA: Jel ima još nekakvih takvih stvari?

Ima recimo, da da, to je to, ja recimo ja sam... Ja sam bila trudna, ja ne pijem mlijeko od koza, i kao ne smiješ reći ako dođe trudnica u kuću, sad ona te pita daj mi malo mlijeka za ovu kavu jer mi je skuhala kavu, a ja kozje mlijeko ne podnosim od malih nogu, a ja sam bila s trbuhom do nosa i moja sestra je imala samo kozje mlijeko i ona nije mi htjela reć da nema mlijeka, nego ona je znala da ja to baš ne podnosim, ali malo mi je stavila unutra u kavu jer ne smiješ reć da nemaš ne, da ne bi slučajno djetetu naškodilo.

JA: Aha znači to je, kao, zato se ne smije...

Tako je, da ne bi dijete, jer kao ako žena poželi nešto da dijete može ostati da zauvijek da to ne pije, da jede tu hranu i tako, ne. I sad ona nije htjela reć da nema jer ona je imala mlijeka samo nije imala ovog drugog mlijeka i onda ona to jadnica meni to dala, a ja se sva isprovraćala.

(Antica Kučica, 24. 10. 1952., Loznati, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp)

432. Neobični događaji - trudnice

Aleks: Kada se nosi, kada žena nosi. (...) Recimo, Danica je zemet med.

Lina: Da. I kako? Zač?

Aleks: A ne znam zašto.

Lina: Ona je kad je bila u drugom stanju, valjda je ona željela med, a neki njoj sakril. I onda to dijete više ne može to jest.

Aleks: U životu ne jede med.

Dafne: Da. Verzija jest, dakle, kada trudnica dođe nekome u posjet i ako domaćin ne iznese sve na stol što ima nego nešto sakrije, nešto uskrati, onda dijete to u životu neće moći tolerirati tu vrstu hrane.

Lina: Da da, to je to. To je da je neš zemeta, da.

Aleks: I kaže da je to istina.

Lina: Stvarno neki ne more.

Dafne: Da. A da je dokazano da ako dijete za vrijeme trudnoće dok je još u maternici ne primi, ne okusi neku vrstu hrane, onda neće dobro reagirati na nju kada se rodi jer nije naviknuto na to.

(Lina Flego, rođ. Benvin, r. 5. 4. 1931., Dafne Flego, 25. 1. 1992., Aleks Flego, r. 4. 6. 1957., Vrana, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

433. Neobjašnjivi događaji - trudnica

A znaš šta, mene su govorili, i mama isto, kad sam bila u drugom stanju, da ne smiješ prijeći, evo, na primjer mene je muž plovio, kad ideš na brod, onu špagu što je vezana za kraj. Da ne smiješ proći jer onda će biti dijete sa vrpcom omotano oko vrata. (...) Ja ne znam. Mi smo uvijek rano hodali kući na moje vreme. A to, to kad sam bila u drugom stanju znam da mi je govorila. To sam bila rekla anke ovoj od unuka pa je rekla da to su bajke. A dobro, su bajke. Isto ako ti na primjer sada ili vidiš miša, nešto. I onda se tako uhvatiš i onda ti dođe kad dijete se rodi. Dođe ti neki znak. Neko ima kako trešnjicu ovde. To si primijetila? Sa dlakicom. I kada dođe trudnica isto kući da vidi da jedeš ili ručaš i onda treba joj ponuditi je. Neki dan sam imala ove mahune i ja kažem ovoj sad, par mjeseca trudna od Aksela od unuka mi, i onda joj kažem uzmi samo komadić: "Ma vi ste ćapana. Šta će mi biti?"

(Maria (Maris) Toić, r. 21. 12. 1946., Cres, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

434. Ćuk

Tu se reče da kada ćuk cijuće negdje oko kuće, onda u kući netko umre.

(Maria Nikičić, rođ. Mužić, r. 15. 11. 1944., Krčina, 19. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

Gatanja

435. Po prirodi.

Po pojavama na nebu. 1. Kada se jima ne samor jenomu šloveku, nahor (*nar*) više njin, al pak celoj zemje će god zla dogodit, onda je nebo čavjeno. Ali po ovon čavjenilu ne vaja vavek sudit, da će bit čuda karvi ali zavol (*radi*) gveri, al kakove druge tučnji, aš ono more i na dobro pokaževat, a to onda, ako je dažjilo, pak se na zahoju pokazalo čavjeno. — 2. Ako zvezda z neba pade, ono će reć, da se je neka dušica odelila od tela, ali pak, da je šla s purgatorija (*čistilišća*) v raj. — 3. Ako se na nebu pokaže zvezda z repon, onda će bit barzo sud svita.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3, urednik Ante Radić, Zagreb: JAZU, str. 273-274)

436. Po pojavama na čovjeku.

1. Ako ti igra a) pravo oko, onda će ti se dogodit neč zla, a onajme onda, kada to čuda dura; b) a ako levo, onda veselje. — 2. a) Ako ti pravo uho kanta, onda će ti se dogodit zlo; b) ako pako levo, onda dobro. — 3. Ako ti je (uho) čavjeno, onda neki za tobu zlo govori. — 4. a(*štuca*), onda te neki spominje, al za zlo, al za dobro; a kada uganjaš, ki bi to mogal bit, pak vero onoga indovinaš (*ugoniš*), onda će ti prestat. — 6. Ako te ruka sarbi, onda ćeš jimet posla s beči (*šoldi*), i to: a) ako leva, onda ćeš jih priijimat; b) ako prava, onda ćeš jih morat davat. — 7. Kada ti al oko, al uho, al nos, al ruka, i to sve levo, dela kakov škerc (*scherzo*), to ne vaja nikomu reć ni spomenut, aš onda, če bi se jimelo dobro dogodit, dogodi se zlo.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3, urednik Ante Radić, Zagreb: JAZU, str. 274)

437. Po životinjama.

1. Ako muhi preveć šćipju, onda znaj, da sakako slute na daž(d), al pak na umidno (*vlažno*) vreme. — 2. Tako isto, ako maška najedanput, a da se ne zna zač, pošne po kuće sen tan skakat. — 3. Ako pas tuli, al čuje lupeža, al sluti na nesreću, ka se jima dogodit njegovomu gospodaru. — 4. Ako greš kangod s konjen al v noći, al va dne, konj kadagod uža (*običaje*) nadignut uše i ferma se, pak ne će napred, magari da ga na kusi razneseš, a to će reć, da je nanjušil al kakovu

marlinu (čegod krepanoga al martvoga), ali pak perikul (*pogibel*). Za to onda vaja, da se vrati. — 5. Ako se žaba, ka ni va vode, pošne za lepoga vremena javjat, to će reć, da ona išće al navišćuje daž, ki, jistina, ne će čuda durat, ma padat će sakako. — 6. Ako ti v kuću pride bolnila (*der Taubenschwanz, Macroglossa stellatarum*), kada se ki od tvojih nahodi na putu, on ti tako javja, da će mu se nesreća dogodit, da će ga nevreme zateć, al pak će obolnet.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjeronjanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3, urednik Ante Radić, Zagreb: JAZU, str. 274)

438. Po danima

1. Ako je šlovek va poneději (*parvi dan*) vesel, bit će vesel i celu šetimanu (*sedmicu*); — 2. ako v utori, onda žalostan; — 3. ako je va peti vesel, ali da kanta, onda će bit v nedeju žalostan i plakat će, ako je pak va peti žalostan, v nedeju će bit vesel.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjeronjanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3, urednik Ante Radić, Zagreb: JAZU, str. 274)

439. Po poslu.

Više puti, kada šlovek, muški al ženska, obavja kakov domaći al vanjski posal, dogodi mu se čegod, če je on san kriv, ali i čemu on ni kriv. Ono, čemu je san kriv, ne reče niš, 'ko ne: “Hvala Bogu! San son kriv, bilo mi gjedat“. Kada ni on kriv, ono je deštinjano (*suđeno*), sluti na nekakovu nesreću, al pak šloveka opominje (*avisuje*). 1. Ako šloveku, kada piše, pada pero, al nož, kada če drugo dela, pak onako se na puntu nabode i ustane natak njeno, to će reć, da će šloveku v kuću prit poznati ali stranski judi, ki ćeju se u njega gostit. — 2. Ako na puti, al va kuće najdeš recimo dve palice (*darvca*), piruna, al noža, ali čegod drugo v prekriž stavjeno, vaja da to na jedanput razdeliš, aš, 'ko ne, onda ćeš barzo umret. — 3. Ako se divojke, kada če po kuće dela, čegod razbije, to će reć; da će kasno mladoga nać, pak i kada ga najde, slabo će š njin stat, aš će njoj bit hud, al pak će njoj barzo umret. — 4. Ako dva od njih va jisto vreme piju, i umret će zajeno.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjeronjanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3, urednik Ante Radić, Zagreb: JAZU, str. 274-275)

440. Karte.

Karti jimaju neke ženi, ke se zovu „štroligi“. Po ovih kartah, kada se „štroligu“ plati, ona poveda, će će se šloveku barzo, al kasno dogodit, 'ko će bit srećan, al nesrećan, ma sve. Ove štroligi i indovinaju (*ugone*), aš znaju povet i ono, će se je šloveku još preja dogodilo. Ovih štrolig u nas ni, ma jih se ben (*već*) najde, kada se jide va grad (Cres).

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3, urednik Ante Radić, Zagreb: JAZU, str. 275)

441. Po snu.

1. a) 'Ko se je komu sanjalo, da je videl gada, kako za njin teče, to će reć, da jima čuda zlotvori, ki biju mu 'teli naškodit; b) ako ga pak vidi, kako se je kako obruč zavel, to će reć, da jima kako odvitnicu Blaženu Divicu Mariju. — 2. 'Ko mu se sanja, da vidi kugod malu pticu, kako leti, to će reć, da će kigod anjelić poč v raj. — 3. Ako rožica, ali kakovogod cvitje, onda će vit (*videt*) martvoga. — 4. 'Ko mu se va snu prikaže ki od njegovih pokojnih, to će reć, da mu je od potrebi, pak da mu vaja dat jenu svetu mašicu za pokoj njegove dušice.

Snu ne vaja vavek verovat, aš va snu se šloveku sanja i ono, će mu se ni nikada dogodilo, nit će mu se kada dogodit. San i laže. Tako šlovek sanja, da je za punin stolon sakakovoga dobrega jela, a kada se sbudi, ne najde ničesa, anzi (*pače*) onda vidi, da nima će ni za jest. Sanja mu se više puta, da je našal pune vreći beči (*šoldi, novac*), a kada se sbudi, nima ni pol šolda za kupit dva zarna soli.

(Bortulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 3, urednik Ante Radić, Zagreb: JAZU, str. 275)

Svagdanjske i šaljive priče

442. Nikodemo

Bio jedan, tako su ga zvali, baš je Nikodemo mu je ime. I imal je ovaj, došla je kuna. Kuna je najveća zvjer za perad, a imal je, ovaj, kokoše. Onda je stavil jednoga, peteha, kokoša, u vršu

jednu veliku. Vjetar je bio i pala je vrša u more i oni su se utopili, to blago. I došiel je ujutro i kuna i ugor u vrši. To je stari jeden pričal, a možda mu se to i nije dogodilo.

(Ivan Lovrić, iz Punta Križa, Mali Lošinj, travanj 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

443. Predaja iz života

Četiri brati su bili, muški, uglavnom, je bilo puno djece u toj kući, ženskih i muških. I ta divojka je bila lepa, dobra. I kada je išla ovce ? Oni su se zaljubili, strašno su se voljeli. Uvek su mislili da kad budeju odrasli da ćeju se ženiti. Uglavnom, su bili zaljubljeni. Ali je bil jeden udovec. Žena mu umrla bolesna. Imela je puno djece. I on se htel oženit za tu devojkju. I hodil je u kuću kod njih i nosil im je škanjati. To su oni, creski specijalitet je bil škanjat. Kao pince, ali sa rupom. On je nosil, bi bil na nedeju, posle mise, bi prišel na nedeju, bi parnesel škanjati. I onda ju je zaprosil. A ona ni htela jer je voljela toga njezinoga. Prvu ljubav. Onda on je rekel braton: „Ako nećete mi ju dat, onda mi platite sve škanjati koje je pojela.“ I to je živa istina. To ni štorija. I oni nisu hteli platit.

(Lina Flego, rođ. Benvin, r. 5. 4. 1931., Vrana, 17. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

444. Bertoldo

Mati je imela jenoga sina. Ni bil baš normalni. I svakakav. I ona ga je poslala neka re kupit iglu. I on ti hodi, hodi, evo ti jeden kar va slamu. „A šta ću ja hodit? Ja rem lepo na kar, stavim iglu va slamu.“

Bernarda: Znaš šta je kar? Zaprežna kola.

Dume: I on je došel doma.

- „A kede je igla?“

- „Igla je, ovaj, va slame, tamo.“

- „Ma si ti bedast. Ti iglu si stavi vako lepo va vešte.“

- „Dobro mama, drugi put kad me pošalješ ću.“

Mati ga je poslala neka re kupit ošta za lovit. Znaš šta su ošta? I on je šel. „E, sada neću više prevarit se.“ On lepo stavil ošta ovde na (*pokazuje na džep od košulje*). Razbil je ovu... (*pokazuje košulju*) I re doma.

- „Majka Božja, pa ti si bedast! To se stavi na šćap i lepo stavi na rame i se lepo nosi.“

Onda ona ga je poslala neka ide kupit kozu. I on ju pelja, pelja.

- „Mat mi je rekla da je stavim na šćap.“

On zeme šćap i na rame nosi kozu doma. Ubil je kozu! Onda su zvali na pir.

Mati: „Bertoldo, previše jedeš. Kad ti ja budem zagazila na nogu, ferma.“

- „Da, da, mama.“

I niš. Oni su šli lepo na pir. Na stol poseli. Meška mu je pasala preko nogi i neće on više jesti.

- „Ma, jedi!“

- „Ne, neću više i gotovo!“

- „Nemoj bit lacen!“

Oni šli spat i on govori matere: „Ma ja san lacen!“

- „Tamo va kuhinje ti je još ostalo i hodi lepo i zemi i prnesi mene malo.“

On je šel va kuhinju, lepo se najel i on je šel i pogrešil sobu. Je šel kede je bila nevestica ka se oženila. A ona puše i spi (*imitira jako disanje*).

- „Mamo, ne pušite!“

I prišel k materi: „Ca ste puhala?“

- „Beži ća! Homo ća, homo ća!“

I su šli, beže oni ća. Neka zapre vrata. On poteže, ne more. On ćapal vrata na rame i beže oni ća s timi vrati.

- „Mama, mene teško!“ (*kazivač izgovora teško uz uzdahe*)

- „Ma ce nosis?“

- „Vrata. Ti si mi rekla neka potežem.“

I onda su ti šli na jedno stablo. On je te vrata gore zel. I govori matere: „Mama, mene se piša!“

A šoto su bili neki lupeži, su brojili šoldi.

- „Majka Božja, ne budi, per l'amor di Dio, ćeju nas...“

A oni gedaju gore. Šta to, neka ptica? Malo pokle: „O, možda mala pada.“ I onda on govori: „Mama, mene teško. Ja ću vrata bacit dole.“ Brm, brm, brm, ta vrata dole, oni beži ća.

- „Božja svetlost! Napada strel!“

Sišli dole, lepo šoldi dole, pelno šoldi. Oni su šoldi uzeli... I on je prišel ondeka i on im govori da ako more s njim. Oni su imeli jest. Oni su mu zajik ocistili i porezali. I on beži ća. I on: „Bla, bla, bla, bla, bla bla.“ Oni utekli su ća. A oni su ostali bogati, lepo šoldi, najeli se i bogati ostali pokle.

(Dinko Bucul, 2. 8. 1931., Merag, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

445. Da ju je oparit

Po lijepon vremenu, nono je svaki duan po dvoru neš delal, ol pod barsuadu počivual. Vnuk Tončić špešo je bil s njin i delal mu kumpanjiju. Mimo njihova dvora po putu, špešo je pasevala za svojin posluon Marica. Bila je srednjih lijet, ma šesna i pijuažuana. Ni joj falilo ni sprijeda ni zuada. Pasujuć mimo njih, lijepo „col sorio“ bi ih pozdravila i pasala napred.

Nono bi se za nju obarnul, pogladil bi mustaće i zis šošpiron bi promarmjal: „Da ju je oparit.“

Jedan duan po užuance, nono i vnuk Tomčić bili su na dvoru. Nono je bil okupuan zis nekin posluon, pa ni gijedal naokolo, ma vnuk je videl da grije Marica. Zapametil je besede kije je nono užual reć: „Da ju je oparit.“ Tekuć je šal vaf kuću i z'ognjišća je zijel gorijeću lagnjicu i parnesal je nonu govoreć: „Nono, nono, pogijedaj, grije na dole, parnesal sen ti lagnjicu da ju opariš.“

(Puntarski fuoj, broj 6, godina 4, lipanj 2008., str. 41)

446. Marica, Franić i koza

Na selu je svaka fameja daržala kozu zavol mleka aš koza deboto cijelo leta dava mleko. Jedan put na leto se goni pa ju se peja kol muškoga, kol parča. Kada je koza vaf morbinu ona blejuć išće muškoga i tako znuamo da se goni.

I fameja Franića je daržala kozu pa kada je prišlo vrijeme, žena Marica mu je dala pijet lir (bilo je to za vrijeme Itualije) aš je to bilo za platit gospodaru od parča. Franić je zijel kozu i viježenu na konopu se uputil na stuan kol Frankulina ki je daržual parča.

Usput mu je bila oštarija, a uon ni mogal da se ne fermua. Kozu je vezual vane i onih pijet lir deštinuanih za parča je popil.

Tornual je doma i rekal žene da je sve dobro pasalo. Pasalo je više vremena, a koza nikako da fermua blijet, pa će Marica Franu: „Siguro ni šlo dobro parvi put, eto ti još pijet lir i popejaj kozu opet kol parča.“

Kako i parvi put i uof put Franić je popil svi šoldi, a koza parča ni videla.

Doma je koza opeda blijela i tako blejuć je i krepala. Marice je bilo sumnjivo pa je naokolo pitala i doznala pruavu istinu kede su finili šoldi. Sila se razidila na muža i rekla: „Vražiji toware, sruan te bilo, zavol tvuoga lokuanja ustali smo pres koze i mleka, nijećeš samo tako lišo pasat, za kaštigat ćeš spat na šufitu na sluamjaku mesec duan.“

Franić s s'tin rešenjual i svaku bi se večer uputil spat na šufit. Pasalo je tako petnaestak duan, a Marice je koza sve više hodila na pamet i počela dubitat zuač je krepala. Utela se pomirit zis mužem. Jenu večer mu je prontala malo boju vičeru i sva je bila afetuoza okolo njega i dokle je uon još vičeral, barzo je šla vaf kamaru naprofumala se i naciprijala. Obalkla je lijepo trašparijento kombine i polegla se na pusteju napol otkrijena. Vruata od kamare je pustila otvorena aš je za puoć na šufit Franić moral onuda pasat pa je mislela da će ga forši namamit.

Franić se pokle vičere uputil na šufit i pasujuć mimo kamare, dokle se Marica nečemu nuadjala, ni nanke v'nutra zaviril. Kada je to Marica videla, šubito ga je puna struaha zazvala: „Franiću, Franiću, hot ovamo na pusteju, če biš ti utijel da i ja krepuan kako i naša koza.“

(Puntarski fuoj, broj 6, godina 4, lipanj 2008., str. 41)

447. Jetikavo jetikilo se jetikavo jetikuje

Kada se malo boje promisli, jetikilo je jedan sila nesrećan šlovek. Jetikuje se za svaku bedastoću, kada okuri i kada ne. Niš mu ni dobro i niš mu ne voju. Nikada kuntenat, vavek neš prigovudara, sve ga znervožuje.

Po letu runjua da je teplo, a po zime govori da mu je zime već dosta i da apena čeka leto. Ko ne daži jetikuje se govoreć da bi već moralo dažjit, a kada pošne dažjit, šubito runjua, govoreć da je već previše namočilo.

Suan sebe i svin okolo sebe ne dua mira ni spokoja. Za jušto reć, uon je suan sebe najveći probljem aš ko ga niki ne razjidi uon će lahko suan sebe znervožat, bruntulajuć na sve i svih okolo sebe.

Če got ki reće, uon će nervuožo zarunjat i reć da to baš i ni tako nego nekako drugačje, a ko pošneš zis njin kuntreštat, šubito se razjedi, puše, maše zis rukami, beštimua. Ko rećeš da je neš bijelo, uon će šubito skočit i reć da je čarno, ko rećeš da je sunce, uon će kumbatit da će dažjit, ko rećeš da puše bura, uon će ti na dalgo i široko špjegevat da potiježe više po levuantu.

I tako će ćeš, najboje ti je bit će daje od jetikila i pustit ga da se suan zis sobu jetikuje.

(Puntarski fuoj, broj 7, godina 4, studeni 2008., str. 35)

448. Kacadurska

Mluadi kacatur (aprendišta) ki je jušto pasual ezami za kacadura, parvi je put šal na kacu. Zijel je pušku, a vaf drugu ruku libar. Vaf libru su bile fotografije od svega će se na kacu more lovit i napišeno kako kua salvađina zgijeda, za bit sigur će je će.

Hodil je hodil i svako malo otvaral libar, gijedal fotografije i štijel će piše. Na jene pajine je pisalo – žuti ščuvak, čarno pierje – to je ćuok. Grije i grije po bošku i po ograjicah, a ćoka nigdere.

Tako kampanajuć pasual je mimo jene kuće na stanu i videl blizu kuće fticu i suan sebe rekel: „Aha, žuti ščuvak, čarno pierje – to je ćuok.“ Potegnul je tir zis puške i ubil salvađinu. V'tuon je z'kuće zletijel van gospoduar i videć će se je dogodilo, pošnijel je blijet:

„Če si mato, vuač sto pucal?“ Mluadi kacatur mu je odgovoril: „Če vuač sen pucal, vaf ćoka“, a gospodar će na to: „Ma ki vražji ćuok, ubil si mi mazorinu“, a onda se obarnul pud kuće i počel blijet: „Mare, Mare, hot barzo po tovara i popejaj ga vaf štalu aš uof ovako furbo, kada prešteje – „Uši vele, dlaka siva – to je zijec – ustati ćemo Mare moja i prez tovara.“

Kacatur – lovac, aprendišta – stažist, ezuam – ispit, salvađina – divljač, šćuvak – kljun, ćuok – kos, mato – lud, mazorina – patka, zijec – zec, furbo – pametno, prešet – pročitati

(Puntarski fuoj, broj 7, godina 4, studeni 2008., str. 35)

449. Teštuardi tovuar

Jeno jutro na veli Bluagdan, Bepo je videl tovara kako pase po selu. Tekuć je šal do Jura i počel ga zvat: „Jure, Jure, vrah te zijel, če ne znuaš da je danas veli Bluagdan i bit će pročešjun, a tvuoj tovuar kluatu po selu. Hot ga ćapat i popejag da doma.“

Jure se šubito uputil po tovara beštimaću uz put vaf sebe aš je bil sigur da mu je neki za dišpet pustil otvorenu lesu od ograjice. Ćapual je tovara, zaoglavual ga i pejajuć ga šal doma. Pasujuć mimo crijekve ošervual je da se ondeka pokupilo već dosta judi. Kako za dišpet, tovuar se je fermual, a teštuardi kako i svaki tovuar, blokual se i ni se utijel nanke zmuovit. Jure ga je potezal, šibal zis oglavicu, dual mu nekoliko vritnjaci, a pala je i kua beštiemija. Ma koristi ni bilo, tovuar se ni nanke zmuovil.

Sve je to gijedal Bepo, prišal blizu i rekal: „Če tako maltratuáš brižnoga tovara, če ne znuaš da je tovuar vrijedna beštija, a more se reć da je i svijeta aš je Majka Buožja, jašuć na tovaru, prišla vaf Betlehem, kada je Isusa rodila.“

Jure ga je škuro pogijedal i odgovoril mu: „Je, je, imaš pavo, ma da je Majka Buožja šla jašuj na mojien tovaru, ne bi bila siguro na vrijeme arivala.“

Pročešjun – procesija, klatit -lutati bez nadzora, ćapat – uhvatiti, beštimat – psovat, ošervat – uočiti, teštuardo – tvrdoglavo, dišpet – inat, zmuovit – pomaknuti, arivat – stići

(Puntarski fuoj, broj 7, godina 4, studeni 2008., str. 35)

450. Halabura

Halabura je jedan sila fuguož šlovek ki za niš nima pacijence i sve dela ala mata. Najedanput mu zalampua i pride namisal da neš mara udelat pak onda deboto isti momijent pusti ono če je do sada delal i kako vetar se hiti na novi posal.

Sve dela na refuli, prez mislet i razmislit kako će če udelat, če vajua udelat parvo, a če pride pokle. Svaki posal pošne delat zis velu voju, vaf glavine mu je samo misal da to udela i če barže fini. Vaf to vrijeme ne šoportua da mu ki če reče ol prigovori, ol da mu, ne daj Bože ki reče da se to more i na drugi muod udelat.

Delajuć runjua, brontulua, više puti i zabeštiuma. Vavek mu neš fali, puači i ne grije od ruke i onda su mu svi drugi krivi, samo uon ne.

Sve dela na teknjicu, skuače od posla na posal, svakon ki mu pride blizu neš nervuožo kuntreštujuč špjeguje. Kada ga kuntruaš, pari ti se da ni uon suan ne znua kamo grije ni kan se je uputil.

Uon će ti na dalgo i na široko špjegevat da to če dela mara bit baš tako i da: „Oštija, tar se znua“, uon to najboje dela.

Za boje kapit kakof je uon halabura, povijeć ćemo van če mu se sve dogodi kaka ide namore na ligne. Na fugu skoči na kaić za prit prije drugih na požicijuon i nanke kaić ne oseka od zadnjega dažja, pa zmoči postoli i kalcete. Ako vidi da je na kuon kaiću ki latil lignu šubito mu se blizu koštua i od vele fuge i ingordižje hiti mu peškafondo vaf kaić. Kada mu se ligna zakuči, mesto pomalo i dištiježo dvizat, potiježe najlon kako mato pa mu na puol muora ligna uteče, a gore parnese samo kračić.

Nervuožo i fuguožo dvižuč, najlon pohita po pajuolu i još ga zis nogami zmasti, pa kako ga drugi put šmarkne sve mu se ingropua. Onda beštiuma i mesto lovit pošne barzo dišgropevat, udela još veći kažin od gropi, hiti sve pod banket i zame drugu tunju.

Halabura je dofin od vele fuge i ingordižje, jedanput peškafondo hitil vaf kotlić, a lignu vaf muore. Ni to mu ni dosta i nikako da se kalmua i neč učini kako Buoh zapovijeda. Kada tornua vaf porat, na armiž, koštua zis velu brivu, bubne vaf mulić, zaševeri i deboto se prehiti i aštu razbije. Halaburi nikada dosta pa kad se je finalmente armižual ide oprat kotlić od ono malo čarnila pošmarcanoga po kuvijerte i muruade. Zame bujuol, vaf kuon su mu one dvije brižne laćene ligne, zagrabi malo vode pa mu i one padu vaf muore.

I tako halabura, kako halabura, od velih ćakul, fuge i pretijež, pride doma muokrih rukavi do lahta i bragiješ do kolena, noseć špuorki bujolić vaf komu je na dnu ustual takuan jedan muali bokunić kračića od ligne.

(Puntarski fuoj, broj 8, godina 5, lipanj 2009., str. 35)

451. Blagoslov kuće

Vaf vrijeme božićnih bluagdani, po užuance su se blagoslivjale kuće. Najprije kuće po selu, a onda po Božiću i stuani. Neki su stuani dosta dalgo od sela pa je pop, da mu bude lagje, na stani hodil na tovaru.

Tako je jašuć na tovaru pop prišal na stuan od Jakina i njegove žene Andrijuane. Zabatil je na vruata, kuća otvorena, a vaf kuće nikoga. Pero čul je neki gluasi dole vaf konobe. Šal je dole e onde videl kako ga Jakin i žena pruenti čekaju aš su znali da pop ima prit.

Na pruazne bačve kua je bila prekopićena bil je pruenti pijat zis narezanin paršuton i domuaćin siron, namočene pašamete i bocun vina. Pozdravili su se, malo počakulali, pojeli i popili.

Onda pop pita Jakina: „Kako van je ovo leto rodil kumpir?“ „Juako dobro“, odgovoril mu je Jakin. „Eko, velečasni, ćete zijet doma dvije vreće kumpira.“ „A kako van je rodila kapula?“ pita pop. „Ma nikad boje“, odgovuara Jakin. „Znate velečasni ove tri rešte“. Na to će pop: „Siguro van je i gruozije dobro rodilo?“ „Da, dobro, targatva, hvala Bogu, ni mogla puoć boje“, odgovoril je Jakin. „Kako vidite sve su bačve palne, a vino nan je kako rosolio. Provuajte, velečasni, kuo van je najboje pa ću van natoćit batalugu za ponest doma.“

Prije blagoslova, Jakin je z'becuna natoćil na pijat vino i dual popu neka popije. Uon je po tuon blagoslovil kuću i njih, nartil na tovara kumpir, kapulu i batalugu vina, zajahal i partil doma. Još ih je i mašuć pozdravjval i poručil da će in to sve Buoh platit.

Kada su ustali suami, Andrijuana će mužu: „Zuać si dual popu vino pit zis pjata, a ne zis bukalete?“ Jakin ju je pogijedal i odgovoril: „Ma budi pametna, Andrijuana, za pit z'bukalete moraš nagnut gluavu na gore pa bi pop videl kako na grijede visiju paršuti, kobasice i prašćevina, si kapila!“

(Puntarski fuoj, broj 8, godina 5, lipanj 2009., str. 35)

452. Dotrina

Na dotrine (vjeronauk) je bila beseda o Svijeton Duhu, ma deca, kua su to već i od prije učila, to nisu vero nikako mogli alavija kapit. Zato se je pop prija dogovoril zis sekrestuanom da ćapaju jenoga bijeloga goluba i neka se uon zakrije vaf sakreštiju, neka goluba darži vaf rukah i kada pop decuan reče: „Duh svijeti poleti“, neka pusti goluba.

Tako su se lijepo dakordali i na dotrine je sekreštuan zakrijen vaf sakrištije daržual goluba i čekal komuandu.

Pop je decuan špjegecual: „Eto, djeco, kada ja pozovem Duha Svetoga, poletjet će bijeli golub koji je u stvari Sveti Duh.“ I tako je pop pošnel govorit: „Duše Sveti poleti ovom salom“ i čekal, čekal, pero niš ni poletelo. Onda je još malo jače zvual: „Sveti Duše poleti“ i opet ni niš poletelo ma se od sakreštije ćul gluas: „Ne more, krepual je.“ Pop je barže boje skoćil do sakreštije i pitual sekreštuana će se je dogodilo, a uon mu je odgovoril: „Pope muoj, utijel mi je zletet pa sen ga malo jače stisnul, a uon se je zadavil.“

(Puntarski fuoj, broj 8, godina 5, lipanj 2009., str. 35)

453. Zis ćin je najboja palienta

Sedieć pod pokrivu na hladu, nekoliko njih ćakulajuć o svemu pomalo je prišlo na diškuorš od paliente.

Bluaž ih je pitual: „Kako je i sćin najboja palienta?“

Toni će: „Zuame je palienta najboja z'duobrin brudetom od gruga, škarpine i još neke mješane ribe od grote.“

Bluaž stin ni bil dakordo.

Bepo će: „Palienta van je naj boja, almeno zuame, z'duobri zvaceton od juanćića.“

Ni to Bluaž ni odobril.

Frane će: „A zuame palienta je najboja zis jetricu od juanćića in šugeto ol zis ulitići od juanćića.“

I za ovo je Bluaž rekao da ni jušto. Onda se je rijedalo više njih; ki palientu z'mlekuon, ki z'pečenu ribu (škumbrima), pa još s neči i opet se Bluaž ni složil, pa su ga pitali:

„Dobro, Bluažu, s ničin nisi dakordo, onda po tebe kako je najboja palienta?“, a na to je Bluaž rekao:

„Palienta van je najboja i najslaja na večer natašće.“

(Puntarski fuoj, broj 10, godina 6, Lipanj 2010., str. 41.)

454. Pop i policiot

Vozeć se po putu na bičiklete, pop Antuon najde na ceste krepuanoga tovara, zame telefonin (mobitel) i zove policiju.

„Alo, je to policija“, zove pop Antuon, „čujte, na ceste kol Osora sen nabasual na krepuanoga tovara.“

Policiot, da se malo pokuaze, otiel se malo narugat s popuon.

„Dobro, pope, ste mu almeno duali svijeto ule?“

Nato će pop: „Nisen aš sen mislel da mi je dovier da najprije juavin njegovoj najbližoj rodbine.“

(Puntarski fuoj, broj 10, godina 6, Lipanj 2010., str. 41.)

455. Zavet

U duavna pasana vremena kada su još brodi navigali a jidra prez motora, bili su veliki perikuli da se na muoru dogodi kua veća havarija, potuon i veća nesreća, pa mornarski život je bil vavek inperikulo. Doma bi prišal pokle više meseci, a forši i nakon leta naviguanja. Brižna ga je žena doma s ufanjen čekala. Uof put je učinila zavet ako Buoh dua da muž pride živ doma, će ju skupa puoć hodeć po skalinaha a gore do Majke Buožje na Trsat.

Z'vremeuon muž je prišal doma. Dočekali su ga svi kuntijenti i veseli. Drugi duan će žena mužu: „Znuaš, Ive, učinila sen zavet, da kada tornuaš doma da ćemo puoć hodeć po skalinah na Tarsat Majke Buožje.“

Deštinali su ki duan će puoć pa je muž javil prijatelju i uputili se svi skupa da ispune ženin zavet. Žena sprijeda s kronicu v'rukah i molila, a mužs prijateljem nekoliko skalin uzuad i pomalo čakulaju.

Al inprovižo počelo je rosit, pa se žena zagarnula i pokrila po glave s kamižoton. Svi ki bi pasevali mimo njih, bi se bili obarnuli za ju pogijedat i nasmeli bi se.

Kada se akuoržila, barzo je kalala kamižot, aš kada se pokrila dvignula je kamižot, a guzica nje je ostala gola, aš ni imela muduande. Osramljena se zjetikala na muža, govoreć da zuać ju ni aviertil, a muž će: „Mare moja, ma će sen ja znual kakov si ti učinila zavet za puoć u Majke Buožje zis golu ol zis pokrijenu guzicu.

(Puntarski fuoj, broj 10, godina 6, Lipanj 2010., str. 41.)

456. Brižni sin

Jedan put je bil jedan otac ki je imiel jenoga malo brižnoga sina. Otac ga je poslual neka grije samlet kuartaruol i puol žita. Bilo je čuda za hodit, a muali je cijelo vrijeme ponavjual: „Kuartatuol i puol, kvartaruol i puol...“

Pasevual je preko jenoga poja kede su judi želi žito, a žita je bilo malo aš ga je neš pojelo.

Judi su ga čuli kako govori: „Kuartatuol i puol, kvartaruol i puol...“ i viš vraga, oni su poželi samo kvartaruol i puol žita. Misleli su da in se muali ruga. Jedan šlovek ga je fermual, napeštual i govori mu: „Od sada nijećeš više govoriti kvartaruol i puol već ćeš govorit: „I to drugo ti skočilo.““

Muali je brižan šal napred i više se ne spominja nanke zuać grije i ponuavja: „I to drugo ti skočilo, i to drugo ti skočilo.“ Kuntruje jenoga lijepoga šloveka z'jenin okon. Šlovek ga je čul će govori i mislel je da mu se muali ruga. Šlovek ga brižnoga napešta za svijetoga ula i govori mu: „Od sada nijećeš više govorit: „I to drugo ti skočilo“, već ćeš govorit: „Z'nju spual, z'nju jiel i z'nju dijec imijel.“

Muali grije napred i cijelin puten govori: „Z'nju spual, z'nju jiel i z'nju dijec imijel, z'nju spual, z'nju jiel i z'nju dijec imijel.“ Kuntrual je jenoga šloveka ki je pejual prasicu sprijed sebe i šlovek ga je čul i misleć da mu se muali ruga, naklatil ga je za svijetoga ula. Muali

brižan ni znual više ni kan je puartil ni zuač je puartil. Tornual je doma plačuć i požalil se brižan ocu, na će mu je otac rekal da će bit sve dobro, bit će sve dobro.

(Puntarski fuoj, broj 17, godina 12, lipanj 2017., str. 49)

Vicevi

457. Muoj grijeh

Šal se je Ive spovijeć kol popa, pokjeknul se je, zmolil Djelo kajanja i pop pita: „Što ste zgriješili?“, a Ive mu odgovori: „Ma, ja sen se oženil.“ Pop se začudil i opeda ga pita: „Ali, recite, što ste sagriješili?“, a Ive će: „Ma, ja sen se oženil.“ Na to mu pop odgovori: „Ali to nije grijeh“, a Ive će na to: „Ma ja se kajen!“

(Puntarski fuoj, broj 8, godina 5, lipanj 2009., str. 35)

458. Kako nuać duobru ženu

Otac je imiel dvua sina već odrasla, pa će in jeduan duan: „Deco, zreli ste, a godišća pasuju, bilo bi vrijeme da najdete duobru i vrijednu divuojku i da se oženite.“

A oni će ocu: „Lahko je bilo tebe, ćačo, oženi se, aš ti si ziel našu mater za ženu, a mi moramo nuać neku fureštu.“

(Puntarski fuoj, broj 10, godina 6, Lipanj 2010., str. 41.)

459. Na sudu

Vi ste videli kako muž maltratua i pešta svoju ženu, a niste šli pomoć. Ma zuač bin ja gospodine sudac moral puoć u pomoć? Videl sen da onako moren i suan.

(Puntarski fuoj, broj 11, godina 6, Lipanj 2011., str. 41.)

460. Vaf oštarije

Znuaš da je Ivuan pokle incidijenta s autom, ustual napol bedast? A dobro onda, vidi se da se je popravil.

(Puntarski fuoj, broj 11, godina 6, Lipanj 2011., str. 41.)

461. Poslovan šlovek

Poslovan šlovek je uon ki dobiva više nego je njegova žena kapaca stratit. Žena od uspjeha je ona kua najde takovoga muža.

(Puntarski fuoj, broj 11, godina 6, Lipanj 2011., str. 41.)

462. U čekaonici rodilišta

Jedan mluadi neo nato otac vas uzbuđen čeka. Prišla je babica veselog obraza, noseć v naručju dvua lijepa dvojčića. Šlovek gijeda, misli, malo se je blokual, zustal bez besede i na kraju progovorio: „Dobro, ako već moren, ja bin zabral ovoga dijesnoga.“

(Puntarski fuoj, broj 11, godina 6, Lipanj 2011., str. 41.)

463. Boji lijek

Noseća šinjora pita svuog dentištu: Doktore, ne znuan ko će me više bolet znijet zub ol rodit dete? Gospođo, odlučite se! Moram znati kako ću namjestiti stolicu.

(Puntarski fuoj, broj 11, godina 6, Lipanj 2011., str. 41.)

464. Muduande

Ivić ni bil dvua dni na skule. Treti duan, meštrica ga pita: „Iviću, moreš se s nečin opravdat, zuač nisi bil na skule?“ „Pa znuate, mat mi je oprala muduande, pa nisen mogal puoć na skulu.“ „Dobro Iviću, to je jedan duan, a će je s drugim?“ „Drugi duan sen se uputil na skulu i prišal sen do Vaše kuće, na žice su se sušile Vaše muduande, pa sen mislel da Vi nijećete prit na skulu, pa sen tornual doma.“

(Puntarski fuoj, broj 11, godina 6, Lipanj 2011., str. 41.)

465. Srećan duan

Pitaju jenoga gospodina: „Ki van je bil najljepči duan vaf vašem životu?“ „Duan kada sen se oženil.“ A najgori?“ „Svi drugi.“

(Puntarski fuoj, broj 11, godina 6, Lipanj 2011., str. 41.)

466. Četire doba šloveka

Na početku Buoh stvori tovara i reče mu: Delat ćeš prez počinka od jutra do noći, naparćen ćeš karocat cijeli duan i živet ćeš pedesijet godišć“. Tovuar mu odgovori: „Živet pedesijet godišć takov život je previše, dajte mi samo dvajset godišć“ – i Buoh ga usliši.

Po tuon Buoh stvori fca i reče mu: „Čuvat ćeš gospodaru kuću, jest ćeš ono če ti dadu a živet ćeš dvajset i pijet godišć“. Pas mu odgovori: „Živet tako dvajset i pijet godišć je za mene previše, dajte mi deset, toliko mi je dosta“ – i Buoh ga usliši.

Buoh stvori šimiju i reče joj: „Skakat ćeš po granah od stabla na stablo i skakutanjem ćeš divijertit svih okolo tebe i živjet ćeš dvajset godišć“. Šimja mu odgovori: „To mi je previše, dajte mi samo deset godišć“ – i Buoh ju usliši.

Na kraju Buoh stvori šloveka i reče mu: „Bit ćeš najpametneji na zemje, iskoristi to če si pametan pa ćeš zagospodarit zis judi i zis beštijami i živet ćeš dvajset godišć“. Šlovek ni baš bil kuntenat i odgovori Bogu: „Gospodine, bit šlovek samo dvajset godišć je malo, dajte mi trejset godišć kih je tovuar odbil, petnaest godišć kih je pas tornual i deset godišć kih šimja ni utela“ i Buoh ga je uslišil.

I od onda šlovek živi dvajset godišć kako šlovek, oženi se i živi trejset godišć kako tovuar delajući i mućec se noseć po vas duan brijence na svojen ramenu. Po tuon, kada mu deca idu živet ća, petnaest godišć kako pas čuva kuću i pojje ono če mu dadu. Na kraju kada posve ostara vaf penšionu živi još deset godišć kako šimija skaćuć od kuće do kuće sina i hćere i dela buratina igrajuć se zis vnuci.

(Puntarski fuoj, broj 13, godina 8, Lipanj 2013.)

467. Kako mi se zove žena

Stuari Mužić je kapil da mu je ustalo još malo života i šal je u notaja udelat teštamijent.

Notajo ga pita: „Kako se zove vaša žena?“

Mužić ga je pogijedal i rekal: „Ma, hvala Bogu da znuan kako mi se žena zove“.

„Da ali molim Vas da mi kažete kako se vaša žena zove po imenu.

„A po imenu“, odgovori Mužić, „ma čekajte malo, ne more mi šubito prit, aš ju već više od četardijeset godišć zoven samo stuara“.

(Puntarski fuoj, broj 13, godina 8, Lipanj 2013.)

468. Rozi

Šla je žena kol lekara iskat pomoć za buolnoga muža. „Znuate doktore, moj muž je do malo vremena nazad bil juak i zdraf ma ga je najedanput pustila fuorca pa me je struah da ne ustuanu po sve nemoćan, če mi konšiljujete?“

„Dobro“, će lekuar, „Vi se sada svalcite do gola i polešte se.“ „A zuač?“, pita ga žena. „Aš ćemo pošnijet od rozi“, odgovori lekuar.

(Puntarski fuoj, broj 13, godina 8, Lipanj 2013.)

469. Vic – bez naslova

Nevijeste je umarla sekarva i ona se pomolila i rekla Bogu: „Zan gore u tebe ovu ženu zis onoliko radosti i sreće zis ku ju ja šajen ća od ovoga svijeta.“

(Puntarski fuoj, broj 14, godina 9, Lipanj 2014.)

470. Vic – bez naslova

Kuntrali su se dvua priatela, pa će parvi:

„Kako si mi, si dobro?“

„Sen, sen hvala Bogu“

„Če imaš forši za mi posudit stuo euri?“

„Žual mi je ma niman kol sebe“

„A kol kuće?“

„Hvala, kol kuće su svi dobro“

(Puntarski fuoj, broj 14, godina 9, Lipanj 2014.)

471. Vic – bez naslova

Kada je zet tornual doma od sprovoda svoje sekarve, najedanput je z vedroga neba struašno juako zalampalo i zagarmelo a uon se začudil i rekal: „Ma će je već, ovako barzo arivala gore?“

(Puntarski fuoj, broj 14, godina 9, Lipanj 2014.)

472. Vic – bez naslova

Štjel je nonić jornual pa ga nonica pita: „Če to lijepoga štiješ?“ „Ma štijen malo će mi piše vaf horoskopu“, odgovoril je nonić a ona njemu: „Ala daj malo pogijedaj če piše za mene, za verđinelu (djevicu) aš sen vero kurijoža“. Nono ju je pogijedal i rekal: „Ma lijepa moja, malo si zakasnila aš to će piše za djevicu za tebe ne vrijedi već sedandesijet godišć“.

(Puntarski fuoj, broj 14, godina 9, Lipanj 2014.)

473. Anti romantika

Sediju Ive i Marica na buanku vaf jardinu i gijedaju kako se malo daje od njih jedan mluadi puar jubi, pa će Marica: „Jušto ovako smo bili zajubjeni i mi kada smo imeli njihova leta. Šubito su mi prišle namisal misli na uon duan kada smo se prometili. Majkooooo, od onda je pasalo više od 50 godišć, a kako ja je fčijera bilo.

Bili smo kraj muora. Sunce je već zahajalo. Ti si kijeknul sprijed mene, ćapual si me za ruke i con tenerezza zamolil ako ću se zuate oženit. Jušto ftuon momijentu kada sen rekla sudbonosno DA, doletijel je jedan lijepi bijeli galeb i počel je veselo ozguor nas letet. To je bilo tako lijepo i nezaboravno“.

„Je, je“, će Ive, „zuame nezaboravno, odozguora nas je poslual čestitku, malo rijetku, a mana je pala drito na čelo, pa mi se sva švojala po obrazu“.

(Puntarski fuoj, broj 15, godina 10, Lipanj 2015., str. 43.)

474. Grijev

Prišla se je stareja žena spovijeć i pop ju pita: „Što ste u posljednje vrijeme zgriješili?“, a ona mu je odgovorila: „Prevarila sen muža“. Pop ju je vaf čudu pogijedal i pitual: „Pa zar u vašim godinama gospođu?!“, a ona mu odgovori: „Ma bilo je to prija čuda, čuda lijet, pa mi je ustalo vaf glave, aš je bilo sila lijepo i nikako to ne moren zaboravit“.

(Puntarski fuoj, broj 15, godina 10, Lipanj 2015., str. 43.)

475. Zuač mu je tako veli

Kada in se je rodil sin sva fameja je mualoga vaf čudu gijedala, aš je mualomu ona stvuvar mej nogami bila sila vela. Odlučili su zvat dotura da i uon to vidi i da in špjegua kako se je to moglo dogodit.

Dotur je prišal u njih i kada je pogijedal mualoga pita svih kolikih vaf kuće: “Da li je ovakvih slučajeva bilo nekada u povijesti vaše obitelji”? Svi su šubito odgovorili da takovoga nikada niki ni imijel.

Po tuon je dotur zvuval mater na buandu i potiho ju pitual: „Da li je ovo mali naslijedio od svog oca, vašeg muža?“ Žena je pruonto prez puno mislet odgovorila: „Ne to siguro ni, aš muoj muž ima jenu mižijeriju da me je sruan povijeć kako mualoga ima.“

Dotur ju je šerjo pogijedal i rekal: „Onda znači da je ovaj slučaj koji se dogodio vašem sinu rezultat i plod vaše želje.“

(Puntarski fuoj, broj 15, godina 10, Lipanj 2015., str. 43.)

476. Pusteja za spat i čakulat

Čakulaju dvije malo stareje susede pa će parva: „Ja ne znuan ki mi je vrah, zadnje vrijeme nikako ne moren spat. Po cijelu nuoč samo se prevarćen po pusteje z'jene na drugu buandu.

Stanen se pa hodin po kamare kako jena inšepijuana šonambula. A uon muoj, kako se poliježe šubito zaspi i sve do jutra se ne zbudi.

Više puti mi pride tentacijuon da ga zbudin, ma mi ga bude žual aš tako lijepo spi a kada sen neki put i provala, sila bi se bil razjadil.“

„A zuač biš ga zbudila?“, pita ju suseda, „Če za malo počakulat“.

„Ma če si drugo mislela, nuan brižnin, već leta i leta pusteja okuri za počinut a ko smo zbujeni za malo pročakulat, a ti šubito misliš na maliciju.“

(Puntarski fuoj, broj 16, godina 11, Lipanj 2016., str. 58)

477. Hći se ženi

Hći, sva vesela govori matere: „Mama, Marko me zaprosil, ma ne znuan če ću decidit aš me pošteno ni upoznuat“, a mat je žvijelto odgovorila: „Ožen se ožen žvijelto moja i nemoj čekat da te upoznuat.“

(Puntarski fuoj, broj 16, godina 11, Lipanj 2016., str. 58)

478. Dvua Istrijana v'gvijere

Joh mene!

Če je kumpare, če si ranjen.

Ko je karf žutoga koluora, vero sen.

(Puntarski fuoj, broj 16, godina 11, Lipanj 2016., str. 58)

479. Otac i sin

„Papa, kako avion leti?“

„Ne znuan, sine.“

„Papa, a zuač bruod od železa ne fundua?“

„Ne znuan, sine muoj.“

„Papa, a kako televizija dela?“

„Ma ne znuan, sinko.“

„Papa, če ti šekua da te indriomuan neč pitan?“

„Ne sine, kako ćeš naučit ko ne pitaš.“

(Puntarski fuoj, broj 16, godina 11, Lipanj 2016., str. 58)

480. Miko i Ivić

Pita Miko svuoga prijatela Ivića: „Zuač uon šlovek talče tovara po guzice?“, a Ivić mu odgovara: „Zato aš ga oće kupit.“ „A ha“ govori Miko: „Sada sen kapil da i muoj otac misli kupit moju mater.“

(Puntarski fuoj, broj 16, godina 11, Lipanj 2016., str. 58)

481. Sekarva i škare

Grije šlovek po gradu i ugijeda svuoga prijatela kako teče i darži škare v'rukah. Jedva ga nekako fermua i pita ga: „Če tako tečeš s'tin škarami v'rukah kako mato?“ „Ma pus me, moran barzo v'ošpidual.“ Pita ga uon: „A će se dogodilo?“ A uon mu odgovori: „Javili su mi da mi sekarve život visi na koncu.“

(Puntarski fuoj, broj 16, godina 11, Lipanj 2016., str. 58)

482. Ispit za vozit auto

Šal je Bepo udelat ispit za vozit auto i pokle dvije-tri ure tornual je doma. Na dvoru ga je kuntral sesed i uon ga pita: „Bepo, će si pasual za auto?“ Bepo ga malo prestrašeno pogijeda, pa mu govori: „Ma, će ja znuan, sen pasual ol ne, nisen baš sigur, će da ti rečen, znat ću kada zis ošpidala tornaju oni od komisije i inštrutor.“

(Puntarski fuoj, broj 17, godina 12, lipanj 2017., str. 49)

483. Pešimišt i optimišt

Kutraju se pešimišt i optimišt i pošnu govorit kakof je ovo kažin prišal na uof svijet. Pešimišt govori da je sve gore i gore, da ovo ne more dobro finit i da ćeju na kraju svi jest guovna. Optimišt se je malo zamislel pa mu govori: „Imaš pravo kumpuare muoj, samo se ja nuajdan da će bit suficijento za svih.“

(Puntarski fuoj, broj 17, godina 12, lipanj 2017., str. 49)

484. Vaf ambulante

„Šinjora moja, škužuajte, ma ja sen van vetrinuar, ja sen za lečit maške, fci, ofce ol koze, a ne za lečit judi.“ A ona mu govori: „Kako to more bit, mene su poslali na vižitu u vas.“ „Ma ki vas je u mene poslual?“, pita ju vetrinuar, a ona mu odgovori: „Muoj zet.“ Vetrinuar se je nasmel i odgovoril: „A dobro, sada sen kapil zuač ste prišli u mene.“

(Puntarski fuoj, broj 17, godina 12, lipanj 2017., str. 49)

485. Kako je Krištoforo Kolumbo otkril Meriku

Judi moji mili, če zuate kako je i zuač je Krištoforo Kolumbo otkril Meriku?

Uon ju je otkril sano zavol toga če ni bil oženjen.

Da je bil oženjen, od svoje žene bi bil čul sve ovo:

„A zuač moraš tamo puoć baš ti?“

„Če ne moreju poslat nekoga drugoga, če si ti jedini na ovuon svijetu, če se prez tebe ne more?“

„Si ti mato ol bedast?“

„Ti ne poznivaš dobro nanke moju fameju, a šal bi otkrivat novi svijet.“

„Ti mene neš zakrivaš, ne znuaš ni kamo griješ, če govoriš bedastoće da je Zemja tuonda.“

„Če ti misliš da samo muški moreju puoć na vijuaaj?“

„Ko si ti kapo od tih brodi onda zuač na moren i ja puoć stobu?“

„Nesrećo jena, sve biš udelal samo da nisi doma.“

„Ko puartiš tamo ja ću isti momijent tornat u moje matere.“

„Če ti misliš da sen ja bedasta, lupežu lažjivi, ti si se siguro već oduavna dogovoril zis onin kurbami kie tamo žive.“

„Ma če to govoriš, da će krajica prodat svoji zluatni parsteni, koluajne i bračoleti samo da ti moreš puoć na vijuj, tan dalgo, prijeko muora. Nis ja toliko bedasta, ti neš mutiš zis krajicu.“

„Ne, ne, nijećeš puoć nikamo i bašta!“

„Si me kapil, malč, da više nisi rekal nanke besedu,cito i stuoj doma!“

(Puntarski fuoj, broj 17, godina 12, lipanj 2017., str. 49)

486. Vic

Na selu se mladost diviertila na svojoj muod. Na nedeju ol na drugi bluagdan, pokle lunzuarija, po puolne , divuojke bi špašizale „a bracetto“ dvua-tri puti, od Juga do Varoša i nazad.

Mladići su ih zuad njih na jeno desetak koraci kortejali i čekali okažijuon da im se približiju.

I tako jedan put špašežajuć, zanesene zis čakulami i štuorijami, prišle do kraja sela. Misleć da zuad njih ni nikoga, Marica ga je „pustila“ (spardela se). Apena onda se obarnula i zuad njih videla Ivića zis prijateljimi. Ivić će: „Če gijedaš kamo je šal?“, a ona rišoltua: „Ne nego gijedan ko si ga ćapual.“

(Puntarski fuoj, broj 9, godina 5, studeni 2009., str. 21)

Usmene pjesme

487.

Vapor svira,

vapor svira i čuju se zvuci.

Dođi dragi, dođi dragi

opet svojoj kući.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0001)

488.

I prokleta j'ona skala

Od ke je Mare dole pala

Si se Mare ti udrila

Nisan majko hvala Bogu

Slomila san desnu nogu

Od žalosti već ne moren

Kan ću tužna kan ću sama

Kad ja niman dragega moga

(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

489.

Mili Bože, široko je polje.

Što je šire, mome srcu bliže.

To je polje, mojega dragana.

Ne daj Bože da ostanem sama.

Kad se dragi sa daleka vrati,

srce ću mu svoje darivati.

Žitna polja mi ćemo kositi,

a ti dragi moja ćeš ljubav biti.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0001))

490.

Bosiljak sam sijala

pelin mi se miče?

Koga da okitim ja

kad cvijeće ne niče?

Okitit ću dragoga

kiticom bosiljka,
malo mažurana
nek se sjeti da ga voli Ana.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0008))

491.

Oj, violo, kraj vode studene,
draga dušo, spomeni se mene.
I od mene i od mog imena
goj se za me još malo vrimena.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0011))

492.

O, more duboko,
sva moja radosti,
po tebi meni plovi cvit,
cvit moje mladosti.
Ne mogu od milja
niz more gledati.
Mornare ja ću pitati
za milog dragog mog.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0011))

493.

Mjeseče srebreni,
daleko, daleko ploviš ti
put je tvoj lijepi i dug,
ti vidiš cio svijet.
Mjeseče dragi,
moj pokaži mi put
kojim ću stići ja

stići ja do svoga dragana.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0012))

494.

Imala sam dragoga

lijepoga mladića
ki se je zadavil
s perom od radića.

Imala sam dragoga
lijepoga mladića
moje drago moje

ki se je zadavil jedući gomolje.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0012))

495.

Plovi barka

duboko je more.

Anko Ankice
dušo i srce moje.

Tvoje oko ko more duboko
Anko Ančice dušo i srce moje

Plovi barka visoki su vali,
a ti, dragi, drže blizu žali.

Dođi, dragi, milo drago moje
i utješiš bolno srce moje.

Ja ću tebi dragi zapjevati
kad otiđeš opet navigati.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0013))

496.

Oj, vijolo, oj, vijolo,

kraj vode studene.
Draga dušo, draga dušo,
spomeni se mene.
I od mene i od mog imena.
Goj se za me, goj se za me
još malo vremena.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0013))

497.

Marice divojko,
poštenog si roda.
Ti ne peri robu
kraj mojega broda.
Ja ću prati robu
gdje je mene volja.
Ti nisi gospodar od moga života,
već si ti gospodar
od sinjega mora.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0014))

498.

Kad sam bila mala Mare,
volila sam more.
A sada sam vela Mare,
sad volim mornare.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0014))

499.

Creske mlade ke gredu na mašu
Ne gledaju popa ni oltara

Ne gledaju popa ni oltara
Već gledaju mladića mornara

Ne ženi se mlada za mornara
Oženi se mlada za kopaca

Kopac ti je svaku vecer doma
Tužni mornar nanke na godišće

Mornar ima ruki od katrama
Kopacu je motika leščava

Ne žalite tužnoga mornara
Komu glava na konopeh spava

Mornarica je na pol udovica
Kopačica jena vlastelica

(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

500.

Draga mala Keka tako se ne dela

Kada pasa Frane skuro ga pogjedaš

Skuro ga pogjedaš skroz jenoga joka

Draga mala Keka nimaš ni bajoka

Nimaš ni bajoka ni pola soldina

Draga mala Keka zemi ti Garbina

Zemi ti Garbina ki široko hodi

Draga mala Keka naravni mu nogi

Naravni mu nogi stavi mu skarpine

On će tebe dati lepe peruzine

Lepe peruzine lepje do dijamanta

Draga mala Keka zemi ti Karnjada

Zemi ti Karnjada ko Garbin te pušća

Draga mala Keka ne daj juden gušta

Su propali beci i ona lepa cijera

Mare Gustinelka kako jena moškera

(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

501.

Draga mala Kekica

Kada ćeš se ti oženit

Kada standarec karubu rodi

Onda ću se ja oženit

Dala bi mu rumen cvet

Na mesto mladosti moje

I voga maja je pocel cvest

Je prisel zunj i se zvrnul

Draga mala Kekica

Kada ćeš se ti oženit

(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

502.

Hodi ća mladiću

Hodi kan ti je drago

Ja ne hajen za te

Ni za tvoje blago

Ja ne hajen za te

Ne umirem za tobom

Drugi mi je pisal

Ti mi pojdi z Bogon

Ti ju pojdi išćuć

Po klanceh hodeći

A ja ću ga cekat

Na vratah sedeći

Ti ju pojdi išćuć

Sevit va kapotu

A ja ću ga cekat

V'belon kamižotu

Hodi ća mladiću

Hodi kan te voja

Ja nisen kuntenta

Ni sva kuća moja

(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

503.

Prvo neg ja počnem ovde vapijati

Svih sused okolo proštenje pitati

Ja znan da nas ote susedi suditi

Mrtvo govorenje kada budu čuti

Kada budu čuli na svete lementi
Pak ćeš pomilovat dušu tvojih mrtvih

Tristo i šezdeset dan više toga lita
Od mrtvoga dneva, kruno plemenita

Znan, da te nis' pital nikad maj gospoje
Ner san te napisal na srdašce moje

I na tem srdašcu srdašce koe biše
Mijar i osansto let još dosteklo biše
(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

504.

Mala Mare moja koko

Pogledaj me s crnim okom

Crne oči tvoje vesele
Ke su mene prevarile

Kan ću tužna kan ću sama
Kad ja niman dragega moga
(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

505.

Marica, Marice prendi sto bel pegno

Kojega ti darujem dal mio cuor contento

Mene su prosili vlasteli signori
Mene su davali per pegno tesori

Al ja nisan stela 'bandonar la fede

Pak san ucinila come che si deve

Vlasi bin prestrigla i miei capelli biondi
Pa bin je bacila nei mari profondi

Ja ću vam prit cantat belle mie canzoni
Kantat matinadu con canti e suoni

Non mi far piu canti non mi far languire
Dušo moja mila da lontan venire

Nisan donio novca nisan donio lira
Evo san ti donio lipega života
(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

506.

Ni ga lefcega mladića ce'j Fićan na Cresu

On nosi vajuhu zrcalo i cesenj

Jutro gre po sencu a vecer gre po hladu
Sede pod plominku cese kavejadu

A te kavejada je malo rascesena
Kot i ona divojka ka ti je veru dala

Veruj i ne veruj na marcinom vetru
Ni onon mladiću ki ti je podal veru

On će ti na veru cuda obećati
Od kraja do konca ćeš (nje)mu se klanjati
(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

507.

O cara mogliettina ko će te konsolat

O cara mogliettina sta sera non se cena
Sta sera non se cena, a spaso non se va

Ona je otišla spavati aš joj pjaža pusteja
Dole je moje srce ko će te konsolat

O cara mia sposina sto soto il' tuo balcone
Salire non so come per stare insieme a te

Nogi mi potrepeću, ruki mi srcu staju
Oči mi ne prestaju u tebe gledati
(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

508.

Prisvitla gospodje cara'l i ochi miei

Vrhu svih kraljica di bel'ta tu sei

I o' svake mladosti nel' regno d'amore
Z vrpcama se mores la corona al' fiore

Z vrpcama se mores fior tra l'altre belle
Kad' no sunce sije in fra l'altre stelle

Vlasi bin ostrigla i miei capelli biondi
Pa bin je bacila nei mari profondi
(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

509.

Sve divojke creske

I sve divojke creske

I sve divojke creske

Se šeću po palade

I one me zazovu (3x)

O kapitan od broda

Kapitanu mili

O kapitanu dragi

Pustite vi na kraj

A trih mladih mornarih

Ne moren van drage

I ne moren van drage

I ne moren van drage

Tu jubav uciniti

Aš mi je od ure

I aš mi je od ure

I aš mi je od ure

A jedra otvoriti

(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

510.

„Mare neće Creske vlastele“

Kada se je Mare udati hotila,

Gusto puti Mare na okno hodila.

Pod oknom šetaše dva creska vlastela.

Jedan njoj govori: „podaj Mare ruku,

Da ti ja postavim zlatni prsten na nju“

„,Volela bih sebe živu utopiti,
Nego majki, otcu sramote činiti;
Zač ni naša majka creskinjica bila;
Ner je naša majka osorska mladika
Osorske su okna puncati bosiljkom
A osorski vrti puni s mažuranom.““
„,Voliš lipu Maru, ali mažuranu?“
„,Volim lipu Maru, nego mažuranu,
Zač mi mažurana za klobukom vene
A Marina lišca vazda su rumene;
Volim s lipum Marum riči govoriti,
Nego s mažuranum dukati brojiti;
Volim s lipum Marum po gori šetati,
Nego s mažuranum na postelji spati.““

(Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i Kvarnerskih otocih, 1879., str. 17.)

511.

„Mare neće Creske vlastele“
Inačica XII. na 17. strani
Kad se je otila Brone oženiti,
Ona je počela na balkun hoditi.
Pod balkunom šeću tri criska vlastela,
Oni su počeli Broni govoriti:
„,Podaj, Brone, ruku ter budi vesela,
Da ti mi spodamo zlat prsten na ruku.“
„,Volila bin se ja v kanal utopiti,
Nego brajnu momu sramotu činiti.
Pisala mi je list moja sestra Lade,
Da se ja neženin va Cris bile grade,
Zač da ni naša mat Criskinjica bila,
Neg da je ona bila zaderska vladika;

Ona iz Zadra grada v Osor popejana.
Osorske balkune pelni su bašalka *),
A naše su dvore drobne maružane.
Maružano moja vazda si zelena,
Ki mi te je gojil, da si tako lipa?
Mene je gojila moja mati Mare
Kako i kiticu drobne maružane:
Zimi me j' držala v kamarah slebrnih,
A v leti va zlati poli vod studenih.““

*) basilka

Isti zapisivač. (Priobćio p. Petar Bogović ml.)

(Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i Kvarnerskih otocih, 1879., str. 106-107.)

512.

„Ptičici“

(Iz Otoka Cresa)

Tičice, rožice, povij mi jedan glas,
Povij mi jedan glas od dragoga moga,
Od dragoga moga ki je na daleko,
Ča se ne spominja, da on dragu ima
Ko on dragu ima, ja imam dragoga
Pak mi nemarimo jedan za drugoga.

Isti zapisivač. (Priobćio p. Petar Bogović ml.)

(Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i Kvarnerskih otocih, 1879., str. 64.)

513.

Liepotica

(Iz Beleja na Cresu)

Oj divojko, ča si tako lipa,
Pari da te naranža rodila.

– Nije mene naranža rodila,
Ner me majka u goru umila,
Bura mi je zibalnica bila,
Vali su me po moru valjali,
A ribari va mrežu lovili.
– Mislili su, da sam i ja riba;
Ja sam bila mlada divojčica.
Priobćio p. Petar Bogović ml.

(Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i Kvarnerskih otocih, 1879., str. 63.)

514.

Lipa divojka

Preko Creskog grada vila poletila
Creske divojke ovako pozdravila

Creskinje mlade bile i ne bile
Vi ste mom srcu drage i mile

Lipa divojka vesela draga
Svakomu lipa svakomu draga

Najprvo Kata a drugačja
Pak je postala lipja neg prija

Kad je ona zgubila jiglu od zlata
A tužna Kata a tužna Kata

(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

515.

Oj, divojko, ča si tako lipa?

Pari da te naranča rodila.
Nije mene naranča rodila,

već me mati u gori imela.
Bura mi je zibalnica bila,
vali su me po moru vajali,
a ribari u mrižu lovili.
Misleli su da sam ja ribica.
Ja sam bila mala divojčica.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0009))

516.

Preko cresa

Preko Cresa vila'j poletila
Sve creskinje mlade ona'j pozdravila

Sve creskinje mlade vile i ne vile
Vi ste mome srcu drage i mile

I ovako vila'j govorila
Creskinja mlada vesela i mila

Creska divojka vesela i draga
Svakomu mila svakomu draga

(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

517.

Mare mažurana

Što si sprovenula?
Morala sam venut
da/do rosa ne padne.
Kad mi rosa padne,
dignut ću se gore.
Ja i sestra moja,

lipa mažurana.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0009))

518.

Tancaj, tancaj crni kos,

ja bi tancal al sam bos.

Neka tanca moja žena

ka je bolje obuvena.

Tancali su tri

po četiri dni.

A ja, nebog, sam

cijelih osam dan.

Ča sam dobil,

to sam dal

mojim lipim divojkam.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0008))

519.

Diva teče izvan groba

i cvilući i plačući

i križu se približući.

Kako reče sveta Djeva,

tako reče Isus križa.

Ki bi mogel ovu molitvicu reći

Do pedeset Zdravo Mariji.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0002))

520.

Kraljice od neba

Kraljice od neba,

majko od milosti.

Prosite vi sina
da nam grijehe oprosti.

Vi ste ?

anđelom? kraljica

Vi ste naša majka,
naša odvjetnica.

Od svakih potreba

Vi nas pomozite.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0005))

521.

Majka Božja Praputna

Vi ste u čistom začela

Spasitelja našega.

Sprosite one milosti

ke su nam potrebne

za dušu i telo naše.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0005))

522.

Hvaljen budi Isuse,

primi moje srdašce.

Blagoslovi jutro i dan

od svakog zla nas očuvaj.

Za te dragi Isuse

oću danas radit sve.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0007))

523.

Tiha noć se eto spušta,

na počinak moram poč.

Moja zadnja riječ nek bude
moj Isuse laku noć.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0007))

524.

Prečista Djevica Marija,

za onaj veliki dar
ki su vam darovali
Vaš sin Isus
darujte ga i vi nam.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0010))

525.

Križ teče po nebu,
za njim teče Marija,
proseći i moleći,
sinka krilu noseći.
Oj, ti Pero ?
Bog ti dade ključ.
Stan se s toga vapaje
jer ? gostići.
Ki gostići su to?
Anjelići Božji.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0010))

526.

Molitvica

Ja ren spat, Boga zvat
i Mariju milovat.
Marija su Božja Mat.
Tamo dole po poklon?

kede su se Bog rodil.
Križem ležem, križem stanem
vazda Bogu hvalu dajem
Isus i Marija ? naša ?
Amen

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0002))

527.

Gavanka

Zapovedal dragi Bog
Svetom Petru i Pavlu
i Mikulu putniku
da se projde po svetu
kako fčela po cvetu.
I mi gremo naprvo
put te žene Avanke.

O ti ženo Avanko
ćeš podelit za Boga
i za mater Mariju
i za Svetu Nedelju
i za dane delat niš (??)
i za tužne sirote.

Odstupite prnjavci
koga boga imate
da vas hranit nemore
da vas šalje do mane
plemenitoj gospode.

Mi imamo, svoga Boga Gavana
ki ima zlata i srebra

i svake šorti blaga
ko nas je voja zobati
neće nam ga manjkati.

I mi gremo naprvo
put Stipana čobana.
Oj Stipane čobane,
ćeš podilit za Boga
i za Svetu Nedelju
i za dane delat niš
i za tužne sirote.

Devet let ja služin
u gospodara Gavana
meni ništar ne daje
kone ovcu i janje
da bi janje bilo "dve (ovdje)
ja bin van ga daroval
Bogu bi ga podelil
To ti Stjepan ne reče
to ti janje zableje.

I mi homo naprvo
put našega meštra
Pita meštar njihov njih:
dragi moji Anjeli
kako je doli na zemlji?

Ne pitajte meštre naš
ki ča ima taj ne da
a ki nima da bi dal.
Avanka nam dala
jenu koru kruha

ka je sredu mešana
a sabotu kisana
a nedeju pečena
još od miša glodana
i od mačke grizana.
To nan je ruki davala
na stopalca kladala
i spred nami bajcala.

Dragi moji Anjeli
hote vi gore na nebo
i pasajte gromove
mimo ravne sotone
i latite pucati
va Gavanske palace
strile i sajete.

Ajme meni za Boga
i za mater Mariju
i za Sv. Nedelju
i za dane delat niš
i za tužne sirote.

Ajme mene Avanko
kesno si se usrećila
i za Boga poznala
i za mater Mariju
i za Svetu Nedelju
i za dane delat niš
i za tužne sirote.

Bog ti tere Avanko
malo i veliko

nijdere ti niš ne pušća
kon Stipana siromaha
ki ne pita koru kruha
kako i svaki drugi siromasi. Amen

(Elizabeti Mužić je to izrecitirala pokojna Kate Mužić Smokvićeva. Privatni rukopis.
rkp. 1)

528.

O preslavni, sveti križu,

Nis' dostojan k van prit blizu:

One svete muki vaše,

O Isuse, dobro naše!

Vi ste zlato i bandera,

Na koj stoji kraj od mira,

Kraj od mira, naša roda,

S koga teče karv i voda.

Onde biše majka Božja,

Majka Božja od luzara.

Mi zamimo luzar v ruki,

S pravin sarcen ga zmolimo,

Da nan daste, če želimo.

Mi želimo zlamen sveti,

Zlamen sveti budi hvajen

Po sve vike vikov, amen!

Kazivala mi je ovih pet pjesmica Ivka Velčić iz Beloga, sada časna djevica u
manastiru milosrdnih sestara u Zagrebu.

(Bortulin, Andrija. (1906). „Božić. Beli. Pjesme.“ U Zbornik za narodni Život i
običaje Južnih Slavena. Knjiga XI, Svezak I., str. 153.)

529.

Bog se rodi Vitlijomi,

U gradu je Jeruzolin.

Vi pastiri, stari, mladi,
Pojte, pojte izvan grada,
Ćete naći Boga mlada,
Boga mlada, Božja sina,
Koga rodi slavna diva,
Koga diva povijaše,
Od njeg zimu odganjaše,
Na dobro van prid Stipanja
I blažena sveta Ivanja
I mladenci mlado lito,
Da ste zdravo po sve lito.
Bog napuni vaše brinte
Čista zlata tar pinezi;
Vi živite kako knezi
I još boje nego knezi.
I on dar, ki nan daste,
S pravin sarcen nan ga dajte,
Aš, 'ko nan ga vi ne daste,
Svemogući Bog van plati,
Ki od vode vino obrati. Amen.

Kazivala mi je ovih pet pjesmica Ivka Velčić iz Beloga, sada časna djevica u manastiru milosrdnih sestara u Zagrebu.

(Bortulin, Andrija. (1906). „Božić. Beli. Pjesme.“ U Zbornik za narodni Život i običaje Južnih Slavena. Knjiga XI, Svezak I., str. 153.)

530.

Toma, Toma, obarni se,
Grehi gredu sve za nami.
Ni ga veća gospodina,
Če su one tri Mariji,
Tri Mariji Rožulimske,
I one se gorko plaču.

Ne plač, ne plač, mati Božja,
Da će doći u nedeju.
Nebo će se otvoriti
A zemjica prosvetliti,
Prosti, Bože, 'vomu stanu
I na stanu gospodaru.
S njim ćemo se sprodičiti,
Kako prepel s prepelicu,
Kako Jure z mendulicu.
Jer mi znamo, će išćete.
Vi išćete Božja groba
I na grobu Spasitelja,
Jur je danas treći danak,
Da je išal na nebesa
I je rekal Petru, Pavlu,
Petru Pavlu i Ivanu,
Sir, pogača, dva kolača,
Bukal vina, dva šoldina.

Evo smo van rekli,
Ča smo znali i umeli.
Stara na posteje,
Mlada na veseje,

Sada recite svi okolo: Amen, Aleluja!

Kazivala mi je ovih pet pjesmica Ivka Velčić iz Beloga, sada časna djevica u
manastiru milosrdnih sestara u Zagrebu.

(Bortulin, Andrija. (1906). „Božić. Beli. Pjesme.“ U Zbornik za narodni Život i
običaje Južnih Slavena. Knjiga XI, Svezak I., str. 153-154.)

531.

Mandalenu mi molimo,
Na pomoć ju mi zovimo.

Brat je Lazar, sestra Marta,
Kako piše sveta harta.
Isus ide v Betanije,
V Betanije stadon stati,
Milost Božju zazivati.
Mandalena 'vako reče:
“Što će meni milost Božja?
Blaga iman zadovoljno,
Još tomu san sama lepa.“
Jedan anjel z neba teče,
Mandalene 'vako reče:
“Ajme, boško, šta (!) si rekla?
Blaga će bit do vrimena,
A ti ćeš se pogarditi,
Još ćeju te čarvi jesti!“
Mandalena stane gore
I poniže sarce svoje.
Odmetila odmatače,
Vlasi svoje spopušćaše.
Ona ide specijaru,
Specijaru na butegu,
Da će kupit pehar masti.
„Al ćete ju drago klasti?“
„Ne ću van ju drago klasti,
Dukat ću van spopušćati,
Na toj cene ću ostati.“
Išla Boga iskat sada,
Iskala ga četrdeset sedan dan
Iz korizmi svete van.
Našla ga je kod Šimuna,
Kod Šimuna na obedu,
Kod Ivana na večere.
Kad Šimunu v kuću 'leže,

Tar Isusu postol veže,
Šimun počme mormorati,
Isus počme govorati (!):
„Ti mi nisi vodi spodal,
S ku san rane svoje opral.
Ti mi nisi masti spodal,
S ku san rane svoje zlečil.
Ti mi nisi rupca spodal,
S kin san rane svoje otarl,
'Ko ne sestra Mandalena,
Kako j' znala i umela.
S manu sad nek v raju bude,
A vas, Bože, ne zagubi.“ Amen.

Kazivala mi je ovih pet pjesmica Ivka Velčić iz Beloga, sada časna djevica u manastiru milosrdnih sestara u Zagrebu.

(Bortulin, Andrija. (1906). „Božić. Beli. Pjesme.“ U Zbornik za narodni Život i običaje Južnih Slavena. Knjiga XI, Svezak I., str. 154.)

532.

Kada je Marija po svitu hodila,

Ona je Isusa u krilcu nosila.
Nosila ga j' celih dvanajst dan.
“Pristanišća najdu tičice letuće,
Tičice letuće, mravići plazuće,
A mi ga nimamo.“ – Isus joj
govori:
„Pojmo mi, majčice, va 'nu čarnu goru
Na vodu Jordansku.
Onde ćemo naći svetoga Ivana.“
“Oj, Ive Ivane, spokarsti ti mene!“
„Kako ću te karstit, kada karsta
ne znam ?“

Isus mu govori: „Oj Ive Ivane,
Spokarsti ti mene na vodi Jerdanskoj,
Ja ću tebe karstit v crekve pred
oltarom.

Ako biš prevredil kume al kumparu,
Prostil ti ga ne bin do sudnega dneva,
Jer je kumstvo sveto, sveto i blaženo;
Ako biš prevredil ocu i majčice,
To bin ti oprostil. Amen.“

(Bortulin, Andrija. (1906). „Božić. Beli. Pjesme.“ U Zbornik za narodni Život i
običaje Južnih Slavena. Knjiga XI, Svezak I., str. 154.)

533.

Bogati Gavan

Prošal Isus po svitu,
Ko čela po cvitu
Z dvima trimi angeli,
Svetin Petron i Pavlon,
I sa svetin Mikulon.
Isus njima govori:
O presveti angeli!
Hodimo mi po svetu,
Ćemo malo vidjeti,
Kako se svet barata.
Šli su božji angeli
Tamo dugo po zemlji,
Našli jesu dvorove
Bogatoga Gavana,
I velike palače
Te bogate Gavanke.
Angeli njoj zamole,
I Gavanki govore:

Aj bogata Gavanko!
Poznaš li ti va Boga,
I va majku Mariju,
I va svete nedelje,
I va dneve delavne?
Ćeš ti nam ča podilit?
Va ime Boga i Marije,
Da ti bude za dušu.
Gavanka njima govori:
Odlazite prnjavci!
Što su vaši Bogovi
I te vaše Marije,
Ki vas petljat pošilju,
Ki vas hranit nemoru;
Ja nepoznan va Boga
Ni va Majku Mariju,
Ni va svete nedilje,
Ni va dneve delavne,
Zač ja imam za boga
Bogatoga Gavana,
Ki mi ima svačega,
Suha srebra i zlata;
Na planini čobana,
Ki mi pase sto ovac,
Za vas nosi koru kruha
Mesnu sredu mešenu,
Va sobotu pečenu,
Va nedilju diljenu;
Nî njin ju v ruke podala,
Na tla jin ju bacila,
Z nogu ju zarinula,
Za nju se j' pokajala,
Da ju ni brekon hitila:

Da bi njoj bolje ti breki
Bile grade čuvali.
Angeli njoj zahvale,
Lipa hvala, Gavanko!
Po imenu Jelena,
Al ohola gospojo.
Prošli jesu naprida.
Usretili Stipana,
Gavanova čobana.
Oj Stipane, čobane!
Poznaš li ti va Boga,
I va majku Mariju,
I va majku Mariju,
I va svete nedilje,
I va dneve delavne;
Ćeš li nam ča podilit
Va ime Boga i Marije,
Da ti bude za dušu?
Stipan njima govori:
Lipa hvala angeli!
Ja mi poznan va Boga
I va majku Mariju,
I va svete nedilje,
I va dneve delavne;
Neg san brižan sirota,
Služil san ja Gavana,
Prokletoga pogana,
I Jelenu Gavanku,
Tu prokletu poganku,
Devet let i jedan dan;
Ništar mi ni dilila
Za to moje mitace
Nego jednu ovčicu,

I to jedno janješce.
Mikula mu govori:
O Stipane, sirota!
Ćeš li nan ti janjčića
Dobre volje spodati,
Da ti bude za dušu?
Dobre volje, Mikula!
Da bi Bože tuka bil,
Nego mi je daleko
Pod one gore visoke,
Na planine široke.
Još ni Stipan nezreče,
Da janješce priteče.
Skupa su ga odrli
Skupa povečerali,
Kosti su razmetali.
Kada jutro drugi dan,
Koliko v janjcu košćic
Toliko v dvoru ovčic.
Šli su božji angeli
Tamo gori na nebo,
Kada dojdu na nebo,
Marija njen sprogovori:
O presveti angeli!
Kako j' tamo na zemlji?
Angeli njoj govore:
O presveta Marijo!
Tako j' tamo na zemlji,
Ta ki ima, ta neda,
Ta ki bi dal, nima ča.
Marija njen govori:
O presveti angeli!
Kade ste prebivali?

Angeli joj govore:
O Presveta Marijo!
Pol' bogata Gavana,
Pol' bogate Gavanke,
Pol' uboga Stipana.
Gavanka nan je dilila
Koru kruha pečena,
Mesnu sridu mešena
Va sobotu diljena.
Ni nan ju v ruke dilila,
Na tla nan ju j' bacila,
Z nogon ju je zarinula,
Za nju se pokajala,
Da ju ni brekon podilila,
Da bi njoj bolje ti breki
Bile grade čuvali;
Stipan nam je podilil
Ono malo janješce
Ko je brižan prislužil
Pol' bogata Gavana,
Pol' bogate Gavanke
Devet let i jedan dan.
Stipan nan je podilil
Ono malo janješce,
Više bi bil udilil,
Da bi, Bože, bil imel.
Marija njima govori:
O presveti angeli!
Hod'te tamo k Iliji,
I recite Iliji,
Da sakupi oblake,
I z oblaki grmavce,
I z grmavci vragove,

I z vragovi hudobe,
I z hudobami strelove,
Na bogata Gavana,
Na Jelenu Gavanku,
Na njegove palače,
Na njegove dvorove,
Da mu z ognjem zgorili,
Z jezeron poplaval.
Vratili se nazada;
Začelo je grmiti,
Gradi se počeli roniti
I sa ognjen gorjeti
I z jezeron plavati.
Jelena je vapila,
Sve Boga zazivala:
Pomozi nam, dragi Bog!
I ti sveta Marija,
I te svete nedelje,
I ti dnevi delavni;
Da nan se srebro netopi,
Da mi se Gavan negubi,
Ni njegovi dvorovi,
Ni njegove palače.
Onde pride dragi Bog,
I Gavanki govori:
Oj bogata Gavanko!
Ča zazivaš u Boga
I va majku Mariju
I va svete nedilje
I va dneve delavne,
Kasno si se stajala
Za zazivat u Boga;
Taj ti imaš za boga

Bogatoga Gavana,
Ki ti ima svačega,
Suha srebra i zlata;
Zazovi ti Gavana;
Da ti oganj potrne,
Da ti splava jezero,
Da ti s' srebro netopi
Da ti s' Gavan negubi.
Ni bilo bolje zazivati
Ni Boga ni Gavana;
Sve j' Gavanki zgorilo
Z jezeron poplavalalo;
Ništar joj ni ostalo,
Nego Gavan sirota.
On je prošal po svitu
Koru kruha prositi,
Kako druge sirote,
Da bi se kako prehranil,
Dokle j' mogal hoditi.
Kad ni mogal hoditi,
Vratil se je nazada
Na te svoje mirine,
Na te žute svoje ploče,
Se spod njega črvi toče.
Očuvaj nas, dragi Bog,
I ta sveta Marija
I te svete nedilje
I ti dnevi delavni.
Vazda budi Bog zahvaljen
Z divon Marijon. Amen.
(Spjevao Bergudski prosjak).
Zapisao Jakov Volčić

(Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i Kvarnerskih otocih, 1879., str. 40-46.)

534.

Stara kada budeš

Uživaj gospode
Dokle vreme imaš

Starost će ti priti
Da se ne spominjaš

Stara kada budeš
Nećeš moć hoditi

Nit venca zelena
Nećeš moć nositi

Sve venci sprovenu
A moj se zeleni

Jer ga ja zalivam
Suzami od mene

Da bi suze moje
Na kamik padale

Kamik bi se raspal
Suze bi ostale

Pritvrđi kamiku
Proplakat ne možeš

(Edvard Flego, rukopis u privatnom vlasništvu)

535.

Čudan brod

(Iz Otoka Cresa)

Bože živi Jelačića Bana
I njegovu sablju od megdana,
S koju siče svim Majarom glave!
Svi Majari da bi – ...,
A Hrvati da bi poživali,
A Bnečićem da bi oganj dali!
Evo ti je četrnajst godina
Na hiljadu i osam stotina,
Pokle da su Bneci sagrajeni
Ni takova broda nutar bilo:
Jarbuli su od jelve zelene,
A lantine od kite bašilka,
A parići od suhoga zlata,
A vesalca kako je užanca,
Mornari mlade divojčice,
Kapitani crne udovice.
Udovicam pelin za kosami,
Divojčicam drobna mažurana.
Isti zapisivač.
Priobćio p. Petar Bogović ml.

(Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i Kvarnerskih otocih, 1879., str. 64-

65.)

536.

Anica se materi molila

da ju pusti za goru po vodu.
Za gorom je taj mladić Jorlando
ki prevari devet divojah
i tebe bi deset,

draga dušo moja.

(Dafne Flego, rukopis u privatnom vlasništvu (Fotografija WA 0011))

537.

„Vojvoda Janko i mlada Andjelija“

(Iz otoka Cresa)

Ženio se vojevoda Janko,

Ženio se kruto na daleko

Za jedinu Angjelu divojku.

Majka hćerci lepo besedila:

„Kako ćeš me hćerko ostaviti?“

„,Teško, mučno, mila majko moja!

Vi ćete mu lepo besediti,

Da sam sinoć bili platno tkala,

Zorom me je glava zabolila,

A do jutra dušicu spustila.““ –

Kad je prišal na pol ravna polja:

„Pomoz Bože i diva Marija,

Da ja pridem v Angjeline dvore!“

Kad je prišal v Angjeline dvore,

Na dvore je Angjelina majka,

Jednom rukom dvori pometaše,

Drugom rukom suze otiraše.

(Govori joj Vojevoda Janko:)

„Dobar dan ti, Angjelina majko!“

„,Bog te sprimi, vojevoda Janko!““

„Kadi ti je Angjela divojka?“

„,Gori ti je va tretoj kamari

Na škrinje (je) sprijeta*) rukama,

Sinoć (ti) je bilo platno tkala,

Na zoru ju glava zabolila,

A do jutra dušicu spustila!““

(Govori joj vojvoda Janko:)
„Ja ti toga neverujem majko!“
„„'Ko ti meni neveruješ Janko,
Pošeci se do trete kamare.““
(Kad on pride to trete kamare),
Va kamari Angjela divojka.
(Sprogovori vojvoda Janko:)
„Bora vami, verni sluge moje,
Spodajte mi malo hladne vode,
Da je lijem mladoj na srdašce,
Da bi mi se sprobudila mlada.“
Nit mu diše, nit mu s' okom miče. –
„Bora vami, verni sluge moje,
Spodajte mi ognja žeravice,
Da ga metnem mladoj na srdašce,
'Ko bi mi se sprobudila mlada“.
Nit mu diše, nit mu s' okom miče,
Nit mu se je probudila mlada. –
I on metne bilu ruku svoju,
I metne ju mladoj na srdašce,
'Ko bi mu se probudila mlada.
Nit mu diše, nit mu s' okom miče,
Nit mu se je probudila mlada. –
(Sprogovara vojvoda Janko:)
„Homo s' bogom, verne sluge moje,
Homo s bogom odkuda smo došli:
Umrla je Angjela divojka!“ –
Nisu prišli vanka na pol dvora,
K' njoj se šeće stara mila majka:
„Si mi živa, draga hčerko moja,
Kako si mi oto ti podnesla?“
„„Sve sam lahko, mila majko moja,
Al najteže Jankovu sam ruku,

Da bi ju bil još malo potišćal,
Ja bih mu se nasmijala bila.“““
Začul je to vojevoda Janko,
Tvrdo joj se virom zavirio,
Da joj neće junak oprostiti.
On se šeće staroj majki doma,
On se šeće tri leta va gori,
Zgoji kose, kako i divojka,
Zgoji dojki kako i divojka,
Obuče se kako i sirota,
A na ruke bilu koneštricu.
V koneštrici dvi bile kanice,
Da će jednu za dukat prodati,
Drugu da će za dar darovati
Ki će njega šivat naučiti,
S' kim će se on sirota hraniti.
Kad je prišal na pol ravna polja,
(Sprogovara vojevoda Janko:)
„Pomoz Bože i diva Marija,
Da ja pridem v Angjeline dvore!“
Kad je prišal v Angjeline dvore,
Na dvore je Angjelina majka:
„Dobar dan ti, Angjelina majko!“
„„Bog te sprimi uboga siroto!“““
„Ćeš me zeti noćas noćevati?“
„„S dobre volje, uboga siroto,
Što to imaš v bile koneštrice?“““
„Ovo imam dvi svilne kanice,
Jednu da ću za dukat prodati,
Drugu da ću za dar darovati
Ki će mene šivat naučiti,
S kim ću se ja sirota hraniti.“
Kad je bilo škura doba noći,

Al zavapi sirota neboga,
Da s kim oće večer večerati,
„S kogu ću ja noćcu noćevati?“
„„S manom oćeš večer večerati,
S Angjelinu noćcu noćevati.““
Kad je bilo neko doba noći,
Al zavapi Angjela divojka,
„Aj prokljeta, mila majko moja,
I još ote bile dvore tvoje,
Kada si je nigdar zagrabila
I sirote va nje prijemala!
Nije ovo sirota neboga,
Ner je ovo vojevoda Janko!“ –
On se metne prek balkuna vanka
I šeće se staroj majki doma:
„Veseli se, mila majko moja,
Prevaril sam Angjelu divojku!“

(Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i Kvarnerskih otocih, 1879., str. 65-69.)

538.

„Pravda“

(Iz Otoka Cresa)

Konja jaše i Boga moljaše,
Da mu Bog da dobru sriću naći,
Dobru sriću od mira divojku.
Namiri se na mladu divojku.
„Mili bože, ovo j' srića moja,
Srića moja od mira divojka.
Daj mi mlada jedan vez zeleni!“
„„Nedan ti ja nanko nijednoga!““
„Ako odjašem dolika od konja,

Zeti ću ti jedan vez zeleni,
Ljubit ću ti dva lica rumena.“
On odjaše dolika od konja,
I joj vazme jedan vez zeleni,
Ljubil joj je dva lica rumena.
Još ga mlada na pravicu zvala,
Sudi pravdu Šibenska gospoda.
Sudila ju, odsudila ju je:
„Komu venac tomu i divojka.“
Aj prokljeta Šibenska gospodo,
Kada si mu pravdu odsudila:
„Komu venac, tomu i divojka!“

(Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i Kvarnerskih otocih, 1879., str. 63-64.)

Poslovice i izreke

539.

Ki bolje služi, se više tuži.

540.

Ki virno služi, nigdar se netuži.

541.

Ki poteže (plaću), neka se razteže.

542.

Tovarska (magareća) trumbesa negredu na nebesa.

543.

Starost ludost, mladost prez pameti.

544.

Kakva bačva, takov duh.

545.

Joj mužu do smrti, ki se zlo uprti.

546.

Valja oli pirovati, oli mirovati.

547.

Tebi kćeri govorit, a ti nevesto razumit.

548.

Ko ćeš raj žižinaj (posti), ko ćeš suknju fadigaj (radi).

549.

Ki prosi (djevojku), vreću laži nosi.

550.

Ki noć prodava, taj dan kupuje.

551.

Noć je za ludih, a dan za mudrih.

552.

Mlčava vladava, rečena potečena. (Tko muči taj nadvlada, jer kad reče, već posrne.)

553.

Ki ga ima taj ga jaše, ki ga nima taj ga maše. (konja)

554.

Valja udelat, ma ne predelat.

555.

Ni ga blaga vrhu zdravlja.

556.

Ko je sveta, je i cveta (mladosti).

557.

Pokud sence teče, tud se kruh peče.

558.

Na tebi nebore, če mi v grlo nemore.

559.

Lipota je za dva dni, a dobrota po sve dni.

560.

U večer trista, u jutro ništa.

561.

Ki s rukom namira, od ruke umira.

562.

Svaki je dobar nepoznan.

563.

Ki dava decam na voju, sebi na tugu i nevoju.

564.

Ko (ako) je gora gusta, al ni pusta.

565.

Ki ima santul (kumova), ima i kolačić (darova).

566.

Valja zent slamu, kad ni glavic.

567.

S telom do tloha, s dušom do pakla.

568.

Blagdani pojidu sagdani.

569.

Ako osta, tada dosta; ako neosta, nije dosta.

570.

Svaki oltarić ima svoj križić.

571.

Prez križića ni putića.

572.

Kakov dubac, takov želud.

573.

Staro kroji, konce trati, staro ljubi, danke gubi.

574.

Komu ozvira, komu namira.

(Tentor, Ante. 1975. „Creske priče.“ U Otočki ljetopis Cres – Lošinj 2. Ur: Vladimir Marković. Mali Lošinj: Fond za kulturu i fizičku kulturu Općine Mali Lošinj, 321-322)

575.

Ako si cijeli duan vrijedan kako fčela, delaš kako kuonj i na kraju dana si trudan kako pas, konšultuj se zis vetrinuaron aš je moguće da si – tovuar.

(Puntarski fuoj, 5(9): 21, studeni 2009.)

576.

Marija: Onda u našem, recimo, podneblju sada, uvijek uvek su govorili: Se non piove su le palme, ipove sui uovi. Znači, ako ne, ne pada kiša na, na, na maslinove grančice se blagoslivljaju. Kak se to zove, jedna riječ?

Tea: Cvijetnica?

Marija: Cvijetnica, e! Ako ne pada kiša na Cvijetnicu, pasti će na jaje, odnosno pasti će na Uskrs. Se non piove su le palme, piove sui uovi.

(Marija Rogić, 2011., Cres, Tea Sabol 2006. – 2019. rkp.)

577.

Bit će loše na ovome svijetu, prvo, kad budu popi trgovci, suci golobrasci i kad kokoš nese jaje u popodne. Joj za ovaj svijet jer će ga žuta rasa poklopiti!

(Marko Krivičić, r. 4. 3. 1948., Valun, kolovoz 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

578.

'Ko nemaš tovara, si sam tovar. – izreka, odnosi se na to da onda moraš sve sam nositi

(Đino Kučić Gašpićev, Vidovići, 2018., Tea Sabol 2006. – 2019. rkp.)

579.

Bolje da selo zgori, nego da se užanci zateraju. (užanci su običaji)

(Dinko Mlacović, 2018., Lubenice, Tea Sabol 2006. – 2019. rkp.)

580.

Nije se rodil ki bi svakom ugodil.

581.

Svaki oltarić ima svoj križić.

582.

Boje bi bilo poč meške vrit nego se obrit.

583.

Za kumpaniju se i pop oženi.

584.

Laž ka obedva, ne vičera.

585.

Boje bit sam, nego slabo kumpanjan.

586.

Kad nešto radiš, ako ne ispadne dobro kaže se: „Neće poč na misu.“

(Marija Debelić, rođ. Jurjako, r. 22. 9. 1956., rođena u Malom Lošinj, ali živi u Cresu., 27. 8. 2018., Tea Sabol 2006-2019. rkp.)

587.

Deca moji, neka vam Bog ne da doživeti ka van budu popi trgovci, suci golobrasci, slepe kobili. Joj za onog ko to dočeka! A to su bili, kao... A to smo i doživjeli. Popi da su, trguju sada, suci golobrasci, da nemaju brade, a slepe kobile, to da su ove auti, mašine, ove kola.

(Antica Mužić, 2018., Orlec, Tea Sabol 2006. – 2019. rkp.)

ŽIVOTOPIS AUTORA S POPISOM OBJAVLJENIH RADOVA

Tea Sabol rođena je 13. listopada 1986. godine u Zagrebu gdje je završila osnovnu školu te opću gimnaziju i srednju muzičku školu nakon čega upisuje studij Kroatistike i Povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Godine 2009. stekla je zvanje sveučilišne prvostupnice kroatistike i povijesti, a 2012. godine, nakon što je diplomirala na istome Fakultetu, stekla je zvanje magistre edukacije hrvatskoga jezika i književnosti. Od 2012. godine pohađa poslijediplomski sveučilišni doktorski studij hrvatske kulture na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Radila je kao nastavnica hrvatskoga jezika i književnosti u više zagrebačkih gimnazija i srednjih strukovnih škola od 2012. do 2019. godine, lektorirala je za potrebe različitih organizacija i tvrtki, organizirala je i vodila nastavu hrvatskoga jezika za strance u Udruzi za interkulturalno učenje – Globus, a trenutno je, od 2019. godine, zaposlena kao viša stručna savjetnica u Agenciji za mobilnost i programe EU-a.

Izlagala je na simpoziju *Biblija i književnost* održanom u Zagrebu i Rijeci 26. i 27. rujna 2012. godine s temom rada *Interpretacija biblizama u romanu „Húrinova djeca“ J. R. R. Tolkiena*.

Popis objavljenih radova

Sabol, Tea. „Interpretacija biblizama u romanu 'Húrinova djeca' J. R. R. Tolkiena“ // Zbornik za simpozij Biblija i književnost. Rijeka i Zagreb, 26. i 27. rujna 2012. / Crnković, Goran ; Slavić, Dean (ur.). Zagreb, Rijeka: Matica hrvatska - Ogranak u Rijeci, Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Sedma gimnazija u Zagrebu, Salezijanska klasična gimnazija u Rijeci, 2012. str. 212-239 (predavanje, međunarodna recenzija, cjeloviti rad (in extenso), znanstveni)

Sabol, Tea. „Maurovićeva obrada djela hrvatskih pisaca (Zlatarovo zlato, Čuvaj se senjske ruke i Grička vještica).“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 16., br. 1., 2020, str. 249-273.